

МАРИН КАЛОНКИН

СЪПРОТИВАТА

ВЪСТАНИЧЕСКИТЕ
ОПЕРАТИВНИ ЗОНИ
1941 - 1944 г.

„ЛАГЕН”
Стара Загора, 2022 г.

*СБОРНИКЪТ ИЗЛИЗА С ФИНАНСОВАТА ПОДДКРЕПА
НА ЕВГЕНИЙ БЕЛИЙ - ПРЕДСЕДАТЕЛ НА НС
НА БЪЛГАРСКИЯ АНТИФАШИСТКИ СЪЮЗ*

Проф., д-р.ист.н. МАРИН КАЛОНКИН - СЪСТАВИТЕЛ
СЪПРОТИВАТА. ВЪСТАНИЧЕСКИ ОПЕРАТИВНИ ЗОНИ
СБОРНИК

Българска
Първо издание

Редактор: Трифон Митев

Художник на корицата: Бойко Арсов
Предпечатна подготовка: Антоанета Славова
Компютърен набор: Цветомир Ивов

Формат 16/70х84
Тираж 200 броя

Предпечат: „Литера принт“ АД - Стара Загора

Изд-во „Лаген“, Стара Загора

ISBN

ГОДИНИ БУНТОВНИ
ГОДИНИ РЕВОЛЮЦИОННИ
ГОДИНИ РАЗДЕЛНИ
ГОДИНИ ПОБЕДНИ

БОРБА НАРОДНА
БОРБА АНТИФАШИСТКА
БОРБА РЕШИТЕЛНА
БОРБА СПАСИТЕЛНА

Ч А В Д А Р Ц И

Земяна на Ботев и Левски
отново е робска земя.
Балканът хайдушките песни
отново размирно запя.

Кой люби народа поробен
и пази завета велик –
на Левски завета бунтовен,
при нас нека дайде войник.

Министри продават народа,
стражари бесилки коват.
Да вдигнем народа в тревога
избитите жертви зоват.

Народната мъка запали
в кръвта ни хайдушки пожар,
затуй сме ний знаме развяли,
тъй както развял бе Чавдар.

Със ботевски пламък в борбата,
на Левски с духа несломим
ний търсим в борбата разплата
и робски вериги рушим.

Кой люби народа поробен
и пази завета велик –
на Левски завета бунтовен,
при нас нека дойде войник.

*Христо Кърпачев. Февруари 1943 г.
Горите между Горно Павликени и Гостиня-Ловешко .*

ВЪВЕДЕНИЕ

Втората световна война 1939 – 1945 година, ВОЙНАТА на ДВАДЕСЕТИЯ век, е необятна. Тя е изследвана и оценявана вече 80 години и все още има недоизказани и доказани истини, все още има тенденциозни анализи и оценки. Събитието е планетарно, истината от всеобщ характер е необходима, затова за нея, за Втората световна война, продължава да се говори и пише. Тя дори и у нас все още разделя и се използва за решаване на политически – партийни и лични интереси.

Международното настъпление на фашистките агресори започва с разгрома на Абисиния, демилитаризацията на Рейнската зона, германо-италианската интервенция в Испания и Испанската гражданска война, продължава с Японското нашествие в Китай, окупацията на Австрия, хищническото нашествие в Чехословакия и агресията в Полша.

Втората световна война е война на света, война на човечеството против фашизма, против фашистката идеология, против най-злокобната идея на Хитлер и неговото обкръжение – създаване на общогерманска световна империя, ликвидиране на част от държавите и народите, ликвидиране на определени етноси. В планове на Хитлер е записано: „Създаване на условия за превръщане на Германия в световна империя – гигантска империя „Великогермания“. В план „Барбароса“ за войната срещу Съветския съюз основната цел е точна и ясна: „Да се разбие армията и да се унищожи държавата СССР“. План-операцията за завземане на Англия се нарича „Зеелеве“. Операция „Татенбаум“ е за завладяване на Швейцария, операция „Поларфукс“ е за завладяване на Швеция и Финландия, операция „Феликс-Изабела“ е за навлизане в Испания и Португалия, операция „Валкирия“ е за навлизане в Италия, въпреки съюзния договор. Франция се завзема през Люксембург, Белгия и Холандия. Планирано е завладяване колониите на Великобритания и Франция. Предвидени са операции за завземане на острови в Атлантическия океан, десантиране в Бразилия и от там завладяване на страните от Западното полукълбо.

Германия започва войната с нахлуване и завлазяване на Полша на 1 септември 1939 г., а на 22 юни 1941 г. вероломно напада Съвет-

ския съюз. Същият ден министър-председателят на Великобритания Уинстън Чърчил заявява: „Всеки човек и държава, които се бият срещу фашизма, имат нашата подкрепа... Всеки човек и държава, които са на страната на Хитлер, са наши врагове...“ С това обявява официално подкрепата за СССР. Два дни след това, на 24 юни, президентът на САЩ Франклин Рузвелт оповестява готовността на САЩ да окаже помощ на Светския съюз. На 12 август Рузверт и Чърчил подписват Атлантическата харта, към която се присъединява Съветският съюз. На 1 януари 1942 година „Атлантическата харта“ подписват още 26 държави. Създава се Атлантическата антихитлеристка коалиция.

Къде е България в този световен двубой?

Българската държава е извън Атлантическата хартата. Нещо повече. Тя е присъединена към хитлеристката коалиция, с което подкрепя планове на Хитлер за световно господство. Без никакви реални причини България на 13 декември 1941 година обявява война на Англия и САЩ, следствие на което предизвиква жестоките и разрушителни бомбардировки над София и редица други места в страната. В същото време изпраща окупационен корпус в Сърбия и войскови части в Македония. Това продължава до началото на септември 1944 година, когато Съветската армия е вече на нашата граница. Според Техеранските договорености на съюзниците, България е в направлението на Главния удар на Трети украински фронт, започнал на 20 август 1944 г. Яшко-Кишиневската настъпателна операция. За да премине през нашата територия, на 5 септември 1944 г. в 19.00 ч. Съветското правителство връчва нота на българското правителство, в която, след като се проследява досегашната политика на България, заключава: „...Съветското правителство не може да оцени тази политика на България иначе, освен като фактическо водене на война в лагера на Германия против Съветския съюз... По силата на това съветското правителство скъсва всякакви отношения с България и заявява, че не само България се намира в състояние на война със Съветския съюз, но и Съветският съюз от сега нататък ще се намира в състояние на война с България“. В същото време командващият фронта маршал Ф.И. Толбухин в „Обръщение“ към българския народ съобщава, че „Червената армия няма намерение да воюва с българския народ и неговата армия, тъй като тя счита българския народ за братски народ.

Червената армия има една задача – да разбие немците и да ускори срока за настъпването на всеобщ мир.“.

В тези дни и часове поведението на министър-председателя на България Константин Муравиев и на правителството е адекватно на обстановката и национално отговорно на 6 септември взема решение за излизане на България от хитлеристката „ос“ и за обявяване война на хитлеристка Германия от 8 септември 1944 г. В решението е записано още „...В случай, че руските войски настъпят в българска територия, то да не се оказва никаква съпротива“. Така и става.

През нощта на 8 срещу 9 септември 1944 г. е формирано правителство на Отечествения фронт, начело с министър-председател Кимон Георгиев, което потвърждава решението за обявяване война на хитлеристка Германия и за сключване на примирие със Съветския съюз. Обявената на 5 септември война завършва на 9 септември без да е изстрелян нито един патрон и нито един снаряд и от двете страни.

С това процесите у нас приемат друг характер. България се включва във войната на страната на Антихитлеристката коалиция и воюва в състава на Съветската армия до Деня на победата Девети май 1945 година.

Това позволи в Мирния договор, подписан на Парижката мирна конференция на 10 февруари 1947 година да се признае: „България взема активно участие във войната против Германия“ и „запазва своята територия в границите, в които се намираше на 1 януари 1941 година.“

Освен бойните победи на Българската армия, съществен дял за тази оценка и за запазване териториалната цялост на страната има Българската антихитлеристка и антифашистка съпротива, организирана и водена през целия период на Втората световна война в страната и на фронта.

През 1994 година Изпълнителното бюро на Централния съвет на Българския антифашистки съюз, по повод 50 години от Девето-септемврийската победа на народа, реши да се подготвят и издадат отделни свитъци-бюлетени (книжки) за тази организирана бойна дейност на Дванадесетте Военнооперативни зони в България по време на Втората световна война. Направено беше нещо изключително ценно, свързано с антифашистката и антихитлеристка борба у нас

през този период. Материалите бяха написани от непосредствените организатори и участници в тази борба, от командири на зони, на партизански бойни единици – чети, отряди, бригади, от отделни партизани, от ятаци и помагачи. Материалите са архив, неоценим, свързан с организацията, бойните партизански единици, с нелегалната, разузнавателната, саботажна и всякаква друга антифашистка и антихитлеристка дейност в цялата страна, в това число и в отделните подразделения на българската войска, а също така и във войнишките партизански отряди.

Времето и новите проблеми ни отдалечават от тази бурна, военна, бойна дейност. Направените разработки, написаното постепенно се забравя и загубва, а това са автентични материали, спомени за един изключителен период от историята не само на България, но и на света. Войната бе световна, антифашистка.

За нас един от съществените проблеми на войната е **БЪЛГАРСКАТА АНТИХИТЛЕРИСТКА, АНТИФАШИСТКА СЪПРОТИВА**. Нейната същност и организация, ръководство и бойна дейност, състав и форми на борба. Да се оценяват цялостно и обективно всички параметри и характеристики на войната, а не да се противопоставят, отричат или омаловажават едните за сметка на другите, защото те са заплащани с човешки живот. Отдавна е време тази съпротива да се определя не само като организираната съпротива от левите сили, която е основна, а да се оценява всякакъв вид и форма на съпротива. Патриотизмът е велико човешко чувство, неподвластно на политически и идеологически догми.

Георги Димитров

Втората световна война не е война между политически държавни системи. Срещу общия враг – хитлерофашизма и хитлеристка Германия, се обявиха и обединиха страни с различен обществен строй – капиталистически, социалистически (СССР), колониални с докапиталистически общества. Войната бе за защита на Отечеството, а не на държавния обществен строй. За хитлеристка Германия тя бе за завладяване на света и образуване на **ОБЩО-СВЕТОВНА ГЕРМАНСКА ИМПЕРИЯ**.

На съвещание с българската група при Коминтерна в Москва през юли 1942 г. Георги Димитров посочва, че съпротивата у нас

трябва да принуди правителството да скъса с фашистка Германия, да изгони хитлеристките въоръжени сили от България и да се ориентира към дружески отношения със Съветския съюз и с цялата Антихитлеристка коалиция на основата на Атлантическата харта на Рузвелт-Чърчил. А това изисква незабавно съглашение между работническата партия и антихитлеристките групи в Земеделския съюз, Социалдемократическата партия, демократите, радикалите и другите с цел сплотяване на антихитлеристкия Отечествен фронт за спасяване на България от фашистко робство. Това изисква организация с политическа платформа на сегашната борба и определяне в основни линии каква трябва да бъде България след победата на Антихитлеристката коалиция над фашистка Германия. Това налага ориентация към армията, младежта и партизанските отряди. Разрастването, разнообразяването и засилването на антихитлеристката съпротива изисква по-непосредствено ръководство и по-голяма централизация на тази борба. За това е нужна една общонационална организация. И такава организация се създава, наречена ОТЕЧЕСТВЕН ФРОНТ. Отечественият фронт е необходимият исторически продукт на тогавашното време. На 17 юли 1942 г. по радиостанция „Христо Ботев“ от името на група общественици е обявена „Програмата на Отечествения фронт“ за спасението на България. Главната цел е „Спасението на България“. И народът се включва в тази борба. Увеличава се броят на българските партизани, на партизанските чети и отряди. Те воюват под националното знаме, понесено от Отечествения фронт. В партизанската армия се включват над 2000 военнослужещи, напуснали регулярната армия и се наредили в партизанските редици. През следващата 1943 г. се извършва реорганизация на партизанското движение, като се създава Народоосвободителна въстаническа армия (НОВА), въоръжена сила, която се включва в плановете на Съюзническите войски от антихитлеристката коалиция и те изпращат свои представители за съгласуване на съвместните бойни действия срещу хитлеристката армия. Създаден е Главен щаб на НОВА, а страната е разделена на 13 Въстанически оперативни зони (ВОЗ) с организирани въоръжени формирования, подкрепяни от народа.

ПЪРВА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Софийската, ВТОРА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Пловдивската, ТРЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Пазар-

джишката, ЧЕТВЪРТАТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Горно-Джумайската (Благоевградската), ПЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Старозагорската, ШЕСТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Ямболската, СЕДМА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Хасковската, ОСМА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е с два центъра – Горна Оряховица и Габрово, ДЕВЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Шуменската, ДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Варненската, ЕДИНАДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Плевенската, ДВНАДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА е Врачанската. ТРИНАДЕСЕТА ВОЗ с център гр. Русе по обективни и субективни причини не е създадена. Във всяка Въстаническа оперативна зона са формирани и действат партизански ЧЕТИ и ОТРЯДИ, а в някои и партизански БРИГАДИ. Организационни звена на НОВА са БОЙНИТЕ ГРУПИ, които се създават по места – в кварталите, във фабриките, в селата. Те са спомагателни бойни единици.

Изключителен факт е създаването на български войнишки партизански части по територията на Сърбия, Македония и Гърция. Партизаните полагат военна клетва.

Българската антифашистка съпротива по време на Втората световна война има своя характеристика, свои особености и специфика. Тя има общонационален характер и изпълнява национални задачи и в същото време тя е част от европейската и световната антихитлеристка борба. Тя е част от армията на Обединените народи, за разлика от българската държава, която е в хитлеристката коалиция. Тази национална съпротива е една от главните предпоставки България да избегне поредната Национална катастрофа.

Проучванията, изследванията, издадените книги позволиха по случай 50 години от Победата и разгрома на хитлеристка Германия Изпълнителното бюро на Българския антифашистки съюз в началото на 1994 г. да реши да се издадат отделни „свитьци“ – книги за всяка Въстаническа оперативна зона и за антифашистката дейност в армейските части, застанали на страната на българските партизани. Задачата беше възложена на Окръжните ръководства на БАС. Автори на публикуваните материали са непосредствените организатори и участници в Българската антифашистка и антихитлеристка съпротива – командири на ВОЗ, командири на партизански формирования,

прославени бойци-партизани, ятаци, помагачи, бойци от редовете на българската армия. Написаните и публикуваните материали са изживяната, изстраданата борба и победа над хитлеризма и фашизма. Това не бяха само спомени. Това са автентични, исторически документи за този период от време, за невероятната организационна и бойна дейност, за издръжливостта и героизма, за вярата в победата, за саможертвата и моралното извисяване, за физическото и психологическо израстване, в това число и на децата.

Процесите в развитието на обществото днес изискват отново историческо връщане към онези тежки военни времена, за да се знаят и помнят, за да не се допусне тяхното повторение в света и у нас.

Заслужава адмирация Централното ръководство на Българския антифашистки съюз днес, което реши отделните книжки за всяка Въстанническа оперативна зона да се оформят и издадат в обща историческа книга – С Ъ П Р О Т И В А Т А. Тази книга е паметник за поколенията. Тя съхранява и възхвалява борбата и победата. Тя е предупреждение за живота.

Професор, д-р на ист. науки, полковник Марин КАЛОНКИН.

сн.1983 г. Командири на ВЪСТАННИЧЕСКИ ОПЕРАТИВНИ ЗОНИ

- 1. Груди Атанасов – командир на 9 ВОЗ; 2. Дико Диков – командир на 12 ВОЗ;
3. Ламбо Теолов – командир на 10 ВОЗ; 4. Борис Попов – командир на 11 ВОЗ;
5. Крум Радонов – командир на 4 ВОЗ*

СЪБИТИЯ.ДАТИ.ФАКТИ ДОКУМЕНТАЛНА ПОРЕДИЦА НА ЦС НА БАС И В-К „ЖАРАВА“

- ВСИЧКИ СИЛИ ЗА СПАСЯВАНЕ
НА ОТЕЧЕСТВОТО.
- ОСОБЕНОСТИ НА ВЪОРЪЖЕНАТА
АНТИФАШИСТКА БОРБА В БЪЛГАРИЯ.
- Н О В А – ОРГАНИЗАЦИОННА СТРУКТУРА.
ОТНОШЕНИЕ КЪМ АРМИЯТА.
- ГРАЖДАНСКА ВОЙНА. Н О В А – ШКОЛА
ЗА ПОЛИТИЧЕСКО И КУЛТУРНО ВЪЗПИТАНИЕ. 1994г.
- ВЕЛИЧАВА ПОБЕДА НА НАРОДНАТА БОРБА.

Онова, което е съхранило нас, българите, като народ, като държава в многовековната ни история, във времена на подем и погром, на величие и робство, на свобода и чуждо владичество е БОРБАТА. Борбата за отстояване и утвърждаване тук, на това кръстовище на Балканите, борбата за национална и църковна независимост, борбата за национална и социална свобода, за справедливост, борба за българщина и за България. И тази борба е записана със златни букви в нашата история. Тази борба е родила герои, които са пренесени през вековете и съхранени в народната памет.

Един от тези величави периоди за българския народ в новата ни история е периодът на Въоръжената антифашистка борба по време на Втората световна война. Въпреки, че много е писано и разказвано, петдесетгодишното ни отдалечаване от него, системните опити на някои да го заличат от страниците на историята и от паметта на народа налагат отново да се пише и говори за този период.

Свидетели сме на недостойно, научно необосновано, национално неоправдано, съзнателно фалшифициране на един героичен за народа период. На фона на документите и оценките, фалшификациите са толкова прозрачни, че би трябвало техните автори да се чувстват неудобно. Те са опровергани не само от обективната действителност, но и от известни български политически и държавни дейци, които

не са комунисти, като Никола Петков, Кимон Георгиев, П.Стайнов, Димитър Михалчев, Венелин Ганев и редица други. Опровергани са най-официално от правителствата на Великобритания, САЩ и Съветския съюз. Главните мотиви за сключване на примирие на 28 октомври 1944 г. с Великобритания, САЩ и СССР и главните причини за защитаването на България на Парижката мирна конференция и сключването на мирния договор на 10 февруари 1947 г. бяха:

1. Въоръжената борба, която води българският народ против хитлеристите и техните слуги у нас по време на Втората световна война;

2. Скъсване на отношенията с фашистка Германия и участие на България с редовна армия във Втората световна война на страната на антихитлеристката коалиция;

3. Създаване правителство на Отечествения фронт, народно, коалиционно, с една наистина демократична програма;

4. Наказанието на виновниците за включване на България във войната на страната на хитлеристка Германия на 1 март 1941г. и виновниците за всички изстъпления, извършени през този период. Едно международно признание на достойнството на българския народ по време на войната, което сега, петдесет години по-късно, най-вулгарно и безсрамно у нас от някои се отрича. Отрича се то дори и от държавни, правителствени дейци, за разлика от предшествениците им.

Министърът на външните работи на България Петко Стайнов, водач на делегацията за преговорите с представители на СССР, Великобритания и САЩ в Москва на 26 октомври 1944г. заявява: „Делегацията на Българското правителство на Отечествения фронт се изправя пред Вас, за да моли за примирие, обхваната от най-дълбоко вълнение. Тя има съзнание за грешката, сторена в миналото от бившия режим, който от името на България е водил една противонародна политика и е обявил неоправдана война на великите западни демокрации, като е допуснал да се нападнат през нашата територия съседни държави.“

След като посочва борбата, която води народът под ръководството на Отечествения фронт против хитлеристите и българските фашисти и успешното народно въстание на 9-и септември 1944 г., Петко Стайнов продължава: „По свой начин то (правителство-

то на ОФ) само пристъпи към наказанието на ония, които тикнаха държавата ни да извърши това престъпление против човечеството – обявяването на войната, заедно с хитлеристка Германия, да допусне толкова отвратителни деяния в завзетите от българските власти съседни територии и най-после – да прояви черна неблагодарност спрямо своята освободителка. Днес, когато ние сме изправени тук пред вас, за да съдите в наше лице делата на бившите наши управници и злодеи, които почерниха името на българския народ и го покриха със срам, тия злодеи са вече изправени и оковани във веригите на порицанието на целия народ, за да бъдат съдени от съдилищата на този народ.“

Категорична е оценката на регента на България проф. Венелин Ганев. В обръщение към сесията на 26 Народно събрание на 15 декември 1945 г. той заявява:

„...Под ръководството на Отечествения фронт той (българският народ) води непрекъсната героична борба, съпроводена със скъпи жертви, против чуждите нашественици и всички ония, които обслужваха чужди интереси и провеждаха един потиснически режим в нашата родина... Народът ни, подпомогнат от народната войска и партизанските отряди, се вдигна на въстание в едно върховно усилие, за да сваля тази власт, която въпреки вярата и традициите за демокрация и свобода на народа ни, провеждаше пагубна и всеобщо отречена престъпна политика и за да възвести нов ред на народно управление в тази страна.“

1. ОСОБЕНОСТИТЕ НА ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА В БЪЛГАРИЯ. СЪЩНОСТНИ ЧЕРТИ НА АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА. ОСНОВНИ ПОЗИЦИИ ЗА ОЦЕНКА.

Особеностите на въоръжената борба в България по време на Втората световна война са обусловени от конкретните условия, при които се намира страната тогава, от политическата зрялост на народа, от обективните и субективните трудности, от силата и организираността на правителството и на фашистките организации.

На 1 септември 1939 г. с хитлеристкото нашествие в Полша започва Втората световна война. Тя заварва България в сложна вътрешна и международна обстановка. И макар правителството на Ге-

орги Кьосеиванов да обявява, че ще следва политика на неутралитет, а след това и правителството на проф. Богдан Филев да продължава известно време тази политика, сближаването с фашистка Германия се засилва.

На 1 март 1941 г. е подписан Тристранният пакт, по силата на който България застава на страната на фашистката коалиция. Направена е една фатална стъпка, която отваря широко границите на България за навлизане на хитлеристките войски.

В годините на Втората световна война България е превърната в сателит на хитлеристка Германия и въпреки, че запазва своето правителство и национална армия, загубва до голяма степен политическата си независимост. Редица неравноправни съглашения регламентират икономическата зависимост и ограбването на народа, растроят икономиката, съдействат за възникването на дълбока социална криза.

Обстановката се влошава и усложнява още повече след хитлеристкото нападение над Съветския съюз на 22 юни 1941г. Нашата страна се оказва в лагера на враговете на освободителката Русия. И въпреки, че правителството запазва дипломатическите отношения със СССР, то подпомага фашистка Германия във войната.

Германия е завладяла почти цяла Европа и част от Северна Африка.

При такава обстановка започва въоръжената борба. Тя поражда и главните ѝ особености. В какво се изразяват те?

1. В страните, окупирани от хитлеристка Германия, националните въоръжени сили са разбити и те поставят началото на въоръжената съпротива, като цели части, групи или отделни войници стават партизани, формират отряди и бригади, вземат оръжие от военните складове и го предават на населението. У нас положението е друго. Армията и полицията са запазени. Населението не разполага с оръжие. Води се интензивна пропаганда за велика България и предстоящ разгром на Червената армия. Обявена е война на Великобритания и САЩ. И въпреки това, в България още в края на юни се появяват първите партизани, а през лятото са създадени и първите партизански чети.

2. Наличието на запазена редовна армия определя другата особеност на въоръжената борба, а именно: Развивайки активна бойна и

политическа дейност срещу монархофашистката диктатура, се прави и всичко възможно за неутрализиране на армията като опора на антинародния държавен режим и за привличането ѝ на страната на антифашистката съпротива като ударна сила в готвещото се народно въстание. В Програмата на Отечествения фронт от юли 1942 г. е поставена задачата „да изтръгне армията от ръцете на фашистко-монархическата клика и да вземе решителни мерки, щото тя да не може да бъде използвана за противонародни цели“. В директива от февруари 1943 г. се посочва, че една от най-важните сили на въстанието е армията, затова съзнателните патриоти извън и в армията „трябва веднага смело и енергично да пристъпят към подготовката на армията за най-активното ѝ участие във въоръженото въстание на народа“. Главният щаб на НОВА ръководи нелегалната работа в армията.

3. Интернационализмът е друга характерна особеност на нашата въоръжена борба. Той е заложен в документите, регламентиращи създаването на Нароосвободителната въстаническа армия. Една от основните нейни задачи е: „Със своите бойни действия да разстройва тила на немскофашистките войски, да заангажира цялата българска армия и да не допусне изпращането ѝ на Източния фронт срещу Съветската армия. Да съдейства за отслабване силата на хитлеристите в окупираните от тях Югославия и Гърция и с това да отслабва силата на немската армия на Западния фронт срещу Англия и САЩ, с което да внесе достоен принос в антихитлеристката борба в Европа.“ Българските партизани живеят и се борят със самочувствието на бойци от европейската антихитлеристка армия, като бойци от армията на Обединените народи. Българските партизански войнишки части, създадени на територията на Югославия и Гърция, водят борба на живот и смърт срещу фашистките окупатори за защита на интересите на народите от тези страни. Победите на Червената армия на фронта се посрещат с особена радост у нас. Те влияят непосредствено за разширяване на въоръжената борба.

4. Съществена особеност на партизанската борба у нас е нейната прилика с националноосвободителната борба от периода на турското владичество. Сходни са партизаните и хайдутите, партизанските чети и отряди и хайдушките чети и отряди. Сходни са задачите, сходни са моралните принципи, сходна е организацията. Тази наследственост е изразена и от приемане от отделни партизани,

чети, отряди и бригади имената на националните ни герои Левски, Ботев, Бенковски, Чавдар, Ст. Караджа, Момчил войвода, П. Волов и други.

5. Една от най-съществените особености на въоръжената борба у нас след създаването на Народоосвободителната въстаническа армия през пролетта и лятото на 1943г. е нейното прерастване в своеобразна форма на гражданска война. Гражданската война е организирана въоръжена борба между класите и социалните групи в една страна за държавната власт. Тя е въоръжена борба между две части на народа. У нас положението е именно такова. Главният щаб на НОВА в специален апел през март 1944г. отбелязва: „...Цяла България е превърната в бойно поле и въпреки всички фашистки усилия, днес повече от всякога крайната и близка победа в тая война е на народа“.

Кои са тези въоръжени части и сили на българския народ, които започват и водят гражданска война?

Това са, от една страна, буржоазната армия и полицията, които изпълняват жандармерийски и противонародни задачи, и от друга – Народоосвободителната въстаническа армия, която е на трудовия народ.

Антифашистката борба в България по време на Втората световна война обективно, научно може да се оцени само изхождайки и отчитайки изключително важните и определящи предпоставки и реални дадености, като:

На ПЪРВО място, антифашистката борба е част от общоевропейската и световната антихитлеристка борба. По характер, цели и задачи тя не се отличава от борбата на народите във Франция, Италия, Белгия, Норвегия, Дания, Полша, Гърция, Югославия. Противникът е един и същ. Това са хитлеристките окупатори и местните фашисти – техните слуги. Партизанската Народоосвободителна армия в България е част от армията на обединените сили на антихитлеристката коалиция. Само това обяснява присъствието в нашето партизанско движение на официални представители на английската и американската армия. Затова и тези армии доставят на българските партизани оръжие, боеприпаси, облекло.

На 21 юни 1944г. „Ройтерс“ съобщава от Лондон: „Министърът на външните работи г. Антони Идън днес, в сряда, заяви в палатата на общините, че в България съществува голямо политическо тече-

ние, враждебно на прогерманската политика на днешното правителство и че освен това партизански отряди действат в различни части на България“.

На ВТОРО място, антифашистката борба в България има общонационален характер. Тя е силно патриотична. Основните задачи, поставени на НОВА в регламентиращите документи са „да съдейства за осигуряване на националната независимост на страната, за възстановяване на потъпканото национално достойнство и за предотвратяване на поредната национална катастрофа, като чрез формите на въоръжената борба участва в унищожаването или изгонването на хитлеристите и техните агенти от България“. А също така: „Да защитава непосредствените интереси на трудовия народ. Да съдейства за разложението на армията и революционизиране на войнишките маси. Да участва в политическата мобилизация и военната подготовка на народните маси за въоръжено въстание за събаряне на монархофашисткото правителство и установяване на народнодемократично правителство на Отечествения фронт“. Борбата се ръководи от Отечествения фронт. В редовете на НОВА могат да се включат всички патриоти, готови в името на народа с оръжие в ръка да водят борба против хитлеристите и българските фашисти, независимо от имотното им състояние и политическата им принадлежност.

Георги Димитров посочва, че освобождението на страната от оковите на фашизма е централна задача на работническата класа, на трудещите се от града и селото, на всички действително демократични сили на нашия народ.

За народността характер говори социалният състав на партизаните:

Работници	Селяни	Други,	бедни средни
17%	50%	20%	13%

Такъв е в проценти и социалният състав на населението. Социалната насоченост на борбата е нейната същностна характеристика. Партийната принадлежност на партизаните разкрива също народността характер на борбата.

Чл.на РМС	Чл.на БРП	Безпартийни	Други
48%	42%	7%	3%

70% от партизаните във войнишките партизански части са безпартийни. Тази армия се подкрепя от народа. Нейния тил е трудовия

народ.

Това, че партизаните-членове на БРП са най-много показва зрелостта на тази партия, която най-активно защитава националните и социалните интереси. Политическата платформа на партията е общонационална демократическа платформа.

На ТРЕТО място, това е организираният характер на въоръжената борба. Партизанската армия има определена структура и строги правила на живот и дейност, регламентирани в устави. Партизаните полагат клетва, войнишка партизанска клетва. Част от партизанските отряди имат свои бойни знамена.

Партизанската армия се ръководи от Главен щаб и за оперативната мащабност в действията ще посоча само писмото на политкомисаря на Плевенската XI ВОЗ до политкомисаря на Втора пловдивска ВОЗ: „...Мисля да подготвим завземането на Троян и околните, което е възможно. За целта ви предлагам съвместно действие като отделите от вашите въоръжени сили един отряд от 50 бойци. Ще потърся сътрудничеството за целта и на Габровската зона...

6 септември 1944 г. Петко Кунин – политкомисар на XI военна зона“.

Осъществено е взаимодействието между щабове на две въстанически оперативни зони от НОВА при нелегални условия и то от двете страни на Стара планина (Плевен и Пловдив).

На ЧЕТВЪРТО място, участието на българския народ във Втората световна война преминава в два периода. ПЪРВИЯТ е периодът на нелегалната въоръжена борба, който започва с присъединяването на България към хитлеристката коалиция на 1 март 1941 г. и завършва с победоносното въоръжено въстание на 9-ти септември 1944 г. с изгонването на хитлеристите от страната, ликвидиране на фашистката власт и образуване на правителството на Отечествения фронт. ВТОРИЯТ период започва непосредствено на 9-и септември 1944 г. Той е обявен в Програмата на новото Отечественофронтовско правителство и завършва с окончателната победа над хитлеристка Германия на 9-и май 1945 г. Характеризира се с активното участие на редовната Българска армия в бойните действия за освобождението на Югославия, Унгария и част от Австрия. В Деня на победата край австрийския град Клагенфурт се срещнаха три съюзнически армии – Българската, Съветската и Английската, и се поздравиха с победата.

Участието на народа във Втората световна война предотврати поредната национална катастрофа на България, която ни готвеха прохитлеристките български правителства. Но за това народът ни плати със свидни жертви.

През периода 1941-1944 г. са убити 9 140 партизани и 20 700 ятаци и помагчи, изгорени са 2 139 къщи на антифашисти, 31 250 души преминават през концлагерите, 64,345 – през арестите и затворите, а 11 392 евреи от Беломорието не се завърнаха от хитлеристките концлагери.

Общо за награди на войската и жандармерията за извършени от тях убийства и помощ на семействата на убийците българската фашистка власт през 1943 г. дава 24 920 000 лв., а през 1944г. – 37 959 000 лв., за двете години заедно – 62 870 000 лв. (по открити до сега документи).

При участие с редовна армия убитите на фронта са 10 753 български граждани, без да се броят убитите, участвали в съпротивата на други народи. Това дава основание на министъра на външните работи Петко Стайнов да заяви на 26 окт. 1944г. в Москва пред представители на СССР, Великобритания и САЩ в защита на българите: „Но този народ не остана безучастен зрител на това престъпление от неговите самоналожители се господари и от техни господар – германците. От първия ден още той започна една борба за съпротива, която по своите многобройни жертви, по пролятата кръв, по понесените мъчения не отстъпва в нищо от страданията на ред други народи, потъпкани и завоювани от войските на Хитлер. Тази кървава страница от историята на нашия народ е, за съжаление, много малко известна извън, но тя остави дълбока следа и най-черни страдания по селата и градовете на нашата земя“.

На ПЕТО място, с бойните действия, с героите, отдали живота си в тази борба, не трябва да се свързва с направеното по-късно, с деформациите и грешките, допуснати впоследствие в развитието на България.

Това е друг период с друга характеристика. Фалшифицирането или отричането на въоръжената антифашистка борба, дори и участието ни във войната с редовна армия с цел да се обругае социалистическото развитие на страната е кощунство, то е предателство. С паметта на героите, с паметта на нацията не може да се играе.

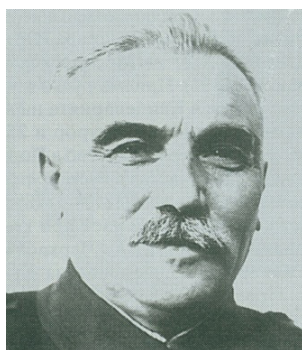
2. НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА ВЪСТАНИЧЕСКА АРМИЯ. ОРГАНИЗАЦИОННА СТРУКТУРА

Въоръжената борба до създаването на Народоосвободителната въстанническа армия, главно дейността на бойните групи и на отделните по малки партизански чети, има изключителен дял за развитието изобщо на въоръжената съпротива, за разрастване на бойните действия, за подържане вярата в населението, за развитие на народното недоволство и несъгласие с правителствената политика. Подробно това ще се разказва при представяне на отделните въстаннически оперативни зони.

В началото на 1943 г. грандиозната победа на Червената армия при Сталиград измени коренно хода на войната, което се отрази и у нас. Победата беше значителна морална подкрепа на антифашистката борба, морален стимул за нейното разрастване и конкретизиране на задачите и определяне подходите за тяхната крайна реализация. През февруари 1943 г. е издадена специална „Директива за работата във войската, за бойните задачи на партизанските отряди и мобилизиране на народните маси за въоръжено въстание“. Това наложи нова организация на партизанското движение, която да осигури по-добра централизация и оперативно ръководство на отделните отряди, по-голям размах на въоръжената борба и целенасочени действия. Нужна беше революционна сила, която по-успешно да се противопостави на правителствените въоръжени сили. Трябваше по-добре да се съгласува работата между различните сектори на въоръжената борба – партизанските формирования, бойните групи и нелегалната дейност в армията. Така през пролетта на 1943 г. започна изграждането на единна боева организация, наречена Народоосвободителна въстанническа армия – НОВА.

Христо Михайлов

Добри Терпешев

През март-април 1943 г. е формиран Главен щаб на Народоосвободителната въстаническа армия в състав: командувач – Христо Михайлов, политкомисар – Емил Марков, членова: Антон Югов, Петър Вранчев, Лев Главинчев и Тодор Тошев. По-къс -но политкомисар става Добри Терпешев, който след убийството на Христо Михайлов, февруари 1944 г., поема функциите на командващ НОВА. Тогава в Главният щаб са включени Боян Българанов, Владо Тричков, Свилен Русев, Благой Иванов и Петър Илиев. Като сътрудници на Главния щаб работят много изпитани антифашисти.

Главният щаб разработва план за разделение страната на 13 Въстанически оперативни зони и определя организационната структура на НОВА. Тази структура в практическата реализация има голямо разнообразие, породено от конкретните условия и задачи. От изследваните отряди най-често срещана и най-характерна е структурата, показана чрез схемата на фиг.1.

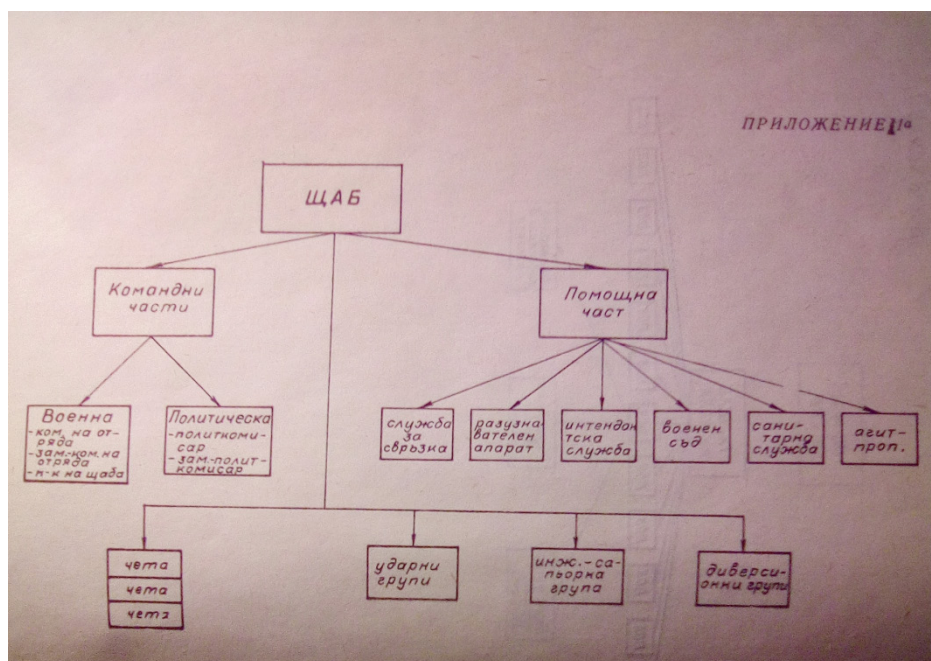
Най-малката организационна единица на Народоосвободителната въстаническа армия е четата. Нейният състав е различен, от 5-6 до 60 и повече човека. В зависимост от конкретните задачи, които тя изпълнява, от количеството на партизаните и конкретната обстановка четата се разделя на 2-4 отделения или десетки, които от своя страна могат да имат 3-4 тройки. Четата има командир, зам-командир, политкомисар и зам-политкомисар. Тя изпълнява самостоятелни бойни задачи.

Няколко чети, обединени в едно, формират партизански отряд, а няколко отряда заедно образуват партизанска бригада.

Основна бойна единица на НОВА е партизанският отряд. От-

рядът има щаб, който се състои от командна и помощна част. В командната част влизат командирът, зам-командирът и началникът на щаба и политическото ръководство – политкомисарят и заместник-политкомисарят.

Помощната част се състои от свързки, разузнавателен апарат, военен съд, интендантска служба, санитарна служба и агитпроп. В отделни партизански отряди е имало и военен съд, който е решавал най-важните проблеми от живота на отряда.

Фиг. 1

В един отряд обикновено има по 2-3, а понякога и повече чети, формират се и ударни, диверсионни, инженерно сапёрни и други групи.

Тилът на НОВА е трудовият народ – всеотдайните ятаци и помагачи, без които тя не би могла да съществува.

БОЙНИТЕ ГРУПИ, като организационно поделение на НОВА се създават в селата, в кварталите, във фабрики и на други места. Те са спомагателни бойни единици в състав 3-5 души. Ръководят се от щабове на партизанските отряди, действат полулегално и изпълняват задачи от различен характер.

За организационното укрепване и развитие на НОВА като истинска военна организация Главният щаб през 1943 г. разработва Устав на народната дружина, въз основа на който всяка ВОЗ и отряд изготвят свои правилници за вътрешния ред. В устава са регламентирани всички въпроси, свързани с изграждането обучението, прехраната и бойната дейност на партизанските отряди и на НОВА като военна организация.

Уставът предвижда всички партизани и членове на бойните групи да положат клетва. Специално внимание се отделя на дисциплината и бдителността. Много показателни в това отношение са санкциите, които се предвиждат срещу нарушителите.

През пролетта и лятото на 1943 г. главна задача става създаването на Въстаническите оперативни зони:

= В изпълнение на оперативния план през април 1943 г. е образувана ПЪРВА ВОЗ с център София, обхващаща територията на Софийски окръг. Първият състав на Щаба на зоната е: командир – Лев Главинчев, политкомисар – Георги Чанков, началник щаб – Здравко Георгиев и членове Владо Тричков, Борис Новански, Коста Чекеларов и Тодор Живков.

= В началото на май 1943 г. на територията на Пловдивски окръг е създадена ВТОРА ВОЗ с център Пловдив. Първият състав на щаба на зоната е: командир Георги Жечев, политкомисар – Васил Марков, началник-щаб – Васил Терзиев и членове: Слави Чакъров, Янко Христов, Иван Стамов. През септември с.г. командир на зоната става Иван Радев, политкомисар Гочо Грозев, а през пролетта на 1944 г. за командир е изпратен Боян Българанов.

= През май 1943 г. е образувана ШЕСТА ВОЗ с център Ямбол, обхващаща територията на Ямболски, Сливенски и Бургаски окръг. Командир на зоната е Димитър Димов, политкомисар – Никола Янев, началник-щаб – Стоян Сюлемезов и членове – Панайот Каракачанов и Велко Чанков.

= През юли 1943 г. е сформиран щаб на ОСМА ВОЗ с два центъра – Горна Оряховица и Габрово. Командир на зоната е Борис Копчев, политкомисар – Иван Бъчваров, зам-политкомисар – Петър Панайотов.

= През юли 1943 г. е образувана ЕДИНАДЕСЕТА ВОЗ с център Плевен, обхващаща територията на Плевенски, Червенобрежки

и Ловешки райони. Командир на зоната е Пело Пеловски, политкомисар – Пеко Таков, началник щаб – Стоян Едрев. От февруари 1944 г. командир на зоната е Борис Попов и политкомисар Петко Кунин

= На територията на Варненски партиен окръг през юни 1943 г. е сформиран щабът на ДЕСЕТА ВОЗ с център Варна, който започва фактически да действа през август с.г. Командир е Ламбо Теолов, политкомисар Демир Борачев, началник-щаб Костов.

= През август 1943 г. на територията на Шуменски окръг е създадена ДЕВЕТА ВОЗ с център Шумен. Зоната обхваща Шуменски, Търговишки и Разградски райони. Командир на зоната е Груди Атанасов, политкомисар – Тодор Петков, началник на щаба е Иван Маринов.

= ЧЕТВЪРТА ВОЗ е създадена през лятото на 1943 г. на територията на Горноджумайски окръг. Военен и политически ръководител на Щаба на зоната става Никола Парапунов, заместник – Арсо Пандурски. Началото на март 1944 г. е създаден нов Щаб в състав: командир Крум Радонов, политкомисар – Никола Рачев, зам-командир – Иван Тричков, зам-политкомисар – Георги Топалов.

= През септември 1943 г. на територията на Пазарджишки окръг се формира Щабът на ТРЕТА ВОЗ с командир Методи Шаторов и политкомисар Стоян Попов.

= За ПЕТА ВОЗ е определен Старозагорски окръг с център Стара Загора. Щабът на зоната е образуван през през март 1944 година в състав: командир Стойо Неделчев (Чочоолу), политкомисар Йордан Вълев, началник-щаб Велко Димитров.

= През март 1944 г. се създава ДВАНАДЕСЕТА ВОЗ с център Враца, обхващаща Врачански и Видински окръг. Включен е и Михайловградски район. Командир на зоната е Дико Диков, политкомисар Димо Дичев, пом-политкомисар е Борис Тасков.

= През април 1944 г. на територията на Хасковски окръг е образувана СЕДМА ВОЗ с център Хасково. Командир на зоната е Иван Араклиев, политкомисар е Янчо Георгиев. В Щаба са и Янчо Костов, Стефан С. Петров, Никола Маринов, Никола Щерев.

= ТРИНАДЕСЕТА ВОЗ, Русенската, по обективни и субективни причини не се създава.

На територията на така създадените въстанически оперативни

зони се сформират, развиват и действат партизански еденици, обединени в НОВА – НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА ВЪСТАНИЧЕСКА АРМИЯ, които в навечерието на Девети септември наброяват една дивизия с три бригади, девет отделни бригади, 37 отряда и 3 самостоятелни партизански чети.

Освен това, български войници и офицери напускат войсковите части в Сърбия, Македония и Гърция и сформират следните партизански подразделения:

1. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЪОН „ХРИСТО БОТЕВ“

На 14 септември 1943 г. войниците от 1/15 граничен подучастък начело със своя командир организирано напускат армията и стават партизани. На 20 декември с.г. те формират войнишки партизански батальон „Христо Ботев“ с командир Дичо Петров.

2. ИНТЕРНАЦИОНАЛЕН ВОЙНИШКИ БАТАЛЪОН.

Образуван на 15 април 1944 г. от български войници, преминали на страната на ЮНОА, и партизани от други националности. Командир на батальона е Боян Михнев, политкомисар Стойчо Стойчев.

3. ТРЕТА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“

Формирана на 17 май 1944 г. в района на Лебане, Югославия, от войници и офицери от първа дружина на 123-и пех. полк. Командир на бригадата е Атанас Русев, политкомисар Кирил Игнатов.

4. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЪОН „ДИМИТЪР БЛАГОЕВ“

Съставен от български войници от 1/63 дружина, които на 28 юни 1944 г. преминават към ЮНОВА и образуват българска чета към 23-а югославска партизанска дивизия. В края на август четата преграства в български войнишки партизански баталон „Д.Благоев“ с три чети. Командир на батальона е Йордан Златев Тенев, политкомисар – д-р Тодор Захариев

5. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЪОН „ВАСИЛ ПЕТЛЕШКОВ“

Формиран през август 1944 г. от български войници от 3/2 етапна дружина и от други войскове части. Командир на батальона е Петър Матакиев, политкомисар Кръстьо Германов.

6. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ПЕТКО НА- ПЕТОВ“

Формиран през август 1944 г. от български войници от 11 пехотен полк и 25 дивизия. Командир е Г.Чифотев, политкомисар Атанас Цилев.

7. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

Формиран на 10 юни 1944 г. от български войници, избягали при гръцките партизани в района на Димотика-Дересофлу. Командир на отряда е Стойо Белкин, политкомисар Ангел Марин.

8. ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ВАСИЛ КОЛАРОВ“

Формиран на 27 август 1944 г. от военнослужещи политзатворници, избягали от Скопския затвор.

Всички тези бойни сили са огромен състав на народна армия в България, която воюва реално на страната на Антихитлеристката коалиция, защитавайки интересите на трудовия народ и веднага след победата голяма част от нея продължи да служи в състава на редовната българска войска. По инициатива на Главния щаб на НОВА още на 11 септември 1944 г. с МЗ № 116 и № 116-а са присвоени военни звания на повече от 550 души от ръководния състав на НОВА. Потвърдена е заповедта на Главния щаб от 18 май 1944 г. за повишаване в офицерски звания на дейци от НОВА. От 11 септември 1944 г. до края на годината са произведени в офицерски звания чрез Главния щаб на НОВА 720 бивши партизани. Още на 9 септември 1944 г. министърът на войната в новото правителство и командващият НОВА издават обща заповед, с която се нарежда: „Въстаническите зони, бригади, дружини и чети да се влеят в редовете на армията, като създават общо командване на отделните военни части. Командирите на въстаническата войска запазват командващите места, каквито са заемали във въстаническата армия.“ Освен това, на 10 септември 1944 г. Министерският съвет с протокол № 176 взема следното решение: „От състава на въстаническите отряди и народната милиция да се формира Народна гвардия, която да се постави под ръководството на Министерството на войната.“ Гвардията се формира основно от Гл.щаб на НОВА и активно съдейства за укрепване на народната власт. Гвардията по същество беше и едно армейско организационно ядро, преход на организирана военна сила от една към друга обществена система.

УСТАВ НА НАРОДНАТА ДРУЖИНА

Чл.1. Създава се народна дружина (народна антифашистка чета) сектор...

Чл.2. Целта на четата е: борейки се с всички средства срещу германските фашисти и техните лакеи в България, да подпомага борбата на ОФ за освобождението на нашата страна от германското поробване и установяване на народно демократично правителство.

Чл.3. В своята борба народната дружина си служи с оръжието, саботаж, словото и с всички революционни средства, които се оказат целесъобразни.

Чл.4. Съставът се вербува из средата на народа...

Чл.5. Народната дружина си избира свое ръководство...

Чл.6. В народната дружина цари строг ред и революционна дисциплина, почиваща върху съзнанието на членовете и заповедите се изпълняват безпрекословно...

Чл.16. Кореспонденцията на народната дружина, от членовете ѝ и за тях се цензурира.

3. ПРОБЛЕМИ НА БОРБАТА

Партизанската армия, като сложен военен организъм с определени конкретни национални задачи за решаване, в едни необичайни, извънредно сложни условия, без достатъчен брой революционни кадри, без материална осигуреност се превърна в реалност. Тя успя да осигури най-необходимото за водене на бойни действия.

Един от основните нейни проблеми беше проблемът за ВЪОРЪЖАВАНЕТО.

Като орган на революцията НОВА можеше да реши успешно своите отговорни задачи само при добро въоръжение. Преодолявайки огромни трудности, по-голямата част от партизаните бяха въоръжени, но като цяло въпросът не бе решен до края на борбата.

Формите и средствата, използвани за снабдяване с оръжие са много разнообразни: снабдяване чрез обезоръжаване на врага; конфискуване на оръжие; закупуване от населението; изземване от армията.

На 11 юни 1943г. от военноинженерната работилница в София с помощта на работещия там Атанас Хаджиянчев е изнесено оръжие с камион, предназначено за партизанския отряд „Чавдар“. Само за

един месец през пролетта на 1944 г. в района на югозападната ни граница партизаните в бой с войската вземат три оръдия, 14 минохвъргачки, 51 тежки и 46 леки картечници, 585 пушки, 345 000 патрона и други.

Друг начин за снабдяване с оръжие е внасянето от чужбина. Той има редица предимства, но се използва ограничено и то в последния етап на борбата. Българските партизани получават оръжие от САЩ, от Англия и от Червената армия.

От запазените документи се вижда, че само през август 1944 г. 12 самолета от английската и американската армия пускат боеприпаси, дрехи и други материали за партизаните в западната част на страната. В края на август 1944 г. в продължение на три вечери пристигат 30 съветски самолета, всеки от който пуска по 6 парашута (общо 180) с оръжие и бойни припаси за партизаните.

С английската мисия при гръцките партизани връзката се поддържа чрез Щаба на Втора ВОЗ. Английски офицери се намират известно време в наши партизански отряди, за да ръководят спускането на оръжие от самолети. Запазени са схеми и сигнални знаци на пунктовете за тази цел.

В западната част на страната в различни райони се организират складове (партизаните са ги наричали магазини) с оръжие и оттам са ги раздавали на партизаните срещу разписки.

През август и началото на септември 1944 г. е дадено на Трънския, Брезнишкия, Кюстендилския отряди и на югославските партизани следното оръжие: картечници – 37, пушки, английски – 141, пушки, сръбски – 2, гранати – 33, пистолети – 9, патрони за пистолети – 303, муниции, сръбски – 40 броя, мини – 4 броя, динамит – 5 чувала, муниции, английски – 3 чувала + 14 сандъка шмайзери – 88, муниции за шмайзери – 1240 + 1 чувал и 28 сандъка бомби – 945, капси – 1 чувал.

Тези данни са само от откритите разписки.

Значително по-добро е въоръжението на войнишките партизански части. Те, освен числящото им се оръжие, вземат и допълнително, колкото могат да носят. Интернационалният войнишки партизански батальон в навечерието на 9 септември 1944 г. в състав 736 души разполага с 400 пушки, 330 автомата, 71 леки картечници, 1 артилерийско оръдие, 50 пистолета, 2200 бомби и други.

Подобно е положението и в другите войнишки партизански батальони.

Изключително трудно е осигуряването на оръжие за партизаните във вътрешността на страната.

Павликенската партизанска чета е разполагала със:

Пушки, български – 6 броя, турски – 1 бр., италиански – 6 бр., руски – 1 брой, румънски – 1 бр., австрийски – 1 бр., гръцки – 1 брой, пистолети – парабел – 2 бр., наган – 1 бр., пистолет- 6,35 – 3 бр., пистолет-7,65 – 1 бр.

Друг основен проблем е ПРЕХРАНАТА. Партизаните използват най-различни форми за снабдяване и прехрана, като: нападение на складове с храни, дрехи, муниции и други предмети, предназначени за хитлеристките войски; конфискуване имуществото на изявени фашисти; нападение на полицейски, жандармерийски и войскови постове; събиране на храна, дрехи и други материали от населението, което ги е давало доброволно; чрез ятаците; получаване от съюзниците. Снабдяването от „съюзниците“ е изключително ограничено, използва се през лятото на 1944 г. от партизанските отряди на Първа и отчасти Втора и Трета ВОЗ.

Въпреки посочените форми, снабдяването е свързано с преодеяване на изключителни трудности и с много жертви.

Специални „инструкции“ са указвали как да се организира прехраната. В някои отряди се изработва „седмично меню“.

Ето СЕДМИЧНОТО МЕНЮ НА ПАРТИЗАНСКИЯ БАТАЛЬОН „ХАДЖИ ДИМИТЪР“:

Понеделник	Вторник	Сряда	Четвъртък	Петък	Събота	Неделя
ръженица	ръженица	ръженица	ръженица	ръженица	ръжен.	ръженица
сирене	паприкаш	боб 100г.	сирене	паприкаш	сирене	паприкаш
картофи	паприкаш	картофи	сирене	паприкаш	картофи	паприкаш

Неимоверно трудно е снабдяването с медикаменти и все пак изобретателността на народа и предаността на отделни медицински работници е позволила в партизанските отряди да се лекуват по-леко болните, а тежко болните са оставяни в селищата при ятаци и помагачи.

Прави впечатление строгата отчетност, която се води в партизанските отряди. Полученото или издетото при акция се завежда и

се води сметка за неговото изразходване. Периодично са правени проверки на имуществото. Строгата отчетност е използвана и като възпитателно средство за опазване и съхраняване на общото, на народното имущество. Показателен е

ОТЧЕТЪТ НА ЩАБА НА ТРЪНСКИЯ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД ЗА ПОЛУЧЕНИТЕ ПАРИ ЗА ВРЕМЕТО ОТ 6 МАРТ ДО 1 ЮЛИ 1944 г.

Получени са 270 000 лв. Изразходени са за:

Помощи – 3 000 лв., кибрит – 172 лв., сапун – 200 лв., агнета – 37 000 лв., цигари – 22 880 лв., опинци – 33 600 лв., брашно – 6 000 лв., овни – 11 000 лв., картофи – 48 693 лв., фасул – 4 500 лв., масло – 750 лв., яйца – 160 лв., мляко – 340 лв., пипер – 30 лв., подметки – 1 080 лв., разни – 1 354 лв., раздадени суми – 84 000 лв.

Всичко – 254 775 лв. Остават – 15 225 лв.

Показателен е и фактът, че партизаните са давали разписки на хората, от които са вземали имущество, пари или храна.

За да изпълняват своите задачи като военна организация в НОВА се организира и провежда **ВОЕННО ОБУЧЕНИЕ**.

Изучавайки регламентиращите документи, силно впечатление прави вниманието, което се отделя на военното обучение и неговата организация.

Главният щаб изработва примерно седмично разписание за провеждане на учебните занятия, въз основа на което всяка партизанска част конкретно решава този въпрос.

РАЗПИСАНИЕ:

„Понеделник – занятие с оръжие – хватки с карабина, стоешком, на колене и лежешком за стрелба и прибежки от 9.30 до 11.30ч. От 11.30 – обща маршировка и излет до върха. Край на занятието 12 ч.

Вторник – от 9.30 физкултура, излет до върха. Край на занятието 11.30 ч.

Сряда – от 9.30 до 11.30 занятие с оръжието – групово учение отбранителен бой – обща тренировка. Излет до върха. Край на занятието в 12.00 ч.

Четвъртък – от 9.30 до 11.30 маршировка, физкултура – излет до върха.

Петък – от 9.30 до 11.30 занятие с оръжието-групово учение;

нападателен бой; излет до върха – край 12.00 часа.

Събота – физкултура; обща маршировка; излет до върха – от 9.30 до 11.30 ч.

Необходимостта от военно обучение се засилва особено през пролетта и лятото на 1944г. За това се използва всяко свободно време. Голямо внимание се отделя на физическата издръжливост, на тактическата и на политическата подготовка и оръжезнанието. Определени групи партизани изучават санитарно дело и във време на бой освен като стрелци, участват и като санитарни. На разузнаването се отделя специално внимание.

Основен елемент в обучението и възпитанието на партизаните е ПОЛИТИЧЕСКАТА подготовка. Изнасят се лекции по широк кръг проблеми, формиращи миогледа на партизаните и възпитаващи морално-боеви качества като идейна убеденост, психическа издръжливост, морална устойчивост, колективност и другарство, дисциплина и самодисциплина, смелост и находчивост, конспиративност, физическа издръжливост и други.

Раздел на бойната подготовка на партизаните е и ТЕХНИЧЕСКАТА подготовка, в която се включва изучаването, приготвянето и използването на запалителни вещества и минновзривни средства. В началото на 1944 г. Главният щаб разработва специални указания за приготвяне и използване на запалителни вещества, които представляват първоизточник за техническата подготовка на партизаните.

В някои въстанически оперативни зони за нуждите на отрядите и новосъздадените чети и отряди се организират своеобразни курсове за командири.

ОСНОВНИ ДЛЪЖНОСТИ НА БОЕЦА ПАРТИЗАНИН СПОРЕД БОЙНАТА ИНСТРУКЦИЯ

1. От твоите усилия зависи успехът. Употребявай силите на цялото си същество при изпълнение на дадената заповед, бъди всепредан.

2. Във взаимодействието е силата. Съдействай на съседа си.

3. Самоуверено изпълнявай дадените ти заповеди. Така ще внушиш своята сила.

4. Разбери целта на действието и прояви полезна самоиници-

тива.

5. Бъди дисциплиниран. Дисциплината е вътрешна спойка...

6. Абсолютно подчинение на командира.

7. Бъди решителен... Расъждавай, проучвай, анализирай, докато установиш как да действаш после само решително. Решителното действие повишава нашата сила, то разколебава врага и докарва най-големи резултати с най-малко жертви.

8. Изненадай врага с внезапно нападение, с неочаквано спиране или с близък и точен огън...

9. Пази се от изненада, като предвиждаш. Съобразявай предварително как ще действаш в следния момент и през различните случаи. Мисли постоянно и за най-неблагоприятни случаи, без това да те сковават. Бъди ориентиран всякога, знай къде е противникът, колко е, какво прави, къде са съседите, каква е местността напред и встрани. Непрестанно наблюдавай всяка промяна в противника. Тя показва нещо. Съобщавай всичко на командира.

10. При изненада с бомба, с нож, със стрелба върхлитай върху противника. Един силен поглед, един вик, една рязко движение може да реши всичко и да накара врага да търси спасение.

11. Нападай, за да не бъдеш нападнат.

12. При стрелба дочакай врага да се доближи до около 200-300 м. и тогава внезапно го обстреляй...

19. Един отличен стрелец замества десет души...

21. Поддържай оръжието в исправност, то ще ти се отплати.

22. Задържай запалената бомба, като броиш до три и едва тогава я хвърляй, иначе противникът ще ти я върне.

23. Приспособявай се към местността. При всяко положение се окопавай, но окопът ти да служи за по-добра стрелба, а после за покритие...

25. Поддържай връзка с командира и съседа си. Донасяй за всичко разузнато.

26. Пази тайна. Неизвестността плаши врага. Тормози го...

27. Паднеш ли в плен, мъжествен бъди. Дадените сведения за отряда ще струват живота на всички твои другари.

28. Знай, че победата е твоя, народът ще победи!

Интересно е, че се отделя особено внимание на единството на теорията и практиката при обучението.

Примери в това отношение има много. Командирът на XI ВОЗ Борис Попов в доклад до Главния щаб пише: „В отряд „Васил Левски“ се води от една седмица обучение по четири часа дневно (лекторно), като вечерно време (на луна) се излиза на упражнения, които траят също 2-3 часа и резултатите са повече от задоволителни.“ Командирът на 4-а ВОЗ Крум Радонов съобщава, че след като са провели доста занятия с различните групи, партизаните провеждат и учебна тревога с цел излизане от обкръжение.

При военното обучение се отделя голямо внимание на ПСИХИЧЕСКАТА устойчивост на партизаните.

Партизанската ТАКТИКА е друг проблем, който получи своето теоретическо и практическо решение по време на въоръжената борба.

Тактиката на партизанската борба е изключително разнообразна. Тя зависи от конкретните условия, съотношението на силите, от психологическия момент, от задачите, от подготвеността на щаба, от наличното оръжие, от реакцията на противника и от още много други условия. Основните тактически похвати определя Главният щаб, а щабовете на Зоните конкретизират действията на отрядите. Акции, които провеждат партизанските чети и отряди, може да се класифицират по следния начин: САБОТАЖНИ акции; акции за ВЪОРЪЖЕНИЕ; акции за ПРОДОВОЛСТВИЕ; НАКАЗАТЕЛНИ акции и ОБЩИ акции.

В партизанската тактика съществува едно много важно правило: да се действа при всички обстоятелства, дори и тогава, когато липсват необходимите сведения за противника. В партизанския устав е записано: „По добре започни грешно действие, отколкото умно бездействие... изобщо ЗАМИСЛЯЙ ОТДАЛЕЧЕ, ПОДГОТВЯЙ грижливо, ДЕЙСТВАЙ РЕШИТЕЛНО“. За голямото разнообразие на партизанската тактика свидетелствуват и предупрежденията, които щабовете на зоните и отрядите изпращат.

ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ КМЕТОВЕТЕ

„Щабът на отряд „Чавдар“ взема отношение към ВАС и РЕШИ: Дава ви срок, считано от 5 до 7 т.м., да си подадете оставката с мотивировка, че няма да служите на правителството, което иска да искористи волята и желанието на българския народ за мир, тясна дружба

със СССР и истинска народна власт“.

ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ ПОЛИЦАИТЕ

„Щабът на партизанския отряд „Васил Левски“ от XI ВОЗ Ви предупреждава:

Не претърсвайте щателно горите, полето и селата!

Движете се само по обитаемите пътища и пътеки!

Носете пушките през рамо или на ремък, в противен случай ще стреляме без предупреждение!

Не ходете нощен патрул!

Не се движете нощем по улиците, по кръстовищата, иначе ще стреляме!

Не предупреждавайте с изстрели за видени партизани, защото ще ви впишем в списъка на предателите!

Нито един, който тормози, бие и убива наши близки и наши познати, няма да отбегне куршума ни.

На всеки, който не изпълнява заповедите на началството си, ще бъде гарантиран животът“.

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КЪМ ЖАНДАРМЕРИСТИТЕ

„ЩАБЪТ НА ПЪРВА ПЛОВДИВСКА БРИГАДА „Г. ДИМИТРОВ“ ПРЕДУПРЕЖДАВА:

Ние ви каним за последен път: опомнете се, докато е време, български еничери! Откажете се от борбата, докато е време! Не увеличавайте престъпленията си! Не изпълнявайте заповедите на вашите престъпни началници... времето е кратко. Мислете за себе си, мислете за близките си!“

Тактически прийоми на действие са и ЗАСАДИТЕ. През август 1944 г. се провеждат и по няколко акции едновременно.

Често пъти в партизанските акции се включват и членовете на бойните групи, които след изпълнение на възложените им задачи се връщат в населените места. Разкритите членове на бойните групи остават в партизанските отряди.

Една от задачите, поставени на НОВА, е да съдейства за изгонването на хитлеристите от България. На това се отделя специално внимание. На 1 май 1944 г. Главният щаб на НОВА издава заповед до щабове на зоните, в която се казва: „Като неотклонна и основна

задача на днешния ден да се вземат незабавно всички мерки за разкриване разположението на немските сили и повсеместно срочно да се организира унищожаването им“. В писмо до щаба на отряд „Хр. Михайлов“, изпратено през август 1944 г., Главният щаб отбелязва: „Боят по немците ще ни даде възможност да помогнем и ние на Червената армия, на съюзниците и народоосвободителната войска и партизанските отряди в Югославия и Гърция и другаде... ще ни помогне вътре в страната да поставим на широка общонационална основа борбата за спасение на народа ни, като обединим в Отечественния фронт не само всички антифашисти, но и тези, които са против немците въобще“. Тези указания се реализират на много места в страната. Дружина „Георги Бенковски“ от бригада „Христо Ботев“ на II ВОЗ в началото на август 1944 г. унищожава германската радиостанция, обслужваща германското Главно командване на Балканите. Добре известна е и акцията на Рило-пиринския партизански отряд през август 1944 г. по долината на р. Рилска, при която само за 45 минути унищожават 31 германски офицери и войници, пленяват две ловно-охранителни роти и вземат 28 картечници, 172 пушки, 4 бомбени пушки, много автомати и обикновени пистолети, дрехи и храна, унищожават още 34 камиона, една бойна кола, десетки тонове бензин и взривни материали. „ХИТЛЕРИСТКИТЕ ОФИЦЕРИ СЕ ОПЛАКВАТ, ЧЕ В СЪЮЗНА ФАШИСТКА БЪЛГАРИЯ ТЕ СЕ ЧУВСТВАТ КАТО В СТРАНА, ЗАВЛАДЯНА, НО НЕ ПОКОРЕНА.“

4. ОТНОШЕНИЕ КЪМ АРМИЯТА

Съществен проблем на НОВА е тактиката ѝ към войсковите части и офицерите от българската армия. Тя се различава от тази към полицията и жандармерията. Тя бе определена в редица документи на Главния щаб и се изразява в избягване на въоръжени стълкновения с войската. „Там, където срещу четите и отрядите бъдат изпратени войскове части, трябва да се организира преминаване на войници и офицери от тия части към нашите отряди“, се казва в една от директивите на Главния щаб.

По указания на Главния щаб във Въстаническите оперативни зони се определят отговорници за работата в армията, а към Щаба на Първа ВОЗ се обособява отделно ръководство. Работи се в няколко

направления: с донаторната младеж; с военнослужещите в отпуск и при мобилизация; работи се в казармата с редовия състав; работи се с офицерския състав; работи се в първи окупационен корпус и със семействата на военнослужещите. Много показателни са резултатите. Увеличават се бягствата на войниците от казармата, изнася се оръжие, създават се нови нелегални организации. През 1943 г. за неблагонадеждни от армията са обявени 6717 души, без тези в Софийски гарнизон, за който няма данни.

По същото време Министерството на войната е принудено да отнеме мобилизационните назначения на 4488 запасни войници. През 1944 г. то превежда 1306 войници в трудови войски. През второто тримесечие на 1944 г. в сравнение с първото, бягството на войници от армията при партизаните се увеличава 320 процента. Приблизителният брой на българските военнослужещи, преминали на страната на партизаните е 2048. При този вътрешен фронт армията не беше напълно надеждна опора на правителството.

По сведения на Министерството на войната нелегалната организация в армията е следната:

„Общо в гарнизона се създава специален щаб с главен организатор и техническо лице за свръзка. Във всяка войскова част се образува комитет от 3-4 човека. В ротите и батареите се създават ядки, които достигат до 5 човека. „Цялата дейност в гарнизона се ръководи от представител на щаба на ВОЗ .

Главната задача тук е да се разкрие пред войнишкия състав същността и характера на партизанското движение и да се подготвят войниците да не стрелят при среща с партизаните. Твърде решителна е позицията при евентуална война на страната на Германия. Задачата е тя да се предотврати, но ако все пак българската армия бъде включена в бойни действия войниците „ ...да не пристъпват нито крачка зад границите на България и да не предприемат никакви военни действия... да вземат съвместно с местните комитети на ОФ цялата военна и административна власт на заемащата територия... до окончателната победа на въоръженото народно въстание.“ По същество включването на страната във войната със съюзническите армии се свързва с началото на въоръжено народно въстание.

Главният щаб издава няколко заповеди в тази връзка. На 5 юни 1944 г. той нарежда да се работи за побратимяване на партизани

и войници и създаване на единно командване между щабовете на въстанниците и щабовете на гарнизоните. Тази изключително трудна задача беше реализирана на 8-9 септември 1944 г.

Много силни са позивите до личния състав на армията и особено персоналните писма, писани до офицери, командири от различен ранг. Известни са досега около 50 такива писма.

На 5 юни 1944 г. Националният комитет на Отечествения фронт се обръща с позив към Българската армия. В него се казва: „Офицери, подофицери и войници... вас, българската войска, използват и като палачи на собствения ви народ... По градски площади и селски мегдани стърчат набити на колове младежки, женски и мъжки глави, със седмици лежат обезобразени трупове на най-преданите синове на българския народ. Огнени езици обхващат бедняшки селски къщици... Пищят майки, плачат деца. И защо всичко това? Нали вие дадохте клетва да пазите с цената на живота си свободата и независимостта на народа ни? Не чувствате ли, че българският народ утре ще ви обвини в предателство и измяна към Родината си, ако продължавате да търпите тоя позор над страната ни...“

В специален позив към армията щабът на XI ВОЗ прави точна характеристика на момента и посочва как да постъпят войниците и офицерите. „Вие сте под знамената и чакате момента кога ще ви изпратят срещу армиите на Съветския съюз, Англия и Америка.

От вас фашистите и управлението и в Генералния щаб искат да пролеете кръвта си за Хитлера и неговите слуги. От вас те искат да станете убийци на собствените братя, сестри, майки, бащи и деца. От вас те искат да погубите България.

Днес целият български народ е с очи към вас. Ще спасите ли страната от национална катастрофа или ще станете родоотстъпници?“

Силно въздействие върху армията оказва позивът на войнишкия батальон „Хр.Ботев“, издаден в началото на 1944 година: „... Чувствайки позорната роля, която бяхме задължени да играем и изпълнявайки достойно клетвата за честна и вярна служба на своя народ, ние решително поемаме пътя на славната борба за освобождение на Родината от германските окупатори и продажното българско правителство...

Войниците, подофицерите и офицерите от Батальона „Хр.Бо-

тев“ ви сочат пътя за спасение на Родината. Последвайте и вие примера им!... Съдбата на народа е в ръцете ви... Избирайте 1918 година или пътя, който Ви сочим ние!“

На 1 август 1944 г. политкомисарят на отряд „Г.Бенковски“ от XII ВОЗ пише писмо до командира на 15-и Ломски полк в Белоградчик, с което разобличава неговите действия и действията на подчинените му офицери, посочва им спасителния път към Отечествения фронт и предупреждава за тежката разплата, ако продължат да вървят по този път.

Особен интерес представлява писмото на командира на XI ВОЗ до командира на 4-та Плевенската армия. То е единственото писмо до командир на армия и представлява нов момент в исканията. В него се предлага командирът на армията да настоява пред правителството за незабавно изгонване на германците от България; да не се допусне изпращането на войскови части от поверената му 4-а армия в Югославия, Гърция и Албания и у нас на борба срещу партизаните; да арестува и накаже всички германофили, убийци и палачи. Позовава се на войнишката клетва и на патриотизма на генерала. Всекиму в живота се пада веднаж да избира, да бъде чук или наковалня за остатъка от живота си. Такъв е случая с Вас“. Борис Попов добре е знаел, че генерал Стефанов е германофил и известен народен убиец, но с оглед намаляване на силата на царското правителство и предотвратяване на по-нататъшни кръвопролития той дипломатично му обещава прошка.

5. ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

Партизанската стратегия и тактика, непосредствената бойна дейност на НОВА, участието на народа в тази борба, дейността на българското фашистко правителство разкриват, че у нас съпротивителното движение прераства в гражданска война, че партизанската борба беше своеобразна форма на тази гражданска война.

Маркс, разглеждайки злодействата по време на гражданската война във Франция, пише: „За да намерим нещо подходящо на поведението на Тиер и неговите кръволоци, трябва да се върнем към времената на Сула и на двата римски триумвирата. Същото хладнокръвно масово клане, същото безразлично отношение на палачи-

те към пол и възраст на жертвите, същата система за изтезаване на пленниците, същите гонения, но този път срещу цяла класа, същата дива хайка срещу скрили се водачи, за да не се отърве нито един от тях, същите доносничества срещу политически и лични врагове, същото безразличие при избиване на хора, съвсем чужди на борбата. Разликата е само в това, че римляните са нямали метралъози, за да убиват на цели групи пленените.“

У нас всичко това беше по-добре усъвършенствано, защото в борбата се използваша артилерия, авиация, автоматично оръжие.

У нас се избиваха и деца, и старци, и цели семейства. На 20 декември 1943 г. в с. Ястребино са арестувани 18 души членове на партизански семейства, между които 6 деца, и всички са избити най-зверски без съд и присъда. На 30 януари 1944 г. в с. Койловци, Плевенско, е убит 77-годишният Кольо Гърков, заедно с тримата му сина и къщата им е изгорена.

През април 1943 г. фашисткото правителство започна планомерна подготовка за масови блокади на големи райони. Комплектувани са многобройни модерно въоръжени сили – полиция, разузнавателни групи, мобилизирани граждански лица, контрачетници и най-главното, което придава на борбата характер на гражданска война – големи войскове части. Нещо повече, за първи път цялостното ръководство на преследването и унищожаването на партизаните, ятаците и помагачите се предоставя на военното командване. На 29 април 1943 г. двадесетхилядна войска и полиция блокираха Средногорието. В почти всички селища мъжкото население е арестувано и подложено на инквизиции. На 13 април с.г. Министерският съвет приема специално постановление за конфискуване на цялото имущество на партизаните и ятаците. По-късно полицията определя награда от 50 000 до 100 000 лева (при запазена тайна) на всеки, който убие нелегален деец. Много са примерите за това.

На 21 март 1944г. Пловдивският областен директор с писмо № 123, лично и строго поверително, до господина министъра на вътрешното министерство и народното здраве, представя два списъка, съдържащи, както следва:

„1. Първият – имената на 144 души нелегални от родопския отряд „Антон Иванов“, унищожени от чиновете на 2-ра ловна дружина и Вторият – имената на 34 души нелегални от пазарджишка околия,

унищожени от 27 пех. Чепински полк.

Моля нареждането Ви да се преведе направо на 2-ра дивизионна област сумата 7 200 000 лева за възнаграждение за ликвидиране по първия списък и сумата 1 700 000 лева за възнаграждение по втория списък“. На 2 март 1944 г. Областният директор в Горна Джумая Хр. Миладинов донася строго поверително до Министерството на вътрешните работи и народното здраве, че е унищожена група нелегални от десет души и моли, „за да се даде още по-голям импулс и да се подчертае, че властта цени и възнаграждава заслужилите родолюбци и храбърци, моля да ми се отпусне сумата от 450 000 лева.“

В архива се пази и такъв документ, с който се обявява:

„ 1. Полицай или цивилен, който посочи, открие или убие водача на разбойническата банда Славчо Стаменов Савов от с. Бохова, Трънско, ще получи еднократно парично възнаграждение от 200 000 лева.“ Толкова е била оценена главата на Славчо Трънски.

Общо през 1943-44 г. за възнаграждение на убийци, ликвидирали, предали или задържали партизани, ятаци и други нелегални дейци, нелегално работещи в армията и други участници във въоръжената антифашистка борба от бюджета на България са дадени 62 870 000 лева.

На 12 октомври 1943 г. на специално съвещание правителството на Добри Божилов изработва генерална линия за борба с партизаните и техните помагачи. За оперативно ръководство се създава специален комитет в състав: министъра на вътрешните работи, министъра на войната и министъра на правосъдието. Това са основните министерства, осигуряващи властта на всяко правителство, а включването им в съвместни действия срещу вътрешен противник е признак на съществуването на гражданска война. На създадения комитет са предоставени неограничени права за начините и средствата за ликвидиране на въоръжената съпротива.

Изработеният план предвижда да се сформират полицейски бойни ядра в състав роти, взводове и контрачети в Софийска, Бургаска, Старозагорска, Плевенска, Пловдивска и Врачанска област. Освен тях е наредено да се формират три военнополойски дружини в Пловдивско, Плевенско и Трънско, а след това още две, в Пловдив и Стара Загора. Предвижда се и използването на специални роти от гарнизоните в Плевен и Севлиево за борба срещу партизаните. Със закон от 26

януари 1944 г. е създадена специална военнополитейска организация, наречена държавна жандармерия, чиято задача е да води борба с партизаните и с всички техни помагачи, с други думи, със собствения си народ. Тя обединява професионални убийци и им предоставя неограничени права за разправа с арестуваните.

Всички извънредни мерки обаче не дават очакваните резултати, затова ескалацията на престъпността във войската се засилва. На 28 април 1944 г. правителството приема постановление, с което възлага на Министерството на войната съвместно с държавната жандармерия и полицията да продължи борбата срещу партизаните. Нещо повече, задължава всички държавни, общински и обществени организации и служби да се считат в тази дейност като органи на Министерството на войната. Това постановление, което въвежда безконтролност в борбата срещу класовия противник показва, че революционната криза се засилва и че режимът все повече чувства своето безсилие.

На заседанието на Висшия военен съвет на 27 и 29 юли 1944 г. се обсъжда въпросът за начина на организиране и провеждане на масово настъпление срещу партизаните. Това е опит на фашистката власт централно да организира за цялата страна настъпление срещу военната сила на народа – НОВА. За целта е използвана 100-хилядна войска, полиция и жандармерия. Страната е превърната в истински боен фронт.

И този път обаче правителството не успя. Настъплението ускорява революционизирането на армията. Самият щаб на войската прави оценка, че „държавната власт е изправена пред вътрешен фронт, който приковава към себе си цялото ѝ внимание и всичките ѝ усилия.“ А регентите Никола Михов и Богдан Филов записват това в своите дневници. Михов пише: „Може да няма външен фронт, но вътрешният има още сила“, а Филов: „...по-добре да има една дивизия по-малко навън, но по-здрав вътрешен фронт“. Тези откровения на фашистките ръководители разкриват истинското положение у нас през 1943-44 г. и особено целта, с която се използва армията. При нормални условия армията изпълнява външни функции и трябва да защитава страната от външно нападение.

В този момент българската армия разполага с около 360 хиляди души военнослужещи – 160 хиляди от двата редовни набори и около 200 хиляди мобилизирани. Значителна част от тази армия е хвърлена

в борба срещу собствения народ. Ето няколко примера:

През март 1944 г. щабът на 5-а Българска армия разработва секретен план „Радан“ за унищожаване на българските и югославските партизани, действащи по протежение на българо-югославската граница. Общото ръководство е възложено на командира на 14-а пех. дивизия. За изпълнение на поставената задача са определени следните сили: седем пех. дружини от вътрешността на страната, три пех. дружини от Първи корпус, два конни дивизиона от Първа смесено-конна бригада, две звена разузнавателна авиация, петдесет камиона, артилерийски и минохвъргачни подразделения и всички полицейски части в района с обща численост 8 000 души. В Балванската битка в IX ВОЗ на 28-29 март 1944 г. партизаните са преследвани с артилерия, авиация и с около 5000 военнослужещи и полицаи. За унищожаване на бригада „Чавдар“ в Първа ВОЗ противникът отделя почти цялата Първа пех. дивизия и артилерийските части от София, част от силите на 6-а пех. дивизия във Враца, на бронираната бригада в Ихтиман, жандармерийски и полицейски сили, общо около 30 000 души. Операцията се ръководи непосредствено от Министерството на войната. Затова в специален „Апел към офицерите от армията и запаса“ Главният щаб на НОВА посочва „Противонародното германо-фашистко правителство е в кървава война с народа... В тая война те хвърлят и използват българското офицерство и армията. Цяла България е превърната в бойна поле и въпреки всички фашистки усилия, днес повече от всякога крайната и близка победа в тая война е на народа. „Ето как разкрива зверствата в статията „Фашистките изстъпления в зоната“ н-к щабът на XI ВОЗ – Плевен Йордан (Стоян Едрев), поместена във в-к „Народен партизанин“, орган на партизаните от зоната (год. 2-а, бр. 2-3, юни-юли 1944 г.): „От месец октомври за нашия край настъпиха най-черни дни. Безотговорни правителствени шайки със своите действия надминаха жестокостите на еничери и кърджалии... През есента пламнаха Троянският и Ловешкият балкан. Всяка нощ огнени езици обхващат колибите, храните и фуражите на селяните. Трупове на избити четници се излагаха голи пред общини и полицейски участъци. Телата на 5 въстанника бяха разпънати на камиони и разкарвани по селата из Троянско. През зимата в с. Крушуна при убиването на 4 партизани избиват и 6 души селяни. Трупове на жертвите биват наредени сред селския площад, след което запо-

ядват музиката да свири народни хора, а селяните да играят около тях. В с.УГЪРЧИН една девойка бива затворена и изгорена жива. В с.Бръшляница, Никополско, бива убит селянин, понеже хлябът му прилича на хляба на партизанин. В с. Бежаново, Луковитско, баща на един партизанин нямал пари да се откупи, бива арестуван от полицията и най-жестока бива убит с тояги в общината, след което пуснали полицейско куче да яде от него. По същото време цяла Луковитска и Тетевенска околия са в тревога. Жандармерийски роти блокират селища, арестуват, нанасят най-жестоки побоища, след което следват масови разстрели. Има сведения за издевателства на фашистките палачи в Троянска околия. В с. Горско Сливово са убити 25 души; в Крушуна – 18 души. Етрополска околия: от арестуваните през есента 36 души на път за София биват застреляни 18.“ Стоян Едрев предупреждава: „Българският народ държи сметка за поведението на всеки полицай и предател. Българските партизани не ще закъснеят да накажат всеки ненаказан родоотстъпник.“ В правителствена информация се съобщава, че „от 25 април до 26 юни 1944 г. сборен отряд преследва партизани и резултатите са следните: убити партизани при бой в Балкана – 59 ; заловени живи и в последствие убити при опит за бягство – 54 ; изпратени на Соф. окол. управл. малолетни ремсисти за изпращане на работа – 9 ; заловени и убити ятаци – 25; заловени ятаци и дадени под съд – 18; въдворени ятаци – 18; изпратени ятаци във войскови части – 2 ; заловено оръжие от партизаните в същата акция – тежки картечници – 2, леки картечници – 12 , автоматични пистолети – английски, пълнители за картечници – 40, пушки, разни – 57, автоматични пистолети – 18, обикновени пистолети, разни – 25, пушки разни – 87, бомби, американски, сферични – 28, машина пишуща – 1 , циклостил – 1, фотоапарати – 3, компаси-бусоли – 2, радиостанция – 1, телефонен апарат – 1, бинокли – 4, английски войнишки костюми – 3, коне – 7, и т.н.

Бойни действия се водят до последните дни на фашисткото мракобесие. На 3 септември 1944 г. войска и полиция нападат партизанската бригада „Васил Коларов“ от Втора ВОЗ в Новаковския балкан, Асеновградско. На 4 септември с.г. на вр. Милеви скали войска и полиция водят бой с партизаните от Трета ВОЗ, в който загиват геройски 11 партизани.

В същото време, принудени от обстановката, частите на НОВА

бяха в настъпление. Още на 27 ноември 1943 г. в своя директива Главният щаб посочва, че Отечественият фронт посрещна фашисткото настъпление готов за решително противодействие и дава указания, които имат за цел да организират бойни действия. „НОВА трябва да нанесе контраудар, като не позволи частите ѝ да бъдат бити поотделно, да напада изненадващо, смело, с умело маневриране, да привлича военнослужещи към партизаните, да обезоръжава по-малобройните войсковы подразделения, да действа срещу полицейския терор с целесъобразни акции.“ НОВА се превръща в активна военно-политическа сила. По данни на Абвера за първите 9 месеца на 1943 г. са проведени 1052 партизански акции срещу 140 за същия период на 1942 г. Активизират своите действия и бойните групи. Броят на акциите се увеличава с всеки изминат месец. Така например, през септември 1943 г. те са 89, а през май 1944 г. – 234.

Брой на акциите по месеци.

1943 г.: септември – 89, октомври – 167, ноември – 133, декември – 123 .

1944г.: януари – 95, февруари – 159, март – 105, април – 86, май – 234. През лятото на 1944 г. бойните действия на партизаните вземат недостигнати до тогава размери. През юни се провеждат около 350 акции, през юли – 500, през август – 600. Над 1400 бойни акции само за три месеца. Общо от март 1943 до септември 1944 г. частите на НОВА провеждат 3359 бойни и въоръжени акции, които по характер се разпределят така:

Характер

на бойните действия	Март 1943 г.	1-8 септ.		
Общо за				
Август 44 г.	1944 г.	НОВА		
Овлабяване на селища	1120	303	1427	
Самостоятелни акции				
на бойни групи		137	71	208
Самостоятелни боеве и престрелки		519	19	538
Овлабявана обекти извън селищата		462	11	473
Действия извън селища		225	11	236
Влизане в селища без овлабяване		471	6	477
ВСИЧКО:	2934	421	3359	

Много показателно е, че 70% от общия брой на партизанските акции са проведени с помощта на населението. Всички тези данни и цялата дейност по време на съпротивата недвусмислено говорят за бойни действия между две армии на една и съща нация. Те са ярко потвърждение на разгорялата се в България своеобразна форма на гражданска война. На 14 април 1944 г. Щабът на войската съобщава, че „У нас вече работата...не се касае до обикновени и несвързани партизански дейснтвия, а до планирана партизанска война“. Правителството всъщност не управлява, а воюва със собствения си народ. Независимо от превъзходството във въоръжени сили, което монархофашистският режим има във вътрешния фронт, той непрекъснато губи.

6. НОВА – ШКОЛА ЗА ПОЛИТИЧЕСКО И КУЛТУРНО ВЪЗПИТАНИЕ

В партизанските отряди съществува едно изключително явление, което ги характеризира не само като звена за бойни действия, но и като места за възпитание, за повишаване на културното равнище на партизаните. Именно тази възпитателна дейност е един нов, „добавачен род оръжие“, каквото не притежаваше противникът.

От регламентиращите документи се виждат основните задачи, поставени в областта на възпитателната и културната дейност. Тя трябва „да възпитава у партизаните висок морал, пълно съзнаване на целта и трудностите на борбата, вяра в делото, за което се борят, себеотрицание, другарски отношения, желязна дисциплина; да разкрива същността на фашизма, да разобличава противонародните действия на монархическото правителство и завоевателната политика на хитлеристка Германия; да се развива и укрепва у партизаните чувството на народни закрилници, наследници на хайдутите, на борците за национална свобода; да възпитава у партизаните висок патриотизъм; да повишава тяхната обща култура, да съдейства за развитието на талантите; да разяснява същността, характера и задачите на Отечествения фронт, местото на партизанските чети и отряди в подготовката и провеждането на въоръженото въстание за изгонване на хитлеристите от България и осигуряване на национална независимост, смъкване на продажното прогерманско правителство и устано-

вяване властта на Отечествения фронт.“

Голямо е разнообразието на формите и средствата, богатството на идеи в това отношение.

Особено впечатление правят указанията, давани за това и запазените планове на лекции и беседи, бележници и други документи от този период, със записи, изводи за поведение, поезия и т.н. От тях е видно, че на много места, когато партизаните не са в акции или в движение, слушат лекции, четат книги, разучават и пеят български песни, обсъждат и литературни произведения. Ето планът за просветна работа в Червенобрежкия отряд „Георги Бенковски” – XI ВОЗ. Предвидени са 23 лекции, между които:

„ БЩА ПРОСВЕТА.

Георги Бенковски – патрон на отряда;

Конституцията – основа за опазването и борбата;

Общество и обществен развой;

Политическите партии – продукт на капитализма;

Партията – авангард, преден отряд и щаб на работническата класа;

Партията и Отечествения фронт;

Партията и масовите организации;

Отечествения фронт – ръководител на борбата за освобождаване от фашизма;

Демокрация и демократически организации;

Фашизъм – враг на свободата и културата;

Заповед и изпълнение;

Беседи по календарни дати;

Седмичен преглед на събитията.,, И т.н.

Изключително богата и разнообразна е програмата за дейността на Габровския партизански отряд през месец август на 1944 година. Ето: На 1 август 1944 година. Информация за положението в България. Вечерта – акция във фабрика МЕТЕВ.

На 2 август 1944 година. Почивка след акцията. Вечерта – Ботева вечер.

На 3 август 1944 година. Оценка на акцията във фабриката. Вечерта – пътуване.

На 4 август 1944 година. Жив вестник – бр.5. Вечерта – пътуване.

На 5 август 1944 година. Подготовка за акция. Вечерта – акция.

На 6 август 1944 година. Почивка след акцията. Вечерта – импровизирана забава.

На 11 август 1944 година. Колективно четене на книгата „От дървеното рало до стратостата“. Вечерта – забава.

И така до края на месеца всеки ден има мероприятия.

Снабдяването на партизаните с литература е изключително трудно. Главният щаб на НОВА е циклостирал отделни лекции, доклади и други материали и ги е изпращал в Оперативните зони.

Използването на ХУДОЖЕСТВЕНАТА ЛИТЕРАТУРА е друга резултатна форма на възпитателна работа в партизанските чети и отряди. В една от Инструкциите е посочено, че във всяка чета трябва „да има библиотека най-малко от няколко книги.“ И въпреки трудностите, съпровождащи партизанския живот в четите и отрядите се четат и обсъждат художествени книги. Най-срещаните автори в партизанските библиотеки са Ботев, Вазов, Антон Страшимиров, Хр.Смирненски, Горки, Островски, Пушкин, Лермонтов и други.

Твърде интересен е полицейският опис на книгите, намерени в партизанската база в Гавраиловското землище, Сливенска околия, а именно: „Речник на чуждите думи“, 784 стр.; „История на дипломатията“, 614 стр.; „Нашето звездно небе“, 110 стр; „Характер на Възраждането“, 81; „Чапаев“, Д.Фурманов; „Енергия“, Ф.Гладков; „Учебник за войника“, 228 стр. И други. Особено действена и широко използвана форма на политическа работа е ПАРТИЗАНСКИЯТ ПЕЧАТ, вестниците, бюлетините, листовките, апелите, възпоменателните листове и други.

ПАРТИЗАНСКИ ВЕСТНИЦИ започват да се издават в началото на 1943 г. И се увеличават заедно с развитието на партизанското движение. Те осветляват главните проблеми за момента и дават вярна политическа и военна информация за вътрешната и международната обстановка. Почти всички партизански вестници имат име, което се определя на събрание на отряда. Известни са партизанските вестници „Народен другар“, „Партизанска борба“, „Народен партизанин“, „Народна свобода“, „Отечествен зов“ и други. Тиражът им е различен, понякога достига до 1000 екземпляра и се разпространява сред

населението. Най-важното във вестниците е тяхното съдържание. Вестник „Народен встаник“, орган на партизаните от Софийска област, в броя си от август 1944 г.е поместил статиите: „Незабавно разоръжаване на германските орди в България“, „Българските жени в партизанските отряди“, „Борбата на партизаните срещу правителството на Багрянов“, „Браво на румънския народ“, „Мъжествените борби и подвизи на Трънския отряд“, дописките: „Превземането на Якоруда“, „Как се въоръжи отряд „Г. Димитров“, „Изборите на Царибродския отряд“, „Из похода на Първа Софийска бригада“, външна информация: „Из партизанското движение в чужбина – Франция се освобождава сама“, Обръщения като „Офицери и войници, не предавайте оръжието си на немците“ и други.

Във вестниците често се срещат стихове. Поезията разкрива чувствата, стремежите, мечтите на техните автори – партизани.

Включването на повече писатели в антифашистката борба позволи през август 1944 г. Да започне издаването на в. „Патриот“, литературен орган на българските партизани с главен редактор Крум Кюлявков. Мащабността на културното развитие на партизаните се вижда в съобщението, че „в конкурса могат да участват всички поети партизани, без стихотворението „Чавдарци“ на Христо Кърпачев. То безспорно е над всички.

В някои отряди се обсъждат отпечатани във вестниците материали. Интересно обсъждане е проведено в Горнооряховския партизански отряд по статиите „Селската девойка и нейното място в РМС“, написана от Милка и статията „Ролята на селската девойка в РМС“ (от неизвестен автор). Един от партизаните – Ангел, казва „Искали сте да напишете разказ, а сте дали хроника. В работата ви липсва център на художественост. Обърнете особено внимание на стила... Пишете стегнато и без големи уводи“.

Оригинална форма на възпитателна работа е така нареченият „ЖИВ ВЕСТНИК“, който поради своята актуалност и живо слово се очаква от партизаните с голям интерес.

Действена роля играят докладите и беседите, които добре подготвени партизани изнасят пред отрядите във връзка с чествания на национални герои, официални празници, като Трети март, Първи май, 24 май и други.

Периодически се изнасят и политинформации и се правят ко-

ментари по различни въпроси, свързани със събитията на фронта, с настъплението на Червената армия, с бойните действия на Западния фронт, с положението у нас и дриги. Там, където има условия е организирано колективно слушане на нелегалната радиостанция „Хр. Ботев“, радио „Москва“, радио „Лондон“ и др. В партизанския бележник на Пенчо Карапенев от Габровския отряд е отбелязана програмата на радиопредаванията.

В същия бележник са записани основните моменти от речта на Чърчил, произнесена на 23 февруари 1944 година.

ПОЛАГАНЕТО НА КЛЕТВА от партизаните също е използвано за възпитание. Текст на партизанска клетва дава Главният щаб на НОВА още през пролетта на 1943 г. На основата на този текст почти всички Въстанически оперативни зони съставят свои клетвени текстове. Съдържанието на клетвата е бесспорно доказателство за същността, характера, задачите и мащабността на партизанското движение по време на Втората световна война.

Текстът на клетвата на Втора ВОЗ е следният:

„С гордост и радост приемам званието въстаник от Народоосвободителната въстаническа армия в България.

Заявявам пред другарите, народа и геройски загиналите борци на Отечествения фронт, че посветявам всичките си сили и способности, а ако стане нужда и живота си за освобождението на Родината и света от хитлеристките завоеватели и техните слуги у нас – Българските фашисти в държавния и този на армията апарат и с оръжие в ръка ще се боря за осъществяването програмата на Отечествения фронт.

Обещавам, че ще бъда дисциплиниран и ще изпълнявам боевите заповеди на командирите си, ще напрегна всичките си сили, за да усвоя военното изкуство и да култивирам в себе си всички бойни добродетели.

Обещавам също, че не ще се дам жив в ръцете на врага, не ще издам тайни, които биха се ползвали от врага.

Сурово наказание и позор нека се стовари върху мен, ако наруша даденото обещание.

Да живее Отечественият фронт!

Да живее Народоосвободителната въстаническа армия в България!

Смърт на фашизма! Свобода на народа!“

Текстът на клетвата разкрива за какво воюват паризаните – освобождението на Родината и света от хитлеристките завоеватели и техните слуги у нас – фашистите и за осъществяване демократическата програма на Отечествения фронт.

ПОПУЛЯРИЗИРАНЕТО НА ГЕРОЙСКИТЕ ПРОЯВИ, НАГРАЖДАВАНЕТО НА ОТЛИЧИЛИ СЕ ПАТИЗАНИ, ВЪЗПЯВАНЕТО НА ТЕХНИТЕ ПОДВИЗИ е друга форма на възпитателна работа. Подвизите на героите мобилизират останалите, вдъхват им увереност и сигурност. За героизма на малката Соня (Мария Пенчева), загинала на 28 декември 1943 г.в сражение с полицията, другарите ѝ от отряда съчиняват песен, която и сега се пее в района. Особен интерес представлява заповедта на щаба на Втора ВОЗ, с която са обявени за Народни герои загиналите Георги Жечев Тодоров, Алекси Костадинов Атанасов (Сашо), Райчо Кирков и Лиляна Николова Димитрова:

„ЗАПОВЕД ЗА ОБЯВЯВАНЕ НА „НАРОДНИ ГЕРОИ“

№ Г/180

ЩАБЪТ НА ВТОРА ОПЕРАТИВНА ЗОНА ОТ НАРОДООСВОБОДИТЕЛНАТА ВЪСТАНИЧЕСКА АРМИЯ.

„...Предвид особените заслуги на гореизброените другари към въстаническото движение в Пловдивска област Щабът на зоната провъзгласява за НАРОДНИ ГЕРОИ и НАРЕЖДА:

1. При строяване, тържества и апели да бъде споменавано името им.

2. Да бъдат разучени техните биографии от всички въстаници и техните дела да бъдат използвани за възпитание на въстаниците в дух на героизъм и саможертва за свободата на нашата Родина.

3. Да бъдат посветени специални номера на излизащите при бригадата въстанически вестници. Да бъдат устроени общоселски митинги в тях на чест.

Настоящата заповед да бъде прочетена пред всички въстаници.

Балканът, 9 август 1944 г.

Щабът на Втора оперативна зона от НОВА. В. Церовски, Г.Смилянов“.

За първи герой на бригада „Чавдар“ на 2 май 1944 г. Щабът обявява Васко (Митко Георгиев).

Щабовете използват като възпитателно средство ПОЗДРАВЛЕНИЯ, ИЗКАЗВАНЕ НА БЛАГОДАРНОСТ и даване на ВОЙСКОВИ ЗВАНИЯ.

Със специална заповед от 1 май 1944 г. Главният щаб на НОВА поздравява бойците и командирите от войнишкия партизански батальон „Христо Ботев“ и за особени заслуги произвежда в звание „майор“ от Народната българска армия неговия командир Дичо Петров. На 18 май 1944 г. Главният щаб дава военни звания на ръководния състав на Народоосвободителната въстаническа армия. Произведени са пет генерали, 10 полковници, 14 подполковници, 19 майори и 1 капитан. Тази заповед е потвърдена от правителството на 11 септември 1944 година.

Многообразни са изявите в културно-масовата работа, провеждана в партизанските отряди. В партизанските биваци, в условията на суров и напрегнат живот, се раждат таланти, съчиняват се песни, злободневки, организират се надпявания и надигравания, хумористични сцени, забави, декламации.

Активна възпитателна работа се провежда и във войнишките партизански части. Голямо значение за формиране на правилен мироглед имат политическите занятия, семинарите по международното положение, издаваните вестници, бюлетини и други материали. Умело се използват и символите, като носене на червени петолъчки или инициали „ОФ“, знамена и други. В заповедта на Главния щаб на НОВА от 1 май 1944 г. се казва: „Всички отряди, дружини, чети, войскове части, преминали на страната на Отечествения фронт да развееят българското знаме – националния трицветник!“

Активна и резултатна е политическата работа с населението. В специална заповед Главният щаб дава указания „да се развърне най-широка политическа дейност, като се устройват повсеместно политически събрания, митинги и демонстрации по села и градове, на които да се изяснява тежкото положение на страната и да се посочи изхода от него.“ Указанията се изпълняват, особено в планинските райони.

Интересен е фактът, че още във въоръжената борба, при нелегални условия, се появяват и развиват кълновете на народната демо-

крация. Партизанските отряди на много места провеждат референдуми – общонародно допитване, по отношение правителството на Багрянов. При наказателни акции партизаните са се съобразявали с мнението на селяните и не са малко примерите, когато са отменяли смъртни присъди.

Партизаните използват дори и нагледната агитация за политическо въздействие на населението. Срещу пазарния ден в Севлиево по пътищата към града те поставят големи плакати с лозунги.

Разностранныя политическа и идейно-възпитателна работа доказват високия интелект на партизаните и съдействат за издигане още повече на политическата им съзнателност, за превръщане на партизанските чети в истинска революционна гвардия от смели хора, които възкресяват с ново идейно съдържание традициите на четническата борба от периода на османското владичество.

На 9 септември 1944 г. въоръжената антифашистка борба е доведена до победен край. Главна роля в това отношение изиграва Народоосвободителната въстаническа армия.

В завземането на властта участват и войскове части, спечелени за народната кауза.

На 9 септември 1944 г. бе сложен край на фашисткото господство у нас.

Завърши първият период от участието на българския народ във Втората световна война на страната на Антихитлеристката коалиция, периодът на нелегалната въоръжена борба. Хитлеристките войски са изгонени от България, създадено е правителство на Отечествения фронт, виновниците за присъединяването на страната към хитлеристката ос и за тежкото положение на народа, извършителите на всички зверства, палачите на народа са арестувани и ще отговарят за деянията си.

Предстоят нови битки за окончателния разгром на хитлеристка Германия. Започва вторият период от участието ни във войната, при който редовната българска армия, заедно с Червената армия, в бойни действия достигна до подножието на Австрийските Алпи.

Предотвратена е поредната национална катастрофа.

Периодът на антифашистката борба е записан със златни букви в историята и той не може да бъде заличен. В писмо до Генералния секретар на Организацията на обединените нации за приемане на

България в ООН Кимон Георгиев като зам-председател на Министерския съвет и министър на външните работи посочва:

„...В България по време на Германската окупация Отечественият фронт, обединяващ всички демократически, прогресивни сили на страната, организира обширна и смела борба срещу фашисткия режим, установен от германските окупатори. Фашисткото управление бе свалено с народно въстание от 9 септември 1944 г. и в България бе установен демократически режим, опиращ се на самия народ.“

А Георги Димитров пише: „Съчетаването на народното въстание на 9 септември 1944 г. с победоносното шествие на Съветската армия на Балканите не само осигури победата на въстанието, но му придаде голяма сила и размах. Набираната в течение на две десетилетия омраза против фашизма и решимост на трудещите се маси за разправа с него избликнаха неудържимо и пометоха с един замах фашисткия режим.“

7. БОЙНОСЪТРУДНИЧЕСТВО С ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ НА СТРАНИТЕ ОТ АНТИХИТЛЕРИСТКАТА КОАЛИЦИЯ.

Българската партизанска армия, като организирана въоръжена сила, има определено място в планове на Антихитлеристката коалиция. През 1943 г., когато Балканите стават реален обект на войната и се приема становището на Чърчил да се открие Втори фронт тук, се налага да се изпратят в България английски офицери за връзка с Главния щаб на българското партизанско движение. Форин офис успешно използва контактите с българската партийна емиграция в Москва и у нас идват три английски военни мисии. Първата се ръководи от м-р Мостин Дейвис, втората от майор Франк Томпсън. Те минават през Югославия. Третата минава през Гърция и се ръководи от майор Тейлър (спуснат е в района на с. Могилица-Солун). Тези мисии, освен разузнавателни задачи, осигуряват известно количество оръжие, боеприпаси, дрехи и друго имущество за българските партизани. Особено мащабна е мисията, ръководена от майор Франк Томпсън. Той пристига през януари 1944 г., установява връзка с Главния щаб на НОВА и е решено да се доставят по въздуха контейнери с въоръжение и боеприпаси на стойност около 50 000 златни лири стерлинги.

Франк Томпсън

Мостин Дейвис

Планът не се реализира изцяло, но значително количество оръжие за българските партизани пристига. Контактите не са били ограничени само за получаване на оръжие. Получавани са и други материали. Освен ръководители, в мисиите е имало и друг военен състав.

Представители на английската и американската армия се появяват у нас и по други пътища. Това са летци, скочили с парашути от повредени самолети и спасени от партизаните. Взаимоотношенията между българските партизани и тези спасени летци е обобщил в писмо много точно американският летец Херолд Джеймс, воювал повече от месец заедно с партизани от Пловдивската ВОЗ, написано след като се връща в Америка. Писмото е озаглавено: „На моите много добри приятели – българските партизани“. „...Ние ходихме по селищата да унищожаваме фашистите и всичко, което е фашистко. Ние сме съюзници – вие, българските партизани, и аз, американският летец. И двете страни сме в сражение за един и същи идеал... Вие, партизаните, сте истинския народ на България... Запазете вашето дело. Вие имате дял в ускоряването на края на тая война. Винаги ваш признателен приятел: Херолд Д. Джеймс.“

През април 1944 г. един от ръководителите, майор Томпсън, пише на своя приятел Фолк Вивиан: „Драги Фолк... за самия мен няма никакви новини. Работя много и се надявам да постигна целта си, като помагам на група смели хора – може би най-добрите в света“. Това е оценката на английския майор от разузнаването Томпсън за българските партизани. А майка му след войната е написала книга за него и за българските партизани, озаглавена „В Европа има дух“. Така тя предава на поколенията неговата оценка за смелостта и го-

товността за борба на българския народ притив хитлерофашизма. В писмото до министър-председателя Георги Димитров, с което му изпраща книгата, тя не се обръща официално с „уважаеми гоподине“, а приятелски „Скъпи господин Димитров“, с най-добри пожелания към Вас и Вашето правителство – сърдечно : Теодосия Томпсън.“

Оценките за антихитлеристката съпротива в България по време на Втората световна война и днес до голяма степен са обективни в страните от антихитлеристката коалиция . Проф. Ричард Гратън от Оксфордския университет я сравнява със „...съпротивата в Полша, Югославия, Франция, Белгия и навсякъде.“ И на второ място подчертава „общонационалния характер на българската съпротива“.

През 2002 г. единственият останал жив от групата на майор Ф.Томпсън, Кенет Скот, със семейството си беше на посещение в България. Две седмици бяхме заедно. Много неща разказа. Невероятни бяха срещите му с българските партизани и особено с тези, които са придружавали английската група. Посети гроба на майор Томпсън край Литаково, Ботевградско, Батулия и други места. Недоумяваше как е възможно да се отрича ролята на партизанската армия в България. Това, което е голямо достойнство на българския народ да не се използва за повишаване международния авторитет на стратата. „Та ние не случайно бяхме аташирани към тази българска сила. Ние я приемахме като наш съюзник във войната срещу хитлеристите и координирахме съвместните бойни действия. Кой си позволява да отрича това и защо ?“

Домът на Кенет Скот в Лондон. Постоянно табло на стената с английски и български отличия от Втората световна война.

27 септември 2002 г. Кенет Скот (вторият от дясно на ляво), радист на Франк Томпсън, със своята съпруга на поклонение пред гроба на майор Томпсън край село Литакново

Литакново, пред гроба на м-р
Фр. Томпсън.

Българската полиция и другите държавни органи много внимателно са следили и регистрирали събитията през тези военни години. Ето как те са документираны: „Предложение на Отечествения фронт пред англо-американското главно командване в Кайро.

На 18 февруари (1944 г.) ОФ е постигнал с английския щаб за връзка с България съгласие за изпълнение на следните цели: а) разбунтуване във войската; б) мобилизиране на нови партизани; в) разузнаване; г) пропаганда.

На 2 март е била вече поставена за изпълнение следната директива:

а) Създаване вътрешни безредици с цел да се принуди българското правителство да оттегли войските си от окупираните територии в Югославия и Гърция; да се свали българското правителство чрез революция;

б) Нападение на железопътни съобщения;

в) Изпълнение на планове и унищожение на германците в случай на отстъпление от Южните Балкани през България.

г) Саботиране на черноморските и дунавските пристанища, електрическата юзина в Перник и муниционните складове в Казанлъшката област.

Така е било постигнато пълно съгласие между англо-американския щаб за връзка и ОФ в България, за съвместната им бойна дейност против германците и правителствените войски.“

От полицейските архиви.

И по-нататък продължава: „През м.август 1943 г.отделът за специални операции при английската Средиземноморска главна квартира решава да пристъпи към обхващане на бъл. партизанско движение в старите предели на страната. В изпълнение на това решение, отделът натоварва майорът от англ. щаб на българските Народоосвободителни въстаннически войски при ОФ; да служи като връзка между

ОФ и главната квартира Кайро, изпълнявайки всички директиви по организирането и развитието на партизанското движение в България.

Няколко дни по-късно се свързва с главатаря на Трънския партизански отряд Славчо Стаменов. Посвещава го в задачата и настоява да му даде връзка с върховния щаб на българските партизански сили. Връзката се установява на 3 януари с.г. При майор Дейвис бил делегиран един представител на върховния щаб на българските партизански сили, под партизанското име Георги – около 55 годишен, ръст нормален, адвокат... Решило се да се пристъпи към организиране на снабдяването и въоръжението на тези партизански групи по въздушен път ... На 1 февруари се получила втора директива от англ. главна квартира в Кайро: да се засили нелегалното движение до степен на въстание. ОФ да сваля правителството и да изгони германците. Когато започват оттегляне, да се тормози техният тил и съобщителните средства... В изпълнение на плана се вземат мерки за осигуряване на снабдяването по въздуха.“

Из секретен доклад на българската полиция.

От запазените документи се вижда, че планът реално се изпълнява. Само през август 1944 г. 12 самолета от английската и американската армия спускат със 108 парашута торби и сандъци с оръжие, боеприпаси, дрехи и други материали за партизаните в западната част на страната. В края на август 1944 г. в продължение на три вечери пристигат 30 съветски самолета, всеки от който спуска по 6 парашута (общо 180 парашута) с оръжие и бойни припаси за партизаните.

Другата основна сила в антихитлеристката коалиция – СЪВЕТСКИЯТ СЪЮЗ, няма специална мисия в България. България и Съветският съюз подържат дипломатически отношения. Това определя и особения начин на контакти на Съветското държавно и военно ръководство с българското партизанско движение. Тези контакти се подържат чрез Задграничното бюро на Работническата партия и Георги Димитров, които са в Москва. Връзката се осъществява чрез радио „Христо Ботев“, с радио „Народен глас“, чрез радиовръзката на Задграничното бюро с Политбюро и Главния щаб на НОВА и чрез изпращане на български групи – политемигранти, в България. През август 1941 г. пристигат с подводници две групи българи политемигранти в състав 23 човека. През септември и октомври с.г. идват пет

групи парашутисти – политемигранти, българи, като разузнавачи в тила на германската армия в България по план на Генералния щаб на Съветската армия. Почти всички са офицери от Съветската армия. Те стават и организатори и ръководители на съпротивителното партизанско движение у нас. През следващите години (1942 – 1944 г.) групите минават през Югославия. Главно чрез тях Съветската армия доставя на българските партизани необходимото значително количество въоръжение и боеприпаси. Голяма част от тези офицери са и партизански командири у нас. Освен това, в партизанските части воюват съветски войници и офицери, избягали от немски плен или освободени от български партизани.

Проучвайки официалните документи, в това число и на българското правителство и полицията и на английския щаб в Кайро и на други сили и органи, безспорно се потвърждават изводите, че българската партизанска армия действа съобразно плановете на съюзническите войски за разгрома на хитлеристката армия и победата във Втората световна война, че тя има место в бойните разчети на съюзниците, че ръководството на НОВА вярно е оценявало обстановката и прави възможното да се осигури единодействие на бойните сили вътре в страната и на съюзническите войски отвън. Партизанската народоосвободителна армия в България е част от армията на обединените сили на антихитлеристката коалиция. Това определя Народоосвободителната въстаническа армия на България като съюзник на съюзниците по време на Втората световна война. Всякакви други оценки са неверни.

От изследваните 8 814 български партизани 8 257 са мъже и 557 жени. Възрастта им при излизане като партизани е:

до 15 години са	84 човека, или	0,48%
от 16 до 20 години са	3 075 човека	34,89%
от 21 до 25 години	2 482 човека	28,16%
от 26 до 30 години	1 172 човека	13,30%
от 31 до 35 години	937 човека	10,63%
от 36 до 40 години	455 човека	5,16%
от 41 до 50 години	311 човека	3,53%
от 51 до 60 години	44 човека	0,50%
над 60 години са	9 човека	0,10%
не отговорили	245 човека	2,78%

Най-малкият партизанин е на 8 години, а най-възрастният на 67 години.

Националност на партизаните

Българи	8 572	97,22%,	еврей	148	1,68%
руснаци	21	0,24%	турци	16	0,18%
сърби	7	0,08%	англичани	6	0,07%
арменци	5	0,06%	гърци	3	0,03%
италианци	1	0,01%	цигани	1	0,01%,

няма данни за 34ч.

Социално положение на партизаните

Работници – 3 662,43,81%; селяни – 1 846, 20,94%; учители – 132, 1,59% лекари – 13, 1,59% ; ученици – 1 174, 13,32%; студенти – 316, 3,59%

Офицери – 11, 0,12% ; подофицери – 18, 0,20%; войници – 312, 3,59%

Юристи – 6, 0,07% ; чиновници – 233, 2,64%

Образование

Първоначално и основно – 4 895, средно – 989, незавършено средно – 1 852; висше – 143, незавършено висше – 307, полувише – 33, професор – 1 – Сава Гановски

Няма данни за 595 партизани.

Автор: проф., д.и.н. полк. Марин КАЛОНКИН

ПЪРВА ВЪСТАНИЧЕСКА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. СОФИЯ

1994 г.

ПАРТИЗАНСКИ ЕДИНИЦИ В ЗОНАТА

1. ПЪРВА СОФИЙСКА БРИГАДА „ЧАВДАР“
2. ВТОРА БРИГАДА (4-та БРИГАДА) „ЧАВДАР“
3. ИХТИМАНСКИ ОТРЯД „ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ“
4. ТРЪНСКИ ОТРЯД
5. ВОЙНИШКИ БАТАЛЪОН „ХРИСТО БОТЕВ“
6. ПЪРВА СОФИЙСКА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА
7. ВТОРА СОФИЙСКА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА
8. ДУПНИШКИ ОТРЯД „КОСТА ПЕТРОВ“
9. РИЛО-ПИРИНСКИ ОТРЯД
10. КЮСТЕНДИЛСКИ ОТРЯД „ДРАГОВИЩИЦА“
11. РАДОМИРСКИ ОТРЯД „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“
12. ШОПСКИ ОТРЯД
13. БРЕЗНИШКИ ОТРЯД
14. ЦАРИБРОДСКИ ОТРЯД „МОМЧИЛ ВОЙВОДА“
15. БОСИЛЕГРАДСКИ ОТРЯД „Г. С. РАКОВСКИ“
16. ИНТЕРНАЦИОНАЛЕН ВОЙНИШКИ БАТАЛЪОН
17. ВОЙНИШКА БРИГАДА „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“
18. ПЪРВА СОФИЙСКА ВЪСТАНИЧЕСКА (ПАРТИЗАНСКА) ДИВИЗИЯ

КОМАНДИРИТЕ НА ПЪРВА ВОЗ С ЦЕНТЪР СОФИЯ

ЛЕВ НИКОЛОВ ГЛАВИНЧЕВ. Раден на 19 април 1902 г. в гр.Охрид, Македония. За антифашистка дейност съден и лежал в затвора от 1935 г. до 1940 г. Бил е ръководител на бойна група. Член на БРП от 1941 г. Член на ВМРО/о/. Сътрудник на Военния отдел на ЦК на БРП и първи командир на Зоната.

БОЯН ПЕТРОВ БЪЛГАРАНОВ. Роден на 28 октомври 1896 г. в гр.Шумен. Член на БКП от 1920 г. През 1922 г. учи в генералщабната академия на Русия. След фашисткия преврат на 9 юни 1923 г. се завръща в България и взема участие в подготовката на Септемврийското въстание. През 1924 г. е осъден на смърт и прекарва 9 години в затвора. След освобождаването му отново се учи в Москва. През 1936 г. се завръща в страната и скоро става член на ЦК на БКП. Командир на Първа, а по-късно и на Втора ВОЗ. Починал на 26 дек.

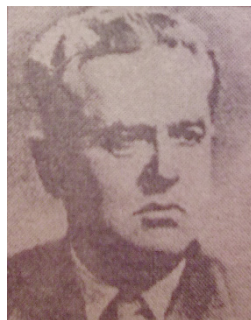
1972 година.

ВЛАДИМИР ЙОСИФОВ ТРИЧКОВ (ВЛАДО). Роден на 14 март 1899 г. в гр.Трън. Загинал на 4 юни 1944 г. Завършил е Военното училище. На 20-годишна възраст става член на БКП (т.с.) През 1925 г. е осъждан на смърт. 11 години е лежал във фашистките затвори. Интербригадист в Испанската гражданска война. Член на Главния щаб на НОВА.

СЛАВЧО СТАМЕНОВ ТРЪНСКИ. Роден е на 22 окт.1914 г. в с. Бохова, Трънско. В 1929 г. става член на РМС. В партията е приет през 1938 г. Създател и командир на Трънския партизански отряд. От февруари 1944 г. е отговорник на Трънския партийен район. Командир на Първа софийска народоосвободителна бригада и на Първа софийска въстаническа (партизанска) дивизия.

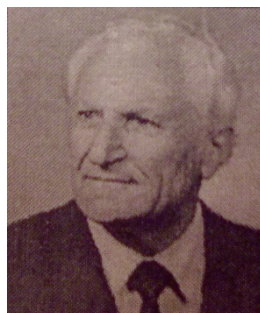
Лев Главинчев

Боян Българанов

Владо Тричков

Славчо Трънски

ПЪРВА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА

*...Били тежки дни,
гонили народа, палили навред,
а той все се борил и вървял
напред...*

Първа въстаническа оперативна зона беше създадена през м. април 1943 година. В нея влизаха столицата София и околиците Софийска, Брезнишка, Трънска, Пернишка, Радомирска, Дупнишка, Кюстендилска, Новоселска, Ихтиманска, Пирдопска, Самоковска, Ботевградска, Годечка, Царибродска и Босилеградска. По решение на Окръжния комитет на БРП командир на зоната стана Лев Главинчев, политкомисар – Георги Чанков, началнак-щаб – Здравко Георгиев и член на щаба – Борис Новански. В края на 1943 г. командир на зоната става Боян Българанов, а политкомисар Владо Георгиев. През пролетта на същата година командир на Първа ВОЗ е Владо Тричков. През юли на 1944 г. за командир на зоната е утвърден Славчо Трънски, а за политически комисар Георги Аврамов (бай Пешо), който загива на 2 септември 1944 г. попадайки на засада.

В столицата и в района около нея се намираха най-важните правителствени учреждения и елитни военни и полицейски части и това усложнява много дейността на антифашистките организации. В София и съседните ѝ околийски центрове квартируваха немски военни поделения и различни хитлеристки щабове и разузнавателни служби, което още повече изостряше обстановката. Независимо от това, антифашистката съпротива в зоната се разрастваше. Тя имаше своите корени и отпреди започването на Втората световна война. Силен тласък на тази съпротива беше дала известната Соболева акция за сключване на приятелски пакт със Съветската страна през 1940 година.

Веднага след идването на власт правителството на поклонника на Хитлер проф. Богдан Филев започна да провежда политика на преследване на прогресивните сили. От парламента през 1941 г. бяха изгонени депутатите, избрани с гласовете на работниците и селяните.

Особено репресивна стана тази политика след присъединяването на България към Тристаниян фашистки пакт и влизането на

немските войски у нас на 1 март 1941 година.

Със съдействието на правителството народното стопанство беше ограбено от немски и наши търговци, които изкупуваха на безценица огромни количества стоки и ги изнасяха за Германия, като натрупаха от това безсметни богатства, народът обедняваше. Един от най-активните износители на народното ни богатство беше известният софийски крупен търговец и финансист Димитър Савов.

В резултат на обедняването и на инфлацията животът стана много труден.

През януари 1941 г. цар Борис парафира Закона за защита на нацията, чрез който евреите в България се лишаваха от политически и граждански права и се подлагаха на множество забрани и репресии. Подгонени от заплахите на подготвения страшен закон, 300 евреи, предимно от София, през декември 1940 г. направиха отчаян опит да се изселят нелегално в Палестина, но още в Черно море препълнената стара гемия, кой знае как, се обърна и повечето от хората – мъже, жени, старци и деца се удавиха.

Създаващата се военна обстановка и издръжката на немската армия предизвикаха голямо разстройство в икономиката – увеличи се безработицата, а селяните бяха обложени с тежки непоносими държавни доставки от зърно, вълна, коноп, мляко, месо и пр. Това породило силно недоволство сред населението и борба срещу политиката на правителството. А последното чрез монтирани съдебни процеси вкара в затворите и интернира стотици свои политически противници. Само през юни 1941 г. от София и окръга броят на изпратените в затворите и концлагерите достигна близо хиляда. През 1942 г. бяха арестувани антихитлеристки настроени войници в девет части на софийската военна област и едни от тях умъртвиха още при следствието, а други осъдиха на смърт. Същата година при така известния „процес на подводничарите и парашутистите“ бяха съдени 27 български политически емигранти в СССР – офицери и военнослужещи от Червената армия, дошли да окажат помощ в организиране на борбата против хитлерофашизма в България.

Въпреки техните и на защитата им протести, че следва да бъдат третираны като военнопленници, те бяха осъдени – 18 души на смърт и разстреляни, 7 души на доживотен строг тъмничен затвор, 2 души на 15 години строг тъмничен затвор. При антифашистката демон-

старция на 2 000 студенти и работници в столицата на 3 март 1943 г. полицията се нахвърли върху участниците, че пееха антифашистки песни, стреля по тях и уби студента Марин Боев. А авантюристичната външна политика на фашисткия режим стовари над главите на софиянци още по-големи беди. Военната авиация на Англия и САЩ, на които царедворцовото правителство обяви на 21 дек. 1941 г. без всякаква причина война, бомбардира многократно столицата ни и особено тежко на 1 януари и 30 март 1944 г., при което по данни на Министерството на войната загинаха 836 души, стотици бяха осакатени и 11 576 къщи разрушени. Мнозинството от населението панически напусна горящата София. На 4 март същата година самолетни бомби се изсипаха и над Дупница.

Съпротивата на населението срещу политиката на експлоатация и безправие не започваше сега, а се засилваше и придобиваше по-остри форми. Така през 1940 г. работниците от София, Дупница, Ботевград, Кюстендил, Пирдоп и други места в Софийска област започнаха да се надигат в защита на непосредствените си интереси. На 1 май в столицата, в Дупница и другаде те масово напуснаха работа и устроиха в центровете на градовете протестни демонстрации, които бяха разгонени от полицията. През юни в Дупница избухна голяма тютюнева стачка. Същият месец масово стачкуваха текстилците, каучуковите и тютюнаработниците в повечето от фабриките в София. За да преустанови стачките, фашисткото правителство мобилизира работниците по Закона за гражданската мобилизация. Въпреки това, стачките не спряха. Тогава се предприеха крути мерки срещу стачниците. Само в един ден – 25 юли 1940 г., от София бяха арестувани, инквизирани и въдворени на друго местожителство над 150 синдикални дейци и активисти на БРП, БЗНС, РМС и други. Бурно и с антихитлеристка насоченост премина и студентската демонстрация в столицата по случай деня на славянската писменост и култура на 24 май. През март 1941 г. отново избухнаха краткосрочни стачки на работниците в софийските предприятия „Люлин“, „София“, „О Бен Гу“ и други. А след започването на германо-съветската война борбата между антифашистките сили и поддръжниците на хитлеризма у нас се изостри още повече. В столицата и градовете и селата на областта се сформираха десетки нелегални бойни групи, които извършваха саботаж, убиваха хитлеристки офицери, разгон-

ваха пристигащите в селата реквизиционни комисии, наказваха проявили се с жестокостите си държавни служители. В София групата на Славчо Радомирски подпали складираните на ул. „Лавеле“ № 13 големи количества кожуси на стойност 31 милиона лева, предназначени за немските войници на Източния фронт. Групата на Н. Усенлиев взриви товарен влак със стратегически материали на гара Илиянци. Бяха подпалени софийските предприятия „Араф“, „Бераха“ и др., чиято продукция се използваше и от Вермахта. Големи саботажи се извършиха и във фабриките „България“, „Бакиш“, „Шопов“, „Тигър“ и редица други. Под ръководството на Ив. Гарванов саботажи се организираха и в Главна ж.п. работилница. Бойна група с мощен взрив разкъса ж.п. линията между гара Сердика и Лагера в столицата. В Перник антифашисти насипваха пясък в лагерите на товарни композиции, предназначени за немската армия. В Радомир разляха сярна киселина в каци със сирене, приготвено за Вермахта. В околностите на София бойни групи запалиха големи количества сено, закупено от немците. Изгоря и дърводелският склад със сглобяеми бараки за хитлеристите по фронтовете. Част от бойната група, извършила акцията в „Ташков чифлик“ край столицата бе разкрита и участниците ѝ осъдени на смърт. Бойната група в с. Обеля застреля двама есесовци при квартал Модерно предградие и им взе оръжието, ликвидира с бомба четирима немски офицери до с. Божурище, изрязва многократно кабелните връзки между хитлеристките поделения в района. Акции от подобен характер се извършваха в почти всички градове и в много от селата на зоната. Те имаха организиран и неорганизиран характер. В отговор на засилващия се фашистки терор софийски бойни групи застреляха бившия директор на полицията полк. Пантев, който се гласеше за министър на вътрешните работи, и водача на Легиона ген. Луков, личен приятел на Хитлер и подготвян за гаулайтер на България.

Специално трябва да се отбележи масовият протест при започването на правителствената акция, одобрена с указ на цар Борис, за изпращане на евреите в хитлеристките лагери на смъртта през 1943 г. Този престъпен план на българската фашистка власт веднага стана достояние на кюстендилското гражданство. Хората там си живееха с евреите в много добри съседски и приятелски отношения и сега мрачната новина премина като шок през града. Буря от възмущение

обхвана града, нарочна делегация замина за столицата, за да изрази протеста на кюстендилци пред правителството и парламента. Решението за депортирането от София на 25 хиляди евреи също предизвика голямо раздвижване сред обществеността. На 24 май 10-хилядна манифестация от евреи и българи, организирана от БРП и РМС, потегли с плакати за протест пред царския дворец, но преди да стигне там, бе разгонена от въоръжена конна полиция. Арестувани бяха по полицейски данни 410 манифестанти. Горните и други протести из страната предизвикаха колебание в правителствения лагер. 43 депутати, начело със заместник-председателя на Народното събрание Д. Пешев, внесоха предложение за дебати по въпроса. Под натиска на правителството обаче те се отказаха от подписите си. Въпреки това, властта все пак се стресна от избухването на масови недоволства и отмени решението за депортизация на евреите в Германия, а „само“ ги разсели из градовете, като голяма част от тях натика в лагери у нас. Правителството обаче скрито от народа и С ОДОБРЕНИЕТО НА ЦАРЯ прие да депортира 11 342 евреи от Македония и Беломорието в хитлеристките душегубки и смъртта на тези невинни мъже, жени, старци и много деца ще остане да тежи в сметките на българския фашизъм, погубил още хиляди български патриоти – работнически и земеделски дейци, обикновени хора, младежи, учители, военнослужещи, поети, видни интелектуалци, които обичаха народа ни и се бореха за добрия живот и свободата му.

ПРОГРАМА НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

Предадена на 17 юли 1942 година

по радиостанция „Христо Ботев“.

Противонародната политика на цар Борисовото правителство съставлява същинска национална опасност. България днес се превръща фактически във васал на Хитлер, а българският народ в роб на немските империалисти. При неизбежния разгром, на който е осъден Хитлеровият маниачески план за господство в света, всяко продължаване на тая предателска политика означава съзнателно тласкане на българския народ в пропастта и загубване на неговата национална независимост.

Върховен дълг на българския народ, на неговата армия и патриотична интелигенция в сегашния исторически момент е да се

сплоти в могъщ ОТЕЧЕСТВЕН ФРОНТ за спасяване на България.

Отечественият фронт си поставя следните неотложни задачи:

1. Да не допусне въвличането на България в престъпната и гибелна за българския народ хитлериска война.

2. Да оттегли незабавно българските войски, изпратени за потушаване на борбата на братския сръбски народ срещу германското и италианското иго .

3. Да разкъса съюза на България с хитлеристка Германия и с другите държави от Оста, за да освободи българската земя от фашистки войски и гестаповски банди.

4. Да спре износа на храни и сурови материали в Германия и другите държави от Оста. Да осигури прехраната на народа и армията и снабдяване на населението по достъпни цени с предмети от първа необходимост.

5. Да осигури съгласно Атлантическата декларация националните интереси на българския народ чрез споразумение с другите балкански народи и чрез тясна дружба и сътрудничество на България със Съветския съюз, Англия, СИЩ и другите миролюбиви народи.

6. Да освободи незабавно всички цивилни и военни лица, преследвани за тяхната борба срещу фашизма и хитлеристка Германия.

7. Да възстанови политическите права на народа, особено свободата на печата, събранията, сдруженията; да премахне всички противоконституционни, противонародни и фашистки закони.

8. Да изтръгне армията от ръцете на фашистко-монархическата клика и да вземе решителни мерки тя да не може да бъде използвана за противонародни цели. Да осигури правата на офицерите и подофицерите и войниците като пълноправни граждани.

9. Да разтури фашистките организации от типа „Бранник“, „Съюз на ратниците“, „Легиона“.

10. Да запази народното богатство и народния труд от чужди посегателства и да създаде условия за правилното икономическо развитие на България като свободна и независима страна.

11. Да осигури народния поминък, работата, дохода и човешкото съществуване на трудещото се градско и селско население.

12. Да изкорени фашисткото мракобесие, расовата ненавист и

унищожението на националната чест на нашия народ.

Осъществяването на тези насъщни за нашия народ задачи налага час по-скорошното създаване на истинско национално правителство, способно да проведе твърдо и последователно спасителната политика на Отечествения фронт. Поради това Отечественият фронт поставя като най-близка цел на своята борба смъкването от власт на сегашното предателско, противонародно хитлеристко правителство и създаването на истинско българско национално правителство.

Опиращо се на волята и поддръжката на целокупния български народ, това правителство ще подготви също условията за свикването на Велико народно събрание, което ще определи бъдещата форма на управление на България и ще създаде необходимите конституционни и материални гаранции на свободата, независимостта и процъфтяването на нашана Родина.

АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА ПРЕРАСТВА ВЪВ ВЪОРЪЖЕНА БОРБА СРЕЩУ ПРОХИТЛЕРИСТКИЯ РЕЖИМ

*„...Кипи борбата и с стъпки бързи
върви към своя священ конец...
Ще викнем ние: „Хляб или свинец!“*

Хр. Ботев

Постепенно съпротивата на антифашистките сили и на все по-големи слоеве от народа срещу действията на прогерманското правителство започваше да прераства в открита въоръжена борба за сваляне на антинародната власт и за управление на Отечествения фронт, чието създаване и демократична програма дадоха силен импулс за обединение на народните сили и активизиране на борбата. Разбира се, това беше продължителен и изпълнен както с героизъм, така и с драматизъм процес, съпътстван с даването на още скъпи жертви – хиляди верни на България синове и дъщери.

Веднага след създаването на Първа въстаническа оперативна зона, наред със съществуващите Дупнишки партизански отряд и партизанския отряд „Чавдар“, започна формирането на още партизански единици, чийто брой през 1944 г. нарастна до осемнадесет. Родиха се Ихтиманският отряд, Трънският, Кюстендилският, Радомирският, Шопският, Брезнишкият, Царибродският, Босилеградският. От отряд „Чавдар“ се създадоха две бригади – Първа софийска и Втора

софийска, които също носеха името „Чавдар“, а чрез Трънския отряд се формираха Първа софийска народоосвободителна бригада и Втора софийска народоосвободителна бригада. В навечерието на 9 септември 1944 г. се появи и най-голямото партизанско формирование у нас – Първа софийска народоосвободителна (партизанска) дивизия. През този период борбата между антифашистките сили и властта се изостри изключително, превърна се в борба на живот и смърт и придоби характера на гражданска война. След поражението на хитлеристите при Сталинград през м.февруари 1943 г. и загубената от тях най-крупна бронетанкова битка при Курската дъга в същата година и особено след дебаркирането на съюзниците в Италия разгромът на Германия се очертаваше в близко бъдеще. Като неизбежно следствие от това се задаваше и нова национална катастрофа за страната ни. Затова всеки българин трябваше да се определи на чия страна е и за каква съдба на България ще се бори. Отношението на хората към партизанското движение у нас, чийто антифашистки характер беше ярко очертан, отразяваше и отношението им към съдбата на родината ни, въввлечена от продажни политици и от двореца в лагера на хитлеристите.

П А Р Т И З А Н С К А К Л Е Т В А

С гордост и радост приемам званието „Четник на народоосвободителното движение“.

Обещавам пред другарите, народа и паметта на геройски загиналите борци на Отечествения фронт, че поставям всичките си сили и живота си за освобождението на Родината и света от хитлеристките завоеватели и техните български слуги, от фашистката тирания.

Обещавам да се боря с оръжие в ръка за осъществяване Програмата на Отечествения фронт.

Обещавам, че ще изпълнявам боевите заповеди на командири-те си, че няма да издам тайни, които да ползва врагът.

Сурово наказание и позор да се стоварят върху мене, ако изменя на това си обещание.

Да живее Отечественият фронт!

Да живее народоосвободителната партизанска армия!

Смърт на фашизма – свобода на народа!

НАЙ-ХАРАКТЕРНОТО ЗА ДЕЙНОСТТА
НА ВСЯКА ПАРТИЗАНСКА ЕДИНИЦА
В ПЪРВА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА

ПАРТИЗАНСКА БРИГАДА „ЧАВДАР“

*Тоне Пенков
Перповски*

*Добри
Джуров*

На 2 юни 1942 г. в района на вр. Готен (Стара планина) се постави началото на партизанския отряд „Чавдар“ от трима души: Тоне Перповски, Добри Джуров и Иван Шонев. В началото на м. септември разрастналата се група бе обявена за отряд с командир Тоне Периновски, зам.-командир Ив.Шонев и политкомисар Добри Джуров. В началото на м. октомври 1943 г. на проведената втора конференция на чавдарци за командир на отряда бе определен Добри Джуров, а за политкомисар Стефан Халачев. Отрядното ръководство и партийната организация отделиха специално внимание за изграждането в района на действията на отряда широка мрежа от сътрудници и ятаци. Заредиха се успешни акции в с. Буново, Рашково, Смолско, Радославово, Петрич, Сеславци, Горна Малина, Каменица и др. След овладяването им от партизаните, почти във всички се устройваха общоселски събрания, на които се държаха речи срещу пагубната за България прохитлеристка политика на Двореца и правителството и се разясняваше праграмата на Отечествения фронт. Тези преки контакти с хората оказваха голямо въздействие върху населението и скоро в много села почти всички се включиха в изхранването на партизаните.

Появяването на партизански отряд в непосредствена близост до столицата на влизаща в Тристранния фашистки пакт страна внесе смут в правителствените среди и сериозно разтревожи командването на немските войски у нас. Наредждането на Двореца и правителство-

то беше полицията и Министерството на войната да предприемат всеобхватни действия за ликвидирането на народните борци. Но въпреки изпратените в района стотици полицейски шпиони и тежките военно-полицейски блокади на селата, благодарение на всеотдайната помощ на ятаците, чавдарци изкараха зимата успешно. Четата „Бойчо Огнанов“ презимува в Ботевградско, Етрополско и Софийско, а през месец март 1944 г. заедно с около 30 души от бойните групи от съседните села влезе в отстоящото само на 17 км. от столицата Кремиковци, унищожи реквизиционните и данъчни книги и се снабди от държавен склад с голямо количество медикаменти, разпръсна позиви, които призоваваха населението да се нареди под знамето на Отечествения фронт. Тази дръзка акция в Кремиковци, където имаше и противовъздушно скривалище на правителството, отекна бързо из Софийско и в столицата, окуржи антифашистите и всели смут в помагачите на властта. Четата „Бачо Киро“ остана да зимува над с. Лопян в Етрополския балкан, но още през декември землянката беше разкрита и обкръжена от голяма полицейска група. Макар и само 19 души, партизаните запазиха самообладание и шурмуваха противника, като убиха двама полицаи и взеха първия автомат за отряда. След боя четата се изтегли под връх Вежен, където презимува заедно с партизани от отряд „Г. Бенковски“ и заедно с тях през м. март 1944 г. чета „Бачо Киро“ участва в овладяването на първия град в България – Копревщица. Народните бойци завзеха полицейския участък и общината, говориха на митинг пред гражданите и наказаха двама местни фашистки престъпници. И така планове на разполагащата с цялата държавна мощ фашистка власт да унищожи малък отряд се оказаха безсилни, когато него го подкрепя народът.

Пролетта на 1944 г. дойде изпълнена с много надежди за борците срещу монархофашисткия режим. Хитлеристите отстъпваха по всички фронтове на войната. Стотици хора от селата в софийския регион и от столицата желяеха да постъпят при партизаните, за да се борят с оръжие за смъкване на престъпната власт. Желанието на антифашистите съвпадна с решението на ЦК на БРП, главната организираща сила на антифашистката борба, и на Главния щаб на НОВА за масовизиране на партизанското движение. Седмици наред из селата минаваха партизански и партийни дейци, тайно събираха желяещи да станат народни борци, уговаряха дати и пароли, подготвяше се

екипировката и с нетърпение се очакваше подаването на сигнала за „партизанската мобилизация“. И в душата на хората го реше същият огън, който е пламтял в сърцата на хилядите българи, слушали бунтовните слова на апостолите през 1876 г. и подготвяли се да оставят дом и близки, за да се отдадат и в жертва за доброто на отечеството.

След като започна „мобилизацията“ през април, в Балкана на Жерково се събраха повече от 400 партизани. Сред доброволците преобладаваха младите работници и селяни, но имаше и не малко студенти и гимназисти, лекари, адвокати, художници, учители и хора от други слоеве на интелигенцията. Мнозинството бяха членове на РМС и БРП, но бяха дошли и членове на БЗНС и много безпартийни. Това не бяха „шепа терористи“, както пишат сега някои потомци на бившите фашисти, а честни и смели хора от народа, готови да го защитават от всякакви изедници с цената на живота си. Така на 25 април 1944 г. под ръководството на члена Софийския окръжен комитет на БРП Тодор Живков се формира партизанска бригада, която прие името на отряда „Чавдар“. За командир бе определен Добри Джуров, за зам-командир Д. Кирков и за политкомисар Ст. Керезов. Бригاداتа имаше в състава си три батальона, като първите два останаха да действат в района на Мургаш, третият замина към Средногорието. Беше съставен и един теренски батальон.

Още на другия ден след раждането на бригадата, част от нея проведе акция на гара Саранци. Под командването на Стефан Халачев партизаните овладяха гарата и иззеха складираното там оръжие, така необходимо за въоръжаването им. В донесение на околийския полицейски началник за Саранската акция се казва: „Нелегалните взеха от склада 80 пушки – сръбски, гръцки и италиански, 220 пистолета „Маузер“ 7/65, 40 пистолета „Парабелум“, 18 каси патрони...“

Същата вечер друга група от бригадата проведе акция в с. Негушево и бързо овладя сградата на общината. Данъчните и реквизиционните книги бяха изгорени, а складираното оръжие на създадената от правителството „Обществена сила“, съставена навсякъде от държавни служители и верни на режима хора, за да се противопоставя на партизаните, иззето.

Правителството на германофила Богдан Филов, уведомено за масовото „нашествие“ на нови партизани в Балкана, предприе неза-

бавни действия. Още на 26 април верига от войска, полиция и групи от Обществената сила, пристигнала в района на току що сформиранията голяма партизанска единица, се затвори плътно. Но незабелязано от съгледвачите, останалите в района два батальона се изтеглили по посока на с. Ябланица на по-удобни позиции, после се насочиха към Буховските кошари. Оказа се, че и цялата планина над Бухово е блокирана от войска и жандармерия, под непосредственото командване на известния кръволок генерал Кочо Стоянов, чийто щаб беше настанен в Горни Богров. Същото беше и около селата Желява, Елешница, Сеславци, Кремиковци. През това време батальонът, командван от Халачев, се намираше под вр. „Баба“, а Ленковият батальон – хижа „Владко“. Въпреки гъмжилото от войска, батальоните проведоха по една акция в селата Ботунец и Долно Камарци, навсякъде радушно посрещани от населението.

На 3 май Мургашкият дял на Стара планина бе блокиран от 30-хилядна войска, полиция и жандармерия. Първи и Втори батальони не можаха да се изтеглят и останаха в обръча. Скоро двете враждебни сили влязоха в съприкосновение, целия ден се води неравен по сили бой от Елешнишкия манастир до Литаковското землище и Ябланица, в него загинаха 8 партизани и мнозина бяха ранени, между тях и командирът на бригадата. Третият батальон с командир Халачев също води бой през целия ден на 3 май в района на вр. Баба и в Етрополския балкан. И след успешно маневриране в заснежната планина не позволи на жандармерията да го обкръжи и само с няколко ранени вечерта премина в Средна гора. Още на следващия ден проведе две акции в селата Смолско и Бенковски, Пирдопско, но в боя край с. Радославово загина четният командир Петър Денчев – Орлин. След като на 23 май сборна чета от батальона проведе акция в с. Рибарица, Тетевенско, и води бой с противника под вр. Вежен, без да понесе загуби, батальонът се върна отново в Средна гора и оттук започна дългият му и славен път през Ихтиманско до Рила и Родопите. Акции, престрелки с врага и срещи с населението станаха в Горна Василица, Юндола, Сестримо, Очуша, Аврамови колиби, Света Петка, Якоруда и други. В резултат на активната политическа дейност в състава му непрекъснато прииждаха нови бойци.

Горчивият опит от 3 май показва, че обстановката в района около столицата в този момент не позволява действията на големи пар-

тизански единици. Иначе целта за създаване на крупни партизански формирования, а оттук на въстаническа армия, си оставаше като стратегия. Затова сега се възприе четническата тактика. Връзките между батальоните пак бяха възстановени, но вече се действаше чрез помалки бойни единици. Теренският батальон, който успя да избегне обкръжението на 3 май, стана обединително звено на отделните групи. На неговата територия около Драгуната беше формиран сборен батальон с командир Борис Тошков, а след това още един с командир Ст. Костов. В началото на юни една чета от чавдарци замина за Трънския отряд в с. Кална, откъдето донесе автомати, картечници и гранати, спуснати от англичаните. Въпреки продължилата през цялото лято блокада и че мнозина от ятаците бяха разстреляни от полицията, бригада „Чавдар“ продължи своята дейност. Към нея се присъединиха и десетки партизани от разбитата Втора народоосвободителна бригада. Проведоха се много акции в селата Огняново, Ябланица, Байлово, Осойца, Лопян, Стъргел, Челопеч, Мечковци, Ботунец, Негушево и др. Водиха се боеве с полиция и жандармерия в района на Свещи плаз, Стъргел, Космата, Негушево, Брусен и др., в които загинаха десетки партизани. Бригада „Чавдар“ даде във въоръжените сътолковения с фашисткия враг над 160 убити бойци и още толкова ятаци и помагачи. Между загиналите са и двама интербригадисти от Испанската гражданска война – Митрето и Педро, помощник-командири на бригадата, батальонният командир Ленко, партийните и ремсови дейци Захари, Кочо, Владо, Стоянчо, Делчо, незабравимите партизани Антон, Сашка, Васко, Калина и много други. Бяха разстреляни от полицията целите семейства на партизаните бай Марин от Литаково и бай Димо от Врачеш, извергите не пожалиха и бременната Петрунка. Само на Арабаконак убиха без съд и присъда 17 ятаци и помагачи на чавдарци, на Гълъбец – 15, при Белопопци – 17, другите – на десетки различни места в района. Въпреки формалната война, която се водеше между правителствените сили – сателите на хитлеристка Германия и антифашистките сили в страната, подкрепяни от широки слоеве на българския народ, въпреки многобройните жертви и от двете страни, давани всекидневно, вестниците и радиото не споменаваха и дума за това, все едно, че гражданската война не съществуваше и всичко в царството на Борис Трети е мирно и тихо. Но трудовят народ виждаше всичко с очите си.

От неговата памет не могат да се изличат събитията от годините на монархофашисткия режим и на антифашистката борба и напразни ще са опитите на потомци на някогашните фашисти да заблуждават хората, че у нас не е имало фашизъм и че животът под управлението на техните бащи е бил една идилия. А споменът за чавдарци в паметта на населението в целия район от Искъра до Вежен, а и в страната, ще остане светъл и непомеръкваш.

Веднага след 9 септември 1944 г. чавдарци се вляха в редовете на Първа пехотна дивизия и се биха срещу немците на Стражин и Страцин, като дадоха още скъпи жертви. Сред тях беше и изключително смелият, умен и скромен командир на Трети батальон и на Втора бригада „Чавдар“ Стефан Халачев – Венко.

ИХТИМАНСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ“

Началото на Ихтиманския партизански отряд бе положено на Витошката хижа „Планинец“, където на 25 юни 1942 г. се събраха група ихтиманци, работещи в София и неколцина други – всички членове на БРП. Там под ръководството на загиналия по-късно в антифашистката борба Борис Новански бе сформирано ядрото на бъдещия отряд, за чийто командир беше определен Марин Дочев, а за зам-командир Славейко Джахов. Вечерта десетината човека заминаха за Ихтиманския край. Още от първия ден малката партизанска формация влезе в бой с полицията край с. Симеоново и така бе до края на съществуването на отряда. Навечер на 26 юни лагерът на групата бе обграден от полицията, но тя успя да пробие обръча без да понесе жертви. Като преминаха Искъра през нощта на 28 юни, партизаните водиха престрелки с полицейски засади между селата Долни Лозен и Нови хан и се добраха до Ихтиманския балкан. Известно време те изграждаха яташката мрежа, осигуряваха връзки, създаваха комитети на Отечествения фронт. В Околийския комитет на ОФ влязоха: от БРП – Димитър Хаджийски, Йордан Хаджийски, командирът на отряда Марин Дочев, Лазар Герински и Иван Манджуков; от БЗНС – Георги Рудаков, Георги Балджийски и един човек от Долна Баня; от политическия кръг „Звено“ – Славейко Попбенчев. Изграждани-те отечественофронтовски комитети по селата вършеха плодотворна политическа работа сред населението и активно помагаша на парти-

заните. Един пример само: членът на БЗНС Йордан Дальов, влизащ в ОФ комитета на с. Живково, редовно изкарваше със собствената си каруца храна за партизаните.

Освен другата дейност, която провеждаха, ихтиманските партизани извършиха и много диверсии срещу комуникациите на немското военно командване в България и на българското Министерство на войната. През 1942 г. няколко пъти беше вдигната във въздуха ж.п. линията и се прекъсваше международният телефонен кабел между Германия – България – Турция, който се използваше от хитлеристите. Почти винаги тези акции бяха съпроводени от престрелки и боеве с полицията. Ето само няколко примера:

На 5 август 1942 г. се води престрелка с полиция край с. Шишманово; на 21 септ. с.г. бе взривена ж.п. линията между гарите Мирово и Костенец; на 12 септ. – престрелка с полицията (загива един полицай); на 26 октомври е прерязан немски телефонен кабел и са съборени стълбовете на разстояние 400 метра в местността „Гьола“, Ихтиманско; на 20 ноември е взривена ж.п. линията между гарите Бодрово и Мирово, на 23 декември между Вакарел и Побит камък и т.н.

През 1943 г. политическата, бойната и диверсионната дейност на отряда се засили. В състава му дойдоха няколко нови партизани от София и от околията и той вече наброяваше над 30 души. През май една чета беше изпратена в Самоков, за да се разшири обсегът на действие на отряда и да се привлекат нови партизани. Беше проведена акция при с. Железница, където четата превзе лагера на софийските бранници и откара две каруци с оръжие, патрони, дрехи, бризенти. При завързалата се престрелка същия ден с преследващите ги потери бе убит един полицай и ранен партизанинът Христо Петков, който по-късно умира. На 4 юли четата води бой с войска и полиция край шосето от Самоков за Боровец в местността „Варника“, а на другия ден противникът блокира района Саръ гьол – Ситняково – Царска Бистрица и отново се завърза престрелка, в която бе ранен и заловен партизанинът Никола Божилов. Блокадата обхвана още по-голям район и четата беше принудена да се завърне в отряда. Рядко се случваше да минат няколко дни и Ихтиманският отряд да не предприеме никаква акция, да не влезе в престрелка или продължителен бой с войска и полиция. Това изморяваше партизаните, но създаваше

нервност и несигурност сред управляващите, а населението се убеждаваше, че бойните сили на антифашистката съпротива са много и са организирани добре, че правителството не ще може да ги победи.

На 15 юли отрядът бе обкръжен от полиция и групи на „Обществената сила“ от Ихтиман в местността „Кавръковица“ в Ихтиманска Средна гора, но в завързалия се бой партизаните пробиха обръча и се изтеглиха, без да дадат жертви, само един боец бе ранен. На 18 юни чета от отряда, която се бе откъснала при излизане от обкръжението, направи опит да се свърже с групи от еврейския лагер до с. Ветрен, но при завързалата се престрелка с усилената охрана на лагера бяха заловени партизаните Изидор Хершкович и Хаския Леви, а останалите бийци, търсейки да се свържат с отряда, се отправиха към Самоковско и част от тях бяха убити на различни места.

Проведените многобройни акции от отряда принудиха властта да блокира района с многочислени жандармерийски и полицейски сили. Това накара щабът на Ихтиманския отряд да се свърже с партизанския отряд в Панагюрско и да се започнат общи действия там. На 18 август обединеният отряд под същото име „Георги Бенковски“ завзе мандрата край Панагюрище, която работеше и за хитлеристите, разби я и унищожи готовата продукция. Извършиха се редица акции и в селата. На 28 август обединеният отряд бе обкръжен близо до Панагюрските колонии от многобройна войска и полиция. Води се тежко и кръвопролитно сражение в продължение на 10-12 часа. По-голямата част от партизаните успяха да излязат с бой от обкръжението и се отправиха към сборния пункт до с. Поибрене, но убити паднаха командирът на отряда Марин Дочев, четният командир Никола Керезов, секретарят на Околийския комитет на РМС в Панагюрище Ралчо Сапунджиев, Никола Мусев, Ничко Натан, тежко ранени бяха Синто Арам, Методи Хаджийски, Иван Горинов и други.

На 3 септември ихтиманци отново се върнаха в своя край и за командир на Ихтиманския отряд бе избран Славейко Джахов. На 16 септември те взривиха ж.п. линията между Костенец и Габровица и прерязаха телефонния кабел при Веринско. На 30 септември група от отряда води престрелка с полиция в местността Ридо в гр. Самоков, на 2 октомври проведе събрание със селяните в махалата Дълга нива от с. Белица. Такова събрание беше устроено и в с. Очуша, след което бяха изгорени данъчните и реквизиционните книги на общината. А

на 10 ноември партизаните направиха голяма политическа акция в местността „Копаницата“ на Еледжишкия балкан пред 200-300 селяни от селата Мухово, Церово и Лесичово, тръгнаха за пазара в Ихтиман, на която политкомисарят на отряда Недялко Панпев – Даскала разясни програмата на Отечествения фронт и ги призова да помагат на отряда. На другия ден пристигнаха жандармерия, преносимият и артилерийският полк от Самоков и блокираха целия район, партизаните пак бяха принудени да излязат с бой от обръча. Същия ден те прекъснаха телефонната линия между Ихтиман и Панагюрище. На 26 ноември бойната група в с.Веринско предизвика сблъскване на два товарни влака, в единия от тях се запали реквизирана за войската слама.

През 1944 г. дейността на отряда продължи със същата сила. На 3 март бе взривена линията между гарите Вакарел и Побит камък. На 29 март железничарска бойна група от депото в гара Вакарел и партизани дерайлираха влакова композиция. Отрядът извърши акции и в селата Мечковци, Долна Василица, Белица, Горна Василица и други места, където на селяните се връщаха реквизираните им от властта стоки.

По решение на по-горното ръководство през лятото на 1944 г. Ихтиманският отряд и Трети батальон на бригада „Чавдар“ се обединиха в една единица, остана известна като:

ВТОРА ПАРТИЗАНСКА БРИГАДА „ЧАВДАР“ ЧЕТВЪРТА БРИГАДА

Командир на бригадата стана Стефан Халачев, зам-командир –

Стефан Халачев

Стоян Пенчев и политкомисар Владимир Калайджиев. Досегашният командир на ихтиманци Славейко Джахов стана началник на щаба. Скоро след това бригадата се отправи към Рило-Родопския масив, където през месеците юли и август проведе акции в обширен район: завзе лесничейството в курорта Юндола и обезоръжи намиращите се в пощата войници, разпръсна и пребиваващия там конен ескадрон; завзе мандрата на Белмекен и раздаде продукцията ѝ на каракачаните; взривяваха се ж.п. съоръжения по линията София-Пловдив; овла-

дяха се редица села в Родопите, обезоръжиха се военни постове по линията за Разлог, като постът на Чисто тепе, където командирът на войниците се присъедини към партизаните. На 21 юли бригадата влезе в 5-хилядния тогава град Якоруда и бързо превзе полицейския участък, общината и другите учреждения. Само един войник от охраната на ж.п. гарата стреля и уби партизанина Никола Николов. На площада се стече многоброен народ и на устроения митинг пламенно говори командирът на бригадата Халачев, бурно аплодиран от присъстващите. Митингът се превърна в народно веселие, което продължи до късно през нощта, когато партизаните се оттеглиха в балкана. След създаването на бригадата в партизанските редици се вляха повече от 120 младежи и девойки от Костенец, Долна баня и други села на Ихтиманска околия.

В първите дни на м. септември през Ихтиман започнаха да преминават немски части, които се отправяха към западната ни граница. Под ръководството на Димитър Хаджийски група партизани, войници от Бронираната бригада, местната бойна група и цивилни граждани спряха на 5 септември преминаваща през града немска моторизирана колона. Немците не се подчиниха на искането да оставят оръжието и се започна бой. В помощ на антифашистката сила дойдоха и много войници от артилерийския полк на Бронираната бригада и след като хитлеристите дадоха жертви и бяха запалени 20 от камионите им, те се предадоха и бяха откарани като военнопленници в сградата на Селскостопанския техникум. А на гара Ихтиман железопътната военна рота и войници от Бронираната бригада, под ръководството на фелфебелшколниците Иван Делчев, Шаламанов и подпоручик Кантарджиев блокираха влакова композиция с немски бойци, обезоръжиха ги и ги закараха в сградата на същия Селскостопански техникум.

На 9 септември 1944 г. бригадата установи властта на Отечествения фронт в Долна Баня, гара Костенец, Ихтиман, Вакарел и Нови хан и на обяд пристигна в София, като се постави на разположение на новото правителство.

Командир на бригадата е СТЕФАН ИВАНОВ ХАЛАЧЕВ. На 9 септември 1944 г. Втора брагада влиза в столицата и участва в установяването на народната власт.

ТРЪНСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД

През лятото на 1942 г. Софийският окръжен комитет на БРП възложи на Славчо Стаменов – Трънски да замине за Трънска и Брезнишка околии и подготви условия за създаване на партизански отряд. След няколкомесечна организационна и политическа работа в началото на май 1943 г. отрядът беше създаден от няколко млади хора, които съставиха и щаба му: командир стана Славчо Трънски, зам-командир – Стефан Рангелов, политкомисар – Делчо Симов и нач- щаб – Денчо Знеполски. Още при първата си акция на ханчето при Слишовска могила партизаните прокламираха пред селяните, че ще защитават техните жизнени интереси и ги призоваха да не дават на реквизиционните комисии изземваните им храни и вълна за нуждите на репресивния държавен апарат и за немската армия. Обещаха и да ги закрилят от полицията и околийската администрация. Това свое обещание отрядът изпълняваше непрекъснато и населението се увери, че има истински защитник на труда, имота и честта си. Само за година Трънският отряд се разрастна до една от най-големите и действени бойни единици на антифашисткия фронт. Характерно за трънските партизани е, че те не се окопаха в землянки в балкана, а се движеха сред народа. Почти всеки ден отрядът или групи от него влизаха в селата, нападаха полицейски подучастъци и кметства, унищожаваша реквизиционните списъци, наказваха кметове и други служители, които тормозеха населението, връщаха на селяните реквизираните им храни, унищожаваша мандрите, преработващи мляко за нуждите на хитлеристите. Но възмездието срещу самозабравили се местни властници те не извършваха самоволно. Това ставаше само след допитване до хората. За по-малко от година те посетиха повечето от селата на Трънска околия, устройваха общоселски събрания, на които хората се стичаха масово, жадни да чуят думата на народните закрилници, съобщаваха им новините от фронтовете на Втората световна война (пресата и радиото възхваляваха само „блестящите победи“ на немската армия), разясняваха им програмата на ОФ и целите на партизанското движение и накрая се допитваха до тях как да постъпят с властващите, проявили се като тирани. Всеки случай на провинение се мереше на най-чувствителните везни, като се изхождаше от това какво отражение ще даде наказанието сред на-

селението.

Доколко хората в Трънско бяха обикнали партизаните говори и фактът, че въпреки многобройните им опити, властниците не успяха да проведат серията от общоселски събрания, на които по внушение от централната власт трябваше да засилят „патриотичните чувства“ на селяните, да ги настроят срещу антифашистката борба и да молят за съдействие в усилията им да унищожат партизанския отряд. След проведен несполучлив опит да свика събрание в с. Джинчовци, околийският полицейски началник Байкушев беше казал: „Щом населението се крие от нас, а поддържа партизаните, ние не можем да се справим с тях“. По тази причина на властта не се удаваше и да вербува сътрудници сред селяните.

В Трънския отряд постъпваха доброволци и от Радомирско, Брезнишко, Пернишко, Кюстендилско, от столицата и далечни краища на страната. По така наречения „народен телефон“ за действията на отряда се научаваше из цяла България. В началото на 1944 г. щабът на отряда изпрати до кметовете и други представители на властта в околията писмо № 13, с което ги предупреждаваше да си подадат оставките, в противен случай ще понесат наказание. Мнозина кметове, бирници, председатели на реквизиционни комисии, полицаи и чиновници от администрацията изпълниха незабавно заповедта и напуснаха службите си. Тя стана страшилище за всички, които имаха някакво прегрешение към народа. Кандидатите за овакantenите постове се допитваха до партизаните дали да заемат предлаганите им служби и чак когато получаваха партизанско одобрение, постъпваха на работа. Редица от държавните служители преминаха на страната на антифашистката съпротива. Така властта се лиши от значителна част от администрацията си в околията и нещата в селата вече зависеха до голяма степен от волята на селяните, която се осъществяваше чрез изграждащите се местни комитети на Отечествения фронт.

Но всичко това не означава, че централната власт се бе отказала от намерението си да ликвидира Трънския партизански отряд, който й беше истински „трън“ в очите. За да преследват народните борци в околията се изпращаха усилен полицейски отряди, жандармерия и войскове части. Те влизаха в престрелки с отделни групи партизани или с целия отряд, но никага не успяваха да ги разгромят. Защото

партизаните се подкрепяха от цялото население, имаха многобройни осведомители, които ги предупреждаваха още когато наказателните части излезнат от околийския център, имаха и много предани ятаци, които ги укриваха на сигурни места и бяха готови да понесат вички мъчения и да загинат, но да опазят борците за народна свобода. Те лекуваха в домовете си и ранени или заболели партизани под носа на разположената в селата полиция и жандармерия. Голяма помощ на партизанското разузнаване оказваха жените и децата, които по-лесно се доближаваха до вражеските колони, без да будят съмнение.

Освен многобройните политически акции, Трънският отряд, нараснал до няколко стотин бойци, води десетки боеве с полицейски, жандармерийски и войскови части не само в Трънска околия, но и в Брезнишка, Кюстендилска, Босилеградска околия, а също на македонска и сръбска територия. Няколко пъти срещу него бяха предприемани крупни операции за обкръжаването и унищожаването му, които не дадоха резултати. Следва да се подчертае, че през цялото време на съществуването му Трънският отряд тясно взаимодействаше с югославското партизанско движение: провеждаха се съвместни бойни действия на тяхна и на наша територия, използваше се общо и теренът за маневриране, чрез което се избягваха ударите на врага, от спуснатото за Трънският отряд оръжие се ползваха временно и югославски партизани и обратното – трънчани получаваха назаем автомати от сърбите.

За масовия характер на въоръжената антифашистка борба в Трънския край допринесе и тясното взаимодействие между комунисти и земеделци. На много места в комитетите на ОФ, наред с членовете на БРП и безпартийните, участваха и авторитетни сред населението членове на БЗНС, като Йоско Восковарджиев от град Трън – член на нелегалния околийски комитет, Цанко Георгиев от с. Костуринци – също член на ОК на ОФ, Петър Месапов – от с. Еловица, Драган Гюров от Банкя и др., земеделци бяха и редица от ятаците по селата Дьоковци, Лева река, Долна Мелна и други.

През месец март 1944 г. по решение на Окръжния комитет на БРП се създаде Трънски партиен район, който обхваща околията Трънска, Брезнишка, Софийска селска (шопска), Радомирска, Годечка, Босилеградска и Царибродска с отговорник Славчо Трънски, а командир на отряда стана Денчо Знеполски. Образоването на новия

партиен район спомогна много за засилване на мосовополитическата работа сред населението, за масовизирането на партизанското движение и за взаимодействието на партизанските единици в района.

През м. декември на 1943 г. в Югославия пристигна английска военна мисия със задача да се свърже с българските партизани, да разбере характера и състоянието на партизанското движение и евентуално до го оглави. Югославяните свързаха мисията, ръководена от майор Дейвис, с щаба на Трънския отряд. Въз основа на техранските споразумения между съюзниците от антихитлеристката коалиция английската мисия трябваше да снабдява по въздуха българските партизани с оръжие, боеприпаси, облекло и храни, нещо което тя не изпълняваше много стриктно. През март 1944 г. майор Дейвис загина в един бой и на негово място пристигна майор Томпсън, след което доставките се подобриха. В края на август същата година в района на действие на Трънския отряд по въздуха беше доставено и съветско оръжие. Българските партизани се чувстваха част от великата армия на съюзените народи, които воюваха за освобождението на Европа от фашизма.

В началото на 1944 г. съществуваше идея в Трънско да се създаде свободен терен, където да се обяви правителство на Отечествения фронт. И оттам да се поеме ръководството на антифашистката борба. За тази цел към Трънско се предвижиха много партизани, в това число и не малко ръководни дейци. Но в същото време обстановката в Трънския район се промени. Там се настани многочислена войска и това наложи ново решение на въпроса. От съсредоточените в този район новоизлезли партизани се създадоха две бригади – Първа и Втора народоосвободителни бригади.

Като по-рано създаден, Трънският отряд имаше и задачата да подготви образуването и на други партизански единици в този голям район и той се справи успешно с нея. С нарастване на числеността и опита на бойците му вече водеше успешен бой и с големи войскови единици, а понякога и разгромяваше вражеските части. Но паметни за трънските партизани ще останат боята с полицията на Яничева чука на 7 септември 1943 г., в която загинаха зам-командирът на отряда Стефан Рангелов и бойците Вельо, Марин и Виолета и продължилото няколко часа сражение с многобройна войска и жандармерия на 29 юли 1944 г. в Еловишкия балкан, където беше тежко ранен

легендарният командир на Трънския отряд Славчо и бойците Васил Зарков, Кала Михайлов, Коста и загина картечарят Боян Станков, който се биеше прав с противника. В тази битка врагът даде над 40 убити и още поече ранени и отстъпи с бягство, без да прибере и жертвите си. Не без значение за психологическия превес на партизаните в този бой беше и фактът, че сред тях се намираха и четирима руснаци – Павел, Фьодоров и Николай, съветски бойци, освободени от немски плен на гара Волюяк от бойни групи от селата Обеля и Волюяк под ръководството на Кръстан Кръстанов. Руснаците участваха активно в сражението, на висок глас отдаваха заповеди на руски към несъществуващи батальони, отправяха ругатни към фашистите и създаваха впечатление у противника, че тук има част от Червената армия, от която той се плашеше най-много.

На 8 септември 1944 г. партизани от Трънския отряд влязоха и в околийския център и установиха и там властта на Отечествения фронт.

ГЪСТА Е МЪГЛА ПАДНАЛА

Гъста е мъгла паднала
над Боховската планина,
над Яничова равнина,
над туй овчарско пладнище.

Чета команда дочува
и бързо място заема,
сипе се сиво олово,
води се борба сурова.

Тъкмо е чета стигнала
на туй овчарско пладнище,
буен е огън наклала
та дрехи да си изсуши,

Във тая битка кървава
Стефан и Вельо паднаха,
мало, големо плачеше,
със скръб дълбока жалеше

командиру се съобщава,
че нещо лошо там става,
кога е Стефан погледнал,
полиция е съгледал.

Стотици жертви ще дадем,
фашизма ще погребем.
След тежка кървава борба
ще грейне нашата свобода.

Песента е написана от Славчо Трънски в памет на загиналите партизани от Трънския отряд в боя при Яничова чука на 7 септ. 1943 г. Тя се пееше от партизаните и населението в Западна България.

ПЪРВА СОФИЙСКА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА

Славчо Трънски

След Сталинградската битка, която бе ПРЕЛОМЕН МОМЕНТ във войната на германо-съветския фронт, обстановката в България благоприятстваше за разгръщане на партизанското движение. За това още през февруари, март и април 1944 г. започна мобилизация на патриотите. На призива на Софийския окръжен комитет на БРП масово се отзоваха стотици нови партизани. Към Трънския отряд поеха на големи или по-малки групи, тайно от съгледвачите на полицията, много работници от фабриките, селски стопанства, студенти, учители, гимназисти, в това число и не малко жени, напуснали царската армия войници, главно от София, Радомирско, Пернишко, Брезнишко, Босилеградско и други райони на Софийска област и страната и за кратко време в района на отряда се събраха над 500 нови партизани. В мнозинството си това бяха младежи, повечето и неслужили войници, готови да загинат за свободата и бъдещето на своя народ. И първото задължение на щаба на отряда бе да обучи тези нови бойци, ала това ставаше трудно в условията на постоянно преследване от страна на войската. И все пак беше намерено време за няколко тактически учения, в които бяха отработени основните прийоми на партизанската борба.

Доколко тези доброволци в разгарящата се все по-силно народна партизанска борба не бяха никакви партийни функционери, в каквата светлина сега новопръкнали се „демократи“ представят партизанското движение, са само няколко от многобройните примери. Към отрядите тръгнаха nerядко и цели семейства. Цвета Юркова, работничка от столичната фабрика „Декало“, дойде в отряда заедно с двете си деца Виктория и Асен. Безпартийната баба Софиянка Чакрина от Радомирското село Ярджиловци изпрати и тримата си синове, които по-късно загинаха в битките на Първа народосвободителна бригада. С жена си и петнадесет годишния си син Гошо за отряда се отправи и Владо Стойлов – Бункера от радомирското село Кондофрей, дърводелец по професия. Пак в същото село семейството на заможния селянин Кирил Савов изпрати двамата си сина Тодор и Стайко в народосвободителната армия с най-добри пожелания и

обкичени с цветя, както по народната традиция се изпращат новобранци. От мого села доброволците излизаха на големи групи, а само в един ден, 6 май, от Родомирско в Трънско пристигнаха 96 души.

Партизанската мобилизация представляваше истинска НАРОДНА ЕПОПЕЯ.

В първите дни на м. май 1944 г. в село Кална от новодошлите партизани по решение на Главния щаб на НОВА бе формирана Първа софийска народоосвободителна бригада в състав от 420 бойци. За неин командир беше определен известният из цялата страна партизански деец Славчо Трънски. Политкомисар стана Нинко Стефанов, началник-щаб Йонко Панов. Командир на Първи батальон беше работникът Владимир Костадинов (бай Иван), а на Втори батальон – Георги Гоцев, на Трети – Бойко Изворски. Заместник на бригадния командир стана Кирил Марков. Към щаба имаше радиостанция, обслужвана от другарите Няйчев и Църволанов.

Бойците се въоръжиха със спуснато от английски самолети оръжие, голяма част от което автоматично. Обявяването на новосъздадената бригада стана тържествено в с. Кална пред цялото население. Преди обяд на 8 май партизаните се построиха в каре. В средата висока, синеока девойка – Правда Рускова от София – държеше знамето, което от една страна имаше надпис „Да живее свободна и демократична България“, а на другата – „Смърт на фашизма, свобода на народа“. Присъстваха представителите на Главния щаб на НОВА Владо Тричков и Георги Чанков – секретар на Окръжния комитет на БРП, Боян Българанов – бъдещ командир на зоната, представителите на Върховния щаб на Титовите партизани Темпо и Апостолски, и други. Точно в 12.00 ч. стана полагаането на партизанската клетва. Всички командири и бойци произнасяха високо и вдъхновено: „Приемам с гордост и радост званието четник на НОВА!...Обещавам пред народа, пред другарите ми и пред паметта на геройски загиналите бойци...“ След пламенните слова на Тричков и Българанов, на поздрава „Смърт на фашизма“ стотици гърла, в това число и от насъбралите се селяни, отговориха с решителното: „Свобода на народа“! След това бойците запяха „Интернационала“, с чиито огнени строфи на бой с тираните са тръгнали хиляди народни борци в много страни на земята. А после всички подхванаха Ботевата песен „Жив е той, жив е... и „Тих бял Дунав се вълнува, весело шуми...“ Пееха с пълни

гърма всички, с възторг в душите и като заклинание, че ще умрат за СВОБОДАТА НА БЪЛГАРИЯ с Ботевата смърт, а в очите им пламтеше неговата любов към народа и ненавист към враговете му.

Първа софийска народоосвободителна бригада бе получила задача от Главния щаб да премине през Кюстендилско, Радомирско, Дупнишко, Горноджумайско и Разложко, да вдигне духа на населението, да набере нови бойци и да се озове в Родопите за евентуално използване в района на Пловдив. Привечер на 8 май бригадата тръгна по дългия си път. Но след полунощ партизаните се натъкнаха на силна войскова засада на 13-ти пехотен полк при връх Огорелица край трънското село Горна Мелна. Внезапната среща с добре въоръжен противник и слабата подготовка на бойците от бригадата доведе до откъсване на значителен брой партизани, предимно от Трети батальон. Сутринта на 9 май бригадата се изтегли в Елешнишкия балкан, където събра част от пръснатите се бойци, а на 10 май се прехвърли в Маринкова махала на с. Ерул. В същия ден тук пристигна групата от 96 нови партизани от Радомирско, които се бяха упътили за района на Трънския отряд. За приемането им в бригадата „старите“ бойци се наредиха в две колони, а току що пристигналите минаха пред другарите си по борба, целуваха оръжието и произнасяха клетвата. На 11 май в центъра на с. Ерул се проведе митинг. Бойците от народоосвободителната армия и селяните насядаха на тревата на обща трапеза, храниха се, разговаряха, сетне играха хора, пожелаваха си скорошна победа над фашизма. И преминалите с бърснеш полет над селото разузнавателни самолети не успяха да смутят за дълго общуването между бойците и селяните.

11 май бригадата прекара в с. Ерул. Под ръководството на Боян Българанов се проведе заседание на щаба на зоната. На него по предложение на пълномощника на Окръжния комитет на БРП Георги Аврамов (бай Пешо) бе прието решение за създаване на Радомирския партизански отряд. През нощта бригадата прекоси Знеполе и се озова отново в с. Кална, където се довъръжи и събра доста от пръснатите се бойци. След като води бой с части на българската армия, на 18 май бригадата потегли отново по маршрута си. Тук стана и разминаването с Трънския отряд, който се връщаше от поход в Кюстендилско. По бойния си път Първа народоосвободителна бригада има много битки с врага – нея я преследваха и й устройваха засади над

20 хилядна армия от войскови части, жандармерийски дружини и полицейски отряди, тя разби доста вражески колони и даде немалко жертви. Много от битките ѝ и от срещите ѝ с населението в местата, през които минаваше, ще останат паметни и за бойците и за местните хора, защото те демонстрираха духа на партизаните и на народа, който ПОДКРЕПЯШЕ антифашистката борба.

След като стигна кюстендилското село Косово и остана там два дни, приета радушно от бедното население като своя народна войска, бригадата се отправи към радомирското село Враня стена. Там води бой до вр. Тичак и на шосето за Земен, после партизаните се насочиха към Земенската планина през махалите на пръснатото балканско село. Вранястенчени, трудолюбиви селяни, бяха будни политически и настроени антимоноархически, повечето бяха вървели навремето с Александър Стамболийски, а през 1942 г. земеделци и комунисти създадоха местна организация на Отеч. фронт, в антифашистката борба беше включено цялото село, в това число и свещеникът. И когато сега народните борци минаваха през махалите, селяните, известени от ремсистите след започналата долу на шосето пукотевица какви хора са дошли при тях, излизаха от къщите си и поздравяваха партизаните, подаваха им паници с мляко, слагаха в раниците им хляб, сирене, чорапи, цървули, а жените задържаха партизаните, пълнеха джобовите им с орехи и ошав, някои селянки се ктръстеха и ги благославяха, всички ги посрещаха като НАРОДНА ВОЙСКА.

Преди да напусне Радомирско, Първа народоосвободителна бригада води още един бой с устроили ѝ засада войскови части в Конявската планина над с. Извор. Няколко часа се води престрелка между десетки картечници и стотици автомати и пушки, минохвъргачки, в помощ на врага бяха и няколко самолета, но партизаните неотстъпно се придвижнаха напред. „Загина Боката!“ извика някой и гласът му, проврял се сред хилядите куршуми и взрива на бомбите отекна силно от настръхналите гористи баири. Паднаха и шивашката работничка от столицата Соня и печатарската работничка Пенка. И готвачът на бригадата бай Пешо. И ремсистът картечар от с. Долна Диканя Драгомир Божков. И Бойчо... Противникът също даде своите жертви, без да успее да спре хода на бригадата. След два дни партизаните достигнаха планината Рила и тук се срещнаха с Дупнишкия партизански отряд. Броени часове след това се започна голям бой

с нападаща войска. Трети батальон на бригадата, с който остана и Славчо Трънски, зае позиция на върха Малък Полич, допусна противника съвсем близо, откри по него силен огън и го обърна в бягство. Не му помогнаха самолетите, които кръжаха над партизаните и ги обстрелваха с картечници.

Бригадата продължи похода си на югоизток, с намерението да се свърже с Разложкия и Горноджумайския отряди. На 2 юни колоната достигна Рилската река. На единствения мост беше устроена засада от войската. Опитът да се мине направо през реката излезе неуспешен – хваналите се за ръце група партизани бяха понесени от лудите води. Рано сутринта започна преминаването по моста. Първа мина група автоматчици начело с Демиревски. Последваха ги Първи батальон от бригадата и партизаните от Дупнишкия отряд. И едва сега от отсрещния бряг затрещяха оръжията на войската и обсипаха моста и брега с огън. Паднаха и първите жертви. „Огън по позицията на противника!“ – извика с властен глас командирът Трънски и срещу неприятеля затракаха леките картечници на бригадата, автомати, пушки, зарева страшно цялото корито на реката и командирът поведе партизаните по моста, те тичаха и стреляха, достигаха другия бряг и тръгваха по черния път след командира на дупничари. По шосето отзад пристигна войска, но главните сили на бригадата бяха преминали.

По моста прибягваше и партизанинът от Дупнишкия отряд Иван Ризов, гимназист, комуто викаха Инджето. Но прииждащите го раниха тежко. Как ще умре сега Инджето, пламеният ремсист?... С усилие раненият седна на моста, постави картечницата в скута си, започна да изстрелва откоси срещу пълзящия насреща му неприятел и да подканя неколцината закъснели партизани да преминат бързо на другия бряг. А когато почувства отмаляване от изтчащата кръв, Инджето събира въздух в гърдите си и в последната минута от живота си запя „Марсилезата“. Когато жандармерист се приближи и се хвърли отгоре му, той с последни сили освободи предпазителя на бомбата си, чу се взрив и нащо не остана от него и от враговете му. Така загина Иван Ризов на 18 години и половина в деня 2 юни 1944 г., ден на Ботевата смърт.

А Първа софийска народоосвободителна бригада, въпреки непрекъснатите засади и преследване, продължи похода си и достигна

село Добърско, Разложко, тя попадна отново на засада, устроена от артилерийския дивизион на Разложкия гарнизон. Партизаните разгромиха противника и овладяха селото, но тук много от бойците се откъснаха в тъмнината. Щабът нямаше вече радиостанцията, тя бе заминала с група партизани от Батак. Създаде се изключително тежка обстановка, което наложи командирът на зоната Боян Българанов да вземе решение за прекратяване съществуването на бригадата, а оцелелите партизани заедно със Славчо Трънски да се върнат в Трънско и възобновят дейността на Трънския отряд. Част от партизаните останаха в действащите в района на Рила отряди, а една група отиде в Радомирския отряд. При приближаването се дадоха също скъпи жертви. Над с. Дрен на 7 юни загинаха Петър Карцелин (Продан) от село Дрен, Кирил Милев от с. Долна Диканя и смелите партизанки Станка Първанова и Филка Дойчинова, и двете от с. Кондофрей. Макар и съществувала само месец, бригадата успя чрез похода си, водените битки и дадените не малко жертви да възбуди силно духовите сред населението в районите, през които мина, показва на народа в този край, че срещу фашизма се бори реална въоръжена сила, способна да обръща в бягство не само полицията и жандармерията, но и войската. Това повиши духа на антифашистите и увереността им в недалечната победа над прохитлеристкия режим у нас. А изложените от властите трупове на убити партизани по площади и мегдани на градове и села отврати големи маси на населението от режима.

ВТОРА СОФИЙСКА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА

Денчо Знеполски

Втора софийска народоосвободителна бригада бе формирана едновременно с Първа бригада в началото на м. май 1944 г. Тя беше съставена от Трънския отряд с неговите два батальона „Христо Ботев“ и „Васил Левски“. Към бригадата бе придадена една чета (щабна) с командир Иван Бонев (Витан) и политкомисар Добри Алексиев, секретар на Окръжния комитет на РМС, в която влизаха група ръководни дейци на БРП и на РМС – Йорданка Чанкова, Начо Иванов, Георги Чанков, Владо Тричков и други. Бригадата трябваше да отведе членовете на ЦК и Главния щаб към Пловдив, където

временно се установяваше партийното ръководство, както и английската военна мисия за свръзка с българските партизани, ръководена от майор Франк Томпсън. За командир на бригадата бе утвърден командирът на Трънския отряд Денчо Знеполски, а за политически комисар Трифон Балкански, от войнишкия батальон „Христо Ботев“. Командири на двата батальона бяха Дичо Петров и Никола Лазов – Миро.

Всъщност, организационната структура на бригадата беше заложена още през март, когато в Трънския отряд се вля войнишкият батальон на подпоручик Дичо Петров. Зам-командир на ботевци стана Каньо Колев, а политкомисар Никола Тончев. През месеците март и април на 1944 г. Трънският отряд извърши продължителен и много труден рейд из Трънско, Босилеградско и Кюстендилско, води многобройни боеве с окупиралата района многочислена войска, целяща ликвидирането му, в които партизаните от двата батальона проявиха рядък героизъм. През този период отрядът извърши акции в 41 села, в които устрои политически събрания с населението, разтури фашистката администрация, върна на селяните реквизираните им от властта стоки и ги приобщаваше към антифашистката борба. В боевете с полицията и войската отрядът нанесе значителни загуби на противника при селата Църношица, Зли дол, Драгойчинци, Страдалово, Цървена ябука, Жеравина, Горно Тлъмино, връх Кървави камък. Не мина без загуби и отрядът. В боя при Цървена ябука загина партизанинът Васил Драганов – Леко, а при Горно Тлъмино – замполиткомисарят на батальона „Христо Ботев“ Цоньо Попов – Ворошилов и Димитър Запрянов.

На 10 май 1944 г., когато пристигна в с. Кална, Трънският отряд беше обявен от началник-щаба на НОВА Владо Тричков и от другите представители на Главния щаб за Втора софийска народоосвободителна бригада, която се състоеше от 250 добре въоръжени и много опитни бойци, получи задачи, идентични с тези на Първа бригада. Тя трябваше да се свърже с отряд „Христо Михайлов“ и с бригада „Чавдар“ и да им остави автоматично оръжие, след което да продължи за Същинска Средна гора, където да се свърже с двете средногорски бригади.

На 11 май бригадата води кръвопролитен бой с войска в с. Кална, успя да излезе от обръча и пое по маршрута си. С ускорения

си марш не позволи на противника да ѝ прегради пътя на шосето Цариброд – Пирот. Партизаните проведоха политически акции в 8 села, през които минаха, разгромиха устроена засада от Берковския гарнизон под връх Мали Ком, обезоръжиха взвод трудоваци при Лакатник. Когато преминаваха през моста на гара Лакатник, там беше спрял пътническият влак Варна-София и стотици хора видяха с очите си бойците от Народоосвободителната армия, въоръжени и облечени добре, готови да се борят докрай за победата над фашизма и които съвсем не изглеждаха така, както ги представяше властта.

Походът на бригадата продължи на изток по билото на Голяма планина, но положението ѝ се усложни много. Многочислени войскови и жандармерийски части от Берковица, Враца и Софийския гарнизон бяха заели позиции на възлови места и следяха пътя на бригадата. Обкръжението на целия район беше склучено още на 22 май. Невъзможността да се продължи по билото на Голяма планина и необходимостта на всяка цена да се осъществи връзката с батулийските антифашисти, за да си набави храна, застави ръководството на бригадата да я отклони към с. Батулия. На 23 май към 2-3 часа през нощта тя бе принудена да ношува в местността „Марина мъртвина“, където се наложи и да денува. Към 15 ч. на същия ден внезапно появилите се жандармеристи над разположението на бригадата, водени от предател, откриха залпов огън с всички видове оръжие. Отпорът срещу настъпващите пое с част от бойците си Дичо Петров. Техният огън респектира жандармеристите и даде възможност на останалите партизани, заели неизгодни позиции, да се спуснат към реката. В тази жестока схватка загина и командирът на Войнишкия партизански батальон Дичо Петров.

Бригадата като цяло се измъкна от огнения обръч в местността „Марина мъртвина“, но в реката над с. Батулия отново се натъкна на ожесточен огън и беше заставена да се раздели на части, които биейки се от упор с врага и давайки скъпи жертви, успяха да излезнат от обкръжението и по-късно да се присъединят към бригада „Чавдар“, към Трънския и Радомирски отряди, някои се отправиха и към Пловдивско. Така Втора софийска Народоосвободителна бригада прекрати съществуването си. Тя беше съставена от минали през много победни битки партизани, командирите и на двата батальона бяха офицери. На „Васил Левски“ – Никола Лазов-Миро, от радомирското

село Извор, човек решителен и съобразителен и на „Христо Ботев“ – Дичо Петров, който бе учил децата в Родопите да обичат народа си по ботевски и да ненавиждат потисниците му, предвождал сам войниците партизани в много от боевите с фашистите. Но в последния решителен бой партизаните от бригадата бяха крайно изтощени от дългия и усилен преход от Кална до Батулия, бяха гладни и недоспали, обкръжилия ги противник имаше убийствено презъзходство по численост и боеприпаси. Позицията на „Марина мъртва“ беше крайно неудачна и всичко това си каза думата. Сред загиналите в този и през следващите дни бяха и Йорданка Чанкова, смелата работничка от Пловдив, която се бе издигнала до ръководител на РМС в България и член на Политбюро на БРП, видният синдикален деец Начо Иванов, началникът на Главния щаб на НОВА Владо Тричков, партийният деятел Гочо Гопин и мнозина други като Лука Кунин, Атанас Тодоров, Илийчо Петков, Симеон Димитров, Илия Филипов, Ариф Илов, Ламбо Ганев, Веса Георгиева, Спасена Василева, четният командир Сава Ценов. И още: Стефан Петров, Станко Михайлов, Стилиян Николов, Миньо Радев, Николина Иванова, Валентин Андриев, Горазд Димитров, Гецо Неделчев, Никола Монов...

Независимо, че успяха да разбият бригадата, главорезите на прочутия садист генерал Кочо Стоянов изпаднаха в истерика и извършиха масови зулуми над заловените партизани и над населението в района, защото разбраха, че походът на Втора бригада среща симпатиите на селяните в местата, през които мина и че вдъхна кураж на трудовите хора, ограбвани от държавата и от спекулантите. Затова фашистите се опитаха да сплашат народа. На 24 май войската като претърсваше балкана, намер в безсъзнание млад партизанин, ранен тежко. До него лежеше лека картечница – ясно бе, че е прикривал изтеглянето на другарите си и там е бил поразен. На откритата в него лична карта пишеше, че това е Кирил Пенев Андонов от с. Извор, Радомирско, 21-годишен, тапицерски работник от София. Когато дойде в съзнание, партизанинът, въпреки инквизициите, на които го подложиха, не съобщи нищо на палачите си. На обяд озверелите скотове му отрязаха главата и заедно с главите на Илийчо Петков, Стилиян Пешев и Миньо Радев ги набучиха на колове и ги поставиха до перона на ж.п. гара Реброво. Децата, които се връщаха от училищното тържество, прославящо светлото дело на великите

славянски просветители Кирил и Методий и още напяха песента „Върви народе възродени...“, като видяха страшната картина се разписаха ужасени и се разбягаха. Едно падна от уплаха, а през нощта всички се мятаха в леглата си от страшни сънища. Но не беше сън, а действителност. Това видяха и няколко хиляди пътници, минавали с влаковете този ден по линията София-Варна, ужасиха се и разбраха, че властта сама си е подписала смъртната присъда, щом като е стигнала да плаши населението с набучени на колове глави.

При разбиването на бригадата попадна в плен и ръководителят на атлийската военна мисия при българските партизани майор Уилям Франк Томпсън. Въпреки, че България е подписала Женевската конвенция за статута на военнопленниците, с каквото право се ползваше и Томпсън, с него се гавриха и го инквизирах. Накрая го отведоха за разстрел. Питаша го какво е последното му желание. Отговори им: искам да умра заедно с приготвените за разстрел мои близки приятели. Така Томпсън загина от куршумите на фашистите в началото на юни край ботевградското село Литаково. Бяха разстреляни също и сътрудниците на английската военна мисия сержант Ник Монрьо и сержант Джон Уолкър и двамата от Канада. Без съд и присъди бяха разстреляни над 75 партизани от бригадата. Всички те отдадоха живота си за освобождението на България от фашистката тирания, за добруването на българския народ.

ДУПНИШКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „КОСТА ПЕТРОВ“

Едно от първите партизански формирования у нас възниква в Дупнишкия край. През м. август 1941 г. там бе създадена партизанска чета от няколко души, преминали в нелегалност поради преследванията на властта срещу всички антифашистки настроени българи. В края на октомври четата наброяваше 11 души. Извършена бе сериозна работа за въоръжаването на партизаните. На разгромената от немците военна линия „Метаксас“, намираща се на българо-гръцката граница, имаше останало много оръжие. Секретарят на Околийския комитет на БРП Васил Демиревски – Жельо, избран и за командир на четата, организира тайно пренасяне на оръжие и боеприпаси от линията, с което дупнишките партизани се въоръжиха добре. Четата прерастна в отряд през м. юни 1943 г. и прие за патрон убития от цан-

ковистите през 1923 г. кмет на Дупнишката комуна Коста Петров. За политкомисар беше избран Асен Васев, а за зам-командир – Никола Чуковски (Бончук). Благодарение на действителните партийни организации и активността на групата в повечето села на околията четата разполагаше с много добра снабдителна база и с развита мрежа от ятаци и помагачи.

Дупнишкият отряд започна да действа в силно милитаризирана околия, в която бяха разположени щабът на 7-ма Рилска дивизия, пехотен полк, няколко самостоятелни дружини и немски военни подразделения. Немците се включваха винаги, когато властите предприемаха акции срещу партизаните. Но в отряда продължаваха да идват поеденично и на групи доброволци за бойци против фашизма. Част от тях бяха членове на Работническата партия и на РМС, мнозина – безпартийни, някои идваха от БЗНС или му симпатизираха, бяха различни и по социално положение – селяни, работници, учащи се, чиновници, занаятчии, учители, имаше и офицери. Тава не беше борба на комунисти и ремсисти, както се опитва сега да твърди пропагандата на фашистите и на наследниците им, а **БОРБА НА ЦЯЛОТО НАСЕЛЕНИЕ**. И ятациите, и другите хора, които помагаша на отряда, рискувайки живота на целите си семейства, произхождаха от цялата антифашистка политическа палитра – комунисти, земеделци, социалдемократи, анархисти, демократи, безпартийни, атеисти и вярващи и всички те добре разбираха националния характер на антифашистката борба. В нея още в началото се включи в помощ на партизаните и крупният тютюнев търговец Янко Вангелов, член на политическия кръг „Звено“. При създаването на четата той предостави на Васил Демиревски пари за издръжката ѝ, а после оказваше съдействие и на отряда, предоставяше му ценна информация за политическото състояние на властта и за намеренията ѝ.

Бойните си действия отрядът започна през есента на 1943 г. Първоначално това бяха наказателни акции над добили печална слава с тормоза си над населението полицаи, кметове и други служители на властта. Така посред бял ден малка група от отряда слезе незабелязано в самия център на гр. Дупница и застреля началника на службата Държавна сигурност при околийското полицейско управление, участвал в ликвидирането на антифашисти чрез пребиването им до смърт в полицията. Сред създалата се паника във властта, неочаква-

ла такова дръзко нападение, групата се изтегли в Балкана, без да даде жертви. Тези действия на партизани над затынали в тежки кървави престъпления държавни служители – фашисти, сега близки на засегнатите наричат „червен тероризъм“, като забравят да споменат колко живи души изгориха техните любимци, обогатили се при това с по 50 хиляди лева правителствена награда за всеки убит антифашист.

Благодарение на масовата подкрепа на народа, който добре беше разбрал кой за какво се бори и какво защитава, Дупнишкият отряд се запази през зимата на 1943/44 година почти в пълния си състав. През май 1944 г. численият му брой достигна 150 души. Отрядът проведе политически акции в много от селата на околията, командири и бойци говориха пред селяните, разясняваха програмата на Отечествения фронт, изгаряха данъчните и реквизиционни книжа, връщаха на селските стопани реквизираните им продукти. И в отряда постъпваха все повече нови бойци.

В началото на м. май командирът Демиревски замина с група партизани за с.Кална, за да пренесат от спуснатото от английски самолети автоматично оръжие за отряда. На връщане групата потегли заедно с Първа софийска народоосвободителна бригада, чийто маршрут беше към Рила планина. В разгорелия се нощен бой с войската под връх „Огорелица“ край Трънското село Горна Мелна част от Трети батальон на бригадата, с който се движеше дупнишката група, се откъсна и не успя да се свърже с останалите. Тогава Демиревски поведе всичките 52 души за Рила. Като стигнаха радомирското село Дебели лак, партизаните се настаняха да нощуват в една плевня в края на селото, но сутринта лоши хора ги издали и пристигналата войска обгради и подпали постройката. С шум групата проби обкръжението и се изтегли в гората, но тук загинаха 10 души, сред които и секретарят на ЦК на РМС Свилен Русев. А в края на май в Рила пристигна и Първа народоосвободителна бригада с командир Славчо Трънски. И тогава пламнаха големите боеве между 500 партизани на бригадата и на Дупнишкия отряд с няколко хилядната войска и жандармерия. Навярно Рила планина, из която са бродили и хайдутите през турското робство, не е била свидетел на такива епични въстанически битки. Сраженията продължиха цяла седмица, но въпреки многократното си превъзходство, правителствените сили не можаха да разгромят партизанските единици. Дупнишкият

отряд даде само трима убити. От противниковите части беше пленено значително количество оръжие и боеприпаси. Битките в Рила и героизмът и самопожертвователността на партизаните отекнаха сред населението в цяла Югозападна България съвсем не в полза на фашизирания режим.

Драматична беше развразката от срещата между тридесетина партизани от Дупнишкия отряд и от Първа народосвободителна бригада с войската в Кюстендилското село Еремия на 25 юни. Народните борци се бяха настанили предния ден в дома на верен ятак, но бяха разкрити от местните власти и пристигналият 13-ти пехотен полк обгради селото. В продължителния и неравен бой за излизане от обкръжението паднаха 17 партизани, останалите успяха да се спасят. Не малко жерви даде и противникът.

РИЛО-ПИРИНСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД

Към средата на м. август 1944 г. в Рила планина, в района на действие на Дупнишкия отряд пристигнаха партизаните от Горноджумайски и Разложки отряди. Към тях се присъединиха и откъсналите се от Първа народосвободителна бригада около 60-70 бийци и бе формиран нов отряд, който се нарече Рило-Пирински. Бойците от Първа бригада бяха добре въоръжени, участвали в поредица сражения и допринесоха много за боеспособността на новия отряд. Целта на обединението беше разширяване на партизанската база за активни действия. За командир на Рило-Пиринския отряд единодушно бе избран широко популярният сред населението Васил Демиревски, за политкомисар Кръстьо Стойчев и за началник-щаб Йонко Панов. Това беше силна бойна еденица от 250 човека, въоръжена добре.

Бяха определени и непосредствените бойни задачи: удар върху българските и немските военни поделения в долината на Рилската река; освобождаване на концлагеристите в с.Левуново и завземането на Разлог.

През долината на Рилската река минаваше единственият железопътен и шисеен път, стигащ до центъра на планината. Затова властта бе съсредоточила там 700 души, въоръжени до зъби. Ударът срещу вражеските сили се проведе едновременно по всички обекти на 24 август в 18.00 ч. Двата крайни обекта на долината – с. Рила

и Рилският манастир, не бяха предвидени за нападение този ден; в селото имаше една немска дружина и една българска рота, а в манастира – жандармерийска рота. Пред тези две крайни точки на 20-километровата долина се поставиха силни партизански засади, които да спрат или поне забавят включването им в бойните действия. Ударът и срещу четирите вражески поделения завърши успешно. Група от 60 партизани бързо овладя ж.п. гарата и другите постройките в местността „Пчелина“ и плени войниците от ловно-охранителната рота. Срещу хитлеристите, укрепил се в солидна двуетажна сграда на Кочериновското почивна станция действаше младежката чета на отряда. Младите партизани, предрешени като дървари, яхнали магара, доближиха двора на станцията, обезвредиха часовая и се втурнаха към сградата, стреляйки в движение. Хитлеристите се съпротивляваха ожесточено. Започна се бой за всеки коридор, за всяка стая. Като хвърляха бомби в помещенията и стреляха точно, партизаните успяха да потушат съпротивата, след това запалиха складовете с боеприпаси и намиращите се в двора автомобили и мотоциклети. По същото време други групи партизани завзеха с. Пастра. Съпротивата на жандармеристите беше сломена. На селския площад се свика митинг, на който пламенно говори командирът Демиревски. Населението и партизаните ликуваха, играха народни хора, пяха песни.

Призори те се изтеглиха в планината, неперследвани от никого. Първата акция на рило-пиринци завърши с успех. Бяха ликвидирани 31 хитлеристи и взети като трофей 172 пушки, 28 картечници, 4 гранатохвъргачки, много автомати и пистолети, дрехи и храна. Акцията вдъхна вяра сред населението в силата на партизаните и в близката победа над фашизма. В следващите дни никаква военна сила не се реши да тръгне по следите на отряда.

На 7 септември Рило-пиринският отряд изпрати ултиматум на щаба на военния гарнизон в гр. Разлог да предаде града без съпротива. Тогава към него се присъединиха и няколко чети от Разложкия отряд, които тогава не влизаха в състава на рилопиринци. На 9 септември 1944 г. партизаните влязоха без бой в Разлог, радостно посрещнати от населението.

След създаването на Рило-пиринския отряд в планината Рила остана чета от 40 дупнишки партизани, която скоро се разрастна на 200 души и продължи да действа като Дупнишки отряд. Командир

стана досегашният политкомисар на Дупнишкия отряд Асен Васев – Хаджията, за политкомисар бе избран Богдан Божков. Партизаните провеждаха всеки ден акции в селата на околията, на 8 септември след кратък бой с жандармерията влязоха и в с.Рила. На 9 септември след обед дупнишките партизани се доближиха до Дупница, където се завърза тежък бой с полицията, при който загинаха един полицай и един партизанин. Войската запази неутралитет. Но нямаше вече сила, която да защити разпадащия се, продажен и вреден за България военно-полицейски режим. Народните борци се радваха на извою-

Васил Демиревски

ваната свобода и скърбяха за падналите в борбата 25 партизани от отряда и за убитите от фашистите верни ятаци. През пролетта на 1944 г.бе заловена и убита после в полицията и представителката на Окръжния партиен комитет Мара Петлякова. Падна в Отечествената война и героичният партизански командир Васил Демиревски.

КЮСТЕНДИЛСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД

„ДРАГОВИЩИЦА“

След нападението на хитлеристка Германия над Съветския съюз през 1941 г. преминаха в нелегалност и сложиха основите на въоръжената борба кюстендилските революционни кадри Димитър Каляшки, Георги Григоров, Любчо Харалампиев, Драган Кортенски, Боян Милушев, Кирил Митев, Асен Китанов и други. От първите нелегални само двама останаха живи. А на 12 ноември 1943 г. нелегалните дейци, членове на БРП: Кирил Велинов, Иван Янакиев, Боян Александров, Мирчо Божилов, Йордан Аначков и Боян Савов поставиха началото на Кюстендилския партизански отряд „Драговищица“ в с. Плетинци, в къщата на комуниста Сава Костадинов. Макар и малоброен и лошо въоръжен, отрядът веднага пристъпи към бойни действия. Под командването на Кирил Велинов беше разгромена въоръжената охрана на общината в с. Долно Уйно и запалени данъчните, реквизиционните и мобилизационните книжа. Тази акция направи силно впечатление на цялата околия и даде кураж на населението, че има кай да го защитава.

През зимата отрядът беше укрепен кадрово и бойно. Към него се присъединиха Кирил Апостолю – Китодар, курсантът от ШЗО Мирчо

Асенов и Кирил Николов – Странджата. През месец февруари 1944 г. бе избран първият щаб: Драган Кортенски – Яне, за командир, Иван Янакиев – Карпов, за зам-командир, Мирчо Асенов за политкомисар и Кирил Велинов Богословски за интендант. Започна издаването на партизански вестник „Осоговско ехо“ с редактор Мирчо Пашалийски, който се търсеше от населението с голям интерес. Бяха организирани нови бази на отряда в селата Ямборано, Горанвци, Злогош, Брест, Уйно, Скриняно, Ръждавица, Жилинци и в много други села, а за ятаци се заангажираха над 600 човека.

На 10 февруари отрядът окупира общината в с.Берсин и унищожи архивите. На митинг селяните бяха призовани да не дават житото на фашистките реквизиционни комисии. На 25 април една чета от отряда води ожесточен бой с рота войници в с. Котугерци и Долно село, загинаха двама партизани и един бе ранен. На 26 април партизанската група води неравен бой с 40 полицаи при с. Чуденци. Един партизанин се самоуби и един се предаде.

През първите месеци на 1944 г. Софийският окръжен комитет на БРП изпрати за свои пълномощници в Кюстендилска околия Кирил Пчелински и Раденко Видински, а по различно време пристигнаха и нелегалните дейци от София Емил Шекерджийски, Мария Захаријева, Берта Калаора и др. Те създадоха околийско ръководство на ОФ със секретар Емил Шекерджийски, помогнаха за изграждането на ОФ комитети в града и в 127 села, за активизиране дейността на отряда и на политическите сили. При подготовката за масовизиране на партизанското движение в Югозападна България ОК на БРП и щабът на отряда участваха в създаването на три нелегални канала от София през гара Земен, Радомирско, през Ръждавица и през Кюстендил. За кратко време по тях преминаха десетки доброволци, без да стане провал.

През м. май след разрастването на отряда бяха оформени две чети: „Георги Димитров“ и „Александър Стамболийски“. Мащабите на борбата наложиха и реорганизиран състав на щаба: командир Кирил Велинов – бай Георги, зам-командир – Боян Александров – Левски, политкомисар – Мирчо Асенов. Досегашният командир Кортенски премина на партийна работа. Голямо внимание се отдели на бойните групи по селата, които започнаха по-координирана дейност с отряда. Кюстендилските партизани извършиха поход до Трънския

отряд в района на с. Църна трава, Босилеградско, и се завърнаха със спуснато от английски самолети оръжие: 32 автомата, 16 леки картечници, патрони, бомби, след което проведеха над 40 бойни и наказателни акции. Бяха разрушени работещи за хитлеристите мандри в селата Блатец, Ивановци и Гърляне, опожарена общината в Ново село и разоръжени два укрепени войнишки поста, охраняващи ж.п. линията София-Гюешево. За унищожаването на партизаните врагът блокира със Седма Рилска дивизия и с жандармерийски и полицейски формирования огромен район, в който попадна и Кюстендилският отряд. Той атакува и проби кордона в местността „Усоето“ при с. Рибарци, но загинаха партизаните Аспарух Плачков и Ивав Кочев. На 7 юни след предателство в с. Таваличево паднаха Харалампи Аничкин – Наисий, член на ОК на РМС, дядо Стефан Димитров, член на ЦК на БРП, и Харалампи Митев от Дупнишкия отряд. А в местността „Черенец“ в бой с обкръжилите ги жандармеристи, след като свършиха патроните, бяха избити няколко ръководни дейци и партизани. Стоян Стоименов, верен на партизанската клетва да не попадне жив в ръцете на врага, се самоуби. Емил Шекерджийски върна 8 бомби, хвърлени срещу него, но деветата го разкъса. Тежко ранен, Стоян Лудев бе заловен жив и жестоко инквизиран. Отрязаха езика му къс по къс, прободоха с ножове тялото му на десетки места, но той издъхна без да предаде нищо и никого. Четвъртит, Крум Зарев, бе тежко ранен, заловен, намушкан с щикове и разстрелян.

През май и юни 1944 г. Кюстендилският отряд нарсна над 200 души, между които и 12 жени, и увеличи бойните си действия. На 2 и 3 август той води бой с жандармерийска дружина при с. Рибарци, след което една част от него се отправя за Сърбия, останалите поеха към Осогово. След четири часов бой с „Обществената сила“ от Раковска община партизаните победиха и на традиционния събор в с. Цървена ябука разобличиха още един път фашизма пред населението.

На 6 септември четиричленна делегация на Околийския комитет на ОФ посети командира на 13-ти пехотен Рилски полк в града и го убеди да не предприема атака срещу влизащите в Кюстендил партизани. На 8 септември ОК на ОФ организира голяма демонстрация на кюстендилци пред затвора. Под натиска на народа вратите му бяха отворени, затворниците напуснаха килиите и застанаха начело

на манифестацията. Тя завърши с импровизиран митинг на градския площад. На другия ден, 9 септември, в Кюстендил пристигна и партизанският отряд „Драговищица“. НАРОДЪТ ПОБЕДИ. ФАШИЗМЪТ БЕ СРАЗЕН..

В тежката кървава борба отдадоха живота си 323 свидни чедата на Кюстендилския край.

РАДОМИРСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“

Първите ръководители на антифашистката борба в Радомирския край са Евлоги Агайн, секретар на ОК на БРП, и Асен Крумов Агайн, секретар на Околийската организация на РМС. Загинали на 20 март 1944 г. Първият в Коджова махала на гр.Перник, а вторият в махала Шегобарци на с. Брод, района на с. Църна трава, Югославия.

Първоначално се смяташе, че в Радомирско няма условия за действие на партизански отряд, което в последствие се опроверга.

През периода 1941-1943 г. дейността на антифашистите беше насочена към правилното ориентиране на населението в сложната политическа обстановка в страната и към оказване на помощ на партизанските единици в Дупнишко и Трънско чрез изпращане на бойци, осигуряване на канали и укриване на големи групи партизани продължително време. Така в с. Кондуфрей в домовете на Димитър Стоянчов, член на БРП, Димитър Тиков, член на БЗНС и Георги Дойчинов, също земеделец, в продължение на месец през земата на 1943/44 г. се укриват 17 партизани от Дупнишкия отряд. По това време солидна яташка мрежа действа и в с. Друган.

Опит за създаване на партизанско движение в Радомирско беше направен още през 1942 г., когато в балкана над с. Кондофрей започна да действа група от ремсисти от с. Кондуфрей и от София, всичките работници в столицата. В продължение на два месеца и половина групата проведе голяма политическа дейност сред населението. По указание от центъра младежите се прибират в София и се включват в помощ на бойните групи, двама от тях, търсени от полицията постъпват партизани в Средногорието, където Борис Стоянов от с.Сиришник загива, а Владимир Стоянчов (Пройчо) отива в

Дупнишкия отряд.

Първото голямо излизане на партизани от Радомирско стана на 3 март 1944 г. – от с.Извор 9 души и по един от селата Друган и Дрен, които се отправиха за Трънския отряд. Още на другия ден в Извор пристигна наказателна военнополойцейска част, която запали 6 къщи, откара в ареста в гр. Радомир семействата и роднини на партизаните, изтезава ги и ги нтернира в Лудогорието. Но това не уплаши антифашистите и властта се шокира, когато на 6 май от селата Кондифрей, Долна диканя, Друган, Проваленица, Горни Раковец и други излязоха 96 нови партизани. В деня на излизането си те изпратиха предупредителни писма до местните, околийски и областни властници и последните не се решиха да палят повече къщи и да тормозят близките на партизаните.

Тази голяма група, водена от Славчо Радомирски, се среща на 10 май 1944 г. в Маринкова махала на с.Ерул, Трънско с Първа Софийска народоосвободителна бригада, командвана от Славчо Трънски. На другия ден, 11 май, в центъра на Ерул се проведе митинг, след което щабът на бригадата се събра на заседание с участие на Боян Българанов и Георги Аврамов, на което се реши новодвошлите радомирци да се включат в бригадата. Реши се още да се създаде Радомирски партизански отряд, за което се отделиха 17 души. Целта на новото партизанско звено беше да посреща продължаващите да пристигат нови партизани, да поддържа антифашисткия дух на населението от Радомирско и съседните му райони от Брезнишко и Трънско и да води борба с фашистката власт.

На 13 май 1944 г. в местността Еловдолско усое, Радомирско, пълномощникът на Окръжния комитет на БРП Георги Аврамов (бай Пешо) обяви пред партизаните решението за създаване на отряда и предложи ръководство в състав: командир Славчо Петров Радомирски (Васо), политкомисар Георги Величков, зам-командир и началник-щаб Евтим Рангелов, отговорник за младежката работа Виолета Якова (Иванка). За командири на чети бяха утвърдени Стайко Гаджев и Владимир Симеонов. Част от тези хора бяха изкарали различен стаж в Трънския отряд и при сръбските партизани и имаха богатия им опит не само като бойна единица, а и в областта на масовополитическата работа с населението, което се оказа главно условие за ефективност на отряда и за опазването му от ударите на властта.

Не бяха минали и три дни от създаването му и Радомирският отряд започна да нараства почти всекидневно. На 16 май пристигнаха 18 нови партизани от с. Друган и 11 души от София и Перник, сред които и представителите на Областния комитет на Отечествения фронт Мишо Мишев от БРП и деятел на БЗНС – Къньо Славов от чирпанското село Меричлери, бивш народен представител. След няколко дни пак от с. Друган дойдоха още 11 човека, а в края на месеца числеността на бойците надхвърли 70. През следващите месеци от Радомирско, Пернишко, Софийско и други райони на страната в отряда пристигнаха още 400 души, а в навечерието на 9 септември съставът му наброяваше 500 бойци. По тактически съображения той беше разделен на няколко батальона и самостоятелни чети, които действаха в различни райони, провеждаха често бойни и политически акции и така от една страна поддържаха постоянен контакт с населението, а от друга – не позволяваха на властта да събере на едно място силите си.

Като бойци в Радомирския отряд преобладаваха членове на БРП и на РМС, но в състава му имаше и безпартийни антифашисти. В широката мрежа от ятаци влизаха голям брой земеделци и безпартийни. Особена полза допринесоха местните дейци на забранения тогава БЗНС: Александър Ботев от с. Друган – бивш председател на Народното събрание и министър в правителството на Александър Стамболийски (той стана и първият околийски управител след 9 септември 1944 г.), Тоне Гусаров от с. Дивля, Георги Ляшков от с. Егълница, поп Атанас Тодоров от с. Друган, поп Ефрем от с. Враня стена и други, с помощта на които в доста села на Радомирска околия се изградиха местни комитети та ОФ.

В началото на 1944 г. в Радомир, важен ж.п. и шосеен център се евакуираха от столицата Областното полицейско управление голяма част от Дирекцията на полицията, Школата за запасни офицери и заедно с поделения от местния гарнизон силите на властта нараснаха внушително. Сам директорът на полицията в България Д. Соколов пребиваваше често в града и заплашваше, че ще унищожи до един „бандитите“, т.е. антифашистите. Основното училище „Архимандрит Зиновий“ беше превърнато в полицейско управление, в което се инквизираща и разстрелваха задържаните антифашисти и пленени партизани. Така при разследването на 12 април 1944 г. беше убит в

Радомир Драгомир Марков от с. Касилар, Радомирско. Бяха разстрелвани и десетки българи от други краища на страната, като Пенка Михайлова от Тетевен, Павлина Унджиева от София, Никола Стайнов от Нови хан, Петрана Кръстева от Горни Лозен, Софийско, Стоил Богданлийски от Горни Пасарел, Йосиф Талви от София, много ятаци от бригада „Чавдар“ от Новоселско. Сред разстреляните имаше и съвсем млади хора: Никола Цонков от с. Байлово не беше навършил 20 години, Костадин Траков от Княжево беше на 18, а Веселин Русаков от гр. Дупница имаше само 17 години... От Дирекцията на полицията в София докарваха цели конвои арестувани антифашисти в Радомир и ги разстрелваха. При направените веднага след 9 септември 1944 г. разкопки на няколко места в Голо бърдо над града, посочени от населението, бяха открити труповете на няколко убити без съд и присъда антифашисти.

Зверствата на убийците фашисти се пощряваха и от наградите от по 50 000 лева, които правителството раздаваше за всеки убит партизанин. На жандармерията и полицията в Софийска област за такива цели правителството беше отпуснало 500 хиляди лева.

На 6 юни, седмица след като управлението на страната се пое от Иван Багрянов, демагогски прокламираше политика на завой и национално помирение, полицията в Радомир разстреля 12 души антифашисти. Жандармеристи измъкнаха една нощ от дома му в радомирското село Мурено Стоян Петров, помагач на партизаните и след тежки инквизиции бе разстрелян край пътя под с. Долна Врабча, Радомирско. А после измъкват и дъщеря му Руска и след срамни нечовешки гаври я убиват в полето между селата Извор и Дебелилак.

След 9 септември 1944 г. Народният съд заслужено наказва убийците. Сега псевдодемократите и издигнатият от тях главен прокурор, жадуващи за реставрация на прокълнатия от народа режим, започват да ги оневиняват и представят за национални герои.

В отговор на жестоките репресии на властта Радомирският отряд проведе серия от акции в селата, където на масово посетени събрания призоваваше хората да се наредят под знамето на Отечества фронт за спасяването на България от нова национална катастрофа. Още при първата си акция в с. Кошарево (4 юни) партизаните плениха войниците от поста за въздушно предупреждение и завзеха полицейския подучастък и общината. На селяните бяха

върнати реквизираните им от администрацията вълна, коноп, масло и сирене, предназначени за немската армия, изгорени бяха данъчните и реквизиционните книги. Жителите на селото останаха много доволни от посещението на народните защитници, а партизаните се снабдиха с 42 пушки. Орядът влиза два пъти в друго голямо село Сирищник (през юни и през август). И двата пъти с бой разгонваше полицейския подучастък, завземаше държавните учлеждания и връщаше на селяните взетите им от властта продукти. На 8 юли партизаните от отряда под ръководството на Славчо Радомирски устроиша на шосето Брезник – с. Душанци засада на жандармерийска корлона. В престрелката загинаха един от противника и партизанинът Иван Кармиджанов, бяха взети оръжие и боеприпаси. В стремежа си да обкръжат партизаните, жандармеристите и дошло то им на помощ военно поделение от гр. Брезник, по недоразумение се срещнаха в гората, завърза се бой помежду им в тъмнината. На другия ден бе узнато от населението, че от двете страни са били убити 18 души. На 19 август батальонът „Ал. Сталболийски“ проведе политическа акция в с.Извор и престоя там няколко часа, а жандармерийската дружина в училището се побоя да предприеме никакви действия. Същия месец батальонът „Г. Бенковски“ влезе в с. Кондуфрей и блокира училището, в което имаше 120 войници. На тях им бе съобщено, че партизаните ще проведат общоселско събрание и те да не противодействат, защото ще бъдат унищожени. Съб- ранието се състоя, на селяните им бяха върнати реквизираните им храни, пяха се песни и батальонът се изтегли спокойно. Военното поделение остана пасив- но. В различно време големи акции се извършиха и в селата Жедна, Касирак, Брендже, Долна и Горна Секирна, Друган, Гълъбник, Горна Врабча, Одраница, Елов дол, Мурено и много други.

Подкрепян от голям брой ятаци и помагачи и от бойните групи в селата, Радомирският партизански отряд проведе над 160 бойни и политически акции, беше реална бойна сила на вътрешния антифашистки фронт и истински защитник на населението от репресиите на фашистката власт.

За успешната дейност на отряда и за малкото дадени жертви (4 убити и няколко ранени) допринесе добрата организаторска работа на щаба на отряда и разделението на територията на 10 микрорайо-

на, в които работеха по един опитен партиен и ремсов отговорник, наричани апостоли. Те снабдяваха щаба с богата информация за противника, довеждаха бързо решенията на щаба до населението, поради което отрядът имаше възможност да провежда акциите си, когато за него е изгодно.

А като участници в другите партизански отряди и бригади радомирци дадоха 76 свидни жертви.

В навечерието на Деветосептемврийското въстание силите на отряда бяха разположени и действаха както следва:

Първи и Втори батальон „Ал.Стамболийски“ с командири Владимир Симеонов и Никола Лазов се намираха на Добро поле, бяха включени като Втора бригада в новосъздадената Първа Софийска въстаническа дивизия на 9 септември 1944 г. вечерта влязоха в гр.Трън. Трети батальон „Г. Бенковски“ с командир Димитър Божански действа в югоизточния район на околията. През нощта на 9 срещу 10 септември 1944 г. влиза в гр. Радомир. Четвърти батальон „Владимир Манов“ с командир Славчо Лазов действаше в района на с.Трекляно и заедно с Босилеградския отряд влиза в град Босилеград. Четата на Петко Гацински действа в районите на с. Дивля и с. Сирищник, а тази на Борис Тодоров в района на Извор, Радомирско.

Американският борден техник Роз Ли Кинг от гр.Тексас Сити бе скочил с парашут от горящ самолет в района на отряда на 18 август 1944 г. и споделяше заедно с партизаните тежестите на партизанския живот. На Добро поле в първите дни на септември бе предаден на Английската мисия.

След 9 септември 1944 година на базата на отряда се създаде Втори гвардейски полк с три дружини с командир Славчо Радомирски. Първа дивизия, командвана от Евтим Рангелов, участва на фронта срещу хитлеристката армия, където в сражение край град Бояновец, Сърбия, бе тежко ранен и след няколко дни почина држинният командир. Втора дружина, командвана от Петко Гацински, бе изпратена в гр. Неврокоп в помощ на народните сили. Трета дружина остана в резерв в района на гара Земен.

ВИОЛЕТА ЙОСИФОВА ЯКОВА. Родена на 2 юни 1921 г. в гр.Дупница. На 14-годишна възраст работи в тютюневите складове в града, а по-късно е шивашка работничка в София и става член на РМС. Тя става и секторен отговорник на РМС в пролетарския квартал Коньовица. През 1943 г. действа в бойните групи със специално предназначение, където се проявява като смел, хладнокръвен и съобразителен боец. В края на 1943 г. и през 1944 г. Виолета е партизанка в отрядите „Чавдар“, Трънския и Радомирския. През 1944 г. тя е секретар на Радомирския околийски комитет на РМС.

На 18 юни 1944 г. Виолета Якова води бой с многоброен противник в с. Кондуфрей, в който ранява трима души, но е ранена тежко и след нечовешки мъчения издъхва в полицията – гр. Радомир.

БРЕЗНИШКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД

Брезнишкият отряд беше създаден на 18 юли 1944 г. Неговото начало положиха 10 души от Брезнишкия край – партизани в Трънския отряд. За командир на новата бойна единица бе утвърден Тодор Младенов – Ярославски, а за политически комисар Владо Захариев. Отрядът действаше в района северозападно от гр. Перник към гр. Брезник около Завалската планина. Само за месец и половина броят на партизаните достигна над 70, имаше още много кандидати за бойци, но поради особеностите на терена ръководството реши да не увеличава повече състава му.

Задачите на отряда бяха предимно политически – да провежда в селата митинги, да готви населението за въстание. Заредиха се посещения в Кривонос, Баба (Недялково), Пищене, Грълска падина, Завала, Лялинци, после последваха акции в Брусник, Ребро, Билинци, Муртинци, Чеканец, Ново село, Проданча, Яблатина, Красава. Не остана село в района, където да не стъпи партизански крак и да не се чуе думата на Отечествения фронт, командири и бойци разговаряха със селяните, току що върнали се от работа на полето, разясняваха целите на партизанското движение, съобщаваха последните новини от фронтовете, където хитлеристите търпяха поражение след поражение. Разгонваха и полицията от селата. Навсякъде хората се стичаха масово на събранията и гласуваха единодушно предложените резолюции, в които се осъждаше демагогската политика

на Багряновото правителство и се настояваше да се даде властта на Отечествения фронт, който ще скъса с държавите от фашистката ос и ще нареди България на страната на свободолюбивите народи. Протестни резолюции се изпращаха по пощата на правителството и до Народното събрание.

В резултат на тази политическа дейност още през август администратцията на фашистката власт в селата престана да съществува. Кметските наместници като виждаха настроенятия на населението и масовата му поддръжка на партизаните, изоставяха своята работа, а някои минаваха на страната на ОФ. Партизаните вече се движеха свободно из района и през деня. На 8 септември 1944 г. те влязоха в Горно ново село, направиха митинг, след това насядаха на обща трапеза със селяните, пяха се песни, играха се хора и накрая си направиха обща снимка за спомен. Двети септември ги завари в селата Завала и Ярославци, където те, заедно с населението възторжено приветстваха съобщението за дошлото на власт правителство на Отечествения фронт. Благодарение на разяснителната работа, която отрядът водеше сред хората, чиито синове служеха в армията, на Девети септември войниците от поделенията в гр. Брезник се разбунтуваха, обезоръжиха офицерите и гарнизонът мина на страната на народната власт без дори пушка да гръмне.

ШОПСКИ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД

В края на 1943 г. Софийският окръжен комитет на БРП и Щабът на Първа ВОЗ взеха решение на територията на Софийска и Годечка околия (без Локорския и Панчаревския райони) да се създаде нов партизански отряд. Тази задача бе поставена на Кръстан Кръстанов и Иван Бонев. През месеците декември 1943 г. и март 1944 г. се извърши голяма организационна работа за създаване на добра база за дейност на отряда. В селата Обеля, Требич, Доброславци, Маслово, Богьовица и др. се образуваха бойни групи. На 16 март 1944 г. излязоха и първите партизани – Спиридон Апостолов и Драган Янев от Богьовци, а на 25 март и Андрей Григоров от Градец и Методи Божилов от Бртушково. Скоро групата нарастна на 24 човека, но обстановката стана извънредно тежка. След жестоки въздушни бомбардировки над столицата правителството евакуира почти всички вой-

скови, жандармерийски и полицейски части и учреждения в селата около София. Почти нямаше село без войска и полиция. Трудно беше да се провеждат акции в селата при тази наситеност на въоръжени поделения.

Въпреки тези условия, на 16 юни 1944 г. 24-те партизани в местността „Грамадит“ в района на „Белидие хан“ създадоха Шопския партизански отряд. Уточни се и районът му на действие: река Искър – Старопланинския масив до вр.Ком – западната граница на страната – Люлин планина. Избрано беше и ръководство на отряда с командир Иван Бонев – Витан и политкомисар Давид Елазар. Независимо, че в района липсваха големи гори и се намираше в непосредствена близост до много военни поделения, партизаните започнаха активни действия. Част от тях бяха опитни бойци, действали преди това в Трънския отряд, във Втора народоосвободителна бригада и в бригадата „Чавдар“ и на врага, въпреки положените големи усилия, не се удаде да ги разгроми. Те проведоха успешни акции в селата Петърч, Василковци, Дръмша, Църклевци и др., извършиха диверсии над комуникациите на армията, повдигаха духа на населението. А в първите дни на септември 1944 г. Шопският партизански отряд бе поставен изцяло на разположение на Главния щаб на НОВА.

На 4 септември партизаните напуснаха гората край с. Сенокос, преминаха Годечкото поле, приветствани от селяните, които работеха по нивите, вървяха цяла нощ под дъжда и на разсъмване се приютиха в кошарата на ремсиста Васил Толев от с. Понор. На 5 септември част от отряда замина да смъкне фашистката власт в селата Шияковци, Костинброд, Маслово, Безден, Богъовци, Петърч и Опицвет, което се извърши с помощта на местните комитети на ОФ, а основната част, към която се присъединиха и участници в бойните групи, се отправи за София. Вечерта на пети срещу шести септември партизаните се натовариха на каруци и пътувайки по ломското шосе шумно, като свадбари, влезнаха в с. Обеля, сега софийски квартал.

ПАРТИЗАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ В ЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ

През 1941 година, когато кралска Югославия беше разгромена от фашистка Германия, Западните български покрайнини, отнети от

страната ни по несправедливия Ньойски договор, бяха присъединени към България. Въпреки голямата радост на населението, че отново се връща в пределите на отечеството, скоро трудовите хора там започнаха да изпитват на гърба си „щастieto“ да се живее под управлението на верните съюзници на Хитлер и Мусолини – българските фашисти. И постепенно в този край на България се зароди антифашистка съпротива, а през 1944 г. и партизанско движение.

ЦАРИБРОДСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „МОМЧИЛ ВОЙВОДА“ бе създаден на 22 май. Отначало в него дойдоха двадесетина души, но по-късно нарастна до 131 човека. По националност 121 от тях бяха българи, 1 руснак – червеноармеец и 9 пиротчани от сръбските села. Орядът взаимодействаше често с Михайловградския партизански отряд, също с Нишавски (Пиротски) отряд на Югославската народоосвободителна армия. Царибродските партизани проведоха много акции в своя район и участваха в съвместни акции в Годечко, Драгоманско, Михайловградско и Пиротско. Повечето от тях имаха политически характер – на събранията селяните биваха убеждавани да не предават на държавата зърнените и други доставки, които отиваха за хитлеристите, бяха предупреждавани служители от администрацията да не тормозят населението и повечето от тях, които имаха прегрешения към хората, вечер преспиваха в града. Отрадът „Момчил войвода“ имаше редовна връзка с Главния щаб на НОВА и с окръжния комитет на БРП в София, а негов девиз стана „Денем в гората, нощем в селата“. Населението като цяло помагаше на царибродските партизани с храна, облекло, даваше му сведения за движението на войската и за поведението на кметовете и полицаите. От друга страна, то дезинформираше властите за въоръжението и посоката на движение на отряда, като многократно преувеличаваше числеността му. Характерно е и това, че през цялото време на съществуването на отряда в района не стана нито едно предателство. Въпреки, че много хора знаеха за освободените от ремсисти 22 червеноармейци от немски плен и че се укриват и изхранват от населението в гр. Цариброд, никой не съобщи за това на немците или на българските власти. По същия начин бе спасена и една съветска жена в напреднала бременност, на която се осигуриха условия да роди спокойно, въпреки риска на помогналите ѝ да имат големи неприятности от монархофашистката власт.

По партийна принадлежност партизаните от отряда бяха: членове на БРП – 21, членове на РМС – 65, членове на ОФ и безпартийни антифашисти – 45. Командирът на Царибродския отряд Тодор Гогов и политкомисарят Васил Стайков бяха членове на БРП. Отрядът участва в установяването на властта на Отечествения фронт в Цариброд и в редица села. А създадената на базата на отряда Царибродска бригада от доброволци взе участие в първия период на Отечествената война и в боевете с хитлеристите даде 64 убити и над 100 ранени бойци. За съжаление след края на Втората световна война Царибродско, както и останалите Западни български покрайнини бяха отново включени в територията на Югославия.

БОСИЛЕГРАДСКИЯТ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „Г. С. РАКОВСКИ“ възникна още през април, а се оформи като отряд през средата на м. юни 1944 г. Босилеградчани, активно подпомагани от населението, също проведоха серии от политически бойни акции и нанесоха тежки удари върху жандармерията на майор Годав. Под ръководството на командира Васко Дукатски и политкомисаря Милан Гогов отрядът увеличаваше редиците си и през лятото вече имаше две чети. Партизаните водиха голям бой с вражеските сили в Милевската планина и не позволиха на противника да ги унищожи, каквито бяха намерениата му и силовите му възможности. Босилеградският отряд поддържаше тесни връзки с Трънския, Кюстендилския и другите отряди в района и взаимодействаше с тях. Той участва активно в Деветосептемврийското въоръжено въстание и заедно с батальона „Владимир Манов“ от Радомирския отряд на 9 септември 1944 г. влезе в Босилеград и установи там и в околните села властта на Отечествения фронт.

Масовата поддръжка на българите от Западните покрайнини към двата партизански отряда показва, че те се радваха на връщането им в пределите на Родината България, **НО НЕ ПРИЕМАХА** да бъдат управлявани от монархофашистки режим.

ПЪРВА СОФИЙСКА ВЪСТАНИЧЕСКА (ПАРТИЗАНСКА) ДИВИЗИЯ

През август 1944 г. в цялата зона се проведе нова партизанска мобилизация. За да се въоръжат хората, части от Трънския, Радомир-

ския и Брезнишкия отряди заминаха за Добро поле в Югославия. В района на това планинско плато в Лесковацкия край беше пристигнал Щерю Атанасов – Виктор, от Върховния щаб на Тито, заедно с Интернационалния батальон. Групата на Иван Винаров и Димитър Гилин, с радиста Сашо, идващи от Черна гора, където са били спуснати от съветски самолет, също беше се добрала до Добро поле. Тук се намираше и пълномощникът на ЦК на БРП и на Главния щаб на НОВА Димо Дичев. Тук трябваше да дойде и политическият комисар на Първа ВОЗ Георги Аврамов, но по пътя попада на вражеска засада и беше убит. На Добро поле партизаните имаха радиовръзка чрез английската мисия с щаба на съюзниците в Кайро, а посредством радиста Сашо (Радил Иванов) с Георги Димитров от Москва. Този път партизаните, сред които и над 2000 югославяни, трябваше да получат оръжие от СССР.

На Добро поле партизанските ръководители узнаха от английската мисия, че българското правителство води преговори в Кайро за сключване на примирие с Англия и САЩ. В радиовръзката Щерю Атанасов и Димо Дичев уведомиха за това Георги Димитров и уточниха плана за получаване на оръжие. Три нощи съветски самолети спускаха с парашути голямо количество оръжие – автомати, картечници, пистолети, гранати и боеприпаси, с които се въоръжиха богатото българските партизански отряди, въоръжиха се и югославските партизани и известно количество беше оставено на склад в селото

*Славчо Трънски
и Денчо Знеполски*

Добро поле. В една от радиовръзките Георги Димитров беше предложил на Главния щаб на НОВА да се създаде по-крупно партизанско съединение, способно да води бой с големи военни части, да овладява населени места и да установява в тях властта на Отечествения фронт. Той препоръчваше за командир на това съединение да се

назначи най-популярният в страната партизанин. В изпълнение на тези препоръки на заседанието на партизанските ръководители на 6 септември 1944 г. в една овощна градина край с. Добро поле се реши от наличните партизански единици на планинското плато да се създаде Първа Софийска въстаническа (партизанска) дивизия. За неин

командир беше назначен Славчо Трънски, чието име се мълвеше из цялата страна – със страх от фашистите и с възхита от народа, за зам-командир Денчо Знеполски, за началник-щаб – Щерю Атанасов, за политкомисар Здравко Георгиев и за началник на разузнаването Иван Винаров.

Дивизията имаше три бригади. Първа, с командир Денчо Знеполски и политкомисар Димитър Гилин, в нея влизаха партизаните от Трънския и Брезнишкия отряди; Втора, с командир Евтим Рангелов и политкомисар Илия Денев, включваща Радомирския отряд и преминалите към партизаните войници и офицери от 3/50 Нишавска дружина; Трета, с командир Боян Михнев и политкомисар Петко Казаров, съставена от Интернационалния войнишки батальон и ротата на поручик Йовев. В решението се предвиждаше към дивизията да се присъедини и намиращата се по на юг в Макединия войнишка партизанска бригада „Георги Димитров“ с командир Атанас Русев и политкомисар Кирил Игнатов. На 8 септември две бригади от дивизията подпомогнаха успешния завършек на войнишкия бунт в ловната дружина на 25-ти пехотен полк, разположена на вр. Тумба и войниците и част от офицерите ѝ се вляха в редовете на дивизията.

Първа Софийска въстаническа дивизия, представляваща мощна групировка от 2000 отлично въоръжени бойци, съгласно указанията, с усилен ход се отправи към столицата. На 8 срещу 9 септември тя премина старата българо-югославска граница и влезе в с. Милославци, където сутринта партизаните научиха за завземането на властта от Отечествения фронт в София. Към обед командирът Славчо Трънски прие дивизията и тя в боен ред се отправи за град Трън, навсякъде посрещана от населението с цветя и неописуема радост. А вечерта на 9 септември партизаните влязоха в гр. Трън. Там властта на ОФ беше установена предния ден. На градския площад се състоя импровизиран митинг, на който говори Славчо Трънски, ентусиазирано аплодиран от народа и градът се огласяше от партизански и революционни песни. Политемигрантите, току стъпили отново на българска земя след 20-25 годишна раздяла, гледаха народното веселие и нескрито ронеха сълзи. Следващите дни дивизията прекара в Брезник, Радомир и Дупница, попълни се с бойци и по заповед на командването в София зае рубежа на граничната линия с Югославия, за да пресече пътя на немските части, насочили се от района на Крива паланка и

Пирот към столицата ни. Тя, попълнена с един артилерийски полк и преименувана в Първа Софийска гвардейска дивизия, взе участие в първата фаза на Отечествената война, където записа славни страници в боевете за разгрома на хитлерофашизма. След завръщането ѝ от фронта дивизията се установи на гарнизон в столицата.

ЩЕРЮ АТАНАСОВ. Роден на 27 март 1902 г. в гр. Любимец. Още от ранни години навлиза в младежкото революционно движение. Участва във въстанието против фашисткия деветоюнски преврат и в Септемврийското въстание през 1923 г. През 1924 г. минава в нелегалност и постъпва в партизански отряд. Напуска страната и след престояване в редица гръцки затвори и сръбски концлагери успява да замине за Съветския съюз. Там завършва Комunistическия университет, след което е изпратен в продължителна командировка в Далечния Изток. След завръщането му в Москва е привлечен на работа в Коминтерна. През 1943 г. Щерю Атанасов става представител на Задграничното бюро на БРП във Върховния щаб на Тито. През месец август на 1944 г. се придвижва с Интернационалния войнишки партизански батальон до планинското плато Добро поле, където участва във формирането на Първа Софийска въстаническа (партизанска) дивизия. Той е началник на щаба ѝ. След победата на 9 септември 1944 г. Щерю Атанасов взема активно участие в Отечествената война като помощник-командир на Първа българска армия.

ГЕОРГИ СТЕФАНОВ АВРАМОВ (БАЙ ПЕШО). Роден е през 1921 г. в с. Мокрен, Котленско. Член е на БКП от 1919 г. Основател е на партийната организация в родното си село. Работил е като учител. През годините 1933-1935 е секретар на Околийския комитет на партията в гр. Разлог, а през 1936 г. на Софийския окръжен комитет. През 1936-37 г. е включен в състава на Централния комитет на партията. От 1937 до 1943 г. е политически затворник. През юли 1943 г. избягва от Хасковския затвор. От феврури 1944 г. става пълномощник на Софийския окръжен комитет на БРП за Трънския партиен район. През лятото на 1944 г. е утвърден за политически комисар на Първа ВОЗ. На 2 септември на път за Добро поле попада на фашистка засада при с. Преслап, Югославия, и загива.

НАРОДЪТ ВЪСТАНА

Дните от края на август и началото на септември 1944 г. бяха изпълнени с голямо напрежение от бързото разнито на военнополитическата обстановка и с надежда за промяна. Немската армия, окупираше цяла Европа, търпеше поражение след поражение от настъпващите войски на Съветския съюз, Англия и САЩ, а части на Трети Украински фронт бяха достигнали вече брега на р. Дунав. Въпреки, че дните ѝ бяха преброени, прохитлеристката върхушка у нас правеше отчаяни опити да се задържи на власт или поне да остане под някаква форма във властта. В същото време антифашистките сили на Първа ВОЗ се намираха в голям подем и БЯХА ГОТОВИ на решителни действия за смъкване на антинародния режим. Не минаваше ден, без в десетки населени места да не се извършат най-различни акции от партизаните и местните бойни групи. Ето само малка част от хронологията на конкретните им действия през тези дни:

Трънският отряд влезе в 11 села, а селяните се стичаха масово на площадите и подписваха протестни резолюции срещу правителството, което продължаваше съюза на България с хитлеристка Германия; части от отряда водиха бой с вражески сили около с. Туруковци. Партизаните от Брезнишкия отряд устройваха митинги в 16 села, разгонваха местната администрация и изграждаха комитети на ОФ.

На територията на Дупнишка околия партизаните разгромиха немските и българските военни поделения по Рилското корито, обезвредиха военния пост на моста на р. Струма, проведоха бойни и политически акции в редица села и създадоха в тях комитети на Отечествения фронт, готови да поемат властта. Радомирският партизански отряд проведе масово-политически и бойни акции в източния край на околията и в Сирищнишкия, Дивлянския, Треклянския, Кашаревския и Леворечкия райони и активизираха дейността на многобройните ОФ комитети. Изградиха се комитети на ОФ и в селата Горна Брестница и Раково, Кюстендилско, Костенец, Ихтиманско и др. Партизани от бригада „Чавдар“ влязоха в 12 села и приеха в тях 20 нови борци; партизани от Трети батальон на чавдарци и от Ихтиманския отряд иззеха оръжието на военната охрана на ж.п. спирка Чисто поле (Велинград); цели групи войници преминаха на страната на НОВА – през август се сформираха войнишките партизански ба-

тальони „Васил Петлешков“, „Петко Напетов“ и други.

В дните непосредствено преди 9 септември 1944 г. атифашистките сили започнаха пряко да щурмуват властта. Под лозунга „Властта – в ръцете на Отечествения фронт“ на 6 септември в София обявиха обща стачка трамвайните работници, градският транспорт бе парализиран. Към стачката на трамвайджиите се присъединиха работниците от фабриките „Мушанов“, „Кабо“, „България“, „Декало“, „Люлин“, „ППД“, „Лбека“, „Котва“ и още десетки други текстилни, кожарски, металообработващи, химически, дървообработващи и други предприятия. Заедно със стачките започнаха да се организират публични събрания, манифестации и митинги, чиято цел беше да се изведат хората на улицата за открит протест срещу оставането на власт на поддръжниците на Хитлер и на фашизма у нас, а също и срещу опитите да се вземе властта от други десни сили.

На 6 септември се проведе антифашистки митинг пред хотел „Славянска беседа“. Срещу участниците в него стреляха есесовски офицери, настанени в хотела, имаше ранени. Върху митинга се нахвърли конна и пеша полиция, пристигна и пожарната команда, която обля хората с вода, беше подадена и фалшива въздушна тревога, а манифестантите се събраха последователно на пл. „Св. Неделя“, пл. „Възраждане“ и на други места в столицата, където организатори призоваха гражданите на София към завземането на политическата власт.

В същия ден войници от бронираната бригада в Ихтиман и антифашистки бойни групи влязоха в престрелка с изглеждащи се хитлеристи, обезоръжиха голяма част от тях и ги интернираха в лагер, убити бяха пет немци.

На 7 септември в Перник миньорите от рудник „Куциян“ обявиха стачка с искания за увеличение на заплатите и за правителство на ОФ и освободиха 400-те концлагеристи, затворени в лагера при рудника. Двехилядната работническа манифестация се насочи към минната дирекция да предяви исканията си, но бе пресрещната от полиция, която стреля по невъоръжените хора, уби 6 миньора и рани тежко 13. В отговор на това престъпление на фашистите в града бе обявена обща стачка, към която се присъединиха всички предприятия, а спирането на въгледобива парализираше ж.п. транспорта и промишлеността в цялата страна.

На 8 септември партизани и бойните групи в много населени места в зоната завзеха общините, пощите, полицейските подучастъци и други държавни учреждения, разгониха администацията и установиха властта на Отечествения фронт (Враня стена, Жедна, Раянци, Радомирско, Мирояне, Петърч – Софийско, Вукан, Милославци – Трънско и град Трън, Трекляно, Кюстендилско, Рашково – Ботевградско, Дяково – Дупнишко и много други). С тези акции, в повечето от които участва и населението, народното антифашистко въстание всъщност БЕШЕ ЗАПОЧНАЛО.

За участие в кулминацията на въстанието – превземането на Министерството на войната и други важни учреждения в столицата, бе привлечен и Шопският партизански отряд. В първите дни на септември той бе поставен изцяло на разположение на Главния щаб на НОВА.

В 14.00 ч. на 6 септември отрядът потегли за столицата. Партизаните бяха укрили под дрехите си автомати и вървяха на групички край каруцата, пълна с оръжие, на която се возеше и командирът на отряда Иван Бонев (Витан). На 7 септември те охраняваха Отечественофронтовския митинг пред Майчин дом. Полицията се опита да ги разпръсне, стреля и уби оратора – синдикалния деец Петър Топалов – Шмид. Тогава партизаните отвърнаха на огъня и убиха стрелялия в Шмид полицай, обезоръжиха полицейски офицер и двама войника. Пукотът на партизанските автомати смути полицаите и те, въпреки заповедите на началниците им, не посмяха да се доближат до демонстрантите.

На 8 септември привечер на отряда бе съобщена последната и най-важна задача – в полунащ да заеме позиция в сградата срещу Министерството на войната, където се бе настанило правителството. Ако специалната група на Главния щаб на НОВА при действията си за овладяване на Министерството срещне съпротива от охраняващата вътрешна рота войници, партизаните заедно с преминалите на страната на въстанието войскови части по даден сигнал да шурмуват сградата и с цената на всичко да овладеят министерството. Напрегнато течаха минутите. Партизаните знаеха, че сега се решава СЪДБАТА НА БЪЛГАРИЯ и всички бяха готови в тази последна нощ да отдадат и живота си, да успее свалянето на фашистката власт в България.

Главният щаб на НОВА беше успял да привлече на страната на антифашисткото въстание редица офицери от царската армия, зад които стояха боеспособни войскове части, както и популярните сред офицерството бивши дейци на Военния съюз и на политическия кръг „Звено“ запасните офицери Крум Лекарски, Стоян Трендафилов, Владимир Стойчев, Тодор Тошев (последният беше член и на Главния щаб) и други. За участие в последния шурм бяха ангажирани: прожекторната рота от противовъздушната отбрана на София, командвана от капитан Димитър Попов; пионерно-шурмовата дружина от Първи инженерен полк с командир капитан Борис Матеев, заедно с камионната дружина при същия полк; учебната рота на Военното училище с командир капитан Васил Вълков; Противовъздушната батарея към Главното командване на войската с командир поручик Любомир Ванков с 12 оръдия. Голям успех за антифашистките сили бе привличането на страната на въстанието на танкови роты от Брониранията бригада, командвана от офицерите Ценов, Узунов и Босилков. А в самото навечерие на превземането на Военното министерство началник-щабът на Първа Софийска пехотна дивизия полковник Славков увери дошлите при него представители на Главния щаб на НОВА, че дивизията няма да противодейства на въстаническите части.

В изпълнение на плана на Главния щаб на НОВА и на ЦК на БРП, на 8 септември след обед членът на Главния щаб капитан Петър Илиев проникна във военното министерство, използвайки служебен претекст. Заедно с него там влязоха и спечелените за каузата на Отечества фронт офицери капитаните Димитър Томов, Борис Гергов, Марко Иванов, Георги Стоименов, Диниз Николов, Георги Кацарски и други.

Особено благоприятно за изпълнението на плана бе това, че за дежурен по министерството за тази нощ беше назначен капитан Димитър Томов. И точно в 02.15 часа тази група офицери, начело с кап. Петър Илиев започнаха да действат. Вратите на сградата бяха отворени и вътре влязоха бойци от Прожекторната рота. За минути въоръжената охрана на министерството бе неутрализирана. Войниците – въстаници, блокираха всички входове и коридори. Пред всеки кабинет беше поставен часовник, а намиращите се в тях министри и висши правителствени, военни и полицейски началства – поставени

под арест. Министърът на войната не успя да алармира за случилото се командирите на гарнизоните в страната, откъдето можеше да дайде подкрепа и под натиска на влезлите в кабинета му офицери – отечественофронтовци разпореди чрез пряката свързочна система до щабовете на войските да не се намесват в протичащите в България събития. Така фактически той премина на страната на въстанието. Най-силната крепост на режима беше ревзета.

Едновременно с това районът около военното министерство бе блокиран от пристигналите военни части, преминали на страната на въстанието: Пионерно-шурмовата дружина на капитан Митев, Противовъздушната батарея с командир поручик Ванков и танкови роти от Бронираната бригада, а край самата сграда на министерството заеха позиции и танкове. Със сигурно поражение би завършил всеки опит да се окаже някаква помощ на току що свалените от власт. Фашизмът, свирепял из страната ни две десетилетия и затрил живота на хиляди българи, докарал България пред прага на нова национална катастрофа, лепнал позор върху името ни пред целия свободен свят, бе СВАЛЕН. И не от шепа революционери, и не чрез преврат, както пишат и говорят сега посинели историци и политици, а от надигналото се **НАРОДНО ВЪСТАНИЕ**, в чиито редици застанаха и хиляди народни синове, облечени във военни униформи.

По същото време и малко след това бяха завзети и останалите по-важни държавни учреждения в столицата.

Сутринта по радиото новият министър-председател Кимон Георгиев прочете прокламацията на **ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ**. На 9 септември 1944 година по градове и села из цяла България народът бе излезнал по улиците и площадите и на огромни митинги приветстваше партизаните и установяваше новия, жадуван от милионите трудови хора свободен ден на Родината.

А П О С Т О Л И Т Е

Десетки дейци на БРП, БЗНС и Отечествения фронт сновяха по села и градове за организиране на въоръжената борба против фашизма и хората ги наричаха „АПОСТОЛИ“. Ето някои от тях, загинали в борбата.

ДИМИТЪР ВАСИЛЕВ КАЛЯШКИ. Роден е на 10 август 1910 година в с. Жилинци, Кюстендилско. Притежава необикновени интелектуални способности, скромен селски младеж, учи се отлично, владее няколко чужди езици и стенография. В гимназията става член на Комсомола, а като студент в университета е секретар БКМС във Физико-математическия факултет и член на Централното ръководство на БОНСС – Българския общонароден студентски съюз. За активна антифашистка дейност през 1933 г. бива изключен завинаги от университета. През 1936 г. като секретар на Околийския комитет на партията в Кюстендил е осъден на 12 години затвор, откъдето излиза през 1941 г. и отново се включва в организационна работа в Югозападна България. На 28 февруари 1943 г. Димитър Каляшки загива в престрелка с многоброен противник в родното си село.

ЕВЛОГИ ЙОРДАНОВ АГАЙН (ДАМЯН). Роден е на 26 юли 1911 г. в с. Друган (Владимир), Радомирско. За революционна дейност е изключен от всички училища на царството и завършва гимназия като частен ученик. Като работник в столицата участва в образуване на кооперация „Работник“ и е избран за неин председател. За антифашистка дейност многократно е задържан и изтезаван в полицията. През годините 1936/37 той работи като сътрудник на ЦК на партията по създаването на антифашистки фронт в страната. Веднага след започване на Втората световна война Агайн минава в нелегалност и работи за разгръщане на антифашистката съпротива. През август 1942 г. заедно с нелегалния Илия Пръчков водят престрелка с полицията край с. Владая, което е и първата въоръжена схватка с фашизма в този край. Осъден е задочно на смърт. През февруари 1943 г. отива в Трънския партизански отряд и обикаля из Радомирско, за да изведе нови бойци за отряда. На 20 март 1944 г., заедно с нелегалния Иван Гарвалов, са открити и загиват в престрелка с многобройна полиция.

ИВАН СТОЯНОВ ГАРВАНОВ. Роден е на 3 януари 1911 г. в гр. Перник в бедно многолюдно семейство. Завършва с отличен успех Механотехническото училище в София. През 1930 г. е секретар на Районния комитет на РМС в Перник. През 1932 г. е секретар на Районния комитет на партията в Перник и член на Софийския окръ-

жен партиен комитет. През 1935 г. след провал е арестуван, но избягва от полицията и минава в нелегалност. Активна партийна дейност разгръща Иван Гарванов като работник в Главна ж.п. работилница в София, където постъпва през 1939 г. По време на въоръжената антифашистка борба създава бойни групи, които извършват саботажна дейност в софийския ж.п. възел.

При опит да бъде арестуван през май 1942 г. Гарванов минава в нелегалност, а фашисткия съд задочно го осъжда на смърт. Връща се в Перник и се готви да замине при партизаните, но ден преди това, на 20 март 1944 г., полицията обкръжава нелегалната му квартира и след продължителна пресрелка той загива. Тялото му, заедно с това на другаря му Евлоги Агайн, е изложено на площада до Минната дирекция, за всяване страх у населението.

КИРИЛ КРУМОВ ПЧЕЛИНСКИ. Роден на 8 юли 1915 г. в с. Гълъбнак, Радомирско. Като ученик в електротехническото училище в Радомир участва в марксистко-ленинските кръжоци. За антифашистка дейност е осъден и от 1936 г. до 1938 г. е в затвора. Секретар е на Ючбонарския РК на партията в София. През 1941 г. е изратен в концлагера „Еникъой“. От края на 1943 г. е пълномощник на Софийския окръжен комитет на БРП за Кюстендилско, Дупнишко и Радомирско. На 10 април 1944 г. става партизанин и участва в похода на Първа софийска народоосвободителна бригада, където е ранен и оставен на лечение в с. Жабляно, Радомирско. Загива на 8 юни с.г. от предателство край Жабленския манастир.

СЛАВЕ КОСТАДИНОВ МАКСИМОВ (ЯНЧО). Роден на 9 март 1909 г. в гр. Дупница. Като ученик в гимназията и ж.п. училище активно участва в живота на РМС. През 1933 г. е осъден на 12 и половина години затвор, откъдето излиза през 1940 г. и веднага се включва в дейността на Работническата партия в родния си край. Избран е за секретар на ОК на БРП. През 1941 г. минава в нелегалност и е един от основните организатори на партизанското движение. През 1942 г. е осъден задочно на смърт. На 29 януари 1944 г. като партизанин загива в бой с фашистите край с. Лисия, Благоевградски окръг.

ДИМИТЪР ГЕОРГИЕВ ТОШКОВ (ЗАХАРИ). Роден е на 20

септември 1915 г. в с. Локорско, Софийско. На 16-годишна възраст започва работа в столицата като дърводелски работник. След две години е приет за член на РМС и развива активна двейност, заради което многократно е арестуван от полицията. През 1934 г. организира циклостилна база за отпечатване на партийни и ремсови матетриали. През 1935 г. попада в затвора, но е освободен под гаранция. В годините на въоръжената антифашистка борба Димитър Тошков е във връзка с партизанския отряд „Чавдар“. При опит на полицията да го арестува, той минава в нелегалност и скоро става партизанин. Постоянно обикаля селата от района и спомага много за масовото включване на нови бойци в отряда. На 16 май 1944 г. Димитър Тошков и секретарят на РК на ЛМС Венко Петков се натъкват на полицейска засада. Успяват да се отдалечат, но Тошков е ранен тежко и на другия ден при нова престрелка с врага загива.

ДЕЧО СТЕФАНОВ ДЕЧЕВ (ВЛАДО). Роден на 1 юли 1915 г. в гр.Шумен. Ремсовата си дейност започва в гимназията на гр.Търговище, където по-късно е избран за секретар на организацията. След изключването му през 1934 г. за антифашистка дейност от всички училища, Дечо става печатарски работник и продължава да работи в РМС, за което излежава 5- годишна присъда. През 1937 г. се връща в Търговище, където е приет за член на партията, включен е в състава на Околийския партиен комитет и става секретар на Околийския комитет на РМС.

През 1939 г. ЦК на РМС изтегля Дечо Стефанов в столицата и той развива синдикална и ремсова дейност сред печатарските и други работници. Член е на ОК на РМС и е секретар на Подуенския районен комитет. Но полицията го арестува и през 1941 г. го интернира в концлагерите „Гонда вода“, Асеновградско, и „Еникьой“, Ксантийско. През 1942 г. Дечо е осъден на 12 и половина години затвор и е изпратен в Скопския затвор, а оттам в лагера в село Динево, Хасковско, от където на 1 юли 1943 г. избягва и отива партизанин в отряд „Чавдар“. Изпратен е в Чавдарския партиен район и изпълнява организаторска и политическа работа в селата на Новоселска и Софийска околии. Загива в схватка с врага на 13 април 1944 година.

ЕМИЛ МОИС ШЕКЕРДЖИЙСКИ (СТЕФАН). Роден на 6

април 1912 г. в Станке Димитров (Дупница), Кюстендилски окръг. Загинал на 3 август 1944 година. През учебната 1929-1930 г. Емил е член на комсомолско ръководство на Първа мъжка гимназия и е избран за председател на въздържателното дружество. Тогава написва и първите си статии.

След смъртта на баща си Емил поема издръжката на семейството. Най-напред постъпва в тютюневия склад на Арав. По-късно години наред е строителен и каменоделски работник. Няколко месеца е коректор в печатница „Книпеграф“, продавач в книжарницата „Руска книга“. От 1930 до 1933 г., когато е изключен от всички висши учебни заведения в страната, Емил Шекерджийски е студент в Юридическия факултет.

Той е член на Централния ремсов район (1931-1932г.) на ОК на РМС (1933-1934 г.), на ръководството на комсомолската организация на правистите, а през ноември 1931 г. секретар на БОНСС в Юридическия факултет. Автор е на голям брой позиви. Емил многократно е арестуван и бит в Дирекцията на полицията и на три пъти е поздравен под отговорност и съден. От 1932г. е член на БКП.

През 1935 г. Емил Шекерджийски е привлечен за член на актива при ЦК на РМС, а от 1939 г., когато след едногодишно следване в Белградския университет (специалност история) е експулсиран от Югославия, ръководи комисията по агитация и пропаганда при ЦК на РМС.

През тридесетте години Емил Шекерджийски проявява ярко своя талант на журналист, публицист и историк. Автор е на книгите: „Левски за себе си“ (1937г.), „Класовото младежко движение“ (1940г.) и на нелегалната брошура „Как да се държим пред полицията“.

В трудните дни на въоръжената борба ЦК на РМС го изпраща като свой пълномощник в Кюстендилския район. Той поема и ръководството на Отечественофронтовската дейност, член на Кюстендилския РК на БРП. Загива героически в сражение с врага на 3 август 1944 г. в местността „Черенец“, Кюстендилско.

МАРА НИКОЛОВА ПЕТЛЯКОВА. Родена на 10 август 1912 г. в с. Корнишор, Енидже Вардарско, Гърция. Загинала на 17 февруари 1944 година. Изпълнява отговорни задачи във връзка с организирането на антифашистката борба в страната.

РАДОСЛАВ ГРИГОРОВ РАДОСЛАВОВ (АНДРО). Роден е на 20 февруари 1915 г. в с. Водица, Поповско. Отрано остава без майка, а поради липса на средства прекъсва училището и става чирак в тенекиджийска работилница в гр. Попово. След две години отива в столицата и постъпва на работа като металик. В общуването му с мадите софийски пролетарии се оформя и неговият мироглед и скоро бива приет за член на РМС. Заради участието му в много акции Радославов е често преследван от полицията и това го принуждава да отиде на работа в бургаската мина „Черно море“, където също се включва в активна ремсова дейност. Тук по един процес е осъден на година и половина затвор.

През 1933 г. Радослав Григоров се завръща отново при металиците в София и започва оживена ремсова дейност. След излежаване на шест месечна присъда излиза от Софийския затвор. Когато започва германо-съветската война, той се включва в бойна група, която извършва поредица от акции, за което фашистският съд задочно го осъжда на смърт. Нелегален вече, известно време ръководи Княжевската районна ремсова организация.

През 1942 г. Радослав Григоров е пълномощник на Софийския областен комитет на РМС за Пернишка, Родомирска, Брезнишко, Трънска и Годечка околии. Предаден на 17 май 1943 г. от провокатор и обграден от войска и полиция в гр. Брезник, за да не бъде хванат жив, Радославов се самоубива.

АСЕН КРУМОВ АГАЙН. Роден на 18 август 1923 г. в с. Друган (Владимир), Радомирско. Още в ранните си ученически години се отличава с буден ум и политическа зрелост. За участие в сформирането на марксистки кръжоци е изключен от гимназията в София, а по-късно и от гимназията в Горна Джумая (Благоевград), но този път завинаги от всички училища в страната.

Асен се завръща на село и с голям устрем се включва в живота на местното ремсово дружество. През 1941 г. е ремсов отговорник за Долнодикански, Изворски и Другански пункт, а една година по-късно става секретар на Околийския комитет на РМС в Радомир. На 6 януари 1943 г. при една блокада той се измъква от фашисткия обръч и минава в нелегалност. Участва в пренасянето на оръжие от линията „Метаксас“.

В края на 1943 г. Асен Агайн постъпва в Трънския партизански

отряд, а след това е изпратен при югославските партизани. При едно сражение с врага е ранен. Командването го оставя на лечение заедно с Илия Зашев у ятаци в с. Брод, Югославия. Полиция и жандармерия претърсват селото и ги откриват. След жестоки инквизиции на 20 март 1944 г. и двамата са убити зверски.

АНУШКА ДОНЧЕВА ДРАГИЕВА. Родена на 1 октомври 1919 г. в гр. Бургас. Като ученичка в софийската Трета девическа гимназия става член на РМС. Участва дейно във всички литературно-художествени прояви на гимназията. Като студентка по славянска филология развива активна бонсова дейност. През 1943 г. работи по заздравяване връзките на РМС с казармата. Разкрита и арестувана на 16 март 1944 г. Анушка е подложена на жестоки инквизиции във Военното разузнаване и в Дирекцията на полицията, но не издава никого. Издъхва по време на разпит на 19 март 1944 година.

-----„-----„-----

Брошурата е написана по предоставени материали от партизанските командири и други участници в антифашистката борба: Славчо Трънски, Добри Джуров, Трифон Балкански, Атанас Русев, Славчо Радомирски, Славейко Джахов, Кръстан Кръстанов, Владимир Калайджиев, Давид Елезар, Тодор Ярославски, Стойчо Стойчев, Роза Коритарова, Славчо Георгиев, Кирил Апостолов, Петър Драганов и други.

Ползвани са научни издания и е проведена консултация с Георги Чанков, секретар на Софийския окръжен комитет на БРП по тава време и с Петър Илиев, член на Главния щаб на НОВА.

*Втора софийска партизанска бригада в поход,
май 1944 г.*

Автори: **ДИМИТЪР ПЕТРОВ**

Рецензент: доц. к.и.н. **ТАНИ ТАНЕВ**

ВЛАДИМИР СИМЕОНОВ

ВТОРА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ПЛОВДИВ

1994 г.

ВТОРА ВЪС-
ТАНИЧЕСКА ОПЕ-
РАТИВНА ЗОНА с
център гр. ПЛОВ-
ДИВ се създава в на-
чалото на месец май
1943 година. Форми-
ран е щаб на зоната
с командир Георги
Жечев, политкоми-
сар Васил Марков,
началник-щаб Ва-

сил Терзиев и членове на щаба Слави Чакъров, Янко Христов, Иван Стамов. През септември с.г. командир на зоната става Иван Радев, политкомисар – Гочо Грозев, а през пролетта на 1944 г. за командир на зоната Главният щаб на НОВА изпраща Боян Българанов. Гочо Грозев остава политкомисар. Зоната е разделена на четири опера-
тивни района, в които действат следните партизански формирова-
ния: Партизански отряд „Антон Иванов“; партизански отряд „Хрис-
то Ботев“, който на 15 юли 1944 г. прераства в Първа Средногорска
бригада „Христо Ботев“ с четири партизански дружини; партизански
отряд „Васил Левски“, който на 15 юли 1944 г. прераства във Вто-
ра Средногорска бригада „Васил Левски“, също с четири дружини;
партизанска дружина „Кочо Чистеменски“, която заедно с останали-
те живи партизани от отряд „Антон Иванов“ прераства в Първа Ро-
допска бригада „Георги Димитров“ с четири дружини; партизански
отряд „Георги Бенковски“, който от 15 юли 1944 г. се превръща във
Втора Родопска партизанска бригада „Васил Коларов“ в състав три
дружини.

Основите на партизанските чети в Родопите и Средногорието
се поставят през септември-октомври 1941 г. През 1942 г. те пре-
растват в партизански отряди – „Антон Иванов“, „Христо Ботев“ и
„Васил Коларов“. В селищата и предприятията се изграждат бойни
и саботажни групи, които правят опити още през 1941 г. да нападнат
концлагерите „Гонда вода“ и „Свети Никола“ неуспешно и успеш-
ни саботажи в дъскорезната фабрика „Доспат“, фабрика „Берингов“,
тютюневи складове, жп транспорта и други обекти. Властта обе-

динява усилията на целия административен апарат, на полицията и войската да смаже още в зародиш тези опити. Използват се всички репресивни закони, като ЗЗД, ЗЗН и други. Многобройните фашистки и националистически организации, като легионери, ратници, бранници, дружества на запасните офицери и подофицери и други. Създава се и т.н. „Обществена сила“. През юни-юли в Пловдив и района, в Родопите и Средногорието се провеждат големи военнопололицейски блокади. Въпреки всичко това, народните антифашистки сили се увеличават. Победата на Съветската армия при Сталинград стимулира широко разгръщане на всички форми на антифашистката съпротива. Оформя се и Втората оперативна зона с граници: на север билото на Стара планина, на запад – Клисурска, Стрелча, спирка Марица, Батак, гръцката граница, на юг – гръцката граница, на изток – Смолян, гара Надеждино, Казанлък. През май 1943 г. се сформира Щабът на зоната с командир Георги Жечев – Тодоров. Зоната е разделена на четири района – два в Средногорието и два в Родопите. В Средногорието се създават и действат отрядите „Христо Ботев“ и „Васил Левски“, в Родопите действа отряд „Антон Иванов“. Изграждат се и партизански отряд в Първомайско и партизански отряд в Асеновградско.

Положението на населението продължава да се влошава, засилва се недоволството, масовизират се и се активизират партизанските части. През април и май 1943 г. партизаните нападат мандрите в районите, завземат селата Стрелци, Момино, Пролом, Мраченик, Пъдарско, Трилистник, Брезово, Александрово и др. Опожаряват важни обекти, саботират жп транспорта. Увеличават се акциите на бойните групи, като се опожаряват обекти и материали, изпращани за Германия. Разширява се мрежата от ятаци и помагачи. Включват се повече жени и младежи. Въпреки жестокостите на управляващите, партизанското движение се масовизира. Пловдивският областен директор на полицията през октомври 1943 г. заявява на министър Дочо Христов: „Град Пловдив господства политически върху областта, а той е ориентиран към нелегалните – масата е работническа... настоящата дейност е своего рода революция... Политически ние се намираме по отношение на тях в отбрана“. И изводите са реални. Въпреки блокадата на Средногорието и Родопите с 20-хилядна армия и цялата полиция, революционизирането на населението се за-

силва. Правителственият терор над населението е нечуван. От 1 май до 30 август 1943 г. в областта са задържани 2083 човека, от които 1771 са въдворени на други места, част от хората са предадени на военен съд. На 13 август е интернирано почти цялото население на с.Чехларе. Жестокостите на властта още повече революционизират населението.

През есента на 1943 г. отряд „А.Иванов“ нараства на над 220 души, средногорските отряди наброяват към 900 души. Въоръжените им е недостатъчно и това позволява на властта да нанесе сериозни удари на партизанските формирования, също така на ятаците и помагачите. Много хора са разстреляни без съд и присъда, къщите им и стопанските помещения – опожарени. При разгрома на отряд „А.Иванов“ загиват 123 партизани и над 120 ятаци. Държавата плаща на военните за убитите партизани над 7 000 000 лв. Нищо обаче не спира революционизирането на населението. Борбата продължава.

Октомври 1943 г. полицията регистрира в областта 15 саботажни по ж п линии и други обекти и 143 въоръжени нападения, в които загиват 33 полицаи и техни сътрудници. Партизаните продължават бойните действия, като нападат държавни обекти.

През втората половина на 1943 г. вътрешнополитическата криза в България обхваща всички области на държавния и обществен живот и се задълбочава с особена сила. На Втора ВОЗ е поставена задчата да се превърне в център на подготвяното въстание и в началото на 1944 г. там отиват пълномощници, основно членове на партийното ръководство и на Главния щаб на НОВА. Съветската армия успешно приближава българската граница. Нараства броят на партизаните и се увеличава активността им. Тук се намират и членовете на ПБ на ЦК на БРП. На 15 юли 1944 г. отряд „Кочо Честеменски“ прераства в Първа родопска бригада „Георги Димитров“, отряд „Георги Бенковски“ – във Втора родопска бригада „Васил Коларов“, отряд „Христо Ботев“ – в Първа средногорска бригада „Христо Ботев“, отряд „Васил Левски“ във Втора средногорска бригада „Васил Левски“. Тези преустроени партизански части разгръщат широка политическа дейност за привличане на нови партизани, за разгром на полицейски групи, за завладяване на общини, за наказване на полицейски и други убийци, много селища са в постоянна блокада. Полицията също засилва своята репресивна дейност. Арестува, въдворява на нови

места много активисти, води престрелки и убива партизански командири и политически активисти. Убити са Александър Димитров, Райчо Киров, Лиляна Димитрова и други. Блокира се Средногорието и Родопите от военно-полицейски и жандармерийски сили от Втора и Осма дивизионни области с пехота и артилерия. Водят се бойни действия. Въпреки това партизански групи провеждат събрания и митинги в селата Брезово, Златосел, Бабяк, Върбица, Ръжево Конаре, Борец, Отец Кирилово, Найден Герово, летище Граф Игнатиево и други. Ликвидирани са германски военни групи и радиостанции. Прекъснати са телефонни и телеграфни линии. Наказани са провокатори и агенти. НОВА във Втора ВОЗ е в повсеместно настъпление.

Правителството в началото на август блокира района на р. Стряма до гр. Копривщица, Стрелча, Клисуре – района, в който действа Втора средногорска бригада „В.Левски“, след това се прехвърля и в района на Първа средногорска бригада, а в края на август и в Родопите срещу бригадите „Г.Димитров“ и „В.Коларов“. Водят се бойни действия, войниците се колебаят, партизаните са активни и войниците се оттеглят, изоставяйки част от оръжието си, в това число и няколко картечници, автомати и боеприпаси. Ожесточено водят сражения жандармерийските дружини и някои ловни дружини. Тази несигурност на армията е резултат от работата на Отечественофронт-овските комитети с войнишкия състав и от общото настроение на народа. Процесът на разлагането на българската армия се засилва. Влияние оказват и победите на Съветската армия. Всичко това придава на партизанското движение във Втора ВОЗ характер на същинска партизанска война. Силите на НОВА в зоната действат като органи на новозараждащата се народно-демократична власт. В това време те изпращат писма и заповеди до околийски управители, кметове, членове на реквизиционни комисии, бирници и редица други органи на местната власт, с които им нареждат да прекратят противонародната си дейност и не служат повече на фашизма. В заповед на дружина „Райчо Кирков“ е написано: „Забранява се на реквизиционните комисии и отделните членове да изземват каквито и да е земеделски произведения от население то. Онези комисии и отделни членове, които не изпълняват горната заповед, ще бъдат наказани със смърт.“ Това дезорганизира работата им и част от членовете подават оставка. Администрацията в зоната е парализирана. Пловдивският областен

управител посочва, че почти всички села в областта са обект „даже и през деня” на партизански нападения, архивите се изгарят, касите се обират, кметовете не се прибират през нощта, крият се на различни места.... Неописуема паника е обхванала чиновници, секретар-бирници, бивши и настоящи полицаи, свещеници, кметове и други...” Някои от кметовете търсят помощ от партизаните като изразяват готовност да им сътрудничат при ликвидиране на ловните роти. Всичко това показва ролята на НОВА в това време на разтстройване на фашисткия държавен апарат и настъпилата дълбока криза в местните органи на властта.

По призова на работническата партия част от младежите от 24-и набор, вместо в казармата отиват в партизанските бригади. На 6 юли от с. Голямо Конаре 11 младежи стават партизани. От Пловдив излизат в Балкана 20, от Православен – 25, от Правище – 19 младежи. От повиканите през м. юли във войсковите работни групи от 218 души от Пловдив 51 стават партизани. От Борисовградска (Първо-майска) околия в нелегалност преминават 193 души. Така е във всички села. Партизанската дружина „Райчо Кирков“ нараства над 300 човека и се разпорежда в Кърджалийска околия като в своя територия. Всичко това показва влиянието и силата на антифашисткото движение в зоната.

В навечерието на 9 септември 1944г. в Зоната има около 2600 партизани, няколкократно повече ятаци и помагачи, членове на бойни и саботажни групи.

ПАРТИЗАНСКИ ФОРМИРОВАНИЯ ВЪВ ВТОРА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА

Партизански отряд „АНТОН ИВАНОВ“

На 2 септември 1941 г. чрез въоръжена акция в околностите на Батак бе поставено началото на Баташката партизанска чета – първата пъртизанска чета в Родопите. Разделени на две групи (едната в селата на Карабунарския район, а втората в Баташкия и по-сетне в Дорковския балкан), партизаните прекараха зимата на 1941-1942 г. На 18 февруари 1942 г. в Родопите бе образувана втора партизанска чета – Кричимската. В началото партизаните насочиха дейността си към изграждане на мрежа от ятаци и помагачи и съдействаха за

провеждане на масовополитическа работа в районите. През лятото на 1942 г. Баташката чета се разделя на четири групи, които се установяват във Варварския балкан и района на връх Еледжик, Панаягюрския балкан, Дорковския балкан и Баташкия район. Партизаните от първите две групи останаха в определените им райони като ядра, около които по-сетне се създадоха партизански отряди, а тези от последните две групи през септември 1942 г. се сляха в една. Месец след това се обединиха с Кричимската чета и поставиха основите на отряд, който прекарва зимата в лагер „Лонгурлий“ и на 14 февруари 1943 г. бе наименуван „Антон Иванов“.

Партизанският отряд „Антон Иванов“ е съставен от пет чети: Баташка (с район на действие южно от Батак); Чепинска (с район на действие в Чепинското корито); Централна чета (в района западно от р. Въча и в района около Кричим) и чета, която действа източно от Фердинандовската река към с. Св. Спас (Храбрино), наименувана по-късно „Петър Ченгелов“. Партизаните унищожават дървопреработвателни фабрики, горски стопанства, разрушават жп линии и стопански обекти, които работят за хитлериските окупатори и водеха героични сражения. Отрядът израства като крупна партизанска формация, която нанася тежки удари на монархофашистката власт и я принуди да държи големи военно-полицейски сили за борба срещу партизанското движение в Родопите.

В началото на есента на 1943 г. след проведената мобилизация отрядът увеличава значително личния си състав. Баташката чета приема името „Стефан Божков“, включва в състава си партизаните от Чепинската и Централната чета. От нарасналата чета „Петър Ченгелов“ се отделят две чети – „Георги Жечев“ – в района на Добролък и „Кочо Честименски“, в района на селата Брестовица – Перущица. В началото на ноември са сформирани под общо ръководство четири диверсионни чети в районите около Пловдив и селата Св. Спас, Перущица, Брестовица и Кричим. Друга група е изпратена към Асеновградския балкан, а трета група, по решение на щабовете на Втора и Трета ВОЗ, отива в Чепинското корито, за да сформира в този район нова крупна партизанска единица. Основната част от партизаните на отряд „Антон Иванов“, които зимуват в лагер „Техеран“ са организирани в четири чети: щабна, „Стефан Божков“, „Петър Ченгелов“ и „Георги Жечев“.

На 22 февруари 1944 г., преследвани от многохилядни военни и полицейски сили, предприемат последния си поход. В многобройни боеве и сражения падат убити десетки герои. Останалите живи партизани, заедно с други бойци, създават нова партизанска единица, действаща в Родопите.

Първа средногорска партизанска бригада „ХРИСТО БОТЕВ“

На 3 ноември 1941 г. е поставено началото на Чехларската чета – първата партизанска чета в Средногорието, която става ядро на бригада „ХРИСТО БОТЕВ“. През зимата на 1941-1942 г. партизаните и партийната организация създават широка мрежа от ятаци и помагачи.

На 14 юли 1942 г. са поставени основите на отряд „Христо Ботев“ – първия партизански отряд в страната, който обединява партизанските групи и чети, действащи в Средногорието. През пролетта на 1943 г., увеличил личния си състав, отрядът е разделен на три групи: първа – с район на действие към Старозагорско; втора – в района на селата Чехларе (Морозово) и Розовец и трета – в района на селата Горно Ново село и Пъстрово. Партизаните извършват много бойни акции, съчетани с широка масовополитическа дейност, което допринася за масовизирането на отряда. Броят на партизаните нараства непрекъснато и се формират нови партизански групи и чети – Старозагорска, Беловска, Стремска и др. През юли 1943 г. действат пет чети: първата действа в района на Чирпанските възвишения и Казанлъшко; втората – около с. Чехларе; третата – около с. Брезово; четвъртата – около с. Свежен и петата – в района на с. Стряма. В края на август и началото на септември партизаните в отряда се увеличават значително и се създават три дружини – една-та с четири, а другите с по три чети.

Още през март 1944 г. отрядът провежда дръзки бойни и политически акции. На 15 юли отрядът е преустроен в Първа средногорска партизанска бригада „Христо Ботев“ с пет дружини: „Георги Бенковски“ с четири чети, „Георги Жечев“ с три чети, „Бойчо“ с четири чети, Полска дружина с три чети и „Братя Радеви“ с една чета. От 3 септември бригадата преминава в поход за утновяване на нова власт в селищата и на 9 септември 1944 г. влиза в Пловдив и в другите центрове на района.

Втора средногорска партизанска бригада „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

На 5 ноември 1941 г. в Карловския балкан е поставено началото на Карловската партизанска чета – втората партизанска чета в Средногорието. През февруари 1942 г. е образувана в района на с.Тъжа, Казанлъшко, втора чета. През юни 1942 г. четата се разделя на малки групи, които изграждаха мрежа от ятаци и помагачи и организираха съпротивата на широки народни слоеве. През август партизаните са реорганизирани в три групи с райони на действие – първата около с.Войнягово, втората в района на с. Васил Левски и третата в района на Голямо село. Зимата прекарват общо на лагер под връх Юмрукчал (Ботев) след това тръгват нелегално на срещи. През април 1943 г. в южните склонове на Средна гора е образувана нова партизанска група. На 14 август е образуван отряд „Васил Левски“ с район на действие източната част на Карловско и западната част на Казанлъшко. Партизаните провеждат десетки акции срещу обекти, които работят за нуждите на хитлеристките окупатори. Към края на октомври отрядът увеличава значително състава си. Първата чета става дружина с три самостоятелни чети (Левчанска, Калоферска и Голямоселска). Втората чета също става дружина с две чети. От края на октомври и началото на ноември водят боеве с многохилядни части на поредната фашистка блокада.

Разделени на групи из Средна гора и Стара планина, партизаните прекарват зимата на 1943-44 г. През април се преустройват в три дружини – „Добри Войвода“, „Пенчо Дворянов“ и „Странджата“, която се преименува в „Стефан Караджа“. От отряда една чета преминава към Пета ВОЗ. Отряд „Васил Левски“ бързо се масовизира и на 15 юли бе преустроен във Втора средногорска партизанска бригада „Васил Левски“ с първа дружина „Добри войвода“, втора – „Пенчо Дворянов“, трета – „Стефан Караджа“, четвърта „Райчо Кирков“ и една самостоятелна войнишка чета. През лятото на 1944 г. партизаните от бригадата извършват многобройни акции, нападения и боеве, преодоляват фашистката блокада през август и вземат дейно участие в установяване на народнодемократичната власт.

Първа родопска партизанска бригада „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“

През април 1944 г. в Родопите е създадена нова партизанска единица – дружина „Кочо Честименски“. В нейния състав влизат партизани от диверсионните чети на отряд „Антон Иванов“, изпратените от

отряда партизани през есента на 1943 г. в Асеновградския балкан, а така също и някои от партизаните, оцелели при разгрома на отряда.

Разделени на няколко групи, партизаните заработиха за преодоляване на тежката обстановка, създадена от фашиския терор в Родопите, за възстановяване на партийните и младежките организации, за изграждане на мрежа от ятаци и в същото време нанасяха първите контраудари на врага. Към края на април и началото на май към дружина „Кочо Честименски“ масово се присъединяваха новоизлезли партизани и в нея бяха оформенимен три чети: „Поп Тодор“, „Кочо Честименски“ и „Васил Петлешков“. Със смели акции и боеве партизаните разстройваха местната фашистка власт и укрепваха авторитета на въстаническата армия.

На 15 юли дружината бе преустроена в Първа родопска партизанска бригада „Георги Димитров“, а съществуващите чети – в дружини. По-късно партизаните от бригадата бяха реорганизирани в четири дружини: „Георги Жечев“, „Кочо Честименски“, „Лиляна Димитрова“ и „Васил Петлешков“.

Партизаните от бригада „Георги Димитров“ водеха героични сражения с фашистки сили край връх Руен, местността Незаргидик, край връх Голям Персенк и връх Модър. Те извършиха и голям боен поход на юг, за да установят връзки с гръцките партизани от ЕЛАС. В навечерието на 9 септември партизаните взеха дейно участие в установяването на народнодемократичната власт и на 9 септември влязоха в Пловдив.

Втора родопска партизанска бригада „ВАСИЛ КОЛАРОВ“

През 1941 и началото на 1942 г. в района на Асеновград и Борисовград (Първомай) излязоха първите нелегални дейци. В края на април и началото на май в Асеновградския район бяха положени основите на партизанската чета. През май партизанска чета бе образувана и в района на Борисовград. Полицейският терор разкъса връзките между двете чети: последната остана в своя район, а първата се раздели на няколко по-малки групи. През август в Асеновградско бе изградена нова партизанска чета, която през октомври се обедини с Борисовградската. По същото време към новата партизанска формация, получила името отряд „Васил Левски“, се присъединиха и група партизани, изпратени от отряд „Антон Иванов“.

През декември 1943 г., след като полицията бе разкрила няколко

лагера, партизаните, разделени на групи, отидоха в Асеновградския, Борисовградския и Избеглийския район. Поставиха се в разположение на партийното ръководство, те работиха по възстановяването и укрепването на партийните и младежките организации и в същото време проведоха наказателни и диверсионни акции.

През април 1944 г. отряд „Васил Левски“ бе преименуван в отряд „Георги Бенковски“, а партизаните бяха реорганизирани в три чети: Асеновградска („Георги Бенковски“), Борисовградска („Ангел войвода“) и „Смолянска“ (в началото тя получи наименованието „Мехмед Синап“).

Към края на юни отрядът увеличи значително броя на партизаните си и на 15 юли бе преустроен във Втора родопска партизанска бригада „Васил Коларов“. Четите бяха развити в дружини: Асеновградска („Георги Бенковски“), Борисовградска („Райчо Кирков“) и Смолянска („Никола Шишманов“).

Партизаните от бригада „Васил Коларов“ извършиха многобройни акции и нападения и водиха героични сражения, които издигнаха партизанското движение на нов етап. От началото на август фашистката власт в района на бригадата бе парализирана. В навечерието на Деветосептемврийското въстание бригадата води упорити боеве с фашистките части в района на Новаковския балкан и взе дейно участие в установяването и укрепването на народнодемократичната власт в Асеновградско, Борисовградско, Смолянско, Пловдивско и Хасково.

ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ В ПЛОВДИВ

Тодор Звездов

Лятото на 1944 г. беше горещо и в буквалния и в преносния смисъл на думата. И от слънцето, и от събитията. Фашисткото правителство разбираше неизбежния крах на „великия“ райх и изпаднаше в ужас пред мисълта да загуби класовото си господство. Борбата беше безмилостно жестока.

На 26 август 1944 г. Централният комитет на работническата партия обяви Окръжно № 4, в което повелително заяви – незабавно скъсване съюза с фашистка Германия, изгонване на немците от пределите на страната и установяване правителство на Отечествения

фронт. На 1 септември заседава Окръжният комитет на партията. На 2 септември заседават секретарите на районните комитети на партията. Присъстват Иван Илчев, Тодор Звездов, Кунка Апостолова, Гавраил Матиков. Решението е – Обща политическа стачка в Пловдив. Подготовката започва веднага. Главните сили са работниците от тютюневите складове и жп работниците, всички Отечественофронтовци, ремсисти, щабът на Втора оперативна въстанническа зона, всички ятаци и помагачи, профсъюзите, гимназиалните ученици, въпреки че са във ваканция, масовите организации, големият брой съмишленици. Работническата партия, БЗНС, политическият кръг „Звено“, социалдемократите и Радикалната партия и много други под знамето на Отечествения фронт, бяха особена сила в град Пловдив. Ударната въоръжена сила на партизаните – четири партизански бригади с над две хиляди въоръжени бойци около Пловдив. Наближаващата нашите граници Съветска армия. Всичко това бяха необходимите условия за нанасяне удар върху фашистката власт.

От този момент нататък всичко се завъртя с главоломна бързина, въпреки зверското отношение на правителството към съпротивителното движение, темпът на организаторска работа за крайната победа се засилва.

На 6 и 7 септември всичко е насочено към стачка, към генерална стачка. В Пловдив пристига Руси Христовоз като пълномощник на ЦК на партията и на Главния щаб на НОВА (Народоосвободителната въстанническа армия). В центъра са и командирът на Втората оперативна въстанническа зона Боян Българанов и Янко Христов – началник-щаб на зоната. Те изпращат куриери с писма до всички партизански отряди. Разбира се, трудностите са големи, особено в железниците, напрежението е невероятно. Военният прокурор се заканва да даде под съд всеки, който не се подчинява. Но времето му е вече изтекло! До вечерта на 8 септември всички влакове по всички направления спират.

Стачката става всеобща. Градът е в революционна възбуда. На 8 септември в 11 часа се провежда митинг на площада пред паметника на Гюро Михайлов. Полицейският кордон е разкъсан. Сирените за въздушна тревога са включени, но това не стряска никого. На митинга говорят Никола Георгиев, Даскала, Иван Колев от железничарите, Тодор Звездов от Отечествения фронт, Слави Чакъров от името на

Средногорските партизани, които настъпват към Пловдив. Полицията гледа изплашена. Митингът се превръща в огромна манифестация по главната улица на града. На следващия ден, 9-ти септември, отново голям митинг – митинг на ПОБЕДАТА.

На 9 и 10 септември партизаните влизат в Пловдив по предварително изготвен план и заедно с бойните групи и други завладяват всички полицейски участъци, Инспекцията на полицията и другите по важни градски и окръжни учреждения.

Твърде показателно е, че при овладяване учрежденията партизаните не срещат никаква съпротива. Ръководството на армията обаче изчакваше, чакаше помощ от някъде, но не дочака. Градът и окръгът бяха напълно сломени за два-три дни. За това допринася и Съветската армия, която вече беше в България.

Жестокостите на фашистката власт нямат измерения. Народните съдилища наказваха част от виновниците, но възмездие не се получи. Народната победа осигури едно ново общество, общество без експлоатация на човек от човека, общество на мира и социалния прогрес. На 10 ноември 1989 г. настъпиха нови промени, които налагат нови анализи и оценки на периода на Въоръжената антифашистка борба. Обективната истина обаче е нужна заради живота, нужна е за обществото и неговото реално хуманно, справедливо развитие. Борбата в периода на въоръжената антифашистка съпротива е борба за възстановяване на демократичните права и свободи, потъпкани от монархофашистката диктатура.

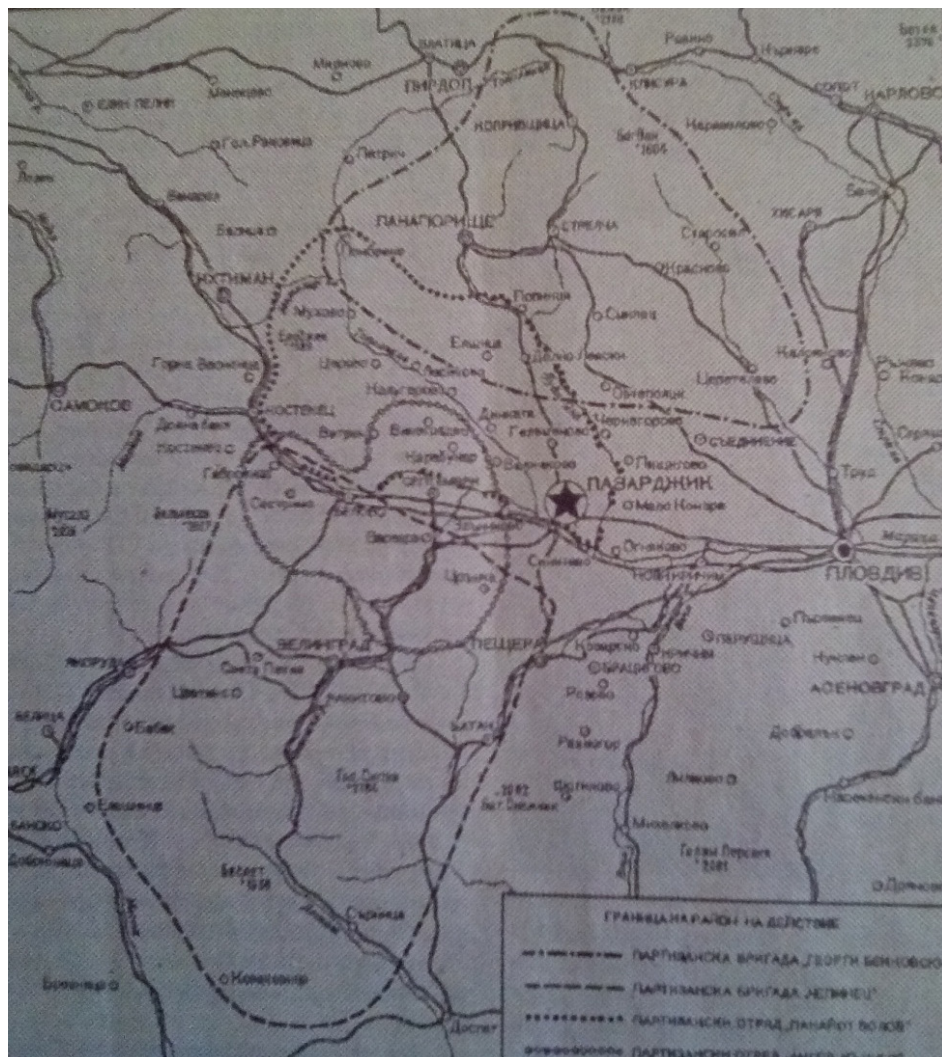
Не, господа! Не ще излъжете историята, не ще заличите от паметта на хората Девети септември 1944 година! Документите, фактите са на лице,

съхранени, те пре-насят истината през вековете!

*Автори:
ст.н.с. Мария Ере-
лийска, ген-полк.
Митко Митков,
Тодор Звездев.*

ТРЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ПАЗАРДЖИК

1994 г.

МЕТОДИ ТАСОВ ШАТОРОВ (ПАНАЙОТ) КОМАНДИР НА ТРЕТА ВОЗ

Роден на 10 януари 1898 г. в Прилеп. Убит на 4 септември 1944 г. на връх „Милеви скали“.

Методи Шаторов

След Септемврийското въстание през 1923 г. Методи Шаторов като член на ГК на БКП София работи за възстановяване на нелегалните партийни организации. По време на фашисткия терор през април 1925 г. той е арестуван и изтезаван от полицията. Палачите не успяват да изтръгнат нищо от него. Преследван от полицията на македостващите банди на Иван Михайлов, той успява да избяга в СССР. Взема участие в работата на Втората партийна конференция в Берлин. На

нея той поддържа и защитава септемврийската линия на партията. През следващата година по поръчение на Г. Димитров и В. Коларов се завръща в България и става секретар на Софийския градски комитет и член на ЦК на БКП. При провала на ЦК на партията през 1928 г. Методи Шаторов попада в ръцете на полицията. След едногодишно престояване в затвора е освободен. Наново подгонен от фашистката власт, той успява да се укрие и към края на 1929 г. за втори път емигрира в Съветския съюз. В Москва завършва партиен университет. През 1934 г. се завръща нелегално в България и работи за ориентиране на партията към Димитровския курс.

Същевременно Методи Шаторов работи и във ВМРО (о). В един процес през 1935 г. той е осъден задочно на 15 години затвор и е принуден отново да емигрира. Задграничното бюро на партията го изпраща на партийна работа в Париж. Под псевдонима Катилина той дълго време работи главно по приемане и изпращане на интернационални бригади в Испания. Оттам заминава за Съветския съюз и изпълнява различни задачи, които му възлага Коминтернът.

В навечерието на Втората световна война през 1939 г. Методи Шаторов се завръща в родния си град и енергично защитава решени-

ята на Седмия конгрес на Коминтерна против сектанството. В Прилеп развива широка политическа дейност. Избран е за секретар на Областния комитет на партията в Скопие.

От 1942 г. Методи Шаторов работи като член на ЦК и на ОК на БКП в София. През 1943 г. е изпратен за командир на Трета въстаническа оперативна зона. Тук той посвещава всичките си сили за повишаване боеспособността на партизанските отряди и бойни групи, за по-широко разгръщане на въоръжената борба. С негова помощ четите „Кочо Честименски“ и „Стефан Караджа“ прерастват в два отряда. Формира се бригада „Георги Бенковски“. Отделилата се група партизани през есента на 1943 г. от отряд „Антон Иванов“ става ядрото на бригада „Чепинец“. През зимата на 1943 г. отрядите в зоната провеждат редица успешни акции и укрепват вярата в партизанското движение.

Пет дни преди изгрева на свободата на връх „Милеви скали“ се завързва последната битка с полицията и войската. В това тежко сражение партизаните дават 12 свидни жертви. Между тях ярко блести с ореола на безсмъртието и името на славния войник на партията и командир на Трета въстанническа оперативна зона Методи Шаторов.

ЦИФРИ И ФАКТИ

Загинали във войнишките бунтове до 1923 г.	48		
Загинали от 1923 до 9. 09. 1944 г.	773	Политзатворници	930
Селища, участвали в Септем. въстание	60	Ятаци	992
Участници в четите 1924/1925 г.	118	Помагачи	2012
Интербригадисти	22	Социално положение	
Партизански акции и битки 1941-1944 г.	184	работници	340
Изявени участници в антифаш. борба	1741	ученици	174
Партизански бригади	2	студенти	14
Партизански отряди	3	земеделски работ.	103
Партизани	818	пастири	8
От тях:	занаятчии		80
Членове на БРП/к/	189	учители	12
Членове на РМС	513	домакини	30
Членове на БЗНС	5	служители	15
Безпартийни	111	Свободни	12
Концлагеристи	112	войници и офицери	30

ВСИЧКО ПАРТИЗАНИ – 818.

ТРЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА

ВЛАДИМИР ТАНОВ – МАЛЧИКА

Богати са революционните традиции на населението от Пазарджишкия край, създадени във вековни борби против чуждоземни поробители, народни потисници и жестоки експлоататори.

Тук е създаден славният Четвърти революционен окръг с център Панагюрище и апостоли Панайот Волов и Георги Бенковски. Тук е нашето светилище Оборище, където през 1876 година се провежда Първото българско Велико народно събрание, взело съдбовното решение за обявяване на Априлското въстание. Тука са селищата – герои и мъченици Брацигово, Батак, Стрелча и много други.

Тук след освобождението на България от турско робство се появяват нови борци за свобода на личността и за социална справедливост. В град Пазарджик през 1883 година живее, работи и хвърля първите идейни семена Димитър Благоев – Дядото, а през 1894 г. учителят Георги Стефанов създава първата социалдемократическа група и с това слага началото на организираното социалистическо движение в Пазарджишкия край.

Трудовите хора са били винаги в челните редици на борбата против надигащата се реакция и фашизъм в България. Тук след военнотрафическия преврат на 9 юни 1923 година под ръководството на водача на БЗНС Александър Стамболийски селските маси въстават срещу настъпващите мракобесни сили на превратаджиите, а под ръководството на БКП през септември същата година въстават 60 селища и в 45 от тях е установена работническо-селска власт. В огъня на въстанието загиват 230 комунисти и земеделци.

Когато през 1939 година хитлеристка Германия разпали Втората световна война, а на 1 март 1941 година продажното правителство на Б.Филов подписа позорния протокол за присъединяването на България към фашисткия Тристранен пакт и същия ден германските войски преминаха Дунава и се настаниха господари в страната ни, на живот и смърт се вдигнаха внуците на априлските бунтовници, синовете и дъщерите на септемврийците от 1923. И пак лумнаха огньовете над огнищата от 1876. И пак започна да се лее кръв в мъченическия Батак и по дирите на Хвърковатата чета на Георги Бенковски.

Врх на възмущение и гняв предизвикаха вероломното напа-

дение на хитлеристка Германия над Съветския съюз и бруталните мерки на фашистките ни управници за разгромяване на антифашисткото движение у нас. Под лозунгите „Вън германците от България!“, „Смърт на фашизма!“, „Свобода на народа!“ се разгърна смела борба, довела до създаването на въоръжена съпротива на населението от нашия край срещу фашистката чума и нейните агенти в България.

Още в началото на юли 1941 година започна изграждането на бойни групи в редица селища. Скоро техният брой и активна дейност неимоверно нарастнаха. Извършваше се подготовка за създаването на първите партизански единици.

На 2 септември 1941 година край историческия Батак проехтяха първите изстрели, отправени срещу фашистката власт от създадената в този ден Баташка партизанска чета, сложила основите на бъдещия партизански отряд „Антон Иванов“. Това бе първата победа на току що зародилото се партизанско движение в нашия революционен край.

За ръководене на разрастващото се партизанско движение в края ни и по решение на ЦК на БРП бе създадена през пролетта на 1943 година Трета въстаническа оперативна зона с център Пазарджик. Особено пълнокръвно зоната заживя от есента на 1943 г., когато окончателно бе окомплектован щабът ѝ. Командир на зоната стана членът на ЦК на БРП и професионален революционер Методи Тасов Шаторов (Панайот), политкомисар на зоната – дългогодишният член на ЦК на БРП и професионален революционер Стоян Николов Попов (Васил).

Членове на щаба на зоната бяха секретарят на нелегалния Окръжен комитет на БРП – Пазарджик, Любен Гумнеров (Нешо) и секретарят на Окръжния комитет на РМС Владимир Танов (Малчика).

Много са величавите върхове в борбата на патриотите от Трета ВОЗ, но за краткост ще посоча само някои от тях: сражението край Конска поляна на 28 август 1943 г.; сражението на връх „Еледжик“ на 15 февруари 1944 г.; сражението на връх „Милеви скали“ на 4 септември 1944 г. Най-големият връх на партизанското движение в Трета ВОЗ бе блестящо проведената на 18 август 1944 г. четворна акция – една от най-крупните партизански акции в България. Голям политически и боен ефект имаше също така първото завладяване от

партизани на град в страната. На 24 март 1944 г. бе завладян град Копривщица от отряд „Георги Бенковски“, съвместно с чета „Бачо Киро“ от бригада „Чавдар“.

В Трета въстаническа оперативна зона в навечерието на 9 септември действаха бригадите „Чепинец“ и „Георги Бенковски“ и отрядите „Ангел Кънчев“ и „Панайот Волов“. В тях участваха над 850 партизани. Проведени бяха 153 партизански акции, овладяване на селища, военни и стопански обекти. Водени бяха 33 сражения и боеве.

Ние, партизаните, не бихме могли успешно да действаме и да побеждаваме без широката подкрепа на огромната част от населението. Нашата дейност се подпомагаше от 2210 най-активни и смели ятаци и помагачи, 74 от които заплатиха с живота си своята патриотична дейност. За антифашистка дейност попаднаха в затворите 517 души. В периода 1941-1944 г. Пазарджишкият край даде 319 свидни жертви, а общо в борбата против монархофашизма – 787 жертви (комунисти, земеделци и безпартийни).

С героичната си и самоотвержена борба в името на народа Трета въстаническа оперативна зона зае своето място в историята на България.

СЛЕДОВНИЦИ И НАСЛЕДНИЦИ

ЦВЯТКО СЪБЕВ

Христо Ботев искаше малко. Да каже нявга народът – умря сиромашът за правда, за правда и за свобода! Още тогава, обаче, ботевци, срещнаха онзи, който им отказа кора хляб. След освобождението ни от турско онзи си беше останал роб и не беше чувал за ботевите песни. Тези песни още не владееха политическото пространство, както сега географисваме житието на избирателите. Пък и избирателите са могли да решават каквото и да било, защото вместо в народното събрание да решава секретарят на Оборище, обесен от властите български, развява чохени потури Вълко Нейчов. Имал бил вземане – даване с Европата. И тогавашната Европа е гледала с подозрение на Олимпи Панов и Иван Арабаджията, неудобни на европейската царщина. Хората трябвало да са поданици, а не граждани.

Потомците се разделят на следовници и наследници. Следовни-

ците се взират в тревожните стъпки на Апостола, а наследниците се заемат с наследството. И когато наследството се разпилява от войни и от царски харчове, следовниците вдигат глава. Тогава наследниците стрелят. Е, не всички. Стрелят и на „Цареви сливи“ между Панагюрище и Стрелча, стрелят и на „Грамадите“ край Брацигово, стрелят по измръзналите край Фотиново и Равногор. Разстрелват учители и селяни, разстрелват и носители на кръстове за храброст, след като военна музика свири „Шуми Марица“, та хората недоумяват: „Нали с този химн опълченците на Шипка се хвърлят срещу щикове на Сюлеймановите орди?

Царството погребва мечтателите си в потайни места!

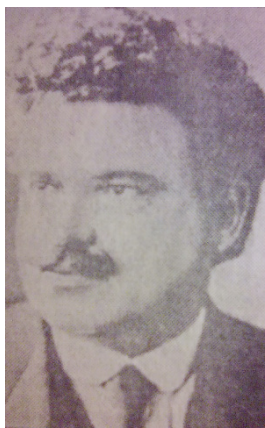
Но времето превръща гробовете на мечтателите във върхове. До онзи момент, когато наследниците започват да изчисляват чия звезда е по-голяма. Мъртвите и не подозират това. Категоризацията на заслугите е за слугите, а не за мечтателите. И когато големите думи започват да губят смисъл, избирателите охладняват. Дори не бранят паметниците на мечтателите. Това е добре дошло не само за пресъпътници и нискочели, но и за антихристите. Защото няма по-голяма гавра от това антихристи да проповядват христово смирение, когато се продават на вехто паметниците на загиналите за свобода. Кой са тези морални вехтошари на съвремението ни? Това е потеклото на хаджи Иванчо Пенчович ефенди, депутатинът в следосвобожденска България, който подписа смъртната присъда на Васил Левски. Това потекло е толкова по-ненаказуемо, колкото повече са наследниците в сравнение със следовниците. Изправим се с цветя на Втори юни да си спомним за Ботев и за падналите, а пък наследниците берат страх. Да не би да ги видят от потеклото на хаджи Иванчо. На 15 февруари 1944 година, към обед, под връх Еледжик, смъртно раненият партизанин от село Церово Серафим Бързаков намира сили да предупреди ловния офицер, че българският народ ще отмъсти. Офицерът проумява думите му чак след една година, пред Народния съд: „Сега разбрах кой е българският народ!“

След петдесет години, обаче, на наследниците им се привиждат изгоди. Те плащат дори на книжници да доказват, че жертвите срещу фашизма не са жертви, а обратното. Но освен наследници, на тази същата българска земя живеят и следовници. Живеят и песните на Ботев и всички онези песни, родени от децата на хората. От тях бягат

гузните.

Колкото и да е объркан светът, в гъмжилото все ще извиси глас онзи кавалджия, когото турците искали да убият, защото го слушали дори белоликите кадъни. Над Брацигово и сега зове хармоничката на Паница Семерджиев, а неосъщественият поет от Пазарджик Любен Шкодров преживя битката духом несломим. Появи ли се следовник мечтател, това е признак, че електоратът отново е станал народ, а народът – това са хората, които пазят паметта.

АЛЕКСАНДЪР СТОИМЕНОВ СТАМБОЛИЙСКИ

*Александър
Стамболийски*

Роден на 1 март 1879 г. в с. Славовица.

Убит на 14 юни 1923 г. край с. Славовица.

ГОЛЯМАТА ЖЕРТВА

Видният деец на прогресивното селско движение в България Александър Стамболийски е роден в семейството на среден селянин. Основно образование завършва в Ихтиман. След това учи в Садовското земеделско училище. През 1898 г. завършва Плевенското винарско училище. Тук проявява жив интерес към литературата, историята и обществените науки. Дружбата с основателя на Земеделския съюз Янко Забунов изиграва важна роля за изграждането му като обществен деец.

Стамболийски участва в Учредителния конгрес на БЗНС през септември 1899 година. По негова инициатива в с. Ветрен се създава земеделска дружба. От 1900 г. той следва в гр. Хале, Германия, агрономство. В 1902 г. се разболява, връща се в България, става редактор на в-к „Земеделско знаме“ и се включва активно в дейността на БЗНС.

На конгреса в Търново през 1905 г. обосновава изработената под негово ръководство съюзна програма и става фактически водач на Земеделския съюз. Води борба против личния режим на Фердинанд и против милитаризма. При срещата на опозиционните водачи

с Фердинанд на 4 септември 1915 г. той го предупреждава, че ще отговаря за въвличането на България в Първата световна война. За това е осъден на доживотен затвор.

След пробива на Добро поле през септември 1918 г. Стамболийски е освободен. Заедно с Райко Даскалов застава начело на разбунтувалите се войнишки маси. На 27 септември 1923 г. е обявена Радомирската република.

От май 1920 г. до 9 юни 1923 г. възглавява самостоятелното земеделско правителство, което извършва редица прогресивни реформи. Тези реформи, миролюбивата му външна политика, насочена към разбирателство с младата съветска държава, засилват ненавистта на едрата буржоазия лично срещу него и срещу БЗНС.

Някои съвместни акции на БЗНС и БКП през 1921 и 1922 г. показват каква огромна сила би могъл да има един траен работническо-селски съюз. Но Стамболийски допуска и съдбоносни грешки в отношението си към комунистите, които буржоазията използва.

Редица обществено-политически събития в България подсказват за готвения заговор срещу земеделското правителство. Стамболийски получава такива сигнали както от съюзни дейци, така и от комунисти. Той обаче не вярва и не взема необходимите мерки.

На 9 юни 1923 г. реакцията извършва военнофашистки преврат. Стамболийски застава начело на въстаналите невъоръжени селяни, които не успяват да окажат сериозна съпротива на превратаджиите. На 13 юни е арестуван от фашисти в с.Голак, Ихтиманско. Откаран е в с. Ветрен, той е предаден на капитан Харлаков. Цанковите главорези го убиват по най-жесток начин във вилата му край с. Славовица.

Със своята героична саможертва в името на народа и родината, Александър Стамболийски увенча с неувяхваща слава своя бурен живот, свързал завинаги името си с борбата на трудещите се за свободен и щастлив живот.

СПАС ПОПЧЕВ, председател
на Пазарджишкото регионално
ръководство на БЗНС „Ал.Стамболийски“.

ПАРТИЗАНСКАТА БРИГАДА „ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ“

*СТОЯН МИЧЕВ – политически комисар на бригадата, генерал,
професор.*

ГЕОРГИ МОМЕКОВ – началник на Щаба на бригадата, генерал.

Нашата партизанска бригада „Георги Бенковски“ воюваше против фашистките поробители на България в Западния дял на Централна Средна гора и прилежащата част на Тракийската низина. Тя бе въоръженият юмрук на трудещите се и на техния политически ръководител БРП- БКП, на Отечествения фронт. Тригодишен и труден бе нейният боен път. На Девети септември 1944 г. в списъка на нейните бойни редове бяха 290 патриоти (от които 29 партизанки), членове на БКП, на РМС и безпартийни.

Началото на Стрелчанската чета бе сложено на 3 септември 1941 г. от членовете на РК на БКП в Стрелча Пенчо Фингаров и Кирил Димитров. В средата на ноември бе създадено ядрото на Панагюрската чета. Двете чети първоначално действат самостоятелно, но се свързват за определени задачи. През 1942 година увеличават състава си. В края на годината се обединяват в един отряд.

През май 1943 година, вече като отряд, партизаните приеха името на Георги Бенковски – един от ръководителите на Априлското въстание в нашия район. Командир на отряда е назначен Лука Навущанов, политкомисар е Цвятко Баров, и двамата дейци на Районния комитет на БКП в Панагюрище.

Партизанската борба в нашия Средногорски край имаше добра естествена патриотична среда. Това безпокоеше фашистите и те насяха удари против отряда ни в края на 1942 година и през пролетта на 1943 година, като арестуваха, измъчваха и хвърляха в затвори и концлагери наши поддръжници – комунисти и ремсисти. Въпреки това, в Отечествения фронт влизаха и членове на БЗНС.

В отговор на фашистките удари партизаните разрушаваха мандри, работещи за германците, наказваха предателите. В един от боевете на 22 юни 1943 година загина политкомисарят на Стрелчанската чета Танчо Шотлеков, секретар на Стрелчанския районен комитет на БКП. Панагюрската чета води бой в местността „Остри могили“ срещу превъзходящ ги враг.

В началото на август 1943 г. Ихтиманските и Панагюрските

партизани временно се обединиха за общи действия. И двата отряда носеха името на Георги Бенковски. Проведени бяха съвместни акции в Панагюрско. След предателство обединеният отряд води много тежък бой на 28 август край „Конска поляна“, северно от Панагюрище. Въпреки обкръжението от стотици полицаи, изпратени от София и Пловдив, отрядът оцеля. Но там загинаха: Марин Христов – командир на отряда, Ралчо Сапунджиев – секретар на РК на РМС в Панагюрище, Никола Керезов от Ихтиман, Ничко Натан и Синто Арама от София, Никола Мусев от Долна Оряховица. Предния ден в схватката в с. Бъта загина и Георги Калпаков – секретар на РМС в Панагюрище. Излезлите от обкръжението Любомир Дърджиков и Методи Хаджийски загиват край родното си село Лесичово на 5 септември 1943 година, следствие на предателство. След боя край „Конска поляна“ ихтиманските партизани се прибират в своя район, а останалите заедно със Стрелчанската чета продължиха дейността си. В подготовката за зимуване взеха участие десетки верни ятаци, в т.ч. и членове на БЗНС и безпартийни.

Източно от Красново действаше „групата на Карата“. Тази група и Стрелчевската се обединиха и на 25 октомври 1943 г. избрахме за командир на отряда Петър Стоянов (Карата), който имаше известна военна подготовка, за политкомисар – Стоян Мичев, студент по лесовъдство, който координираше и дейността на споменатите две чети. Ръководството само поддържаше линията за активни действия. Това пролича още на 27 октомври, когато завзехме с. Кръстевич, разпръснахме позиви и унищожихме общинската архива за нарядите от селяните.

За зимуване и действия в по-широк план през ноември 1943 г. образувахме „Старопланинска чета“, която замина в земянката под „връх Вежен“. За политически комисар там назначихме Стефан Минев (Антон), на когото след неговата гибел Веселин Андреев посвети своята „Балада за комуниста“. При нашите „Старопланинци“ в края на декември се присъединиха и 19 партизани от чета „Бачо Киро“ на отряд „Чавдар“.

Между 28 октомври и 10 ноември срещу нас бе проведена масирана блокада от войските на Първа, Втора и Осма дивизии, както и от полицията от София, Панагюрище, Карлово и Пловдив. Нашият отряд „Георги Бенковски“ при тази блокада не даде жертви, защото

приехме в отряда само застрашените от арести и не оголвахме нашия тил. Освен това, нахзвахме строго предателите и доносниците. Маневрирахме успешно. И на 21 декември 1943 г. повторно завзехме село Кръстевич, снабдявайки се с оръжие. Сред нашите помощници по това време беше свещеникът на с. Кръстевич отец Димитър Стайков.

През зимата на 1944 година фашистките властици положиха много усилия да ни открият и унищожат, но родното Средногориене и нашата предвидливост ни запазиха. Отечественият фронт срещу фашизма бе сила. В края на януари 1944 г. в землянката на „Барикадите“ Петър Стоянов предложи да не бъде вече командир на отряда. За командир бе избран Иван Врачев от Копривщица.

На 8 март до нас достигнаха сведения за тежката участ на антонивановци и че главорезите на подполковник Янев и кап. Динев се прехвърлят в Панагюрище и Стрелча. Командването на нашия отряд реши да напуснем землянката и да провеждаме активни изпреварващи действия. Извикахме нашите „старопланинци“ и чета „Бачо Киро“. Започнахме усилено разузнаване, което подвърди решението да изпреварим противниковия удар и така да отговорим по свой начин на драмата в Родопите. От 45 бенковци и 19-те бачокировци създадохме 7 шурмови групи и 2 засадни. В ранното утро на 24 март 1944 г. внезапно за противника, без да сме уведомили дори верните си помощници от града, завзехме Копривщица. В града, където за първи път през 1876 г. екнаха изстрелите срещу поробителя установихме временно властта на народа. На площад „20 априлий“ проведохме масово събрание. Дежурният в пощата продължаваше да съобщава в Пирдоп, че „всичко е спокойно“. Взехме 50 пушки, 1 автомат, 120 пистолета и 2000 патрона.

Завземането на Копривщица разтревожи правителството. Срещу нас бяха изпратени 20 хиляди преследвачи, начело с главореза ген. Кочо Стоянов, командир на Софийската дивизия. Над нас кръжаха и самолети. Останахме невредими. Защото ни пазеше народът и защото разширихме нашата активна дейност в полските села. Там в гръб на врага се появи нашият отряд „Георги Бенковски“. С него тръгнаха нови патриоти от Дюлево, Смилец и Свобода. На 10 април войската прекрати блокадата на Централна Средна гора. Но полицията арестува и подложи на тормоз стотици.

На 21 април, в бой над с. Кръстевич, загина Павел Кирков – Странджата, работник от Пловдив, чиято глава убийците разнасяха из Кръстевич и Стрелча.

На 3 май нашият отряд изпрати 22 партизани, за да възстановят дейността на южната част от съседния отряд „Васил Левски“, който през есента на 1943 г. бе разбит от войската през споменатата блокада. На 21 май, на вододела под връх Бунай, отрядът води тежък бой против втора ловна рота. В боя загина секретарят на Панагюрския Районен комитет на БРП Кръстю Чолаков. И неговата глава фашистите разнасяха из Стрелча за назидиние. Ала злодеянията на фашизма само разгаряха партизанската борба. През двата месеца в бойните редове на отряда застанаха 62 нови патриоти.

В началото на юни 1944 г. нашият отряд, събран в скалистата местност „Попова софра“ (между Стрелча и Панагюрище), пристигнаха командирът и политкомисарят на Трета ВОЗ Методи Шаторов и Стоян Попов. Те се запознаха с обстановката и обявиха взетото на 6 май в щаба на Зоната решение отрядът ни да прерастне в бригада със същото име „Георги Бенковски“. Назначиха: за командир – Цвятко Баров, за политкомисар – Стоян Мичев, началник-щаб – Георги Момеков, зам-командир – Иван Врачев, помощник на политкомисаря – Никола Згуров.

В началото на юни при нас дойде старият боец от партизанството през 1924г. сдруженият земеделец дядо Божко Иванов от Стрелча, на чието име кръстихме една от четите, прераснала в дружина със същото име.

На 14 юни в бивака ни дойде трети батальон от бригада „Чавдар“, с цел чрез нас да се свърже с партизаните в Ихтиманско. На 15 юни привечер нашата бригада напусна „Попова софра“ и заедно с гостите тръгна на акция край Панагюрище. Партизанската колона попадна на засада, завърза се престрелка и бяхме принудени да заобиколим западно. Но отбраняващите помислиха, че нападаме града и дълго стреляха през нощта. На 16 и 17 юни бяхме на връх „Разславица“, километър източно от историческото Оборище. Слязохме и при Паметника, положихме горски цветя и се заклехме да се борим против новите поробители на Отечеството.

Нашето командване следваше тактиката на активни внезапни действия, подвижност и тесни връзки с трудовия народ. След съз-

даването на бригадата, чета „Райна княгиня“, превърнала се по-късно в дружина, с част от командването покри западния дял на нашия район. Заедно с Панайотовловци овладя Горно Вършилово и село Мечка (сега Оборище). Четите „Божко Иванов“ и „Тодор Каблешков“ усилиха засадите и настъплението в източната част на нашия район. Влиянието ни се разшири и при нас през лятото постъпиха 144 нови патриоти – комунисти и ремсисти. На 9 юли 1944 г. съвместно с трета дружина на бригада „Васил Левски“, завладяхме петхилиядното Старосел. Там загинаха Борис Иванов – младежки ръководител в Стрелчанския район и в бригадата, Ганчо Иванов от Стрелча, Динчо Станков и Ганчо Бочев от Дюлево, Иван Тодоров от Копривщица. На 17 юли споменатите обединени сили от двете бригади освободихме село Душанци. На 30 юли чета „Тодор Каблешков“ разгроми жандармерийски взвод северно от Копривщица, взе две картечници, един автомат, 16 карабини, сандък с бомби и 3200 патрона. Полските чети от дружината „Божко Иванов“ навлизаха в селата на Тракия.

Въпреки новата блокада от Втора армия през август 1944 г., бригада „Бенковски“ с умело използване на Централна Средна гора не даде жертви. Затова помогнаха и активните действия в това време на дружина „Райна княгиня“ и нашите полски чети. На 27 август чета „Тодор Каблешков“ разоръжи войнишкия взвод в превала Козница, западно от гр. Клисуре. От 1 до 8 септември дружина „Райна княгиня“ освобождаваше селата Боримечково, Бъта и голямата махала Сребрино от Поибрене.

На 5 септември в изпълнение на окръжно № 4 на ЦК, близко до „Барикадите“ се проведе съвещание на ръководствата на бригадите „Бенковски“, „Васил Левски“ и „Чавдар“ за съвместни удари в Подбалканието. Решенията бяха изпълнени.

Наред с бойната дейност се провеждаха срещи с наши съюзници от БЗНС в Панагюрище. Командирът ни Цвятко Баров установи в навечерието на 9 септември контакти с командването на Втора ловна дружина, за да бъдат предотвратени кръвопролития в нашите предстоящи действия. Всички чети взеха участие в завземането на властта в своя район. Към полунощ на 10 септември 1944 г. бригадата – 290 партизани и прартизанки – смели патриоти, се събра в Панагюрище. В следващия ден по заповед на Зоната заминахме за Пазарджик. В нашия строй бяха и стотина доброволци. Там пол-

ковник Еленков – командир на 27 пех. полк, не признаваше новата власт. Появяването на бригадата ни в Пазарджик – бяхме вече с военен облекло и добре въоръжени – имаше съществено значение за укрепване на новата власт. Нашите бойци взеха активно и резултатно участие в обезоръжаването на четиристотин немски войници и офицери в едно училище на града и в обезвреждането на най-активните фашисти от 27 полк.

В тригодишната си борба партизанската бригада „Георги Бенковски“ атакуваше фашистката власт в своя район и беше въоръжен юмрук на трудова България. Бригадата извърши 25 освободителни акции в 19 селища – 6 бяха освобождавани два пъти. Води 17 боеве. В тях загинаха със смъртта на героите 13 бенковци. Вечна им слава! Проведе наказателни действия, в които обезвреди двадесетина местни врагове на народа, унищожи много жандармеристи. Проведе и 20 по-значителни политически действия близо до селищата в района.

Със своите 80 бойни и политически акции нашата бригада стъписваше и престъпната им власт. Подготвяше трудовите люде за въстание. И на Девети те въстанаха!

На 15 септември партизаните от бригадата и доброволци към нея формираха Първа гвардейска рота – 162 бойци – към 27 пехотен полк. Стоян Мичев и Георги Момеков бяха назначени за помощник-командири на дружини от 27 полк. Никола Згуров – за помощник-командир на Втора дивизионна картечна дружина. В град Куманово Мичев бе назначен за помощник-командир на 21 пехотен полк, Момеков – за помощник-командир на 27 полк. Стоян Танковски за помощник-командир на дружина от същия полк. Само след две седмици бенковци и доброволците влязоха в бой с хитлеристите в Македония. Измивахме с кръвта си позора на царското фашистко правителство, хвърлило България във войната срещу антихитлеристките съюзници. На фронта загинаха 16 другари, неуспели да се порадват на победата над фашизма, като: Стоян Карабойчев, Петър Врагов – командир на дружина „Райна Княгиня“, Никола Маревков – командир на чета от дружината, Ненчо Гърев – командир на взвод от ротата и други.

ОТРЯД „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“

Проф. Д.ф.н. ИВАН СТОЙНОВ – САВА

Той възникна от чета „Кочо ЧЕСТИМЕНСКИ“, която от пролетта на 1944 година се масовизира. През лятото четата се изнася в Родопите, над с. Паталеница. Към края на юни овладява мандрата над с. Дорково, на 12 юли – Еврейския лагер край Гара Белово. След ново нападение на Дорковската мандра от специална група, на 28 юли четата, съвместно с Чепинската чета „Братя Кръстини“, която пребивава при „Кочо Честименски“, провеждат Габровската акция.

В това време е в ход масовизацията, в резултат на която четата надхвърли 80 души и стана трудно подвижна. Затова на 1 август, под ръководството на Владимир Танов – Малчика – член на щаба на Трета ВОЗ и секретар на ОК на РМС, в Сестримския балкан тя се раздвои. Чета „Кочо Честименски“ с командир Чапай – Александър Пипонков, и политически комисар Народин – Исак Пардо, излязъл при еврейската акция, остава „на място“ с район на действие на запад от р. Яденица до Костенец, на север скатове на Средна гора, на юг – Белмекен.

Втората чета „Васил Петлешков“ с командир Велко – Асен Бонев, и политкомисар Сава – Иван Стойнов, получава района на изток от Яденица до Пещера и Брацигово, на юг Чепинското корито и на север р. Марица, като обхваща и полето. С нея тръгват и партизаните от „Братя Кръстини“ с командир Цветан – Атанас Семерджиев, и отсъстващ тогава политкомисар Филип – Манол Велев. На 3 август група от двете чети завладява кметството на Голямо Белово, при което взема 16 пушки и няколкостотин патрона и така въоръжават ново-дошли партизани, чийто брой бързо нараства и към 5 август достига отново към 90 души.

Заедно с пристигането си в новия район четата „приема“ много „гости“ – Щаба на Трета ВОЗ, отряд „Панайот Волов“, „побратима“ си „Кочо Честименски“, като при нея остава и „Бр.Кръстини“, с която стават домакини на над 400 партизани, концентрирани очевидно за предстоящи мащабни действия.

Тук на 9 август тържествено е обявено създаването на отряд „Ангел Кънчев“ с командир Велко и политкомисар Сава. Включени са четите „Кочо Честименски“, „Васил Петлешков“, но с командир

Атанас Дамянов и политкомисар Гроздан Димитров и новообразуваната чета „Тодор Каблешков“ с командир Калофер Натов и политкомисар Тодор Русинов. Районът на отряда включва районите на предишните две чети. Подчертава се, че тук влизат Моминоклисурския проход (София – Южна България), прохода Ели дере – от Тракия към Лъджене и Разлог, и шосето Белово – Юндола и към Места. А това бяха стратегически артерии. Районът бе подстъп и към Сараньовския ж.п. взел и за набег към самия Пазарджик.

Започват акциите. На 14 август сборна група превзема с. Малко Белово. На 18 август е проведена знаменитата „Четворна акция“. Проведени и три снабдителни и две наказателни акции. Засилва се политическата работа сред населението – при отряда бяха и Нешо – Любен Гумнеров, секретар на ОК на БРП, и Малчика – на ОК на РМС. На 22 август, след разбор на Четворната акция „гостите“, с изключение на Щаба на Зоната, заминават за своите райони. Остават втора и трета чета на „Ангел Кънчев“ с някои особени задачи – да организират „лазарет“ за ранените 7 прартизани и двете ранени деца на Велко (Борко и Йорданка), чиято жена бе убита от фашиста Чомпата по време на същата акция. Третото му дете Иван, останало по чудо незасегнато, също е в отряда. Тежка душевна обстановка: мъка и жажда за действия. Отрядът с Щаба на зоната се изнася на в. Милеви скали. Поръчано е пристигането на отряд „Чепинец“ – за нови мащабни акции. И това става на 2 септември.

Но... на 4 септември сутринта районът се оказва обкръжен от войска... Боят продължава 4-5 часа. Към 16-17 часа „Ангел Кънчев“ след загуба на връзка със Зоната и след изтеглянето на бригада „Чепинец“ на запад, се оттегля в три колони към резервния „Папаратбивак“, където се реорганизируют.

В същия период „Кочо Честименски“ провежда акции в с. Голлак, с. Аканджиево, Еврейския лагер до гара Сестримо и води бой с войска в местността „Габровишка скала“.

След боя на „Милеви скали“ четите на „Ангел Кънчев“ под ръководството на политкомисаря на отряда и политкомисаря на Зоната Васил – Стоян Попов, предприемат нова акция: повторно превземат с. Малко Белово с група от 25 партизани, а на самия 9 септември завладяват бързо гара Сараньово и след обяд с камиони се изнасят към Пазарджик, където са първите въоръжени защитници на новата

власт. След тържества и митинг, те се настаняват в казармите на 27 пех . Чепински полк – оня, с който са се били на „Милеви скали“.

След това група от 30 партизани, начело с политкомисаря, обхождат селата по Родопската „яка“ от Паталеница до Белово със задача да окажат помощ на органите и партийните организации по места. Това е особена мисия, присъща на отряда след победата.

След това отрядът се разформирова, като половината се включват във формираната гвардейска дружина и заминават за фронта, а останалите заминават с партийни поръчения в милицията, по селата и в администрацията. Така завърши краткия си, но динамичен „живот“ 158-членният отряд „Ангел Кънчев“ с актив от овладяване на над 10 обекта, участие в Четворната акция и в боя на „Милеви скали“, както и в укрепването на новата власт. От разстоянието на времето днес можем да оценим това като взрив на народната воля за нова власт, свобода и демокрация, за нов живот.

БЕШЕ ВРЕМЕ НА ГЕРОИЗМА И САМОЖЕРТВАТА

Атанас Семерджиев

Ако механизмът на времето можеше да ни върне към 1941 г., аз отново бих се включил в редиците на въоръжената антифашистка съпротива. Така биха постъпили и моите тогавашни другари. Ние се гордеем с нея, защото след като царското правителство нареди България на страната на силите от Остта и по такъв начин за трети път проигра националния ни идеал, само благодарение на Съпротивата, а също и на участието на народа във войната срещу хитлеристите, тя успя да избегне нови посегателства върху територията си и да запази неприкосновени държавните си граници.

Повече от 200 партизани, стотици арестувани, изтезавани, осъдени, интернирани и още повече поддръжници – такъв е приносът на нашия край в нея. Това беше време на масов героизъм и саможертва, условията за което бяха подготвени от няколко поколения чисти, святи хора, като комунистите братя Кръстини, Васил Сотиров, Владимир Кацаров, Манол Велев, Михаил Ковачев, Никола Божанов и

много други.

Когато на 2 септември възникна легендарната Баташка чета, Чепинското корито стана една от главните нейни опорни бази. Скоро в редиците и се включиха първите трима чепински партизани. През април и май 1943 г. без съд и присъда бяха разстреляни Винчо Горанов и Ангел Човев, а полицейските участъци се напълниха с арестувани, но тогава гръмна и вестта за едновременното присъединяване към отряда „Антон Иванов“ на сестрите Вела и Гела Пееви, Манол Велев, Никола Грънчаров и още десетина техни другари от селата на Чепинското корито.

Няколко дни след нападението на Кьошка, което, както е написано и в дневника на Богдан Филов, силно разтревожи и Двореца, ние, чепинските партизани, водени от Манол Велев и Никола Божанов, се отправихме за нашия край, но на 21 май на Картела ни пресрещна силна засада. Затрака картечница, затрещяха пушки, засъскаха ракети. Върху главите ни се посипаха бучки пръст. Ударът беше тежък – дадохме жертви.

През лятото и есента на 1943 г. участвахме във всички акции, походи и сражения на ядрото на отряда „Антон Иванов“ в Баташкия балкан. Партизанските пътеки по-късно ни отведоха чак до Въча, а някои от нас и отвъд нея. Ние, чепинските партизани, тогава трябваше да се върнем в нашия край, за да създадем отделна бойна единица. Разделихме се с антонивановци с надежда, че напролет отново ще бъдем заедно, защото никой не можеше да предвиди събитията, които по-късно ги отнесоха в кървавия порой.

В своята земя под връх Сюткя прекарахме само месец. Още преди да влезем в нея, в Лъджене се настани ловната дружина, от Пещера и Пловдив дойдоха опитни агенти. Започнаха арести и ние скоро, въпреки дълбокия сняг, трябваше да се върнем край селата. Стана по-тежко, както казваха стари хора, и от турско. Само петима можаха да избегнат ареста и да дойдат при нас.

На 8 март край Ракитово бяха обкръжени от цяла рота жандармеристи Никола Божанов, Стефан Добрев и Георги Шулев. Избавлението на Божанов и на Шулев е толкова невероятно, че даже, когато били вън от обръча, не могли да повярват, че са цели и читави. Заловеният Стефан Добрев беше също без съд разстрелян.

На 27 март в гората над Каменица бяха обкръжени Вела Пее-

ва и Стою Калпазанов. Вела пробива обкръжението и се скрила под Бялата скала, но Стою, зашеметен от разрива на бомба и ранен в ръката, жив попаднал връцете им. Подложили го на жестоко мъчение. Няколко пъти го изкарвали на разстрел, но той издържал. Ако беше казал къде е четата, от нас никой нямаше да остане.

На 20 април четата ни проведе успешна акция в Цветино, на следващата вечер попаднахме на засада на Главевия мост. Нощта беше черна като катран. Врагът се беше притаил до самия мост и стреляше в упор. Още там Божанов се загуби. Започнахме да го зовем, опитвайки се да надвикаме пукота на оръжията и рева на реката, но той не се обади. Той бе паднал от скалата до моста и буйната вода го повлякла надолу.

Тридесет и седем дни Вела изкара сама. На 2 май падна сняг. На другия ден по дирите тя беше открита и обкръжена от ловната дружина под Арапчал. Сама и обречена, тя не се предаде. Околността оглушала от картечници и автомати. Екотът на боя се понесъл не само към върховете на Чала, но и към изтръпналата Каменица. Сражавала се до последният си патрон. Отрязали ѝ главата и я понесли към лъженското училище. Около две седмици по-късно отвъд Елин връх разстреляха и Стою.

Фашистките власти се оказаха безпомощни да се справят с патриотичните сили и партизанското движение, въпреки, че по времето на правителството на Багрянов срещу тях бяха хвърлени 100 000 военни, жандармеристи и полицаи.

В края на пролетта и в началото на лятото от Чепино, Каменица, Лъджене и Дорково към лагерите ни заприиха десетки мъже и жени. Действията ни обхващаха територията от Марица до Доспат и от Каркария до Места. По заповед на Щаба на зоната една част провеждахме общи акции северно от Коритото, съвместно с чапаевци, а по-късно с отряд „Ангел Кънчев“, а останалата, начело с комисаря Манол Велев, действаше на юг от Коритото.

На 24 юли беше завзет пътническият влак по линията Чепино за Аврамови колиби и нападната гара Острец. Два дни след този бой партизаните завзеха с. Крастава, а на 28 юли – с. Цветино. В същото време заедно чапаевци и наши партизани разоръжиха охраната на лагера за интернирани евреи в Белово и нападнахме с. Габровица. Последваха нападенията в Юндола, обезоръжаването на военния

пост на казармата в Лъджене и други акции.

В средата на август на Милеви скали се събраха Щабът на зоната, партизанските отряди „Панайот Волов“, „Ангел Кънчев“ и част от бригада „Чепинец“. На 18 август привечер едновременно бяха атактувани гара Варвара, с. Варвара, Симеоновец и Семчиново. В Семчиново се завърза тежък бой. В Симеоновец отделение партизани, облечени във войнишки дрехи, под командването на Иван Благов, успя да плени охраната на немския интендантски склад цялото им оръжие, между което и една картечница. Всички бяхме потресени от убийството на жената на Асен Бонев – командир на отряд „Ангел Кънчев“, и опитите за разправа и с децата му

Съветската армия вече беше на нашата граница, но управниците не се отказваха от намеренията си да рагromят и унищожат Народоосвободителната въстаническа армия. На 4-и септември, само пет дни преди дългоочаквания ден на свободата, нашата бригада, събра ла се за пръв път почти цялата на едно място и отряд „Ангел Кънчев“, бяхме обкръжени от 27-ми чепински полк, 2-ра тежкокартечна дружина, Лъдженската ловна дружина и кавалерийски поделения. С нас беше и Щабът на зоната. Боят продължи цял ден. Останахме почти без патрони. Пробивайки си път през обкръжението, на около километър от върха, колоната отново попада на засада и трябваше да се отбранява с последните си сили. Огънят спря привечер. Падна мъгла и гората напълно заприлича на мъртвило, разкъсвано само от отчаяния вик на вълците. Тук на Милеви скали оставиха костите си Методи Шаторов, Никола Алексов, Христо Дрънков, Тодор П. Пухлев, Т. Г. Пухлев, Никола Бандаков, Иван Бандаков и братята Георги и Наско Маврикови.

Това беше последният партизански бой. По-рано полицията и войската тържествуваха пред всеки партизански труп или отрязана глава, но сега радост не изизпитваха. Обзети бяха от униние и вцепенение. А нас навред ни посрещаха с безумна радост. Но и със сълзи и черни забрадки.

Историята, казват някои, е политика на миналото, обърната към бъдещето. Дано такива изпитания никога вече не сполетяват нашия дом – България.

ЧЕТВОРНАТА АКЦИЯ

ВЛАДИМИР ТАНОВ – МАЛЧИКА

Натрупал огромен боен и политически опит, Щабът на зоната реши да се проведе на 18 август 1944 г. крупна акция за завладяване на голяма за нашите мащаби територия, заедно с четирите населени пункта гара Варвара и селата Варвара, Симеоновец и Семчиново.

За нас този район имаше голямо значение с разположение-то си непосредствено до централната ж.п. линия и главното шосе София – Пловдив, свързан с Чепинското корито чрез теснолинейка и шосе. Освен това, в с. Симеоновец се намираше голям немски склад за дрехи и сняражение. Бе обърнато сериозно внимание на предварителната подготовка на акцията. За дезориентиране на противника щабът нареди бригадите „Георги Бенковски“ и „Чепинец“ и отрядите „Панайот Волов“ и „Ангел Кънчев“ да нанасят удари на различни места, като в същото време извърши скрито съсретоточаване на основните сили на Волонци и Кънчевци и част от Чепинци в района на връх Милеви скали в Централни Родопи. Извършено бе разузнаване на района за нападение.

На 16 август потеглихме към самия връх и се установихме на една поляна. Командирът на зоната разясни целта на предстоящата акция и плана за провеждането ѝ на командирско заседание. На 17 август се проведеха технически събрания. Разузнавачите доложиха за състоянието на всеки обект и силите на врага. Вечерта, след стро-еви преглед от командирите, потеглихме към село Варвара и на 18 август призори се установихме в местността „Голямо равнище“ на около два километра от селото.

Съгласно плана на шаба, бяха формирани четири ударни групи според броя на обектите:

Първа група от 117 партизани трябваше да атакува и овладее гара Варвара и населения пункт около нея;

Втора група от около 50 партизани трябваше да атакува и зав-земе селото Варвара;

Трета група в състав също от 50 партизани трябваше да овладее с. Симеоновец, да унищожи немския склад и вземе обмундироване и оръжие;

Четвърта група в състав от около 40 души трябваше да завземе

с. Семчиново и да обезпечи левия фланг на атакуващите групи .

Акцията трябваше да започне едновременно точно в 20.00 часа.

Няма възможност да разказвам подробно за действията на всяка ударна група. Ще кажа само, че акцията се разви в общи линии съгласно плана на Щаба. На някои от обектите (особено на гара Варвара) се водиха горещи сражения с противника (войска, полиция, отряди за охрана на населението). Немският склад в Симеоновец превзехме с партизанска хитрост, с преоблечени във войнишки дрехи партизани. В цялата акция дадохме само една партизанска жертва. Имахме няколко ранени. Взехме много оръжие, боеприпаси, храни обмундироване, които натоварихме на коне и катъри и отнесохме в балкана. Изгорихме много нарядни списъци и данъчни книги. Проведохме сериозна разяснителна работа сред местните жители.

Четворната акция имаше огромен политически ефект сред населението в целия Пазарджишки край. Настроението и на трудещите се бе повишено. Укрепна вярата им в близката победа.

ОТРЯД „ПАНАЙОТ ВОЛОВ“

*ИЗ КНИГАТА на ЛУКА Д. НАУЩАНОВ
„ПО СЪТЪПКИТЕ НА СЕПТЕМВРИЙЦИ“*

След боя под връх „Еледжик“, въпреки загубата на много партизани, от ремсовите организации в Лесичово, Бошуля, Черногорово и други селища излязоха няколко десетки нови партизани и партизанки. Към края на юли наброявахме повече от сто човека, от които 17 девойки.

На 15 юли 1944 година партийният секретар Ангел Посталков свика организационно събрание, на което присъстваха командирът на Трета оперативна ВОЗ Методи Шаторов (Панайот) и секретарят на Окръжния комитет на БРП Любен Гумнеров (Нешо). Партийният секретар обяви дневния ред от една единствена точка: Реорганизация на чета „Стефан Караджа“ в отряд, след което даде думата на Методи Шаторов. Всички слушахме със затаен дъх краткото му, но обосновано предложение за прерастване на четата в отряд. Бързото развитие на събитията налагаше това. Бай Панайот изтъкна, че от нас се изисква да атакуваме едновременно на много места, да

подготвим хората за въоръжено въстание, за създаване власт на Отечествения фронт.

След това взе думата секретарят на Окръжния комитет Любен Гумнеров, който направи предложение за ръководство на отряда: За командир – Ангел Чалъков (Тошко) от с.Величково, село в което през зимата бяха запалени десет къщи, за политкомисар – Лука Навущанов (Генчо) от с. Поибрене, за началникът щаб – Тодор П.Тодоров (Серги) – запасен офицер от с. Динката.

Избрахме четни командири и политкомисари: Димитър Горостанов (Огнян) от с. Априлци за командир на чета „Стефан Караджа“, за политкомисар – Ангел Посалков (Ташко) от с. Карабунар; Йордан Илчев (Момчил) от с. Лесичово – за командир на чета „Хаджи Димитър“ с политкомисар Серафим Серафимов (Огнян) от с. Лесичово; Атанас Ил. Медаров (Димитър) от с. Горно Вършило за командир на чета „Йордан Ципорков“, за политкомисар – Славка Гумнерова (Бойка) от гр. Пазарджик.

По решение на щаба се подготви полагане на клетва, с литературна програма за тържеството. Интендантът на отряда Атанас Малинов (Платон) трябваше да осигури най-хубавия обяд.

Командирът Ангел Чолаков даде заповед за рапорт. Младите бойци очакваха следващите мигове стегнати и опрятни. Срещу редиците на дебела бука бяха кръстосани пистолет и кама. Над тях тържествено се диплеше червено знаме. С командира на Зоната и командира на отряда обходихме редиците. Бай Панайот се спираше пред всеки с въпроса: „Как е настроението?“

Струваше ми се, че чувам туптенето на сърцата им. Бойците повтаряха:

„С гордост и радост приемам званието четник на народоосвободителното партизанско движение. Обещавам пред другарите, народа, геройски загиналите бойци на Отечествения фронт, че посвещавам всичките си сили и живота си за освобождението на Родината и света от хитлеристките завоеватели и техните български слуги от фашистката тирания. Ако наруша тази клетва върху мен да бъде наложено най-суровото партизанско наказание!“

След произнасянето на тези свещенни слова младите партизани преминаваха един след друг под червеното знаме и целуваха кръстосаното оръжие.

Платон беше приготвил тържествен обед, порция печено месо и прясна питка. Имаше и десерт – пчелен мед и плодове. Тонка и Пенка изпълниха песента „В Черната джамия“. Заредиха се индивидуални изпълнители. Тържеството завърши с поемата „Септември“ от Гео Милев в изпълнение на Максим (Иван Пашов) от Лесичово.

...Заредиха се усилен походи и схватки с фашистите.

БЪДНИ ВЕЧЕР

Цвятко Събев

На Костадин Ставрев

В землянката измръзнали картофи
и бялото очакване навън.

Над спящите другари нижа строфи
и с тях запълвам липсващия сън .

От тях излитат топли идеали,
да размразят съдби и снегове.

Навън е топло, толкова е бяло,
че може да избухнат цветовете.

Навън е бяло, толкова е бяло!

Невероятно даже е това.

Сега дома е будни вечер. Мама -
омесила погача, чупи къс,

нарича го на мен, а мен ме няма,
и тя набожно прави своя кръст.

А небесата коледни немеят
и никакви петли не дават знак,

че някъде разсъмването тлее ,
че някъде ръмжи отстъпващ мрак.

Затрупаните изгреви и залези
едва ли чуват моите слова !

БОЯТ НА ВРЪХ ЕЛЕДЖИК

ИВАН ИЛКОВ – ЖЕЛЪО

Един от тримата оцелели в боя

Както някога през април 1876-та, легендарния връх Еледжик беше станал отново закрилник на борци за свобода. Партизаните от двете чети, действащи на територията на бившата Пазарджишка околия, родопската „Кочо Честименски“ с командир Костадин Старен – Клим, и комисар Димитър Караиванов – Ботьо, и средногорската „Стефан Караджа“ с командир Георги Момеков – Филип, и комисар Любен Шкодров – Максим, бяхме се събрали в началото на февруари 1944 година тук в подножието на връх Еледжик. Тесни бяха землянките да поберат четиридесетте партизани, но принудени,

ние прекарахме над десет дни в тях.

Славен боен път бяха изминали партизаните от двете чети от есентта на 1943 година, когато щабът на Зоната начело с Методи Шаторов – Панайот, разработи план за активна настъпателна дейност срещу продажната фашистка власт – диверсионни, снабдителни и други акции.

На 8 януари ние, партизаните от двете чети, слезли от Родопите и Средна гора, се срещнахме на обща акция в село Виноградец. В помощ на нашата акция бяха мобилизирани около 50 членове на бойните групи от карабунарски район. На крътък митинг пред насъбралия се народ в читалищния салон бяха изяснени платформата на Отечествения фронт и задачите на партизанското движение. След тази политическа по характер партизанска акция беше проведена и снабдителна. С пленен на шосето за Пазарджик камион бяха натоварени от складовете на манастира край село Баткун два тона храни и откарани в определена посока през пет села, охранявани от нощни патрули. „С камион тръгнаха вече...” – заговори народът с нескрито възхищение. На 15 февруари ние, партизаните от двете чети, един ден преди да се разделим, бяхме на открит бивак над земянките, където в резултат на предателство бяхме нападнати. Препукаха пушки, гракнаха картечници. Започна бой.

Слушай мойта команда! – чу се гласът на Клим. По-о картечницата отсреща – огън, другари! ... Стреляхме залпово.

Екнаха в многогласен хор разнокалибрените ни български, румънски, гръцки, турски и какви ли не още пушки. Ревна като ранена планината. Гората настръхна с безлистните си клони. Врагът се стъписа от нашия залпов огън и се оттегли.

– Бързо към върха! – чу се отново гласът на Клим. – Изнасяй се и заемай позиция! Прикривай изтеглянето на другите.

Малко преди ние, първите, да стигнем до връхчето, започна и новият удар на противника, изпълзял иззад хълмовете. Затрещяха картечници от три страни. Гласът на Клим едва се чуваше вече:

– Стреляй и се оттегляй! Не забавяй движението!

От скалистия връх пред нас бяха посипани в безпорядък едри камъни. Залягахме зад тях и стреляхме между прибежките. По веригата се предаде вестта за първите убити и ранени. Падна тежко ранен и Клим с прекосени от картечница крака. Като предал командването

на опитния партизанин Володя, вдигнал димящия си пистолет към челото си. В това време идващият отдолу партизанин Стефчо, разбрал намеренията му, се спуснал към него.

– Другарю командир, раняването все още не значи смърт!... Но картечен откос пронизъл и неговите гърди.

Чух глас под мен: „Другари, ранен съм тежко. Не ме оставяйте жив в ръцете на врага!“ Изправих се, за да тръгна към него, но застоях така в нерешителност. Може би през тези мигове, изправен пред куршумите, аз бях търсил своята смърт преди ужаса да стрелям срещу другаря си, който се молеше за това. Последен се изтегли Чапай (Александър Пипонков), разделяйки се със смъртно ранения си по-малък брат Иван. „Бате, водица“ – помолил го той. Но за вода било вече късно. Целунал го само братски прощално Чапай, отпуснал оборената му глава и продължил стрелбата.

Деветнадесет другари загинаха в този неравен бой на връх Еледжик, но на местото на понеслите тежка загуба две наши чети бяха създадени цели два отряда – „Ангел Кънчев“ в Родопите и „Панайот Валов“ в Средна гора, довели борбата до заветния победен край.

ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПЛЕННИЦИ НА ФАШИЗМА

ЛЮБЕН НАУМОВ

След вероломното нападение на хитлеристка Германия над Съветския съюз на 22 юни 1941 г. репресиите срущу комунистите и всички прогресивни хора взеха масови размери, осъществяваха се масови интернирания, арести, инквизиции, скалпване на процеси. Военните съдилища действаха на високи обороти и без прекъсване.

Не остана незасегнат и нашия роден Пазарджишки край. Масовото олевяване на народа и активизиране на антифашисткото движение, разрастването и все по-организирано действащо партизанско движение през 1942 и 1943 години не даваха мира и покой на управляващите. Започна кървавата разправа с народа...

За да ликвидират партизанското движение през пролетта на 1943 г. започва планово „създаване“ от полицията на конспирации и разгромяване на партийните и ремсови организации, унищожаване на ятаци и помагачи. Първи бе провалът на бойните групи в Чепин-

ското корито. Последва разкриването на групите на БРП и РМС от Стрелчанския район, срещу които се издават 35 присъди. Започна големият провал в Панагюрската гимназия, при който военният съд в Пловдив издаде през август 51 присъди. Последва опит за разгромяване нелегалната мрежа от ятаци на отряд „Антон Иванов“ от Боровското, Моминското и Топлоизворското горски стопанства с арестуването на 6 май 1943 г. на директорите С. Шиваров и Л. Наумов, счетоводители, горски служители. На този процес бяха издадени две смъртни присъди, един убит при полицейското следствие (Никола Стаев) и други 8 присъди.

На 6 юни 1943 г. влезе в действие планът на полицията за разгрома на ОК на БРП и на РМС в Пазарджик, със специално изпратени полицейски сили от София и Пловдив. В ръцете на полицията попадат членове и сътрудници на ОК на БРП и ОК на РМС – Димитър Баненкин, Георги Попов, Ив. Тотляков, Кузо Деничин, Вл. Сотиров и др. – общо 190 комунисти и ремсисти, между които и много жени – Ана Клисурска, Донка Манева, М. Тотлякова, М. Коцева и др. След нечовешки изтезания, неможейки да изтръгнат никакви сведения от отговарящия за работата на военния отдел на Окръжния комитет Динко Баненкин, той беше зверски умъртвен в подземията на полицията, а 135 души от арестуваните получиха дългогодишни присъди. Следва провалът в ж.п. депото на гара Сараньово, където попадат десетина локомотивни машинисти и огняри – Теню Казака, Борис Божков и други. Не само Динко Баненкин загива през тези дни без съд и присъда от ръцете на палачите. След нечовешки инквизиции в панагюрската полиция загива членът на РК на РМС Иван Владов Пашов. На 3.05.1943 г. полицията разстрелва Винчо Горанов от с. Лъджене и Ангел Чонев от с.Чепино. На 7.07.1943 г. бе убит Никола Станев в околийското управление в Пещера.

Полицейското следствие за горските служители – ятаци, продължи почти три месеца – от 6 май до 31 юли 1943 г. На 1 август прекрахихме железните врати на Пазарджишкия затвор, където ни връчиха обвинителния акт по ЗЗД. Въобразявахме си, че със затвора идва краят на мъките и че ще си отдъхнем на спокойствие далеч от полицейските беззакония, гаври, издевателства, инквизиции...Уви! Жестока илюзия се оказаха тези наши очаквания...

На северните покрайнини на Пазарджик в онези години фа-

шистката власт бе изградила един най-модерен затвор специално за политически затворници, току що завършен и съвсем празен. Ние заварихме в него двама със смъртни присъди – партизанина Милю Апостолов от Стрелча, ятакът му Стойчо Войчев от Дюлево и десетина души от Чепинското корито. Уединената сред полето висока с бойни кули по ъглите и войници с набучени ножове на пушките трябваше да бъде страшилище за непокорните. Скоро затворът започна да се пълни с политзатворници. На 15 август 1943 г. преместиха от Софийския централен затвор 38 другари – всички със смъртни присъди. Приключи следствието на панагюрци, на арестуваните от Пазарджик и селата и всички бяха прехвърлени в затвора, а кой знае защо изпращаха и затворници от други затвори – за кратко време долните два етажа се пренаселиха със следствени и осъдени. Есента на 1943 г. в затвора вече имаше към 500 души. Това бяха предимно млади хора, цветът на младежта, прогресивни, интелигентни работници и селяни. Модерният затвор се оказа тесен и управата нареди да се изхвърлят железните кревати и сламеници от килиите, за да се поберат прииждащите постоянно нови „обитатели“. В килиите „единоочки“, предназначени за „смъртни“, с размери 2 крачки на 4, вместо по един, поставяха по двама, а в общите килии за 12 души, поставяха по 30 и повече човека – просто въздух не достигаше от толкова жестоко съгъстяване. Заедно с жизненото пространство от ден на ден намаляваше и се влошаваше храната: даваха каша от мухлясало брашно, не белеха изгнилите картофи и не ги миеха, празът имаше сърцевина, твърда като дървесина, във фасуловата чорба едва успяваше да хванеш зърно, а хлябът от царевица, мляна с кочаните и стърготини, просто не можеше да се яде.

И ако не бяха близките ни, които отделяха от оскъдния си залък по нещо и за нас, ако не беше въведеният от самите нас ред за разпределяне на храната, идваща отвън, мнозина от другарите биха получили сериозни заболявания от изтощение и глад! А това бе целта на управата. Директорът на затвора Николай Попов, известен с прозвището „Черния директор“ по нищо не се различаваше от полицейските следователи и вярно изпълняваше всички зазмисли на врага спрямо нас. Но въпреки всичко, живеехме. И не само живеехме, но се и борехме против режима на „Черния директор“, протестирахме, учехме се, радвахме се на новините, които ни носеха бюлетините за

военните действия на Източния фронт, на новините за успехите на нашите партизани, които новини проникваха зад стените на затвора при свижданията с наши бизки, с адвокати, с новодошли другари. Почти във всяка килия имаше карта, върху която с червен молив постоянно се нанасяха успехите и движението на фронта, дълго спорехме, разсъждавахме, предричахме ходове, определяхме дати на новите удари на Съветската армия. Защото това приближаваше и нашето освобождение.

По-старите и опитни, по-образованите и начетени другари изнасяха лекции, доклади, учехме се, ние се образовахме. В затвора имахме богата научна и художествена литература, внесена от близките ни. Притежавахме и нелегално внесени „Въпросите на ленинизма“, „Лекции по политическа икономия“ и други теоретични трудове, които бяха основата на нашата просветна работа в затвора. Не е пресилен изразът, че затворът бе истински университет за политзатворника.

Ставаха и събития, които издигаха на висок градус напрежението и в колектива, и в затворническата управа. Първото такова бе през есента на 1943г., когато в ранното утро на 14 октомври палачите като крадци измъкнаха от килиите трима „смъртни“ – Елефтер Арнаудов, радист, Никола Бонев, летец изстребител, осъдени на смърт заради нелегална радиостанция и младия поет Атанас Ник. Атанасов, организатор и ръководител на бойни групи в София. Измъкването на тримата герои не остана незабелязано от съседните килии и само за минута след идването на екзекуторите отначало в етажа на „смъртните“, а след това и целият затвор гръмна от ударите на налъмите и викове: „Убийци, позор!“. Закарани с камионетка на левия бряг на Марица извън града, тримата герои посрещнали със спокойствие и достойнство куршумите на палачите в ранното октомврийско утро.

При сутришната разходка на „карето“ прозвуча глас: „Да почетем паметта на загиналите другари с едноминутно мълчание!“ Наведохме глави. И после тихо запяхме „Вий жертва паднахте“... Песента изпълни целия двор, удряше се в стените и сякаш предупреждаваше затворническите служители...

В живота на всеки човек има дни, които така дълбоко се запечатват в паметта му, че и след много години той си ги спомня с

подробности. Това са дни, през които е изживял нещо наистина голямо, значително. За нас, пленниците на фашизма, за мене лично, такъв ден бе 8 септември 1944 година. Под напора на трудящите се от Пазарджик и околията излязохме на свобода този ден стотици антифашисти – комунисти, земеделци, ремсисти, безпартийни, отдали младостта си, силите и здравето си за делото на свободата, демокрацията и социалната справедливост и прогрес, за делото на народа. Сляха се в този ден народ и политзатворници в една мощна манифестация – първата свободна манифестация на Отечествения фронт в окръга.

ЯТАЦИТЕ

Те живееха и работеха. Живееха сред трудното време, запазвайки в паметта си Владейските събития и септемврийските бунтове, схватките на гладните с продажниците.

В Средногорието поддържаше бунтовните традиции дядо Георги Келешев от Поибрене, махала Слатина, където бяха и домът му, и стадото му, бе място за спасение и оцеляване не само на четниците от 1925 година, но и на партизаните от целия район от Арамлиеца до Лисец. Доживя до дълбока старост и в годините, когато закърня другарството, предупреждаваше: „Чувайте се от леснохранци и кръшкачи“.

Край древните земи на Баткун, в село Паталейница, Щабът на Трета оперативна зона имаше могъщ гръб. Това бе дядо Никола Разлоганов, сподвижник на Александър Стамболийски. Там, в неговата градина, ставаха срещите на командира на антонивановци – Дед, с партийните дейци от Пазарджик.

В село Исперихово преживя всичките години на борбата срещу фашизма бай Йордан Шопов (Белия). И той беше прозрял още през 1925 година, че съдбата на БЗНС е кръвно свързана с тази на комунистите и всички, които любеха народа свободен. Преди да застане пред екзекуторите, бай Йордан написа на жена си, кака Гайтана: „И знай, Гайтано – два свята има. Единият, този на изедниците, е обречен“.

Между селата Огняново и Мало Конаре има скромна къщица. В нея Тодор Дъбов среща не, а охранява Методи Шаторов и хората

от партизанското ръководство. Когато беше вече невъзможно да бъде ятак, хвана партизанските пътеки.

След боя на 28 август 1943 година ранените намериха приют при бай Рад Иванчев от село Мечка (дн.Оборище). Като несменяем часовей бай Рад беше като своя чудесен предшественик от 1876 г. – Димитър Коклев, приятеля на Бенковски.

Цялата зима на 1943/1944 година в саята на Иван Тушлеков намираха приют борците от отряд „Г.Бенковски“ – никой не уточняваше тогава дали бай Иван е земеделец или комунист. Защото тръгналите на бой срещу хитлеристите и българските им слуги срещнаха и добрата дума и парчето хляб на един националлиберал, проумял лъжата на Васил Радославовата партийка.

През цялото време на зимата 1942/1943 година в партизанския дневник на Костадин Старев, командир на чета „Кочо Честименски“, срещаме десетки селяни от района на Белово и Еледжик, които не само помагали, но и правели невъзможното – превеждат през снежните бури борци от други райони, копаят землянки. И ако безсмъртният Чапай (Александър Пипонков) от село Дъбравите остана като символ на решителност и жизнерадост, това е защото родното му село и тогава, и до днес е вкоренило народния свят във всекидневието си.

Ятаци! Бедна е тази дума! Това е нашият народ, онзи наш народ, който усеща кой е чист и кой не е. От народната преценка не може да се избяга, защото тя е самият живот на хората, които създават.

ПРИЗНАНИЯ

ДИПЛОМАТИ, ПОЛИТИЦИ, ВОЕННИ РАЗУЗНАВАЧИ ЗА А АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА В БЪЛГАРИЯ

...През последните дни (има) увеличена комунистическа дейност в София и провинцията. В непосредствена близост до София са установени партизански банди. Софийската полиция е много отслабена поради изпращането на голям брой полицаи в жандармерията. Положението в София и околностите е несигурно.

Секретна телеграма на началника на Главното управление за имперска безопасност Ернст Калтенбрунер до Министерството на външните работи, Берлин, 23 февруари 1944 година.

(Из доклада на английския офицер за свръзка с българското партизанско движение капитан Мостин Дейвис до УСО, Кайро, 23 февруари 1944 г.)

Българското съпротивително движение е организирано и контролирано централно дотолкова, доколкото позволяват трудностите и комуникациите. Дефицитът на радиотехниката е възпрепятстващ фактор, на главните директиви на Централното командване са изпълнявани. Централното командване е подчинено на нелегалната политическа организация ОФ („Отечествен фронт“).

Съпротивителното движение има три вида организации:

А. Партизански сили, сражаващи се в планините и горите; Б. ОФ „милиция“, работеща в градовете; В. „Ядки“, работещи подривно в българската армия и полиция.

В противоположност на югославската освободителна армия, българското (съпротивително) движение поставя ударението по-скоро върху нелегалната дейност, отколкото върху партизанските действия. Това може да се обясни с обстоятелството, че в България, непобедена във войната и неокупирана със запазен административен апарат, условията за открита революция не са така благоприятни. От друга страна, нелегалната опозиция в България беше добре организирана дори преди войната. Нейното съществуване водеше началото си от 1923 г., когато беше установен полудиктаторски режим. Най-активни опозиционни партии са тези на комунистите и земеделците, които днес формират главната основа на Отечественния фронт.

(Из „План за дейността на Управлението за специални операции по отношение на България. Кайро, 1 февруари 1944 г.)

Понастоящем вярваме, българските партизани наброяват около 12 000 души. Техният брой нарасна с дезертърствата от българската армия и с набирането на симпатизанти в градовете и селата. Набирането е подпомогнато от съюзническите бомбардировки, които навреме парализираха полицейския контрол за няколко дена и дадоха възможност на симпатизантите от градовете и селата да поемат към партизанските отряди в планината. Снабдяването с оръжие по въздуха чрез съюзническата авиация също притегля бързо доброволци.

(Из „Строго секретна информация на Главната квартира „ФОРС 133“ до Юния департамент на Форин офис, Кайро,

10 февруари 1944 г.)

Ще си спомните, че с телеграма № 78 помолих да разрешите Управлението за специални операции да достави помощ на партизанското движение в България. Такова любезно дадохте и предложихте на Управлението план за тази операция, представен за разглеждане в Комитета за специални операции. Последният одобри плана с допълнението, че трябва да има достатъчно авиация, за да се осъществи, но в момента няма.

*(Из поверителен доклад на Бюрото на Абвера
в София, 18 ноември 1941, г.)*

Благонадежден секретен информатор донася по свой почин: българският народ вече няма твърде голямо доверие в сегашното правителство. Комунистическите и земеделско-комунистическите агитатори още възлагат големи надежди на безкрайно голямата Русия, на зимата, на изгладняването на Европа, турския фронт, където биха участвали английски и индийски войски, и накрая на Америка. Настроението сред комунистите и земеделците в провинцията е много добро. Те не са изгубили надежда в крайната победа. Агитацията от населено място към населено място е много активна.

*(Из шифрована телеграма на английския резидент-министър
за Близкия Изток лорд Мойн до Южния департамент
на Форин офис, Кайро, 27 януари 1944 г.)*

Жандармерията, създадена в България от армията и Министерството на вътрешните работи, е военизирана организация, подобна на германските СС. По наше мнение, тя е създадена в резултат на активността на Цанков – Вълков – Кожухаров, за да осигури нарастващ натиск върху правителството за по-тясно сътрудничество с Германия. Всъщност, тя може да бъде представена като връщане към терористичния режим, който последва преврата на 9 юни 1923 г.

*(Из секретен мемурандум на Отдела за политическа война на
Форин офис, 1 февруари 1944 г.)*

ЕДИН ЗЛОВЕЩ ДОКУМЕНТ

ЗАПОВЕД 59

с. Варвара, 10 май 1944 год.

Съгласно лично поверително писмо № 611 от 5 май 1944 г. на г-на началника на пазарджишкия гарнизон УВЕДОМЯВАМ:

Населението на с. Варвара, че всеки, който напусне селото и стане нелегален и неговите близки не могат да дадат точни сведения за него, къде се намира в момента, къщата му ще бъде запалена, а родителите му, жена му, деца и близки ще бъдат избити.

Освен това, никой да не укрива и поддържа нелегални, понеже ще го последва същата участ.

Препис от настоящата да се залепи на видно място в общинското управление и видни места из селото, за знание.

Кмет (п) Доброджалиев.

Ф Е В Р У А Р С К А П Е С Е Н

Вей ти ветре февруарски,
вей, натрупай преспи сняг,
над телата ни другарски,
покосени от зъл враг!

Вей ти, ветре, над селата,
вей над камения град,
разпилявай от сърцата
скърбите по нас, о брат!

Нас коварно приласка ни
черната омразна смърт,
в бой нетръпно тук приспа ни
песен на взрив и барут.

Там на клетите ни майки
туй от нас кажи:
да не плачат и се вайкат,
нека никой не тъжи!

Ний борихме се достойно
и паднахме в бой жесток.
Не огря ни слънце знойно –
дълг изпълнихме висок.

Скъпи жертви да не жалят,
да загиват в бой с врага,
но навеки да повалят
тоз фашизъм, таз беда!

Вей ти, ветре февруарски,
и сърцата пролетарски
на другарите в борбата
тоз завет от нас предай :

да не скланят в скръб челата,
да се бият те докрай!
Нека кървите измият
от обляната във кръв страна

и свободно да развеят
пурпурните знамена!
вей, натручай преспи сняг
утешавай с песен в бяг!...

По този текст „Еледжишка балада“ композиторът Димитър Петков
написва музиката, която изпълнява Представителният ансамбъл на
Б Н А.

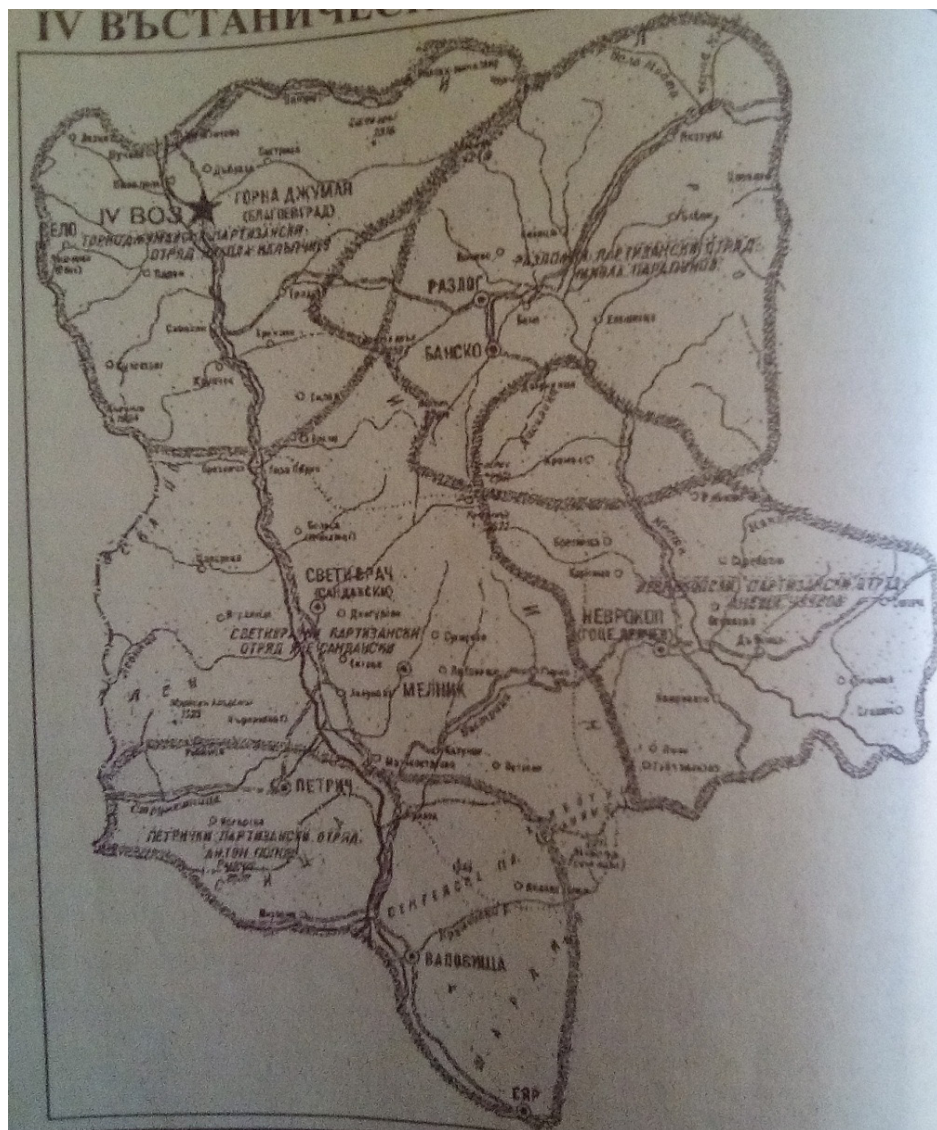
Авторски колектив.

Рецензенти: доц. к.и.н

ТАНИ ТАНЕВ

ст.н.с. к.и.н. М. КАЛОНКИН

ЧЕТВЪРТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ГОРНА ДЖУМАЯ

1994 г.

Четвърта въстаническа оперативна зона се покрива с територията на Пиринския край, с Горноджумайски партиен окръг. През 1944 г. в него вече действат пет партизански отряди: Разложки партизански отряд „Никола Парапунов“; Горно Джумайски партизански отряд „Никола Калъпчиев“; Неврокопски партизански отряд „Анеши Узунов“; „Свети-Врачки партизански отряд „Яне Сандански“ и Петрички партизански отряд „Антон Попов“. Общо с над 620 партизани и партизанки и с над 2 200 ятаци и помагачи.

Този край даде на България: Паисий Хилендарски, Неофит Рилски, Никола Вапцаров, Яне Сандански, Георги Измирлиев и още плеада изтъкнати патриоти, борци за национално освобождение. В жилите на Георги Димитров е пулсирала пиринска кръв, баща му Димитър Тренчев е от Разлог, майка му Параскева Досева от Банско.

Народът от този край десетилетия поред се къпе в кръвта си в борбата срещу поробители и потисници. Освен под турско робство, в резултат на несправедливия Берлински договор, в него с голяма сила се разгаря борбата за национално освобождение. Въстание след въстание разтърсват този край, Кресненско-Разложко въстание през 1878 г., Илинденско въстание през 1903 г., въстание в тила на турската армия през 1912 година.

Непосредствено след завършването на Първата световна война в Пиринския край (от 1934 г. до есента на 1944 г. Разложко и Неврокопско са включени административно в Пловдивска област.) се създават организации на БКП, които бързо се разрастват и превръщат в признат ръководител на трудещите се. Още в първите парламентарни избори през 1919 г. те в Пиринския край получават най-много гласове и за народни представители биват избрани двама комунисти: Асен Хадживасилев и Васил Мулетаров. А през изборите 1920 г. за народни представители са избрани трима комунисти: Владимир Поптомов, Васил Мулетаров и Димитър Благоев.

В Септемврийското въстание 1923 г. един въстанически отряд от 120 души от Горна Джумая потегля за Дупница в помощ на дупнишките въстаници, а в Разлог въстаниците превземат военната казарма и установяват работническо-селска власт в цялата околия.

Тези борби способстват за политическото израстване на народа, за създаване на чудесни традиции и ценни добродетели.

След жестокото смазване на Септемврийското въстание 1923 г. в цялата страна и физическата разправа с всичко честно и прогресивно в Пиринския край, народът в този край продължи да води тежка борба против монархофашистката власт и фашистката ВМРО.

Доверието на трудещите се в Пиринския край към партията нараства. В изборите за народно събрание през 1938 г. трима от четиримата кандидати за народни представители (Михаил Димитров, Илия Славков, Никола Кацаров) са избрани с листата на Единния фронт. По време на Соболевата акция през 1940 г. са събрани над 12 000 подписа.

Краят на 1940 г. и началото на 1941 г. заваря Окръжната партийна и ремсова организации със стабилни, сработени ръководства. Окръжен комитет в състав: Гроздан Николов – политически секретар, Никола Калъпчиев – организационен секретар и сътрудници: Владо Чимев, Славе Волев и Арсо Пандурски. За секретар на Окръжния комитет на РМС е издигнат Станой Крекмански, заменен по-късно от Стефан Миленков. Възстановени са околийските комитети на партията и РМС в целия окръг.

КУРС НА ВЪОРЪЖЕНА БОРБА

С наличието на революционни традиции и здрави и дисциплинирани партийни организации се обяснява този революционен рефлекс, с който комунистите от Пиринския край откликнаха на нахлуването на хитлеристката армия в СССР и решението на своята партия.

Окръжният комитет в Горна Джумая се събира още на 22 и 24 юни и взема решение срещу евентуални арести, а след получаване решението на ПБ от 23 юни решава: Възприема безрезервно курса на партията: всички застрашени от арест дейци на партията и РМС да преминават в нелегалност; да започне незабавно събиране на оръжие и боеприпаси; да се информират околийските комитети и се мобилизират силите на партията за изпълнение решенията на ЦК, като Окръжният комитет сам дава пример. От 22 юни до началото на юли преминават в нелегалност 6 души – членове на Окръжния и Околийския комитети на партията и поставят основите на партизанското движение в Горноджумайска околия. На 9.09.1941 г. минава в нелегалност и третият член на ОК Стойне Лисийски.

Никола Парарунов още на 22 юни напуска работата си в Якоруда, връща се в Разлог и дава указания на секретаря на Околийския комитет Кръстю Стойчев да се вземат мерки да не допуснат да бъде разгромена партията. Насрочват околийска партийна конференция на 29 юни.

Иван Козарев, който беше нелегален от 7 февруари на 27 юни води първия бой с фашистката полиция и откри началото на героичната въоръжена борба на българския народ през периода 1941-1944 година.

Никола Рачев, тогава държавен бирник в Самоков, още следващия неделен ден – 29 юни, заминава за София и се поставя в разпореждане на ЦК. От Антон Югов той получава задача да съобщи на Никола Парарунов да дойде в София, а сам да отиде в Разлог и заедно с Околийския комитет да създадат партизански отряд.

На 26 юли 1941 г. в м. „Св. Архангел Михаил“, между Банско и с. Баве, се събират: Никола Рачев, секретарят на околийския комитет Кръстю Стойчев – вече нелегален, легалният Александър Пицин – секретар на партийната организация в Банско, Никола Голев – член на ръководството, и нелегалният Крум Радонов. След изслушване доклада на Никола Рачев за решението на ПБ на ЦК на партията за поемане курс на въоръжена борба и произтичащите от това задачи, те приемат безрезервно курса на партията и решават да създадат партизански отряд. За целта всички вече излезли в нелегалност да се съберат заедно и да поемат новоизлизащите в нелегалност другари. В него отначало влизат: Никола Рачев, Кръстю Стойчев, Иван Козарев, Костадин Катранджиев и Крум Радонов. Никола Парарунов (също нелегален) беше извикан от ЦК в София. Всички очакват, че ще получи задача най-малко в мащаба на окръга и го считат за свой ръководител.

Околийските комитети в Св. Врач, Петрич и Неврокоп също безрезервно приемат курса на въоръжената борба и набелязват мероприятия за изпълнение решенията на ЦК. Потягат се партийните организации. Изграждат се бойни групи, води се разяснителна работа.

Първата година на партизанската борба за първите партизани, чети и отряди, както и за бойните групи е най-трудна. Те получават морално-политическа подкрепа на по-голямата част от населението на Пиринския край, което е едно от главните условия за успеха на

борбата. Полага се началото на яташката мрежа.

Първо значение придобива въпросът за задачите на партизани-те, организацията и начина им на живот и дейност, задачите на бойните групи и формите и начините им на действие. Особено сериозно място заема проблемът за снабдяването на партизаниите с оръжие.

За решаването на тези въпроси, в съчетание с все по-разширяваща се партийно-политическа работа в окръга, се провежда Окръжна партийна конференция на 23 септември в местността „Карчовица“ – Горноджумайско (Благоевградско). Присъстват представители от всички околийски комитети на окръга. На конференцията дава разяснение по горните въпроси Никола Парапунов, който остава член на комитета, а за нов член на Окръжния комитет е избран Арсо Поптодоров.

За изпълнение на една от най-болезнените и важни задачи – издирването и снабдяването с оръжие – участниците в конференцията се отправят към околийските партийни комитети.

В Горноджумайска околия, по решение на Окръжния комитет, група комунисти: Арсо Поптодоров, Владо Чимев и Симеон Лисичков се насочват към град Струмица за търсене изоставено оръжие от разгромената югославска армия. Оттам те донесат 17 бомби.

Бойната група в състав: Кирил Граменов, Йордан Ичков и Георги Немцов, след предварително разузнаване, успяват да измъкнат от натоварените с боеприпаси германски вагони от гара Горна Джумая 1500 патрона (9 мм за парабел и автомат), които предават на техническия сътрудник на Окръжния комитет Владо Чимев. Втори път, с участието на самия Владо Чимев, те успяват да вземат оттам още 500 патрона.

За оръжие към района на Петрич, заедно с Желю Демиревски, заминава партийният функционер Станой Крекмански. Заловени на самата укрепена линия „Метаксас“, те с риск на живота си успяват да се отскубнат от ръцете на полицията.

Многообещаваща и мащабна е операцията по снабдяване с оръжие, организирана и проведена под ръководството на Никола Калъпчиев. По неговото указание партийният секретар Ангел Димитров от с. Кошава и ремсистите Галчо Василев и Божия Георгиева пренасят една тежка картечница, патрони, единадесет бомби и десет мини (иззети от линия „Метаксас“) до с. Кошава, а оттам партийният

функционер от Разлог Никола Чилев и Прокопи Янев от с. Кошава ги пренасят до местността Предел, където ги укриват за нуждите на разложките партизани.

Георги Богданов от гр. Мелник, заедно с Илия Ризов и Христо Димчев, под прякото ръководство на Никола Калъпчиев, изнасят от линията „Метаксас“ и укриват в една изоставена къща в с. Цървище – Демир Хихарско: 60 пушки, 4 каси бомби, 2 леки картечници и други боеприпаси.

Голяма помощ в намирането, изземването и снабдяването с оръжие на партизанското движение в окръга пък и извън него (в Дупнишкия район), оказват и ремсистите от Петричката гимназия Стоян Богоев, Петър Калайджиев, Иван Гонов и Тодор Божилов.

Голяма част от него те издирват и пренасят с прякото участие на Стоян Младенов, железничар на Петричката гара, за нуждите на Дупнишкия партизански отряд.

В първите дни на м. август Н. Парапунов отива в Неврокоп. Той поставя задача да се издири намиращото се, по свидетелстване на някои другари, оръжие у населението, което да се изкупи. В началото на месец септември Н. Рачев и Крум Радонов със 130 000 лв., събрани от разложките комунисти, заминават да го изкупят. Но събрано и издирено такова не се оказва. Затова те лично обхождат линията „Метаксас“, но освен снаряди и специални пушечни бомби, друго по линията нямало. Надвечер влизат в с. Торгне и в кръчмата попадат на 15-16 полицаи от Зърневския участък и с голяма хитрост, в това число и на водача Коста Къшев от Лъки, се измъкват.

Събраното оръжие е недостатъчно, особено при възможността за разрастване на партизанското движение. Като се имат в предвид и провалите, които стават през есента и зимата на 1941-42 г. по тази линия, довели до разкриването и попадането на по-голяма част от него отново в ръцете на фашистката власт, острата нужда от оръжие се чувства още по-силно.

Светиврачката партийна организация и особено ремсовата организация развиват особено активна дейност по издирването и изземването на оръжие из изоставената укрепена гръцка линия „Метаксас“. Учениците ремсисти от с. Брезница (Светиврачко) Стоян Богоев и Петър Калайджиев на няколко пъти отиват за оръжие до линията „Метаксас“. Първият път Стоян Богоев пренася в торба: 8

бомби, триста патрона, а втория път още 20 бомби, които предава на Младен Стоянов за нуждите на Дупнишките партизани. Той предава още три дълги пушки гръцки на другарите от Свети Врач и за нуждите на Дупнишкия партизански отряд – още 200 патрона.

В Неврокопска околия особено дейни в това отношение са ремсистите под ръководството на Анещи Узунов. Те също събират оръжие от линията „Метаксас“ – главно бомби и патрони, и ги предават на съхранение в домовете на партийните функционери Стефан Палелезов и П. Попстефанов. Партийната организация в с. Лъки укрива 164 бомби, 11 бухалки, 5 пушки, 2 пистолета и 13 метра фитил.

Но събраното оръжие е недостатъчно. До пролетта на 1944 г. партизанските отряди в Пиринския край нямат никакво автоматично оръжие. По-добре те се въоръжават в хода на борбата чрез нападение на общини, полицейски участъци, лесничейства и в боевете с врага.

В началото бойните групи са малко на брой, но с разрастването на антифашистката съпротива техният брой и броят на членовете им се увеличава. Организацията в дейността им се централизира и усъвършенства. Те разузнават за фашистките обекти, за намеренията и действията на полицията, като информират за тях партизанските ръководства. Членовете на бойните групи осигуряват храна, участват активно в търсенето и снабдяването на партизаните с оръжие, провеждат самостоятелни бойни акции или такива съвместно с тях.

В Горноджумайска околия действат няколко бойни групи, които се ръководят от члена на ремсовото ръководство Темелко Мирчев. Бойна група участва в изземване на боеприпаси (патрони) от германските вагони на ж.п. гарата 1941 г. Друга бойна група в центъра в Симитли, през декември с.г., взривява пред ж.п. пирка „Кресна“ вагон с бомби, предназначени за хитлеристките войски. Членовете на други бойни групи разузнават за местонахождението на складовете и жилищата на разквартируваните германски войски в Горна Джумая, както и на агентите и най-злостните полицаи и контрачетници в града.

В Разлог до есента на 1941 г. са изградени няколко бойни групи, като само при кооперативния гатер в района на Предела бойната група наброява 15 работници. В Якоруда действат 10 бойни групи, в с. Белица още няколко.

Сериозно разтревожена от развитието на цялостната обста-

новка в страната и на партизанското движение в Пиринския край, властта предприема жестоки мерки, стремейки се да го ликвидира още в началото.

На 30 октомври 1941 г. полицейски агенти тайно нахлуват в квартирата на члена на Окръжния комитет на РМС Йордан Мирчев Златков и го убиват по най-жесток начин, представяйки смъртта му като „самоубийство“. На 20 ноември с.г. фашисткото ръководство на концлагера „Еникьой“ умишлено лишава от медицинска помощ тежко заболелия секретар на Окръжния комитет на РМС в Горноджумайския окръг Стефан Миленков, който умира в ръцете на своите другари. При провал в Църковище, Демирхисарско, е ранен и заловен Н.Калъпчиев. В Световрачко са арестувани 10 души и събраното оръжие попада в полицията.

В началото на 1942 г. е разкрит Околийският комитет на партията в гр. Свети Врач и няколко участници в бойни групи. През февруари полицията нанася удар върху Горноджумайската партийна организиция. Заловени си членовете на Околийския комитет Асен Тасев, Георги Сивов и Георги Димитров. Извършени са блокади. Станке Лисичков води престрелка и пада ранен. Арестуван е Владо Чимев, а след него и Гроздан Николов. Така Окръжният комитет на партията се оказва разстроен. В Разложко са арестувани Кръстьо Стойчев, Никола Чилев, Иван Тумбев и други.

Въпреки тези удари, окръжната партийна организация запази своята жизненост. Но поради засиленото полицейско преследване, дейността ѝ е силно затруднена.

Областният комитет се зае да възстанови разстроените околийски и местни комитети. В Горна Джумая е съставен нов околийски комитет начело с Таско Тасев. Градският комитет на РМС възглави Веса Бараковска. В Разлог секретар на Околийския комитет стана Никола Рачев. За секретар на Околийския комитет на РМС е утвърден Георги Йосифов Мадолев. След провал на 4 юни 1942 г. в София той преминава в нелегалност. Заедно с Георги Стоянов (Калмика) той пристига в Белица. Скоро след това към тях се присъединяват Иван Г. Тричков и Алекси Сачков – партизани от Разложката чета. Така се създава Беличката чета. В Разложкия партизански отряд идва отново авторитетният и обичан ремсов ръководител Асен Лагадинов, прекарал зимата в София. Партизаните от Разложкия отряд достигат

15 души.

В резултат на ударите на фашистката власт Петричкия район пострада най-много. Много партизани и ремсови дейци са изпратени в концлагери. Връзките с Окръжния комитет са прекъснати. Първа се съвзема ремсовата организация. През април 1942 г. се формира околийски комитет в състав секретар Мирчо Разбойников и членове Никола Паскалев, Христо Денишев и Васил Дългоцев. През есента той започва да действа като Околийски комитет на партията. Установени са връзки с Гръцката комунистическа партия.

На 2 август 1942 г. в м. Беговица в Пирин планина се провежда Светиврачка околийска партийна конференция. На нея присъстват Никола Парапунов, Арсо Пандурски и Иван Козарев. Информация за състоянието на движението след провала прави Петър Датайлов. Доклад изнася Николая Парапунов по международното и вътрешното положение. Избран е Околийски комитет на партията в състав: Димитър Траянов – секретар, и членове Иван Гаров и Коста Бохчев. Атанас Николов е натоварен да отговаря за ремсовата организация.

През септември с.г. Парапунов посети и Неврокопския район. Секретар на Околийския комитет е Иван Гулев и членове Анещи Узунов, Трифон Ключков, Кирил Карамфилов и Георги Мингов. Проведената конференция се занимава с въпросите на въоръжената борба и мерките за укрепване на местните партийни и ремсови организации. На Иван Гулев и Анещи Узунов, който беше преминал в нелегалност през август 1942 г., е възложено създаването на партизански отряд и след привличането на Борис Мунчев се поставят основите на третия партизански отряд в Пиринския край – Неврокопския партизански отряд.

Усилена организаторска дейност на ОК на партията, въпреки неблагоприятната международна и вътрешна обстановка, дава добри резултати.

Най-усилена дейност, особено през втората половина на 1942 г. развива Парапунов, а под негово ръководство и останалите дейци, по популяризирането програмата на Отечествения фронт. Тя е предадена за първи път от радио „Хр.Ботев“ на 17 юли 1942 г. В местността Плашка полена – Разложко землище, се провежда съвещание на Окръжния комитет, на което присъстват и разложките другари. Парапунов след това провежда такива срещи с всички околийски комитети.

Въпреки известни колебания в успеха, в няколко специални беседи комунистите си изясняват задачите.

Изхождайки от факта, че в Пиринския край след 1924 г. не са съществували други партии, включително и буржоазни, партията се ориентира не само към граждани, бивши членове на партиите, влизащи в ОФ, но и главно към честни и прогресивни граждани, патриоти. Що се отнася до бившите членове на БЗНС, въпросът за сътрудничество с тях беше решен от нашите партии още през 1923 г. Някои от тях вече бяха станали ятаци на изграждащите се партизански отряди. Горноджумайските другари, наред с другото, изпращат програмата на ОФ до много граждани по пощата. Под ръководството на Парапунов партизаните не само я разясняват пред комунистите, но и правят усилия да спечелят отделни по-авторитетни хора от бившите партии, непреминали на страната на фашистката власт, в които напомнят за страшното възмездие, което ги очаква, ако продължават да угнетяват народа. А на други общественици и обикновени граждани, в това число и офицери, разясняват програмата на ОФ, подканват ги да осъзнаят своята отговорност пред Родината и да се наредят на страната на ОФ – главно за нейното популяризиране сред народа.

Бойни акции почти не се провеждат, с малки изключения. На 4 декември се провежда бойна акция срещу германските свързочници в гр. Горна Джумая, които поддържат специална телефонна линия по долината на р. Струма от София до Солун. Партизаните Кирил Граменов, Станой Крекмански и Георги Стоянов хвърлят бомби през прозореца на къщата, разрушават апаратурата. На 10 декември в с. Белица И. Тричков и Г. Мадолев в кръчмата изпълняват присъда над един предател и един опасен полицейски сътрудник. В с. Дупнишка Бистрица Парапунов и Пандурски застрелват в общината кмета и един полицай. Облечени и екипирани като туристи, Парапунов и Пандурски на път за София трябва да преминат река Бистрица, но тя е пълноводна и се налага да минат по моста в селото. По това време тук има много селяни, полицаи и войници. Заподозрените биват арестувани от войник и полицай и откарани в общината при кмета. И там са прегледани раните им, а след това следва и обискирване, на което те се възпротивяват. Войникът казва, че ще потърси помощ и излиза. Полицаят прегръща Парапунов и напипва пистолета му. Тогава Парапунов кимва на Арсо и стреля в полицая, а след това в

кмета. Арсо му подава втория си пистолет и двамата, преследвани от войници и полицаи, се разделят, но успяват да се измъкнат.

През 1942-43 г. партизаните от ГорнаДжумая презимуват в построени от тях землянки на две места: първата група – командирът А. Пандурски, С. Крекмански и Манов в гъсталаците под Дараклийска махала, наречена „лятната веранда“, и втората – политкомисарят С. Лисийски и К. Граменов в м. „Попова глава“, наречена Щабът, и колибата на семейството на Гина Междуречка.

В Разложко Беличката чета се устройва в Рила в м. „Хайдушка скала“, по-късно наречена от партизаните „Червения площад“.

Секретарят на Окръжния комитет Никола Рачев, командирът Крум Радонов и братята Костадин и Асен Лагадинови се установяват в добре устроена землянка в м. „Шипоко“ на около 100 м. от къщата на стопанството на Петър Цветков, където Пенко Билув с двама от синовете си, Иван и Гьорето, зимуват със стадото си. В нея около Нова година отиват и Н. Парапунов и Георги Стоянов (Калмика). Иван Козарев прекарва зимата отново сам в Пирин, Костадин Катранджиев – у роднини и ятаци в Годлево. Иван Гулев и Анещи Узуннов – в с.Марчево, Нерокопско.

Освен отделни излизания за връзка и работа с партийните организации, в зимните биваци по план се провежда сериозна работа за политическото и културното развитие на партизаните. Изучава се „История на ВКП (б)“, „История на БКП“, „Въпросите на ленинизма“ и др. Работата по политическата, военната и обща подготовка на партизаните никога не престава, даже и в най-трудни условия. Поставят се на обсъждане много теоретични и актуални проблеми на партията и партизанското движение. Почти няма случай Парапунов да отиде при партизаните и да не прочете лекция или постави на разглеждане някой въпрос. При едно обсъждане на въпроса за въоръженото въстание и перспективата за развитие на партизанското движение Козарев изказва следната мисъл: „Ние трябва да се превърнем във власт преди да сме победили. Хората трябва да идват при нас не само да се оплакват от фашистката власт, но и да се съдят помежду си“. И от есента на 1943 г. такива случаи имаше. Партизаните издават заповеди, с които не само трудещите се, но и някои представители на фашистката власт се съобразяват. Към партизанските отряди се обръщат за помощ.

РАЗРАСТВАНЕ НА ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА ПРЕЗ 1943-1944 ГОДИНА

В началото на 1943 г. Съветската армия с победата си в Сталинградската битка постави началото на коренния прелом в хода на войната. А след битката при Курск инициативата изцяло премина на съветска страна. В тази обстановка патриотичните сили на народа стават по-активни, антифашисткото движение укрепва и се развива.

В началото на м. април 1943 г. в Разложко се провежда околийска партийна конференция. Нужно е да се даде по-голяма организираност и перспективност в действията поради дезертърството на Михаил Кобаков. На конференцията присъстват само нелегални: Н. Парапунов, К. Радонов, Н. Рачев, К. Лагадинов, И. Тричков, А. Сачков, Б. Лагадинов, Г. Й. Мадолев, А. Пичин, Г. Градинайн, К. Тричков и Г. Стоянов. Конференцията преминава при висока активност. Най-задълбочено са обсъдени всички въпроси, свързани с по-широко разгръщане на бойната и партийна работа и изграждането на ОФ комитети. Попълнен е Околийският комитет на партията, като в него влизат: секретар Н. Рачев и членове К. Радонов, И. Тричков, Г. Й. Мадолев и легалният Г. Хаджииванов. Изгражда се военно ръководство на отряда – К. Радонов – командир, Г. Й. Мадолев – политкомисар, И. Тричков – зам-командир. Тази конференция има голямо значение за развитието на въоръжената борба в Разложко.

Новата международна обстановка в резултат на победите на Съветската армия внася известен смут сред монархофашистката власт в Пиринския край. Това се вижда и в докладите на тогавашните полицейски органи. Но въпреки своето объркване, тя отново предприема мерки срещу дейци на антифашисткото движение, за да сломи тяхната воля за борба. В Горна Джумая се извършват масови арести, побоища, съдебни разправи и интернирания. На 19 март 1943 г. получават нови задочни смъртни присъди Н. Парапунов, С. Лисийски, К. Граменов, Б. Манов и С. Крекмански. А други дейци на местната партийна организация са осъдени на различни срокове затвор. В Неврокопско е арестувана група от шест човека от с. Лъки. Провалена е възможността на Неврокопския район със своите най-благоприятни природо-климатични, исторически, политически условия и голям еднотрупен опит от началото на двадесетте и тридесетте годи-

ни в борбата с фашистката ВМРО за развитие на въоръжената борба. Това, съчетано с дезертьорството на М. Кобаков през 1943 г., сериозно удари по авторитета на комунистите и за дълго време разстрои околийската организация. Провалът засегна гр. Неврокоп, Гайтаниново, Гърмен и Кремен и внесе смут в Разложко, където провалът е избегнат чрез преминаване в нелегалност. В съдебния процес, който се състоя на 28 май до 5 юни 1943 г. са осъдени задочно на смърт Н. Парапунов, Кр. Радонов, И. Козарев, А. Лагадинов, А. Пичин, И. Губев. От задържаните смъртни присъди получават Трифон Ключков, Михаил Харизков и Ангел Папалезов. По-късно смъртните присъди са заменени с доживотен затвор. Други 29 дейци на партията и РМС получават присъди за различни срокове затвор. През лятото са осъдени трима от Банско, двама от Белица, трима от Сатовча. Фашистката власт предприе и масови интернирания на близки на партизаните и други прогресивни хора. Репресиите засягат най-силно Разложката околия. През май от Белица са интернирани 71, от Разлог 19, от Банско 15, от Добринище 19, от Якоруда 1. Мнозина са изпратени в концлагери и трудови лагери (черните роти).

В Разложко са струпани големи полицейски сили, включително и моторизирана полиция от Пловдив. Създадени са контрачети в състав действащи кадрови полицаи, запасни полицаи, мобилизирани чак от Бургаско и местни фашистки елементи, главно останки от Михайловската ВМРО. Фашисткото правителство излиза с призив към партизаните. То оповести решение на МС, че дава амнистия на онези партизани, които нямат престъпления при условие, че те се предадат доброволно в периода от 19 до 29 април. Разни типове със заповед № 523 от 01.05. 1943 г. на Министъра на вътрешните работи са назначени в контрачетите на Разложка околия със 150 лв. надница. А със заповед № 2823 на снабдителния отдел на дирекцията на полицията са зачислени на доволствие от 01.05.1943 г. първите контрачетници от селата Кремен, Бачево, Якоруда и Банско.

Партизаните разпространяват свой позив. В него се разобличава противонародната политика на правителството и се заявява, че ние се борим за освобождение на страната от хитлеристката окупация, за установяване на народна власт. На заплахата, че ще се разправят с нашите семейства ние заявяваме, че ще усилим борбата срещу представители на павителството и техните семейства. Ние не

само, че няма да се предадем, но и няма да бягаме, а ще нападаме! След изтичане на срока за предаване, полицейските органи въвеждат редица тежки ограничения за населението: установява се строг полицейски час, за работа на полето и гората се издават открити листове, които важат само за един ден, абсолютно се забранява изнасянето на храна. Стадата се прибират в населените пунктове. В изпълнение на заявлението, че няма да бягат, а ще нападат, група партизани: К. Радонов, И. Козарев, А. Пицин и Благо Джуганов разгромяват контрачетници, които през деня почиват в открити места, а нощем устройват засада в местността „Свети Никола“. Убити са двама полицаи и един е ранен. Партизаните вземат четири пушки, патрони, раници, платници, но не вземат нито троха хляб, макар че поради блокадата, не са виждали хляб 10 дни. Знаейки, че партизаните не стрелят срещу войници, на другия ден, преоблечени във войнишки дрехи прокурорът и някои от полицейските началници отиват на местото на нападението и констатираат, че партизаните имат храна и неофициално отменят забраната за изнасяне на храна на полето.

Друга група партизани – Иван Тричков, Кръстьо Тричков, Йосиф Шопов и Алекси Сачков, влиза в с. Белица, за да изпълни присъда срещу кмета. На 26 май Кр. Радонов, Б. Джугданов и Илия Попангелов биват предадени и оградени от полицията в една овчарска колиба близо до с. Кремен. Загива Илия Попангелов, а Кр. Радонов, ранен, със счупен крак, се промъква до с.Елешница, където под грижите на семейството на Н. Проев се лекува близо 3 месеца. Б. Джугданов с лека рана се прибира в отряда. Месец след това, на 26 юни, група партизани с Б. Джугданов ликвидират овчаря предател.

На 6 май 1943 г. И. Мунчев и И. Гулев водят престрелка с обградилата ги полиция. Б. Мунчев пада убит, а И. Гулев успява да си пробие път през обкръжението и след това чрез другари от Сатовча отива в отряд „Антон Иванов“. На 10 май 1943 г. на път за Разложко загива Анещи Узунов, това е нов тежък удар върху партията и съпротивителното движение в Неврокопско.

В Горноджумайска околия в периода март-април 1943 г. партизаните развиват усилена политическа работа, като на два пъти посещават селата западно от Струма Бучино, Лисия, Дренова, Логодаж, Лешко, Селище, Покровник и източно от Струма – Хърсово, Осеново, Градево и Марулево. Освен политико-разяснителната работа по

селата, разобличаваща действията на фашистката власт, укрепваща вярата в победата на Съветската армия и народа, партизаните разширяват и укрепват яташката мрежа и в Падеж, Струмски чифлик, Айдарово и други.

На 27 юли 1943г. в местността „Равнище“ под ръководството на Н. Парапунов окончателно се формира Горно Джумайският партизански отряд с командир Арсо Пандурски, политкомисар Станке Лисийски и Станой Крекмански (Вълко) и Кирил Граменов (Райко), Станко Крекмански.

През пролетта и лятото на 1943 г. излизат от града и селата още нови партизани: Веска Бараковска, Софрони Мазнев, Анжел Вагенщайн, Мойс Калев, сърбинът Драгутин Костадинов, Станке Урдарски и др. До края на лятото броят на партизаните в отряда нараства на 35 души.

В края на май и началото на юни 1943 г. Никола Парапунов и Арсо Пандурски, водени от Мойс Аврамов, партизани от Дупнишкия партизански отряд, заминават за София. Сред редица трудности и рискове, поставящи на изпитание живота им те успяват да се свържат с ЦК на партията и Главния Щаб на НОВА. В столицата престоюват около петнадесет дни. По време на тяхното пребиваване пада убит, недалеч от тях, в наша яташка квартира, след неравно сражение с полицията партийният функционер Станю Василев – Ватмана. Тримата другари се завръщат, придружени от Лев Главинчев, представител и член на Главния щаб. Мойс Аврамов и Лев Главинчев остават в Дупнишкия отряд, а Н.Парапунов и Арсо Пандурски пристигат в Горноджумайския отряд.

На 15 юни 1943 г. при землянката „ЩАБА“ в м. Равнището (Попова глава), Горноджумайско, на партизанско съвещание Никола Парапунов информира партизаните за работата, извършена в София и обявява: Централният комитет утвърждава предложениия състав на Окръжния комитет на Горноджумайския окръг (Област) със секретар Никола Парапунов и членове – Стойне (Дончо) Лисийски и Арсо Пандурски. За секретар на Окръжния (Областен) комитет на РМС утвърждава Кирил Граменов. Ст. Лисийски отговаря конкретно и за партийно-политическата работа и за организацията в Горноджумайска околия.

Поради размаха на партизанското движение, то се превръща в

Народоосвободителна армия, а партизанските единици в страната в нейни части със свой Главен щаб. Страната се разделя на 12 ВОЗ.

Пиринският край е определен като Четвърта ВОЗ със Щаб: 1. Никола Парапунов – военен и политически ръководител на Зоната; 2. Арсо Пандурски – член на Щаба и заместник по военните въпроси; 3. Стойне Лисийски – член на Щаба.

*Никола
Парапунов*

Кирил Граменов като секретар на Областния комитет на РМС да присъства на всички заседания на Областния (Окръжен) комитет и Щаба на зоната със съвещателен глас и води протоколите на заседанията.

Превръщането на партизанските чети и отряди в страната в Народоосвободителна армия със свой Главен щаб и създаването на 12 ВОЗ, в това число и на Четвърта ВОЗ, бележи нов качествен ръст на партизанската въоръжена борба и нов етап в нейното развитие.

Новата обстановка и изграждането на Щаба на 4-а ВОЗ веднага дава своето положително отражение. В няколко заседания Щабът на зоната поставя следните задачи: По-нататъшното укрепване и усъвършенстване военната структура на партизанските единици и подобряване на политическата работа сред отрядите и сред населението; полагане основите и разгръщане на партизанското движение в Светиврачка и Петричка околии и неговото масовизиране в Горноджумайска, Разложка и Неврокопска; организиране на тясно взаимодействие между Разложкия и Горноджумайския партизански отряди при провеждане на крупни партизански акции по долината на Струма, важна пътна артерия за снабдяване на германската армия в Гърция. По-нататък Щабът на зоната предвижда организиране на такова тясно взаимодействие с Дупнишкия партизански отряд на Ж. Демиревски, провеждане на крупни акции за овладяване на с. Брежани, мините край него, освобождаване на политзатворници в лагера в околността му, приемане на цял взвод (28 души) червеноармейци (военнопленници) от немските ремонтни работилници край Горна Джумая, свързване със съветското командване по радиото за получаване на оръжие по въздуха и др. Редица от тези задачи на Щаба на зоната се изпълниха, други не можаха поради независими от него причини и гибелта на Н. Парапунов и Арсо Пандурски.

На 5 август 1943 г. Горноджумайският отряд „Н.Калъпчиев“ блокира лесничейството в м. „Добро поле“. Иззети са 13 пушки, три бомби, 2 пистолета, патрони, наказан е опасен полицейски сътрудник. Проведена е разяснителна работа със служителите и работниците.

След акцията партизанският отряд се изтегли в горите на с. Стоб, на другата вечер прехвърля р.Струма и се установява в гората на землището на с. Дреново и в този район разгръща активна разяснителна работа сред населението на селата Дреново, Клисурса, Лешница (Обел), Логодаж, Падеж и Покровник укрепва яташката мрежа. От този район, западно от р.Струма, излизат и се присъединяват към отряда нови партизани – Иван и Асенчо Чаушки (Димо и Милчо), Стоимен Календарски (Чавдар) и Анка Поповска (Цвета) – всички от с. Дреново, Стефка Филипова (Райна) и Станой Ковачки от с. Лешко.

Разрастването на партизанското движение в Горноджумайска околия през м. август и септември 1943 г. обхваща и самата Горна Джумая. Излизат нови партизани: Петър Костадинов (Делчо), Иван Узунов (Камен), Асен Дерменджиев (Юли), Васил Крекмански (Пугачов), Георги Грънчаров (Янко), шест еврейски другари от черните роти по р. Струма Хайм Израел (Живко), Яко Яков (Сашо), Марко Семо (Гошо) и Митко Иелзуари (Митко), както и сестрите Блага (Бойка) и Мария (Донка) Междуречки, дъщери на баба Гинка Междуречка, сърбинът Драгутин Димкович (Джуро) и др. Ремсистите от Горна Джумая организират бягството на пленения лейтенант Иван Захариев Валчук.

На 27 септември партизанската група начело с А. Пандурски напада кметството на с. Лешко, откъдето са взети 3 пушки, бомби, бинокъл, патрони и други предмети. На 2 октомври под ръководството на С. Лисийски група партизани навлизат в махалите Карабельовска, Баркаданска, Широканска и правят събрания с населението. А. Пандурски блокира новостроящия се тунел по ж.п. линия, която ще свързва Горна Джумая с Царево село, взема хранителни продукти и взривни вещества, провежда митинг с работниците. На 5 декември група партизани, начело с командира на отряда Асен Дерменджиев, напада военния пост на ж.п. моста на р. Бистрица, близо до с. Струмски чифлик, пленява целия му състав и взема като трофей една

картечница и няколко пушки. Това в самите покрайнини на Горна Джумая .

На 7 декември Горноджумайският отряд освобождава 19 политзатворници от лагера край мина „Пирин“. Това е акция с голям политически ефект.

На 24/25 януари 1944 г. базата на четата в Лещанската планина под вр. Кликач е разкрита. На 27.01. с.г. четата води бой с обкръжаващата я полиция в района на базата. Загива геройски партизанинът Славе Костадинов, прикриващ изтеглянето на другарите си. На 28 януари партизаните от четата прекарват в дълбокия сняг на открито в района на селата Логодаж и Лешко, а през нощта на 28/29 с.м. след дълъг изнорителен поход, преодолявайки студа, глада и дълбокия сняг, се изтеглят и настаняват в една от плевните на махала Папровска, с.Лисия, Горноджумайско.

Тук четата е отново предадена. Сутринта на 29 януари тя е обградена от многобройна войска: ловна рота от 14 пехотен Македонски полк, усилена с картечници и минохвъргачки, група хитлеристки войници от с. Бураново и контрачета на върлия михайловист и убиец Стоянчо Бучински. Фашистите откриват убийствен огън с картечници, пушки и минохвъргачки по нищо неподозиращите партизани, капнали от умора и потънали в дълбок сън. Но въпреки всичко, под командата на своя командир те встъпват в последния си бой. Близко час (от 13 до 14 .00 ч.) на 29 януари се носи зловещата канонада на неравния бой около плевнята на в. Чукара, Лисийско землище. Нито един от партизаните не проявява слабост и колебание. В този неравен бой загиват със смъртта на храбрите, начело със своя безстрашен командир Арсо Пандурски партизаните: съветският офицер Ванюша Валчук, Весела Бараковска, Асенчо Чаушки, Станой Ковачев и Борис Захов – всичко десет партизани. Жителите на Горна Джумая тръпнат от тътена на боя, недалеч от града, който се носи по хребетите на Рила. Вечерта, разголени и обезобразени трупове на загиналите верни синове и дъщери на народа са захвърлени в двора на пожарната команда в Горна Джумая, за да вдъхнат страх и покорност на населението.Трима от партизаните от четата на Арсо Пандурски – Асен Итов, Иван Чаушки и Софрони Мазнев, намиращи се по работа в този момент в района на Дреново, са заловени чрез предателство и разстреляни в града при „опит за бягство“. От четата на А. Пан-

дурски остава жив само С. Чимев. Това е тежък удар върху партизанското движение в Горноджумайско и върху окръжното партийно ръководство.

На уговорена среща на 9.12.1943 г. в местността „Сухата чешма“ край гр. Г. Джумая отиват Н. Парапунов, К. Граменов и Петър Костадинов. От станалия в града провал полицията научава за срещата и организира засада. Н. Парапунов пада убит, а К. Граменов, макар и тежко ранен, успява да се измъкне и укрие. Гибелта на Н. Парапунов е тежък удар за партията и цялото антифашистко движение на окръга.

В Разложката околия настъпва оживление в дейността на партизанския отряд. Излизат нови партизани и първото партизанско семейство в Разложкия партизански отряд – Георги Топалов, синовете му Иван и Димитър и дъщеря му Бойка.

На 5 август група партизани почиват в м. Дълбока вода близо до Разлог. Предадени, те са изненадани с автоматичен огън от близо. Смелият партизанин Олег Лагадинов хвърля бомба, спуска се във водата, стреля и ранява тежко околийския полицейски началник. Групата успешно се изтегля. В Разлог в 2 часа войникът Григор Григоров, като часови, извежда арестувания Георги Чилев и стават партизани. При претърсване войска и полиция попадат на група партизани в м. Плашка поляна. Убит е един войник.

Активността на партизанския отряд се дължи на победите на Червената армия, която след Курската операция бързо настъпва на Запад и неуспехите на фашистката власт са значителни.

На 3 септември 1943 г. в Разложкия отряд се завръща оздравелият след раняването Кр. Радонов. На заседание на партийното ръководство и Разложкия партизански отряд в началото на месец септември, на което присъства и Н. Парапунов са направени следните изводи: първо, да се засили бойната дейност, непрекъснато да се провеждат акции и да се нанасят удари по врага, първата акция да се проведе срещу полицията в с. Кремен и да се завземе селото; второ, поради тежките условия – продължителна зима и дълбоки снегове – да се създадат бази със запаси от храна, така няма да се налага при неизгодни условия партизаните да влизат в селата за храна; трето, запасяването с храна да се извършва основно от ятаците и четвърто – ръководството реши отрядът да се зазими на три места в

Пирин и Рила, а част от ръководството в квартири в населените места с оглед при нужда да може да събира отряда или да извежда някоя от четите. Всяка чета да създаде запаси с оглед да може да приеме още една чета; определени са съставът, ръководството и режимът на напускане на четите и слизание в населените места.

В изпълнение на това решение отрядът заминава за землището на с. Елешница, където се охраняват 18 прасета – по две на околийския управител, околийския полицейски началник и началника на гарнизона и по 2 на други началства. На 30 септември за една нощ партизаните ги изколват и насояват за зимата в сандъци в землянка. Тази акция се посреща много добре от народа. Започват и подмятания: „А, ето кой храни партизаните..., а гонят нас“.

На 17 октомври голяма група полиция и контрачетници от Разлог, Бачево и Белица блокират четата на Ив. Тричков в Рила. Но благодарение на спокойното и твърдо ръководство на командира, четата се изтегля само с един ранен. А на другия ден, без да знаят за станалото, към този район отиват Кр. Тричков и Славе Попов и се натъкват на полицейска колона. Те стрелят, убиват един полицай и се изтеглят. Малко по-късно Пределската чета отново напада горския пункт в местността „Тишето“. Всичко това обърква полицията. Едва тя се насочва към едно място, партизаните извършват акция другаде.

Партизанският отряд вече действително се превръща във власт и започва да издава заповеди, които народът в болшинството си, та дори и някои врагове, започват да изпълняват. Например, отрядът забранява на ловците да ловуват в горските райони, защото там тогава се съсредоточават храни в голямо количество и може да се разкрият местата за зимуване на отряда. Тази заповед изпълняваха всички, с изключение на контрачетите.

Към отряда се обръщат за помощ отделни хора, даже села, заедно с кметския наместник, какъвто е случаят с Черешка.

След като не успя да застави хората от другите селища сами да откарват в приемателните пунктове определения им наряд, фашистката власт реши да направи пробив чрез помаците. Това бяха винаги беззащитни, ограбвани, торрмозени и заплашвани хора. Заплашват ги и сега и ги заставят да откарат 92 овни на приемателния пункт в с. Елешница. Командирът Кр. Радонов, охраняван от ръководителя на бойна група Васил Бельов ги освобождава и връща на стопани-

те. За да не ги преследва властта, Кр.Радонов написва три заповеди: до кмета на с. Елешница, до околийския управител и до околийския комисар в Разлог, в които посочва, че партизаните са освободили реквизираните овце и ги предупреждава, че при втори опит за насилствено взимане на добитък ще отговарят лично с главите си.

Отражението на тази акция за защита на населението е извънредно голямо. Още на другия ден се заговори, че за освобождаване на реквизираните овце в с. Елешница е отишъл целият отряд. Коментира се, че партизаните имат хора навсякъде, които веднага им съобщават да дойдат, знаят съдържанието на заповедите до фашистките управници и че партизаните държат на думите си.

Фашистката власт не можа да получи заплануваното количество дървен материал и смола. За сриване доставките на тези материали партизаните използват всички средства за агитация сред горските работници, които често биват мобилизирани граждански, за да ги изпратят на работа.

Партизаните усилено агитират населението да не дава определените му наряди, храни, месо и други. А сега направо заповядват „Който изпълнява заповедите на фашистката власт, ще го считаме за човек на властта. Не давайте! Нека реквизиционните комисии, полицията и кметовете сами да дойдат да си вземат. Тогава ние ще се разправяме с насилниците“.

И хората доволни, и тези, които не симпатизират на партизаните, и те не дават нарядите, заявявайки: „Елате, сами си вземете. Страх ни е от партизаните.“ Така почти до края на м. октомври фашистката власт не можа да накара населението само да откарва определения им наряд дребен добитък.

От ръководството на партията и отряда Н. Рачев, Кр. Радонов и партизаните Георги Топалов, Никола Савов, Никола Бояджиев, а след това и Ив.Чулев и Васил Грамбелов зимуваха в квартира в с. Елешница, а четите в Пирин и Рила.

На 3.02.1944 г. в с. Елешница идва полиция. Разузнаването уточни, че на следващия ден тя ще отиде в помашките махали. Друга полицейска група ще отиде в с. Бабек. Целта е да се заставят помашите да изпълнят наряд месо от едър рогат добитък. Щабът на зоната решава, въпреки тежките зимни условия, да изпълни обещанието си да даде защита на народа, макар и със силите само на зимуващите в

селото партизани. На 4.02 партизаните посрещат полицията в м. „Баниите“ и я разгромяват, като вземат първия в разложкия партизански отряд автомат от убития зам-околийски началник на полицията и три италиански карабини, но дават и една жертва – Никола Бояджиев (Остап).

Съживява се партийната работа в Светиврачка околия. На 10 август Н. Парапунов провежда съвещание с партийни дейци от града, а на 22 август 1943 г. в м. „Беговица“ се провежда околийска партийна конференция, която избира за нов секретар на околийската партийна организация Петър Данаилов и членове Илия Чорбаджийски и Иван Хаджимитов. За секретар на РМС е определен Атанас Ангелов. Вземат се решение за активизиране дейността по изграждане комитети на ОФ и по долината на р. Струма, която се вярва главна артерия за снабдяване на немскофашистката армия в Гърция. За прекъсване на тази връзка трябва да се използват основните сили на зоната и да се осъществи тясно взаимодействие с гръцкото съпротивително движение. Конференцията поставя задачи на партийното ръководство да се свърже с войниците – трудоваци, които работят в трудовите военни лагери по долината на р. Струма и в близост до Свети Врач.

Много от партийните ръководства установяват връзка с гръцките организации на ЕАМ, ЕЛАС и на ГКП в гр. Серес.

Светиврачкият партизански отряд се създава през лятото на 1944 г. В началото негово ядро са нелегалните дейци А. Ангелов (комунист), Стоян Лесичков (земеделец) и Ст. Хаджигеоргиев (бивш сандинист). На 15 юни 1944 г. в м. „Курилото“ в района на с. Склаве на разширено заседание на околийския комитет се решава сформираният партизански отряд да се нарече „Яне Сандански“. За негов командир е издигнат Стойчо Георгиев, а за политкомисар Борис Цветков. Отрядът се състои от две чети, първата с командир Ангел Косачев и действа в Мелнишкия район и по южните склонове на Пирин планина; втората с командир Ст. Лесичков и политкомисар Илия Чорбаджийски в района на планината Али Ботуш.

След създаването на отряда „Яне Сандански“ в него веднага идват нови партизани от града, селата и концлагерите.

Формира се щаб на отряда в състав: командир – Стойчо Георгиев, политкомисар – Борис Цветков, член Илия Чорбаджийски и интендант Ангел Ангелов.

На 15 юли първа чета провежда първата си акция. Тя завзема мандрата в м. „Башмандра“ и изнемва нужното количество продукти, като унищожава голямо количество сирене, кашкавал и масло, предназначени за немската армия. Подобни акции провежда и Алиботушката чета на 28 юли и на 8 август.

На 16 август се провежда наказателна акция в с. Хърсово за респектиране на фашист – михайловист. Партизани и местната бойна група изнемват 8 пушки, 2 бомби, един пистолет и много патрони.

През м. август Алиботушката чета се среща с партизани от Петричкия отряд „Антон Попов“ и представители на ЕЛАС. В дните непосредствено преди 9.09.1944 г. Светиврачкото партийно ръководство и партизанският отряд „Яне Сандански“ приемат курс на решително навлизане в селата, провеждане на масови събрания и митинги, завземане властта от ОФ комитетите, активно включване на бойните групи в масовите прояви на населението.

На 7 април в м. „Каменица“ в змелището на с. Кремен се създава Неврокопският партизански отряд. Отрядът получава името на загиналия пламенен партиен и ремсов ръководител Анеци Узенов. Командирът на Четвърта ВОЗ обяви ръководството на отряда: за командир е издигнат Григор Марков, за политкомисар Иван Гулев, за зам-командир – Георги Джагданов и за политкомисар – Георги Данелов. През май 1944 г. отрядът провежда първата си акция в м. „Шинка“ край с. Кремен. Заловен и обезвреден е доносник на полицията. Към отряда се присъединяват излезлите в нелегалност братя Велеви, Георги Юсев, Никола Карамфилов и други.

На 7/8 юли Неврокопският партизански отряд, съвместно с Банския батальон на Разложкия партизански отряд, провежда акция в Корница. На състоялия се митинг говори политкомисарят на отряда Иван Гулев. Партизаните изнемват 5-6 пушки, боеприпаси, пари от общинската каса, за което оставят обяснителна бележка, всички кашкавал от мандрата, а реквизираната вълна връщат на селяните. През месеците юли и август до 9 септември 1944 г. отрядът провежда редица акции с политически, боен и снабдителен характер в селата: Гайтаниво, Лъки, Лъжница, Брезница, Кремен, Скребатно, Осиково и др. На 24/25 юли командирът Григор Давелов провежда акция в лесничейството на с. Корница, откъдето изнемват 2 пушки и патрони. На 2 август отрядът провежда акция в с.Брезница. На от-

крития митинг в селото говори Григор Марков. Иззети са 3 пушки, патрони и хранителни продукти. Отрядът провежда политическа акция в с.Лъжница. Свиква се митинг, унищожени са реквизиционни списъци, взето е оръжие от войници отпускари, като им се дават оправдателни бележки от името на отряда. На 23 юни партизаните ликвидират в с. Кремен агент на полицията, а до края на август няколко пъти влизат в престрелки с полицията и ловни роти. В самото навечерие на 9.09.1944 г. още младежи излизат партизани и се вливат в Неврокопския партизански отряд.

След нанесените удари от властта през 1942 г. партийната организация в Петричката околия започва да се съвзема. През 1943 г. тя започва да излиза от изолацията, в която беше изпаднала след арестите и интерниранията. В резултат на дейността на околийското партийно и ремсово ръководство на цялата територия на околията е изградена мрежа на съпротивата през 1943 г. Във всеки район има отговорник, всяко село – бойна група, изграждат се групи от българи и се засилват връзките на Петричката партийна организация с представители на ГКП и антифашистката гръцка организация ЕАМ (Народна Освободителна Армия) и ЕЛАС. През декември 1943 г. окръжният комитет на БКП провежда заседание в квартирата на Мирчо Разбойников. Присъстват членове на комитета Христо Денишев, Стойно Димитров, Васил Длъгацев. Никола Паскалев в това време се намира в София. Оценяват се постигнатите резултати и се стига до извода, че може да се пристъпи към формиране на партизански отряд.

През м. юни 1944 г. в гората на Ловния дом в Беласица планина се формира Петричкият партизански отряд „Антон Попов“. За командир на отряда е издигнат Мирчо Разбойников, политкомисар – Никола Паскалев, зам-политкомисар – Стойко Димитров, а членове на щаба са: Васил Длъгацев, Аспарух Попов и Тодор Божилов. Отрядът провежда акции в града и селата Елешница, Коларово, Сапойлово, Камена, Яковица и др. Събрано е оръжието от Обществената сила и на сътрудниците на полицията. Нападнат е полицейският подучастък. Петричкият партизански отряд често прехвърля Беласица планина за провеждане на самостоятелни или съвместни акции в Беломорието с подразделения на ЕЛАС.

Петричкият партизански отряд заедно с гръцките партизани

започна да завзема селата в Демирхисарско. При една от акциите в Беласица към тях се присъединяват 8 войника от гарнизона в Серес. В резултат на боя, който отрядът води с полицията и Обществената сила в Крушево са взети 72 пушки, 8 пистолета, 40 товара храна и 900 000 лева. На 3 септември 1944 г. отрядът се намира в Подгорие-то, на другия ден напада едно военно поделение в Беласица, което се предава без съпротива. Двадесет войници, начело с поручик Кирил Янев преминават на страната на партизаните.

В навечерието на 9 септември 1944 г. в много от селата на Петричка околия органите на фашистката власт се разбягват и задачите на новата власт започват да изпълняват ОФ комитети.

Централният комитет на партията и Главният щаб на НОВА изпращат своя представител Асен Чаръкчиев в Разложка околия. Той

Крум Радонов

съобщава, че след загиването на Н. Парapuнов и други другари Областният комитет на партията се установява в Разложко. За негов секретар е утвърден Никола Рачев и за член Кр. Радонов. Останалите членове Кр. Стойчев, Стойне Лисийски и Ив. Гулуев са определени на място. Изгражда се нов Щаб на Четвърта ВОЗ в състав: командир на зоната – Кр. Радонов, политкомисар – Н. Рачев, зам-командир Ив. Тричков и член на Щаба – зам-политкомисар Георги Топалов. Асен Чаракчиев

съобщава също, че може да бъде организирано да бъде спуснато с парашути съветско оръжие.

Пред Областния комитет на партията и Щаба на зоната застават много и отговорни задачи: възстановяване нарушените връзки с Горноджумайския Околийски комитет, подготовка за приемане оръжието и извършването мобилизация на партийните другари и симпатизанти и за решаване на текущите задачи.

Още с пристигането си в София Асен Чаракчиев е арестуван и връзката на Областния комитет с центъра отново се прекъсва. Надеждата им да получат оръжие не се осъществява, а и връзката с Горна Джумая се бави. А пролетта напират. Фашистката власт провежда нова мобилизация в черните роти и във войската. Започва пролетното преброяване на добитъка за облагането на населението с наряди и данъци и пр. Затова се задейства планът за изнемване всичкото оръжие, раздадено на различните органи на фашистката власт.

В тази обстановка на общ подем на въоръжената борба в Пиринския край при трагични обстоятелства и (по недоразумение) загива първият партизанин в България Иван Козарев.

Разгръщайки решителни действия, група партизани под ръководството на командира на зоната Кр. Радонов завладяват Елешница и обезвреждат кмета, бирника и други врагове. Само няколко дни след това група ремсисти от същото село изземват от склада 13 пушки и ги предават на отряда.

На 8 май с.г. вечерта, група партизани начело със зам-командира на зоната Иван Тричков и зам-политкомисаря на зоната Георги Топалов завземат лесничейството в близост до с. Белица и осъществяват една от най-големите снабдителни акции на отряда. Заедно с това група партизани от отряда, начело със зам-политкомисаря на зоната Георги Топалов, обикаля районите на селата Долно и Горно Драгалище и др. и провежда активна разяснителна работа. Друга партизанска група от отряда заема високопланинския заслон „Грънчар“ (Якорудско землище), обезоръжава войниците и взема 5 пушки. На 30 юли партизани под ръководството на командира Кр. Радонов навлизат в родопското село Бабяк, залавят кмета, изгарят нарядните списъци на общината и изземват 9 пушки, 1 пистолет и един радиоприемник. Проведен е и митинг в селото, на който се разобличава противонародната политика на фашистката власт.

В отговор на активните и решителни действия на Разложкия партизански отряд в средата на май 1944 г. в Разлог се установява специална жандармерийска дружина от отчаяни лумпени, садисти и главорези. На свиканото съвещание на официални предвставители на войската и полицията в Разлог се вземат решения и набеязват мерки за жестокото и безпощадно смазване на партизанското движение и подпомагащото го население. Изготвят се списъци на комунисти и ремсисти, въвежда се строг полицейски час, открити листове за излизане в полето на работа и се изготвя цялостен план за разгромяване на партизанския отряд.

В изпълнение на този план на 16 май 1944 г. многобройна жандармерийска част изненадва група партизани от 20-тина души в м. „Равен“. Партизаните не могат своевременно да заемат по-изгодни позиции поради внезапността на нападението, но приемат боя. Те

проявяват истинска устойчивост, хладнокръвие и героизъм. В този бой загиват като герои зам-командирът на зоната Георги Топалов, Георги Сачков, Никола Банков и Иван Апостолов. В ръцете на полицията попадат тежко ранени партизаните Сава Сенчин и Димитър Дарактчиев, които фашистката власт обесва на 18 май в с. Белица, за назидание на населението. Обесен е също на 18 май в с. Долно Драгалище и Георги Тончев. Никола Мадолев е убит на 4 юни, а Георги Чонков, пробил обкръжението, по-късно е заловен и на 10 юни е убит по най-жесток начин. Останалите партизани от групата успяват да пробият обръча и на малки групи се спасяват.

На 16 май в с. Бачево са били арестувани и на път към Разлог разстреляни „при опит за бягство“ Атанас Радев, Петър Манушкин и Станко Тъпанчев.

Вбесена от успехите на партизанското движение, фашистката власт в Разложка околия предприема нови репресии. Само в с. Белица тя арестува около 100 души, част от които интернира, а останалите подлага на свирепи едномесечни инквизиции. Масови арести тя извършва и в Разлог, като към арестуваните, обявени в ятачество, прилагат жестоки инквизиции. Масови арести тя извършва в Разлог, като към обявените в ятачество прилага жестоки инквизиции. На 29 май без съд и присъда, полицията разстрелва в м. „Бельов баир“ 14 души от арестуваните, които нахвърля в общ гроб. Сред убитите са Костадин Левенов (член на Градския комитет на партията в Разлог), Димитър Пръков, Петър Джаджов, Иван Кацарски, Иван Лагадинов, Данаил Парапунов, Илия Адамов и Петър Радулов (безпартиен). Тук загиват и репресираните ремсови дейци Ален Кушев (секретар на РМС в града), Костадин Кулин, Иван Джоджов, както и двама войника от Елешница – Илия Грабелов и Иван Попатанасов – избягали от казармата. Жестокото убийство предизвиква прилив от гняв и готовност за борба в населението на Разложка околия.

Въоръжената борба търпи още загуби: на 18 май 1944 г. е обесен Васил Бельов. Разстреляни са Петър Джеджеров и Мустафа Къров от Якоруда. По най-жесток начин фашистите убиват двете деца овчарчета, братовчедите Васил и Сава Кокарешкови, и хвърлят телцата им за храна на кучетата. На 19 юни в сражение загива геройски Иван Алексов от с. Белица.

През май и юни 1944 г. от Разложко са интернирани 180 души

(69 от Разлог). Запалени са 206 къщи, плевни и овчарници. Жестокостта на фашистката власт и полиция не успява да сломи духа на населението и неговата готовност за борба.

В резултат на решенията на Разложката околийска конференция на партията, проведена на 21 и 22 май 1944 г. се дава твърд и решителен отпор на някои постановки „за намаляване на открития сблъсък“ с фашистката полиция, власт и нейните различни органи. Взема се курс на още по-решителни настъпателни действия срещу тях от страна на партизаните.

Избира се ново околийско партийно ръководство в състав – секретар Кръстю Стойчев и членове Георги Хаджииванов и Асен Лагадинов. За секрета̀р на околийското ръководство на РМС е издигнат Кръстю Тричков. Избира се и нов Щаб на партизанския отряд – командир Иван Тричков, зам-командир Иван Щерянов, политкомисар – Кр. Стойчев и зам-политкомисар Асен Лагадинов.

Партизанският отряд се разделя на три батальона:

= Първи Рилски батальон с командир Костадин Лагадинов и политкомисар Спас Тантилов. Район за действие – Разлог, Бачево, Годлево и Гадево;

= Втори Пирински батальон с командир Александър Касянов и политкомисар Христо Радонов. Район на действие – Банско, Добринище, Елешница.

= Трети Пределски батальон с командир Иван Щерянов и политкомисар Георги Хаджииванов. Район на действие – Якоруда, Белица, Бабяк.

Батальоните заемат трите изхода в Разложко.

Щабът на Четвърта ВОЗ научава, че командирът на Дупнишкият партизански отряд Желю Демиревски отива в с. Кална, Югославия, и донася оръжие, в това число картечници. Знае също така, че в долината на р. Рилска и в с. Черниче под с. Симитли има малки германски поделения, добре въоръжени със стрелково оръжие и решава да му предложи да съединят своите сили и ги нападнат. За целта изпраща Иван Тричков, който чрез Горноджумайските другари да се свърже с Желю. Задно с Н. Рачев и Кр. Стойчев той на 1 юли заминава с Пределския батальон към Предел.

С цялостната си политическа и бойна дейност Разложкият партизански отряд спечели доверието и сърцето на населението от Раз-

ложко, мобилизира силите и духа му за последния и решителен бой за деня на победата, който все повече наближава. Горноджумайският партизански отряд „Никола Калъпчиев“, въпреки понесените удари и тежки загуби в края на 1943 г. и началото на 1944 г., също активизира своята дейност, изпълнен с решителност да доведе борбата до пълна победа над тъмните фашистки сили.

В началото на февруари (1.02.1944 г.) е изградено ново околийско партийно ръководство със секретар Стойне (Дончо) Лисийски и членове Кирил Граменов и Станке Крекмански. През март с. г. за секретар на Околийското ремсово ръководство в Горноджумайска околия е издигнат Стоян Илков и членове Толю Паскалев и Петър Клинчаров.

На 13 април 1944 г. двама партизани от отряда – Борис Манов и Асен Дерменджиев, при опита си да преминат р. Бистрица по малкото мосче се натъкват на предварително организирана полицейска засада. Действайки мигновено и използвайки моментно недоразумение в редовете на полицаите, партизаните откриват огън и смъртно поразяват организатора на засадата – полицейския началник Борис Цветанов, след което се оттеглят обратно през мостчето в планината. Хвърлената бомба от един от партизаните – Станке Крекмански, озовал се в района на засадата, още повече усилва объркването и паниката сред полицията, съсредоточена в района на махала Бренъво (с. Бистрица).

За пресичане вълната от предателства, извършени в околията, които причиняват тежки загуби, партизанският отряд „Никола Калъпчиев“ преминава към още по-решителни действия. На 8 май голяма група от партизани на отряда, с командир Кирил Граменов, навлизат в Гърчовската махала на с. Осеново и залавят трима предатели от махалата, причинили гибелта на Драгутин Димкович и Марко Семов в неравния бой срещу врага. След проведеното щателно разследване от специално определения съд на отряда, разпитване на всички селяни от махалата и безспорно доказване на престъплението съдът осъжда предателите на смърт. Присъдата е одобрена от всички селяни в махалата. Съдът взема в предвид малолетността на сина на един от предателите, от който започва предателството и не го осъжда. По-късно след 9.09.1944 г. Народният съд обаче го привлича под отговорност, но също проявява снизхождение към него.

На 15 май с.г. част от отряда навлиза в махала Арабаджийска (с. Бистрица) за наказание също на предател от същата махала. Но в хода на разследването се разкрива, че се е получило недоразумение и не точно предаване на информацията от отряда. Наказателният характер на тази партизанска акция, поради разкриване на истината, се превръща в истинско, радостно събитие на хората от махалата. Те отрупват партизаните с дарове, храна и най-важното, тяхната вяра в справедливостта на партизаните към живота и съдбата им препълва техните сърца от радост.

На 27 май отрядът с всичките си сили овладява централната махала „Реката“ на с. Бистрица, както и махалите Бренъво и Миало. Нарядните списъци в архива на общината, въз основа на които фашистката власт облага и ограбва населението, лишавайки го от храна, вълна и пр. за обща радост на селяните са изгорени. Партизаните изземват 5 пушки, 85 хиляди лева от заловения при тази акция представител на тютюнева фирма в града, за което му издават надлежно оформена оправдателна бележка. Провежда се открито селско събрание, на което комисарят на отряда Дончо Лисийски произнася пламенна реч. Доносниците и хората от това село са сериозно предупреждени. Още повече, че още през октомври 1943 г. един доносник на власта, пъдар от селото, е наказан със смърт, както и предателят на един от първите партизани – Станой Крекмански.

Фашистката власт е силно разтревожена, че долината на р. Бистрица е вече чест обект на партизанските удари. На 6 юни предателство разкрива местонахождението на Голямата база на партизаните в района на вр. Тъпаните и контрачетата на Димитруш извършва внезапно нападение на изтеглилите се в този район партизани след акция в с. Бистрица. Оттеглянето на партизаните е в пълен ред, без да дадат нито една жертва. На 8 юли 1944 г.с основните си сили партизанският отряд завладява долината на р. Бистрица от селото до Лесничейството в м. „Добро поле“ на протежение около 10 км. Запалени са Левчевия чарк, дъскорезната на фабрикантите Захаријеви, осигуряващи нуждите на хитлеристката армия с дървен материал, завладян е пунктът при Славово и отново Лесничейството. Запален е мостът на р. Бистрица под Дъбовска махала. Завладяват камион, с който партизаните се изтеглят по посока на Лесничейството. Чаркът на Попадийн също е изгорен. Това е една от най-големите мащабни

акции с най-голям ефект до този момент през 1944 г. на отряда, проведена под ръководството на командира Борис Манов.

В отговор на акцията контрачетата на Димитруш чрез предателство успява да разкрие временното местонахождение на група партизани от отряда в района на в. Бакър тепе (Китната бука) и се готви да я изненада с внезапен удар. Благодарение високата бдителност и съобразителност на политкомисаря Дончо Лисийски и предварително взетите мерки „ударът“ на контрачетата се нанася в „празно пространство“ и партизаните се изтеглят своевременно в направление на Попова глава, Градевско землище.

Фашистката власт, полиция и войска, прави последен голям опит на 19 юли за решителното и окончателно ликвидиране на Горноджумайския партизански отряд, като блокира напълно района на големия рилски хребет „Капатника“ от Преселския проход, включително до землището на с. Осеново в Чакалница. В тази мащабна военна операция са ангажирани почти всички сили на 14 пехотен Македонски полк в Горна Джумая, артилерийската военна част в Разлог, жандармерийски и полицейски части, както и отделни самолети на българската авиация за наблюдение и разкриване местонахождението на партизаните и за насочване огъня на военните подразделения. В обръча на блокадата попадат значителни сили на отряда. Обградени от всички страни, засипвани с огън на пушки, автомати и картечници, партизаните от отряда в продължение на цял ден водят сражение и използвайки гъстите гори на Осеновския балкан и „Капатника“, успяват да се изтеглят извън обръча на блокадата, като само трима души са леко ранени.

В отговор на тези действия на фашистката власт, полицията и войската на 11 юли група партизани навлизат в с. Долно Осеново и Горно Осеново. Те запалват нарядните, реквизиционни списъци на общината в Горно Осеново и ликвидират трима предатели в Долно Осеново.

На 18/19 юли партизанският отряд успява да залови криминалния престъпник, ограбващ парите и нанизите на жените от махалите на село Хърсово и Бистрица и по други села – доносника на полицията Дончо Тачев. Криминалният престъпник и доносник е сурово наказан. Това предизвиква спонтанно одобрение и задоволство на селяните от района и повишава доверието им към партизаните.

Дори по време на грабежа и изнудването на жените от престъпника, ограбващ хората, уж по решение на отряда и за нуждите на същите, селяните са решително против такива твърдения. „Не, това не може да бъде! Партизаните никога няма да вземат нещо без да заплатят на хората. Никога няма да ограбват!“ И тяхната вяра в отряда е решително потвърдена. Групата партизани под ръководството на командира Борис Манов спасяват хората от тази напасть.

На 4 август 1944 г. основните сили на Горноджумайския партизански отряд завладяват основните махали на с. Марулево – Казарска, Тюфекчийска, Парашканска, Мавродиевска, Училището и Поповската, Зиганарци и Мекиша. В резултат на удара са заловени пет души, доброволци в контрачетата на Димитруш, взели участие в преследването на отряда, трима от които са наказани със смърт. Иззети са 10 пушки.

Селяните от това село единодушно одобряват дейността на отряда. Още през 1942 г. дядо Антон Мавродиев от Мавродиевската махала, при внезапна среща с партизаните Дончо Лисийски и Н. Парапунов в гората под връх Попова глава им дава съвети за поддържане на висока бдителност и готовност и ги кани да посетят дома му в махалата, който посочва през клоните на дървесата. Раненият тежко в засадата, при която е убит Н. Парапунов, Кирил Граменов е приет радушно в селото (в Касъмовска махала). Верните ятаци и ОФ комитет на селото начело с учителя Косю Николов, Никола Касъмовски и Войн Димитров полагат трогателни грижи за неговото опазване и оздравяване в продължение на повече от месец. Всички в селото осъждат действията на лумпените младежи, записали се в контрачетата на Димитруш, мъчителя на селото и носещ позор на цялото село със своите действия в услуга на полицията.

На 5 август 1944 г. четирима партизани – Кирил Граменов, Васил Цонев (Ингилиза), Асен Дерменджиев и Йордан Атанасов Тодоров навлизат в една от махалите на с. Бело поле, нападат и обезоръжават жандармерист, който тази вечер прави сватбата си. Непроливайки никаква кръв на това тържество, партизаните вземат автомата и пистолета му, полагащите им се боеприпаси и се изтеглят през р. Струма в района на Шавревска махала – с. Лисия. В тази акция Горноджумайският партизански отряд се сдобива с първото автоматично оръжие по собствен път, като се изключи донесеният автомат от

четиримата партизани, начело с Иван Димитров (бай Иван) от с. Марулево, откъснали се от македонските партизански бригади.

Свързвайки се със своя ятак от същата махала – Стою Мавревски, и изтегляйки последния като партизанин в отряда, преди да напуснат селото провеждат нападение над доносника на полицията Христо Величков. Но последният се е барикадирал здраво в къщата си и на изстрелите на партизаните отговаря с огън. Партизаните напускат селото без да губят време. Тяхна е задачата да накажат предателите на Арсовата чета от Паповска махала, но последните своевременно са напуснали селото и са слезли в града под закрила на полицията. След Девети септември 1944 г. те заслужено са наказани от Народния съд.

Партизанската група вече от пет души се насочва към в. „Факирите“ в Рила планина, където има насрочена среща с основните сили на отряда.

На 3 юли, без да са известени партизаните за това, в Разложко пристига Първа Софийска народоосвободителна бригада. При с. Дебърско тя пленява артилерийска батарея, прегражда пътя ѝ, но веднага се връща назад. Част от партизаните се пръскат. Жандармерия, полиция, войска, контрачети и други органи на фашистката власт тръгват на лов за тези изтощени от тежки походи и непрекъснати боеве, гладни, непознаващи местността партизани. Щабът на зоната и отряда изоставят всички други задачи и в продължение на цял месец правят усилия да ги открият и приберат. 25 от тях са намерени и включени в Разложкия партизански отряд. Те дават и скъпа жертва. Част от Първа контрачета, облечена с английски дрехи и представяща се като откъснала се от бригадата част, подмамва овчарчето Иван Рачев и убива Асен Лагадинов.

На 22 юни Крум Радонов и Кръстю Стойчев отиват в Рилския батальон над Якоруда. Тук вече са и 16 от тези партизани.

На 30 юли партизани под ръководството на командира Крум Радонов навлизат в родопското село Бабяк, залавят кмета, изгарят нарядните списъци на общината изземват 9 пушки, 1 пистолет и един радиоприемник. Проведен е и митинг в селото, на който се разобличава противонародната политика на фашистката власт.

Командирът на Пределския батальон Костадин Лагадинов и брат му Асен влизат в пълния с жандармерия и полиция Разлог и

устройват засада в опожарения техен дом и убиват един фелдфебел и един войник. На 6 юли пленяват 9 войника, но ги освобождават, а нападат автобус с 3-ма офицери и войници.

Група партизани от Рилския батальон обезоръжават горските пунктове в Якорудския район.

Христо Радонов с чета от Пиринския батальон е изпратен в Родопите да търси откъснали се от бригадата партизани. На 1 юли напада с. Гостун, след това горското стопанство „Вищерица“, голямото дървообработващо стопанство, горските пунктове Побит камък и Софан Дере. Друга чета под ръководството на Александър Каснов, съвместно с Неврокопския партизански отряд завземат с. Корница.

С много усилия зам-командирът на Четвърта ВОЗ Ив. Тричков успява да се свърже с Желю Демиревски. Желю, който отдавна възнамерява да нападне германските гарнизончета и ловноохранителните роти в долината на р. Рилска с радост приема предложението за съвместни действия и заедно с Ив. Тричков изпраща зам-политкомисаря на Дупнишкия партизански отряд Тимошкин да организира идването на партизаните. Тимошкин предава предложението на Желю да извърши съвместно нападение на територията на техния отряд, а също така и готовността му да нападнат друг обект по техно предложение.

Членовете на Областния комитет и Щаба на Зоната решават:

1. Приемат предложението на Желю.
2. За съвместни действия на Дупнишкия отряд да заминат три чети от Разложкия партизански отряд – от всеки батальон по една.
3. Пределския батальон да премине оттатък Пирин в долината на р. Струма и да организира съвместни действия със Светиврачкия отряд.
4. Оставащите по места да усилят своята дейност в различните краища на околията, за да не се почувства отсъствието на голяма част от партизаните.
5. С четите да заминат и членовете на Щаба на зоната, а Горноджумайският отряд да замине самостоятелно.

Така към 15 август в района на Дупнишкия отряд се събират общо 250 партизани. На бивака в м. „Голяма ломница“ се извършва голяма политическа и организационна работа. Обектът за нападение е предварително избран от Желю и в значителна степен разузнат.

Това са ловноохранителна рота и отделен дърварски взвод в Пчелино; германците в Кочериновската почивна станция; непълна ловноохранителна рота в с. Пастра; и германците и охранителния взвод м. „Жабокрек“.

Планирано е нападението, определени са командирите на чети, които ще нападнат отделните обекти и им е наредено да доразузнаят своите обекти и уточнят планове си за действие.

Създаден е Рило-пирински отряд, който нарекли летящ, с главна задача да громи германските поделения в долината на р.Струма. Командир на отряда става Желю, политкомисар Кр. Стойчев, зам-командир Каратинов, заместник-политкомисар Д. Паунов.

Проведени са партийни, комсомолски и отрядно събрания, на които партизаните излизат с отношение към правителството на Багрянов и опита му да измами българския народ и спаси властта на българската буржоазия. Решават нападението да бъде начало на настъплението за смъкване на царско-фашистката власт.

Нападението е насрочено за 24 август в 18.00 часа. В него участват всички присъстващи партизани, независимо дали влизат в състава на Рилопиринския партизански отряд, сведени в четири бойни чети.

Дясно крило – чета от 70 партизани, със задача да овладее Пчелино, като по възможност плени войниците, да овладее гара Кулата и не допусне да дойде войска и полиция от към Рилския манастир.

Ляво крило – една чета да овладее с. Пастра, като по възможност плени войниците, а с другата чета да унищожи германците в Жабокрек и не допусне идването на войска от към Рила.

Сутринта на 24 август четите потеглят, съгласно плана, към своите обекти.

Четата, която атакува Пчелино точно в 18 часа се втурва към войнишките помещения, шурмоващите застават с автомати пред пирамидите с оръжието и заставят войниците да вдигнат ръце. С шест картечници (две свои и четири от пленените) отбиват опита на ротата от Рилския манастир да нападне партизаните.

Най-важният обект за завладяване – Кочериновската почивна станция, е дадена на млаежката чета. С дързост и учудващо умение, в продължение на около 50 минути ожесточен бой за всяка стая, те унищожават 24 германци и един ранен вземат в плен, без от своя

страна да дадат нито една жертва. Иззето е голямо количество оръжие. Унищожени са тонове бензин, взривни материали и други.

Четата, която превзема Жабокрек пленява охранителния взвод и унищожава 5 германци, като от своя страна дава двама леко ранени. За около 45 минути задачата е изпълнена.

Така, благодарение на храбростта и умението си, за около час партизаните завладяват цялата долина на р. Рилска. Унищожават 31 германски офицери и войници, пленяват две ловноохранителни роти. Вземат много трофеи – 28 картечници, 172 пушки, и бомбени пушки, много автомати и обикновени пистолети, дрехи и храни. Унищожават 34 коли, десетки тонове бензин и взривни материали. На ръзсъмване партизаните се изтеглят нагоре по левият бряг на р. Илийна.

По-нататъшният план е отрядът да разгроми германския гарнизон в с. Черниче, да затвори от север Кресненското дефиле и да превърне долината на р. Струма на юг в свободна зона. Но на 2 срещу 3 септември германците напускат Черниче. Това налага командването да се обърне на север към големите гарнизони в зоната. Затова Рилопиринският отряд се установява в м. „Кулиното“ в района на Предел и започва подготовка за превземане на гр. Разлог, където има усилен кавалерийски полк, артилерийски дивизион, многобройна полиция и „обществена сила“.

Един от решаващите фактори за успешните действия и за съществуването на партизанското движение е създадената широка мрежа от ятаци и помагачи. Комунисти и безпартийни, ятаците и помагачите проявяват големи грижи и затрогващо внимание към партизаните.

Горноджумайските партизани често използват колибата на Гина Междуречка, разположена сред малко закътано лозе на 1 км. от града. Заедно със съпруга си Петър и двете си дъщери Блага и Мария тя се премества в лозето, за да се посвети изцяло на подпомагането на партизаните. На лозето най-често пристигат, за да прекарат няколко дни или за да влязат на другия ден в града Н. Паралунов, Ст. Лисийски, Арсо Пандурски и др. В колибата през 1943 г. се провеждат заседания на Щаба на зоната и на околийското партийно ръководство.

Колибата и околността през деня и нощта се охраняват от общински пъдар – ятака Сотир Стойчев от с. Рилци, който информира

партизаните за действията на Горноджумайската общинска власт и полиция, насочени срещу партизаните: блокади, засади, претърсвания и др.

Партизаните използват ятаците от близките села Рилци и Бело поле. В с. Бело поле Н. Калъпчиев и други партизани посещават ятаката Йорданка Стефанова и намират прием в нейната къща. Къщата на ятака Васил Цонев от с. Рилци също се посещава от партизани.

Горноджумайските партизани често влизат и посещават своите ятаци в града – дома на Бисера Сивкова, Теодора Клинчарова, Здравка Деспотова, Фрона и Станке Деспотови, Йордан Ичков, Саша Шарланджиева, Методи Киров, Георги Йосифов и други.

Башински грижи за партизаните полагат ятаците и помагачите от Разложка околия: Елена Вапцарова, Ланко Хаджирадонов правят всичко, за да отидат на среща с партизаните, да ги посрещнат и нахранят. Йонче Поптодоров (зеделец) не само приема и с широка ръка раздава хранителни продукти, но по своя инициатива и със собствени средства организира закупуване шаяк (плат) и ушиване шест костюма на партизаните. А комунисти като Никола Голев, другари от кооперация „Изгрев“ и особено Димитър и Георги Тренчови, Манил Тодев, Лазар Смедърчин, Мито Хаджистоянов, старите ятаци – семействата на Георги и Миле Ряхови оказват постоянна помощ и затрогват партизаните с всеотдайността си.

Такива хора има във всички села на околията.

В с. Елешница: безпартийният ятак Никола Проюв, комунистите Васил Грамбелов, Васил Бельов, Михалко Пронов, лесничият Кирил Попов, Пешо Митев, ремсистите Атанас Асенов и Дине Бандев. В с. Баня семействата на Георги Герасимов, Тодор Желязков, братя Лешкови и други. В с. Белица – Димитър Расолков, Григор Мушкарров, знаменитата ремсова осморка, много горски работници. В Якоруда – семействата на Георги Хаджииванов, Миле и Малин Кунгьови, Петър Боков, Петър и Иван Джеджерови и други. В с. Добринище – Митко и Мара Михайлови. В Разлог – семействата на Пенко Билюв, Мара Джоджова, Димитър Пръков, Петър Джоджов, Иван Копаноров, Манил Дункин и ремсиста Ален Кушев. В Неврокопско – Коста Цветков-Долелнията, Ангел Папалезов, ятаците от с. Марчево.

В с. Кремен се създава група от ятаци, последвана от такива

групи в селата Брезница и Корница. Ятаците предават на партизани-те 1 карабина, 2 пушки, патрони и осигуряват редовна информация на отряда. В Обидим е Спас Карамфилов, в Гостун Димитър Попславаков.

Създадената предварително яташка мрежа в Светиврачко оказва положително влияние върху разрастването на партизанското движение, за неговото осигуряване и бойна дейност.

Най-активните ятаци на щаба на отряда и на Първа чета са: братя Димитър, Милю и Никола Граматикови (с. Ушица), Атанас Фотев и неговият син Георги (с. Долене), Янко Димев, Димитър Ангелов и Петър Динчев (с. Сугарево), Динчо Ламбов и Лазар Граматиков (с. Рожен), семействата Хаджидимови, Даскалови, Шамаркови и Тодор Божинов от гр. Мелник, Владимир Шингаров и Благой Щърбов (с. Лазарево), Атанас Петров, Златка Цветкова, Велин и Гюря Баладжанови, семейство Буколски от гр. Свети Врач.

В района на Втора чета (Али Ботуш) най-активни са ятаците: братя Хаджиеви (с. Пиперица), Иван Лазаров, Илия Котузов, Яне Петков, Димитър Янчев (с. Петрово), братя Траянови (с. Кономлади), семейството на Ат. Ангелов, Вес. Бабалев (с. Хърсово), Б. Хаджиев (с. Янево), Тодор Трифонов (с. Старо Лехово), Костадин Бокчев и Илия Джутев (Катунци).

В Петричкия район в събиране на оръжие от „Метаксас“, което остава в града участват: А. Ризов, Хр. Денишев, Коце Станков, Иван Узунов, Марко Хаджиев, Митко Барабанджиев, Ал. Димитров, Д. Стоянов, Кочо Кетипов, Стоян Лъчев, Вера и Надка Кочев, Стефан Сотиров и др.

Такива са ятаците и помагачите в целия окръг. Това са чудесни хора – комунисти и безпартийни, мъже и жени, старци и деца, към които патизаните изразяват най-дълбока признателност и ги помнят с умиление. Те знаят, че ако връгът ги разкрие, ги очакват страшни мъчения, бесило или разстрел. И въпреки това, залагат не само себе си, но и семействата си и служат на партизаните всеотдайно – посрещат ги, укриват, хранят, обличат и лекуват.

ПОБЕДАТА НА ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ В ПИРИНСКИЯ КРАЙ

На Девети септември 1944 г. радиото непрекъснато съобщава за смъкването на фашистката власт и създаването на правителството Оф и за безпрепятствано движение на Червената армия на българска земя.

Рило-пиринският партизански отряд се разполага на една поляна в полите на Пирин, недалеч от гр. Разлог, развява знаме и се потяга. По поведението на партизаните се чувства, че те считат, че ще влязат в града без бой.

На среща на Кръстю Стойчев, Крум Радонов и Цветко Караджов с представители на артилерийското поделение на 7 и 8 септември, а след това и с командира на поделението по същество е подсигурано безкръвно слизание в града. Само командирът на усиления кавалерийски полк, който е началник на гарнизона, се опитва да не допусне слизането на отряда в града и предлага същият да се разположи на лагер извън града. Това налага Кръстю Стойчев, Йонко Панов, Крум Радонов да слязат и поставят лично условията си на полковника, като използват конете на представителите на артилерийското поделение, с които са дошли на срещата.

Те заявяват на командира на полка, че партизанският отряд е тръгнал и скоро ще бъде в града и тъй като не е желателно да се пролива кръв, той не бива да се опитва да пречи. Освен това, трябва да даде указания на ескадроните в Банско и Белица да не оказват съпротива. В противен случай партизаните ще бъдат принудени да започнат бойни действия срещу тях.

Още от края на града народът в гр. Разлог посрещна партизаните с ликуване и ги засипа с цветя. Отрядът се настанява в старото училище и на двора и веднага поема охраната на града. Всички партизани проявяват висока дисциплина. Въпреки настойчивите покани на гражданите, никой не пийна нито капка алкохол, никой не напусна ни за минута четата си.

Веднага са взети всички мерки за организиране новата власт още през нощта. Изградени са Околийски и Градски комитети на ОФ и насрочен митинг за следващия ден. Назначен е комендант на града и околийски управител. Вместо кметове, в общината са назначени тричленки. Пред полицейския участък, пощата и банката са поставе-

ни часови партизани.

Властта в околията е в ръцете на ОФ. Изпълнен е позивът на Разложкия партизански отряд от 8 септември, който призовава населението и партизаните към шурмуване на фашистката власт.

В Банско двама партизани – Ив. Радонов и Александър Смедарчин на 8 септември събират бойните групи, поставят постове и рано сутринта на Девети септември арестуват помощник-околийския началник, който е в Банско, превземат полицейския участък, извикват командира на кавалерийския ескадрон, преминал на страната на ОФ. Комитетът на ОФ поема властта.

Пределският батальон организира слизането си в с. Белица. Кавалерийският ескадрон също безрезервно застава на страната на ОФ. Населението с небивал възторг посрещна партизаните.

По телефона се получава информация за положението в другите околии на окръга.

В Горна Джумая комитетът на ОФ под ръководството на члена на БЗНС Михаил Димитров взема властта. С помощта на другари от полка въоръжава доста хора и арестува всички активни фашисти.

В Петрич властта също е в ръцете на ОФ. В Свети Врач партизанският отряд освобождава Мелнишкия район и се готви да влезе в града. В Неврокоп комитетът на ОФ очаква идването на отряда, който е източно от р. Места и още на 8 септември завзема с. Скребатно и Гърмен.

Навсякъде благодарение на създадения многоброен отечественофронтовски актив властта незабавно се поема от Отечествения фронт.

Народът в цялата област с радост посреща победата. Не стихват митингите и възторжените възгласи на благодарност към братския руски народ, към Червената армия, в чест на славната наша Благоево-Димитровска партия.

А партизаните, наред с мерките за укрепване народната ОФ власт, стават ядро на гвардейските поделения и заминават за фронта срещу хитлеристките войски, които надвиснаха на границите на нашата област.

Така завърши дългогодишната и упорита борба срещу монархофашизма в Горноджумайския окръг, Пиринския край.

Дадени са многобройни и свидни жерви в тази борба за свобо-

да и благоденствие на народа.

Със своята самоотвержена борба населението на Пиринския край под ръководството на Отечествения фронт, чията вътрешна и най-голяма сила бе Българската комунистическа партия даде достоен принос и се оказа достойна неразривна част от българския народ.

И не само това, населението на Пиринския край зае едни от първите позиции на фронта на тази борба – тук, в този край на страната, излезе първият партизанин в страната Иван Козарев, тук пукна първата партизанска пушка, тук се създадоха едни от първите партизански отряди в нашата страна. В тази неравна борба за освобождение на страната ни от германофашистко поробване, за национална и социална свобода се извисяват такива верни синове на народа, дали живота и младостта си за него, като Никола Парапунов, Иван Козарев, Никола Калъпчиев, Гроздан Николов, Георги Топалов, Станке Лисичков, Станой Крекмански, Асен Лагадинов, Анещи Узунов, Владо Чимев и още много други, чиито имена станаха легенда и за тях, за техния подвиг и дело се извисиха над Пирин и Рила и долините на Струма и Места най-хубавите песни на народа.

А делото, възпято от народа е безсмъртно.

Автори: КРУМ РАДОНОВ, КИРИЛ ГРАМЕНОВ,
МИРЧО РАЗБОЙНИКОВ

Рецензенти: доц. к.ф.н. Иван СТЕФАНОВ,
ст.н.с. к.и.н. Марин КАЛОНКИН,
доц. к.и.н. Тани ТАНЕВ

[illegible]

МАРИН КАЛЮНКИН

ВЪВЕДЕНИЕ

Старозагорски окръг, с принадлежащите му Старозагорска, Новозагорска, Чирпанска и Казанлъшка околия, съществува твърде дълго в българската история като естествено образование на територия, икономика, индустрия, бит и култура. Заседнал в центъра на България, този забележителен край още от турско време играе важна роля в социално-икономическото и духовното развитие на страната.

В антифашисткото движение, като се започне още от 1923 г., Старозагорският окръг винаги е в първите редици. И това не е случайно. Антифашизмът на населението му, всъщност, е едно осъществяване на приемствената връзка между силните възрожденско-патриотични традиции на населението от този край с порива за свобода, демокрация и социална справедливост през годините на капитализма. Старозагорският революционен комитет от 1870-1877 г., Чирпанското съзъкляние за спасяването на Апостола от 1873 г., Старозагорското въстание от 1875 г., опълченството през време на Освободителната Руско-турска война от 1877-1878 г., приносът на чирпанци за съединението между Северна и Южна България от 1885 г., масовото доброволческо движение в Балканската война – 1912 г. и в борбите за освобождение на Македония, имената на големия български поет П. К. Яворов, Стоян Заимов, Георги Данчов – Зографина, Колю Ганчев, Сребрю Стойновски, Янко Кочев, Иван Андонов, Стою Филипов, Вълчо Стефанов, поп Минчо Кънчев, Константин Нунков и много други видни българи от окръга са само върхове, които бележат проноса на старозагорци, чирпанци, кзанлъчани и новозагорци в националната епопея за освобождение на българския народ.

Капиталистическото развитие на България поставя нови проблеми, ражда нови идеи и движения. Идеите на научния социализъм, възприети непосредствено след освобождението, намират благополучна почва във все по-широки слоеве от българското общество. В Старозагорски окръг възникват едни от първите социалистически дружинки. В него на връх Бузлуджа през 1891 г. се учредява Българската социалдемократическа партия – БСДП. Малко по-късно възниква и друга масова организация на трудовия български народ – БЗНС. Съвместната дейност на тези две организации както в цялата страна, така и в Старозагорски окръг, прониква като червена нишка борбите

на народа за свобода, демокрация и социална справедливост.

Настъплението на фашизма и извършването на военно-фашисткия преврат от 9 юни 1923 г. слага началото на антифашизма и антифашистката борба в България. Тази борба, продължила повече от две десетилетия, е съпроводена с много срадания и хиляди скъпи жертви. Първата крупна проява на антифашистката борба както за страната, така и за населението на Старозагорски окръг е въстанието от септември 1923 година.

В периода след Септемврийското въстание се открояват ярко действията на легендарните чети на Янко Иванов (1924-1925 г.) и на Петко Маналов (1935-1936 г.), а така също и на антифашистите – интербригадисти, защитаващи Испанската демократична република от настъпващия фашизъм в Испания. С неукротимия бунтовен дух и вярност към идеите, с проявеното себеотрицание и натрупан опит (политически, организационен и боен) участниците в тях оказват силно въздействие за разгръщане на антифашистката борба през 1941-1944 г. в окръга и страната.

ОБЩ ПОГЛЕД ВЪРХУ ВЪОРЪЖЕНАТА АНТФАШИСТКА БОРБА В СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ И ПЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА 1941 – 1944 ГОДИНА.

В обстановка на изострено противоборство между прогресивните сили и реакцията в страната и окръга започва Втората световна война. На 1 септември фашистка Германия напада Полша. На 1 март 1941 г. министър-председателят на България Б. Филев подписва договора за присъединяване на България към Тристранния пакт. Хитлеристките войски навлизат в страната и фактически я окупират. На 22 юни 1941 г. фашистка Германия напада Съветския съюз. Това

създава нова военнополитическа обстановка в света и у нас. Необходимо е своевременно ориентиране на комунистите и ремсистите, на всички антифашистки сили в страната.

През юли и август 1941 г. БРП и РМС провеждат голяма организационна дейност. Активизират се окръжните, околийските, районните и местните партийни и ремсови ръководства и организации в окръга. Фашистката власт предприема репресивни действия. Още през април-май полицията нанася удар по партийните и ремсови организации в Чирпанска околия – засегнати са 162 души. На 3 юли се извършват нови масови арести. От Старозагорски окръг са арестувани и изпратени в лагери 42-ма известни комунисти. ЦК на БРП дава указания заплашените от арест комунисти да минат в нелегалност. През август Стоян Вълев и Динко Стоянов от с. Кирилово, Старозагорско, минават в нелегалност. Към тях се присъединява Нако Колев – Шоколада, доскоро секретар на Окръжния комитет на РМС.

През ноември от летище „Асен“ край Казанлък избягва с картечница войникът Лазар Митев от с. Извор, Радомирско. Той се укрива в селата Голямо село, Габарево и Александрово – Казанлъшко. След провала на Районния комитет на БРП в Казанлък в учебния въздушен полк е арестуван офицерският кандидат Желю Манолов – ръководител на нелегалната организация, която обхваща около 50 военнослужещи. Организирано е бягството му, заедно с войника, който го охранява. Предадени и обградени в с.Овощник, те се самоубиват. В Казанлък през юли минава в нелегалност Иван Астажов.

На 5 септември Дойка Русинова от с. Пъстрово, Чирпанска околия, се включва в Кириловската партизанска група. На 10 септември Найдено Стоянов от с. Нова махала, Чирпанско, вместо да отиде в казармата, се укрива. На 24 октомври при него идва Сребро Бабаков – Мороза.

В края на октомври двамата копаят землянка около връх Братан. При случайна среща с полицията се завързва престрелка, от която излизат невредими и успяват да се укрият. В началото на ноември слизат в Чехларе. Полицията е по следите им. Селото е блокирано, но те успяват да се измъкнат заедно с Колю Кичуков, Минчо Димитров, Христо Байрев и Слави Чакъров. На 4 ноември 1941 г. шестима нелегални слагат началото на първата партизанска чета в Средногорието, наречена Чехларската. Тя става ядро за разгръщане на партизанското

движение в Средногорието. На 14 ноември, при опит да бъдат арестувани, Петър Николов и Петко Николов от Твърдица, Новозагорско, минават в нелегалност. Към тях се присъединява миньорът Минчо Арилов.

Началото на въоръжената борба в Старозагорски окръг е тясно свързано с пристигането на политемигрантите от Съветския съюз – парашутисти и подводничари.

Първата група подводничари, под ръководството на Цвятко Радойнов, дебаркира на българския бряг на 11 август 1941 г. След тежки боеве и засади групата се пръска. Цвятко Радойнов се добира до родното си село Крън и се укрива в своя роднина Дянко Филипов. Свързва се с партийното ръководство в Казанлък и информира ЦК на БРП за своето пристигане. По нелегален канал той е прехвърлен в Сливен, където се среща с Аврам Стоянов, пристигнал с втората подводница. Обстановката в града е тежка. Членовете на Окръжния комитет са в нелегалност. И един след друг при престрелки и засади загиват трима от тях. Секретарят на комитета Иван Грудев, ранен, попада в ръцете на полицията. Съби Димитров с група подводничари е в планината. Връзката с него е трудна и нередовна. Опитите на Цвятко Радойнов и Аврам Стоянов да се свържат с него остават неуспешни. През ноември Окръжният комитет на БРП в Стара Загора е разгромен.

С втората подводница пристига в страната и Георги Гърбачев от с. Кирилово, Старозагорско. Заедно с Иван Щерев те успяват да се доберат и укриват в къщата на секретаря на районния комитет на БРП в Кирилово Йовчо Димов.

След около месец Цвятко Радойнов и Аврам Стоянов отново идват в Казанлъшко. Престояват няколко дни, след което Цвятко Радойнов заминава за София, а Аврам Стоянов е преведен отново в Сливен със задача да се свърже със Съби Димитров и намери радиостанцията, укрита в Сливенския балкан.

През септември пристигат политемигрантски групи от Съветския съюз, спуснати с парашути. Две от тях са предназначени да действат в Старозагорски и Казанлъшки район. На 13 срещу 14 септември в района между селата Камен и Божурово, Добричко, е спусната групата на Груди Филипов в състав от петима души, всички от Старозагорско. Открити и същата нощ, пак в Добричко, е спусна-

та групата на Атанас Дамянов. В нея влизат Милю Минчев, Димо Астажов, Иван Кирев и съветският радист Владимир Чернов. Те се приземяват успешно и тръгват на юг към Казанлъшкия район, където трябва да действат. В продължение на двадесет дни извършват труден поход през Балкана и се установяват за кратко край Оризаре, Новозагорско. Предадени от един полски пазач, те са обградени на 17 октомври от полиция и местни фашисти, организирани в шпицкоманди. Води се продължителен и тежък бой, при който загиват Атаянас Дамянов и Иван Кирев. Късно вечерта Милю Минчев, Димо Астажов и Владимир Чернов успяват да се оттеглят и укрият в с. Елхово. На 18 срещу 19 септември е спусната и третата група парашутисти, начело със Стоян Палаузов, която трябва да действа в Габровско. В нея участват Стою Неделчев-Чочоолу и Велко Димитров. Те преодоляват много трудности и засади през Балкана, докато се доберат до Старозагорско.

Велко Димитров е отведен при нелегалните Стоян Вълев, Динко Стоянов и Нако Колев-Шоколада. За известно време четиримата се укриват в землянката в местността „Трапищата“. След пристигането на Георги Гърбачев Кириловската група се установява в къщата на Йовчо Димов в с. Кирилово. Велко Димитров се свързва със Стою Неделчев. Дватама се укриват в селата на югоизток от Стара Загора.

Така през септември 1941 г. в Старозагорско и Казанлъшко пристигат осем души политемигранти. Те идват в един тежък за българските антифашисти момент. Немските войски са проникнали дълбоко в съветска територия. Фашисткото радио и пресата непрекъснато тръбят за победите на немската армия. Хитлер и неговата пропаганда пророкуват край на Съветския съюз. При тази обстановка част от кадрите на БРП и РМС, а така също и на другите демократични организации са с понижен боен дух. У други се появява страх и колебание. Политемигрантите изиграват голяма мобилизираща роля.

Така през септември 1941 г. в Старозагорско пристигат политемигранти, известни партийни дейци, с голям житейски, организационен и политически опит. Някои от тях имат солидна военна подготовка. Те идват в помощ на антифашистките сили в страната за организиране на борбата срещу българския монархофашизъм и немските завоеватели.

През есента и зимата на 1941-42 г. окръжните комитети на БРП

и РМС в Стара Загора развиват интензивна дейност. Поддържа се връзка с Военната комисия на ЦК на партията и Цвятко Радойнов. Георги Гърбачев е включен в състава на Окръжния комитет на партията. Възлага му се да организира партизанското движение в Средногорието.

Той има непосредствена задача да „изведе“ всички нелегални от Старозагорска, Казанлъшка и Чирпанска околии и да постави с тях основите на партизански отряд. Активна дейност провеждат околийските, районните и местните партийни и ремсови ръководства и организации на територията на окръга. Изграждат се нови организации или групи в градове, села, училища и казарми. Разширява се помагаческата и яташката мрежа.

Монархо-фашистката власт и полицията са сериозно разтревожени от активизирането на антифашистките сили и особено от пребиваването на политемигрантите в окръга. Усилва се наблюдението, вербува се агентура, с нейна помощ през март им се удава да се доберат до важни сведения за местонахождението на нелегалните групи. На 5 март 1942 г. е разгромена нелегалната група на Георги Гърбачев в Кирилово. На 19 март в къщата на Тодор Тояганов във Ветрен са заловени Милю Минчев и Владимир Чернов, а на 23 март в землянката над Енина са заловени Димо Астажов и Иван Астажов. От парашутистите в окръга остават да действат само Стойо Неделчев и Велко Димитров.

След провала в Кирилово Окръжният комитет на БРП в Стара Загора престава да действа. Секретарят на комитета Иван Самунев минава в нелегалност. Разгромен е и Районният комитет на партията в Казанлък. Старозагорската партизанска чета се влива в състава на отряд „Христо Ботев“. Казанлъшката Голямоселската чета минава под ръководството на Окръжния комитет в Пловдив и Втора оперативна зона.

Новозагорските и сливенските партизани, общо 8 души, под ръководството на члена на ЦК на БРП Аврам Стоянов на 14 юли 1942 г. създават първата партизанска група в района на „Димитрова поляна“ в Стара планина. След загиването на Аврам Стоянов през август в Сливен няма партийно ръководство. През септември 1942 г. четата минава под ръководството на Окръжния комитет на партията в Ямбол и щаба на Шеста оперативна зона. От новозагорски-

те, сливенските и ямболските партизани се формират две дружини: „Георги Георгиев“ с командир Иван Гинчев – Йонко, зам-командир Петко Николов – Неделчо и комисар Борис Киров – Коцето и „Съби Димитров“ с командир Панайот Николов – Бойко и комисар Колю Тенев – Равашола.

Зимата на 1942-43 г. почти всички партизански формирования на територията на Старозагорски окръг и съседните райони прекарват в землянки в Стара планина и Средна гора. Отделни групи слизат по селищата за решаване на организационни и снабдителски задачи.

Победите на Съветската армия и нейното приближаване към България, големите успехи на съюзниците по всички фронтове създават още по-благоприятна обстановка за разгръщане на въоръжената борба на българския народ срещу немското присъствие в България и против българския монархофашизъм. Важно значение за силното недоволство на народа имат както засиленото фашизиране на общественно-политическия живот, така и острият недостиг на стоки от първа необходимост, скъпотията, реквизициите и пр.

През 1943 и пролетта на 1944 г. партийните и ремсовите организации извършват интензивна дейност, главно в селските райони. Съпротивата на населението нараства, партизанското движение в окръга набира сили. Формират се нови партизански единици, подготвят се условия за масова антифашистка борба, която придобива във все по-голяма степен общонароден характер. При отсъствието на Окръжен комитет на БРП партийните и ремсовите организации в някои места се ръководят главно чрез партизанските единици.

През март 1944 г. с помощта на ЦК на партията отново е формиран Окръжен комитет на БРП в Стара Загора със секретар Здравко Тодоров. На заседание на комитета се вземат кадрови решения за състава на Щаба на създадената Пета ВОЗ и бригада „Г. Димитров“. За командир на зоната и бригадата е определен Стойо Чочоолу, за политкомисар – Йордан Вълев – Илич и за началник-щаб – Велко Димитров – Васката. На 20 април 1944 г. отряд „Г. Димитров“ се разделя на два отряда – „Г. Димитров“ с командир Иван Бакалов – Благоев; „Г. Гърбачев“, с командир Кольо Динев – Професора и зам-командир Иван Самунев Вържаров. По решение на Щаба на зоната през април и май се провежда „мобилизация“ – масовизация чрез призив към

комунисти и ремсисти. В отряд „Г. Димитров“ се включват 26 души. Уеличава се съставът на Новозагорската чета. Според решение на Главния щаб на НОВА и ЦК на БРП антифашистките сили и партизанските формирования на територията на Старозагорска, Ново-загорска и Казанлъшка околия минават под ръководството на Пета ВОЗ и Щаба на партизанската бригада „Г. Димитров“.

През лятото на 1944 г. партизанските отряди от бригада „Г. Димитров“ засилват своята байна и политическа дейност. Овладеват селища, изземват оръжие, наказват предатели, провеждат митинги, саботажни и други акции. Укрепват връзките си с населението и обогатяват съдържанието и формите на политическата работа с него. Фашистката власт засилва репресиите и терора. Зареждат се масови арести, блокади, убийства и издевателства. Въведен е строг полицейски час. Неговата продължителност се изменя в зависимост от сезона. Нощем селата опустяват, стреля се без предупреждение. Забранява се на селяните да си насят храна на полето. Сътрудници на властта наблюдават работещите по полето дали не правят връзки с партизани. Поставят се постове по пътищата, засади по кръстовищата и в определени пунктове в селата.

На 21 юли партизанският отряд „Г. Димитров“, начело с командира на бригадата Чочоолу и началник-щаба Велко Димитров е изведен в Стара планина при отряд „Петко Енев“ на лагера в местността „Петдесет извора“. След съответно разузнаване и подготовка, на 24 юли вечерта двата отряда нападат и овладяват мина „Надежда“, която работи за германците. Обезоръжени са 42 войника и един офицер. Проведен е митинг пред работниците и войниците. Иззети са 42 пушки, пистолет, ръчни гранати и много патрони. С каруци се извозва голямо количество продоволствие. Три дни след това е нападната и овладяна мина „Българка“. Иззети са 28 пушки и боеприпаси.

На 2 август двата отряда за втори път нападат с. Дренда, Еленско. Вземат оръжие, циклостил, пишеща машина, хартия и продоволствие. Издаден е първи брой на вестник „Народна борба“, орган на щаба на бригадата. На 18 август отрядите овладяват с. Сборище, Новозагорско. Обезоръжават селската охрана и изгарят данъчните книги и нарядните списъци, провеждат митинг. Взеото е продоволствие и с коне е изнесено в Балкана. По следите на партизаните тръгва Втора дружина от 30 пехотен полк, дислоцирана веменно в Твърди-

ца. С изненада войската почти обкръжава отряда. Завързва се осем часов бой. Изходът от него е в полза на партизаните. Дружината е прогонена и пръсната из Балкана. Убит е един подофицер и ранени няколко войници.

На 31 август двата отряда пресичат Подбалканското поле на два километра източно от Твърдица. На 1 септември осъхват в Средна гора в района на лагера „Трите върха“. Тук се провежда общо събрание на партизаните, на което се конкретизират последните указания на ЦК на БРП за подготовка за всенародно въстание. Издава се и вторият брой на в-к „Народна борба“ с призив към народа и армията за въоръжено въстание.

На територията на Старозагорски окръг действа и Чирпанският партизански отряд „Г. Бенковски“. Той обаче е в състава на Първа Средногорска бригада на Втора ВОЗ (Информация за неговата дейност се дава по-нататък).

Каква е равнотетката? В четирите околии на окръга действат 535 партизани. В помощ на партизанското движение се включват хиляди ятаци и активни помагачи. През затворите преминават 466 души. В концлагери са интернирани 470 човека. Загиналите партизани, ятаци и антифашисти в окръга са 330 души. Опожарени и разрушени са десетки къщи на партизани.

1. АНТИФАШИСТКАТА БОРБА ПРЕЗ 1941-1944 Г. В СТАРОЗАГОРСКА ОКОЛИЯ

Значително е участието на старозагорци в антифашистката борба през 1941-1944 г. Тя се води при влошено жизнено равнище на населението и нарастващо влияние на комунистическата партия. Това е принудена да признае и областната полицейска дирекция в доклада си от декември 1941 година. „Общо е недоволството на населението в областта срещу поскъпването на живота...Затова всички села с много малко изключения...са комунизирани.“ От друга страна, в Стара Загора се разполагат силен военно-полицейски апарат, голям гарнизон от няколко военни поделения. Голяма част от градското население е чиновническа със силно изразени прогерманки настроения. Полицията си създава силна агентура, която активно ѝ съдейства.

През 1940-1941 г. организациите на БРП, РМС и други демо-

кратични организации, провеждат главно масова и пропагандна дейност. Разширяват и укрепват връзките си с населението, като активно участват в живота на читалищата, въздържателните дружества, кооперативните сдружения и други масови организации.

В Стара Загора, освен по квартали, се създават партийни и ремсови групи във фабрика „Ст. Станев“, гараж „Дизел“, фабрика „Вълкар“. В селата Дълбоки, Кирилово, Опан, Раднево и др. са изградени дейни организации, в които участват както стари септемврийски кадри, така и ентузиазирани младежи. В края на 1940 г. и през пролетта на 1941 г. се провеждат редица масови акции, като Соболевата, кампанията за защита на еврейското население, за събиране на помощи за политическите затворници и концлагеристи и други.

След нападението на фашистка Германия над СССР Старозагорската организация на БРП и РМС подкрепят безрезервно решението на ЦК на партията да се вземе курс на въоръжена борба. Провеждат се редица заседания на окръжните и местните ръководства и организации на БРП и РМС, на които се дават указания за подготовка на въоръжената борба – създаване на бойни групи, набавяне на оръжие, издирване на нелегални квартири, създаване и укрепване на връзките с военни поделения в града и др.

За да сплаши антифашистите, противонародната власт засилва репресиите и терора. На 3 юли 1941 г. се извършват арести и в лагерите „Гонда вода“ и „Еникьой“ са интернирани дейци от актива на града. В началото на септември се извършват нови арести. Между тях са повечето активните участници в Септемврийското въстание 1923 г. Изпратени са в лагери. Пак през септември е разкрита военна конспирация. Пред съда са изправени 14 души, а Райно Симанов е осъден на смърт и на 27 декември 1941 г. е обесен. Тази е първата изпълнена смъртна присъда в Стара Загора през този период.

Както бе отбелязано вече, още през септември 1941 г. минават в нелегалност дейци на БРП и РМС. Формира се ядрото на партизанска чета в Старозагорско, наречена „Кириловската“. За решаване на задачите, свързани с дейността на партизаните и на другите нелегални, партийните и ремсовите организации разширяват и активизират дейността си. Особено активна е дейността на Окръжния комитет на РМС със секретар Марко Иванов. Градът е разделен на два района. Изградени са бойни групи и в града, и в селата. В края на 1941 г. и

в началото на 1942 г. ремсовата организация в Стара Загора създава мрежа от нелегални групи, готови за борба с монархофашизма. Групи се изграждат и в казармите. На нелегално положение преминават много членове на БРП и РМС.

В Старозагорска околия действа групата на парашутистите Стою Неделчев и Велко Димитров, която от четири, в началото на 1942 г., достига девет души в края на годината. Към нея се присъединяват Генчо Кънев, Марин Черковски, Кольо Динев и Иван Митев. Тя установява връзка с отряд „Хр. Ботев“ и се присъединява към него.

През март 1942 г. става провал на Кириловската група. В боя на шепата партизани със стотици полицаи, агенти и войници загиват Георги Гърбачев, Нако Колев – Шоколада и Динко Стоянов. Заловени са Дойка Русинова и Стоян Вълев. Арестувани и подложени на страшни инквизиции са много хора. Произнесени са четири смъртни присъди, като присъдите на Йовчо Димов и Стоян Вълев са изпълнени.

След провала на Кириловската чета се разкрива и част от яташката мрежа на парашутистите Стою Неделчев и Велко Димитров. Започват нови арести по селата. На процесите се произнасят тежки присъди – 11 души са осъдени на доживотен строг тъмничен затвор.

Преди това преминава в нелегалност Иван Колев Самунов – секретар на Окръжния комитет на БРП. По-късно той става командир на отряд „Христо Ботев“.

Към края на 1942 г. групата на Стою Неделчев и Велко Димитров отново се завръща в Старозагорска околия и започва самостоятелна дейност. Тук с нея и новоизлезлите партизани се формират две групи с общо 15 партизани. Задачите им са: възстановяване, разширяване и укрепване на връзките със селата, създаване на бойни групи, подготовка за бойни акции, организиране на продоволствие, въоръжаване и пр. През 1943 г. групите нееднократно влизат във въоръжени сблъсъци с монархофашистката полиция и жандармерия.

Околийският комитет на РМС отделя особено внимание на работата в казармите. Дейността на войниците-ремсисти не остава обаче незабелязана. През април 1942 г. започват арести. Устройва се голям военен процес. Произнесени са и са изпълнени две смъртни присъди – на Ленко Пенев и Стоян Атанасов.

През август 1942 г. става нов провал в Окръжния комитет на РМС. Той засяга цялата окръжна организация. Арестувани са 53 младежи, 4 души са осъдени на смърт. На бесилото увисват Марко Иванов и Ламби Атанасов. През ноември 1942 г. е разкрита ремсовата организация в Старозагорската гимназия. Арестувани са 18 ученика от мъжката гимназия и 3 ученички от девическата. Въпреки всичко това, към края на годината ремсовата организация се възстановява и активизира дейността си.

В началото на 1943 г. се извършват масови арести в селата. Арестувани са 45 ятаци и помагачи, 27 от които са предадени на прокуратурата. На организирания процес съдят произнася две смъртни присъди, 16 на доживотен и останалите на 15 години затвор.

Опитите на полицията да ликвидира партизанското движение 1942 г. се оказват неуспешни. През зимата и пролетта на 1943 г. то се разраства. Затова благоприятства и контранастъплението на Съветската армия на Източния фронт. Монархофашистката власт прави нов опит да разгроми партизанското движение. Провеждат се широкомащабни блокади и множество други акции. И те обаче не дават желания резултат.

През лятото на 1943 г. съпротивителната борба се разраства още повече. В доклада на министъра на вътрешните работи областният полицейски началник в Стара Загора информира, че старозагорската чета е най-бойка, най-добре организирана, с големи прояви; че полицията на шест пъти е влизала в престрелка с нея, два пъти е обкръжавана от войска и полиция, но винаги е успявала да се измъкне.

За да лиши партизаните от снабдяване и поддръжка, полицията интернира семействата и близките им. През 1943 г. 40 души от селата Калояновец, Раднево, Християново и други са въдворявани на нови места.

На юг от Стара Загора се формират няколко основни района за подпомагане на партизанското движение – с. Калояновец, с. Раднево, с. Опан и с. Любеново. Силни са групите, които действат в с. Опан, където към конспиративната дейност са привлечени 20 младежи, в с. Любеново – 10, в с. Априлово – 6, в с. Грудово – 8, в с. Гълъбово – 4 и пр.

Селяните с възхищение говорят за действията на партизаните. Особено силен политически ефект има боят в „Боздугановската ко-

рия“, който се превръщат в легенда. На 16 май, след като се спасяват по чудо от масиран автоматичен огън от голяма полицейска засада, Стойо Чочоолу, Велко Димитров и Еньо Тенев се укриват в гората. Те обаче са открити и обкръжени от 3 кордона полицаи и войници. Противникът е многочислен и добре въоръжен. Само картечниците, насочени към обкръжените, са над 100. Два дни и две нощи тримата партизани водят почти непрекъснат бой. Преодоляват многобройни остри схватки. В резултат на умелата тактика, голямото самообладание и изумителната дързост в действията си, те успяват да нанесат удари, да създадат паника и суматоха, да се запазят невредими, да разкъсат обръчите и да се измъкнат от обкръжението.

На 12 октомври 1943 г. старозагорските партизани се отделят от отряд „Хр.Ботев“ и образуват отряд „Георги Димитров“ с район на действие – Старозагорска околия. Двадесет и шест партизани полагат клетва и тръгват за своя район. За командир на новия отряд е определен Колю Динев, а за заместник-командири Марин Черковски и Еньо Тенев. Стойо Чочоолу остава командир на отряд „Христо Боев“, но след няколко дни поради раняване се оттегля в Старозагорския район.

Към края на 1943 г. и началото на 1944 г. от старозагорските села Еленино, Богомилово, Разделна, Раднево, Хрищени, Колена, Ново село, Пряпорец, Опан и Кирилово излизат 16 нови партизани. Най-масово се отзовават младежите от с. Кирилово. Сред тях са сестрите Недялка и Станка Славови.

Отрядът се установява в Оряховския балкан. Тук той изгражда скривалище и землянка, където прекарват зимата заедно с новозагорските партизани. Голяма заслуга за успешното презимуване има местното население, особено от с. Дълбоки, което им оказва широка подкрепа.

След създаването на Пета ВОЗ в началото на април 1944 г. в Старозагорска околия се формират два отряда. Първият према името „Георги Димитров“ – командир Еньо Тенев и помощник-командир Иван Бакалов. Той действа на изток и юг от Стара Загора. Вторият отряд носи името на „Георги Гърбачев“ с командир Колъо Динев – Професора, и заместник-командир Иван Самунев. Той действа на запад и на югозапад от Стара Загора. През лятото на 1944 г. в отрядите се вливат нови партизани: от с. Опан – 7 души, от с. Хрищени – 6 души, от с.

Раднево – 4, от с. Дълбоки – 4, от с. Априлово – 2, от Богомилово – 2, от с. Християново – 5, от с. Черково – 1, общо 30 души. Обучението на новопостъпилите е възложено на запасния офицер Пеньо Пенев – Караджата.

За да попречи на масовото излизане на нови партизани, през май и юни полицията предприема репресии и терор над техните близки. Цели семейства са арестувани, инквизириани и интернирани, а домовете им са опожарени или взривени – в с. Опан – 6, в с. Раднево – 4, в с. Априлово – 2, в с. Хрищени – 3. Общо 15 къщи. Арестуваните са подложени на страшни мъчения. Ученичката Иванка Терзиева е зверски изтезавана и умира в ръцете на палачите. Жестоко е инквизиран и умира 14-годишният Андон – син на партизанина Марин Черковски. Интернирани са семействата и други близки на партизаните от селата: Опан – 15 души, Раднево – 19, Кирилово – 13, Хрищени – 9, Априлово – 5, Ново село – 3, общо 67 души.

Двата отряда самостоятелно или съвместно провеждат много бойни и политико-снабдителни акции. Първите акции на двата отряда са за снабдяване с оръжие от кантоните по ж.п. линия на юг от Стара Загора – до Любеново и Михайлово. Провеждат се акции и в с. Ново село, с. Пряпорец, с. Руманя и с. Зора. На 3 и 4 юни 1944 г. в Дълбошкия балкан 50 партизани водят бой и прогонват 300 души полиция и жандармерия. Успешна и с добър политически ефект е акцията за опожаряване на фабрика „Вата“ в Раднево, която произвежда превързочни материали и медикаменти за немците на Източния фронт. На 8 септември 1944 г. отряд „Г. Димитров“ заедно с Щаба на бригадата влизат в с. Дълбоки, където установяват народната власт. Тук той получава и знаме, ушито от две жени в с. Дълбоки, с което на 10 септември 1944 г. влизат в г. Стара Загора.

Отряд „Георги Гърбачев“, подсилен с 25 партизани от отряд „Георги Димитров“, организира завземането на селата Ново село и Пряпорец. Акции му са много успешни. След тях от двете села излизат 14 нови партизани. Повдига се духът на хората. Готовността им да подпомогнат партизаните нараства. Успешна акция провежда отрядът и в кариерата на с. Калояновец. Обезвредена бе военната охрана, вземат се оръжие и боеприпаси, облекло и обувки. Към партизаните се присъединяват четири души от с. Християново и един войник от охраната на кариерата.

Към края на август отрядът се изтегля на запад и се присъединява към Чирпанския.

От началото на въоръжената борба до 9 септември 1944 г. те участват в 33 бойни, политико-снабдителни и наказателни акции, водят 31 боеве, разкъсват много блокади на полицията и жандармерията. За пример на поколенията ще служат боевете, водени от Кириловската чета на 7 март 1942 г., и в „Боздугановата кория“ през май 1943 година. Отряд „Георги Бенковски“ от Първа Средногорска бригада „Хр.Ботев“ на 7 септември участва в овладяване на с. Розовец, Пловдивско. В продължение на три дни партизаните не напускат селото (установяват своя свободна територия). От с. Розовец те потеглят за гр. Пловдив и участват в установяване на народната власт на 9 септември.

Партизаните от Старозагорска околия имат достоен принос в борбата против монархофашизма. В партизанското движение през 1941-1944 г. от околията вземат участие 104 партизани от 33 селища и над 200 ятаци и активни помагачи. Много народни синове са подложени на репресии, страдания и убийства. В Септемврийското въстание през 1923 г. загиват 24 души, през 1941-1944 г. са убити 39 партизани, интернирани са 94 и са хвърлени във фашистките затвори 110 души. През периода 1941-1944 г. са опожарени 26 къщи на партизани. В тази величава борба загиват много забележителни антифашисти – Генчо Кънев, Георги Гърбачев, Груди Филипов, Атанас Дамянов, Пенко Мартинов, Стамо Кирев, Стоян Томов, Йовчо Димов, Деньо и Кунчо Куневи, Мария Тодорова, Жельо Дичев, Киро Милчев, Иванка Терзиева и други.

Сега, от дистанцията на времето, трябва отново да се признае, че организатор на борбата против монархофашизма бе Комунистическата партия. През 1923 г. под ръководството на Окръжния комитет и неговия секретар Неделчо Николов се извършва подготовката и провеждането на въстанието. През 1941-1944 г. отново организатор и непосредствен ръководител на съпротивата и партизанското движение е комунистическата партия, нейните комитети и активни дейци. Голямо е участието през този период и на РМС. Не случайно ударите на властта са насочени срещу тях. В Стара Загора на няколко пъти се разгромяват партийните и ремсовите комитети. Но и в най-тежките дни и години се вземат мерки и се изграждат нови комитети. При

това винаги е имало незасегнати партийни дейци, които установяват връзки както с Централния комитет, така и с комитетите и партизанските ръководства в Пловдив и Ямбол, от където получават информация за своята дейност или важни партийни директиви.

Голяма е ролята, която играят в борбата против монархофашизма такива изтъкнати дейци като Неделчо Николов, Доньо Пехливанов, Георги Петров, Тачо Дасдкалов, Иван Самунев, Велко Димитров и Стойо Чочоолу. Те не са само непосредствени организатори, но и обаятелни ръководители и личности, които с дълбокото си убеждение в идеите и непоколебимата си вяра в успешния изход на борбата, с примера и героизма си привличат и активизират многобройни свои последователи.

Борбата против монархофашизма има много привърженици сред народните маси. Активно се подкрепя тя от земеделци, социалдемократи, звенари и радикали, въпреки, че много от тях не достигат до идеята за въоръжена борба.

След като е приета програмата на Отечествения фронт, в Старозагорския район се полагат много усилия за единодействие с другите политически сили, за изграждане на отечественофронтовски комитети. Макар че през 1943 г. в града не е изграден комитет на Отечествения фронт, на много места нарастват последователите на БЗНС, които активно подкрепят партизанското движение като ятаци и помагачи. Предан ятак на старозагорските патизани е Неделчо Колев от с. Ръжена. Верни и активни помагачи са също така Станчо Митев от с. Ловец, Манол Денев от с. Стрелец, Митьо Тончев от с. Кирилово, Петър Генчев от с. Малка Верея и други.

В началото на 1944 г. се изгражда Комитет на Отечествения фронт с участието на Тачо Даскалов от БРП, Минчо Драндаревски от БЗНС и Дечо Дечев от БСДП. Но и този комитет след големите арести през април 1944 г. не успява да развие активна дейност. Едва през август комитетът привлича Георги Драгнев от БЗНС и Жельо Г. Желев от БСДП. През този период се образуват комитети на Отечествения фронт в много села: Раднево, Опан, Кирилово, Гълъбово, Богомилово, Пъстрен, Бяло поле и др. С тяхно участие през август и септември се засилва масовата народна съпротива.

На 9 септември 1944 г. се възобновява отново комитетът на Отечествения фронт с председател Минчо Драндаревски – земеделец,

и секретар – Тачо Даскалов – член на БРП. В него участват двама земеделци, трима социалдемократи, трима комунисти и един звенар. Под негово ръководство се овладява властта в Стара Загора и селата; организира се набиране на доброволци за Отечествената война и възстановяване на народното стопанство. Под негово ръководство се създават народни съдилища, които осъждат монархофашистките палачи и престъпници.

2. РАЗГРЪЩАНЕ НА АНТИФАШИСТКОТО ДВИЖЕНИЕ, РАЗГРЪЩАНЕ ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА В НОВОЗАГОРСКА ОКОЛИЯ В ПЕРИОДА 1941-1944 ГОДИНА.

През този период Новозагорска околия внася ценен принос в антифашистката борба на окръга. Към нея и сега истински демократичната част на населението се отнася с голяма признателност. И тук най-голяма заслуга за нейното разгръщане има БРП. Но широко е участието в нея и на привържениците на БЗНС. Съвместната дейност на членовете и съмишлениците на тези две основни леви партии ѝ придава комунистическо-земеделска оцветеност.

Особено силно благотворно влияние върху антифашистката борба в околията оказват социалистическите идеи.

През 1895 г. се учредява първата група на БСДП в Нова Загора. Развива се активна просветна дейност сред работниците, младежта, занаятчиите и селяните. Организирант се първомайски чествания, чиято масовост все повече нараства. Провеждат се стачки, печелят се победи в икономическата борба, нарастват гласовете в общинските избори. На 1 май 1919 г. в града се провежда грандиозна за тоя край манифестация; излизат над 5 000 души от Нова Загора и близките села. Пламенни речи за продажната роля на българската буржоазия произнасят Петко Енев и Кузман Стойков.

През периода 1919-1923 г. числеността на партийната организация в града достига 300 души. А на околията – 1000. Под тяхно влияние са профсъюзите, младежките, кооперативните и женските движения, културните и спортните организации. Под тяхно ръководство се провеждат всички масови инициативи.

Голям успех е победата в общинските избори на 7 декември 1919 г. в Нова Загора. От всичко 14 мандата комунистите спечелват 8. Новото общинско ръководство се заема да решава някои неотлож-

ни и жизнено важни социално-битови проблеми на гражданството. През септември 1923 г. Новозагорският край записва със златни букви името си в хрониката на славната народна антифашистка борба. Поемата „Септември“ на Гео Милев прославя в стихове първите, вдигнали се на оръжие, първите, оросили с кръвта си ниви и склонове.

Запасният капитан Диньо Нойков, смел и безстрашен патриот и революционер, повежда в утрото на 20 септември шепа бойци на шурм срещу околийското управление. Храбреците са десет, а побеждават близо 100 души полицаи и войници. Издигат червеното знаме и освобождават от ареста своите другари. Градът въстава, въстават и 48 села в тогавашната Новозагорска околия, с около 4000 бойци, въоръжени кой с каквото е намерил. Нова Загора е първият град в страната, установил работническо-селска власт. Начело на масите в този голям ден е Петко Енев, членът на Висшия партийен съвет, водачът на въстанието в този край.

Кървавият погром на Септемврийското въстание и събитията през 1923 г. нанасят тежък удар на Новозагорския край. Убит е Петко Енев, загива Диньо Нойков и над 60 други антифашисти.

Въпреки убийствата, Нова Загора бързо се съвзема. През 30-те години в този край закипява нелегална и легална антифашистка дейност. Успешни са стачните борби и изборите. Новозагорската организация на БРП е начело на борбите против фашизма и през периода 1941-1944 г. След нападението над Съветския съюз околийското ръководство взема мерки за изпълнение решението за разгръщане на въоръжена борба против българския монархофашизъм и хитлеристките нашественици. В средата на ноември 1941 г. под връх Чумерна се формира първата партизанска група в Слевенския и Новозагорския край. Първите са: Петко Николов и Петър Николов от Твърдица и Минчо –Априлов – миньор. След тях тръгват Злати Терзиев и Иван Гинчев. Преди всички обаче са парашутистите от групата на Атанас Дамянов. Първите изстрели на въоръжената борба в Новозагорския край проехтяват на планинския масив „Меджарлик“, недалеч от с. Оризаре. Тук на 11 септември 1941 г. загиват парашутистите Атанас Дамянов и Иван Кирев от с. Дълбоки. През октомври 1941 г. в района на Шивачево, Твърдица и Запалня, за няколко дни остават парашутистите Цвятко Радойнов и Аврам Стоянов и се срещат с антифашисти

от района.

Много важна предпоставка за формиране и разгръщане на партизанското движение в този край демократичните и революционни традиции на населението. Връзките на БРП с народа, съюзът на работниците и селяните, единодействието между комунисти и земеделци са в основата на размаха на антифашистката въоръжена борба през 1941–1944 година. Условиата на въоръжената борба са тежки, особено първоначалните победи на хитлеристите в Съветския съюз. Въпреки всички трудности, в този край историческата перспектива не се загубва. Вярата в победата на Съветския съюз и неговите съюзници, справедливостта на борбата и особено антифашистката съпротива, въпреки всичко расте. Показателни са мащабите и съставът на помагаческата и яташката мрежа. Стотици домове на патриоти в града и селата разтварят вратите си и въпреки страшните рискове, включително и с живота си, приемат нелегални дейци и партизани, помагат с храна, дрехи, лекарства и пр. Особено активни и всеотдайни са в селата Загорци, Събраново, Брястово, Асеновец, Долно Паничерево, Запалня, Близнац и Твърдица. На практика се създава единен фронт против фашизма. Особен дял за това имат младежите. Провеждат се важни диверсионни, снабдителни и политически акции: унищожават се камионите, с които се извозват черните каменни въглища, предназначени за германците още на 10 август 1943 г. Блокирано е шосето Елена –Твърдица. Комисарят на отряда Атанас Димитров обяснява на зъдържаните кои са те и защо го правят. На 13 август 1943 г. е овладяна каменовъглената мина „Чумерна“, за да се спре изпращането на въглища в Германия. Повреждат се основни устройства в мината. Взема се значително количество взривни материали. Провежда се широка разяснителна работа сред населението. Изграждат се комитети на Отечествения фронт. На 11 септември партизаните нападат с. Шивачево и овладяват гарата, общината, полицейския участък и пощата. Обезоръжават селската охрана и полицията. Вземат около 30 нови гръцки пушки, пистолети, сандъци с ръчни гранати, три сандъка с патрони, радио с батерия, пари и разни вещи за партизанския бит. Акцията провеждат 15 човека, колкото са партизаните в отряд № 2 („Георги Георгиев“ с командир Иван Гинчев – Йонко, зам-командир Петко Николов и комисар Атанас Димитров). Фашистката власт вдига срещу отряда 11-и пехотен полк и

2-ри преносим полк от Сливен, конноартилерийския полк от Нова Загора, 23-и пехотен полк от Казанлък, 18 пехотен полк от Търново, прекратяват се войсковите учения. Пристига и моторизирана полиция от Бургас. Районът Сливен – Елена – Твърдица е блокиран от големи военни и полицейски сили. Участие вземат и специални немски команди с обучени полицейски кучета. Немски команди участват и в преследването.

През пролетта на 1943 г. нов терор, издевателства и убийства заливат Новозагорска околия. През април полицията интернира семействата и близките на партизаните. Около 40 души са пръснати из страната. След Голямо Шивачево полицията извършва масови арести в селата източно от Сливен. Разстреляни са братовчедите Димчо Бъчваров и Кольо Йордански. През юли с.г. полицията поголовно арестува ятаци, помагачи, отечественофронтовци в селата Запалня, Долно Паничерево, Асеновец, Брястово, Караново, Стоил войвода, Загорци и Нова Загора. Осъдени са 18 ятаци и помагачи, четирима минават в нелегалност и се присъединяват към отряда. Това са Христо Кожухаров, Доньо Сербезов, Мара и Марко Димитрови.

През октомври група партизани от Новозагорско под командването на Христо Кожухаров е изпратена в Средна гора. Тя поддържа връзки със селата и Нова Загора. Създава база в местността „Тополките“, северно от с. Асеновец. Установява връзки и със старозагорските партизани и действа съвместно с тях. Полицията усилюва преследванията. Частите на 3-а и 8-а пехотна дивизия стягат елипсоида от завоя на Тунджа при Сливенски минерални бани до Дервенския (Змеевския) проход. На 20 декември 1943 г. фашисткото командване започва изпълнението на своя замисъл. Основното ядро на отряда се прехвърля от земянката в Струпецката гора в базата при „Тополките“ над Асеновец, където се намира Новозагорската чета. Оттук целят отряд № 2 се изнася при старозагорските партизани в Оряховския балкан. Тук гората предлага условия за успешно маневриране и излизане изпод ударите на противника. В резултат на взетите мерки двата отряда, с обща численост около седемдесет души, остават неразкрити. За това помага и населението. Не се намира нито един предател, който за щедро предлаганите от фашистката власт парични възнаграждения да предаде народното дело. На 14 януари група от 7 партизани, на път за наказателната акция в с. Асеновец, е открита от

полицията и около в. „Курдкая“ – Средна гора, загиват комисарят на отряда Атанас Димитров и Деско Кръстев.

Въпреки блокадите и масовите репресии, през зимата на 1943-1944 г. партизанските формирования в Източното Средногорие остават неразкрити. Фашистката власт и полицията стоварват своя гняв и ярост върху мирните хора. На 23 срещу 24 април 1944 г. Твърдица отново е блокирана от войска и полиция. Задържани са и осъдени 21 човека. На 1 юни без съд и присъда е убит Георги Д. Стоянов – Козарчето – най-добрият помагач и куриер от Твърдица с партизанския отряд „Петко Енев“. На 27 февруари 1944 г. след престрелка при дъскорезницата в Козаревския балкан, са арестувани девет души, между които и известният деец на БЗНС в Сливенския и Новозагорския край Николай Георгиев. Всички са осъдени и хвърлени в затвора. На 9 юни 1944 г. фашистите опожаряват 5 партизански къщи в с. Загорци.

Пак през този злокобен юни от отряд „Хаджи Димитър“ се налага да се отделят временно Мара и Марко Димитрови. Тя е пред раждане. Бъдещата майка едва достига местността „Курдкая“ в Средна гора. Започват родилните мъки. На белия свят идва най-малката партизанка Мария-Роза. Те са предадени и обкръжени. Започва бой. Мара и Марко загиват. Бебето по чудо остава живо, незасегнато. Само пелените са надупчени от куршумите. „Юначагите“ се изправят пред жертвите. Един от тях посяга да убие детето. Друг го дръпва и взема бебето. Моли началството да му го подари, защото той нямал деца. Старшията проявява великодушие, но не пропуска възможността да извади златните зъби на майката и да ги вземе за „спомен“.

В Твърдишкия балкан през август фашисткото командване съсредоточава голяма войскава групировка за ликвидиране на двата отряда от бригада „Георги Димитров“. Привлечени са войскови и полицейски сили от Стара и Нова Загора, Симеоновград, Сливен и Търново. Фашистката власт беснее от последователните и смели удари на партизаните срещу цели войскови подразделения в Балканския минен басейн. На 19 август бригадата води в продължение на шест часа успешен бой с Втора дружина на 30-ти пехотен полк под връх „Чумерна“. След боя бригадата се изтегля в района на хайдушкия кладенец, недалеч от с. Караиванци, Еленско. Партизаните слушат радио Москва и радиостанция „Христо Ботев“. На 23 август Румъния капитулира. Събитията се развиват светкавично. Командването

на бригадата взема решение партизаните да се изтеглят в Средна гора и да започнат подготовка за въоръжено въстание. На 31 август пресичат Подбалканското шосе и осъхват на „Трите върха“ в Средна гора. На 2 септември радиото съобщава, че е съставено ново правителство начело с Константин Муравиев. Това е последният опит на монархофашизма да запази своята власт.

Щабът на бригадата запознава партизаните с Окръжно № 4 на Централния комитет на БРП. В него се поставя задачата партията, народът и армията да се вдигнат на въоръжено въстание. За целта е необходимо партизаните да се съсредоточат към важни обекти и населените места; бойните групи да се приведат в пълна готовност за действия; армията да се привлече на страната на въставащия народ; повсеместно създаване на отечественофронтовски комитети, които да са в състояние да вдигнат целия народ на последен шурм.

Ръководството на зоната решава незабавно да бъдат формирани групи, които да слязат в Стара и Нова Загора и по селата на север и юг от Средна гора, за да приведат в бойна готовност ОФ комитети, бойни групи, партийни и ремсови организации, да вдигнат всички антифашистки сили на народно въстание. Отрядът „Петко Енев“ формира пет групи. Те посещават Нова Загора и голяма част от селата в околията.

На 7 септември Червената армия преминава българо-румънската граница. Фашистите съвсем се объркват. На 8 септември правителството на Муравиев е принудено да освободи всички политзатворници. На 9 септември отряд „Петко Енев“ (в състав 41 партизани) потегля на юг към селата и Нова Загора. Народът го посреща с ликуване и възторг. Няма ги в строя Атанас Димитров, Злати Терзиев, Деско Кръстев, Марко и Мара Димитрови, Стефан Концака и Кольо Халков. Не дочакват свободата още много свидни чеда на новозагорския край, паднали със смъртта на храбрите в различни райони на страната.

ГЕРОИЧНО И ЖЕРТВЕНО ВРЕМЕ. АНТИФАШИСТКАТА БОРБА В КАЗАНЛЪШКО

Всяко време ражда своите герои. И дава свои свидни жертви. В антифашистката борба намира своето място и борческият Казанлъш-

ки край, наследил традициите на дедите и прадедите си, сражавали се рамо до рамо с русите на Шипка и край Шейново, взели участие в Освобождението на България, отстоявали националните ѝ интереси в окопите на Сливница по време на Сръбско-българската война. Именно тези потомци на първите, още в края на миналия век от високия връх Бузлуджа прозряват най-хуманните идеи на човечеството, социалистическите, и ги отстояват и до ден днешен...

Всяко начало е трудно. Може да се приеме, че началото на антифашистката борба в Казанлъшкия край започва като бърз, спонтанен отпор на деветоюнския преврат през 1923 г., когато дворецът и финансовият капитал свалиха законното правителство на БЗНС начело с Александър Стамболийски. На много места в западния район на тогавашната Казанлъшка околия земеделци и комунисти се вдигат с оръжие срещу превратаджиите. Мъглиж беше първи и от неговата искра се разгаря първият в света антифашистки огън, като направи България известна по всички краища на земята. Близко са 1600 онези, които от Казанлъшко първи се вдигнаха срещу настъпващия фашизъм. В пламъка на борбата загиват ръководителите на Септемвийското въстание Бончо Шанов и Тодор Юлиев. Нататък борбата преминава през кървавата 1925 г., през май 1934 г., през „Енински процес“ 1936 г. и другите събития от 1941 г. Фашистката власт в Казанлъшко прави списък на 799 човека от тогавашната околия, които трябва да бъдат съдени и при първа възможност – унищожени.

В средата на август 1941 г. 14 подводничари, начело с Цвятко Радойнов от Крън, слизат на българския бряг. С тях са още казанлъчани – Димчо Астажов от Енина, Мильо Минчев от Ветрен. Полицейски агенти ги предават и те са разстреляни в София. Провал има и в казармата в Казанлък. През 1942 г. са арестувани 16 души от с.Тъжа, 4 от с. Манолово и 4 от с. Александрово, изтезавани и интернирани. На 7 май 1943 г. отново арести на 33 души в с.Тъжа и 6 от Манолово. Навсякъде одисеята на народните борци продължава с нечуван садизъм, за което се съобщава и по радио „Лондон“. Убийства, палежи на къщи, интернирания. Партизаните отговарят с удари. Ликвидират предатели и сътрудници на полицията, унищожаване селскостопанска продукция, предназначена за германците; блокират се ж.п. гари и спирки; унищожена е метеорологичната станция на връх „Ботев“, която обслужва военновъздушните сили на хитлеристите; нападната

е барутната фабрика в Батошево. Водят се бойни действия с войска и полиция, преодоляват се блокади. Всичко това става заедно с ятаци и помагачи, затова партизанската борба е народна война. Младежи от с. Енина, от казанлъшката гимназия, работници монтират радиоприемник, слушат и записват комуникетата на радио Москва, създават бойни групи. Ученици от Казанлъшко в габровската гимназия и други от казанлъшките селища като Симеон Симеонов, Кунчо Кутев, Дечко Чавдаров, Димитър Попов, Данчето и други стават ядро на Казанлъшкия партизански отряд „Цвятко Радойнов“. Много са подвизите на отряда като завземането на немски военен пост в сградата на старото училище в с. Шипка и снабдяването на отряда с оръжие.

В огъня на борбата загиват прекрасни млади хора. 28 антифашисти от Казанлъшко са интернирани в лагерите „Гонда вода“, „Еникьой“, Демир Хисар, Делиормана. В затвора са 54 казанлъчени. 78 партизани от Казанлъшкия край посрещат свободата на Девети септември 1944 година.

В антифашистката борба участват безпартийни, дейци на демократични организации, общественици, културни дейци. Сред тях е и известният писател, художник, общественик Чудомир, безпартийните читалищни дейци Буко Давидов и Петър Арнаудов, социалдемократът Кюдюлев, Аронов, директор на копринената фабрика и други. Най-ярка личност е социалдемократът Константин Бозвелиев, един от делегатите на Бузлуджа, съратник на Димитър Благоев и Георги Кирков, Коста Кръчанов от БЗНС, юристът проф. Петко Стайнов от „Звено“, Петко Кабакчиев – звенар и член на комитета на ОФ в Казанлъшка околия и други.

На 9 септември 1944 г. се създава акционен комитет, който завзема Околийското управление и полицейския участък в Казанлък. На 10 септември се сформира временен комитет на Отечествения фронт. На 11 септември тържествено са посрещнати палртизаните. На 14 септември части на Червената армия пристигат в Казанлък.

ЧИРПАНСКА ОКОЛИЯ В АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА ПРЕЗ ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Антифашистката борба през 1941-1944 г. в Чирпанска околия е продължение на революционните традиции от миналото. Съществено влияние върху нейното развитие оказва тежкото икономическо положение на огромното мнозинство на населението. Жестокото ограбване на населението, лихварството, спекулата принуждават населението да се организира за отпор. Създават се кооперативни сдружения, читалища, спортни, туристически, въздържателни дружества. В основата са местната интелигенция, която от своя страна е под влияние на социалистическите идеи и партии. В Чирпан и околията се води и нелегална дейност, създават се местни организации, изучава се марксизмът, води се нелегална борба. Фашистката власт следи тяхната дейност, съставя „черни списъци“, интернира, въдворява. Част от организациите са придатък на фашистката държавна машина. През 1940 г. се приемат Законът за защита на нацията и Законът за създаване на младежката фашистка организация „Бранник“. Активизират се и другите организации като „Легион“, „Ратник“, „Отец Пайсий“. Септември 1941 г. се въвежда „военно положение“. Фашизира се целият общественно-политически живот. Арестувани са членовете на Околийския комитет на БРП Желю Тонев, Георги Танев, Желязко Стефанов. Полицията арестува Димитър Мълчанов, Тончо Василев, Делчо Байчев, Цоню Иванов. Освен тях са арестувани и Кочо Цветаров, Клара Ешкенази. Инквизициите са жестоки, особено над Кочо Цветаров, член на Окръжния комитет на БРП в Пловдив. Той нищо не им казва. На 27 април си разкъсва ризата и с парчетата се самообесва.

Денят на хитлеристкото нахлуване в Съветския съюз – 22 юни 1941 г. е начало на нов етап на борбата на антифашистите в България и в Чирпанска околия. Районните комитети на партията и на РМС се укрепват, създават се и нови. Преотдолява се смущението от бързите първоначални успехи на хитлеристките войски на Източния фронт. Създават се условия за започване въоръжена борба. Монархо-фашистката власт прави всичко по силите си да не допусне това. Създава т.н. „селища на държавна сигурност“, в които въдворява изявени антифашисти. Там, зад телените мрежи са членовете на Околийския

комитет в Чирпан и младежките ремсови дейци от околията.

В началото на септември 1941 г. Чирпанска околия има вече своите първи партизани – излиза първият партизанин в Средногорieto Найдeн Стоянов от с. Новата махала (дн. Найденово). На 4 ноември 1941 г. от 6 души се формира Чехларската чета. През май 1942 г. към нея се присъединяват нелегалните от Чирпанско Делчо Байчев (Богдан) от с. Голобрадово, Илия Желев (Винчестер) и Колю Златев (Чавдар) от с. Долно ново село, Гено Биков и Пеню Стоилов от с. Медово, Петър Стоянов и др. Малко по-късно при тях идват Петко Кирев и Иван Стефанов от Омурово, Цоню Ганев от Мерицлери, Желю Златев и Минчо Танев от с. Долно ново село, Дико Йорданов (Пирин) от с. Верен, Иван Аламански от с. Медово и други. На 14 юли 1942 г. в Средна гора, местността „Хайдук конак” партизаните полагат клетва, на която присъства представителят на Областния комитет на БРП в Пловдив Георги Жечев (Тодоров), който обявява създаването на първия в България партизански отряд „Христо Ботев“. За командир на отряда е определен Иван Колев Самунев (Въжаров). Извършва се и преразпределение на партизаните, формират се нови чети и групи. Една чета начело с Петър Стоянов (Карата) е изпратена на запад със задача да формира нов партизански отряд, друга – в района на селата Свежен, Върбен, Брезово и Калофер, начело с Иван Самунев, със задача да съгласува дейността с партизаните от Войняговския район. Формира се и Чирпанска чета, начело с Дечо Бутев (Щокман), от 12 партизани за действие в Чирпанския край. Чехларската чета остава на старото място, начело с Мороза.

Трудна е за партизаните 1942 г. Немците настъпват към Сталинград и Кавказ. Зимата е сурова. Правителството полага неимоверни усилия да ликвидира партизанското движение. Партизанските семейства са подложени на постоянен тормоз. През септември, заедно с децата си, те са интернирани в различни села на Фердинандска (Михайловградска) и Берковска околия. Из селата на Чирпанско обикалят цивилни полицаи разузнавачи. Цялата цанковистка банда разузнава и донася на полицията движението на партизаните. Разкрити са землянките и продоволствените бази на Чехларската и Брезовската чети. Налага се брезовските партизани и част от чирпанските да зимуват по селата. Ятаците се справят с положението през зимата на 1942/43 година. На 24 ноември 1942 г. първият партизанин в Из-

точното Средногорие, ръководител на РМС в Чирпанската гимназия Найдено Стоянов в бой с полицията е ранен, остава да прикрива другарите си и с последния куршум слага край на живота си.

Чирпанската чета зимува в землянки в местността „Зимбюлюка“, като приютява и част от Брезовската и Старозагорската чети. Там презимуват общо 53 партизани.

През юли 1943 г. за командир на отряда е издигнат Дечо Бутев (Щокман). Щабът на Втора ВОЗ дава указания партизаните да се подготвят и проведат нападателни акции, да масовизират четите, за да прерастнат в отряди, които завземат и удържат територия. Този замисъл не се посреща навсякъде добре, защото наближава зимата.

На 4 септември 1943 г. Брезовската чета, с участието на няколко чирпански партизани, окупира с. Върбен, Пловдивско. На 8 септември те, заедно с партизани от Стара планина, окупират голямото казанлъшко село Александрово. Провеждат митинг и вземат наличното оръжие от общината. Населението ги снабдява с храна. Чирпанската чета окупира селата Омурово, Голям дол, Винарово, Долно ново село. Отвсякъде се взема оръжието и се провежда политическа работа.

През втората половина на септември се провежда набеязаната масовизация. Явяват се много желаещи. На 25 септември от с. Опълченец се явяват 25 души, от с. Оризово – 17, от с. Голобладово и с. Скобелево (Гранит) – 10, от с. Омурово – 10, от с. Малко Шивачево (Гита) – 22, от Чирпанската гимназия – 50. Не изостават и другите села. От казармите бягат войници, някои с оръжие като Васил Иванов, Димитър Канев, Тилу Господинов.

До началото на ноември чирпанските партизани стават 202, като 182 са нови.

Това създава сериозни проблеми.

- Мнозинството са без оръжие;
- Погрешното схващане, че през есента ще се овладеят територии води до незапасяване с необходимото продоволствие и в първите дни след мобилизацията се чувства недостиг на храна;
- Зимата настъпва, а партизаните не са се снабдили с необходимото облекло, обувки, завивки, литература и др.
- Фашисткото правителство засилва репресиите над населението и взема мерки за разгром на партизаните.

През октомври 1943 г. за командир на отряда „Георги Бенковски“ е определен Тошо Атанасов – Тимошкин, а за политкомисар – Христо Банов – Ачкурин. По-късно, през август 1944 г., политкомисар става Васил Вълков (Въглен), а Христо Банов е секретар на партийната организация.

Ръководството взема мерки за снабдяване с храна за зимата. В продължение на 20-25 дни до падането на снега се създават няколко продоволствени бази, които осигуряват успешното презимуване на партизаните в землянките в местностите „Равни рът“ на 23 партизани и „Чамбурум“ – на 42 партизани. Населението масово ги подкрепя, включват се и заможни и богати, които до този момент са били далеч от политическия живот. Отрядът презимува успешно и през пролетта започва активна дейност. Провежда десетки бойни, политически, саботажни и наказателни акции; завладява и сваля временно властта в 36 села, влиза над 50 пъти в боеве и престрелки.

Смело решение е провеждането на акция за обезвреждане на германската радиостанция край с. Спосово, която обслужва немското военно командване в България. Личният състав на станцията е 9 души, добре оборудвани и силно въоръжени. В акцията участват 22 партизани. Боят е нощен и продължава около 50 минути. Убит е партизанинът Гено Николов (Коларов) от с. Оризово. Ранени са тежко командирът Тошо Атанасов и Алеко Петлешков. Разсъмва се и командирът заповядва оттегляне, за да може групата да навлезе дълбоко в гората. След около 30-40 минути пристигат два камиона с войници – германски и български. Вдигат убитите и ранени немци и ги закарват в Чирпан. Радиотехническата станция е обезвредена.

През юни 1944 г. се провежда акция в с. Славянин. Тази акция е завършек на един дързък, презизвикателен поход на сборна група партизани от бригада „Хр. Ботев“ (около 130 души), по шосето с. Верен – с. Радомир – с. Чехларе. Походът е свързан с възторжени срещи с населението и с митинги в селата. Решено е да се приложи в шурма на селото хитрост – към 15 часа да се проведе нова акция, като се създаде илюзия, че пристига група жандармеристи за координиране на дейността си с военното поделение, настанено в училището на с. Славянин. Група от четирима партизани, облечени във войнишки дрехи, един от които с нашивки на подофицер е посрещната пред входа на училището от подофицер и се отправя към командира на

поделението. Тук измамата е разкрита и се започва бой и стрелба с пистолети. По това време три групи щурмови партизански, по 14-15 партизани, придвижени към училището по странични улици също влизат в училището. Акцията трае няколко минути. Убити са командирът, подофицерът и кандидат-подофицерът, взети са една лека картечница, 3 автомата, една бомбохвъргачка, 12 пушки, сандъци с бомби и патрони, цялото снаряжение на жандармеристите. Ефектът от акцията е голям, но е убит Таньо Стефанов (Стахо), политкомисар.

На 28 август 1944 г. четвърта чета с командир Цоньо Иванов (Стенката) провежда саботажна акция в мина „Вулкан“, където има голямо количество взривен материал. Командирът и един партизанин, преоблечени като полицаи обезоръжават часовия и охраната поемат партизаните. В склада се оказват 2800 кг. пердит, 4800 минни капсули и 15 000 м. фитил. Складът е взривен. Главната галерия е задръстена. Разрушен е далекопроводът. Работата на електроцентралата спира. Ефектът е особено голям.

Отрядът провежда и наказателни акции, но много внимателно и след разрешение от командването на бригадата. На 25 юли 1944 г. е изпълнена смъртната присъда на Димитър Крокодилов от с. Голям Дол, на 27 юли е ликвидиран началникът на винаровския полицейски участък Димитър Бараков – убиец на партизани, жесток инквизитор на антифашисти. Налагат се и по-леки наказания на жандармеристи – вземане на оръжието им, на униформите, предупреждават ги да не сътрудничат на фашистката власт.

Заедно с бойната дейност, партизаните провеждат голяма политическа и организаторска работа. Ръководят партийните и ремсовите организации по места, разясняват отечественофронтовските идеи. Помагат на населението. Техни ятаци са безпартийни хора, радикали, социалдемократи, земеделци, ремсисти и други. Помощ оказват и антифашисти турци от районите.

С разрастване на съпротивата Чирпанска околия е залята от масов терор: арести, интернирвания, затвори, разстрели без съд и присъда. Училищата стават жандармерийски казарми. Устройват се непрекъснати блокади, засади, претърсвания на цели села и райони. Въведен е полицейски час. Подлагат на жесток терор, изнудвания и унижения еврейските семейства. Създаден е Южен сектор за борба с партизаните с командир подполковник Гайтанджиев, който заявява

„Ще избивам и горя цели села!“ А командирът на 8-ма пех. дивизия ген. Сираков нарежда: „Всеки полицаи, който срещне партизанин или лица, в които се съмнява, че имат връзки с партизаните, има право да ги убие“.

От 9 до 11 май 1942 г. се провежда блокада в района на вр. Голям Братан – с. Чехларе, с. Розовец, с участието на 766 полицаи и 1000 войника, съпроводена с масови арести и побоища.

През април 1943 г. е проведена една от най-големите блокади в страната, от река Струма до Чирпанските възвишения, с участието на 20 000 полицаи и войници, въоръжени цивилни „родолюбци“, моторизирани роти от Ст. Загора и Пловдив, артилерия и авиоподделения, много опитни разузнавачи от София, Пловдив, Ст. Загора и пр. Извършени са масови арести, инквизиции и интернирания. Само в с. Верен са арестувани над 100 човека, в с. Медово – 60, в с. Пъстро-во – над 40, а в селата Радомир и Нова махала – почти всички мъже. От юг блокадата започва в с. Тюркмен. Там се укрива преминалият в нелегалност секретар на Районния комитет на РМС – Верен, Минчо Коларов. След ден престой ще се включи в отряда. За да не излага на смъртна опасност семейството, което го укрива, той решава да пробие блокадата и да излезе от селото. Сам, въоръжен с пушка с 30 патрона, Минчо влиза в жесток неравен бой с противника. За да не падне жив в ръцете му, тъй като е тежко ранен – покосен в краката с картечен огън, той сам слага край на живота си. Органът на ЦК на БРП, нелегалният вестник „Работническо дело“ съобщава, че със смъртта на храбрите е паднал прекрасният комунист-антифашист Минчо Коларов. От тежък побой почива Георги Милев от с. Нова махала. Убит е Атанас Кичуков от с. Чехларе. Зверски бити и накрая умъртвени са кметът и горският на с. Малко Дряново – Гено Пенев и Васил Гочев. Над 80 човека са изпратени в концлагери, а голям брой – осъдени на затвор.

Вбесена от неуспеха, на 13 август 1943 г. полицията блокира Чехларе и като събира цялото население на площада, откарва 43 мъже до 35-годишна възраст в Пловдив, а останалите 405 жени, старци и деца интернира в 80 селища на България. Цялото население на Чехларе е интернирано, а имуществото му – разграбено. Селото дава 76 партизани, 10 от които загиват.

През октомври с. г. се провежда нова полицейска блокада на

поделения от 2-ра и 8-ма дивизионни области, подпомогнати от авиация и артилерия. Обстановката е крайно неприятна за партизаните. Блокадата обхваща Средногорието северно от шосето Пловдив – Ст. Загора. Започва претърсване на горите и нов масов терор над населението. Чирпанските партизани умело маневрират. За да избегнат по-големи и опасни сблъсъци с противника, с нощни походи се прехвърлят в Стара планина.

Незнаейки за блокадата, на 27 октомври 1943 г. зам-командирът на 4 чета Йордан Марков провежда акция в с. Ценово, при която е убит. Същата вечер, на засада при дн. с. Гита загива и командирът на четата – Кирил Милчев (Дебенко). Останалите 17 партизани – младежи и девойки, без командир и слабо въоръжени, биват заловени. След гавра и жестоки побоища са осъдени на различни години затвор. А 4-ма от тях (Вълчо Иванов и Тотю Минчев от с. Ценово, Иван Манев и Пеню Ганев от с. Гита) – обесени в Старозагорския затвор. Няколко дни след това, при предателство, на засада до с. Златна ливада е убит командирът на групата със специално предназначение Атанас Вранчев (Кренкел).

Масовите арести и побоища продължават. Само през ноември арестуваните са 66 човека. В Марийно е разкрита партийната организация и са арестувани 17 души. На полицейското разузнаване са удава да нанесе нов силен удар на РМС в редица села, главно от района на секторния комитет – с. Омурово. Изправени са пред военнополитески съд 26 младежи и девойки. Издават се тежки присъди – смъртни на двама, доживотен затвор на 5-ма и други.

На 21 декември 1943 г. се провежда блокада на Чирпан, с участието на 240 войници и 73 полицаи. Скалъпва се разкриване на еврейска конспирация. Арестуваните 28 човека са подложени на зверски побоища, а жените еврейки на гаври. Арестуван и пребит е секретарят на Околийския комитет на БРП Ангел Стоянов. След тежки инквизиции и разклатено от бой здраве почива и секретарят на Околийския комитет на РМС Вичо Павлов – 14 от арестуваните са дадени под съд. Двете еврейчета Исак и Жак Албалах, след жестоки инквизиции са разстреляни в гората до с. Пъдарско, а след откриване на труповете им от псета и вълци, те са пренесени в Чанлийската кория (между Чирпан и Стара Загора), разсечени, залети с туба бензин и запалени.

На 20 януари 1944 г. полицията разкрива землянката в района на „Дерменка“. От 26 партизани в неравен бой с 562 войници и 142 полицаи загива половината от състава на четата, начело с политкомисаря на дружината Иван Чакъров – Томата и командира на Чехларската чета Таню Каратанев. Следващия ден, в близост до землянката са доведени и разстреляни Дечо Троев, сестрата и братът Гита и Георги Господинови. Главите на убитите партизани биват отрязани и наредени на шосето Розовец – Казанлък, за да бъдат заснети. Палачите получават близо милион лева награди, след което устройват кървав пир.

На 13 март 1944 г. 14 партизани от четата на Иван Стефанов (Джино) водят неравен бой в местността „Зюмбюлюка“ – Средна гора. Загиват половината от партизаните, а Димо Димов (Хаджията) остава да прикрива другарите си и с последния куршум слага край на живота си.

На 14 май са блокирани селата Пъстрово и Горно Ново село, на 18 – Голобradoво, на 22 – Тюркмен. Убити са 14 ятаци и помагачи на партизаните, предимно от селата Омурово и Голям дол. Трагична е участта на стария комунист от с. Омурово Васил Петров, баща на двама партизани. Зверски пребит, той е хвърлен полумъртъв при арестуваните и след малко почива. За да скрият черното си дело, палачите подполковник Гайтанджиев и агент Иван Трайков нареждат той да бъде изнесен, съблечен и обезглавен. Откарват го до р. Марица и на различни места в чували хвърлят трупа и главата му. В края на юни, при акция в с. Голям дол пада убит командирът на Първа чета и член на щаба на отряда Пеню Стоилов – Графа. Само през юни 1943 г. в Чирпанския полицейски участък са задържани за следствие 96 души. На 17 август в местността „Калето“, близо до с. Яворово, е обкръжена Трета чета. Загиват 5 човека, в това число и командирът Пеню Ганев (Булака) – член на Околийския комитет на РМС.

През периода 1941-1944 г. в Чирпанска околия са арестувани и инквизирани в различна степен 477 души: от тях военно-полевите и гражданските съдилища са осъдили 328 души, от които на доживот – 19 души и на смърт – 9 души. Задочните смъртни присъди са 52, а исканите от обвинението са повече от 100. Интернираните в различните краища на страната и във фашистките концлагери са 255 души. Няколко души преминават и през хитлеристките концентрационни

лагери в Германия и други страни.

Изключителни рискове, репресии и насилия понасят ятаците и активните помагачи на партизанското движение. За Чирпанска околия техният брой е 974 души. Съставът им в най-голяма степен характеризира общонародния характер на антифашистката борба. 54 % от тях са членове на БРП и РМС, 3% – земеделци, 43% безпартийни. Без тяхната жертвот готовност партизанското движение не би отстояло срещу бесния натиск на военно-полицейската машина. Голям е броят на арестуваните и малтретираните: в с. Верен – 138 души; в с. Медово – 128 души; в гр. Чирпан – 88; в с. Омурово – 85; в с. Пъстрово – 69; в с. Радомир – 65; в с. Меричлери – 59 и т.н.

Броят на загиналите партизани и партизанки е 67, а на убитите ятаци, помагачи и други антифашисти – надминава 70 души. Това са борци, антифашисти, изминали своя трагичен път докрай в името на идеала и правдата, за които са се борили. Легендарни ще останат лобните места на „Дерменка“, „Зюмбюлка“, „Ташлъка“, „Чанлийската гора“, „Ай-Тепе“.

Не само загиналите в борбата поименно отбелязани до тук в материала, но и много други всеотдайни борци – антифашисти не се завръщат по домовете си след свободата: Илия Желев (Винчестер) и Желю Златев – от с. Долно ново село, Сребрю Колев (Дойчин), Иван Аламански (Бончук) и Миню Христов (Лафает) – от с. Медово, Дойчин Минев (Инжето) – от с. Верен, Иван Докузов – от Чирпан и други.

Освен споменатите вече антифашисти, голяма роля в антифашистката борба в Чирпанска околия през 1941—1944 г. имат и такива ръководни дейци на БРП и РМС като Георги Минчев, Слави Чакъров – Янко, Гено Генов (Ватагин), Иван Георгиев Чернев, Добри Калчев и други.

Определено място в политическите борби по време на антифашистката съпротива има Старозагорският затвор. Началото на тази борба са септемврийските събития на 1923 година. По време на Втората световна война и особено 1941-1944г. политическите затворници надминават 500 души. Най-многобройна е групата на чирпанлии – 238 души. През този период са изпълнени 13 смъртни присъди: на Райно Симанов, декември 1941 г.; на Ленко Пенев, Стоян Атанасов и Марко Иванов, декември 1942 г.; на Йовчо Димов и Ламби Атанасов, октомври 1943 г.; на

Иван Минев, Вълчо Иванов, Пеню Ганев и Таню Минчев, през февруари 1944 г.; на Слави Димитров – Савата и Георги Михайлов – Франко, през август 1944 г. През 1944 г. в затвора са настанени, осъдени на смърт 5 гръцки политзатворници. Те дочакват спасителната дата 8 септември 1944 година.

Старозагорският затвор в същото време е школа за повишаване общата култура и идеологическата подготовка на затворниците. Там като лектори, самите те политически затворници, изнасят лекции по марксистка философия, политическа икономика, история на ВКП (б), история на литературата Геро Грозев, Колю Желев, Найденованов, Петър Калайджиев, Николай Тачев, Нешо Нешев, Дончо Иванов, Александър Александров, Минчо Георгиев и други.

На 8 септември 1944 г. политическите затворници под натиска на събитията са освободени и се поставят на разположение на местните органи на властта на Отечествения фронт. Част от тях участват като доброволци на фронта.

ДОКУМЕНТИ: Извадки от доклади на полицейски началници и документи на антифашистката въоръжена борба.

1. ИЗ ДОКЛАДА НА ОБЛАСТНИЯ ПОЛИЦЕЙСКИ НАЧАЛНИК В СТАРА ЗАГОРА ДО ДИРЕКЦИЯ НА ПОЛИЦИЯТА (3 май 1943 г.)

Донасям, г-н началник, че в района на Старозагорска област са силно комунизирани следните населени места: гр. Стара Загора и селата: Св. Кирилово, Калояновец, Дълбоки, Оряховица, Християново, Боздуганово...от с. Калояновец са двамата още незаловени парашутисти: Стою Неделчев Чочоолу и Велко Димитров Янков.

През лятото на 1942 г. край гр. Стара Загора бяха опожарени 6000 снопи (зърното, от които е предназначено за германците – бел. на ред.). Подпалвачите бяха открити, осъдени на смърт и екзекутирани в Старозагорския затвор...

Чирпанска околия, гр. Чирпан и селата: Медово, Долно Ново село, Нова махала, Верен, Голобрадово, Меричлери, Малко Търново и Малко Дряново. От тия села има в нелегалност 21 човека, от които трима са убити в предприетата напоследък от полицията акция в тази околия... При последните разкрития, които се направиха в тази

околия, се установи, че в почти всички села в Северната част на околията нелегалните са имали укриватели и помагачи. Всички тия помагачи и укриватели са интернирани... повече от 30 човека.

Казанлъшка околия, гр.Казанлък и селата: Крън, Енина, Хаджи Димитрово, Шипка, Голямо Дряново, Голямо село, Борисово, Мъглиж, Габарево, Скобелево, Ветрен... От тия селища една голяма част от жителите им са преминали през затворите, осъдени по ЗЗД...в с. Ветрен през миналата година бяха приютени и дълго време укривани парашутистите: Мильо Минчев Милев, руснакът Вл.Чернов и Димо Стефанов Астажов, които през м. март 1942 г. бяха заловени при престрелка в това село...

2. ИЗ ПОЗИВА НА ОКРЪЖНИЯ КОМИТЕТ НА РМС В СТАРА ЗАГОРА КЪМ МЛАДЕЖТА (април 1944 г.)

Млади патриоти от градове и села, излезте смело напред в народната въоръжена борба! Организирайте масови протести срещу реквизиционните и бирнически банди... Не давайте нито зърно жито и други ваши произведения на германците и на техните български агенти...

Разобличавайте противонародния характер на „Новата обществена сила“...

Новобранци от 24, 25 и 26 набори, новомобилизирани, вас ви викат в армията, за да ви изпратят да смажете освободителната борба на народите в Югославия и Гърция, да избивате нашите славни партизани от Средногорието и Родопата... Не ставайте помагачи на Хитлер и убийци на най-добрите синове на народа. Вместо в казармите, отивайте масово в партизанските отряди и увенчайте челата си със славата на герои-борци за народна свобода и независимост.

Младежи от всички демократични организации, групи и течения, безпартийни, обединявайте се в общи комитети на Отечествения фронт...

...На смели въоръжени действия! Смърт на фашизма!

Окръжен комитет на РМС

3. ИЗ ПОЗИВА НА СРЕДНОГОРСКИТЕ ДРУЖИНИ КЪМ МЕСТНОТО НАСЕЛЕНИЕ ЗА РАЗГАРЯНЕ БОРБАТА ПРОТИВ ДЕМАГОГСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО И ПОЗИВА НА БАГРЯНОВ...

(към 1 юни 1944 г.).

Братя Средногорци,

Правителството на Багрянов и до сега не е излязло да каже какво политика ще води. То се задоволява само с мъгливи фрази. Но делата му говорят по-ясно от думите. Избиването на въстаниците и истинските патриоти не спира. Изпращането на войските да се бият срещу борещите се за своята свобода, против общия враг – немските окупатори, югославски и гръцки народи продължава. Ограбването на производенията на народа и изпращането им на немците също продължава... Братя средногорци, докога ще търпите вашите бащи, братя, синове и мъже да гинат по шумадийските и беломорските чукари за интересите на немците? До кога ще търпите изкараното с черен труд жито, вълна, мляко, тютюн и пр. да се ограбват и пращат на Хитлеровите бандити? До кога ще търпите да храните и обличате ония, които заробиха нашата скъпа Родина, а вие да ходите гладни, голи и боси.

Докога? Времето не чака! Всяко колебание, всяко изчакване, всеки страх днес е престъпление към вас самите, към вашите деца, към нашата Родина... Средногорци, мъже и жени, стари и млади, без разлика на политически убеждения, вяра и народност, които милеете за своята Родина, подкрепете борбата на средногорските въстанически народни дружини!... Без колебание напред в борбата! Победата е наша! Нека мощно проечи по Средногорието от Вашите гърла: Вън германците от нашата страна!

От Средногорските въстанически народни дружини

4. ДОКЛАДА НА ОКОЛИЙСКИЯ УПРАВИТЕЛ В КАЗАН-ЛЪК ДО МИНИСТЪРА И ОБЛАСТНИЯ УПРАВИТЕЛ ЗА АКЦИЯТА В с. ЧЕРКОВИЩЕ (17 май 1944 г.)

След акцията вбесеният околийски управител пише: „Техният ръководител е държал слово пред селяните, в което е казал, че те са четници от отряд „Георги Бенковски“, че тяхното движение е народоосвободително, че искали да освободят България от германците и от днешното натрапено фашистко управление и затова правят всичко, за да саботират властта, че не са против народа и затова са отказали парите, които имаха в касата на кооперацията. Изводът, който може да се направи от акцията е, че е налице упадък на духа и страх в по-

литически благонадеждните хора, че в тях има желание да се презастраховат пред партизаните. Въпреки ранния час на нападението и големия шум, когато са изнасяли и горили архивата, нито един човек не е отишъл да уведоми военната част, която е само на два километра от селото. За съжаление, съобщението се получи четири часа след тяхното оттегляне и преследването им можа да завърши без всякакъв резултат. Нападателят са били около 120 души. Инертното поведение на населението много улеснява дейността на нелегалните и те свободни влизат в селата, вземат каквото им е необходимо, без да бъдат обезпокоявани от някого... хората спят и главите си не подават през прозореца, за да видят какво става във на улицата и в съседните им дворове... Държавните и общински служители гледат само своята служебна дейност, без да вземат каквото и до било участие в борбата срещу нелегалните. Нито един държавен служител не е направил каквото и да било донесение за нападението.“

(п. не се чете)

Околийски управител

5. БОЕН МАРШ НА ОТРЯД „ХРИСТО БОТЕВ“

По долини и рътлини,
по средногорски върхове
бродим млади партизани,
все народни синове...
И в борбата с фашизма
така ние ще се калим,
ще нарастнем, ще закрепнем,
ще се сплотим като един.
На германските фашисти
нищичко не ще дадем.
А пък техните лакеи
с куршум ще наградим.

Ние летим сред нощта,
нападаме и рушиме
и се губим без следа...
Опора сме на народа,
наш поддръжник ни е той,
че се борим за свобода,
да запазим труда свой.
А над нашите полета
ново слънце ще изгрей.
С тракторните колелета
колективът ще запей.

Написан от политкомисаря на отряд „Хр.Ботев“ – Коьо Коев –
Боцман

5. ИЗ ПИСМОТО НА ОБЛАСТНИЯ ПОЛИЦЕЙСКИ НАЧАЛНИК СЛУЖБА „ДС“ – СТАРА ЗАГОРА ДО ОКОЛИЙСКИТЕ УПРАВИТЕЛИ В ОБЛАСТТА – 17159 / 1941г.

Изпраща ви се препис от Окръжното и списък на незаловените парашутисти и пришълци с подводници да се вземат всички мерки за залавянето им...има 20 000 лв. награда за всеки, който открие или убие някой от тези неканени гости, като всичко това, което се намира на парашутиста, с изключение на бойното въоръжение, остава за откривателя.

6. ИЗ ПОЗИВ НА ПОЛИЦИЯТА КЪМ ПАРТИЗАНИТЕ ОТ ОТРЯД „Хр.БОТЕВ“ (ПИСАН УЖ ОТ СЕЛЯНИТЕ НА ПЛОВДИВСКИТЕ СЕЛА РОЗОВЕЦ, БРЕЗОВО И ДР. ПО ВРЕМЕ НА АПРИЛСКАТА БЛОКАДА 1943 г.)

От три дни стотици деца, жени, мъже, тръпнем пред неизвестната участ, която ни очаква заради Вас през първите дни на Великден. Ние апелираме към ВАС да се постараете да разберете, че от Вас и само от Вас зависи, че селата ни и занапред спокойно и мирно да продължат своето съществуване или да бъдат разорени, а жителите им пръснати по разни краища на родината, без подслон и препитание, без близки и приятели...

Но покрай строгите изключителни мерки, които очакват нас жителите на тези села, Министерският съвет за последен път проявява великодушен жест, като Ви прави ОПРОЩЕНИЕ ако от 10-дневен срок, от...до 29 април включително Вие, нелегалните, доброволно се предадете на властта при следните условия:

1. Ония от Вас, които не са осъждани, се опрощават и се прибират по домовете си.

2. Осъдените, които са извършили престъпление, ще бъдат поставени в концлагери.

3. Осъдените на смърт се помилват и ще бъдат поставени в затвори до свършване на войната...

В отговор на този позив средногорските партизани издават и разпространяват контра позив към селяните и селянките. В него се казва:

„Излезли в гората с пушка в ръка, ние сме готови да дадем всичките си сили, живота си, кръвта си капка по капка в служба на вас, за народното освободително дело. В този труден но славен път, на такава борба ние призоваваме и вас, драги селяни и селянки. Време за губене няма, организирайте защитата на нашия живот, къщи,

села, на вашата чест и живот. Гонете, унищожвайте полицейските кучета и палачи – предатели на народа. Търсете и искайте нашата подкрепа и помощ и тя ще ви бъде дадена.“

7. ИЗ ДОКЛАД НА ДИРЕКТОРА НА ПОЛИЦИЯТА ДО МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ И НАРОДНОТО ЗДРАВЕ... (3.X.1943 г.)

...Ако до края на м. юли т.г. можеше да се счита, че полицията постепенно ще ликвидира народните чети, в първата половина на м. август с прилагане на новата тактика и с разрастване на дружините по брой и по състав, както и с необикновения размах на тяхната дейност става ясно, че полицията не може с наличните си сили и на тия на мобилизираните полицаи да покрие всички появявания на нелегални, камо ли да води борбата с тях с видим успех...

Като имах и предвид тия факти, аз поставих въпроса за създаване на един специален род полиция – полска жандармерия, която да се постави на чисто военни начала със задача, да води борбата с масовите нелегални и партизански прояви.

...Изпълнителната и законодателната власт са схващали ролята на полицията в ония рамки, в които я очертах, и когато се е касало за прояви и действия от по-голям мащаб, в закона се предвижда винаги участието на войската при ликвидиранте на тия прояви.

Достатъчно е да спомена това отношение, че смущенията, които настъпиха в 1923, 24 и 25 години бяха ликвидирани изцяло от войската, като последната поради това, че бяха в сила мирните диктати, даже си послужи с една негласна мобилизация на граждани, които формираха така наречените от комунистите „щпицкоманди“. Без тази интервенция на войската положението щеше да стигне до една пълна комунистическа революция.

Положението днес е също така опасно. Тази опасност е засилена и от факта, че се намираме при една военна обстановка.

Следователно, разрешението на задачата – ликвидиране или омаломощава не на нелегалните групи, може да се извърши само с най-широкото участие на войската... Това участие трябва да бъде постоянно до пълно отстраняване на опасността и ако не се възприеме проектът за необходимостта от посочените от мен войскови части за всяка област, това трябва да бъде в едни мащаби които най-бързата

и сигурна ликвидация. Към действащите пехотни части следва да бъдат придадени и съответните спомагателни войски: свързочници, пионери, артилерия, минохвъргачни и огнепръскачни части и при нужда авиация – разузнавателна или бойна.

Началникът на войсковия отряд ще има общо командване на войската и полицията в оперативната зона...

В области, в които борбата срещу четите ще се води от войската, полицията с цялата си организация ще бъде придадена и подчинена на задачи по вътрешното и външното разузнаване, търсене на противника, за блокади и претърсвания, задържане на ятаци, разпити и пр.

8. ИЗ ПИСМОТО НА ЩАБА НА ВТОРА АРМИЯ ДО НАЧАЛНИЦИТЕ НА ВТОРА И ОСМА ДИВИЗИОННИ ОБЛАСТИ И ДО ОБЛАСТНИТЕ ДИРЕКТОРИ НА ПОЛИЦИЯТА В ПЛОВДИВ И СТАРА ЗАГОРА.

„1. Според последните сведения, добити от разузнаването на полицията, комунистическите нелегални групи в района: Стара Загора – Казанлък – Троян – Клисурска – Панагюрище – Костенец – Лъджене – Перущица – Пловдив – Чирпан са се увеличили твърде много.

2. За унищажаването на нелегалните полицията е организираща специални разузнавателни групи, целта на които ще бъде непрекъснато дейно разузнаване, откриване и преследване на нелегалните до пълното им унищожаване...

3. За окончателното разчистване на оказания район от нелегални групи, частите от дивизионните ви области да оказват пълно съдействие на полицията...

При нужда, при ваша преценка и нареждане, в действията за унищожаване на нелегалните могат да вземат участие отделно формирани поделения от гарнизоните, попадащи в оказания район или в съседство с него, които да се насочват най-бързо към избраното за прочистване място. В случай, че е необходимо съдействие и на въздушни сили, такова да се поиска направо от въздушните войски, квартирувани в същия район. По въпроса е дадено нареждане до командира на въздушни войски

4. На първо време полицията да съсредоточи разузнаването за

цялата си дейност по прочистването на нелегалните групи в района на Ст.Загора – Брезово – Клисурса – Острец –Казанлък, а след това в останалите части в посочения първоначално голям район...

.....
8. Целта на всяко действие трябва да бъде безжалостно унищожаване на откритите нелегални групи, а не обграждане на определени райони...

9. Преследването не трябва да престава, докато не се получи пълен резултат и независимо от това, че нелегалните са влезли в друга дивизионна и армейска област.“

ЗАПОВЕД № 7825, 13.X.1943 г. Пловдив, Николов, полковник – началник-щаб на Втора армия

9. ИЗ СТРОГО ПОВЕРИТЕЛНО ПИСМО НА ОБЛАСТНИЯ ДИРЕКТОР В СТАРА ЗАГОРА ДО ОКОЛИЙСКИЯ УПРАВИТЕЛ В ЧИРПАН И КМЕТОВЕТЕ В ОКЛИЯТА (2.9.1944 г.)

1. Във всеки населен пункт ежедневно от 8 ч. сутринта да се назначават по четири тайни предупредителни поста в състав от 3-4 човека, които да застават скрито в крайнината на селището и наблюдават за приближаването на нелегални.

2. Към тези предупредителни постове да се придават 4 конника, назначени по наряд и срещу подпис в специална шнурована тетрадка, които в постоянна готовност да бъдат укрити в близка до крайнината къща.

В случай на нападение, тия конници най-късно до 5 минути, след нападението на най-бърз алюр да се отправят към съседните гарнизони, които кметът и зам-кметът му кажат предварително.

10. ИЗ ДОКЛАДИ НА НЯКОИ МЕСТНИ РЪКОВОДИТЕЛИ – ОТГОВОР НА ЦИТИРАНОТО ПИСМО:

Кметът на село Спасово, Чирпанска околия – „Относно бойната група: Такава за сега не е образувана и то по две причини. Първо, не разполагаме с никакво оръжие... И второ, духът на населението е напълно убит. При това положение е невъзможно да намерим хора, които да се бият с оръжие в ръка срещу нелегалните групи. Страхът на хората не е толкова от нелегалните групи, отколкото от развитието на външните събития, особено сега като падна кабинета на г-н

министър Багрянов“.

Бирникът на централната община в село Свобода, Чирпанска околия, докладва, че заповед № 642 от 29.8.1944 г. на областния директор не се изпълнява поради следните причини:

„Първо, липсата на титулярен кмет от четири месеца.

Второ, почти всички служители са в едно унило състояние и почти насила ги задържам на служба.

Трето, цялото население е в състояние на една особена психоза“.

11. ИЗ ПОЗИВ – АПЕЛ КЪМ ВОЙНИЦИТЕ, ИЗДАДЕН ОТ „НАРОДЕН ГЛАС“ – ПЕЧАТЕН ОРГАН НА БРИГАДА „ХР. БОТЕВ“ (лятото на 1944 г.)

Върховните интереси на България налагат, драги войници и офицери, вие да се наредите под нашето въстаническо трицветно знаме на Отечествения фронт, за да поведем обща и решителна борба срещу германските разбойници и техните слуги у нас.

В името на България, ние ви зовем:

1. На части, групи и поотделно, присъединявайте се към нашите въстанически дружини, заедно с оръжието си!

2. Не стреляйте на месо срещу нас...

3. Потърсете и влезте във връзка с отделни въстаници – ваши близки и организирайте изземването на оръжието от ловните роты и преминаване на войниците на наша страна!

Време за губене няма! Действайте смело и бързо!

Да живее свободна и независима България!

Вън германците от България!

Долу хитлеровите агенти у нас!

12. ИЗ АПЕЛ НА „ОТЕЧЕСТВЕН ГЛАС“ КЪМ ЧЛЕНОВЕТЕ НА БЗНС: (лятото на 1944 г.)

Земеделски партийни деятели и общественици! Големият български патриот – Александър Стамболийски – бе една от първите жертви в кървавите лапи на българския фашизъм. Той остави завет за борба с него. Какво сте направили за осъществяване на неговия завет?!

13. ИЗ ПОЗИВ НА НК НА ОФ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
ПРОТИВ ПРАВИТЕЛСТВОТО НА МУРАВИЕВ... (5 септември
1944 г.)

„Българи и българки,

По волята на двореца и регентите правителството на Багрянов е заменено с това на Муравиев.

Правителството на Багрянов три месеца лъга народа, че ще следва волята му, че ще възстанови конституцията, ще даде амнистия, ще премахне всичко, което пречи на народното миролюбие. И нищо не изпълни.

Конституцията остана арестувана, народната воля – потъпкана, амнистията – погребана, народното миролюбие – смачкано от маршируващите в пълно въоръжение германски войски.

Новото правителство не изчака и няколко дни, за да (покаже, че) не държи на обещаното строго спазване на Конституцията.

На 4-ти т.м. делегация на Отечествения фронт уведоми м-р председателя, че ще свика публични събрания в 5 от големите градове на България. Отговорът на м-р председателя бе рязък: – Не! Правителството няма да позволи това!...

Правителството не заяви в декларацията си, че веднага възстановява политическите права и свободи, че освобождава политическите затворници, че дава амнистия, че премахва цензурата и пр., а се задоволи като правителството на Багрянов само с празни обещания.

Явно е, че правителството... не е способно да спаси народа от гибелта, която царедворските режими му подготвиха, защото се бои да развърже нариодните сили и опре на тях.

Българи и българки,

Засилете борбата за спасение на отечеството!

В градове и села, из улици и стъгди, по железници и пътища, в домове и дюкяни, във фабрики, работилници и канцеларии – навсякъде и пред всекиго – носете от човек на човек зова на борбата за спасение на народа!

На събрание, митинги и демонстрации – със същия зов!

На борба смела, твърда и самоотвержена за установяване правителството на Отечествения фронт и спасяване на страната!“

14. МЪГЛИЖКА БАЛАДА

Два пъти Мъглиж въстава и два пъти „Слънчогледите падаха в прах“. Първия път, на 14.9.1923 г., ги поломиха кавалеристите от Ямболския полк, изпратени в подкрепа на властта в Казанлъшко по време на арестите на 12-и септември.

Разгромът завърши със залавянето и затварянето в джамията на Казанлък около 60 въстанници. Поручик Пиронков обуздава страстите на местните сговористи и не позволява саморазправа.

След 6 дни обаче, когато въстанническата чета на Тодор Гаргов – „Папата“ и Иван Владев с шум овладява селото и комунисти и анархисти, и земеделци организират отбраната и взаимодействието с околните села, в помощ на свалената сговористка власт поспешно пристига от Ст. Загора нов, вече голям наказателен отряд. Командва го подполковник Кюприбашиев от 8-и арт. полк. Към артилерийското отделение са придадени подкрепления: картечен взвод от 12-а пехотна дружина, група запасни офицери, начело с поручик Стефан Генчев и голям отряд от около 200 души македонци.

На 21 септември започва атаката срещу Мъглиж. Взрив на снаряд разтърсва Балкана. Пешаците с картечници и ножове на пушките плъпват във вериги от Тулово. Силите са неравни. Пръв отрядът на анархистите напуска фронта. Създава се смут в отбраната. Предните постове също отстъпват.

Мъглиж е превзет без бой. Но започват палежи на къщи и обори на видни въстаници. Кооперация „Освобождение“ е разграбена от башибозука. Белите и кърпи – забрадки, вързани на високи пръти са забити на къщите на комунистите от Горната махала като ориентири. Цялото мъжко население е затворено в училището. Започва хайка за залавяне на побягнали и укрити въстанници. Кюприбашев, помощникът му „Черният апитан“ и новият комендант на селото поручик Генчев обявяват с барабана: Който се предаде доброволно ще бъде помилван, останалите ще бъдат избивани като разбойници!

На тази уловка се хващат младежите комунисти: Райчо Съртонеv и Антонио Черио и членовете на ЗМС Тошо Ямалиев и Иван Кехайов. Отказвайки им убежище, ефимерният на манастира дядо Неофит ги посъветвал сами да се предадат. Откриват ги при затворените в училището мъглижани. В същия ден нова заповед – цялата

Горна махала да напусне къщите с покъщнината си и слезе при „Голяма могила“.

След обед започва бомбардирането на белязаните с бели кърпи комунистически къщи. Пускат първите снаряди. Попадат над манастира. Правят поправка и падат в селото.

В това време скупчили се, настръхнали, горненци ръмжат и настояват да се спре обстрелът. Намесва се 90-годишният поп Райчо, докаран тук с кораба за грозде: – Спрете, нямате ли милост, аз и през турско такова чудо не съм видял! Вие българи ли сте? Възразява и Стефана Бояджиева, дъщерята на стар народняк: Г-н Кюприбашев, вие ще си отидете, но ние ще останем! Как ще живеем и как ще се гледаме в очите с тия хора. Проявете милост!

Докладват, че един от снарядите е попаднал в къщата на виден сговорист. (Казваха, че мерачът на оръдието, редови войник, мъглижанин, отклонявал съзнателно мерника).

Спират обстрела. Но жаждата за мъст не е стихнала. В Кундурджиевия дюкян се свиква екстрено съвещание. Присъстват представители на властта в лицето на тричленката, водачите на сговористките партии: демократи, радикали, национал-либерали, широки социалисти, военната комендатура – обсъждат въпроса: Ще отмъстим ли за убития страж и в бъдеще няма да ни дават мира. И главно да сплашим младежите!

Речено-сторено. Сформирана е наказателна група от македонци, полицаи и местни младежи-сговористи. Вечерта групата е отведена в училището. Води я сговористът Станчо Кривлев. Разиграват театър: Когото потупам по рамото, казва той на убийците, него ще изкарате нощес на разстрел!

Влизат при арестуваните въстаници и повеждат любезен разговор с тях. Между всички удостоени са с потупване Райчо и Дитон, Тошо и Иван.

Изкарват ги и ги повеждат към „Вълневия дол“, но се досещат: до сами селото е, ехото на изстрелите ще се чуе. Повеждат ги към Тулово. Оклоняват ги по „Баненския път“. При ямите, в които циганите секат кирпичи ги разстрелват от упор. После надупчват очите, гърдите, коремите им с ножове. Обезобразени ги захвърлят в една от ямите. Това бе първата братска могила на комунисти и земеделци. След разстрела оформят посмъртен акт: разстреляни при опит за

бягство.

Мъглижани ги погребват след седмица. Ограждат гроба с камъни, посадят до него бадем.

В 1932 г. комунистите канят земеделците дружно да пренесат костите им в гробището. Земеделците отказват. Мъглижките демократи са убийците на техните другари, но сега, в „Народния блок“ те с тях делят влътта. Земеделците останаха захвърлени на къра.

Едва в 1973 г. при честването на 50-годишнината на Септемврийското въстание, останките на четиримата отново бяха събрани наедно.

Някои от убийците бяха известни, но след 9.9. 1944 г. мъглижани не потърсиха възмездие, нито лично, ни съдебно. И сигурно те постъпиха разумно и лоялно. Зверското убийство оставиха да тежи на съвеста на убийците.

ПЕТЪР КОЕВ

КАМЕННАТА ДЕВОЙКА

На разстреляната героиня ГИТА ГОСПОДИНОВА

*„Когато в небето на изток зората се сипва
и начена се нов ден в борбата,
тихо снежец загиналите засипа
и приспа ги навеки край реката.“*

На разклона за село Гита, между Чирпан и Стара Загора, стои чуден паметник. Той посреща и изпраща безбройните пътници. У мнозина от тях възниква спонтанният въпрос: „Коя е тази каменна девойка, заспала в автомат в ръка?“ Местните хора не се удивляват, те отдавна знаят за нея. От мрачния ден на нейния разстрел, заедно с братчето ѝ Георги, са отминали повече от 50 години. А тя посреща куршумите на палачите едва двадесетгодишна. Тя е увековечена в мрамора, заради признателността към нейната голгота. За познаващите я като жива, тя като че ли слизаше от пиедестала си, кротко оставяше автомата и тръгваше из тракийското поле, за да възкреси спомените за една девойка-гимназистка от малкия провинциален градец. Чирпан – градеца на Яворов, чернозема и лудото вино.

Познавах „каменната девойка“ – Гита Господинова, много отдавна. Работих с нея повече от три години в нелегалната организация на гимназията и околията. От редовен член на РМС тя премина без избори и протоколни записи към задълженията на отговорник на групи в класни паралелки, касиер на нелегалната организация в смесената гимназия, ръководител на същата в девическата гимназия и член на Чирпанския околийски комитет на РМС. Не искам да идеализирам портрета на Гита.

Не блестеше тя с покоряваща женска красота. Нейната осанка не ѝ спечелваше обаянието, на което се радват умните и красиви девойки. На лицето си Гита имаше някакъв белег от рана, който подчертаваше острите му черти. Очите ѝ рядко издаваха игривите пламъчета на безгрижна веселост. В тях се четеше постоянна съсредоточеност и волево напрежение. Голямото ѝ уважение от гимназиалната младеж се дължеше на целеустременността на нейния характер и поривистата ѝ активност при изпълнение на възложените задачи. Надарена с ясен ум, Гита умееше не само да си избере обществена позиция, но и упорито и страстно да я отстоява. Понякога го правеше с дързост и рязкост.

Тя не се спираше пред рисковете и опасността и с това израстваше в очите на стотици ученички и младежи; утвърждаваше се като признат и обичан ръководител. Смехът ѝ беше гърлест и заразителен. Организаторската си работа извършваше с пълна убеденост и сурова възискателност към онези, с които работеше. Такава беше на сборките в масовите организации, в работата на нелегалните ученически групи, при разпръскване на антифашистки позиви и в тежките партизански походи в Средна гора и до Бузлуджа. Пътеводни в поведението ѝ бяха заветите на Левски, Ботев и Яворов. При заседания на нелегалния комитет, тя застава на страната на смелите предложения и решения. Решеното не оспорваше, а ревностно и дисциплинирано се заемаше с неговото провеждане. Тук проявяваше цялата си воля и характер. Често мечтаеше за подвиг и геройски изяви. С възторг я изпълваха песните за жените-войводи – Бойка, Янка, Сирма и др. Ако обстоятелствата не бяха довели до нейното фатално пленничество и в полицията, тя сигурно би прославила своето име в борбата като тези, хайдушките ѝ, посестрими.

При масовизацията на партизанското движение във Втора опе-

ративна зона, есента на 1943 г., Гита без колебание се включи в това дело и поведе със себе си десетки ученици и мадежи. Тя пое отговорността за тях. Някои загинаха в борбата, други изпиха горчивата чаша на страданията и инквизицията в полицейските карцери. Около гибелта на Гита имаше различни намеци към родителите ѝ. Дори в едни от хубавите романи за съпротивата бяха невярно описани последните ѝ трагични часове.

Гита и нейният брат станаха жертва на тежката обстановка. Една недооценка в нейното развитие принуди партизанското ръководство да решава в суровата зима приютяването и прехраната на стотици зле обучени и слабо въоръжени партизани. Тази трудна задача и опасната военно-политическа блокада предопределят стъпката за завръщане на част от младите партизани по родните им села. Такъв опит през 1941 и 1942 г. даде отлични резултати за зимуване на партизаните, но след масовизацията се оказва непригоден. Още неустановили се по родните къщи, в отделни семейства започват колебанията. Те повярвали на обещаната амнистия от монархофашисткото правителство. Изникват неизбежните провали, които засегнаха и Гита. Няколко седмици тя е подложена на полицейска инквизиция. Натискът е груб и унизителен. Полицейските копои надушват, че Гита знае много неща и се мъчат да я сломят душевно. Не успяват! От протоколите за разпит е видно, че освен няколко думи за партизанския бит и атмосферата на партизанското събрание, други няма. А Гита знаеше цялата история, дейци и връзки на нелегалната организация. Оказът да направи разкрития решава и нейната участ. След боя и жертвите при р. Дерменка, палачът на Чирпанския край подп. Христо Гайтанджиев и агентите Трайко Пандов и Крум Крайчев решават да унищожат и част от задържаните в Чирпанския полицейски участък. Ето как се проявява злата участ и гибел на Гита по показанията на палачите ѝ пред Народния съд: „На 21 януари са били изведени пред техните палачи Гита и Георги Господинови, заедно с Дечо Троев и се подлагат на разследване. Инспекторът Гигов пита надменно Гита знае ли марша на партизаните, за да го изпее. Тя рязко отказва под предлог, че въобще не знае да пее. (Това свидетелства и за нейната душевна несломеност пред лицето на смъртта.) Последва нанасянето на побой над младата партизанка. На побой е подложен и Дечо, който не дава исканите сведения за отряда. След „разследване-

то“ ги поемат група агенти... Отвеждат ги на стотина метра в балкана и там пръв започва разстрела на Дечо Спас Стамболов, последван от Петър Ракаджиев, а после откриват огън по Гита и нейният брат – Крум Крайчев и Трайко Пандов. Така е завършил първият акт от трагедията в местността „Дерменка“. Както казват поетите, „Всичко е толкоз просто и ясно“! И палачите са известни, и жертвите са точно установени. В това време съдбата на Гита е безока и зла. В зимната нощ на безпътица и снежната виелица тя изминава пътя към трагичната си „Голгота и мъченически загива. Нейната гибел е една от

Гита и Георги Господинов

най-отвратителните страници на кървавата вакханалия на монархо-фашизма у нас. На онези, които искат от историята, по-героична поза от нея, напомням думите на великия Шота Роставели: „Всеки се чувства герой отсрани, наблюдавайки жестокия бой“!

В народната памет Гита си остава героиня-мъченица и никой не може да отнеме почитта към нея. Не случайно народните певци съчиниха епическа песен за нея:

*„Зверски ги били и мъчили
в зимните нощи безкрайни...,
ала клетвата си непристъпили
мъчениците с думи издайни...“*

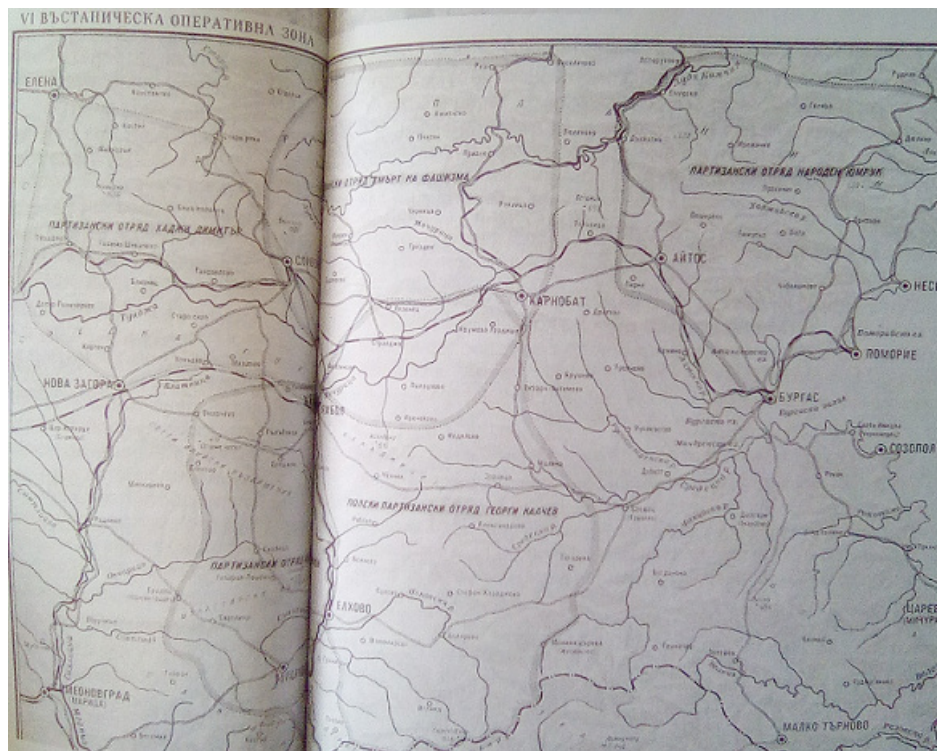
Доц.Нешо Нешев

Материалът е подготвен от работни групи (за бившия Старозагорски окръг, Пета въстанническа оперативна зона и бившите околии) под ръководството на Александър Колев, Таню Игнатов, Жерко Жерков, Нешо Нешев и Стойно Гюров, с участието на Видю Колев, Генчо Бъчваров, Джанко Енев, Делчо Байчев, Димитър Райков, Желю Желев, Илия Карагонов, Никола Кондарев, Петър Аврамов, Петър Господинов, Пеню Койчев, Петко Николов, Пенчо Доксанлиев, Тошо Атанасов, Христо Чавдаров, Цоню Иванов.

При подготовката му са използвани публикации за съпротивата в бившия Старозагорски окръг и Пета въстаническа оперативна

зона, някои бивши околии и райони, партизански отряди и чети, подготвени, но непубликувани до момента материали от участници в антифашистката борба, материали, с които разполагат някои общински съвети на БАС, архивите и музеите на бившия Старозагорски окръг и общините, архивът на МВР и др.; материали на Народния съд, лични архиви на участници в работните групи и други.

ШЕСТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ЯМБОЛ

1994 г.

9 май

Излъгаха ни гръмките Салюти
в онези първи празнични минути,
че свършила е нашата война.
Напрасно всички пяхма „Бой последен“,
напрасно всички викахме „Победа“.
Не беше на победата деня.

Той – оня – бе просто първи само.
Салютите, възторзите измамни.

И ще възкръсне, ще замариширува
към нас във поход, в нов бой нечуван.
Да, кой да знае, че самият враг
от своята невинна бърлога
ще скочи пак и ще извика: „Огън!“

и по земята ще заудря крак!
Ах, кой да знае, че кълбото земно

*За малко тържествуваше мирът.
Войните страшни с кърви и без кърви
очакваха ни, почваха тепърва.
С окопи, без окопи. Но със смърт.*

*Ах, кой да знае, че с кафяви чизми
убит-недоубит, към нас фашизмът
след толкова време ще се вдигне пак.*

*пак ще се срещне с неговото шлемно
и броненосно рицарство днес чак!*

*На бой, другари! Да, на бой последен!
И от земята мъртвите ни гледат
и ни подават пушки втори път!
Тепърва е победата голяма!*

*Не я ли стигнем, и във гроб и в памет,
те, мъртвите, не ще да ни простят.*

4 май 1994 г. ДАМЯН П. ДАМЯНОВ

НАЧАЛОТО И КРАЯТ

*НИКОЛАЙ ЧЕРНЕВ, член на щаба
на Шеста Въстаническа оперативна зона.*

Колко бързо
минава времето.
Като че ли беше
вчера и годините
бяха изпълнени с
борба на живот и
смърт за победа
над монархофа-
шизма и за по-до-
бра съдба на Бъл-
гария и народа.

Ние, живите, макар и с разредени редици, помним тежката съдба на хилядите борци за народна свобода, помним образите, саможертвата и делата на загиналите. Помним и победния 9 септември 1944 г., всенародната радост по градове и села. Нямаше ги на този ден само фашистите, полицаите и жандармеристите и техните сътрудници. Те бяха се скрили от хората, излезли по площадите да приветстват свободата, партизаните, политзатворниците, концлагеристите и Съветската армия, дала толкова много на света за разгрома на хитлерофашисткото чудовище.

Помним този ден. Подвигът ни е записан завинаги в историята на антифашистка България и никой, нито политици, нито президен-

ти, могат да омаловажат, камо ли да го заличат в паметта на народа, пред антифашистка и демократична Европа.

А как трудно се стига до него:

Девети юни 1923 г. Със съгласието на цар Борис Трети е извършен монархофашистки преврат. Свалено е от власт законно избраното от народа правителство на БЗНС, начело с Ал.Стамболийски, чиято глава падна първа без съд и присъда. Впоследствие жертви на преврата стават стотици, хиляди, вдигнали се в защита на демокрацията. Юнските събития ги водят земеделците, помагат им комунисти и безпартийни. Огньовете пламват и в Бургаска област – в Средецкия, Каменския, Евренозовския, Каблешковия и в други райони. В Ямболския и Сливенския район съпротива оказаха редица села. Само в Бургаски окръг въстаниците са над 1 500. Не успяват. Силите са неравностойни, защото за първи път в историята на България армията е изпратена „на бой“ срещу собствения си народ.

23 септември 1923 година. Юнските събития обезглавяват БЗНС. Запазена е комунистическата партия. Тя оглавява антифашистките сили за възстановяване на демокрацията с помощта на земеделци и безпартийти. Над 2 000 са въстаниците в Бургаски окръг. Възстановена е местната власт в почти цяла Странджа. Орядът на Тодор Грудов от 450 въстаници достига да центъра на град Бургас. Отрядът на Янко Андонов завзема редица села в района на Св.Влас. И този път е допусната фатална грешка от Центъра. Ликуват фашистките шпицкоманди. Най-смелите загиват, остров Света Анастасия е превърнат в затвор. Делата се гледат по бързата процедура.

„Не всичко е загубено – казват антифашистите. – Ще има ново въстание.“ Създава се четническо движение, просъществувало до пролетта на 1925 година. В областта действат 6 чети. Най-голямата от тях – от над сто души, се води от септемвриец Тодор Грудов. Тя завладява временно 14 села и провежда десетки срещи с населението.

Настъпват години на „примирение“, през които пропадта между диктатури и антифашисти остава. През тези години Европа и светът се променят. Създадена е фашистката ос „Рим, Берлин и Токио“, започва Втората световна война. Хитлеристка Германия завзема редица страни. За жалост, монархофашистите не повеждат България към демократичните народи, а я превръщат в съюзник на хитле-

ристка Германия. Комунистите-депутати са прогонени от парламента. Избраниците на прозападно ориентираните партии са безгласни фигури. И на 1 март 1941 година хитлеристките войски, съгласно подписания от Богдан Филев протокол, нахлуват в Родината ни, за да я поробят със съдействието на правителството, за да я превърнат в база за водене на войната срещу народите на Югославия и Гърция, на Съветския съюз, чиито граници хитлеристките пълчища вероломно преминават на 22 юни 1941 година. Тогава Англия, САЩ и СССР се обединяват в единен съюз срещу фашистката ос и всяка страна дава своя принос за общата победа. Против тях е монархофашистка България, чието правителство обяви война на САЩ и Англия, което доведе до над 12 000 убити и ранени, до разрушаването на столицата и редица населени места в страната.

Войната не бе изненада, тя се очакваше. Но въпреки това антифашистките сили не бяха обединени и готови за действие, както в другите европейски страни. Народът беше раздвоен и объркан. Нашата армия беше посрещната като освободителка в Македония, но малцина знаеха, че това е временна победа и че в края на краищата със сила или по силата на международен договор армията ни „ще се прибере в старата си квартира“. При такава обстановка и при силна репресивна фашистка власт антифашистките сили посрещат нападението над Съветския съюз.

Указания от ЦК на БКП не са пристигнали, а междувременно фашистката власт арестува масово в цялата страна най-изявените и главно ръководните кадри на партията и ги изпраща в затворите и лагерите.

Пристига и решението на ЦК на БРП – курс на въоръжена борба. Комунистите го приемат със „за“ и „против“. Условието за такава борба не са намерили, но времето върви към това. Опит от миналото антифашистките сили имат.

Първи го прилага Сливенският окръжен комитет. Секретарят Иван Грудев заедно с членовете на Окръжния комитет минават в нелегалност.

На 07. 09. 1941 г. Иван Грудев се свързва със Съби Димитров и част от завърналите се подводничари – Симеон Филипов Славов (капитан Рак), Тодор Гърланов, Ангел Нинов, К. Лагадинов и Антон Бекяров. За кратко там престоява и Цвятко Радойнов. Пра-правнуците

на стоте сливенски войводи първи дават пример на антифашистите от цялата област. В началото на 1942 г. се образува първата партизанска чета в Сливенския партиен окръг.

В Бургас сред арестуваните членове на Окръжния комитет и ръководни дейци попада и секретарят на комитета Григор Драганов. А от София настояват да се яви представител, за да получи указания. Инструктурът на ЦК не вярва на местните кадри, че Михаил Пройков е агент-провокатор и му урежда среща с член на Политбюро. Получава указанията, но се връща удостоен да бъде и секретар на Окръжния комитет на БРП. Само два месеца осъществява „Длъжността“ предателят. През септември той предава в ръцете на полицията подводничаря Димитър Илиев, който е осъден на смърт и убит. Пройков е разобличен и изолиран. Секретарят на Окръжният комитет на РМС, поетът Атанас Манчев, минава в нелегалност. Създаден е нов комитет на БРП със секретар Георги Апостолов – Пренера, който го ръководи до месец март 1942 г., когато е взет запас, където подло е убит от полицията. Замества го Александър Обретенов. Заstraшен от провал през пролетта на 1942 г., в нелегалност преминава целият състав на Окръжния комитет на РМС. Но полицията успява да завербува през 40-те години в Хасковския затвор Васил Георгиев и след освобождаването му го назначава на работа в Бургас. И той попада сред нелегалните. Извършва гнусно предателство, партизаните са арестувани, а секретарят Гочо Иванов е обесен.

На Ямболската партийна организация са нанесени няколко последователни удара. На 03.03.1942 г. при провал на ОК на БРП и на ОК на РМС са осъдени 18 души, от тях трима на смърт. Димитър Димов, оцелелите членове на РМС минават в нелегалност. Създадена е първата партизанска чета в Ямболския партиен окръг. През месец септември 1942 г. Сливенската и Ямболската чети се събират в Чочовенския балкан, организирани в две дружини – „Съби Димитров“ и „Георги Георгиев“. Димитър Димов написва временен правилник на народните дружини, който регламентира тяхната дейност.

Антифашистката дейност в областта получава ново развитие след създаването на Националния комитет на Отечествения фронт, в който освен БРП членуват още 3 партии и един съюз. Ясно формулираните общонационални задачи създават условия за обединение на всички антифашистки сили в страната. До 9 септември 1944 г. в

областта се изграждат 135 ОФ комитета. В тях участват комунисти, земеделци, социалдемократи, безпартийни. Обстановката в страната се изменя в резултат на победите на Съветската армия на Източния фронт и особено след разгрома на хитлеристите при Сталинград. Хората приемат програмата на ОФ и масово участват в събитията. Във всички райони на областта голяма част от привържениците на БЗНС в селата се включват като ятаци и помагачи.

В края на месец януари 1943 г. започва да излиза вестник „Народен другар“ – нелегален орган на ОК на БРП – Ямбол, а след създаване на зоната – като орган на Щаба на VI ВОЗ. Вестникът изиграва ролята на пропагандатор, агитатор и организатор на антифашистките сили в Югоизточна България. Той се разпространява в Ямболска, Сливенска, Бургаска, Новозогорска, Елховска, Карнобатска, Тополовградска, Грудовска, Айтовска, Поморийска, Царевска и Малкотърновска околии, в партизанските отряди, прониква и в Сливенския, Бургаския, Варненския и Хасковския затвори.

На 25 май 1943 г. във Веселиновската гора се формира Щаб на VI ВОЗ в състав: командир – Димитър Димов, зам-командир – Панайот Каракачанов, началник-щаб – Стоян Сюлемезов, политически ръководител – Никола Янев, а от началото на м. октомври 1943 г. за членове на Щаба са привлечени Велчо Чанков и Николай Чернев – секретар на ОК на РМС – Ямбол. Сътрудник към щаба е Щиляна Чанкова – Райна.

Първоначално в зоната влизат Ямболска, Сливенска и Новозогорска околии. В края на 1943 г. в VI ВОЗ е включен и Бургаският боен район.

До 09.09.1944 г. в зоната действат 5 партизански отряди и 3 самостоятелни чети, а именно – отряд „Смърт на фашизма“, отряд „Хаджи Димитър“, отряд „Народен юмрук“, отряд „Петър Момчилов“ и отряд № 3.

През октомври 1943 г. се създават две самостоятелни партизански чети в Карнобатския край. Първата чета с командир Слав Железчев Бонев – Савата и политкомисар Ганчо Хардалов – Благой. Тя действа в Карнобатска околия северно от ж.п.линията Карнобат-Бургас и западно от ж.п.линията Карнобат-Варна. Втора чета с командир Петър Пенчев – Левски, политкомисар Стоян Добрев – Лазар, действа южно от Карнобат. Двете чети са сполетени от голям

провал през декември 1943 г., който се отразява на съпротивата в този район. След провала се образува нова Карнобатска чета, която продължава да действа до 9-и септември 1944 г. Воденската самостоятелна чета се създава през февруари-март 1944 г. с командир Иван Тончев – Пеню и политкомисар – Никола Гущеров – Сашо. При едно навлизане в Турция Иван Тончев е убит, а Никола Гущеров е хвърлен в затвора. След този случай командир на четата става Руси Ребров, а политкомисар – Дончо Попов – Борко.

Общо в зоната действат 533 партизани, от които 25 жени. Освен тези сили – 254 антифашисти от Бургаска област са партизани в батальон „Христо Ботев“, с командир подп. Дичо Петров и политкомисар Никола Тончев от с. Дряновец, Айтовско, (Войнишкият партизански батальон „Христо Ботев“), който е в бригада „Г. Димитров“, с командир Атанас Русев от с. Голямо Шивачево, Сливенско, и комисар Кирил Игнатов. Антифашисти от Бургаска област се сражават и в Интернационалния батальон, в отряд „Д. Благоев“ и други.

През 1944 г. по решение на Щаба на заната се изграждат районни щабове за ръководство на бойната дейност на територията на окръжните и районните партийни организации. Такива се създават още през зимата в Ямбол и Бургас, а и в подчинение на тях Елхово, Тополоград, Воден, Ген. Тошево, Каблешково, Айтос, Мичурин и Грудово. В зоната са организирани около 50 бойни групи, които са в помощ на партизанските сили.

Една от най-сериозните грижи на Щаба на зоната, Окръжния комитет на БРП е спечелването на армията на страната на съпротивата, а по-късно за подкрепа програмата на ОФ, да не се допусне да бъде изпратена на Източния фронт и да подкрепи антифашисткото въстание.

През пролетта на 1944 г. фашистката власт предприема най-жестоки мерки за унищожението на антифашисткото движение в Бургаска област. На 10.05. началникът на Трета армейска област генерал Христов издава заповед №26 най-жестоката в страната. В нея той заповядва: „Борбата да се води... до пълно унищожение на врага“, чрез разстрели без присъди, опожаряване и конфискация на имуществото на антифашистите. Изпълнението се възлага на войската, жаднармерията, полицията и общинската власт. Край село Топчийско – Айтоско, са убити на 2 юли без съд и присъда 23 антифашисти

и край село Добра поляна – 8, от които 4 са турци. В Сливен на 14 май са убити 13 души, като част от тях се излагат на поругание пред паметника на Х. Димитър. Край Ямбол са убити на 2 юни активисти, в село Малко Чочовен – 5 ятаци. Разстрели се извършват в цялата област. Горят 11 къщи в село Скалица, 23 в Каблешково, горят домове в селата Чочовен, Бладец, Войника, Ндялско... От април до септември зоната е зарята с кръвта на антифашистите.

Но убийствата и пожарите не спасяват монархофашистката власт. С навлизането на Съветската армия в България всички антифашистки сили въстават и само за една нощ и един ден цялата власт прминава в Отечествения фронт.

Победата беше извоювана с цената на много жертви и страдания. От 9 юни 1923 г. до 9 септември 1944 г., по непълни динни, в Бургаска област са осъдени на затвор 1883 антифашисти, сред тях 81 жени, без да се включват временно задържаните и освободени при следствието и от съда. През лагерите преминават 1073 души, от които 30 жени. С присъда са убити около 30 антнифашисти, а без съд и присъда 610 борци.

Нашата съпротива винаги е била дълбоко народна, нейните цели и задачи дълбоко хуманни. Затова намира широка подкрепа и закрила от народа.

КОМАНДИРЪТ *ВАСИЛ ЗИКУЛОВ (РАЙЧО)*

За първи път се срещнах с него през април 1942 г. в село Веселиново, Ямболско, в къщата на Атанас Василев, където се укривахме с Кольо Тенев и Борис Киров, след преминаване в нелегалност. Известно ни беше, че Димитър Димов след провала в Ямбол на 3 март е успял да се укрие. Търсихме го по друга причина. Нуждаехме се от неговия съвет. Бяхме готови на саможертва, но не знаехме откъде да започнем.

За бай Даньо бях слушал много. Името му, наред с това на Стоян Златев, се споменаваеше в нашите среди с обич и възхищение, като име на герой-мъченик, изпитан и безкористен борец за човешка правда.

В стаята го въведе Стоян Сюлемезов. Той влезе, простичко се

ръкува и седна. Пред нас стоеше човекът-легенда. Гледах го с нескрито любопитство. А той – човек като всички други, среден на ръст, с тлъсти черни мустаци, с открит поглед и с усмовка на лицето. Запrikaзва ни, пита ни за това и онова като стар познайник. После не-принудено започна разговор за близките задачи и необходимостта от създаване на партизанска чета. Говореше спокойно, без външни ефекти, по-скоро беседваше с нас, като че бяхме отдавна познати. И ние веднага се почувствахме близки и равни с него. Осъзнах, че се срещам с човек, който умее да предизвиква доверие към себе си, да премахва всички граници със събеседника, да се държи като равен, без да губи чувството си на достойнство и съзнанието за отговорно-стите си.

Участва в подготовката на антифашисткото въстание през 1923 г., заради което е арестуван и след няколко месеца оснободен. Него-вите другари оценяват качествата му на борец и организатор и 21-го-дишен го избират за секретар на Ямболската партийна организация. Но тези му качества са оценени и от властите. През м. юни 1925 г. Димитър Димов отново е арестуван и осъден на смърт. Впослед-ствие присъдата му е заменена с доживтен затвор. В затворническия си бележник е записал: „Първата нощ на осъдените на смърт е една от най-кошмарните... Помня и до края на живота си ще помня тази тежка нощ... Докато се оглеждам, зад мен вратата се затвори и сил-но изтрака ключът. Сам съм. Една мисъл стои над всички – осъден съм на смърт. Последно започвам да се окуражавам – това още не е краят...”

Не е краят. До него има още 15 години между студените стени. А е само на 22 години, в разцвета на младостта си. Това може да сло-ми и човек с железен характер. Но той издържа.

От затвора Д. Димов излиза през 1940 г., когато Втората све-товна война вече е започнала. Човек с морала на Димитър Димов не може да остане настрана от борбата. Скоро, благодарение на личните си качества – доброта, човечност и организаторски талант, спечелва уважението на антифашистите, на трудещите се, на комунистите и ремсистите, а през годините на въоръжената борба е любим ръко-водител на антифашистките сили от Бургаска област и командир на Шеста ВОЗ. С неговото име и дейност са свързани всички най-важни решения и събития в Югоизточна България, изграждането и разра-

стването на партизанските отряди и тяхната бойна дейност, изграждането на Отечествения фронт и осъществяването на единството на антифашистките сили, борбата за проваляне доставките на храни за фашистка Германия, за защита на евреите, изграждането на нелегални войнишки антифашистки организации и комитети, издаването и разпространението на вестник „Народен другар“, на позиви и други пропагандни материали и накрая – непосредствената подготовка за завземане на властта.

Димитър Димов, лично и чрез членовете на Щаба на зоната, осъществява непосредствено и компетентно ръководство на партизанските отряди и на тяхната бойна дейност. Той поддържа постоянна връзка с ръководствата им и без да ограничава тяхната инициатива, често участва в подготовката на най-важните акции.

Бай Даньо разглеждаше въоръжената антифашистка борба на нашия народ като неразделна част от гигантската битка, която водеха демократичните сили и прогресивната общественост в целия свят и преди всичко народите на Съветския съюз, Съединените щати и Великобритания. Обичаше да казва: „Помнете! Сега демократична и антифашистка Европа и наци гледа!“

Сочеше, че важно условие за успеха на антифашистката борба е наличието на боеспособни организации, които са в състояние да оглавят дейността на демократичните сили. И той лично отделяше голямо внимание на изграждането на такива организации в партията, РМС и Отечествения фронт.

Димитър Димов непрестанно се грижеше за мирогледното изграждане на кадрите, на техните нравствени и делови качества. Той не беше кабинетен теоретик. За него теорията и печатното слово бяха най-тясно свързани с практическите задачи на революционната борба. Опитен конспиратор, той успя да организира издаването на вестник „Народен другар“, който бе най-масовият и най-редовно излизашият нелегален печатен орган в страната. С неговото име е свързана многообразната дейност за изграждането на Отечествения фронт и приобщаването на местните ръководни дейци от другите партии към антифашистката борба. В своите статии, позиви и лични срещи той успешно осъществяваше линията – антифашистко движение – защитник на националните интереси, организатор на борбите против безправieto, терора, глада и разрухата, против войната и ограбване-

то на страната.

У бай Димитър отлично се съчетаваха твърдата воля на ръководителя с голяма демократичност и човечност, с уменията да уважава мнението на другарите си. Той не търпеше никакви лични привилегии. Той се проявяваше и при разпределението на храната, в носенето на дежурството, пренасянето на багаж при тежки преходи в Балкана и в дреболиите на ежедневието. Ясно съзнаваше ролята на личния пример и моралната чистота на кадрите. Поради това не търпеше потребителството, фалша, лицемерието, угодничеството и подлизурството. Сам той даваше пример на скромност, откровеност и безкористие. Умееше да оцени качествата и постъпките на човека, тактично да му помогне да преодолее слабостите и грешките си, да повярва на сгрешилия и го поощри с доверието си. Крайно предпазлив и внимателен беше, когато се разглеждаше поведението на някой другар. Особено когато се касаеше за сериозни обвинения. В по-особени случаи той вземаше решения само след внимателно изучаване на всички обстоятелства. Има редица случаи, когато честни другари, срещу които поради неблагоприятно стечение на обстоятелствата са били отправяни необосновани обвинения, та дори и обвинение в предателство. И те успяха да запазят доброто си име благодарение на голямата отговорност, с която Димов се отнасяше към съдбата на хората.

След Девети септември, макар и да работи на различни ръководни длъжности, той не позволи властта да го деформира, не се възгордя. Навсякъде работеше без излишен шум. Подчертано скромен, бай Даньо запази сред всички, които го познаваха, образа на честен, обичащ хората човек и предан борец за тяхното добруване.

НАЧАЛОТО НА СЪПРОТИВАТА В СЛИВЕНСКИЯ КРАЙ

ДУЧО МУНДРОВ – политзатворник, осъден на смърт

Още на 22 юни през нощта Окръжният комитет в Сливен се събра на спешно заседание. На другия ден секретарят му Иван Грудев замина за София, за да се запознае с решенията на партийното ръководство. След завръщането си комитетът решава заплашените от арест дейци да вземат мерки за опазване, а членовете на ОК да минат в нелегалност, да се подготвят в града, селата и Балкана скривалища,

да се започне набавянето на оръжие по всички възможни начини. Създава се комисия по военно-поддривната работа с отговорник Дончо Димов. Няколко дни след това се състоя заседание на обновения, с оглед на новите задачи, ОК на РМС. Последваха заседания на районните комитети и в градските и в селските райони. Веднага се пристъпи към практическа работа. Създадоха се и младежки бойни групи.

В новата обстановка особено важна беше работата в казармите. Сливенският гарнизон беше един от най-големите в страната. През август се проведеха съвещания с ремсистите, на които предстоеше да постъпят в казармата. Преди това, през юли, е свикано съвещание с ремсисти-войници и антифашисти от частите на гарнизона, на което Дончо Димов разясни новата политическа обстановка и задачите за работа във войската. В групите влизат не само войници, но и фелдфебел-школници и запасни офицери. В първите дни на септември се състоя контролно съвещание с отговорници по частите, на което те отчитат своята работа.

Около 25 август 1941 г., след много лутания и премеждия, до Сливенския балкан достигат, водени от Съби Димитров, шестима емигранти, дебаркирали на българския бряг. Той се свързва с ОК на партията, който по това време е в Балкана. На 7 септември 1941 г., в местността Мочурите се състоя заседание на ОК в присъствието на Съби Димитров.

На 10 септември 1941 г. на заседание на ОК на РМС, Христина Брадинска съобщи за пристигането на Съби Димитров и че вече той поема ръководството на Военната комисия на ОК на партията. На 10 и 11 септември полицията на цялата Бургаска област е вдигната на крак и концентрирана в Сливен и Котел. Сливен е почти в обсадно положение, опасан от секретни засади. Иван Грудев, на път за среща в Новоселското дефиле, се натъква на засада, завързва се престрелка и едва успява да се измъкне. На засада попадат Стоян Костадинов – Цочо и Симеон Бъчваров. При престрелката Цочо загива на място, а Симеон е тежко ранен. Когато след два дни, на 13 септември, идва в съзнание и разбира, че е в ръцете на полицията, той се самоубива.

В блокирания от полицията Балкан остават Иван Грудев, Съби Димитров, Михаил Кънев и подводничарите Коста Лагадинов и Ангел Нинов. При създалата се тежка обстановка решават подводничарите да заминат по родните си места.

Останали изолирани в блокирания Балкан, нелегалните се връщат в града. На 27 септември Сливен е блокиран от полиция и войска и всеки двор е претърсен. Открит при тази блокада, след опит да се самоубие, Иван Грудев попада в ръцете им. На 29 септември загива Спас Георгиев. В Балкана остават само Съби Димитров и Михаил Кънев, които решават да слязат и се укрият в града. През първите дни на ноември 1941 г. са заловени и арестувани членовете на районни комитети в Сливен – Йордан Маргенов, Демир Славов и Кръстю Янакиев. На 8 ноември 1941 г. през нощта е блокирана къщата, където се укрива Съби Димитров. Като разбира, че положението е безизходно, Съби сам слага край на живота си. Полицейският удар засяга и районните комитети в селата Голямо Шивачево, Кермен, Желю Войвода и град Карнобат.

След дълго следствие, на 12 февруари 1942 г., пред Военния съд са изправени 28 души. На 21 февруари се четат присъдите. Седем души – Иван Грудев, Дончо Димов, Митко Богданов, Демир Славов, Йордан Маргенов, Кръстю Янакиев и Дучо Мундров са осъдени на смърт. На 8 срещу 9 юни 1942 г., през нощта, са обесени Иван Грудев, Дончо Димов, Митко Богданов и Демир Славов. Така монархофашистката власт успя още в първите месеци на въоръжената антифашистка борба да разстрои редиците на антифашистите в Сливенския край.

Преди процесът на 28-те, в края на декември или началото на януари 1942 г., в Сливен е изпратен от ЦК Аврам Стоянов. Той е упълномощен да наблюдава работата на Сливенския, Ямболския и Старозагорския окръзи. Изгражда се нов ОК на БРП от оцелелия ОК на РМС със секретар Павел Костов. Обновява се ОК на РМС, със секретар Атанас Червендинев, но и двата състава действат за много кратко време – около един-два месеца. През март 1942 г. след позивна акция на РМС против смъртните присъди от процеса на 28-те и двата комитета се провалят. Оцелява само Панайот Стефанов. През май 1942 г. ЦК на РМС изпраща в Сливен Велчо Чанков в помощ на Аврам Стоянов. Той познава града и хората и за кратко време възстановява двата ОК – партийния и младежкия. Подобряват се връзките с партизаните, с неарестуваните членове на РМС. Към средата на юни са възстановени младежките групи във всички градски райони, изградени са ръководствата в средните училища, възстановени

са връзките с всички извънградски райони и селата. Започва изграждането на ОФ комитети. През втората половина на 1942 г. комитети има в селата Струпец, Желю войвода, Горно Александрово, Блатец, Тополчане и др.

Делото на партизанската чета, създадена и разгромена през юли-ноември 1941 г., продължават миналите в нелегалност по време на големия провал и след това.

На 14 април 1942 г. Аврам Стоянов и Панайот Стефанов се срещат в околностите на с. Чинтулово с Петър Николов и Иван Гинчев. Решава се двете групи да се обединят в партизанска чета, с командир Петър Николов и помощник-командир Иван Гинчев. На 28 април Петър е предаден от агент-провокактор и заловен. Командир на четата става Иван Гинчев, а помощник-командир Петко Николов. От сега нататък Иван Гинчев ще израстне като партизански командир и покъсно ще оглави легендарния в Сливенския край партизански отряд „Хаджи Димитър“. През месец май Аврам Стоянов и Панайот Стефанов престояват една седмица при партизаните. Аврам Стоянов ги запознава с тактиката на партизанската борба и им дава напътствия за живота и дейността на четата. През същия месец към четата се присъединява избягалият от полицията Кирил Янев.

На 15.08.1942 г. Аврам Стоянов е бил на среща с група нелегални близо до града. Там те попадат на полицейска засада. Аврам Стоянов влиза в града, но попаднал в безизходно положение, слага край на живота си. С гибелта на Арам Стоянов за сливенското съпротивително движение завършва един героичен начален период на антифашистката борба.

От сега нататък тя ще се ръководи от опитния и мъдър Димитър Димов, оглавил щаба на Шеста ВОЗ.

С ИМЕТО НА „ХАДЖИ ДИМИТЪР“ В БОРБАТА СРЕЩУ ФАШИЗМА

Мария ЧЕРВЕНДИНЕВА

В североизточните склонове на Йорданов връх в Стара планина, недалеч от сливенското село Бяла, на 16 май 1944 г. командирът на отряд № 2 Иван Славов Гинчев – Йонко, обявява решението за име на отряда името на легендарния войвода Хаджи Димитър. Формират се две дружини с по 30 партизани: „Георги Георгиев“ и „ген.

Владимир Заимов“. Командир на отряда остава каленият вече в много битки с врага Йонко, комисар Нено Стоянов – бай Чавдар, зам-командир – Къню Славов – Агата и началник-щаб Димитър Димитров – Цвятко. Отрядът „Хаджи Димитър“ продължава започнатата още през лятото на 1941 г. въоръжена съпротива в Сливенския край. Сливенската партийна организация не свива бойните си знамена след загиването на първите партизани, масовите арести и произнесените смъртни присъди. Под прякото ръководство на опитния партиен деец Аврам Стоянов се формира нова партизанска група, която попълни редиците си през пролетта и лятото на 1942 г. Тя насочва дейността си към създаване на широка мрежа от помагачи и установяване на преки контакти с партийни и ремсови организации и отделни антифашисти.

С голяма болка партизаните научават за загадъчната смърт на Аврам Стоянов. По същото време се установяват преки контакти с ОК на БРП в Ямбол, а през септември в Балкана пристигат партизаните от ямболската чета, начело със секретаря на ОК на БРП Димитър Димов – бай Даню. Започва усилена подготовка за зимуване в местността Димитрова поляна. Тук, в тези закътани старопланински дебри, през октомври 1942 г., двете партизански чети – Слевенската и Ямболската, прерастват в две дружини – „Съби Димитров“, с командир Панайот Стефанов – Бойко и „Георги Георгиев“, с командир Йонко. При изключително тежки условия презимуват партизаните. С болка тук посрещат загиването на другарите им Злати Динев – Тошката и Кирил Янев – Боян.

През пролетта на 1943 г. Д. Димов разяснява новите задачи след създаването на НОВА и разделянето на страната на 12 ВОЗ. Бургаска област обхваща Шеста ВОЗ. Това налага да се отделят районите на действия на дружините, като „Съби Димитров“ заминава за Ямбол, а „Георги Георгиев“ остава да действа в Стара планина – на запад от Сливен и в Средна гора, в Новозагорски район. Дружините се разделят, но преките контакти между тях и връзките с Щаба на Шеста ВОЗ не се прекъсват до 9.9.1944 година.

В отговор на засилената пропаганда на фашистите срещу антифашистката съпротива и разширяващия се терор над народа, партизаните насочват вниманието си към обекти, които предоставят продукцията си на хитлеристка Германия. На 25 юли 1943 г. унищожават

Гавриловската мандра с цялото количество сирене и масло, подготвени за износ. След известно време става акцията на Твърдишкото шосе, по време на която са унищожени няколко камиона, с които се извозват въглища за Германия. Сред населението, с активната помощ на легалните помагачи, се разпространяват позиви и листовки за разкриване истината за победите на Съветската армия на Източния фронт. На 11.09.1943 г. е овладяно с. Голямо Шивачево. На масов митинг пред всички шивачевци говори комисарят на дружината Атанас Димитров – Милан за прогерманската политика на правителството, за целите на борбата, в която се включват все повече антифашистки сили. Тази акция се приема от населението не само от Сливенския край, но и в цялата страна, като предупреждение срещу самозобравилите се фашистки управници, а също е демонстрация на засилващата се антифашистка съпротива.

През лятото и есента в 1943 г. партизаните от дружина „Г. Георгиев“ разширяват връзките си с повечето села в Сливенска и Ново-загорска околии. Разпределени на групи, разпространяват Програмата на Отечествения фронт, подпомагат местните партийни и ремсови организации за изграждане на Отечественофронтовски комитети, за привличане на повече антифашисти като помагачи и ятаци на партизаните.

Не бездейства и фашистката власт. Зачестяват засадите на повечето кръстовища. За една нощ на 23 октомври дружината води две сражения недалеч от село Голямо Чочовене и до Рогачева поляна. Започва голямата блокада в района на дружината, в която учстват големи полицейски сили и войскови поделения. Това налага прехвърлянето ѝ в Средна гора. Подпомогнати от ятаците и помагачите от с. Струпец, Дружиново, Старо село и други села, партизаните за кратко време си подготвят скривалище над с. Струпец и си набавят зимнина. Но радостта им е помрачена от разширяване на блокадата и в този район. В дълбок сняг, почти без продукти, лошо облечени и въоръжени, бойците предприемат мъчително пътуване на запад по билото на Средна гора. Мразовитите декемврийски дни и нощи пронизват телата, изтощават до краен предел болните, но походът продължава... Най-после в последните дни на 1943 г. в подножието на връх Морудлей става паметната среща със старозагорските партизани. Трудно е да се опише радостта и възторгът на всички и затова

посрещането на новата 1944 година става с много песни, с непоклонителна вяра в близката победа.

На 2 януари 1944 г. след първите известия, че войската се оттегля от Средна гора, дружина „Г. Георгиев“ се разделя най-сърдечно с домакините си и предприема ново мъчително пътуване към своя район. При една засада загиват комисарят Атанас Димитров – Милан и партизанинът Деско Кръстев – Момчил. Болката от тази раздяла е голяма.

След кратък престой в Струпчанското скривалище основната част от дружината преминава заледената река Тунджа и се придвижва в Стара планина. Йонко и Кочо – Стефан Даскалов, заминават за Ямбол за среща с Щаба на зоната, а няколко партизани остават в скривалището като свързочно звено. В първите дни на април дружината посреща участниците, по-точно героите, от водения епичен бой при с. Ковачите на 25 март 1944 г., в който загиват Кочо, Петя, Ганчо и Катя, а командирът на дружината Йонко е тежко ранен.

Днес, от върха на изминалите години, отправяме взор към пролетта и лятото на 1944 г., сърцата отново се свиват от болка пред простреляните антифашисти в Сливен, селата Малко Чочовен, Блатец, Горно Александрово, Драгоданово, Глушник и други сливенски села. Между убитите без съд и присъда са майката и братчето на командира и зам-командира Йонко и Агана, родителите на Караджата, съпругата на Милан, майката и сестричката на Стефчо. Нито един от разстреляните родственици на партизаните не беше комунист или ремсист. Тях ги убиха за назидание, за сплашване на народа.

На 1 юни 1944 г. отряд „Хаджи Димитър“ овладява мина Чумерна и спира задълго производството на въглища за Германия. В тази акция загива Димитър Желязков – Момчил. По време на митинга говори политкомисарят Нено Стоянов – бай Чавдар, проличава съпричастието на миньорите и другите местни жители към партизанското движение. Няколко дни по-късно, на 9 юни, хаджидимитровци превземат Гурковското стопанство „Сондите“ и остават там цял ден. И тук, както в Мина Чумерна, работниците се отнасят дружелюбно към тях.

През юни увеличеният брой на партизаните налага формирането на трета чета. Действията на отряда все по-определено се насочват към населени обекти. На 13 юни е завзето с. Малко Чочовен. Преди

това, на 4 юни, едновременно се извършват саботажи в отдалечени един от друг обекти. Редят се и други акции в целия район. Все безуспешни стават фашистките действия, защото населението стои зад партизаните и предателството почти изчезва, докато информацията на отряда е богата и точна. Тава гарантира успеха на партизанските действия. Паметни в историята на отряда остават успешните акции в с. Стара река, овладяно за един ден на 18 юли и с. Бяла на 25 юли. В двете села, както и при другите акции, се разпръскват позиви, провеждат се общи събрания.

Отново голяма болка спохожда партизанските сърца. При тях долита злокобна вест за трагичния край на любимците на отряда Дамян – Марко Димитров и съпругта му Мария-Роза. Те отдават живота си минути след раждането на първото им дете, наречено от другарите им Мария-Роза.

Юли-август до победния 9 септември, отрядът е в непрекъснато движение, с чести сблъсъци с полиция и войска. На 17 август между с. Чинтулово и Малко Чочовен партизаните водят почти целодневен бой с войници от 11-ти пехотен полк, жандармерийската дружина, поделения на 3 пехотна дивизия и голяма полицейска част. Въпреки превъзходството на войската и полицията, партизаните успяват с хитрост и умело командване да излязат от обкръжението без жертви. На следващия ден загива в засада Павел Танев – Спартак в момент, когато приближава сборния пункт на отряда.

На 25 август отрядът, подпомогнат от местни жители и точната информация на свещеника, завзема с. Костел – Еленска околия. Акцията протича по предварителния план на Щаба, но непредвидената среща с партизанската група от Горнооряховския отряд отнема живота на един от най-смелите, най-безстрашните бойци – Васил Врангелов – Вълчан.

Голяма е радостта от победите на Съветската армия при Яш и Кишинев. Изблик на възторг и очакване на победата предизвикват намерените листовки с обръщението на маршал Толбухин към българския народ и българската армия. Всички сричат руските думи: „Красная армия не имеет намерение воевать с болгарским народом и его армии, так как считает болгарский народ братским народом...“

И сега, като препрочитам това обръщение, изпълнено с топлота към нашия народ, с болка си мисля за днешните наши политици,

които клеветят тази армия и СССР като окупатори на България. А нима беше възможен 9 септември без Червената армия!!!

Победният ден отрядът посрещна в прегръдките на селяните от с. Малко Чочовен. Обич и мъка се сливат в едно. В партизанските редици не крачат загиналите, а сред посрещачите не са разстреляните на 7 юни близки на партизаните. Проливат се сълзи, а народът ликува.

Някои правоверни „демократи“ днес твърдят, че 9 септември 1944 г. е преврат и забравят, че в българската история е имало преврати, но не е известно народът да ги е посрещал с ликуване и масова подкрепа. Каквито и фалшификации да се правят от самозвани историци и политици този ден е белязан в многовековната българска история като победа на антифашистките сили с прякото участие на огромната част от народа.

*Теню Попов – Гроздъо
и Иван Георгиев – Стефчо*

През лютата зима на 1943-44 г. условията на живот и дейност на партизанския отряд „Петър Момчилов“ в Ямболския край бяха тежки. Многохилядна войска, полиция и жандармерия окупираха територията на Ямболска и Елховска околии и пресякоха пътищата за продоволствие на отряда. По това време ние, 25-30 партизани, бяхме разположени в с. Скалица, Овчи кладевец,

Генерал Тошево, Каменна река и Градец. По нареждане на Щаба на Шеста ВОЗ група от 16 партизани трябваше да се отправи към партизанския отряд в Сливенския балкан. Задачата беше възложена на командира на отряд „Хаджи Димитър“ – Иван Гинчев – Йонко, и на партизанина Стефан Даскалов – Кочо. На 21 март нашата група пое към Балкана. Походът беше дълъг и тежък. Разстоянието от Полски градец до Балкана е около 60 км., а времето беше лошо. Всички бяхме младежи-гимназисти, работници и селски момчета, които за пръв път държат оръжие в ръцете си. Кочо – як като скала партизанин, умело водеше колоната. На няколко километра пред нас беше с. Младово. Тук беше предвидено да денуваме, но осъмнахме сред полето. Бяхме разкрити и предадени.

Заредиха се остри схватки, престрелки, опасни засади. Върху нашата колона налитаха една след друга въоръжени групи. Убиха Кочо, раниха Славчо и Петя. Пътят ни беше отрязан и ние заехме позиция в каменната кариера, западно от Кара баба. Започна боя. Беше 25 март 1944 г.

Противникът ни превъзхождаше в жива сила и въоръжение стократно. Йонко бързо ни постави конкретни задачи и предупреди: „Без команда никой да не стреля, пестете патроните!“ Атаките на полицията се редяха една след друга. Гърмят картечици, автомати и пушки, трещят гранати, чуват се отчаяни команди. Сред вражеската верига избухват изпратените от нас няколко бутилки, заредени с взрив. Врагът се огъва, не издържа и обръща гръб. Отбита е първата атака на противника, но той се регрупира отново. Озверените фашистки пълчища започват нова атака. В действие са пуснати всички видове оръжие. Цялата местност ехти от грохота на стрелбата.

Йонко извика: „Другари, раниха ме гадовете“ – и спря да стреля. Стефчо, Ганчо и Янка набързо го превързаха. След малко нашият командир, въпреки, че беше тежко ранен, дойде при нас, залегна и започна да стреля с една ръка. Леките картечници да са готови, автоматите да се прецелват добре и без моя заповед да не се стреля! – дваше команди Йонко. Неговата смелост и съобразителност в критичния момент на боя повиши още повече бойния ни дух и ние воювахме така, като че ли бяхме не 14 слабо въоръжени партизани, а отряд от 200-300 човека.

Изведнаж – страшен вой, а след него – силен взрив разтърси земята около нас. „Мини!“ – извика Маджара. Беше пристигнала редовна войска. Тя склучи трети огнен обръч около нашата позиция. Барутен дим обви кариерата, върху главите ни се изсипаха облаци от камъни и пръст. Полицията и жандармерията се вдигнаха на нова атака и стесниха обръча около нас. Бяхме принудени да пуснем отново в ход нашето изобретение – „Бомбите“ от лимонадени бутилки и прашките, с които мяхме камъни срещу настъпващите фашисти. Инициативата изцяло премина в наши ръце. Бойният дух и готовността за саможертва победиха. Врагът претърпя пълно морално и бойно поражение, въпреки численото си превъзходство и въоръжение.

Боят не стихна през целия ден. До падането на нощта остана-

ха само няколко часа. Беше ранен Станимир. Превързахме и него. Слънцето бавно залязваше. Над полето падна сянка. Нощта – нашата закрилница и спасителка, забули каменната кариера. Трябваше час по-скоро да се измъкнем от огнения обръч. На помощ пак ни дийде мъжеството, смелостта и опитът на нашия командир – Йонко. Организирахме към изток лъжлива атака с няколко партизани, а останалите се промъкнахме през тройния обръч на запад. Бяхме вън от обкръжението. Предстоеше ни нов 30-километров поход до Нова Загора. Петя след няколко километра стана неподвижна. Ние нямахме сили да я носим. Ганчо остана при нея, за да се укрият през деня в полето. Колоната ни тръгна на път. С последни усилия едва успяхме да стигнем сутринта до нашия ятак. През деня набрахме сили, отпочивахме, но всички бяхме в напрежение. Глутницата беше по следите. Цялата паплач към 11.00 часа беше в града. Донесли са трупове на Ганчо и Петя. Обкръжени от полицията, те слагат край на живота си.

– Ще има блокада и претърсване на града – съобщи пребледнял нашият ятак, когото бяхме изпратили в града за разузнаване на обстановката.

– Блокадата обикновено започва след полунощ, а претърсването става на светло – започна да разсъждава Йонко. – Щом се стъмни, ще се измъкнем от тук. Затова не се плашете. Спокойно и хладнокръвно ни вдъхваше вяра нашият смел командир. С настъпването на нощта потеглихме на път за Средна гора при другарите от отряд „Хаджи Димитър“. Колоната вече е оредяла, ние вървим смълчани един след друг. Приличаме на ято жерави, преминали през попътен ураган. Няма го Кочо! Той падна пръв. Празни са местата на Петя и Ганчо. А къде е Катя? Тя угасна в една от плевните на Еленово. Несбъдната остана мечтата ѝ да стигне гордия хайдушки Балкан.

ОТРЯД „СМЪРТ НА ФАШИЗМА“

Кольо Ц. Тодоров (Владо)

Отряд „Смърт на фашизма“ води началото си от пролетта на 1942 г. със създаването под ръководството на Димитър Димов на партизанска бойна единица в района на Сидово. Тя презимува като дружина „Съби Димитров“, заедно с дружина „Георги Георгиев“, западно от Сливен. През март 1943г. се прехвърли отново в Сидово

и прерастване в отряд № 1. В началото на 1944 г. той бе преименуван в „Смърт на фашизма“. Състоеше се от две, а после два месеца преди 09.09.1944 г. от три чети. Негови командири последователно бяха Панайот Стефанов (Бойко), Кузо Пандов – Филъ, Велислав Драмов (Сергей), а след неговата гибел – Васил Зикюлов (Райчо). Районът на действие бе определен в четириъгълника Сливен, Котел, Ришки проход и Карнобат.

През пролета и лютото на 1944 г. отрядът, вече станал значителна сила от над 90 души, лагеруваше в гората на Стидово. Щабът на зоната вдигна забраната за активни действия и потвърди провеждането на акция във военния почивен лагер „Абланово“ край Сливен. Целта бе набавянето на тъй необходимото за отряда оръжие. Това бе и първата акция от шурма на отряда за осигуряване победата на въоръженото въстание в района му като бойна единица на Отечествен фронт.

Военно-почивният лагер „Абланово“ е на пет-шест километра северно от Сливен. Имаше десетина постройки барачен тип за лутувачи, сгради за охраната, кухня и складове, зеленчукова градина. Охраняваше се от военно подразделение.

Обектът бе разузнат от партизаните Михаил Кънев (Ради) и Иван Русев (Ангел), които доложиха, че охраната му се състои от около 10-на войника. Изпълнението на задачата беше възложено на група от осем души, командвана от пишещия тези редове. Освен Ради и Ангел, в нея бяха включени и Стоян Зурлев (Съби), Теньо Попов (Гроздьо), Димитър Колев (Чакмака), Атанас Шереметов (Промяната) и Георги Лечев (Григор). Командирът на отряда Сергей предупреди, че акцията е изключително важна и опасна, че е нужна внезапност и смелост в нападението, резултатност, инициативност и дързост в действията.

В следващата нощ като прехвърли връх „Българка“, към 03.00 ч. на 17.06., групата доближи до обекта. Целият ден бе посветен на разузнаване, планиране и организиране на нападението. Замисълът бе групата да нанесе удара по обекта в 0.30 часа на 18.06., да го овладее, изведе наличното оръжие и военно имущество и още същата нощ да се изтегли далеч от лагера в планината. За целта се раздели на четири двойки, които получиха точни задачи.

Като наближи полунощ, групата тихо се спусна по стръмната

камениста пътека. Доближавайки караулното помещение, тя се разчлени, обхвана го, обезоръжи безшумно часовите и влезе в помещението, където войниците още спяха. Оръжието им бе прибрано от пирамидата, а хората събудени. Четвъртата двойка доведе и войниците, които спяха в кухнята. С тях станаха всичко 16 души, въоръжени с пушки „Мнлихер“ и карабини. Нито един от тях не успя да избяга в Сливен или да произведе изстрел. Липсваше и телефонна връзка с града. Нямаше и летища.

Започна претърсване на лагера. Тава ни отне много време, а докато водихме и политическа работа с пленниците, часът стана два и половина. Създаде се сложна обстановка. Време за изтегляне до разсъмване оставаше малко. За около час и половина можехме да се отдалечим най-много два-три километра. Съществуваше вероятност още в ранните часове в гарнизона да узнаят за акцията, да блокират пътищата, да започнат претърсване на района. А Сливенският гарнизон бе един от големите.

Възникна идеята да останем в лагера и през деня, като ние „поемем охраната“ му, да го изолираме от града и да се изтеглим вечерта. Тя бе подкрепена от всички другари. Незабавно пристъпихме към изпълнение на новия план. Набързо се избърснахме, облякохме войнишки дрехи и... „поехме охраната“. Пригответихме топла закуска, като обилно нахранихме и войниците.

Рано сутринта започна и движението по шосето от Сливен за планината, което не престана през целия ден. Това бяха горски работници, цигани-въглищари, каракачани, туристи и др. Нашият контролен пост проверяваше за открити листове на пътуващите и проявяваше „голяма строгост“. До обед в лагера дойдоха двама войници с каруца и два коня, а час след тях още една двойка. Разбраха каква е работата едва след като ги разоръжихме и прибрахме и тях в помещението. Постът на шосето имаше за задача евентуално да залови и началника на гарнизона – генерал Младенов, който, както ни казаха войниците, често идвал в Абланово да си почива. Ние обаче не знаехме, че генералът с щаба си, далеч на изток, е ръководел блокадата и сраженията с отряд „Народен юмрук“ в района северно от Бургас.

Времето в лагера течеше нормално. Никой от гражданите не се усъмни в нас. Литературно-музикалната програма на Ради продължаваше извън помещението. От арестуваните двама свиреха на ка-

вал и гадулка. Прозвучаха възторжени декламации. Почти всички се включиха в ръченицата и хорото на поляната.

Наред с това започна подготовката за изтеглянето ни. Натова-рихме каруца с плененото оръжие, боеприпаси, снаряжение, одеала, платница, облекло, хранителни продукти, съдове и пр. С нея потеглиха Гроздьо и Ангел със задача до 18.00 ч. по черния път под вр. „Българка“ да достигнат местността „Прозореца“, да прехвърлят багажа на конете и да ни чакат там към 20.00 часа. Тяхното пътуване е протекло с много премеждия, но напълно успешно. Те точно изпълниха задачата си.

Около 15.00 ч. пристигнаха от Сливен още двама войника с каруца за зеленчуци от лагерната градина. Задържахме и тях. В 18.00 часа постът на шосето бе снет. Затворихме всички войници в глямата стая. Съобщихме им, че вечерта ще се изтегляме, а до полунощ ще оставим само наблюдение. При това, по военни съображения, те ще бъдат заключени и на вратата ще бъде поставена бомба. Посъветвахме ги да не се опитват да отворят вратата или да огъват железните пръчки на прозореца, защото оставащите партизани ще санкционират това със стрелба. Край сградата оставихме каруцата със завързаните за нея коне, които с тропота си да имитират човешко присъствие. На вратата вместо бомба окачихме манерка.

Както бе предвидено, в 20.00 ч. стигнахме до м. „Прозореца“. Там ни чакаха Гроздьо и Ангел. След кратък отдих, с обновени сили, възторжено се насочихме към Стидово.

Цяла нощ пътувахме по стръмните балкански пътеки без почивка. Поуспокоихме се след като пресякохме шосето Сливен – Ичера. Към 09.00 ч. на 19 юни благополучно пристигнахме в партизанския бивак „Божур дере“, ако не се смята случайната ни среща с комисаря на отряда Васил Зикулов (Райчо) и Иван Киров (Вълкан), което едва не завърши фатално. Този ден бе голям празник за всички. Мнозина получиха оръжие. Раздели се и се зачисли цялото трофейно имущество. Завърнаха се от разузнаване Райчо и Вълкан, които донесоха ценни сведения, необходими за следващата акция.

Голям беше отзвукът сред народа. Проведена под носа на многохиляден гарнизон, дръзката акция вбеси полицията и военните. В очите на хората управниците и техните лакеи изглеждаха смешни и жалки, безсилни и некадърни. Едновременно акцията продемон-

стрира смелостта на партизаните, повиши вярата на народа в тях, вярата в скорошната победа над фашизма. Нарастнаха силите на четите и интензивността на бойната им дейност. Така например, от общо 60-те бойни прояви (акции, сражения, престрелки и пр.), проведени за цялата двегодишна история на отряда, около 30 са осъществени след акцията в Абланово. На практика на всеки два-три дни след нея партизаните са реализирали по една бойна проява.

В бойната летопис на отряда има много други образци на отлично изпълнени и резултатни акции и боеве, многочислени прояви на героизъм, мъжество и високо бойно майсторство. Паметни ще останат епичните боеве край с. Ново село, Феклач и Седларево, акциите в селата Г. Александрово, Сотира, Везенково, Шехово, Ябланово, Чубра, Грозек и др. Широкият мащаб на проявите на отряда през 1944 г. разтревожи фашистите. Срещу отряда врагът хвърли значителни сили. През месеците юли и август те нарастнаха много и преминаха към методични действия. В района на Сливен, Котел, Върбишкия проход, хр. Гребенец действаха сили от 11, 29 и 24 пехотни полкове, части от Втора конна дивизия, подразделения на жандармерията и полицията, контрачети.

В неравната борба против фашизма отрядът даде свидни жертви. Измежду партизаните – 20 души не доживяха победата. Загинаха със смърта на храбрите верните синове на народа – командирът на отряда Велислав Драмов (Сергей), зам-командирът на отряда Ламбо Георгиев (Тошо), Слав Бонев (Савата), Минко Минков (Борис), Кънчо Урумов (Първан), Мати Рубенова (Светла), Пеньо Пенев (Павел) и много други. Осем души загинаха в антифашистката Отечествена война 1944-1945 г., а 28 ятаци и помагачи бяха убити от фашистите без съд и присъда.

Успешната дейност на отряд „Смърт на фашизма“ се дължи изключително много на близките му връзки и ръководство на Щаба на Шеста ВОЗ, на всенародната любов и подкрепа на населението в района, нарастнали особено много във връзка с големите победи на Червената армия през лятото на 1944 година.

ОТРЯД „ПЕТЪР МОМЧИЛОВ“

П.Панайотов, П.Павлов

Парнизанският отряд „Петър Момчилов“ с командир Янко Иванов Кирчев – Цвятко, и политкомисар Борис Христов – Боян, действаше в полския район, южно от Ямбол и западно от р.Тунджа. Тежка беше обстановката – на 40-50 км. от Средна гора и Балкана. Нашата задача беше не да провеждаме бойни акции, а политическа дейност за укрепване и активизиране на организациите на БРП, БЗНС, РМС и всички други политически и масови антифашистки сили, за работа сред безпартийните.

В края на 1943 г. във всички населени места на района имаше дейни младежи и партийни организации, като в някои от селата те надвишаваха 70-80 души. Те водеха населението в борбата против фашистката власт. Събранията често пъти бяха смесени или приемаха характер на общоселски. На тях Цвятко, Боян, Владимир (Митко Пеев) и други изнасяха информация по международната обстановка, по събитията на Източния фронт, за положението в страната и района. Поставяха се задачи за масовизирането на антифашисткото движение, за укриването на ранените и саботирането на властта по набирането на продукти за немците на Източния фронт. Възлагаха се задачи за събирането на средства и оръжие за нуждите на отряда, по работата с безпартийните.

Ние работехме по указания на Щаба на Зоната. Особено много ни помагаше в. „Народен другар“. Получавахме го редовно и го разпространявахме сред населението. Той беше желан, вървеше от ръка на ръка. Четяха го дори и хората от властта. Веднаж го прочел безпартиен селянин и отишъл в агенция „Стрела“ да купи следващия брой. Едва не стана провал. Листовките и позивите пишехме на ръка. С тях реагирахме оперативно на събитията на Източния фронт, разяснявахме успехите на партизаните, своеволията на кметовете и бирниците.

В селата създадохме бойни групи, които изпълняваха различни задачи, като охрана на събрания и пренасяне на оръжие и боеприпаси и участие в бойни акции. Застрашените от арест привеждахме в отряд „Хаджи Димитър“. Нашият състав не трябваше, предвид на задачите ни, да се увеличава, макар, че имаше широка мрежа от ятаци.

Само в с. Скалица имаше 21 квартири. Оказваха ни редовен прием почти всички села.

Отечественофронтовските комитети печелеха все повече привърженици, но и врагът не стоеше със скръстени ръце. Полицейските акции и засади зачестиха. Фашистите усилиха нощната охрана и в отделни райони прибегваха до провокации

Разположено на важен кръстопът, в с. Скалица бе създаден полицейски участък с увеличен състав. Имаше войнишки пост. Бяха създадени фашистките организации „Обществена сила“ и „Млади бойци“. На страната на властта твърдо застанаха и селските богаташи и чорбаджии. Много от тях бяха въоръжени, а на братя Томови беше дадена и картечница.

Вечерта на 5 срещу 6 март 1944 г. около 20 часа в Скалица от засада бше убит командирът на отряда Цвятко. Окуражени, фашистите предприеха нови акции. Училището беше превърнато в полицейски участък. Опитаха се да превърнат Скалица в свой упорен пункт. Но селото беше важен опорен пункт на отряда и нямаше право да го отстъпим. Ришихме на силата да отговорим със сила.

Щабът на отряда обсъди и взе единственото правилно решение, с част от силите на отряда, в тясно взаимодействие с бойните групи от селата Скалица, Генерал Тошево и Овчи кладенец, да се нанесе решителен удар по основните сили на фашистите в Скалица и да се накаже убиецът на Цвятко. Акция със спомагателно значение да бъде проведена в района на мина „Крумово“. За ден на акцията беше определен 19 април, вечерта на Великден, празнично настроение, занижена бдителност. Изтеглянето на част от партизаните да стане с коне в района на село Светлина, а останалите и новопостъпилите партизани с каруци да се изтеглят до Кермен и оттам да преминат в Средна гора в отряда „Хаджи Димитър“.

След утвърждаването на плана от Щаба на Оперативната зона започна непосредствената подготовка на акцията. Всички партизани, които нямаше да участват в акцията и застрашените от арест бяха изтеглени в отряд „Хаджи Димитър“. Обектите в Скалица бяха поставени под непрекъснато наблюдение.

На 18 срещу 19 април група от 12 души партизани, начело с командира на отряда Борис Киров, се настани в дома на Николай Илчев, който живееше в края на селото. Той беше известен като скро-

мен, трудолюбив и политически ангажиран. Служеше като клисар в църквата и беше един от най-сигурните наши ятаци.

Към 19 часа беше предадено, че телефонните линии със съседните села са прекъснати и определените групи са заели позициите за отбрана. Спомагателната акция в мина Крумово е започнала час преди това. Дядо Никола удари камбаната. Боян погледна часовника, огледа ни и каза: „Другари, време е да тръгваме!“ Пред вратата стоеше дъщерята на дядо Никола – Стоилка, и плисна пред нас бакърче с вода, като ни пожела успех. Акцията започна. След кратка престрелка падна един от полицаите, а другите изчезнаха от селото. Толкова са се изплашили, че един от тях пешком изминал разстоянието от 25 км. до Карапча и като влязъл рекъл: „Заклучете ме“. Участъкът овладян. Войнишкият пост беше разоръжен, с войниците бе проведена беседа, а след акцията им бе върнато оръжието. В общината нощните пазачи бяха разоръжени. Убиецът на Цвятко успя да се укрие. Братя Томови направиха опит за отбрана, като стреляха от покрива на маслостойната, но след кратка престрелка изчезнаха в съседните дворове. Радиото, което използваша за фашистката пропаганда бе унищожено. Учителят Георги Петров, който водеше пропагандата в подкрепа на фашистката власт и възхваляваше немските войски на Източния фронт бе заловен. Командирът на отряда проведе продължителна беседа с него и той обеща да прекрати тази своя дейност.

И в 23 часа чрез камбаната бе подаден уговореният сигнал за сбор до църквата. Огънят догареше архивите. Каруцата с общинските коне бе запрегната и готова за път. Оседлани за път бяха готови още два коня. С кратко слово Боян благодари на другарите за участието в акцията, даде кратки указания и определените за Балкана поеха с каруца по пътя зя Гълъбинци – Средна гора, където ги чакаха партизани от отряд „Хаджи Димитър“, а Боян, с още трима партизани с коне, поеха на юг. Другарите от бойните групи си отидоха по домовете. Скалица отново потъна в тишина. Постепенно утихваше песента на колелата на отдалечаващата се каруца с партизаните. В равна Тракия се роди нова легенда. Народът с любов говореше за партизаните. Описваше ги като в приказките. Разказваше как дошли от Балкана, избили фашистите в Скалица и полицията не намерила следи от тях, защото хората ги пазели, народът ги укривал.

ОТРЯД № 3

КОЛЪО Ц. ТОДОРОВ (ВЛАДО)

Отряд № 3, или както още се именуваше „Георги Калчев“, по името на загиналия негов командир, бе създаден в началото на юли 1943 г. Районът му на действие обхващаше територията източно от р. Тунджа на Ямболска, Елховска и част от Карнобатска и Средецка околии.

Равнинният характер, ограничените горски площи, гъстата населеност и особено наличието на много войскови части наложиха специфика в организацията, структурата и задачите и начините на действие на отряда. Той се състоеше от две чети по около 10-12 партизани. При нарастване на отряда изпращахме партизани в отряд „Смърт на фашизма“, за формиране на карнобатска чета и в разпореждане на Щаба на Шеста ВОЗ. Отрядът нямаше щаб. Командирът Георги Калчев (Ламята, Марко) изпълняваше и функцията на политкомисар, а основно командваше и Недялската чета.

Главна задача на отряда бе подготовката завъоръжено въстание, а в дейността му преобладаваха организационните и масово-политическите задачи. Партизаните, с малки изключения, бяха млади хора (под 22 години). Общо през 1943–1944 г. в отряда са действали 64 партизани. В около 18 села бяха създадени 32 бойни групи със 150 бойци. Въоръжението им бе общо взето слабо.

Обикновено партизаните действаха на групи от 3-5 човека, а частите и отряда се събираха само за изпълнение на общи задачи. В бившия Ямболски окръг, из-точно от р. Тунджа, в 41 населени места имаше над 16 яташки къщи и повече от 200 ятаци. В 12 села бяха направени 17 скривалища, а извън селата 8 такива.

Отрядът положи големи усилия за изграждане на комитети на ОФ за обединяване на всички антифашистки сили. В над 40 села в района се проведеха събрания и конференции за създаване на такива комитети. Много от тях бяха многолюдни от 80 до 160 човека. С тяхното съдействие се засили агитационно-масовата работа, борба за защита непосредствените интереси на трудещите се работници, селяни и занаятчии. Подбрани дейци поддържаха връзки и насочваха агитационната работа сред войниците в почти всички села, където имаше военни поделения.

Големият удар, който врагът нанесе на карнобатските чети в средата на декември 1943 г. създаде непосредствена опасност и за партизаните от отряд „Георги Калчев“. По указание на Щаба на Шеста ВОЗ се подготви и звърши акция от главните му сили през януари и февруари 1944 г. на юг в приграничния район Воден, Горска поляна, Странджа, Голямо Шарково. До края на февруари отрядът се завърна в района на Недялково.

Условията за дейност ставаха все по-лоши. В края на 1943 г. до лятото на 1944 г. полицията, жандармерията и войската извършиха блокади в над 27 населени места. Засилваше се терорът над населението. Въпреки това, активността на партизаните не намаля. На 16 април отрядът нападна и обезоръжа военен пост край Ст. Караджово. На 22 април, по указание на Щаба на Шеста ВОЗ, той нанесе удар в с. Недялско с цел отвличане на вниманието на врага от с. Скалица, където действаше отряд „Петър Момчилов“. Отрядът се изтегли от селото организирано и без загуби. На 11 май партизанската група завладява общината на с. Кирилово и наказва предател.

Въпреки засиления терор и жестоката разправа с антифашистите в Недялско, Войника, Симеоново, Маломирово, Веселиново, Витрос и другаде, през лятото отрядът продължава дейността си, независимо от понесените тежки загуби. Показателна за партизанската дързост и висок боен дух е акцията в с. Робово, проведена на 22-23 юли от Симеоновската чета. Повод за нея е предателството на робонски селяни, извършено на 26 май, в резултат на което става сражение с полицията и по щастлива случайност няма убити, ранен е само командирът на четата – Христо Кортенски.

Жестоката борба срещу фашизма взе много жертви и от отряд „Георги Калчев“. На 30 юни 1944 г. в бой с полиция и жандармерия край с. Недялско загина легендарният командир на отряда, заедно с двама свои другари. Това бе най-тежката загуба за нашия малък боен отряд, разтърсил фашистката власт в 4 околии. Загинаха със смъртта на храбрите общо 21 партизани. Убити бяха без съд и присъда 26 партийни дейци, ятаци и помагачи. Много стотици бяха арестувани, малтретирани и инквизирани в полицейските участъци и войскови арести. Осъдени бяха около 1000 бойци за свобода, от които 60% с най-тежки присъди (5 души на смърт, 20 души на доживотен затвор и 35 на 15 години затвор). През концлагерите преминаха 40 души. В

района на отряда 82 човека станаха партизани, част от които водеха въоръжена борба по други места в Родината.

До 9 септември, така дълго готвеното и добре организирано въоръжено въстание в района на отряд „Георги Калчев“, победи. До вечерта партизанските чети, съвместно с партийните, ремсовите и отечественофронтовските дейци и бойните групи, завзеха властта без въоръжени стълкновения във всички населени места. Някои усложнения и трудности възникнаха на 10-11 септември в Елхово с подразделения от 12 пехотна дивизия, но те бяха преодоляни с помощта на командира на Шеста ВОЗ Димитър Димов и местните ръководни дейци.

ОТРЯД „НАРОДЕН ЮМРУК“

МАРТА ГОРАНОВА

След монархофашисткия преврат през 1923 г. борците за демокрация в Бургаския окръг заемат достойно място в антифашистката история на България. Живи са спомените за Янко Андонов и за Тодор Грудов, за стотиците въстаници и четници в неравната борба.

Ето, вече е 1944 г. Минали са години от нахлуването на хитлерофашистките войски в родината ни, допуснати с решение на монархофашисткото правителство. А отряд в района няма. Още през 1941 г. Атанас Манчев преминава в нелегалност. През 1942 г. целият ОК на РМС застава зад него. Но предателска ръка прекъсва в зародиш създаването на партизанско движение. Атанас Манчев, Атанас Павловски, Васил Богданов и избягалият от затвора Михаил Дочев се присъединяват към варненци и действат в състава на обединената Камчийска чета. Тяхно дело са създадените връзки с партийните и ремсовите организации в Поморийска и Айтовска околии с членовете на БЗНС и антифашистите, изграждането на яташката мрежа и 14 нелегални бази и скривалища. През есента на 1943 г. в Бургас пристига пратеникът на ЦК на БКП Титко Черноколев. Той носи и решението – Бургаският боен район да бъде прехвърлен към Шеста ВОЗ. През месец януари 1944 г., по решение на Щаба на зоната, бургаските партизани се отделят в отделна чета с командир Васил Богданов и политкомисар Михаил Дойчев с главна база в с. Каблешково и с. Обзор. Скоро към тях се присъединяват укриваните в Бур-

гас варненски ремсисти Сийка и Зюмбюла, Елена Ракаджийска от Каблешково, Иван Ченгелиев, петима преминали в нелегалност войници и скоро четата нараства на 17 души. Домовете на ятаците Желю Ангелов с Гълъбец, Илчо Тожаров, Митко Йорданов от Кошарица и Рачо Киров от Каблешково се превръщат в пунктове за срещи на нелегалните. Най-трудна се оказва задачата за набавяне на оръжие. Още в Камчийската чета партизаните се насочват към проучване на германската подслушвателна радиостанция в местността Орто, но тя се оказва силно охранявана. Чрез Стойчо Ганев от Горица замислят акция за изнасяне на оръжие от казармата. Поради предателство отвътре конспирацията е разкрита. По предложение на Михаил Дойчев четата се насочва към разоръжаване на моряшките постове по северното крайбрежие на Бургаския залив и започва сериозна подготвителна работа.

През зимата на 1944 г. се създава районен боен щаб и бойни щабове в околийските центрове, с ротни и взводни командири и бойци доброволци – комунисти, ремсисти и безпартийни.

Прохитлеристкият курс на правителството ускорява процеса на преориентирането на трудещите се селяни, работници и занаятчии около БРП и Отечествения фронт, който изгражда свои комитети. В балканския район, където активно работи Милчо Алексиев, изграждат комитети, начело на които застават и единокронтници от БЗНС „Пладне“ и „Врабча 1“. Проведените нелегални съвещания за разясняване програмата на Отечествения фронт, както и разгърнатата разяснителна работа на Партията и РМС, помагат за все по-дълбоко проникване на отечественофронтските идеи сред народа.

Под влияние на победите на Съветската армия съпротивата на народа става все по-масова и по-решителна. На територията на Поморийска околия действат вече 21 бойни групи и 1 партизанска чета. Голяма част от подготовката се извършва от младежите ремсисти.

В края на месец март РК в Каблешково провежда пробна мобилизация за проверка готовността на бойците. Резултатите се оказват много обнадеждаващи. На определеното място и в уречения час се явяват около 130 души, от които 90 само от Каблешково.

През месец март 1944 г. отново пристига Титко Черноколев. Михаил Дойчев изнася доклад за извършената подготовка по формирането на отряда и готовността на бойните групи по места. Ти-

тко Черноколев със задоволство оценява постигнатите резултати и от името на Щаба на Шеста ВОЗ обявява създаването на отряда. По предложение на Атанас Манчев той е наречен „Народен юмрук“. Всички партизани се заклеват да се борят до последният си дъх за щастието на своя народ. За командир на отряда е определен запасният офицер Николай Лъсков, за политкомисар – Михаил Дойчев. Титко Черноколев поставя пред отряда да обсъди възможността за завземане на известна територия по крайбрежието, която да послужи за дебаркиране на съветски войски. През април отрядът нарасна с още 6 бойци. Пуснатите в отпуск 5 военнослужещи от Каблешково и 1 от Бургас не се връщат в казармата. Целият април преминава в трескава подготовка на бойните групи от района за присъединяване към партизанския отряд. На 2 май началник-щабът на район Васил Дойчев провежда съвещание в Каблешково с Гено Сивов, Димитър Влахов, Йордан Петков и Иванка Петкова за последно оглеждане на плана по организираното излизане на групите. На 5 май към 21 часа всички бойци от Каблешково на брой 31 се събират на определеното място.

Планът на щаба и Районния комитет за излизане на каблешковци и включването им в партизанския отряд е осъществен. Цели семейства като Дойчеви, Вълчанови, Петкови, Неделчеви, Кържилови и други излизат на открита партизанска борба. Групите от Бургас, Поморие и Бата не се явяват. По недоразумение не пристига и Брястовско-Срагновската група. От Бургас идват членовете на Районния боен щаб Иван Йорданов, Радко Миланов и Тодор Георгиев, които присъстват при полагането на клетвата от партизаните. Отрядът нараства на 65 бойци.

Обстановката, при която започват бойните действия на отряда е много сложна и крайно неблагоприятна. Със заповед № 26 от 10.05.1944 г. на командира на Трета армейска област генерал Христов е обявена „тотална война за пълно и физическо ликвидиране на партизанското движение и неговите поддръжници, сътрудници и ятаци“. Въпреки това, в края на май към отряда се присъединяват още 8 бойци от Драганово и Айтоския район.

Първата и най-голяма акция партизаните провеждат на 06 срещу 07 май за разоръжаване на крайбрежните моряшки постове. Подготовката започва още през март и се извършва много сериозно и

прецизно. С проучването на постове се заема М. Алексиев, после Атанас Павлов (Дядката), служил при това като моряк в тези подразделения. Той се свързва със своя стар прител, моряка Васил Тодоров от Несебър, който с готовност приема поставената задача. Скоро поради опасност от провал той минава в нелегалност. Заместват го моряците ремсисти Васил Мачев (Гамача), Неделчо Камов (Камбича), Максим Илиев и Вълко Пушков.

Две срещи с Гамача, Камбича и Пушков провежда, в присъствието на Васил Тодоров, Николай Лъсков, на които се уточняват подробностите за предстоящата акция. Властите все още не знаят за масовото излизане на каблешковци и присъединяването им към отряда.

Акцията започва в 23.00 ч. И със съдействието на моряците и двата поста са превзети без изстрел. После групата на М. Дойчев завзема с хитрина взвода в „Св. Власт“. От разоръжените три моряшки поста са отнети 3 картечници, 1 шмайзер, 40 пушки, 85 бомби, 18 хиляди патрона, войнишко облекло, медикаменти, хранителни продукти и др. Към отряда се присъединяват и 8 души моряци.

Разоръжаването на крайбрежните моряшки постове е една от най-големите акции на партизанското движение в страната с политически ефект от национално значение. Командването на монархофашистката армия само признава, че тя е: „голям удар за българската армия и е резултат от умелата и дълбока конспиративна работа на партията“. По негова преценка „...смелата акция на партизаните поставя Поморийска околия в опасност“. Тази акция оголва Черноморската граница на разстояние от 15 км. и стъписва фашисткото командване. Вестта за успешното провеждане на същата се разнася много бързо в целия окръг, окуражава и вдъхва вяра сред населението.

Според предварителната уговорка между ръководствата на отряд „Народен юмрук“ и партизаните от Камчийската чета, която само след няколко дни прераства в отряд „Васил Левски“, след акцията на крайбрежните моряшки постове е трябвало да се координират усилията, но връзката не се осъществява.

И започва трагична борба. Срещу отряд „Народен юмрук“ е средоточена свръхвоенна сила. Щабът на Трета балканска дивизия с командир генерал Младенов се изнася в с. Дъскотна, Айтоско, за да ръководи непосредствено бойните действия. С него са следните

бойни части: 29 пехотен Ямболски полк, 24 Бургаски полк, 8 пехотен Варненски полк, части от моторизирания полк в гр. Шумен, ж.п. дружина гр.Карнобот, Трета ловна дружина, 3-та жандармерийска дружина гр. Бургас, две роти от Шуменската жандармерийска дружина, областната полиция и формированията на обществената сила в района. И въпреки това, отряд „Народен юмрук“ продължава борбата. В блокадата той извършва смели акции по овладяването на лесничеството, моста на река Камчия, пленяването на преследвачите от селата, след беседа напускат района, боя при Шерба и злокобния бой при Симовата кошара на 19 юни. Принуден е да се върне в старите райони, където преди време го спасяват от глад и погром мюсюлманите от турските села. Но да остане в центъра на блокадата – това е гибел. И вземат съдбоносното решение да се разделат на групи, да излязат от обкръжението и в уречен ден да се обединят. Деветнадесет партизани са пленени, осемнадесет от тях са разстреляни. Останалите се съединяват с варненския отряд „Васил Левски“ и създават Приморския партизански отряд „Васил Левски“, в който воюват до победния ден.

С ПЕСЕН В ПЪРВИЯ БОЙ *ЗЮМБЮЛА БОГДАНОВА – РАДКА*

На 08.05.1944 г. се установихме в гората на северозапад от с. Дюлино.Тук щяхме да чакаме да се свържем с варненските партизани, за да действаме заедно, но ето, че жандармерията ни откри и обгради. Притаили се в гората, ние ги очаквахме. Командирът ни Николай Лъсков каза твърдо: „Ще приемем боя, другари. Оръжие имаме достатъчно, ще бием врага. Това ще бъде голяма морална и политическа победа.“

И спокойната горска тишина, която ни ограждаше, сега бе нарушена. От партизаните никой не трепна. На левия бряг бяха повечето каблешковски другари. Макар да бяха партизани само от два дни, те твърдо отстояваха вражеския напор. Полесражението приличаше на кипящ котел, земята вреше, ечеше гората, куршумите не стихваха. И в центъра бе Камбича. Висок и снажен, останал само по моряшка фланелка, той неудържимо косеше с картечницата си. Врагът се стъписваше пред героизма му. Първи бе ранен Иван Немцов. „По бързо

ме превързвайте – каза той, – че отивам да подавам потрони“. Кръвта му бликаше, но той стискаше зъби, а по бледото му лице нямаше ни следа от уплаха. Видях го приведен, със стегнатата си ученическа униформа, да притичва отново на първа позиция.

Политкомисарят Михаил Дойчев отправи апел към войниците да не стрелят срещу нас. Отсреща един офицер извика да се предадем и вулгарно ни напсува. Макар и ранен, Камбича се изправи на крака и извика: „Моряците не се предават“ и яростно затрака картечницата. Обсипваше жандармеристите с огън и те като уплашено стадо се втурнаха назад. Но под заплахата на своите началници те отново се връщаха. Нови куршуми пронизаха тялото на Камбича. Целият облян в кръв, той остави картечницата си и настръхнал и величествен в своята моряшка униформа тръгна към нас санитарите. Легна на платнището и притвори очи. Поисках да го превържа. „Радке, пази бинтовете за други, виждаш моя край...“ Гласът му беше тих и отпаднал.

А боят ставаше все по-ожесточен. С картечницата на Камбича сега стреляше Максим. Тежкото тяло на Камбича се отпусна. Беше загубил много кръв. „Радке, попей ми, мъничко ми попей, хубава партизанска песен, тъй по-леко се умира“ – ...прошепна той. Гласът му трепереше. Блясъкът в очите му гаснеше бавно. Все пак направих усилие. Запах „Ветре яростен, вей по полята.“ Пеех и преглъщах сълзите си. Другарите разбраха, че Камбича умира и още по-ожесточено стреляха срещу противника. Искаха да отмъстят за загиналия другар. Камбича отново ми прошепна „Радке, аз си отивам, скоро се ожених, имам син на три месеца, който оцелее, нека се погрижи за него.“ Усетил края си, той се мъчеше да говори: „Много имат да ми плащат гадовете. Лошо живях при тях.“ Замрях, колко тъга имаше в гласа му, а не уплаха. Той беше възпитан в редовете на РМС, той знаеше, че борбата е жестока, че трябва да се дават жертви.

И ние този ден ги дадохме. На левия фланг беше ранен Минко Костов Шаламанов – Америката, дребен на ръст човек, тих и свит. Дванадесет години беше прекарал в затвора, от които девет с надвиснала му на главата смъртна присъда. Беше избягал в края на месец март от Бургаския затвор. В боя картечен откос му преряза ръката. Другарите я откъснали, за да го превържат.

Макар врагът да даде много жертви, след четиричасова битка

командването реши да се изтеглим. Искахме да вземем ранените, но Митко отказа: „Без тая ръка за къде съм?“ – и поиска бомба. С нея той посрещна сам врага и смъртта.

Гората ни приюти като майка-закрилница, ала на полесражението останаха Неделчо Камов-Камбича и Митко Костов. Не открихме и бай Вълчан. След три дни той е заловен и разстрелян на площада в Каблешково.

Жандармеристите намират мъртвите, отрязват им главите и ги набучват на колове. В с. Дюлино ги оставят на площада и карат селяните да ги заплюват. Залавят бащата на Руднето, първия партизанин в този край, затварят го в родната му къща и я запалват. Дядо Трифон много пъти излизал обгорял, но жандармеристите го хвърлят в огъня. Тъй загива старият член на БЗНС.

Последните изстрели на боя при Дюлино отекнаха към залез слънце.

Вървахме по горските пътеки, уморени, скътали в сърцето си скъпи спомени по загиналите другари, но твърдо уверени в победата.

ОТЕЧЕСТВЕНИЯТ ФРОНТ В РАЙОНА НА ШЕСТА ВОЗ

ХРИСТО КОРТЕНСКИ

Предпоставките за образуване на Отечествения фронт бяха осъзнатите общи интереси на народа, който страдаше от хитлеристките окупатори и монархофашистката диктатура у нас.

На призива на радиостанция „Христо Ботев“ селяните от с. Веселиново – Ямболско, в Бургаска област се отзовават първи за формиране ОФ комитет. В Сливен незабавно са разпространени позиви, а в края на септември цялата Програма е размножена и разпространена в района и започва изграждане на ОФ комитети. Отначало ОФ комитети се формират предимно от членове на БРП, РМС и някои безпартийни, но по-късно, през 1943 г., започват да се включват и представители на други партии – БЗНС, БСДП и др. В Околийския комитет на Отечествения фронт в Елховска околия освен 10 комунисти, са включени и 3 членове на БЗНС. В Бургаски район комунистите, земеделците и безпартийните имат равни квоти. По доклад на полицията за 1943 г. се съобщава, че в Ямбол „Програмата на Оте-

чествения фронт е разпространена и донякъде изпълнена“.

Голям дял за правилното разясвяване програмата и задачите на Отечествения фронт при местните условия изиграва вестник „Народен другар“. Още в първия му брой (01.11.1943г.) бе публикувана Програмата на Отечествения фронт и статията „Положението у нас и Отечествения фронт“. В редица статии – „На позициите на ОФ“, бр.16 и др. се посочва, че местото на всеки патриот е в редиците на ОФ.

Профашистките управници са разстроени и на специална конференция в началото на 1943 г. полицейският началник на Бургаска област заявява: „Новото е да се привлечат всички врагове на Германия в т.н. Отечествен фронт – Конспиративна организация за извършване на саботажи“.

Особено интензивна дейност по линия на ОФ през разглеждания период разгръщат трите партийни окръга – Ямболски, Сливенски и Бургаски. С прякото участие на партизаните се провеждат нелегално ОФ конференции, на които присъстваха по 30-100-150 селяни.

Съпротивата на народа под знамето на Отечествения фронт нараства с всеки изминат ден. Изграждат се нови и продължава да се масовизират съществуващите вече комитети на ОФ. В навечерието на Деветосептемврийското въстание в областта вече работят 135 ОФ комитети и почти във всички военни части отечественофронтовски войнишки комитети. Типична за настроението на народа е конференцията на ОФ в с. Симеоново, проведена в началото на месец октомври 1943 г. Организатори са активистите на ОФ в селото: членове на БКП, БЗНС и РМС с участието на партизаните Панайот Атанасов (Петю) и Христо Кортенски (Чарпията), които изнасят основните докради. Особено активен е секретарят на БЗНС Желязко Тенев. На конференцията присъстват около 140 души, между които и някои заможни селяни. От около 200 души, само от 17 семейства няма представители. За председател на ОФ комитет е избран Колю Зурлев, замощен и добър стапанин, а за секретар Желязко Тенев.

През декември 1943 г. в Ямбол е изграден Областен комитет на ОФ в състав: Димитър Димов – председател и членове Димитър Желязков (БРП), д-р Ненов (БЗНС), Петко Търланов (БСДП), Минчо Минчев.

През есента на 1943 г. Окръжният комитет на БРП в Бургас

пристъпи към изграждане на Окръжен комитет на Отечествения фронт. Асен Йорданов и Минчо Минчевски се срещат с Кимон Георгиев, който приема програмата на ОФ и се съгласява да участва в ОК на ОФ като представител на политическия кръг „Звено“. Разговори се водат още с Иван Желебов и Стефан Димитров – демократи, Петко Чорбаджиев (Росен) – общественик, П. Петранов – сговорист. Приемат програмата още д-р Никола Ханджиев – БЗНС „Пладне“ и Михаил Донсузов – БСДП.

В резултат на тези преговори и консултации, на настъпилите изменения в международното положение, както и образуването на Националния комитет на ОФ, в началото на януари 1944 г. окончателно бе оформен Окръжният комитет на Отечествения фронт в Бургас. Наскоро след това се изграждат околийски комитети в Сливен, Айтос, Средец, Царево, Поморие и почти всички големи села в областта.

Повикът за създаване на самостоятелно правителство на ОФ се подема веднага от отечественофронтовските комитети на района на Шеста ВОЗ. Окръжният комитет на ОФ – Бургас издава позив всички патриоти да изпълнят дълга си към РОДИНАТА не като неми зрители, а като се включат във всенародната борба за създаване на народнодемократично правителство. През август 1944 г. комитетът издава на циклостил няколко броя „Бюлетин на Отечествения фронт“. Чрез широкото му разпространение бюлетинът представя навременна информация за разположението в страната в навечерието на народното въоръжено въстание. В изданието на 25 август беше поместено подписаното от 34 политически и обществени дейци „Предупреждение“ до Багряновото правителство. В унисон с публикувания документ, с развитието на събитията и поставената върховна цел, се призоваваше народа, патриотите от армията, народните въстаници да вземат съдбините на България в свои ръце.

Отечественофронтовското движение увелича масите във всички форми на антифашистка борба. Изградените комитети смело се противопоставят на хитлеристкото ограбване на стараната ни, активно подпомагат партизанското движение, системно водят борба за разлагане на царската армия. Изградени в огъня на борбата, имащи подкрепата на масите, ОФ комитетите се превръщат във всепризнати органи на новата народнодемократична власт.

В СТРОЯ НА АНТИХИТЛЕРИСТКАТА КОАЛИЦИЯ

ИВАН УЗУНОВ

Отличителният белег на антифашистката дейност през 1941 година и до средата на 1942 г. във войсковите части, бе нейната настъпателност в решаването на две основни задачи: да се блокира изпращането на български войски на Източния фронт и да се подпомага набиращото сили партизанско движение. Без да бъдат изграждани партийни и ремсови групи или организации, изпитаният метод на действие бе личната връзка и индивидуалната политическа работа. В противоборство с яростната пропаганда на българското монархофашистко правителство и на органите на Третия райх у нас, войниците антифашисти във войската убедено разясняваха, че успехите на немската армия са временни, което се потвърди с контранастъплението на Червената армия край Москва.

Колкото и странно да изглежда, съизмерението на антифашистката дейност в армията в този момент са политическите процеси в частите на 3-та пехотна Балканска дивизия, които обхващат основните нейни гарнизони и части в Сливен, Ямбол и Бургас. Арестите на войници – антифашисти в тези гарнизони, започнали на 30 срещу срещу 31 март 1942 г., са израз на падението на правителството и командването. Арестувани са стотици млади войници и младежи извън казармата. От сливения гарнизон те са над 200 войника, от 11-и пехотен полк – 60, от 6-ти дивизионен артилерийски полк – 70, 2-ри преносен полк – 28, от Ямболския гарнизон само в 29-ти пехотен полк 120 войници и младежи от града и др.

При нечуваните изтезания при следствието, в което някои кадрови офицери се превръщат в палачи на своите войници, се гледат и самите войнишки политически процеси. Издадени са смъртни присъди на Ангел Дим. Георгиев – от 11 пех. полк, Тодор Дим. Узунов – от 6 дивиз. Артил. полк, Иван Г. Немцов – от Кавалерийската школа, Йовчо П. Желев от 3 интендантска дружина. И четиримата са разстреляни пред строя на частите им на 2 юни 1942 г. Смъртните присъди на Панайот Николов Стефанов (задочно), Георги Сидеров Костадинов, Атанас Костов Иванов и Андон Георгиев са заменени на 15 години строг тъмничен затвор поради непълнолетие.

Разстрелите на антифашисти през 1942 г. от Бургаска област

продължават. Убит е сливенският антифашист Петър Атларски от ж.п.полк – София, Стоян Ковачев от 3 инж. Полк в Шумен, без съд и присъда е убит в артилерийската казарма в Шумен Стоил Михалев Денев. При неизяснени обстоятелства загиват и други войници.

Обявената Програма на Отечествения фронт отбелязва нов етап в антифашистката дейност в армията. Размножена на циклотил в 1000 екземпляра, в Сливен програмата е разпратена с лични писма до офицери от кариерата и в запаса. В Ямбол и Бургас се устройват лични срещи с офицери. С голяма активност се отличава дейността на Ямболския окръжен комитет на партията, на чиято територия се намираха значителен брой от подразделенията на Прикриващия фронт. Показателен е примерът в 29 пехотен полк в Ямбол, от който в края на март 1942г. са задържани 120 войника, а в създадения нов полкови ОФ комитет са включени около 80 души. Във всички части приемствеността в антифашистката дейност се разразява.

С изграждането на Щаб на Шеста ВОЗ (Въстаническа оперативна зона) в Ямбол и началото на формирането на районни щабове, ръководството на политическата, организаторската и военната дейност се съсредоточава в един център. През 1943 и 1944 г. повече от 20 войника с оръжието си избягват от казармата. При блокади на партизански райони не малко войници пропускат през обръча да преминат партизаните. Зрее братуването на войниците с партизаните. Към отряд „Народен юмрук“ се присъединяват шест войници и осем моряци от крайбрежните морски постове. През май 1944 г. отряд „Смърт на фашизма“ чрез Иван Лилев и Тончо Савов договарят изнасянето на голяма количество оръжие. Не е осъществено поради неочаквана полицейска престрелка, в която на 15 май загива Иван Лилев, а Точно Савов е заловен и разстрелян на 16 май на стрелбището на полка.

Когато говорим за антифашистка дейност във войсковите части, не бива да изключваме работата с политическите затворници във Военния затвор в Сливен. Само от частите, разположени в областта, те бяха около 1000 души. На тях партийните комитети и ръководството на Зоната гледаше като на ударна сила при определени условия в страната и в Сливен.

Лично Аврам Стоянов чрез Панайот Стефанов и по късно чрез Велчо Чанков и Стефан Корбанов следи от близо положението във Военния затвор. От пролетта на 1942 г. датира началото на създаване

на каналите от и за затвора, тъй необходими за подаване на информация, внасяне на литература, вестници храни, лекарства и други. Изградени са и напрекъснато функционират пет основни канала – три със Сливен, един с Ямбол и един със София. По решение на партийното ръководство като писари в щабната и ротните канцеларии на затвора са назначени комунисти и ремсисти. По канала, посредством семейство Зикулови, редовно се получава и органа на Щаба на Зоната – „Народен другар“.

Яшко-Кишиневската операция на Съветската армия и приближаване на нейните 2-ри и 3-ти Украински фронтове, северно от река Дунав и в Добруджа, революционизират в голяма степен войниците, значителна част от подофицерите и младшите офицери. Окржно № 4 на ЦК на БРП от 26 август 1944 г. и заповедта на Главния щаб на НОВА от същата дата изискват ОК на партията и щабове на ВОЗ да предприемат повсеместно настъпление за установяване на народнодемократичната власт. Щабът на Шеста ВОЗ засилва връзките и работата с войсковите части. Доуточняват се съществуващите планове за действие на антифашистите и патриотите за завземане на властта, обектите, които ще овладяват. В Ямбол се осъществяват контакти с командири на поделения, за да се осигури спечелването и преминаването им на страната на въстанието. В Бургас се планират действията на бреговата батарея на поручик Марко Чиков и задачите ѝ за овладяването на целия брегови полк и по други поделения по морския бряг. В Сливен е обърнато главно внимание на двата затвора – Гражданския и Военния, в които има над 1200 комунисти, ремсисти, антифашисти и патриоти, които чакат сигнал за действие. От септември политическите затворници от Военния затвор организират своя собствена охрана. Антифашистите от бреговата батарея в с.Черноморец на 7 септември овладяват командването, складовете и договарят за общи действия с трудоваците и концлагеристите от каменоломната на Атия. Същия ден партийното ръководство във Военния затвор организира извеждането от затвора на над 100 политически затворници. Гражданите, обсадили затвора, ги поемат и укриват в своите домове.

Партизанските отряди заемат селищата в своите райони. В Сливен ударната сила са военните политзатворници. На 8 септември е организиран масов митинг пред Гражданския затвор. Основна

сила за обезвреждаването на полицейския кордон са изведените предния ден и самоосвободилите се на 8 септември политзатворници от Военния затвор – Управата на гражданския затвор е принудена да освободи затворниците. Провежда се масова демонстрация и митинг. Рано сутринта на 9 септември група политзатварници от Военния затвар проникват в 11-ти пехотен полк, вземат оръжие и извеждат извън казармата над стотина войници. Въоръжени са първите групи, с които щурмуват полицейското комендантство и участъците. От тях са формирани и групи за установяване на властта в селата на околията. Политзатворници от Военния затвор овладяват ж.п. гарата и разоръжават пристигащи с влака откъм Дъбово части на ловна дружина.

Много са командирите на войскови части в Шеста ВОЗ, които доброволно се поставят на разположение на отечественофронтовската власт. Това решава въпроса в Деветосептемврийското въстание да бъде безкръвно, а не преврат, както се опитват да го представят днес синовете на бившите монархофашистки управници.

Отечественофронтовските комитети в частите, известни и като войнишки комитети, след 9 септември незабавно се включват в преустройството на частите си, в изграждането на Народната армия за участието ѝ в Отечествената война и приноса на България за изгонването на хитлеристите от Балканите и за пълния им разгром.

Атифашистите и патриотите, комунистите и ремсистите в Българската армия бяха най-искренни и последователни съюзници на страните от Антихитлеристката коалиция.

ИНТЕРВЮТА С УБИЙЦИ И ПРЕДАТЕЛИ

*ДЕЛЯН КОНЯРОВ (интервюта, публикувани
във в. „Народен другар“, год. 2, бр.10, 12, 13 и 14)*

От кого ли да започна? Решавам да не подбирам събедесниците си. Придружава ме партизанин от с. Мокре. Оглеждаме приземната стая, където са задържани арестуваните. Посочва ми един млад момък. Арестантът без всякакво притеснение се отправя с мен в предверието. Без да го питам започва:

– Аз съм Тодор Грудев от Айтос. Стар другар съм. От 1934 година съм в Комсомола. През 1943 г. бях в ръководството на РМС. Работил съм с много видни другари от Бургас. Но Косю Владев ме

направи агент-провокактор.

Тодор Грудев – агент-провокактор, говори за себе си, за тези, които е предал, за начина, по който е бил принуден да служи на полицията.

– Кое смяташ за най-голямото си предателство? – питам го.

– Аз предадох Димчо Карагъзов.

– Не се ли разкая след убийството на отличния човек и другар Димчо? Не ти ли дойде на ум да се самоубиеш?

– Не можех. Нямах сили...

– А защо си извадил пистолет, когато са те арестували в милицията?

– Тогава исках да се самоубия.

– Какво очакваш от Народния съд?

– Смърт. И сега бих свършил със себе си, но... не искам в ареста, съвестно ми е, ще обвинят някого от милицията, че ме е убил...

Бързам да изляза от участъка. По стените на къщите имаше разлепени некролози. Спрях се и зачетох: „Другарска жалейка за Димчо Карагъзов...“ Затварям очи от вълнение. Мъка ме споделя. Високоговорителят съобщаваше за възпоменателна траурна вечер за Димчо Карагъзов...

„АЗ УБИХ ЯНА ЛЪСКОВА...“ Пред мен е Коста Пеев Костов, от с. Ново Паничарево, Бургаско. По куртката го познах, че е жандармерист.

– На колко си години?

– На 26 – ми отговори задържаният.

– Имаш ли майка?

– Имам.

– А сестра?

– Имам.

– Ходил ли си на училище?

– Да, до трети клас.

– Ти обичаше ли учителите си?

– Да, защото ни учеха на добро...

– Убивал ли си хора?

– Да, аз убих Яна Лъскова.

– Къде я уби?

– В с.Топчийско, Айтоско. Преди това участвах в акцията в с. Дюлино. На връщане се отбихме в Каблешково. Възводният ни командир, подпоручик Крачков, ни заповяда да вземем постове в селото. Запалихме една къща. Изведоха две жени и едно дете. Там жандармеристът Драган Янков застреля дядо Вълчан. На 1 и 2 юли т.г. ние бяхме в Бургас. Към 12 часа среднощ натоварихме задържаните комунисти на камиона. Ние, 12-те души, им бяхме охрана. Те не знаеха къде ще ги караме.

– Кой даде заповедта за разстрелването им?

– Заповедта дойде от капитан Русев, но на него са я дали генерал Младенов и майор Димитров.

– Доколкото зная, тогава заповед 26 за разстрел без съд и присъда на генерал Христов беше отменена?

– И ние така знаехме, но казаха, че генерал Младенов не я е изпратил нарочно, за да бъдат избити още хора... Отидохме в с. Руен. Там взехме още 4 души. Закарахме ги крой с. Топчийско. Тук видях Тодор Стоянов – „Кюфтето“ да приказва с поручик Стефанов. Тодорчо знаеше къде било местото за заравяне на убитите. Той се гавреше със всички вързани. Те мълчаха... Страхувахме се от Семенлийски, да не дойде с четата си... Началството даде заповед, като се свалят към дерето, комунистите да се събличат голи и тогава да ги разстрелваме. Видях агентът Георги й се заканваше, че ще я заколи с нож. Чух изстрел и се надигнах. Видях, че жената падна. Понеже имаше още много за разстрелване, агентът Георги и другите забързаха към ямата. В това време дойде един мой колега и каза, жената била Яна Лъскова. Аз станал и отидох към нея. Лицето й се виждаше. Очите й ме гледаха. Тя беше действително жива. Аз извадих пистолета си, прицелих се в челото и гръмнах. След това отидох зад камиона. Чувах как пукаха шмайзерите и пистолетите. Колегите довършваха работата си до ямата...

– Знаеше ли коя е Яна Лъскова?

– Знаех. Била учителка.

– Ами нали ми каза, че си обичал учителите си ?...

Коста Пеев мълчеше.

Г Л А В О Р Е З Ъ Т

– Аз се казвам Иван Ботев.

– За какво си задържан?

– Не зная...

– Я разкажи как си отрязъл главата на партизанина ?

– ...Бяхме в акция. Убихме двама-трима шумкари. Майорът ми каза: „Иди да ми донесеш главите им.“ Беше тъмничко. Аз взех едно ножче и застъпих партизанина. Рязах, рязах главата, ама пусто ножче не реже. Оставих я на половина. Върнах се при майора и му казах, че ножчето не реже, тъпо е. Той ми даде друг нож . С него свърших работата. Стъпих с крак върху главата на комуниста, подвих му врата и за две минути свърших работата. Хванах главата за косата и я поднесох на майора. Смахме се всички, че очите му бяха обещени... За спомен аз се фотографирах с отрязаната глава...

Ботев се смее, гледа ме и ме пита на излизане:

– Докога ще ни държите, няма ли да ни пущате?

„К Ю Ф Т Е Т О“ – ТОДОР СТОЯНОВ ПЕТКОВ

Без да го знае човек, че е убиец – ще го познае. Престъпна физиономия. Разчорлени коси, вълчи кръвнишки поглед, нисък ръст, издадена напред долна челюст. С една дума – жандармерист.

– Ти защо си задържан? – питам арестанта.

– За убийство – отговаря „героят“ на шмайзера и пистолета.

– Колко души си убил?

Убиецът се позамисли. Навярно да ги преброи.

– Няколко – ми отговори.

– Какви бяха тези хора?

– Комунисти-отечественофронтовци.

– Можеш ли да ми кажеш някой от тях?

– Аз убих Димчо Карагьозов.

– Как?

– Заповядаха ми капитан Русев и Косю Владев. Заедно с Панайот Димитров, Владо Турлаков и Драгия Янков го изкарахме към моста Карабаир. Димчо беше със запушена уста. Бяхме го пребили от бой, да каже нещо...Той не каза. Аз го отделих настрана, блъснах го напред, опрях пистолета на главата му и стрелях. Димчо порита малко и умря. Съблякохме му дрехите, вързахме му два тежки камъ-

ка на врата и един на краката и го хвърлихме надолу във водата. Чух как цамбурна. Дадох ми 5000 лева. Погулях си един ден с тях...

– Друго убийство?

– Беше в Айтос. Убихме трима нелегални. Една майка беше скрила сина си...

– Колко години беше жената?

– Над 50 години.

– Ти имаш ли майка?

– Имам.

– На колко години е?

– На 50...

– Как я уби?

– Тя си седеше в стаята, на един ъгъл. Когато влязох със шмайзера, разбра всичко. Помоли ме да не я убивам. Аз недочаках да довърши – пуснах два-три куршума в главата ѝ... Мозъкът ѝ се пръсна из стаята... После заминахме за Каблешково, за Добра поляна и...

– Защо убиваш, Тодоре?

– Защото исках да убивам. Пък нали и генерал Младенов и капитан Русев ми заповядаха...

ХРИСТО МУХТАРОВ

Намирам го там, където никога навярно не е предполагал, че ще го видя – в един от участъците на Сливен, заедно с другите свои съучастници – убийци и престъпници...

– Аз казах и на другите, всичко ще разкажа, което знам – бъбри той, без да съм го питал.

– Чувал ли си за Георги Георгиев от Ямбол?

– Познавам го.

– Какво направихте с него през 1942 г. в Първи участък ?

– Убихме го.

– Как?

– Бяхме задържали Стоян Златев от Ямбол. Пипнахме и Георги. Искахме да разкрием цялото ръководство на Работническата партия... Знаехме, че Георги е от това ръководство. Бихме го цяла нощ. С гума, с колове, какви ли не инквизиции му приложихме. Вързахме му тестикулите с канап и с тънка пръчка ги бихме по яйцата.

– Каза ли нещо?

- Нищо.
- Значи издържа?
- Не можа. На сутринта умря от боя.
- Нали съобщихте тогава, че уж се е самоубил?
- Това ние го инсценирахме, като окачихме един пояс на врата му. Лекарят още тогава откри играта. Оказа се, че бил левичар.
- Кой уби Иван Лилев, студента от Сливен?
- Ние.
- Я разкажи.
- Донесоха ни наши секретни сътрудници, че са видели две съмнителни лица да се движат в квартала. Напранихме блокада. Не можахме да ги открием отначало. Чинишникът в съда ни показа един двор, където видял сенки. Задържахме две жени – Маламка и дъщеря ѝ Еленка. Еленка беше говорител по градския говорител на общината. В тавана открихме нелегалните. Простреляхме ги с шмайзерите си.
- Плащаха ли ви за убитите?
- Имаше специален фонд за борба срещу нелегалните и партизаните...
- Други да са подържали този фонд?
- Знаех, че са давали пари и някои от фабрикантите в Сливен.
- Кой даде заповед за убийството на майката и дъщерята?
- Аз и полковник Гинчев, действахме по Заповед 26 на генерал Христов.
- Как ги убихте?
- След като убихме Иван Лилев и другаря му, на другия ден поприказвах с полковника и той нареди да се разстрелят задържаните в самата къща. Взех Мушана. Майката беше разстреляна на двора, когато показваше мястото, от където искали да избягат. Тя не очакваше, че ще я застреляме. С един куршум бе свалена на земята.
- А дъщерята?
- Нея докарахме след това. Мушана я уби в стаята.
- Сама ли дойде Елена?
- Не, тя носеше в ръце малкото си бебенце. След убийството ѝ в ръцете ѝ намерихме шише с мляко. Детето плачеше.

ЦВЕТАН СТОЯНОВ ЦВЕТКОВ от Малко Търново

Влизам с една килия на затвора и попитвам:

– Има ли някой убиец сред задържаните?

Прекрачиха напред двама. Спирам се пред по-младия. Той е със зачервени страни и обло младежко лице.

– Как се казваш?

– Цветан Стоянов Цветков.

– От къде си?

– Малко Търново.

– Какъв чин имаш в жандармерията?

– Офицерски кандидат, командир на взвод.

– Кого уби?

– Своя съученик, комуниста Цонко Николов Цонков.

– Къде стана това?

– В с.Голица, където бяхме на застава към края на май 1944 г. От Бърдарево ни съобщиха, че е заловен един партизанин. Отишъл да си иска хляб в селото. Заминах с взвода. Познах заловения. Мой съученик. На един чин седяхме с него във Варненската гимназия. На другия ден се върнах надвечер в с. Голица. Пихме и ядохме до 11 часа и всички бяхме пияни. След гуляя отидох в читалището, където ротният командир Кръстю Петков разпитваше партизанина. Поручикът го беше бил здравата, но той нищо не казал. Някой предложи да го заведем в Бургас. Ротният не се съгласи. Взехме решение да го разстреляме. Поведох задържания във от читалището. Съученикът ми вървеше на две крачки пред мен. Аз носех в ръцете си шмайзер. Не знаеше, че ще го убивам. Бяхме му казали, че ще го водим в Бургас... Спуснах спусъка на шмайзера и Цонко падна. Умря веднага. Оставих го и ... отидох да спя.

– Кой го погребва?

– На другия ден видях трупа му още да е на площада.

– Какво мислиш за Народния съд?

– С надежда сме...Чухме тук, че смъртни присъди няма да се издават.

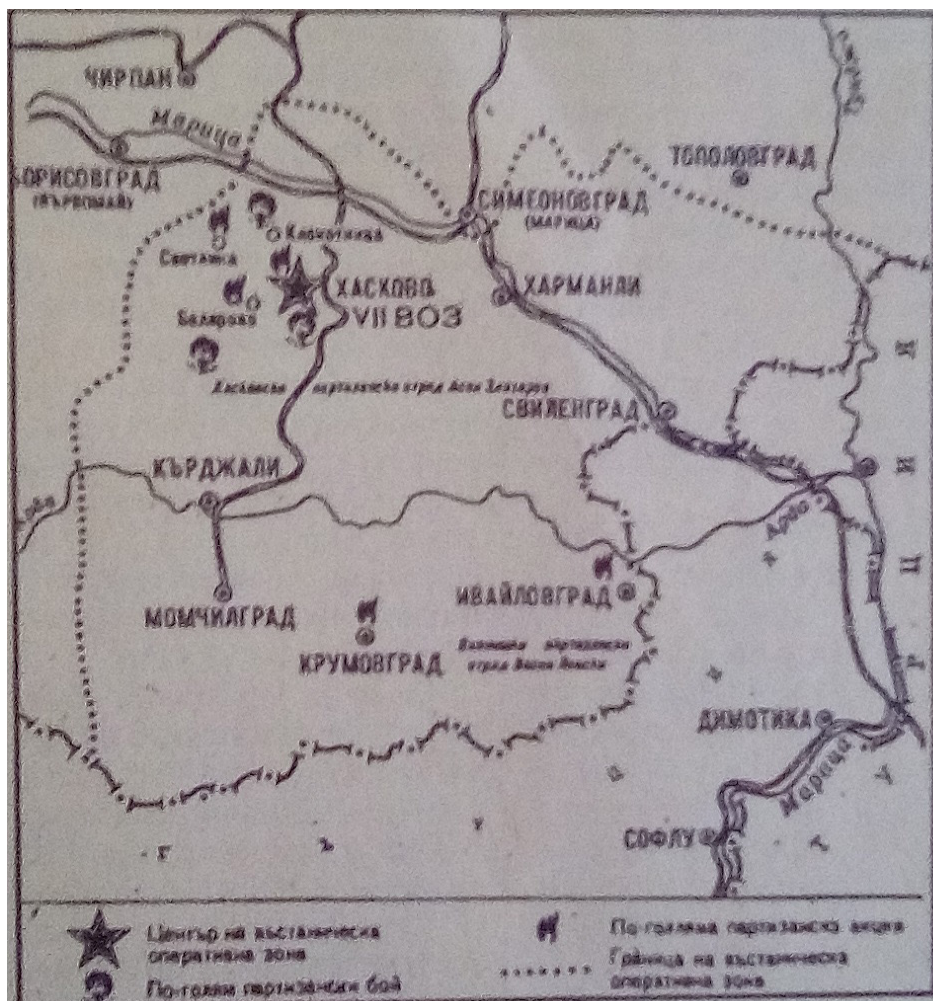
Съставители:

Рецензенти: Георги Николов – отг. редактор, доц.к.и.н.

Тани Танев, Георги Шейтанов, ст.н.с. к.и.н. Марин Калонкин,

Зюмбюла Богданова, Мария Червендинева, Щилияна Чанкова

СЕДМА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ХАСКОВО

1994 г.

БУНТОВЕН КРАЙ С РЕВОЛЮЦИОННИ ТРАДИЦИИ

Петдесетгодишнината от победата на Деветосептемврийското въстание посрещаме в жестоко време. Прекъснат е социалният напредък на обществото. На безогледно разрушение са подложени национални и общочовешки ценности. Наследници и привърженици на монархофашистката власт цинично манипулират общественото съзнание, като приписват на БСП фашистките методи на управление: нарушаване на конституцията, беззаконие, тероризъм, престъпност.

Какво представляваше капитализмът в Югоизточна Тракия, какво създадоха трудовите хора за 45 години, какво разрушиха реставраторските сили на СДС и пред каква перспектива сме изправени? А за историческата роля на антифашистките поколения ще съдят по тяхната способност да надживеят политическите бури на времето и да се съхранят като носители на жизнеутвърждаващите се идеи, полезни за социалния прогрес.

Седма въстаническа оперативна зона с център Хасково обхваща околиците от бившите окръзи на Хасково и Кърджали. Антифашисткото движение в тях е съставна част от националното антифашистко движение в България.

Бунтовен край с прогресивни и революционни традиции, китна Тракия не един път е била арена на кървави битки. Народните предания разказват за подвизите на прославени хайдутини и войводи, най-популярни от които са Ангел войвода и капитан Петко войвода.

В условията на капитализма и монархическата власт, наследник и продължител на възрожденските и националните революционни идеи и опит става социалистическото движение, организирано и вдъхновено от патриарха на социализма Димитър Благоев и земеделското движение, създавано от Цанко Церковски. Социалистическото движение в Югоизточна Тракия е почти връстник на социалистическата партия в Хасково (1892 г.), Харманли (1895 г.). В съзнанието на поколенията са запазени най-хубави спомени за възрожденски патос на първите пионери на социалистическите идеи. И в нашия край: Димитър Дамянов, Христофор Арнаудов, Иван Кутев, Тодор Атанасов (Санкет), Ана Маймункова, Добри Терпешев и други.

В следвоенната криза на капитализма бурен ръст бележи ре-

волюционното движение в окръга. Масовизират се двете народни партии – БКП и БЗНС. През ноември 1918 г. се учредява група на БРСДП в Свиленград, а на следващата година в Ивайловград. Възникват партийни организации и в ред села. Социалистическите идеи и антимонархическото движение завладява съзнанието на младото поколение против буржоазната власт. Израстват и се закаляват млади и беззаветно кадри на БКП: Жеко Димитров, Асен Вапцаров, Атанас Стратиев, Нестор Братанов, Атанас Гогов, Гочо Грозев, Димо Дичев, Петър Минчев, Тодор Кирков, Желязко Терпешев, Генчо Димитров и други. В подем е и земеделското движение, ръководено от популярните дейци на БЗНС: Петър Янев, Коста Янчев, Кирчо Латев, Ангел Грозков, Христо Поптодоров, Благой Петров и др. Макар да съществуват идейни различия по основни въпроси между БСП и БЗНС, местните ръководства осъществяват военно-техническо сътрудничество против нарастващата опасност от фашистки преврат. Единни са те и на 9 юни 1923 г., когато цар Борис извършва противоконституционен акт – военнофашистки преврат – с конспиративната организация Военен съюз и Сговора.

В условията на диктатура местните ръководители на БКП и БЗНС направиха изводите, че монархът и едрата буржоазия се страхуват от демокрацията и затова потъпкаха Търновската конституция и установиха фашистка диктатура. На диктатурата те противопоставиха Единния фронт на демократическите антифашистки сили за работническо-селска власт. Антифашисткото движение в Югоизточна Тракия в периодите 1923-1925 и 1936-1940 години застава в предните редове на националната борба против монархофашизма, за демокрация.

Като запазиха самостоятелността си, окръжните ръководства на БКП и БЗНС разгърнаха широка работа и борба, стачки и демонстрации на трудещите се, акции и бойни действия на политическата чета „Христо Ботев“ срещу настъпващия фашизъм. В нея участваха комунисти и земеделци, анархокомунисти и безпартийни, подкрепяни от широка мрежа ятаци, помагачи и разузнавачи. Цели села като Изворово, Белица, Войводово и други подпомагаха четата. Разшири се социалната и политическата база на антифашисткото движение в окръга. На 12 февруари на улицата бе разстрелян секретарят на Окръжния комитет на БКП Д. Захариев, предприети бяха масови арес-

ти, приложени жестоки инквизиции, без съд и присъда бяха избити десетки антифашисти, други натъпкани в затворите с дългосрочни присъди, трети... емигрираха. След жестоки инквизиции бяха умъртвени Добри Пипков, Георги Скрижовски, Коста Янчев, Христо Поптодоров, Кирчо Латев, Благой Петров и др. Асен Вапцаров се обесва, Асен Чемпиров се хвърля от таванския етаж на полицейското комендантство... На Единния фронт в окръга бе нанесен тежък удар.

Само за 3-4 години обаче антифашисткото движение в окръга се възстанови и бързо нарастна. Още през 1929 г. хасковските тютюнороботници отбелязаха началото на нов подем на революционното движение в България. В десетки стачки и демонстрации в окръга нарастна и се кали ново антифашистко младо поколение.

След Деветнайсетомайския преврат 1934 г. в Хасковския край бяха арестувани и инквизирани повече от 1000 антифашисти. Народният представител Трайко Христов и студентът металатик Тодор Велев бяха умъртвени с побой, Стайко Станчев, Васил Талмазов, Михаил Уюров, Никола Арнаудов, Маргарит Гогов и много други загинаха в сражение с полицията.

Но и тази вълна на зловещ терор не унищожи антифашисткото движение в Югоизточна Тракия. Нови попълнения заеха местата на убитите, попадналите в затвора и емигрантите.

Втората световна война, присъединяването на България към фашистката военнофашистката коалиция, вероломното нападение над Съветския съюз трудовите хора от окръга посрещнаха с негодувание. Като пограничен район, наред с редовните гарнизони, тук бяха дислоцирани и големи войскове части от Прикриващия фронт. Голямата концентрация на войски, строгият режим на движение на граждански лица в селищата създадоха изключително тежки условия за разгръщане на въоръжена съпротива в района. Въпреки това, окръжното и районните ръководства на БКП се заеха с преустройството на дейността си в духа на курса на партията за въоръжена борба срещу фашизма. Пристъпи се към създаването на бойни групи за саботажна и диверсионна дейност, на нелегални антифашистки войнишки групи сред войсковите части за снабдяване с оръжие на нелегални и бойни групи, засили се индивидуалната работа сред населението за разобличаване на прохитлеристката политика на монархофашисткото правителство, за повишаване на революционния

ентузиазъм сред ремсистите, със съзнанието, че борбата навлиза в решителна фаза и ще се изисква напрежение и жертви.

За да задуши антифашистката съпротива още в нейния зародиш, на 3 юли 1941 г. полицията в Хасково арестува и интернира Георги Даскалов, Пеню Докузов, д-р П. Тагаров, Янчо Костов и Стефан Симеонов. В началото на септември бяха интернирани и Марко Лозанов, Георги Жечев, Тодор Кирков, Атанас Гогов, Благой Саманджиев, Дичо Фералиев и др. Иван Араклиев, Янчо Георгиев и други съставиха нов комитет. РМС превърна гимназиите в школа за възпитание на патриоти, самоотвержени борци против хитлеристката зависимост и спасяване на България от трета национална катастрофа. Младежите, призовани да отбиват военната си служба, станаха агитатори на антифашистките идеи, организатори на нелегални антифашистки групи, които изнасяха оръжие, боеприпаси, санитарни материали.

Нов тласък на антифашистката борба в окръга даде разпространяването на програмата на Отечествения фронт от юли 1942 г. Установени бяха нови и укрепнаха стари връзки между БРП и БЗНС, БСДП и симпатизанти, пристъпи се към изграждане на комитети на Отечествения фронт. Разшири се социалната база на антифашисткото движение, увеличи се проявите на бойните групи в Хасково, Харманлийско, Маришкия минен басейн, мина „Пирин“ в Кърджалийско.

Борбата се изостряше. Завихри се страшен фашистки терор. До победата бяха разкрити 17 работнически, войнишки и ученически конспирации. Трудно могат да се опишат жестоките инквизиции над най-преданите и самопожертвователните антифашисти. Някои просто бяха умъртвени с жесток побой. Злокобна за антифашисткото движение беше 1943 год. Със смъртта на храбрите на 12 юли в престрелка край Марица загина секретарят на Районния комитет на БКП – Харманли Иван Г. Гебешев. На 2 юли секретарят на Окръжния комитет – Хасково Никола П. Терзиев бе умъртвен след жестоки инквизиции в пловдивската полиция. Преминал в нелегалност, за да не попадне жив в ръцете на полицията, войникът Тодин Йорданов Желязков на 18 март с нож пробоща сърцето си. На 18 април Кочо Господинов се хвърля от третия етаж на полицейското командантство в Хасково. На 7 април в неравен бой загиват Тодорка Паунова,

Иван Райков и Кънчо Иванов. Осъдени на смърт и разстреляни са всеотдайните активисти: на 7 октомври Димитър Ашиков, Тенчо Хубенов, Петър Мирчев, обесен Дяко Йорданов. Много повече са непокорните с тежки присъди, изпратени на бавно физическо и морално изтощение в мрачните и влажни затвори.

Жестоките репресии временно разстроиха организационните връзки, лишиха антифашисткото движение от умни и опитни бойци по места, но не сломиха народната съпротива. Забележителните победи на Съветската армия и устремният ѝ поход към Берлин, откриването на Втори фронт в Европа, нарастващите бойни и политически действия на НОВА в страната повдигнаха вярата на трудовите хора в окръга и ги мобилизираха в борбата срещу фашизма. За разгръщането ѝ в национален мащаб принос има и Хасковският регион: Политкомисар на НОВА е Добри Терпешев (с. Изворово – Харманлийско), командир на Втора ВОЗ е Георги Жечев (Харманли), политкомисар на Втора ВОЗ е Гочо Грозев (с. Конуш – Хасковско), политкомисар на Дванадесета ВОЗ е Димо Дичев (с. Обручище – Харманлийско), представител на Задграничното бюро на ЦК на БРП за връзка на партизанските войски в Югославия с НОВА в България е Щерю Атанасов (с. Любимец, Свиленградско) .

Страхът и тревогата сред фашисткия апарат растяха, а с тях и репресиите им. През февруари 1944 г. бе нанесен нов тежък удар на антифашисткото движение. Над 100 антифашисти в Свиленград бяха арестувани, подложени на жестоки инквизиции. Седемнадесет от тях с тежки присъди са изпратени в затвора. Между тях са районните партийни и ремсови ръководства. На 3 май нови масови арести в Хасково, Харманли и селата Криво поле, Болярово, Брястово, Сусам, Спахиево, Гарваново и др. напълниха полицейските участъци. На 5 май минаха в нелегалност нови антифашисти. Създаден бе партгизански отряд „Асен Златаров“.

На жестоките изтезания в полицията издържаха секретарят на Окръжния комитет на партията Георги Даскалов и ченът на същия Марко Лозанов. От побой и мъчения при „следствието“ през май загинаха пламенните антифашисти: Коста Марков и Жан Бенбасат, през юли – Кирчо Митев и Станил Филев от с. Брястово. А Хаким Яко Бали, Мойс Бембасат и Ефрем Бенционт бяха разстреляни на 24 май при „опит за бягство“, на 17 юли Петър Ангелов (Пиер). За-

дочни смъртни присъди получиха преминалите в нелегалност: Янчо Георгиев, Стефан Симеонов, Васил Караджов, Самуил Леви, Рафаел Моше и Таня и Хайм Оливер – брат и сестра, все партизани в отряд „Ас.Златаров“.

В началото на юли Окръжният комитет на Отечествения фронт в състав: Димитър Стоянов (БЗНС) – председател, Петър Парапанов (БРП) – секретар и Иван Кирев (БРСДП) – член, активизира дейността си. През август в него бяха включени и д-р Павел Тагаров (БРП), завърнал се от интерниране, и Добри Желев (БЗНС). На 9 септември като председател на Щаба на зоната в комитета бе включен Янчо Костов. Отечественофронтовски комитети в околийските центрове и много села на окръга бяха създадени още през май-август.

При тежките условия на вилнеещ фашистки терор работеше утвърденият в началото на януари 1944 г. от Политбюро на ЦК на БРП и от Главния щаб на НОВА Щаб на Седма ВОЗ с командир Иван Араклиев и комисар Янчо Георгиев. Към края на август Щабът на зоната, едновременно и щаб на партизански отряд „Ас. Златаров“ с район на действие Хасково и околията, се състоеше от командир Иван Араклиев, политкомисар Янчо Георгиев, член на Щаба Янчо Костов, зам-командир Колю Марашев, зам-политкомандир Стефан Симеонов, интендант Колю Щерев.

На територията на Седма ВОЗ, в района на с. Мерицлери и Маришкия минен басейн активно партизанска дейност разгърна Четвърта партизанска чета на отряд „Г. Бенковски“ (Първа Средногорска бригада) с командир Цоню Ганев (Стенката) и политкомисар Иван Желев (Сечко).

В състава на 81 полк на ЕЛАС, на „Неутрална зона“ в Северна Гърция, действаше войнишкият партизански отряд „Васил Левски“ с командир Стою Белкин. В периода 24-30 август българските граничари-партизани активно участваха в боевете срещу отстъпващите хитлеристки войски и за освобождението на Фере, Софлу и Димотика, плениха много фашисти и военни съоръжения. На 9 септември отрядът влезе в Ивайловград и установи властта на Отечествения фронт.

На 8 септември, с освобождението на политзатворниците от Хасковския затвор, започна въстанието на антифашистките сили в Хасковско и района. На 9 септември 1944 год. Отечественофронтов-

ските комитети в града и окръга с партизани, членове на бойни групи, политзатворници и антифашисти започнаха установяването на народнодемократическата власт.

Проф. ФИЛЮ ХРИСТОВ

УЧАСТНИЦИ В БОРБАТА ПРОТИВ ФАШИЗМА

Пленени ята и орляци		Ятаци и помагачи	
1923 г. – 1944 г.		1924 г. – 1925 г.	над 430
политзатворници	717	1941 г. – 1944 г.	над 600
интернирани	330	Загинали 1923-44 г.	195
Четници и партизани		Бойни и саботажни групи и бойци	
1924 г. – 1925 г.		1941 г. – 1944 г.	
в Пол. чета „Хр.Ботев“	60	в Хасково	5 гр., 20 бойци
1941-1944 год.		в Раковски	1 гр., 20 бойци
в отряд „Асен Златаров“	59	в с.Меричлери	1 гр., 12 бойци
в отряд „В.Левски“	87	в Кърджал.р-н	4 гр., 14 бойци
в отряд „Г.Бенковски“	18	в Свиленград	5 гр., 10 бойци
партизани извън 7 ВОЗ	40	в Харманл.р-н	2 гр. .. бойци

„...Септември ще бъде май...“ Гео Милев

СЕПТЕМВРИ СТАНА МАЙ !

ФЕВРУАРИ 1943 год.

Полицията разкри ремсовите организации в окръга и арестува много ученици. Укри се само секреткарката на гимназиалното ръководство на РМС в Хасково Тодорка Паунова.

На 25 март с оръжие и много боеприпаси минаха в нелегалнист войниците ремсисти от Кърджали Тенчо Хубенов, Петър Мирчев и Кънчо Иванов. На 26 март с три леки картечници напуснаха казармата на 2/10 пехотна дружина в Хасково Димитър Канев Ашиков, Васил Иванов и Тилю Господинов.

На 6 април при престрелка с полицията са убити двама полицаи. Първата група партизани се пръска. В неравен бой с войска и полиция на 7 април загиват Тодорка Паунова, Иван Райков и Кънчо Иванов...

Пролетта са заловени, осъдени и есента разстреляни Димитър Канев – Ашика, Тенчо Хубинов, Дяко Йарданов и Петър Мирчев.

Оцелява секретарят на ОК на РМС Иван Араклиев.

ЯНУАРИ 1944 год.

Началото на януари, по решение на Главния Щаб, Хасковският регион се определя за Седма ВОЗ на НОВА. В щаба на зоната са включени: командир Иван Араклиев, политкомисар Янчо Георгиев. По-късно щабът се попълва със зам-командир Никола Марашев, зам-политкомисар Стефан Симеонов, член на щаба Янчо Костов и интендант Никола Бърнелов.

ФЕВРУАРИ 1944 год.

Масовите арести на антифашисти, комунисти и ремсисти в окръга започват от Свиленград.

На 18 март членовете на ОК на БРП Стефан Симеонов, Янчо Костов и Янчо Георгиев минават в нелегалност. Започва подготовка за въоръжена борба с фашизма.

На 3 май полицията арестува останалите членове на ОК на БРП и много ремсисти в Хасково.

На 5 май излизат партизани Никола Бърнелов, Никола Чакъров, Рафаел Несим, Самуел Леви, Таня и Хайм Оливер и Мария Силянова. Те и другите нелегални стават ядрото на партизанския отряд „Асен Златаров“. Щабът на Седма военноперативна зона на НОВА става щаб и на отряда.

СЕПТЕМВРИ 1944 год.

На 9 септември в редиците си отряд „Асен Златаров“ наброява 50 партизани. А ятаците? Списъкът с имената им не би могъл да бъде изчерпан. Цели семейства и фамилии помагаха на партизаните. Можеше ли отрядът без тях? Категорично не! Те бяха неговата широка народна опора.

3 септември – с. Светлина

Среднощният митинг събра момците, мъжете и жените, децата и старците на родното село на Митьо Ганев – неподкупният и смел подвойвода на легендарната чета „Христо Ботев“ от 1924/25 година. Фенерът пред общината осветяваше трицветното ни копринено знаме. Изvezаните със златна сърма слова: „Отечествен фронт“, партизански отряд „Асен Златаров“ печелеха почитта и уважението на селяните. Сериозни и напрегнати, партизаните фокусираха върху себе си погледите и вълнението на целия площад.

Заговори Янчо Костов – политкомисар на групата партизани, провеждаща агитацията. Със затаен дъх селяните слушат истината за своя несретен живот, за спасителния „Отечествен фронт“ и борбата на партизаните против хитлеристката окупация на България, против нейните управници – продажници фашисти. Одобрителни възгласи подкрепяха пламенните слова на оратора. С възторг и благословии бе изпратена и увереността на партизанката Таня Оливер, че победата е близка.

Край лумналите пламъци на общинската данъчна архива се изви кръшно хоро. Под звуците на партизанския кавал играеха партизани и селяни... В бойните ни редици се вляха нови осем партизани.

5 септември – Съветските войски преминаха тихия бял Дунав...

8 септември – Хасковските работници разбиха вратите на затвора и освободиха политическите затворници.

9 септември – Народоосвободителната въстаническа армия завземаше градове и села, установяваше властта на Отечествения фронт. С цветя и песни народът посрещаше партизаните...

с. Спахиево

Първи ни посрещнаха децата и младежите на селото с най-много ятаци. Посрещнаха ни още по пътеките на партизанския лагер с „Тих бял Дунав се вълнува...“. Песента на Ботев и неговите четници ускоряваше похода ни към града. Още днес, по нареждане на Окръжния комитет на Отечествения фронт, трябваше да бъдем в Хасково.

Строени в колона по един, политкомисарите Янчо Георгиев и Стефан Симеонов поведоха партизаните по двата бряга на сухото дере към Спахиево. Радостта и възторгът намаха граници. До всеки партизанин крачеше ятак, младеж или рошав момчурляк. Всички пееха и викаха „Смърт на фашизма!“, „Свобода на народа!“, „Да живеят партизаните!“... Въпреки забраната, изстрели прорязваха въздуха...

Спряхме на голото бърдо досами селото да поемем дъх преди да влезем в него. Посрещна ни командирът на отряда Иван Араклиев... Бързо преустроихме строя в колона по трима. Минути преди да потеглим за града, пристигна Гавраил Карев. Завземането на града се... отлагаше. Партизаните могат да влязат в града, само ако преда-

дат оръжието си! Иначе с бой! – била последната дума на началника на гарнизона, командира на Втори артилерийски полк в Хасково полк. Маринов. Заплахата беше повече от реална. Само преди няколко дни, под негово командване, войскови части на полка и полиция изненадаха партизани от партизанската дружина „Райчо Кирков“ и най-жестоко убиха 17 партизани...

Щабът на отряда прие предложението на ОК на ОФ и разпореди отрядът да ношува в Спахиево.

За града заминаха само Филю Христов, Георги Даскалов, Марко Лозанов и Васил Караджов. Обща трапеза събра наедно селяни и партизани. С бойки слова, стари хайдушки и нови революционни песни завърши народното веселие. В 22.00 часа Спахиево утихна. Отрядът бодърстваше...

10 СЕПТЕМВРИ

Утринта бе слънчева и ведра. Настроението – бодро и весело. За с. Брястово заминахме с камиони... Колко много посрещачи от селото, от околните села, от Хасково! И колко много познати. Всеки питаше за някого, търсеше някого, какви са новините...

В общината заседаваше Щабът. Заедно с членовете на ОК на Отечествения фронт и на Окръжния комитет на БРП... Уточняваше се овладяването на града. Тук пристигаха и оттук заминаваха курьерите на Отечествения фронт.

А партизаните бяха из селото, отговаряха на въпроси и... споделяха болката на родителите, роднините и приятелите на Кирчо Митев и Станил Филев, убити преди два месеца в Хасковската полиция.

Към 14 часа пристигнаха военни камиони за бързо извозване на партизаните до града. Пристигнаха с „охрана за партизаните“ – „Да се избегнела саморазправа на населението с партизаните“!!! Полк. Маринов наистина беше обезумял, наистина не беше в състояние да оцени характера и значението на Всенародно- то въстание против фашизма и неговите водачи и слуги...

Обкичени с цветя, камионите поеха за Хасково.

Боляровци едва ни пропуснаха през селото си. Накрая ни свалиха от камионите... Прегръщания, целувки, радост и сълзи. Не бяха сред нас ремсистите Иван Райков и Петър Мирчев.

Последна проверка и команда да се изнесем на шосето за Хасково.

Хасково ни очакваше. Нетърпеливите вече бяха в началото на пътя за града. Тук бяха дошли антифашисти отечественофронтовци – работниците и прогресивната интелигенция на Хасково, селяни от околните села, ученици и студенти, роднини и близки, другари и приятели...

В колона по трима, начело с Щаба: Иван Араклиев, Янчо Костов, Янчо Георгиев и Стефан Симеонов и след развятото знаме, сред шпалир от посрещачи ние „марширувахме“ към Хасково. Оляво и отдясно ни кичеха с цветя, поздравяваха ни с вдигнати юмруци и възгласи: „Да живеят партизаните!“, „Смърт на фашизма – свобода на народа!“, „Урааа...“, „Да живее Отечественият фронт!“ .. Посрещачите напускаха шпалира, идваха да ни прегърнат и целунат и оставаха до нас... „Охраната“ на полк. Маринов се обърка. Кого и от кого трябваше да брани?!

Митингът за посрещане на партизаните в Хасково беше почнал... Едва се промъкнахме до сградата на общината. Когато някой от нас се показа на балконите и прозорците, площадът гръмна от аплодисменти и овации. Говореха оратори на Отечествения фронт, на БРП, на БЗНС, на БСДП... говориха партизански командири. Говори и полк. Маринов – за помирение, без кръвопролитие, „Да живее цар Симеон Трети“. Той беше луд! Народът се стъписа и наежи...

Настаняха ни в училище „Св. Иван Рилски“ до казармите на Втори артилерийски полк – така той ни беше под очи и ние нему.

Радостни се прибраха по домовете си гражданите. Но не и безгрижни...

Из града, около училището, артилерийските и пехотните казарми патрулираха партизани, членове на БРП и РМС, отечественофронтовци...

11 СЕПТЕМВРИ

Рано сутринта завзехме полицейското комендантство и Трети полицейски участък – следствения отдел на комендантството. Арестувахме полицейските началници и някои полицейски агенти и обезоръжихме всички полицаи. Арестуваните бяха поставени под охраната на отряда. Но... полковник Маринов не напускаше казармата и не допускаше никого до себе си. Забранил беше всякакъв контакт и на войниците с външни лица... Окръжният комитет на Отечествения фронт, на БРП и Щабът на зоната поискаха смяна на началника на

гарнизона.

Окръжният комитет на БРП информира Щаба на Втора ВОЗ в Пловдив за разстановката на въоръжените сили в Хасково и потърси съдействие.

След обед и през нощта Щабът на отряда разработи план за нападение на артилерийските казарми. С ремсистите и отечественофронтовците отвътре и с партизанския отряд, работниците и отечественофронтовците отвън да се обезвреди и смени фашисткото командване на полка. Часът и датата – 3 след полунощ на 12/13 септември.

12 СЕПТЕМВРИ

Командирът на Втора ВОЗ Боян Българанов и комисарят на същата Гочо Грозев разпореждат 50-ина партизани от бригада „Васил Коларов“ да заминат „на гости“ на отряд „Асен Златаров“. Появяването на партизани от Борисовградската партизанска дружина „Райчо Кирков“ повдигнаха духа на целия град. Пред общината се състоя митинг на бойната дружба. Секретарят на Окръжния комитет на Отечествения фронт Петър Парапанов прикани към побратимяване с войската. Със знамена, песни и с бойното си снаряжение участниците в митинга поехме към артилерийските казарми...

Като бурен пролетен поток начело с партизаните народът влетя в двора на казармата. Войниците изкочиха от помещенията и започна „побратимяването“. Речите и целувките не подклаждаха огъня, но и не загасиха искрите на враждебност към „чужденците“, превзели крепостта на началника на гарнизона..

Офицери се опитаха да избутат жените и децата вън от казармата. Войници-антифашисти, членове на РМС, БЗНС, ги арестуваха. Помагаха им партизаните... Полкавник Маринов молеше Благой Пенев, командир на бригада „Васил Коларов“, да ги освободи... Обръч от войници и партизани напираше... Полковникът загуби самообладание... Някой стреля и...

Затрещяха автомати и картечници. Всички които носеха оръжие стреляха, повечето... във въздуха. Престрелката спря по заповед на партизанските командири: „Който стреля, ще бъде разстрелян!...“ Равносметката бе 7 убити офицери и подофицери, 1 партизанин – Дойчо Лозев Дойчев от отряд „Асен Златаров“ и 1 ранен – ръководителя на ремсовата група в полка на Димитър Г. Вълев.

Свечери се. Борисовградските партизани си заминаха, изпратени от домакините по живо и по здраво. Златаровци продължиха и разшириха победата.

Бързо, под командата на отряда, се сформираха въоръжени антифашистки и работнически отряди. Под ръководството на партизани или войници-отечественофронтовци, едни заминаха към казармата на пехотната дружина в града, други към близките поделения около града, трети да овладеят останалите полицейски участъци, пощата, банката, ж.п.гарата, затвора – да подменят охраната на погребите...

На 13 септември

Щабът на зоната издаде 3 заповеди. Първата поставяше „... всички въоръжени сили от войската, НОВА и Народната милиция в Хасково и околията под разпоредбите на щаба...“

Антифашисткото въстание победи и в Хасково. Септември стана... май.

МАРИЯ СИЛЯНОВА,
партизанка от отряд „Асен Златаров“

РАМО Д О РАМО

През периода 1941-1944 год. на територията на Северна Гърция, наречена „Неутрална зона“, включваща районите Софлу, Фере и Димотика, се създаде силно партизанско движение. Ръководеше се от Гръцката комунистическа партия и имаше нароодоосвободителен характер.

Още преди окупирането на Гърция от германците поддържах връзка с другарите Полихранис от с. Метаксадис и Мискос от с. Палюр, и двамата членове на партията. През май 1943 г., когато ме потърси полицията, преминах в „Неутралната зона“, а Полихранис и Мискос обещаха да ме свържат с щаба на 81-и гръцки партизански полк, който действаше в този район.

Пристигането ни в лагера не учуди никого, тъй като от няколко дни другарите бяха уведомени и ни очакваха. Гръцките партизани проявиха голям интерес към нашата партия, чията история им беше добре позната. В полка често се пееше песен за героичното държане на Георги Димитров на Лайпцигския процес.

На 13 ноември 1943 г. към партизанския полк от Дедеагачкия пограничен участък се присъедини войникът Кирил Иванов Димитров от Белозем, Пловдивско.

По това време към полка се създаде конна дружина за нанасяне на внезапни удари. Тя наброяваше 32 партизани и имаше район на действие от Дедеагач до Свиленград. В състава на групата бяхме включени и ние двамата с Киро.

Скоро ударната дружина беше разформирана. На мен и на Кирил Иванов се постави нова задача: да установим в различните участъци на границата връзки с български войници. Освен това, трябваше да се свържа с другари от Сив кладенец, Одринци и Бяло полеяне.

След акцията при с. Кайджалик – хвърлянето на жп моста във въздуха и престрелка при с. Метаксадисфалир, германците станаха по-предпазливи. Те разбраха, че партизаните в този район са организирани и добре въоръжена сила.

През първата половина на май 1944 г. към партизаните се присъедини войникът Христо Матеев Йорданов от Кърджали. На 26 май същата година пристигнаха войниците Виктор Д. Христов от с. Локорско, Софийско, Кръстьо Атанасов от с. Сусам, Хасковско, а на 5 юли – Ангел И. Маринов от с. Батак, Пещерско. Групата нарастна на шест души.

От щаба на полка ни беше поставена задача да насочим вниманието си към българските гранични войскове части. Успяхме да привлечем на страната на партизаните двадесет български войници от пост № 17 и № 18. Отрядът ни нарастна на 18 души. Продължи работата ни за установяване на нови връзки с граничните постове. Разделихме се на три групи: първата група, на която бях отговорник, действаше в Мандришки и Ивайлоградски гранични подучастъци; втората група с отговорник Кирил Иванов държеше Голямодревентския участък и третата, с отговорник Виктор Христов, действаше в района на Дуганхисарския граничен участък.

Към 20 август ние наброявахме двадесет и шест български партизани. Още преди това групата ни се оформи в партизански отряд с командир Стойо Белкин. За патрон избрахме апостола на свободата Васил Левски.

С настъпването на Червената армия политическата обстановка

се измени коренно. Германските войски започнаха да се оттеглят от „Неутралната зона“ и от другите райони на Гърция. Щабът на 81-и гръцки партизански полк реши да не им позволи безнаказано изтегляне.

На 24 август започна битката за Димотика. Градът бе обсаден от частите на Трета партизанска дружина, атакуван и превзет. Пленени бяха 350 немски войници. В ръцете ни падна голямо количество военно имущество.

За превземането на Софлу заминаха Втора партизанска дружина и българският партизански отряд „Васил Левски“. Атаката започна на 25 август следобед. Въпреки изненадата и силния натиск на партизаните, гарнизонът на Софлу не се предаваше. Плененият военен лекар на немския гарнизон в Димотика, изпратен като парламентър – да се предадат, бе разстрелян от немците. В битката за Софлу нашият партизански отряд участваше в главното направление. Немците се опитаха да ни атакуват с танкове. Атакувахме бойните им коли с бомби и ги принудихме да се върнат. С бойните си умения и решителност в боя българите спечелиха още повече симпатиите на гръцките партизани.

По това време Първа партизанска дружина на полка превзе гр. Фере, а една рота шурмува немското комендантство в с. Секле Мандра и хвърли във въздуха жлезопътния мост. На 26 август на българските железничари, обслужващи линията Дедеагач – Свиленград, беше възложено да предизвикат катастрофата на гара Софлу. Задачата беше изпълнена успешно. Разузнаването донесе, че от Дедеагач към Софлу се движи голяма немска колона в помощ на обсадените немци. Наложих се пълна мобилизация на местното население за нанасяне на решителния удар. Една част от партизаните заминаха към Дедеагач да задържат и забавят придвижването на немската колона.

Българският партизански отряд трябваше да изчака немците, да ги задържи и върне обратно. Нямахме на разположение броневеи пушки, а само две тежки картечници „ЕМ ГЕ“. В сражението, което продължи дълго, картечниците се нагорещиха толкова много, че отказаха да стрелят. Наредих на двамата партизани картечари от с. Сусам, Хасковско, да се оттеглят на нови позиции. Късно през нощта щабът на полка реши и прекрати боя, за да запази града от

разрушение. Обсадените в града немци се съединиха с колоната и започнаха да се оттеглят обратно към Дедеагач, преследвани от партизански части.

Така районите на Димотика, Фере и Софлу бяха освободени. Рамо до рамо с гръцките партизани срещу фашистките окупатори се сражаваха и българските партизани от отряда „Васил Левски“. Загубите на немците възлизаха на 120 убити, неизвестно колко бяха ранени и 650 пленници. Като трофей в наши ръце попаднаха 3000 пушки, 35 тежки и 50 леки картечници, 3 минохвъргачки, 5 бойни коли, камиони, леки коли, мотоциклети, коне, каруци, три склада с бойни и хранителни продукти, две влакови композиции.

На 30 август се проведе мобилизация със специални покани. Особено добре се отзоваха другарите от Бяло поле, Сив кладенец и Одринци. Партизанският отряд нарастна значително.

С всеки ден политическата обстановка се променяше. Отрядът се придвижи към българо-гръцката граница. След преговори гарнизонът в Ивайловград капитулира.

На 9 септември 1944 г. партизанският отряд „Васил Левски“ – 87 партизани, влезе в Ивайловград и установи отечественофронтовската власт.

СТОЙО БЕЛКИН,
командир на отряд „Васил Левски“

СМЕЛО, ДРЪЗКО, РЕСПЕКТИРАЩО

В югоизточната част на Чирпанска околия и част от северната Хасковска околия действаше Четвърта чета на отряд „Георги Бенковски“ – Първа Средногорска бригада. Районът ѝ на действие обхващаше 26 села.

Изключителни трудности на тази партизанска единица създаваше равнинният характер на местността. Несигурно укритие бяха царевичите и житата, трънаците и малките горички, а квартирите на ятаците – рисковано за тях и партизаните при непрекъснатите блокади и претърсвания, ранният полицейски час и неочакваните засади. В Меричлери бе дислоцирана жандармерийска рота, а в Марийно – охранителна за мина Вулкан и електроцентралата. В полицейските наблюдения, патрули и претърсвания активно бяха мобилизирани бранници,

легионери и дочохристовски групи.

Първият партизанин в този район беше Цоню Ганев от Мерицлери. След бягството ми от казармата през есента на 1942 г. изкарах много тежка зима. Но през пролетта на 1943 г. вече имах верни ятаци и уктриватели. В селата Черноконево и Марийно бе създадена помощна организация за събиране на храни и оръжие. През лятото тя бе провалена, а ръководителите ѝ осъдени на различни години затвор. Връзка с организацията поддържах чрез Илия Гочев и Колю Карагъзов, които след провала станаха партизани. Още същата година бе сформирана партизанска група, която се прехвърли към партизанския отряд „Г.Бенковски“.

Есента на 1943 г. ръководството на отряда възложи на партизанската група с командир Атанас Вранчев да проучи условията и създаде предпоставки за разгръщане на партизанско движение в Мерицлерски район. На 27 октомври при предателство Вранчев бе убит. Оцелелите трима от групата прекарахме зимата в скривалище в дома на земеделците Митю Иванов от Черноконево. Пролетта на 1944 г. те отново се свързаха с отряда.

Есента на 1943 г. отряд „Г.Бенковски“ бе разделен на четири чети. Една от тях, с командир Дибенко (Кирил Милчев), действаше в района на Малко Търново-Малко Шишвачево. Съставът ѝ беше изключително от мобилизирани ученици. Няколко дни преди Вранчев при засада загина и Дибенко. Четата му беше изловена в Мерицлерската гора... Четирима бяха обесени, а 13 осъдени на затвор.

Мястото на унищожената чета на Дибенко в отряда зае Четвъртата чета от 7 партизани с командир Цоню Ганев и Иван Желев – комисар. (През август-септември комисар бе Теню Петров).

Четата получаваше и изпълняваше поставените ѝ агитационно-политически задачи против фашизма-хитлеризма и българското правителство, против войната, изпълнението на нарядите, създаване на отечественофронтовски комитети по селата; провеждаше бойни и саботажни акции, отвлечаше вниманието на част от силите полицията и жандармерията, насочени към отряда, помагаше за разгръщане на партизанското движение в Средногорието и за установяване и подържане на връзки с бригада „Васил Коларов“. През юли-август 1944 г. четата наброяваше 16 партизани. Липсата на условия за действие и укриване ограничаваше разширяването

на състава ѝ. Засилените блокади и претърсвания през последните месеци наложиха партизаните да бъдат разделени в четири групи, които се събираха само при общи акции.

Партизаните от Четвърта чета на отряд „Г.Бенковски“ действаха смело, дръзко и респектиращо. В с. Здравец обезоръжиха властта, проведеха митинг и раздадоха хранителни и други продукти на населението; във Върбица иззеха оръжието от общината и властниците, наказаха местните полицаи и принудиха кмета да си подаде оставката, унищожиха нарядните списъци; в Алтънчаир унищожиха архива, иззеха оръжието на общината и наказаха най-злостния фашист в селото; в Меричлери, въпреки наличието на жандармерийска рота и 40-50 дочоховисти, обезоръжиха охранителното отделение на извора, извадиха от строя жп гара като унищожиха апаратурата, иззеха 12 пушки и 350 патрона; завзеха властта и проведеха митинг в Малко Шивачево; проведеха митинг в Куза; обезоръжиха фашизирани елементи в Странско... Най-значителна беше акцията в Марийно, където имаше охранителна рота. В мина „Вулкан“ бяха взривени 4 тона тротил и 10 хиляди капсули, с което рудникът бе вдигнат във въздуха, а електроцентралата престана да функционира, включително и немската радиостанция Донау. При подготовката и провеждането на тази акция участва земеделецът – ятак Митю Иванов от Черноконево.

При природните дадености на района дейността на четата бе невъзможна без широка мрежа от ятаци и помагачи и без добро разпознаване. Общо в района имаме към 200 ятаци и помагачи, голяма част от които бяха членове на БЗНС. Като смели мъже се извиха Стоил Проданов, Вьчо Банев, Кънчо Славов, Грозю Радев от Меричлери, Велчо Пчеларов (земеделец от Алтънчаир), земеделците Злати Генчев, Пейо Гочев, Сребрю Тенев, Димитър Бинев от Куза, родителите на Желю Найденов, Хубчо Маринов, Вълю Иванов, Тотю Минчев от Ценово, Дончо Странски от Странско, земеделецът Тотю Стайков, Горчо и Ради Гьокови, Иван Нанев, Грозю Донов, Петър Хубенов от Балабани, Пануш Донов от Сталево, Митю Иванов, Цвятко Гущеров, Драгия Маринов от Черноконево...

Дейността на Четвърта чета се характеризира със смелостта на партизаните, бързината и изненадата при провеждането на акцията и голямата маневреност. След всяка акция ние извършвахме преход

или до Родопите, или до Чирпанските възвишения, или далече на изток към Радиево. Така ние не допуснахме нито една жертва със злополучната засада в Меричлерската гора есента на 1943 год.

На 8 септември влязохме в Меричлери, а на 9 проведохме митинги в Меричлери и Черноконево, Марийно, Куза, Зетьово и възторжено посрещнати в Чирпан. На 9 септември отряд „Г. Бенковски“ замина направо за Пловдив и се постави на разположение на партизанската бригада „Васил Коларов“, с която Четвъртата чета бе създала и поддържаше връзки.

ЦОНЮ ГАНЕВ ИВАНОВ, командир на Четвърта чета на отряд „Георги Бенковски“

ВЪПРЕКИ АРЕСТИТЕ... И ПРИСЪДИТЕ

През най-тежкия период на антифашистката борба 1941-1944 год. в Харманлийския район не бе разгърнато партизанско движение. Една от главните причини за това са тежките провали на партийната организация в града и някой от по-големите села на околията като Мъдрец, Мединкарово, Обручище и др. Арестувани и инквизирани, осъдени и хвърлени в затвора бяха активистите на РМС в гимназията в града и в казармата в Симеоновград. Масовите арести в цялата околия помогнаха на полицията да разкрие Околийския партийен комитет и да убие неговия секретар Иван Гебешев. Разкрити, осъдени и хвърлени в затвора бяха и много от местните ръководни дейци на партията. Още по-голям брой партийни членове и симпатизанти бяха интернирани.

Но макар и силно пострадала от ударите на полицията, Околийската партийна организация се включи в антифашистката борба. Недялко Николов и няколко още другари от Харманли създадоха нелегална група, която действаше в близките до града села. Членове на партията от Обручище и други селища на околията се включиха в партизански отряди в различни крайща на страната. Партийните организации в някои села, като Мъдрец, Обручище, Розов кладенец и др. поддържаха връзки със Старозагорския партизански отряд „Георги Димитров“ и с партизани от Ямболски окръг и им оказваха помощ с храни, облекло и оръжие.

Комунистите от този край, които работеха в Районния коопера-

тивен съюз в гара Гълъбово, поддържаха връзка чрез Желю Стоянов с партизаните, укривани в с. Априлово. Тук продължително време беше укриван и лекуван след раняването му прославеният партизански командир Стою Чочоолу. Жеко Стоянов при опасност от провал през май 1944 г., стана партизанин. Другарите, които работеха в Районния кооперативен съюз, използваха мандрите в Гълъбово и Симеоновград за снабдяване на партизаните и нелегалните дейци с храна.

В редица села на околията бяха създадени бойни и саботажни групи. Организирано беше укриването на храни, разясняване на политическите събития, особено развитието на военните действия на Източния фронт и поддържаше у народа вярата в неизбежната победа над фашизма.

Въпреки крутите мерки и провокации на фашистката власт, комунисти, социалдемократи, земеделци, безпартийни (Митю Генев – БСДП, Деню Демерджиев – БСДП, Вълчо Бонев – БЗНС, Хубен Милев – БЗНС, Боян Делчев – БЗНС), БРП (Атанас Гогов, Илия Кольовски, Борис Костов и др.) положиха основите на Отечествения фронт в района. В това отношение навременна помощ ни оказа др. Руси Христов. Заслужава да се отбележи специално ролята на комунистите и техните съюзници в кооперациите и читалищата, които бяха превърнати в средища за антифашистка пропаганда.

Цялата си дейност през периода на антифашистката борба Харманлийската околийска партийна организация развиваше другите демократични сили в района. Така при съзнателната и широка подкрепа на народните маси тя създаде благоприятни условия за установяване на народната власт и за обновлението на този район на Тракия.

БОРИС КОСТОВ – член на ОК на БРП – Хасково

ГОДИНИ НА БОРБА

Поражението на Септемврийското въстание от 1923 г. е с тежки последици и за Кърджалийската партийна организация. Но новото ръководство се заема с възстановяване ѝ, с нейното организационно и политическо укрепване и влияние и със засилване на революционното антифашистко движение в града и района.

Особено внимание БРП полага за заздравяване и разширяване на връзките си с БЗНС и подготовката на друдещите се за нова въоръжена борба. Най-будните и съзнателните тютюнорботници, занаятчи и интелегенти влизат в редовете на партията и се нареждат под бойното знаме срещу настъпващия фашизъм. Засилва се влиянието на партията в дружество „Тракия“ и в „Общия дом“, което обединява дружество „Юнак“, есперантското дружество, читалището и други.

След навлизането на хитлеристка Германия в Съветския съюз в Кърджали започна излизането на нелегален бюлетин за действителния ход на военните действия на Източния фронт. Започват първите саботажни в района, които нарушават производството на олово и цинк във фабрика „Пирин“ и нормалния ѝ износ за Германия.

През 1942 г. се установява връзка с войниците-ремсисти в 10-а интендантска дружина в Кърджали. Ремсовата група, ръководена от Петър Мирчев и Кънчо Иванов Ленев, изнасят от казармата оръжие, храни и военни материали в помощ на въоръжената борба в Хасково. Впоследствие, известен за провал в Хасково, П. Мирчев, заедно с К. Иванов минават в нелегалност и се присъединяват към групата партизани в Хасково. Петър Мирчев е зловен, подложен на жестоки мъчения, осъден на смърт и разстрелян на 7.10.1943 г. в казармите на Кърджали. Кънчо Иванов загива при престрелка край Хасково. Осъдени са още 12 верни народни синове. Съпротивата срещу фашизма обаче не секва. Населението на с.Душка, Кърджалийско, предимно от турски произход, подпомага антифашистката борба на Първомайския партизански отряд. След жестоки инквизиции загива помагачът на партизаните Факире Мустафова Халибрямова. Местното население помага на интернираните от вътрешността на страната антифашисти.

Процесът на осъдените конспиратори от Кърджалийски район се проведе във военния клуб в Пловдив. Съдеше ни Пловдивският военен съд. Пет души бяхме осъдени на доживотен затвор, а останалите получиха от 1 до 15 години строг тъмничен затвор.

...На 8 септември тежките врати на Кърджалийския затвор се отвориха. Очакваха ни нашите близки, десетки другари и другарки.

...На 9 септември 1944 г. рано сутринта по радиото чухме, че е образувано правителство на Отечествения фронт ...

Започваше борбата за укрепване на народната власт, за сплотя-

ване на всички честни хора за свободен труд и социална справедливост.

СИМЕОН ПЕТРОВ – член на РК на БРП Кърджали,
политзатворник, кмет на Кърджали.

НЕПРЕКЛОННИ И НЕСЛОМИМИ ДУХОМ

Ръководството на БРП в Свиленград през октомври 1941 г. взе решение и набеляза мерки за създаване на бойни групи, набавяне на оръжие и подготовка на саботажни действия. Полицията обаче изпревари и намеренията на партийното ръководство. В концлагера „Кръсто поле“ бяха интернирани членът на РК на БРП Благой Саманджиев и комунистите Александър Георгиев и Коста Велев, мобилизиран бе Георги Терпешев. Ударите продължиха и през 1942-1943г. От Свиленград и селата бяха интернирани десетки комунисти и ремсисти, други – мобилизирани. Въпреки това, до края на 1942 г. в кв. „Баяндър“ в Свиленград се създадоха две бойни групи с отговорници комунистите Йордан Вангелов и Атанас Ксенофонов, въоръжени с шест пушки и 4 пистолета. Бойната им задача бе да повредят ж.п. линията към границата с Гърция, за да попречат за транспортиране на влакове с оръжие и стоки за германците. В кв. „Канакли“ се организираха други 2 бойни групи от ремсисти с отговорници Драган Колев и Жеко Генев, чиято задача бе да подпалят големите военни арсенали край града... През 1943 г. в кв. „Канакли“ се създаде още една бойна група с отговорник Николай Караянев.

Дейността на комунистите и ремсистите в района се изрази в разпространение на новини от Източния фронт и подържане буден духа на прогресивните граждани за близката победа над хитлеристките пълчища; в събиране на храни и средства в помощ на концлагеристите и политзатворниците, подпомагане на техните семейства и полската работа и издръжка; подsigуряване на храна, облекло и оръжие за евентуално минаване на някои другари в нелегалност и политическа работа.

След освобождаването на концлагеристите в края на 1943 г. не можа да се разгърне широка активна дейност. Полицията нанесе нов голям удар на партията и РМС в града. На 21.02.1944 г. Свиленград осъмна с пълна блокада от войска и полиция. Извършени бяха ма-

сови арести на комунисти и ремсисти – над 100 души минаха през класните стаи на тогавашната прогимназия „Иван Вазов“, превърната в място за страшни инквизиции от полицейската група на садиста Трайко Пандов от Хасково и други инквизитори от областната полиция в Стара Загора.

След двуседмични жестоки побоища цялото партийно и ремсово ръководство и други активисти бяха изправени пред военнополови съд и 17 души осъдени на строг тъмничин затвор. На доживотен затвор бяха осъдени ръководителите на партията Петър Минчев, Христо Джемалов и Георги Терпешев, а от ръководството на РМС – Драган Колев, Петър Кемалов, Васил Хаджиколев, Димитър Кирков, Димитър Фурчов, Димитър Алексиев и Киркор Агупов. На 15 години бяха осъдени активистите на РМС Никола Марков, Георги Търговчев, Спиро Пелев и Георги Стратиев; на по-малко са осъдени Николай Караянев, Стефка Киркова и Катя Катеринска. Всички изтърпяха присъдите си в Хасковския затвор.

В началото на 1942 г. на 10 години затвор е осъден Керези Вангелов Сардарев от Свиленград. През май 1944 г. в Сливенския балкан е убит партизанинът Апостол Секлемов.

9 септември 1944 г. свари Свиленградската партийна организация без ръководство и сили за завземане на властта. Това стана, когато политзатворниците от Хасковския затвор се завърнаха.

На 10 септември 1944 г. в кооп. „Коприна“ се проведе съвещание на партийния актив, под ръководството на завърналите се политзатворници се избра Окръжен комитет на Отечествения фронт с председател стария комунист Михаил Цветков и секретар Райчо Славов, прогресивен интелегент.

В първите дни след 9 септември 1944 г., наред с укрепването на народната власт, на партийната организация в Свиленград се падна и охраната на границата с Турция и Гърция.

ДИМИТЪР ВАНГЕЛОВ – Свиленград

„Клаха народа, както турчин не го е клал!“

Антон Страшимиров

БЕЗ СЪД И ПРИСЪДА

Късопаметни политици, наричащи себе си демократи, без срам твърдят, че в България не е имало фашизъм, следователно не е имало антифашистка борба. Това е наглост и цинизъм. Та масовите арести, жестоките инквизиции, умъртвяването по жесток начин на антифашистите бе държавна политика на монархофашисткото управление.

Фашизмът в България се установява с Деветоюнския преврат на Александър Цанков през 1923 г. Той е един от най-старите подобни режими в Европа, причинил много страдания и жертви на българския народ. От 9 юни 1923 г. до 9 септември 1944 г. само в Хасково и бившия Хасковски окръг без съд и присъда са избити около 60 сдружени земеделци, комунисти и популярни прогресивни интелектуалци – най-вече през април 1925 година.

Възрастните жители на Хасково, другите градове и селата от целия окръг още помнят нощите след преврата, нощите на Юнското въстание 1923 г., страшните априлски нощи на 1925 г., нощите на безследно изчезналите... След двадесет години един от фашистките палачи ще разказва пред Народния съд: „...Докарва се арестуваният и се поставя на един стол. Срещу него стои един военен, който му задава някакъв незначителен въпрос. Докато арестуваният отговаря или се кани да отговаря, двама отзад му хвърлят въжена примка през главата и стягат врата, докато жертвата спре да мърда...”

Още в първите нощи на преврата в 1923 г., в местността „Теке-то”, край с. Тракиец, Хасковско, загиват десетки сдружени земеделци. Разединени тогава, работници и селяни платиха скъп данък. Веднага след преврата и през 1923-1925 г. загиват Жечо Денев Карафезиев, Пеню Генов Хърсаджиев, д-р Теню Христов Делчев и много други.

През 1925 г. без съд и присъда, мъченически са умъртвени хасковските интелектуалци антифашисти Тодор Атанасов (Станкетто), Жеко Димитров Джунджулов, Георги Иванов Йорсев, Димитър Захариев – секретар на ОК на БКП, Георги Иванов Скрижовски, Петър Янев – бивш министър в правителството на Александър Стамболийски, Стефан Димов, Стойко Щерев, Танчо Танев, Ангел Грозков

МАРИН КАЛЮНКИН

Кундалов – бивш народен представител, Христо Поптодоров, Коста Янчев Колев – народен представител и околийски началник при правителството на Ал. Стамболийски, нахълцан на парчета с другарите му в „Текето“, убити заедно, Слави Коленцов и съпругата му Иванка във видима бременност. На 21 април 1925г. в сражение е убит Георги Пилашев – Даскала, на 23 юни, в продължителна неравна престрелка в Айденларската гора е убит подвойводата на чета „Хр.Ботев“ Митю Ганев, заедно с още осем свои другари. Същият ден след обед „триумфално“ 2 военни камиона с девет трупа и девет човешки глави, натъкнати на войнишки щикове влизат в Хасково... Искане ми се да спра дотук, но не мога да подмина Стойковските ятаци – бащата Георги и тримата му синове Димитър, Сава и Коста Вълчеви, убити в един и същи ден – 25 юни, и в един и същи час в 1925 г. Най-напред синовете пред родния им баща, а след това и него, тях с куршуми, него с нож. А най-големият му син – Киро, е убит на фронта на 16 май 1917 г. със залп по волята на цар Фердинанд за антивоенна пропаганда на фронта. Пет жертви на монархо-фашистите от едно селско семейство – малко ли са? На 7 юли 1926 г. в престрелка загива и войводата на четата Ради Делчев (Чалъка) и Атанас Дъвката при опит да минат границата, връщайки се от Сърбия за България. Тежко ранен, войводата прикрива със стрелба изтеглящите се от обкръжение и пада поразен от вражески куршум.

Много са загиналите антифашисти в двадесетгодишната антифашистка борба до самия Девети септември 1944 година.

С нова сила фашистският терор се развива след Деветнадесетомайския военнофашистки преврат в 1934 г. През арестите и инквизициите в полицията и казармите на Хасково и другите градове на окръга преминаха повече от 1000 антифашисти. Още жив, на 7 октомври 1934 г. пред очевидци, войникът Любен Делчев Паталов от Хасково е бил облян с бензин и ... запален!!!

Сред първите жертви на Хасково е Трайко Христов Граматиков, бивш депутат от легалната Работническа партия, активен синдикален деец, председател на Стачния комитет на голямата тютюнороботническа стачка през май 1934 г. В преговорите със стачния комитет палачът на Хасково полковник Цъклев се заканва: „Много глави ще паднат в Хасково и Вашата, господин Граматиков, ще бъде първата!“ и изпълнява закана си. След два месеца жестоки изтезания

Трайко Христов е умъртвен на 31 август и предаден на семейството му в пломбиран ковчег с диагноза „червен вятър“. От „червен вятър“ на 1 дек. 1934 г. ще умре и талантливият млад български математик от с. Гарваново Тодор Велев Желязков, приет за аспирант в Полша, пребит в Хасковската полиция. В показанията пред Народния съд полицаят Страхил Ламбрев съобщава кои са участвали в побоя и как се е държал Тодор Велев: „В побоя участвахме аз, Борис Хаджитонев, Мартин Тяков, Трайко Пандов, Теню Йотов, Паню Петков и Юсеин-помака. Всички го биехме по заповед на Хаджитонев, за да признае функциите си, обаче същият не призна нищо! След това го завличат по стълбите, захвърлят го на уличния тротоар и инсценират, че се е хвърлил от прозореца и го изпращат в Държавната болница“. За даване на първа медицинска помощ?!!!

През годините 1935 до 1940 г. без съд и присъда, по различни начини в престрелка с полицията или от побой в полицейските участъци загиват: Васил Талмазов и Михаил Уюров, Коста Ангелов, Маргарит Гогов, Атанас Ст. Атанасов, Стайко Станчев, Никола Ст. Атанасов, Димитър Дулев, Гьорчо Колев Куруджиев, Никола Петров Арnaudов, Любо Кирилов Пенков и други.

Най-много са загиналите от 22 юни 1941 г. до 9 септември 1944 година: Иван Райков, Тодорка Паунова и Кънчо Иванов, загинали в престрелка с жандармеристи на 7 април 1943 г. Страхувайки се и от мъртвите, подполковник Христов нарежда да се запали плевнята, в която се бяха укрили тримата ремсисти. Кочо Господинов се самоуби в полицейското комендантство, неиздържал на жестоките инквизиции. Иван Георгиев Гебешев загина при Харманли в престрелка с фашистката полиция; Моис Йасиф Бембасад, Хаим Бали и Ефраим Бенцион, пребити в полицията, без съд и присъда бяха разстреляни край с. Спахиево, три месеца преди победния Девети септември. Жак Мойс Бембасад умря в полицейския участък в Хасково на 23 май 1944 г. едва на 23 години. Същата участ сполетява и студента от с. Брястово Кирчо Митев, болен от туберкулоза, и Станил Филев, и двамата пребити с тояги от фашистките агенти. На 28 и 29 април 1944 г. бе задържан в полицията и младият талантлив актьор-комик Коста Тодоров Марков. Неиздържал на инквизициите и умрял. Съблекли го гол и поделили облеклото му. Отсекли главата му с търнокоп – не се побрала в изкопания трап край Балаклъ дере, погребали

я другаде... Никола Петков Терзиев, по чудо оцелял от инквизициите в 1934 г. – ходилата му са рязани с трион, секретар на Окръжния комитет на БКП през 1943 г., тежко ранен край Пловдив и пленен, умира след жестоки инквизиции в полицията. Филю Запрянов Филев загива в престрелка с полицията в с. Комунига само три месеца преди 9 септември 1944 г., само 6 дни преди победата, загива и Костадин Иванов Запрянов в престрелка с жандармерията, едва 16-годишен.

Последната свидна жертва, която Хасково даде в борбата против фашизма на своя територия е Дойчо Лозев Дойчев. Той посрещна свободата и умря за нея на 12 септември 1944 . при превземането на казармите на Втори артилерийски полк в Хасково. На всички изброени и пропуснати тук загинали антифашисти без съд и присъда и Хасково и селата на биншия Хасковски окръг бяха построени па-метници, направени бюстове, поставени паметни плочи, за да знаят идните поколения, че в България е имало фашизъм и се е водила тежка антифашистка борба. Много от тези паметници и паметни знаци сега ги няма. Демонтирани са. А бяха поставени от останалите антифашисти, приятели и съратници на загиналите. Демонтираха ги днешните „демократи“... Кое е по-срамно и позорно – избиването на антифашистите ли от българските фашисти или гаврата с паметта на загиналите, извършена от съвременните „демократи“?! И двете!

Имаше пред общинската сграда в Хасково паметник на Ана Маймункова, дъщеря на Диарбекирския заточеник Кръстьо Маймунков, известна на цяла България и света с псевдонима Ана Май – гордост на българския народ, народна учителка и талантлива журналистка, смела боркиня за свобода и демокрация, за мир и човешки правдини... Беше съратничка на Ленин, приятелка на Александра Колонтай, на Клара Цеткин и Роза Люксембург... И нея не пожалиха фашистите убийци. Жестоко инквизирана, тя бе умъртвена през април 1925 г. Гробът ѝ остана неизвестен... Не я пожалиха и днес приемниците на палачите ѝ! Не се стъписаха пред подвига ѝ и смъртта ѝ и днешните хасковските „демократи“. Демонтираха паметника ѝ!

ТАНЧО ТОПУЗОВ, политзотворник, Хасково.

МИСИЯТА НА КУЛТУРНО-МАСОВАТА ДЕЙНОСТ

Антифашисткото движение в Хасковския край имаше като влиятелен и авторитетен съратник в борбата срещу фашизма културно-просветната дейност на прогресивната интелигенция сред населението. Учители и кооперативни дейци, студенти и ученици, будни работници и селски младежи като апостоли разясняваха на трудовите хора и младежите истината за социалното и общественно-политическото им положение и изхода от него. Формите на тази дейност бяха многообразни, но най-вече индивидуалното общуване, всестраниното въздействие чрез читалищата, кооперациите и въздържателните дружества, чрез любителските театрални трупи, представления, събрания и вечеринки.

Индивидуалното общуване започваше обикновено с прочит-обсъждане на романи с прогресивно съдържание, отразяващи тежкото положение на трудовите хора и тяхната борба за по-добър, човешки живот. Ремсистите предлагаха „Майка“ от Максим Горки, „Пробивът“ на Кръстю Белеб, „Хоро“ на Антон Страшимиров, „Железният поток“ на Серафимович, трилогията „Хляб“ на Алексей Толстой и др. Младежите социалисти – „Жерминал“ на Зола, „Желязната пета“ на Джек Лондон, „Цар Въглен“ на Ъптон Синклер, „Евреи без пари“ на Майкъл Голд, също „Майка“ на Горки и др. Земсистите – „Зад решетките“ и „Край тихия Вит“ от Пею Гаджев, „Романизованият живот на Александър Стамболийски“ от Людмил Стоянов, „Цели и задачи на младежкото кооперативно движение“ от Пею Гаджев, „Приносът към философията на кооперативизма“ от Кирил Хр. Милев и др. Сред антифашисткия младеж се разпространяваха прогресивните списания „Академик“, „Младо село“, „Земя и труд“, в. „Култура“, сборниците със избрани съчинения на проф. Асен Златаров. Статиите му против диктатурата в защита на демокрацията се изучаваха от антифашистката младеж и широко се използваша в споровете с легионерите, както и политическите речи на Александър Стамболийски против монархията, научно-популярни брошури по кооперативния въпрос и други.

Масовите организации, като Юношеският туристически съюз (ЮТС), въздържателните дружества, особено дружеството „Мощен зов“ в Хасковската гимназия, Стенографското дружество, друже-

ството на Младежкия червен кръст, ученическият кооперативен стол „Единство“ бяха поле на съвместно и масово въздействие на антифашистките партии (БРП, БРСДП и БСДП) и на трудовата и учащата се младеж. Просветната дейност на ръководствата им беше по същество антифашистка и антивоенна. С „езоповски език“ тя разкриваше недъзите на капитализма и монархофашизма.

Масовите организации на младежта и трудовите хора бяха средища на антифашисткото възпитание на народните маси. Затова монархофашистката власт, след влизането на България в Тристранния фашистки пакт, едно подир друго ги забрани.

Антифашистката младеж в Хасковската гимназия представляваше значителен активен, ентузиазизиран и единоедействащ отряд. РМС наброяваше около 200 организирани членове, ЗМС – около 80 и ССМ – около 40. Влиянието и дейността им надхвърляше границите на Хасковската гимназия. През коледната, Великденската и лятната ваканции този отряд, заедно със студентите от града и околията, извършваше огромна и разнообразна културна дейност в селата. Младежите антифашисти не само организираха младежки групи на РМС, ЗМС и ССМ по селата, но създаваха и „младежки групи“ към селските читалища, потребителско-кредитни кооперации, които в някои села обхващаха до 100 души и практически цялата трудова селска младеж. Четяха се доклади, в които се пропагандираше кооперативната идея, изнасяха се пиеси с кооперативно и патриотично съдържание, които при тогавашната специфична политическа и социална обстановка придобиваха социално и патриотично звучене. Те укрепваха единството между комунистите, социалдемократите и сдружените земеделци в селата в общата им борба срещу монархофашизма. Организираха се вечеринки, където се декламираха стихотворения от възрожденски и съвременни автори и прогресивни поети, като „На нивата“ и „Градушка“ от Яворов, „Елате ни вижте“ от Вазов. Пееха се възрожденски песни и песни за възхвала на селския труд. Със хуморески се разобличаваха селските чорбаджии, които късат от залька на селската беднота. Особено майстор на такива хуморески беше Коста Марков, който сам съчиняваше и изпълняваше. За отлика от безпътицата, която сеят сред нашата съвременна младеж космополитизмът, американската поп-култура, порнографията и наркоманията, тази огромна и разностранна по форма и по съдържа-

ние антифашистка културна дейност допринасяше не само за политическото и патриотическото възпитание на младежта, повишаваше общата култура, внедряваше сред нея моралните и естетическите ценности на нашия народ, любов и уважение към труда.

По-късно, през време на въоръжената съпротива мнозина от тези младежи, започнали културното си и политическото си събуждане като граждани на своята родина в младежките читалищни и кооперативни групи и масовите организации, станаха партизани, ятаци, информатори и помагачи на партизанските отряди.

ЛЮБЕН ДАМЯНОВ – политзотворник – Хасково

ХИТЛЕРИСТКИТЕ ДИПЛОМАТИ НЕ СТИГНАХА ДО... ТУРЦИЯ

Политзатворниците-свиленградчани пристигнахме в града на 9 септември 1944 г. С митинг и манифестация завърши установяването на властта на Отечествения фронт.

На следващия ден, 10 септември, сутринта Петър Минчев – зам-председател на комитета на Отечествения фронт, ми съобщи, че съм назначен за началник на Народната милиция. Нареди ми да подбера другари за завземане на полицейския участък и за работа в Народната милиция.

След като получихме уверение от командира на граничния участък – запасния майор Димитров, че войската няма да се яви в помощ на полицията, комитетът на Отечествения фронт, начело на внушителната група отечественофронтовци и патриоти, се отправихме към полицейския участък. Обезоръжихме полицаите и се въоръжихме.

В първите часове и дни на новата власт първи тръгнаха да бягат зад граница бяха палачите на Хасково и окръга – Трайко Пандов, Цвятко Миленков, Любо Димитров, Гено Абаджиев. На границата с Турция бе заловен и палачът на Пловдив – областният началник на полицията – Даскалов. Помагаше ни и бдителното население. На път за Турция бяха заловени фашистките народни представители Лазар Попов и Иван Батембергски. Турците ни предадоха бившия министър на вътрешните работи Петър Габровски.

На 12 септември 1944 г. след обед по телефона ми позвъниха

от гранично-пропускателния пункт на гара Свиленград, че на гарата е пристигнала влакова композиция с три вагона на път за Турция и Гърция. С композицията пътуваха около 35 дипломати от посолството на хитлеристка Германия в София, начело с пълномощния министър Бекерле и няколко дипломати от Италианското посолство. Наредих дипломатите да се охраняват. При проверката установихме, че във вагоните, с които пътуваха германците, има оръжие и много патрони. С много усилия успяхме да се свържем с Дирекцията на народната милиция – с началник отдел ДС др. Димо Дичев. Той ни нареди да продължим охраната.

Дипломатическите мисии продължиха да настояват, тъй като били дипломати, да бъдат пропуснати за Турция. Отново получиха отказ.

На следващия ден по тяхно искане един от дипломатите беше придружен до София от отрядника Керези Вангелов. От Министерството на външните работи дипломатът получил писмо (бележка), подписана от министър Петко Стайнов и подпечатано с печата на Министерството, което им разрешава да напуснат страната.

На 15 или 16 септември в кабинета на околийския управител обсъждахме с др. Петър Минчев ситуацията около „странната“ влакова композиция. Дойдоха двама от зъдържаните дипломати. Единият прилично говореше руски език. Подадоха писмото, с което им се разрешаваше да напуснат България и заминат за Турция. На чист руски език бившият политемигрант им обясни, че тези дни на Турция е връчен ултиматум и тя е поела задължение да не предоставя политическо убежище никому. Парламентьорите започнаха да нервничат. Единият от тях (Бекерле) нервно каза: „Тогава пуснете ни в Гърция. Ние сме дипломати и имаме дипломатическа неприкосновеност!“ Петър Минчев спокойно заяви, че в Гърция има партизани и е опасно стъпването им на тяхна земя. И така, господа, налага се да се примирите и изчакате – бяха категоричните думи на представителя на новата власт.

Парламентьорите разбраха, че мисията им е провалена и напуснаха кабинета.

На 18 септември 1944 г. в околийското управление на Народната милиция се получи нареждане от Министерството на вътрешните работи влаковата композиция с германските и италианските дипло-

мати да бъде изпратена в София. Преди 18 часа 10-12 въоръжени доброволци от Народната милиция под ръководството на Виниамин Богданов съпроводиха влака до София.

Същия ден към 18.30 ч. с българска лека кола „Форд“ в Свиленград пристигнаха двама съветски военни разузнавачи – подполковник и майор.

– Къде са Бекерле и другите дипломати? – бе отправеният към нас въпрос. Отговорих, че дипломатите от половин час са на път към София...

Съветските разузнавачи настояха да се спре влакът и Бекерле и останалите дипломати да им бъдат предадени. По гаровия телефон открихме влака – вече потеглил за гара Раковски (Димитровград). Петър Минчев и Никола Грозев, заедно със съветските разузнавачи заминаха за гара Раковски с маневрен локомотив и един фургон.

Тук вагоните бяха вече откачени и тласнати на четвъртия колотовоз. В канцеларията на гарата бе проведен първият разпит на германския посланик. До влизането си в стаята Бекерле е бил относително спокоен, но щом видял съветските офицери, разбрал, че е вече военнопленник, прежълтял и седнал на поднесенния му стол. Разпитът продължил...

На следващия ден в района на сегашната болница на Димитровград се приземил съветски самолет. Бекерле и другите двама германски военнопръстъпници били отведени за главната квартира на маршал Толбухин в гр. Добрич, а оттам за СССР. Останалите германци, охранявани от съветски войници, заминали за София.

Когато необичайният влак спрял на гара Раковски, охраната му била поета от съветски войници, дошли специално за това от гара Малево, Хасковско. При проверката в купето на Бекерле били открити три дървени сандъка с 10 милиона новоотпечатани български левове. Банкнотите от единия полетели през прозореца на вагона, разхвърлени от съветски войник, който казал:

– Берите, ваши денъги, берите...

ХРИСТО ДЖАМАЛОВ, политзотворник – Свиленград.

45 ЗЛАТНИ ГОДИНИ ХАСКОВСКИ РЕГИОН

ИНДУСТРИАЛИЗИЦИЯ

Ако модерната промишленост беше далечна мечта за буржоазна България, то за периферния Хасковски регион тя си оставаше нещо съвсем непознато. Неговата „индустрия“ на 9 септември 1944 г. бяха няколко тютюневи складове, мизерните филатури, малките памучни предачници, маслобойните и занаятчийските работилници.

Чудо за тогавашното време бе само за няколко години да се изгради мощен промишлен център като Димитровград, където с ускорено въвеждане на новите мощности в мините и циментовото производство се разви нов отрасъл – химическата промишленост. Влезе в действие голяма топлоелектрическа централа. По-късно в Димитровград се построиха машиностроителни заводи, комбинат за полиестрена коприна, трикотажна и галантерийна фабрика, съвременна база на консервната промишленост. Димитровград стана символ на индустриализацията на България. На другия край на бившия Хасковски окръг, под скалите край река Арда, започна експлоатацията на рудни находища. Много бързо на картата се появи минното селище Маджарово.

В Хасково се изградиха: комбинат за машини за хранително-вкусовата промишленост – „Млада гвардия“, завод за строителни и пътни машини, завод за металорежещи машини, завод за машини за месодобивната и месопреработвателната промишленост „Родоп“ и др. Построй се голям комбинат за химическо машиностроене. Нови машиностроителни заводи влязоха в действие в Харманли (за релета и електромотори), в Свиленград (за битова арматура, нестандартно оборудване, металорежещи машини и перилно оборудване), в Симеоновград (за климатична техника), в Любимец (за дървообработващи машини).

Създадена бе научно-развойна база по машиностроене към комбинат „Млада гвардия“. След завършване на мащабната реконструкция на Химическия комбинат в Димитровград продължи да нараства делът на химическата промишленост.

Съвсем друг облик получи традиционната за региона храни-

телно-вкусова промишленост. В Хасково влезе в действие най-модерната за времето си в Източна Европа цигарена фабрика. Нова база на хринително-вкусовата промишленост се изгради в Свиленград, Харманли и Любимец.

Динамично се разви леката промишленост. Построен бе текстилният комбинат „Жеко Димитров“. Старите филатури прерастнаха в модерни фабрики за копринени изделия (в Харманли, Свиленград и Хасково). Шивашката промишленост стана известна по света с продукцията на завод „Мир“ – Хасково, и цеховете му в Харманли и Свиленград, както и с фабриката за спортни артикули в Симеоновград. Трикотажното производство се разраства в Димитровград (фабрика „Гергана“) и Любимец (фабрика „Детелина“). Създадох се фабрики за обувки и кожени изделия в Хасково, Димитровград и Свиленград.

Много трудно е да се изброят заводите, фабриките и цеховете, които се построиха през златните 45 години след 9 септ. 1944 г. в Хасковския край. Но те лесно се разпознават. Всяко промишлено предприятие, което сега съществува, е построено през това време. Всички незавършени промишлени обекти се започнаха през същия период и щяха да увеличат индустриалната мощ на региона.

Общо в промишлеността на бившия Хасковски окръг в края на 1989 г. работеха 54 405 човека. Това са хиляди инженери, икономисти, техници и квалифицирани работници. Безработицата бе непознато явление. Главна грижа на стопанските ръководители и общинските народни съвети беше откъде да намерят работници за новите работни места. Стотици стипендии се даваха всяка година от предприятията на студенти, за да работят в тях след завършване на висшето образование. Особено внимание се отдели за промишленото развитие на граничните райони.

Организираха се много промишлени цехове в селата (Тополово, Студена, Книжовник, Изворово, Малко градище, Момково и др.), за да се осигури целогодишна заетост на населението.

Промислеността на Хасковския регион навлизаше в злерия си етап на развитие. Продукцията на хасковската промишленост отдавна бе излязла не само извън границите на България, но и на СИВ. Тя намираше добър прием в Западна Европа, Америка и далечна Япония. Предстояха за реализация амбициозни планове за бъдеще.

Но...

След изминалите четири години на „реформи“ за промишлеността в бившия Хасковски окръг напомнят неподдържаните производствени сгради, все още монтираните отделни кранове над пусещите индустриални обекти и спомените за добрите времена, към които често се връщат безработните и вече бивши работници и специалисти.

Вместо 54 405 заети лица през 1989 г., понастоящем работят около 28 000 човека заети с тези, които са в принудителен отпуск поради липса на поръчки и с очакващите всеки ден своето съкращение. Бездействат машини и оборудване за стотици милиони лева, а други са изчезнали по незнайни пътища. Производството на азотни торове през последните четири години е намаляло десет пъти, на цигарите – пет пъти, на цимента – два пъти. Машиностроенето почти не диша. Разрушителната сила на некомпетентността, корупцията и партизанщината от най-високите до най-ниските равнища на управлението унищожи индустриалното лице на Хасковския регион. Всеки ден се срещаме с него и общата ни болка става все по-трудно поносима.

Само крановете над недовършените индустриални обекти напомнят за годините на възход и поддържат надеждите ни за нещо добро в бъдещето.

ВАСИЛ СТАМЕНОВ

СЕЛСКО СТОПАНСТВО

Обработваемата земя на Хасковски окръг през 1939 г. е 1 814 364 декари с 53 363 дребни земеделски стопанства при среден размер 34 дка, обработвани с дървеното рало и железния плуг. Минералните торове, ако ги е имало, са били в съвсем ограничено количество. Препаратите за растителна защита са почти непознати. Поливните площи са едва 32 000 дка. Подчерганият екстензивен характер на селското стопанство до 9 септ. 1944 г. обуславя ниските средни добиви: 123 кг. пшеница от декар, 134 кг. ечемик, 157 кг. царевица, 70-90 кг. слънчоглед, памук и тютюн.

В животновъдството преобладава овцевъдството – 381 552 бр., кравите са 20 036 бр., свинете – едва 18 642 бр. Средният млеконадой от крава е под 1000 литра, средният настриг от овца е под 2 кг.,

средната носливост от кокошка е 75 броя.

Голяма е скритата безработица в селата, които в по-голямата си част не са електрифицирани и благоустроени. Пътната мрежа в селата е в окаяно състояние.

След 9 септември 1944 г. започна преустройството на селското стопанство в окръга. Колективизацията на селското стопанство в основни линии се извърши през 1956-1958 година. Кооперирана беше повече от 80% от обработваемата земя – създадени бяха 165 кооперативни стопанства средно с 11 000 дка обработваема земя. През 1956-1970 год. от 165 те станаха 40 със среден размер на обработваема земя 45 000 дка. Превърнати в крупни производствени предприятия, те подпомогнаха решаването и на някои социални проблеми на село. При третото окрупняване на селското стопанство в окръга през 1970 година се създадоха 10 АПК, средно със 180 000 дка обработваема земя.

Увеличи се механизацията: от 7 през 1939 г. – през 1988 г. тракторите станаха 3514. Сърпът и вършачката бяха заменени със 735 високопроизводителни комбайни. 100% бе механизирано отглеждането на зърнено-житните култури, царевичата и слънчогледа, памукопроизводството, разсаждането на тютюна и по-голямата част от зеленчуците. Започна експериментирание на тютюнокомбайните. Увеличиха се поливните площи, от 32 000 дка през 1939 г. през 1989 г. те станаха 550 000 дка. Изградени бяха язовирите „Тракиец“, Левка, Изворово, Свирково, Иваново, Сусам, Балкан и много други. Почти не остана село без язовир или водоем.

От символични през 1939 г. количествата изкуствени торове през 1988 г. достигнаха 17,3 кг. активно вещество на декар. Всяка година бяха осигурявани необходимите препарати за борба с болестите и неприятелите.

В производството бяха внедрени нови сортове. Изцяло беше обновен сортовият състав на пшеницата, царевичата и ечемика, на слънчогледа и тютюна. През 1989 г. средните добиви надхвърлиха тези от 1939 год.: при пшеницата 374 кг. от декар, ечемик 350 кг., царевича 568 кг., памук 134 кг. В ТКЗС – Димитровград, Хасково, Добрич, Узунджово и др. средният добив при пшеницата достигна над 450 кг. от декар, при царевичата – 800 кг., при памука – 200 кг. От 30 255 декара през 1939 г. зеленчукопроизводството зае 103 545 дка,

трайни насаждения от 42 800 дка – 124 835 дка. В ТКЗС Свиленград и Харманли се изградиха крупни ябълкови масиви.

Значителни бяха успехите в животновъдството: 23 530 бр. крави през 1989 г. даваха средно 3861 л. мляко при 940 л. през 1939 г. – 4 пъти повече; средният настриг от овца 1,970 кг. през 1939 г. нарастна на 3,975 п през 1980 г; средната носливост от кокошка от 75 бр. през 1939 г. нарастна на 190 бр. през 1989 г. Създаден беше крупен, високопроизводителен и рентабилен свинекомплекс край г. Харманли и модерен птицекомбинат ктрай г.Хасково.

Общата продукция от селското стопанство за периода 1939-1989 г. се увеличи 3,65 пъти.

През периода 1965-1970 г. целият жилищен фонд в селата беше обновен.

Разбира се, успехите биха били значително по-големи, ако редица пропуски и грешки не съпътстваха развитието на селското стопанство в окръга.

Но какво се случи след 10 ноември 1989 г., в условията на „демократия“. Селското стопанство се разстрои така, че то дълги години няма да може да се съвземе. Рязко намаляха средните добиви: при пшеницата от 350 кг. на 257 кг. от декар, царевичата от 558 к. на 257 кг., тютюна от 105 кг. на 65 кг. В окръга вече няма промишлени насаждения и лозя. От наличните трактори в окръга сега по-малко от половината са годни за работа. Ограбени са помпените станции на язовирите.

Броят на селскостопанските животни към 1 януари 1993 г. в срамнение с 1989 г. е намалял катастрофално: говедата от 62 012 стигнаха 32 530, овцете от 341 532 до 162 459, свинете от 148 869 до 67 769. Намаляването на броя на животните продължава и през 1994 г., като едновременно с това намаля и средната им продуктивност. През 1994 г. в частните стопанства на окръга има по-малък брой овце, отколкото в личните стопанства през 1989 година.

Промените на българското земеделие в окръга през периода 1989-1993 г. налагат изводите: целта на реформата в селското стопанство не беше определена ясно и категорично – земята се възстановява, без да се създават предпоставки и условия за развитие на производството; административното ликвидиране на ТКЗС не създава условия за развитие на частните фермерски стопанства, не се

осигурява правото на земеделските стопани сами да избират формата на стопанисване на земята си. Производствената кооперация, като средство за концентрация на земеползването и като форма за стопанска дейност трябва да има приоритетно значение; когато все още няма условия за частно земеделие, арендата е една от фармите за развитие на селското стопанство.

ИВАН ТОНЕВ

ЦИФРИ И ФАКТИ ОБРАЗОВАНИЕТО В ОКРЪЖНИЯ ЦЕНТЪР

Преди 9 септември 1944 год. в Хасково имаше 16 училища и 4 830 ученици:

9начални с 2 140 ученици; 2 прогимназиални с 1 200 ученици; 2 реални гимназии с 1 300 ученици; 3 висши професионални (частно девическо практическо „Бъдъщност“, държавно земеделско-домакинско девическо и допълнително промишлено-занаятчииско) с 180 ученици.

Към учебната 1989 – 90 год. в Хасково има 39 учебни заведения с 2 000 ученици и учащи се: 4 начални, 9 основни (1- 8 клас), 7 ЕСПУ (гимназии), 5 техникуми, 5 СПТУ (средни професионални-технически), 1 Институт за медицински кадри, 8 Общежития за учащи се.

След 9 септември 1944 г. в Хасково бяха построени: 20 модерно оборудвани училищни сгради, 5 надстройки на училищни сгради, 23 целодневни детски градини (с 4480 деца) от тях 19 истински дворци.

КЪРДЖАЛИЙСКИ ОКРЪГ

За пет десетилетия Кърджалийски окръг извървя дълъг и труден път на съзидание и възход. Макар и с лъкатушене и грешки, той превърна този кът на родината – един от най-изостаналите в страната, в цветущ край. От 1960 година, когато стана окръг, целият район промени своя облик – и не само седемте града, но и всички селища (540, вкл. и над 2000-те махали, кацнали по родопските чукари).

ПРОМШЛЕННОСТТА, като най-важен и решаващ отрасъл за

стабилността и жизненото равнище на населението, почти не бе позната за градчетата в района, а камо ли за селищата и махалите. Единствено в Кърджали немската фирма „Пирин“ бе започнала строителството за преработка на подземните богатства на Маданския масив. Цялата друга промишленост се представяше от няколко тютюневи складови в Кърджали, Ардино, Крумовград и Джебел, малки занаятчийски работилници, няколко мелници и немската флотационна фабрика от 1941 година.

Стартът на развита промишленост в региона започна в началото на 1950 год. и особено след пускането в експлоатация на първенца на цветната металургия у нас – Оловно-цинков завод (ОЦЗ). Благодарение на специалното внимание на БКП към този напълно изоставен край, се изградиха сравнително големи предприятия с висока технология като: „Пневматика“, „Комсомолец“, „Ахрида“, „Орфей“, „Бентонит“, мощен тютюнев комбинат, електронният завод „Арда“ и други. Тези заводи произвеждаха висококачествена продукция, а оловото и цинкът на ОЦЗ се приемаше без сертификат на Лондонската борса.

Изградиха се заводи и в Момчилград, Ардино, Джебел, Крумовград, Ивайловград и над 35 малки предприятия и цехове в общините. Само в промишлеността се създаде работа за над 20 хиляди души и хиляди инженерно-технически кадри. Общият обем на произведената промишлена продукция през 1960 год. е бил 94 329 хил.лв., а през 1985 г. – 510 107 хил. лева. Същата година е бил манипулиран тютюн (основен за ройона отрасъл) 4154 хил.тона, а през 1980 г. – 11 856 хиляди тона. През 1985 г. е осигурено препитание на 125 738 работници и служещи. Сега в Кърджали работят пълноценно само няколко завода. Всички останали в т.ч. и в другите общини, едва свързват двата края, и цеховете в селата ще останат един мил спомен. Армията на безработните стига 60%.

СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, макар да се реализираше в трудни планински терени, след създаването на кооперативните стопанства се разви изключително бързо и само за няколко години достигна неочаквани резултати и особено в тютюнопроизводството. Около 1957 г. в района се произвеждаше 9400 хил. тона тютюн, за да стигне през 1982 г. 26 636 тона и то от прочутия в цял свят сорт „Джебел басма“. Високите добиви бяха резултат на внедрената висока агротех-

хника, мелиоративните съоръжения и, разбира се, на голямото майсторство на родопчанина.

Освен тютюнопроизводството, кооперативните стопанства развива и животновъдството, трайните насаждения, лозарството, зеленчуковото производство. През 1960 г. в окръга се отглеждаха 2957 броя млечни крави, през 1985 г. - 40 000 бр., а през 1993 г. останаха 27 667 броя. През 1960 г. имаше 196 962 броя овце, през 1985 г. – 238635, а през 1993 г. останаха 8886 броя.

Кооперативните стопанства бяха наситени с добра селскостопанска техника, включително с наши и съветски вертолети за водене на борба с болестите на тютюневата реколта. През 1960 г. 303 трактори обслужваха селското стопанство, а през 1985 г. – 3183. Сега те са 2772. През 1960 г. в района имаше 23 комбайни, през 1985 г. – 182, сега са 130 броя.

За периода 1941 – 1990 г. в окръга са залесени 1 милион декари земя с борове и други дървесинни насаждения, които измениха мрачната скална панорама и най-важното – рязко промениха климата.

Действията на правителството на Филип Димитров и указанията на президента за ликвидирането на кооперативните стопанства доведоха да рязко намаляване на селскостопанската продукция и рязко намаляване жизненото равнище на населението от родопските села.

Строителството бе насочено към изграждане на инфраструктурата на всички населени места. Най-голямо внимание се отделяше, както на изграждането на материално-техническата база на промишлеността, така и на здравеопазването, учебното дело, културата.

Голяма бе строително-жилищната програма в селските общини и в градовете. Всяка година се изграждаха по 500-700 апартамента. Годишната строителна програма достигаше 20-24 милиона лева. Сега за 1992-1993 год. са построени само 235 апартамента.

Кърджали е нов съвременен град с цялостна инфраструктура, с напълно изградени подземни комуникации. В последните 20 години нашият град се разположи на двата бряга на р. Арда, свързан с прекрасен в архитектурно отношение мост. На територията на бившия окръг се изгради Ардинската каскада – Ивайловград, Студен кладенец, Бял извор.

Транспортът и съобщенията свързаха всички селища на окръга. На 9 септември 1944 год. този край беше без каквато и да е пътна мрежа. Сега няма селище без пътна мрежа. Почти всички са асфалтирани и основният превоз се осигурява с всички видове транспорт. До 1989 г. бяха открити 415 автолинии.

В миналото в гр. Кърджали имаше частна електрическа централа. Построените 4 язовира на р. Арда сега дават много повече електроенергия за страната, отколкото електроснабдяването до 1939 г. е било за цяла България.

Образованието достигна завидни успехи. До 9 септември 1944 г. в около 300 селища, главно сред българските турци, не е имало нито един грамотен човек. В целия окръг е имало около 5 хиляди учащи се, а сега само учителите са над 6 хиляди. В района има над 15 гимназии, много от тях с профил за изучаване на английски френски, немски, руски език. 9 техникума, 9 СПТУ, 300 целодневни дветски градини и полувисш педагогически институт.

Здравеопазването отдавна не е само една болница в Кърджали с 50 легла и 8 лекари за всички други общини. След 1960 г. издигна снага окръжна болница с 920 легла, модерна поликлиника, Тубдиспансер, Психоневрологична болница, дом „Майка и дете“. В Крумовград бе построена болница на съвременен равнище с функционално изградена поликлиника и с площадка за вертолети. Здравни служби има във всички общини. До 1985 г. лекарите и зъболекарите бяха 429, а само средният медицински персонал сега е 1039 души.

За културата в този край на България фашистките правителства не са полагали никакви грижи. До 1960 г. тук е имало само няколко читалища и 35 кина. В почти всички градски общини има музей и картинни галерии. А Кърджалийският музей е един от най-големите по обем и съдържание в Югоизточна България.

На 9 септември 1944 г. този Родопски край е един от най-изостаналите в България. За съжаление, направеното три години вече е подложено на грабеж и разруха.

МИТКО ГОГОВ – политзатворник – Кърджали.

ИВАЙЛОВГРАДСКИ КРАЙ

До 9 септември 1944 година в Ивайловградския край няма промишленост. Преднина имат занаятчийството и селското стопанство с примитивно земеделие, тютюнопроизводство, бубарство и животновъдство. Транспортните съобщения със страната се свеждат до един 25 местен автобус в направление Ивайловград – Любимец един път дневно. Здравеопазването се представлява от 1 лекар, 1 фелшер и 1 акушерка. В околията няма средно учебно заведение. По-ученолюбивите юноши и девойки завършват средното си образование в гимназиите в Свиленград, Хасково, Харманли Пловдив, София.

Промени настъпват веднага след 9 септември 1944 г. През октомври 1944 г. бе открита гимназия „Христо Ботев“. Към май 1944 г. завършили средно образование в района са 3055 души. Над 600 от тях се учат във висши и полувисши училища.

През 1945 г. бе подета инициативата за построяване на общинска болница. С труд и средства на доброволци бяха приготвени 400 хиляди тухли. Една година по-късно бе открит първият родилен дом (д-р Бръчков). Болницата бе завършена през 1952 г. По-сетне бяха построени и започнаха да функционират 5 участъкови здравни служби и 5 фелшерски служби. Майчината и детската смъртност бяха занижени под тези за страната.

Радикални промени настъпиха в стопанската и производствената инфраструктура. Първите ТКЗС бяха създадени в селата Славеево (1948 г.) и в Сив кладенец (1952 г.), в началото на 1957 г. – в селата Бяла поляна, Сдринци, Железино и Черни рид. Масовата колективизация на селското стопанство се извърши през 1958 година.

Към средата на 80-те години в Ивайловградския край вече има 150 колесни и верижни трактори за обработване на планинските и полупланински земи, многочислена е и останалата техника. Селското стопанство бе поставено на съвременни агротехнически основи. Благосъстоянието на кооператорите рязко се повиши.

След 1967 г. в Ивайловградския край бяха изградени Завод за крепителни детайли, Завод за електроапаратура с ниско напрежение и фабрика за копринен текстил „Армира“.

Първият клон на ДАП в Ивайловград бе създаден през 1948 г. Първоначалният парк включваше 3 пътнически автобуса и 3 товар-

ни автомобили. През 90-те години автобуси вече обслужваха почти всички села на района. През 70-80-те години бе асфалтирана цялата пътна мрежа.

От 80-те години в Ивайловград действа АТЦ с 800 телефонни поста, построени бяха АТЦ в селата Свирачи, Пелевун, Попско. Селищата бяха радиофицирани, телевизорите станах част от бита на населението.

В първите години след 9 септември 1944 г. в Ивайловградската община бяха учредени 30 читалища с общ библиотечен фонд над 15000 книги. След 1967 г. започна интензивно културно строителство – построен бе нов читалищен дом. Висок ръст стигна художествената самодейност, изучаването на автентичното фолклорно богатство, краезнанието.

Към средата на 80-те години, в изпълнение на програмата за ускорено социално-икономическо и културно развитие, Ивайловградската община бе изцяло преобразена.

ДИМО ЧАНКОВ – Ивайловград

50 ГОДИНИ ОТ ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ 1944 ГОДИНА

50 години от победата на Отечествения фронт, на въоръжената борба на българския народ против фашизма, против българския монархофашизъм и хитлерофашисткия геноцид над българския народ.

50 години от Деня на победата, за която Хасковският регион пожертва 200 живота, над 1000 бяха политзатворници, концлагеристи и интернирани.

...Преди юбилейните тържества, пред „заря-проверката“ на бойните ни редици ние ще сме минали по лобните места, порутените паметници и изтръгнатите паметни плочи на падналите в боя. Ще сме поднесли цветя и, коленичили, ще сме направили преглед на извървения от нас след гибелта им път...

Съхранихме голямата и любов към отечеството, стремежа към свобода и демокрация. Вдъхновено и всеотдайно се трудихме и превърнахме родния си край в индустриално развит район на България, с модерно селско стопанство, с население, устремило поглед в бъдещето.

Ние помним България и Хасковския регион преди 9 септември 1944 г. Истина е, че допуснахме грешки, засилвания и увлечения, нереални близки и далечни задачи... Допуснати бяха и деформации в социалистическото развитие на региона и страната, кариеризъм и нравствен срив сред управляващите.

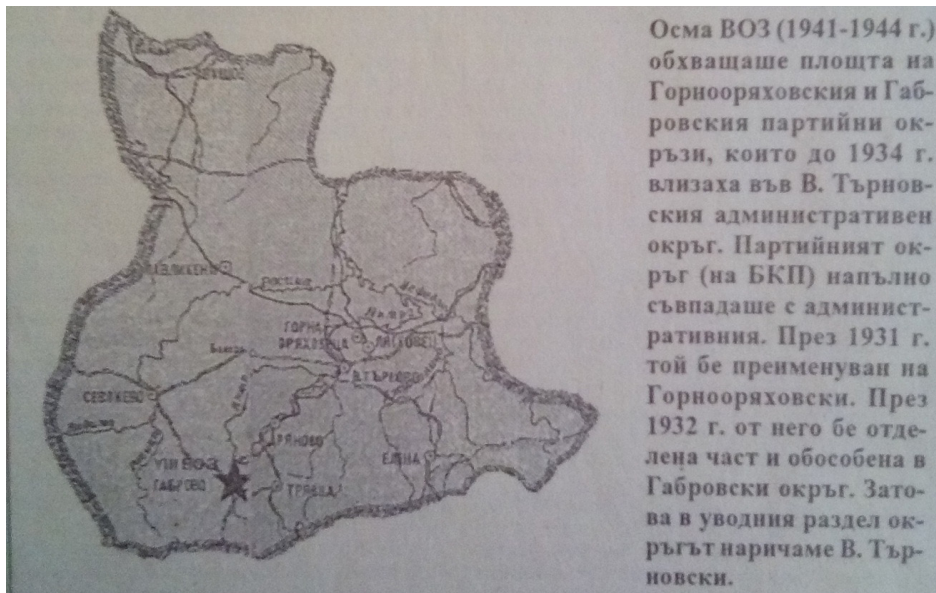
Но от идеалите си не отстъпихме, не се отрекохме. Ще се борим срещу предателството, ниҳилизма и разграбването на националното ни богатство, срещу опитите за възраждане на фашизма, за реставрация на дивия капитализъм и безкултурие.

10 ноември 1989 г. и 45-те години социалистическо строителство ще бъдат стабилен подстъп на новия устрем на българския народ към истинска демокрация, социално справедливо общество, мирен труд и благоденствие.

РЕДАКЦИОННА КОМИСИЯ:
проф. ФИЛЮ ХРИСТОВ,
МАРИЯ СИЛЯНОВА,
ЛЮБЕН ДАМЯНОВ

МАРИН КАЛЮНКИН

ОСМА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГОРНА ОРЯХОВИЦА и ГАБРОВО

1994 г.

ПОЯВАТА НА ФАШИЗМА И БОРБАТА ПРОТИВ НЕГО В БИВШИЯ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

Фашизмът в страната и в бившия В.Търновски окръг се появява в началото на 20-те години, като най-силно средство на едрата буржоазия в борбата ѝ за смазване на недоволството, предизвикано от докараните две национални катастрофи (1913 и 1918г.), и задържане олевяването на трудящите се, поради тежкото им социално положение и политическо безправие. Това олевяване, вдъхновявано от Октомврийската революция в Русия, ги приобщаваше към БКП и БЗНС, борещи се за хляб, демокрация и мир. През 1920 г. БЗНС спечели парламентарните избори и пое управлението на страната. Правителството на Александър Стамболийски извърши редица реформи, които бяха в полза на трудещите се, но засегнаха чувствително икономическата мощ и политическото влияние на реакционната буржоазия. Ето защо тя пристъпи към обединяване на своите сили,

като създаде през 1922 г. фашисткия Конституционен блок (от Обединената народно-прогресивна, Демократическата и Радикалдемократическата партии) и Народен сговор (от фашизирани политически дейци и запасни офицери от „Военен съюз“, свързани с двореца) и премина в настъпление, както против БЗНС и неговото правителство, така и против БКП.

И във В.Търновския окръг начело на фашисткия блок стояха bankerите, промишлениците и търговците, като Ат. Буров (Г. Оряховица), Г. Губиделников, Хр.Топузанов (Габрово) и други капиталисти. На своите събрания и събори те клеймяха правителството на Стамболийски, заплашваха с кървава разправа земеделците и комунистите, а въоръжените им банди нападаха техните дейци и събрания, издевателстваха над трудовите хора.

Дружбите на БЗНС и организациите на БКП във В. Търново, Габрово, Г. Оряховица, Севлиево, Свищов, Трявна и други селища започнаха да дават все по-голям отпор на блокарите. Най-решителен отпор на надигащата се фашистка реакция беше даден на Събора на блокарите във В.Търново на 16 и 17 септември 1922 г., които бяха решили да увлекат населението в поход за сваляне на земеделското правителство. В отговор БЗНС насрочи в града Събор на цвеклопроизводителите. Хиляди земеделци от окръга и страната с участието на комунисти провалиха събора и разгониха блокарите.

Разбрала, че по парламентарен път не ще може да вземе властта, реакционната буржоазия, подкрепяна от цар Борис, извърши на 9 юни 1923 г. военнофашистки преврат. Законното правителство на Ал. Стамболийски беше съборено, а самият той най-жестоко убит. Превратаджийското правителство на Ал. Цанков установи в страната фашистка диктатура.

Този антиконституционен и садистки акт предизвика повсеместно възмущение на трудящите се, което в много райони на страната прерастваше в Юнско антифашистко въстание. Във В. Търновски окръг съпротива на превратаджиите оказаха около 40 селища, но най-масова и упорита тя беше във В. Търновска (с. Килифарево), Дряновска, Севлиевска и Свищовска околии. Въпреки погрешното решение на ръководството на БКП за ненамеса, много комунисти се сражаваха рамо до рамо със земеделците и дадоха скъпи жертви.

След потушаване на въстанието в окръга озверелите фашистки

банди започнаха повсеместни арести, побоища и убийства на въстаниците, мнозинството, от които бяха осъдени на затвор. От В. Търновски район те бяха около 200 души, от СевлиеВСки 168, от Дряновско 62 и от Габровско 20 души.

Ново надигане на трудещите се и демократичните сили в страната против фашистката деветоюнска диктатура беше Септемврийското антифашистко въстание 1923 г. То се ръководеше от БКП и здравите сили на БЗНС под знамето на единния фронт и в името на работническо-селска власт. Във В. Търновския окръг Септемврийското въстание не взе големи размери. Въстанаха само отделни села, главно в района на с. Златарица и с. Голямо Еларе. Тук бяха създадени въстанически отряди, които водеха престрелки с войсковите части, но поради невъставането на В.Търново, Г.Оряховица, Габрово и други големи селища, те бяха разпуснати. Въпреки това, около 100 души въстанници бяха задържани и откарани в Търновските казарми, жестоко изтезавани и голяма част от тях осъдени.

Смазването на въстанията и огромните жертви, насилията и заплахите на фашистката власт не отчуждиха трудещите се от БКП и БЗНС. В парламентарните избори на 18-11.1923 г. във В. Търновски окръг за едифронтовските листи гласуваха повече избиратели, отколкото за правителствените. От комунистическите кандидати 5 станаха депутати, а от земеделските – 2. Изборните резултати показваха, че трудещите се в окръга отричат фашистката диктатура и ще продължат борбата за хляб и демокрация.

За да смаже напълно тази борба, фашизмът през 1925 г. пристъпи към масови убийства на „най-умните и способните синове и дъщери на народа“. Това бе най-ярък израз на неговата „държавна политика“, която доведе през 1926 г. до замяна на окървавеното правителство на Ал.Цанков с по-умереното сговористко-фашистко правителство на Ан. Ляпчев. Но в парламентарните избори през 1931 г. и това правителство претърпя поражение. На власт дойде правителството на буржоазни партии в коалиция „Народен блок“ с участието на БЗНС „Врабча.“ Но борбата за хляб и демокрация продължи.

На 19 май 1934 г. България осъмна с нов военно-фашистки преврат, извършен от Военния съюз и политическия кръг „Звено“. Той беше използван от цар Борис за установяване на монархофашистка диктатура в страната, продължила до 9.9.1944 година.

В обстановка на настъплението на фашизма в Европа и страната БКП (РП) призова БЗНС, БРСДП и други демократични партии да се сплотят в народен антифашистки фронт за съвместна борба в името на демокрацията и мира. В Горна Оряховица и Габрово окръжните комитети също започнаха създаването на народофронтовски комитети с дейно участие на комунисти, земеделци, социалдемократи и безпартийни. В Габрово започна да излиза народофронтовски вестник „Габровски ек“. В края на 1936 г. водачите на опозиционната на монархофашистка власт буржоазна коалиция „Петорка“ (Д. Гичив, Кр. Пастухов и други) приеха сътрудничество с БКП (РП). Към създавания се Народен (или Конституционен) фронт се присъединиха земеделците от „Пладне“ и демократите на Александър Малинов.

През март 1938 г., въпреки реакционния избирателен закон и терора на монархофашистката власт, Народният фронт изпрати в 24 ОНС 63 (от общо 160) свои депутати от всички съставлящи го партии. Седем от тях бяха от Горнооряховския и Габровския партийни окръзи (д-р Ат.Москов – сегашен почетен председател на БСДП и други). Демократичните сили, особено БКП, БЗНС и БРСДП, бяха на път да изградят мощно народно движение, което заплашаваше монархофашистката власт.

За съжаление, с присъединяването на България към фашисткия блок на 1.03.1941 г., въпреки повсеместната съпротива на народа (Соболевата акция), тя загуби своята национална независимост и стана сателит на хитлеристка Германия. Но и тази крайно неприятна обстановка не угаси пламъка на антифашистката борба в страната и окръга.

В двете антифашистки въстания през 1923 г., през белия терор и след това, до 1940 г. в бившия В. Търновски окръг загинаха 91 комунисти, 33 земеделци, 19 анархокомунисти и 4 безпартийни – всичко 147 антифашисти. По същото време от този окръг в други окръзи на страната загинаха още 19 комунисти и 9 земеделци – общо 28 антифашисти. Или всичко за това време от окръга загинаха 175 антифашисти. В същото време бяха осъдени 473 антифашисти, от които 112 на смърт. През ада на фашистката полиция минаха над 2000 антифашисти.

Тази борба и загиналите в нея антифашисти бяха пример на новите поколения борци през 1941-1944 година.

СЪЗДАВАНЕТО НА ОСМА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА

Разгарянето на въоръжената борба в Горнооряховския и Габровския окръзи на РП, исторически, стопански, културно и политически свързани, наложи тяхното военно обединение, което стана с решение на ЦК на РП, изпълнено от съвместното заседание на двата окръжни комитета на РП на 26-27 юли 1943 г. В гората на около 17 км. от Габрово по шосето за Дряново, северно от с. Костенковци.

Борис Копчев

Заседанието се ръководеше от Борис Копчев – член на ЦК на РП и пълномощник за Средна Северна и Североизточна България. На него присъстваха: от Горнооряховския окръжен комитет на РП – секретарят П. Панайотов и членовете Д. Стоичков и К. Косев, от Габровския окръжен комитет на РП – секретарят И. Бъчваров и членовете И. Райков, Г. Генов, Хр. Орловски, Н. Голанов, Ц. Камберов и С. Стефанов. Решено бе изграждането на ОСМА ВОЗ с два въстаннически района: Горнооряховски въстаннически район, в който бе определено да действа Горнооряховският партизански отряд, и

Габровски въстаннически район, в който бе определено да действат Габровският и Севлиевският партизански отряди. Определено бе командването на зоната: к-р Б. Копчев (по решение на ЦК на РП), полит. р-л Ив. Бъчваров, зам.-полит. р-л – П. Панайотов. Командирите на отрядите станаха членове на командването на зоната. Създаването на зоната изигра решаваща роля за развитието на въоръжената борба в двата въстаннически района. За това допринесе особено дейността на нейния командир Борис Копчев.

Командването на зоната постепенно реши въпросите по воденето на бойната дейност на отрядите, по тяхното изграждане и взаимодействие, въпросите за презимуването им, бита, устройството и т.н. Петото, последно заседание на командването на зоната се състоя на 1 април 1944 г. В гората, 4-5 км. североизточно от Габрово. В него

участваха Б. Копчев, Иван Бъчваров, Райко Дамянов, П. Панайотов и К. Косев. Обсъдено бе състоянието на отрядите и бойните групи, тяхната бойна и политическа дейност до и през зимата и изгледите за развитието на въоръжената борба през следващите месеци. Извършени бяха някои промени в командването на зоната: за зам. к-р и нач. Щаб (такъв до тогава нямаше) бе определен Иван Райков, за зам-ком. К. Косев, за нов член на командването – Р. Дамянов, който бе станал секретар на Габровския окръжен комитет на РП, а Ив. Бъчваров бе съсредоточил своята дейност като пол. р-л на зоната.

КОЙЧО МИТЕВ

АНТИФАШИСТКАТА БОРБА В ГАБРОВСКИ ПАРТИЕН ОКРЪГ СЛЕД 22 ЮНИ 1941 Г. ДО ЮЛИ 1943 ГОДИНА

Антихитлеристката коалиция начело със СССР, АНГЛИЯ и САЩ даде нов подтик на борбата на патриотичните и антифашистките сили в окупираните от Германия страни за национална независимост и демокрация.

Два дни след нападението над Съветската страна, Българската работническа партия излезе с призив към народа и патриотичните сили за разгръщане на антифашистка съпротива против хитлеристките нашественици и техните български слуги и на 24 юни прие курс на въоръжена борба.

В същото време властта пристъпи към арести на ръководители и активисти на БКП, РМС и др. антифашисти. Секретарят на ОК на партията в Габрово Иван Бъчваров и членът на същия Иван Райков успяха да се укрият и минат в нелегалност, но двама от неговите членове и трима на районни комитети бяха арестувани и интернирани в Родопския край.

В тази обстановка Иван Бъчваров и Иван Райков поемат временно функциите на Окръжен комитет, изпълнявайки неговите отговорни задачи. Заедно с това полагат усилия за въстановяване на съставите на партийните ръководства, предупреждавайки интернираните, мобилизираните и застрашените да минат в нелегалност, каквито бяха указанията на Централния комитет.

През следващите месеци в нелегалност минаха и други застрашени от арестуване. До края на годината Окръжният комитет на пар-

тията се въстановява в състав от нелегални дейци: Иван Бъчваров (Ютко) – секретар на ОК и членове:

Иван Райков (Владо) – секретар на РК на РП и пълномощник на ОК за Севлие夫ска околия, Георги Генов (Любо) – секретар на ОК на РМС, Цоньо Камберов (Бойко), Христо Орловски (Митко) и Никола Голанов (Стефан) съответно секретари на първи, втори и трети РК в Габрови, Съби Стефанов (Дойчин) – секретар на Тревненско-Плачковския РК и Евтим Апостолов (Велко) – зав. военната комисия. В това време минаха в нелегалност и Илия Маринов Велков (Бялката) – член на РК – Габрово, Вълчо Цанков (Боян) – член на РК – Севлиево, Ганчо Лапаков (Васил) – член на ОК на РМС и Кънчо В. Райков (Живко).

Ако ОК на РП и някои районни комитети на партията бяха временно разстроени, то окръжното ръководство на РМС се запази. Интернираният секретар на ОК Георги Генов избяга, мина в нелегалност и зае секретарското си място. На лице бяха и останалите членове: Ганчо Лапаков, Ганка Стефанова, Йордан Донков, Христо Шопов, Стефан Хърватов, Христо Дянков, Иван Люцканов. Ръководителите и активистите на РМС, който имаше голямо влияние сред работническата, селската и учащата се младеж (особено в Севлие夫ската гимназия) оказаха дейна помощ на партийното ръководство в разгръщане на антифашистката съпротива и партизанското движение в окръга.

Заедно с организационното укрепване на ОК на РП и РМС и районните комитети в Габрово, Севлиево, Трявна и Плачковци се направиха първите стъпки за набавяне на оръжие, боеприпаси и взривни материали, организираха се издаването на позиви, печатния орган на ОК на РП „Бюлетин“, а през 1941-43 г. в „Информация“. На 16 и 17 октомври 1941 г. група ремсисти подкрепяни от работниците на първа и втора смяна в памукопреработна фабрика Балкан в Габрово проведоха първата протестна антифашистка акция в Плевенска област. Работниците протестираха срещу малките дажби хляб. Организаторите на тази мирна акция бяха съдени и хвърлени в затвора. До края на 1941 г. в най-големите текстилни фабрики в Габрово бяха създадени и първите бойни групи за саботаж на производството, предназначено за Германия.

Започна изграждането на широка мрежа нелегални квартири на

ятаци и помагачи. Едни от най-сигурните и ползвани продължително време бяха домовете на Къна Якова (баба Зара) с. Бакойци, дядо Марко Цанов, Радка Косева Дамянова, Цана и Фьодор Клюс – Габрово, Петко Симеонов (Американеца), Христо Михайлов, Симеон Балджиев, Иван Косев, Христо Грънчаров – Севлиево, Илия Нейков и Илия Богданов, Осман Сердаров, Петко и Съба Нейчеви (БЗНС), Кънчо Христов и много други от с. Крушево, Кера Маркова – с. Шумата, Иван Димов и Христо Братованов – с. Угорелец, Донка и Минка Ноеви – с. Еничевици, Димитър Гечев, Петър Янев – с. Г. Росица, Иван Гичев – с. Камещица, Стефан Станев – с. Кормянско и др. До края на въоръжената антифашистка борба участваха над 1 500 ятаци и помагачи в Габровски въстанически район. От тях две трети бяха членова на РП и РМС, една трета на БЗНС и безпартийни.

Специфичните икономически, природни и социални условия на Габровски район и особено наличието на многобройно работничество и трудово селячество, бяха добра база за разгръщане на антифашистката съпротива и въоръжената борба. Ето защо още през есента на 1941 г. в района и главно в Габрово фашистката власт изпрати допълнително полицейски, а след това и войскови сили. На определени места бяха поставени полицейски застави, наблюдателни постове, въведен бе полицейски час и пр.

За ускоряване военнотехническата подготовка към ОК на РП в началото на 1942 г. бе създадена Военна комисия с ръководител Евтим Апостолов (Евтич). С помощта на нелегалните дейци настъпи по-голямо оживление в политико-разяснителната работа.

Засилената антифашистка дейност плашеше местната монархофашистка власт и тя реши да нанесе удар върху ОК на РП. Това не стана, но репресивните й действия засегнаха сериозно Втори РК на РП в Габрово. Бяха арестуни и осъдени 17 души. Тринадесет от тях получиха тежки присъди. Репресивните действия на фашистката власт не задушиха борбата за свобода. Ярък пример бе политическата акция в навечерието на празника на труда 1 май 1942 г. По време на събранието на казионния БРС в салона на читалище Априлов-Палаузов група ремсисти обсипаха присъстващите с нелегални позиви, призоваващи ги на борба против монархофашизма и хитлеристките агресори.

Засилиха саботажната дейност и бойните групи в индустриал-

ното и селскостопанско производство, предназначено за хитлеристка Германия. Разшири се разпространението на нелегалните позиви в цели райони, но и опасностите станаха по-големи. Преминаха в нелегалност нови активисти на РП и РМС, което наложи прегрупиране на силите за разширяване на бойните акции.

В края на юни и началото на юли 1942 г. в Габрово бе създадена първата партизанска чета от четири души с командир Евтим Апостолов (Евтич). Тази чета, както и бойните групи, състоящи се от нелегални и легални дейци, проведеха през втората половина на 1942 г. няколко успешни акции – диверсии по презбалканската ж.п. линия, които доведоха до дерайлиране и разрушаване на вагони с материали за хитлеристката армия, прекъсване на електрическия ток и коксовите мини в района на Плачковци, чиято продукция се изпращаше в Германия и Италия за производството на бензини и др. Тази бойна дейност мина без жертви. На 7 септември с.г. близо до гара Саботковци при опит да бъде минирана товарно влаковата композиция трагично загина коомандирът на четата на Евтич. След неговата смърт завеждащ военната комисия стана Н. Голанов.

Седем дни по-късно бойната група от нелегални и легални антифашисти в с. Крушево изгори реквизираната от селяните вълна. След акцията тази група се оформи като втора партизанска чета в Габровски окръг и първа в Севлиево. Тя бе от 7 души с командир Цвятко Иванов (Андрей) и политкомисар Харалан Петков (Асен).

През втората година след присъединяването на България към Тристранния пакт, икономическото положение на страната силно се влоши. Не достигаха суровини, което доведе до спадане на индустриалното производство, уволнение на работници, обедняване на пазара, повишаване на цените, развихряне на черната борса и спекулата. Задълбочаващата се политическа, икономическа и национална криза в страната налагаше да се предприемат по-интензивни действия от всички антифашистки и патриотични сили за спасение от грозящата я катастрофа. Основа за по-широко мобилизиране на тези сили стана Програмата на Отечествения фронт, изготвена под ръководството на Г. Димитров и оповестена по радио „Хр. Ботев“ на 17 юли 1942 г. и чрез нелегалния печат. През втората половина на 1942 г. ОК на РП организира печатно и устно разясняване на основните положения на програмата. Бяха проведени срещи с представители на БРСДП,

БЗНС, политическия кръг „Звено“ и др. Представителите на тези партии по принцип одобряваха програмата, но още се въздържаха от участието си в изграждането на нелегален ОК на Отечествения фронт. Германия на Източния фронт още напредваше, а БРП и РМС даваха огромни жертви. През втората половина на 1942 г. бяха арестувани осъдени 16 членове на РМС от Габрово, 16 души на партийната организация Плачковци-Трявна, от които 4 на смърт и 20 души в Кръвеник.

В началото на 1943 г. полицията нанесе голям удар на партийни и ремсови групи в СевлиеВСки район. Бяха арестувани над 130 души от Севлиево и селата Сенник, БериЕво, Дамяново, ХариЕво, Горна Росица, Градиница, Душево, МлЕчово. Следствие на жестоките инквизиции почина организаторът на РМС в СевлиеВСки район – Кънчо Райков (Живко). Бяха осъдени 73 души – десет от които на смърт.

Жестоките репресии на фашистката власт не можеха да сломят волята на обрЕктлите живота си на борбата против фашизма, за свобода на народа. Към м. април 1943 г. нелегалните дийци на Габровска и СевлиеВска околии надминаха 70 души. С част от тях през зимата на 1943-1944 г. в околностите на с. Врабците беше формирана трета по ред партизанска чета с к-р Захари Георгиев. Участниците в четата изпълняваха предимно организационни и агитационни задачи. Разгромът на 300-хилядната немска армия при Сталинград и нейното отстъпление повдигнаха духа на трудещите се и демократическите сили в страната и в Габровския район. През пролетта на 1943 г. броят на партизаните се увеличи още повече и бе направено ново разпределение. Формираха се седем партизански чети, от които четири в Габровска околия с командири: Стоян Бъчваров (Мишо), Ганчо Лапаков (Васко), Христо Дянков (Кирчи) и Съби Стефанов (Дойчин), и три в СевлиеВска околия с командири: на Крушевската – Цвятко Иванов (Андрей), на Горноросишката – Иван Люцканов (Страхил) и на Кормянската – Цанко Ганчев (Бончук).

Новообразуваните партизански чети отбелязаха първите си бойни акции с унищожаването на реквизираното зърно от селяните в с. Петко Славейково, на млЕчните продукти на мандрата в с. Кормянско, прекъсване на електропроводи на централата в с. Батошево, телефонната линия София-Варна при с. Ряховци и с. Кална Курия,

извършване на наказателни акции спрямо предатели, престъпни полицаи и сътрудници на полицията.

Фашистката власт реши не само да парализира дейността на новосъздадените партизански чети, но и физически да унищожи нелегалните в най-кратък срок. „Справянето с нелегалните е въпрос от най-важно държавно естество“ – писа директорът на полицията на 8 април 1943 г. И правителството разрешава да се мобилизират 1000 полицаи и изпратят в „заstraшените околии“. В Габровска и Севлие夫ска околии (със 70 партизани по това време) като най-заstraшени в Плевенска област, от тях са изпратени 400 души.

За изолиране на партизаните от населението (което по думите на областния полицейски началник, ги „подпомага с продоволствие, било с мълчание“) и да ги обрекат на гладна смърт, интернират техните близки, ятаци и помагачи – стотици хора. Само от с. Крушево бяха интернирани и мобилизирани в черните роти 150 души. Въвежда се полицейски час, поставят се полицейски застави, предприемат се блокади и претърсвания на гори, колиби, кошари. Устройват се засади край селищата, на кръстопътищата, мостове, водоизточници пр.

Не минават ден и нощ без престрелки и боеве с открити партизански групи и чети, при които загиват редица партизани. Пада убит командирът на Севлие夫ския партизански отряд Цв. Иванов (Андрей), командирът на Габровската партизанска чета Г. Лапаков (Васко). От засада е убит докторът на Габровско-Севлие夫ския отряд Ангел Георгиев (Доктора). В престрелка са ранени, пленени и после обесени Ахмет Татаров (Благо) и Иван Дулаев (Стефан).

В тази жестока борба от април до юли 1943 г. загиват над 20 антифашисти. Освен посочените още: Цвятко Ганев (Петко), Хубен Кънев (Димо), Харалан Дамянов (Кънчо), Иван Гюдженов (Пантелей), Ботьо Илиев (Станчо), Христо Хубенов (Петко), Цанка Петрова (Катя), Йонко Колев (Велко), Николай Иванов (Златан), Йото Ганев (Русчо), Стефан Минчев (Мирчо), Иван Станев (Петко), Петър Начев (Дончо), Алекси Димов (Венезелус).

Успоредно с антипартизанската акция, полицията нанесе нови удари на партийни и ремсови групи в Трети и Втори район в Габрово, Севлиево и в някои села. В полицейските участъци бяха задържани над сто, предимно партийни и ремсови дейци, които

след жестоки физически и морални изтезания, са осъдени на затвор. Окръжният комитет РП в Габрово своевременно разбра за подготвяната от властта акция и на 29-30 април 1943 г., с участието на пълномощника на ЦК Б. Копчев проведе заседание, а след това през май и конференция в Балкана за вземане бързи мерки за париране на удара и за по-нататъшното разгръщане на антифашистката съпротива и въоръжената борба в окръга. Едно от решенията на тези нелегални форуми бе обединяването на партизанските чети в окръга в два партизански отряда: Габровски – с командир Хр. Орловски, състоящ се от 33 бойци, и Севлиевски – с командир Цв. Иванов (Андрей), състоящ се от 31 бойци.

В началото на обединението бойните акции на отрядите се провеждаха по чети. През юни и юли 1943 г. четите на Габровския отряд проведоха по-значителни акции в Балкана. Бяха овладени мандрите при в. „Куруджа“, местността „Патарешка“ и вр. „Бедек“ – работещи за Германия. Част от млечните продукти бяха предоставени на населението, други – раздадени на работниците, трети – унищожени.

Особено активна дейност се развиваше в двете околии по разпространяване на позиви, декларации и др., призоваващи народа към активна съпротива и борба против въвличането на България във войната, против ограбването на народа, глада и терора, за всестранно подпомагане на партизаните.

Доцент ЦОНЬО ПЕТРОВ

АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА И ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА В ГАБРОВСКИЯ ВЪСТАНИЧЕСКИ ОПЕРАТИВЕН РАЙОН СЛЕД СЪЗДАВАНЕТО НА ОСМОВОЗ – дек. 1943-сеп. 1944 г.

Победите на Съветската армия и нейните англо-американски съюзници във войната срещу Германия, Италия и Япония през лятото на 1943 г. импулсираха и борбата срещу монархофашизма в България. Разрастна се и антифашисткото движение в Габровски район. Разшири се неговата социална база, тъй като все по-широки слоеве от населението осъзнаха неминуемото поражение на германофашистката коалиция.

Новата обстановка наложи да се подобри и издигне на по-висо-

ко ниво организацията на въоръжената борба. По решение на Гл.щаб на Народоосвободителната въстаническа армия (НОВА) Габровски район, заедно с Горнооряховския, образуваха ОСМА въстанническа оперативна зона.

Районът на зоната включваше тогавашните Габровска и Севлие夫ска околии и Плачковско-тревненския район от Дряновска околия. Създаването на зоната имаше положително отражение в по-нататъшното разгръщане на партийно-политическата и организационна работа във всички сфери на антифашистката борба. За въвличане в нея на трудещите се работници, селяни, интелектуалци и други социални групи, ОК на БРП в Габрово-Севлиево засилиха контактите и осъществиха политически споразумения с дейци на прогресивните антифашистки партии от окръга: Тотьо Новаков, виден член на БЗНС от Габрово (по това време депутат-народофронтовец в 25 ОНС). Активизираха се връзките с по-левите социалдемократи – отечественофронтовци: Димитър Ботев, Продан Христов, Хр. Денев и др. С известните дейатели на БЗНС от Севлиево: Христо Маринов, Минко Гализов и Руси Спасов. С бившия народен представител от БСДП от Севлиево Стефан Минковски и др. Що се отнася до ятаците от БЗНС – Стоян Коцаранов от с. Ловнидол, Съби и Петко Нанчеви от Крушево, Неделчо Сяров от с. Кромлянско, Димо Димитров от с. Костадините – Габровско, и др., връзките с тях никога не са прекъсвани.

Целенасочено се развиваше бойната и политическата дейност на партизанските части в Габровския въстанически район. Изпълнявайки заповедите на ГЩ на НОВА, те разстройваха стопанските обекти на фашистката държава, които бяха източник за снабдяване на хитлеристката армия. Завземат село Враниловци и правят събрание. В горското стопанство на м. „Лъгът“ вземат оръжие, дрехи обуца и пари, от хижа „Узана“ – одеала и чаршафи. При опит за завземане на с. Трънито се води престрелка с полицейска група. В същото време Севлиевският отряд, набрал необходимите сили и опит, започва да използва нови форми на борба и връзки с населението. Минавайки в настъпление, той блокира и завзема села, провежда събрания с населението, използва агитаторски групи за посещения на къщите и откровен разговор с хората, снабдява се с храна и оръжие. За един месец отрядът провежда три събрания: в с. Търхово (15.7.),

с. П.Славейково (4.9.), с. Коевци (16.9.). За да раздели силите на врага, на същата дата отрядът провежда диверсионна акция край с. Батошево, като изгаря складове с амбалаж за немски консерви. При тези акции излизат нови партизани. Само от с. Коевци те са 13 души, между които трите деца на баба Съба Енева и студентът медик Иван Данаилов. След тези акции полицията дава своята оценка: „При тия условия и с това, с което разполагаме – пише полицейския началник в гр.Севлиево, – ние преминахме в отбрана, за да запазим общините и държавните институти и складове, без да имаме възможност да ги проследяваме (партизаните) по липса на стража. А всичко това им повдига духа и дава възможност да увеличат броя си с новоизлезлите, между които има и по на 15 години“. В началото на септември 1943 г. в Габрово се завърна партийният функционер Райко Дамянов (Венко) избягал от затворническо стопанство при с. Вардим, Свищовско. От 1.09. с.г. той става секретар на ОК на РП и отговарящ за Отечествения фронт.

На 18 октомври 1943 г. Габровският и Севлиевският партизански отряди се обединиха в една партизанска единица с командир Христо Орловски (Митко) и политкомисар Иван Райко (Владо). В щаба на отряда са включени и Стоян Бъчваров (Мишо), Иван Цонев (Дякона), Вълчо Цанков (Боян), Иван Кунчев (Кирчо). Общият брой на партизаните възлизаше на 72 души, без нелегалните партийни и ремсови дейци – 7 човека. Численото нарастване на отряда създаде условия за по-решително настъпление срещу монархофашистката власт. Извършени бяха смели акции в редица големи села на Габровска, Севлиевска и Казанлъшка околии и съвместна акция с Павликенската чета в с. Вишовград. Първата голяма акция на обединения Габровско-Севлиевски отряд е завземането на с. Бериево, Севлиевско. Проведеното общоселско събрание е масово посетено. Най-малкият партизанин в България Митко Палаузов рецитира стихове. Орядът получава много храна. От общината вземат оръжието. Акцията има голям политически отзвук в целия въстанически район.

При тези смели действия на габровско-севлиевските партизани вече се плашеха не само околийските и областни управители, но и самата Дирекция на полицията в София. В своите анализи тя представяше Габровско-Севлиевския партизански отряд като значителен военен и политически противник, който наброява около 250 души,

т.е. три пъти повече от действителния му състав. „В своите действия – подчертава Дирекцията на полицията в София на 17.11.1943 г. – той се стреми да проникне главно в посоките към Г. Оряховица, Павликени, Ловеч и Презбалканската линия. При въоръжено въстание главната му бойна задача ще бъде неутрализиране на Габровския индустриален център, парализиране на Горнооряховския ж.п. възел (съвместно с Горнооряховския отряд) и прекъсване на ж.п. връзка с Южна България чрез разрушаване на тунелите в Тревненската планина. Ако бъде въоръжен по въздушен път от нашите противници, този отряд би извършил мъчно поправими пакости в един от най-важните стопански райони на страната“.

В тази епична борба трябваше да се преодоляват неимоверни трудности. Мнозина попаднаха под обстрела на врага, други в полицейските участъци, затвори и концлагери. Често такава развръзка се оказваше фатална за живота им.

От август до декември 1943 г. със смъртта на храбрите загинаха секретарят на ОК на РМС Ганка Стефанова (Лиляна, Роза), Иван Колев (Сяро), Хюсеин Мутков (Стоян), секретарят на РК на РМС – Севлиево Владо Илиев (Здравко), Коста Стоев (Филип), Христо Атанасов (Петко), Ангел Денчев (Майстора), Стефана Цонева (Буря), Атанас Влаев (Мартин), Кирил Петков, Георги Александров (Йонко), Вачо Цвятков (Димо), Иван Николов (Велко), Донка Панайотова, Генчо Бъчваров и Руси Бобчев. На 23 декември полицията запалва къщата на Цанка Врачева в с. Страшна река и изгаря жива стопанката и зет ѝ Илия Проданов.

На 9 ноември 1943 г. в нелегална квартира на ул. Радецка в Габрово, обкръжен от полицията в престрелка с нея в подпалената от фашистите къща изгаря жив секретаря на ОК на РМС Г. Генов (Любчо). Там е тежко ранен и командирът на Габровско-Севлиевския партизански отряд Хр. Орловски. На съвместно заседание на ОК на РП и Щаба на зоната за командир на отряда е назначен Иван Райков (Владо) и за политкомисар Иван Бъчваров (Ютко), като последният си остава и политкомисар на Осма ВОЗ. Бъчваров бе освободен като политкомисар на Габровдско-Севлиевския отряд през м. юли 1944 г., оставайки само политкомисар на Зоната, а за политкомисар и член на ОК на БРП е издигнат Пенчо Карапенов (Марин).

През зимата на 1943/44 г. фашистката власт беше решила да

ликвидира антифашисткото движение в България, след което евентуално да въвлече българската армия във войната срещу СССР и неговите съюзници. Министърът на вътрешните работи Дочо Христов, родом от гр. Севлиево и депутат, от там се кълнеше пред своите господари на всяко подходящо за целта време и място, че ще ликвидира партизанското движение и че това ще стане най-напред в неговия роден край.

И действително, Габровско-Севлиевският отряд беше подложен на денонощно преследване от полицейските и войскови сили в района. Бяха му наложени множество неравни битки. Габровско-Севлиевският район беше превърнат в един огромен концлагер, в който движението трябваше да се извършва само по главните пътища с открити листове.

При създадената обстановка зимуването на отряда можеше да стане само в Балкана. Затова командването насочи акциите му главно към осигуряване на продоволствие от богати хора и немски доставчици. Завзе чифлиците на поп Тодор и о.з. полк. С. Мадров край Севлиево. Мелницата на братя Чилингирови в с. Живодери, с. Химитлии, Казанлъшко, и др. След последната акция отрядът бе преследван от ловна рота и води 3-4 часов бой, като обърна войниците в бягство и се изтегли в Балкана.

Но полицията хвърли в борбата срещу антифашистите целия си арсенал от форми на репресия. Бяха разположени засилени ловни и жандармерийски роти и армейски поделения с основна цел разкриване и унищожаване на партизанските части. Със съдействието на секретни полицейски сътрудници се извършиха провали на партийни, ремсови и отечественофронтовски организации и комитети. Дейците им се подлагаха на жестоки инквизиции, а мнозина от тях разстрелваха без съд и присъда под предлог „при опит за бягство“. Десетки простреляни и обезобразени антифашисти се излагаха по площадите в градовете и селата, а след това заравяни в общи ями.

И колко цинично звучат редовете от мемоарите на Дочо Христов, този главатар на палачите: „За рязането на глави и разнасянето им на върлини по селата научих за първи път след 9 септември 1944 г. от Радио София. Приемам, че ако е имало такива факти, те са били извършвани от човешки изчадия, надминали по жестокост и някогашните турски кърсердари. За извършването на поругания върху

трупове на нелегални също узнах от Радио София след 9 септември 1944 г.“

А точно полицията документираще и съхраняваше своите злодеяния, за да иска и получава награди, които се отпуснаха не от друг, а от Дочо Христов, Министерския съвет и Народното събрание, пред които той докладва не един път за извършеното в борбата срещу антифашисткото движение.

А днешните наследници на дочохристовци, сините „демократи“, изпращат без свян предложения до различни български и международни институции за отменяне на Наредбата-закон за Народния съд и реабилитация на осъдените фашистки престъпници в България. Не, престъпниците трябваше и си понесоха своята вина и отговорност

Началото на 1944 г. е свързано с нови победи на Съветската армия и нейните съюзници, което повдигна още повече духа на антифашистките сили в страната. В Габровски район на Осма ВОЗ се разгърна активна печатна и устна разяснителна работа сред населението срещу фашистката власт. От септември 1943 г. редовно излизаше органът на ОК на БКП в-к „Борба“. Започна издаването на в-к „Партизанска борба“.

Монархофашисткото правителство предприе със силите на полицията, армията и жандармерията т.н. зимна офанзива срещу партизанските части. На Габровско-Севлиево отряд се наложи да води при крайно тежки зимни условия няколко битки. Това се дължи на факта, че когато всички чети след акциите се събират на 2 януари 1944 г. за зимуване в пригответената в Балкана землянка, се разбира, че трима партизани са дезертирали. Тогава щабът на отряда решава: ще зимуваме в движение на открит терен, на снега. Това беше голям риск, но и подвиг. Никой не измръзна, никой не умря от глад. В тежките зимни битки и походи отрядът даде по-малко жертви, отколкото през лятото на 1943 г. и се съхрани като боеспособна единица на народосвободителната въстаническа армия.

След като на 6 януари 1944 г. отрядът положи клетва за вяност към делото на Отечествения фронт в хижа „Узана“, през следващите дни той се изтегли към хижа „Бузлуджа“ и я завладя. На 25 същия месец група скиори фелдфебел-школници от Казанлъшкия гарнизон го откриват в района на хижата. Повече от три часа се води

жесток бой с школниците, въоръжени с автоматично оръжие. В боя един школьник е убит, но загиват и трима партизани – Богдан Борисов (Любчо), Слави Ангелов (Альоша) и Георги Николов (Енчо). Партизанската кръв се смесва с тази на Хаджидимитровите четници от 1868 г. Отправените многочислени войскови и полицейски потери не успяват да обградят и унищожат отряда.

На 1 февруари 1944 г. отрядът отново е открит от полицейска група в местността „Варениците“, но той бързо успява да я разпилее и прогони, като убива 1 полицаи и друг ранява. От партизаните в челността е ранен Иван Димитров (Славчо). По южния склон на Стара планина отрядът излиза от обсега на преследващите го противникови сили. Партизаните се установяват в местността „Къзалан“ на лагер, където остават до 9 март. Тук усилено провеждат военно обучение, политпросвета, издават „жив вестник“. Поддържат връзки и провеждат активна политическа работа в казанлъшките села Шипка, Шейново, Крън и Химитлии. Ятаците от тези села Христо и Борис Тончеви, Стою Косеков, Дечко Сикев, Гунчо Кутеков, Симеон Симеонов и др. осигуряват храна на отряда в най-тежкия период. Хвала им!

На 9 март 1944г. сутринта Габровско-Севлиевиот отряд бива открит в лагера му от полицейска група и взвод войници, които са от гарнизона в с.Химитлии. На помощ на взвода е изпратена ловна рота от с. Шейново с поручик Попов. Отрядът бързо се изтегля навътре в планината, като оставя по пътеката позиви към войниците да прекратят преследването и така се стига до местността „Равна гора“, където партизанският отряд решава да даде отпор. Завързва се 4-часова битка, при която инициативата е в ръцете на партизаните. Освен точната стрелба, партизаните водят агитация и пеят. На полесражението военните оставят един убит офицер, 1 подофицер и 4 войника, а други 8 са ранени. На ранените пленници партизаните оказват медицинска помощ. Отрядът не е дал убити и ранени и след боя в тежък поход за една нощ стига Бакоийския баир, само на 2 км. от Габрово.

Над 3500 души – полиция, войска и жандармерия струпва ген. Серафимов, за да ликвидира отряда. С умело маневриране той обаче се измъква от обсадата и след 3 дни се установява на база в местността „Разбойник“ между селата Крушево и Добромирка.

Не успяла да разгроми въоръжените сили на антифашистко-

то движение в Габровския район на Осма ВОЗ през зимния период, фашистката власт се насочва към проваляне на партийни и ремсови организации и ОФ-комитети. След продължителни полицейски инквизиции започват военно-полеви процеси и разстрели без съд. На 29 февруари 1944 г. в м. „Петрова чука“, източно от с. Ловни дол, Севлиево, по този начин бяха разстреляни ятаците на отряда: Ненко Маринов, секретар на партийната организация в селото, Минко Цонев, Кунчо Гатев, Иван Станев и Стоян Метев от същото село и Иван Касъров – секретар на партийната група в с. Фердинандово (Янтра). След продължителни и масови репресии на 12 срещу 13 март с.г. в гр. Габрово и околностите му отново без съд бяха избити: семейство Ангел и Дочка Тодорови, Петър Божинов, Димо Ганчев, Илия Воденичаров, Георги Стефанов, Михайл Стоев, Цанко Стефанов, Георги Илиев, Василка Тотева, Минка Стефанова, Тотю Бенев и Васил Неделчев.

На 28 март 1944 г. полицейска застава от с. Крушево, търсейки следи по снега, се натъква на разположението на Габровско-Севлиево партизански отряд от 39 души. Започва сражение, което слага началото на двудневната Балванска битка. В него загива командирът на отряда Иван Люцканов (Страхил). Полицейската група е обкръжена и обезвредена, като дава 1 убит, а другите от състава ѝ са пленени от партизаните, но един от тях успява да избяга и съобщава на властите в Севлиево. Към разположението на отряда се насочват големи войскови и полицейски сили от Севлиево и Ловеч. След обяд на същия ден отрядът е обкръжен от около 1500 души полиция, войска и жандармерия. До вечерта се водят няколко боеве. В един от тях тежко е ранен командирът на отряда Иван Райков (Владо). Командването поема зам-командирът Ст. Бъчваров (Мишо), който вдига отряда в атака. Разгромени са жандармерийският взвод и полицията. Убити са двама полицаи и пленени двама жандармеристи. Единият от тях е ранен и партизаните го превързват. Отрядът се снабдява с трети трофеен шмайзер, но партизаните са още в обкръжение. При разкъсването му загива секретарят на РК на

РМС Ненко Илиев (Лазар) и Досьо Александров (Чавдар). Въпреки трите жертви, умората и гладът, духът на партизаните е висок. Те носят на платнище ранения командир и движението е бавно. По категоричното настояване на командира отрядът се разделя с него при м. „Калина Кория“.

Под командването на Стоян Бъчваров и на политкома Пенчо Карапенев отрядът се оттегля по покоса на с. Балван. В утрото на 29 март 33 партизани попадат във вражеско обкръжение – 4500-5000 души войска, полиция и жандармерия от Велико Търново, Дряново, Габрово, Севлиево, Павликени и пет самолета от летище Г. Оряховица. Военно-полицейските сили се командват от генералите Янчев и Серафимов. Боят продължава през целия ден. Загиват партизаните: Параскева Енева (Соня), брат ѝ Николай Енев и Георги Христов (Янко). Със смъртта на храбрите загиват командирът Ст. Бъчваров, командирът на отделение Христо Евтимов (Альоша) и Атанас Петров (Камен). Иван Димитров (Доктора) и Иван Петров (Калин) са ранени, пленени и после растреляни.

По предложение на политкомисаря П. Карапенев (Марин) отрядът единодушно избира за нов командир Цанко Ганчев (Бончук). До вечерта боят се води в м. „Косовската шума“. Отбити са всички атаки на врага, свистенето на куршумите се слива с партизанска агитация към войниците да не стрелят срещу своите братя, както и със звуците на партизанския марш. Привечер отрядът дава последната си жертва – отделъонния командир Бончо Маринов (Дончо). С мръкване отрядът се измъква от железния обръч и по шосето за Севлиево се установява на база срещу с. Идилиево, където врагът най-малко би предположил. Същият ден в родното си село загива откъсналият се от отряда Бойко Джамбазов (Бойчин), след като убива петима врагове. След битката от гангрена на измръзналите си крака умира и Захари Георгиев (Димо).

Славната двудневна Балванска битка на Габровско-Севлиевския отряд завърши. Загинаха 11 партизани, двама бяха ранени, пленени и разстреляни. Полицията, жандармерията и войската дадоха 13 убити и 7 пленени. С тази битка приключиха зимните сражения на отряда – всички с победа, без нито едно поражение. В писмо до щаба на Осма ВОЗ през юли Главният щаб на НОВА пише „Провели сте битки, които могат да служат за образец“. Тази оценка партизаните

приеха с благодарност и гордост.

Като не успява да разгроми Габровско-Севлиевския отряд, фашистката власт жестоко отмъщава на революционно Крушево – арестува близки и ятаци на партизаните и на 29 март ги избива край селото. Убити са братята Илия и Христо Петрови, първият е секретар на партийната организация, Илия Ненков, Трифон Христов, Атанас Христов, Иван Минков, Иван Влаев, Хубан Петров и Стефан Цвятков. Те са растреляни без разпит, съд и присъда и както винаги „при опит за бягство“.

На 1 април 1944 г. фашистката полиция и войскова част от местния гарнизон откриват партизанската болница-землянка в м. „Осеникова поляна“. Полицейският началник Близнаков предупреждава, че нямат намерение да ги залавят живи. В завързалия се бой, въпреки виковете на майката за пощада към детето ѝ, в отвора на скривалището стрелят с автомати и картечници и хвърлят 6 бомби. Така загиват Ганка Палаузова, синът ѝ Митко Палаузов и ранените партизани Минчо Андреев (Младен) и Иван Илиев (Гошо).

След Балванската битка, полицията в Севлиево разпространява за сплашване следното съобщение: „Групата на нелегалните в Севлиевска околия е разбита и по-голяма част от тях унищожена, ведно с водачите. Незначителна част са се пръснали безразборно из околията. Който ги укрива и им дава храна или при виждане не съобщава, ще бъде разстрелян и имота му конфискуван.“

Само една седмица след това полицейско съобщение отрядът провежда акция в с. Емен и показва, че не е унищожен и продължава борбата. Под грижите на ОК и на Щаба на Зоната силите на отряда се възстановяват. Той попълва своите редици и от 24 май 1944 г. възобновява своята бойна и политическа дейност. Завзема село след село: Рачевци, Гъбене, Хирево, Стоевци, Столът, Острец, Мали ново – Ловешко, Горско Калугерово, Дебел Дял, Армени, Шумата, Гроенци, Купен и др. Без никаква съпротива. Силите на фашистките власти не само физически недостигат, те политически са изчерпани – антифашистките сили са в настъпление. На 1 август отрядът завзема фабрика „Христо Метев“ в самия град Габрово. В акцията участват и повечето от членовете на ОК на РП. Пред ентузиазизираните работници реч произнася секретарят на ОК Райко Дамянов. Той ги призовава на борба за незабавно скъсване с Германия, за сваляне на монархо-

фашисткото правителство, за правителство на Отечествения фронт.

В тази обстановка се ускорява и изграждането на околийските комитети на ОФ в Габрово (Ст.Иванов – председател, Р.Дамянов, Ив. Бъчваров и др. – РП, Т. Новаков и П. Андреев – БЗНС, и в Севлиево – П. Варчев – председател, и Ив. Кишмеров – РП, Хр. Маринов и М. Гализов – БЗНС, и Ст. Минковски – БРСДП). Това активизира отечественофронтовските сили в окръга, разширява социално-политическата база на антифашистката борба.

Фашистката полиция на царедворския „демократ“ и „зеделец“ Иван Багрянов не омокотява терора. В Габровския район и през Багряново време продължават военно-полевите процеси и разстрелите „при опит за бягство“. На 9 юни 1944 г. полицията в Габрово разстрелва в града и около него 25 антифашисти – Донка и Минка Ноеви, Михаил Йозов, Никола Дебовянов, Петър Панайотов, Рада Трайкова, Христо Тинчев, семейство Рачо и Величка Илиеви и синът им Досьо, Васил и Рада Василеви, Величка Друмчева, Иван Ангелов, Копринка Божнева, Димитър Иванов, Иван Хазърбасанов, Кольо Колев, Коста Царев, Кънчо Маринов, Станчо Колев, Савка Николова, Иван Гърмидолов, Тодор Иванов и Иван Каменаров.

Някои съвременници от лични притрастия са готови да отрекат тези злодеяния, да твърдят, че в България фашизъм не е имало, че самият Багрянов не е премиер на монархофашистко – прохитлеристко правителство. Фактите и томове документи, създадени от организациите на това правителство и съхранявани в държавния архив са красноречиво доказателство за кървавите престъпления, продължили по време на Багряновото правителство.

Освен разстреляните без съд и присъда, много антифашисти увиснаха на бесилки или бяха пронизани от фашистките куршуми и със „законно“ издадени присъди. Те всички се присъждаха от военнополовите съдилища в името на Негово величество цар Борис, а след смъртта му – в името на цар Симеон. В наше време детронираният с вота на народа на 8 септ. 1946 г. Симеон Сакс-Кобурготски излиза с прокламации към българския народ, в които се твърди, че след 9 септември 1944 г. в България е бил установен „кървав режим“, но никъде не споменава колко смъртни присъди са произнесени в името на баща му и колко в негово име.

За избитите без съд и присъда, за инквизираните и изпратените

в затворите, лагерите, в черните роти, интернираните и преследваните, за тях никъде в прокламациите на бившия цар и дума не става.

А жертвите от Габровския район на Осма ВОЗ в антифашистката борба са значителни. От 156 партизани, участвали във въоръжената битка, загиват 72 души. Интернираните са около 700 души. Осъдени и престояли в затворите са 433 души. В концлагерите са изпратени 187 души. През полицейските участъци преминаха около 3000 души. Разстреляните без съд и присъда са общо 62 души. Посочените цифри са най-малкият показател за масовия терор на монархофашистката власт срещу демократичните и прогресивни сили в района – работници, селяни и интелигенция, начело с комунисти, земеделци други антифашисти. Това възмущаваше широките народни слоеве и те масово подкрепяха борбата на Отечествения фронт.

НАЧЕЛО НА ВЪСТАНИЕТО

Деветосептемврийското въстание в Габровския район пламва още на 7 септември 1944 г. В редица села на Севлиевска околия като П.Славейково, Малък Вършец, Градище, Крамолин и Кормянско и привечер с голям митинг на гаровия площад при посрещане на политзатворниците от Габровско и Севлиевско, побеждава и в София, почти всички държавни учреждения се овладяват от въстаниците. При завземане на пощата загива въстанникът Лальо Драгиев. Народният дом в града се превръща в щаб на антифашистките сили. Въстаналият народ принуждава намиращата се в града ловна рота да капитулира, а пристигналите от В. Търново войски се оттеглят. Същия ден до обед севлиевци тържествено посрещат севлиевския партизански отряд. Въстанието побеждава и в целия Габровски район на зоната и се установява властта на Отечествения фронт.

Антифашистката борба, продължила две десетилетия, на 9 септември 1944 г. завърши с историческа победа. Новото правителство на Отечествения фронт пристъпи преди всичко към преодоляване на международната изолация на България, която застана в редовете на световната антифашистка коалиция и започна Отечествената война срещу хитлерофашистките завоеватели, които напиха на западната ни граница.

По бойните полета в края на Втората световна война рамо до рамо с воините на братската Съветска армия вземат участие и над

десет хиляди души от Габровския регион. За фронта заедно с много партизани замина и 9-ти дивизионен артилерийски полк от гр. Севлиево, по една рота от гвардейските дружини в Габрово и Севлиево. Голяма част от бойците и командирите от Габровски окръг служеха в 18, 31, 32, 33, 34, 56, 57, 59, и други полкове и поделения на Българската армия. Те участваха в боевете през двете фази на Отечествената война. В други сражения и при други обстоятелства загинаха 152 души. Сред тях се четат имената на: полковник Златьо Цочев Тепицов, поручиците Иван Пунчев, Тотю Шкаров, Петър Пущевски, Илия Гюдюлев, Харалампи Симеонов, подпоручиците Димитър Хесапчиев и Петър Рашков и офицерските кандидати Иван Драгиев, Христо Владимиров, Минчо Минчев и Иван Димитров.

Кирил Косев

Българската армия участва във Втората световна война до окончателното ѝ завършване в Европа. На 9-и май 1945 г. капитулира фашистка Германия, а на 2 септември милитаристична Япония. Създадоха се условия светът да тръгне към мир и демокрация.

НАРАСТВАНЕ НА СЪПРОТИВАТА И ВЪЗНИКВАНЕ НА ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА ПРОТИВ МОНАРХОФАШИЗМА В ГОРНООРЯХОВСКИ ОКРЪГ (1941 – 1943г.)

С вероломното нападение на хитлеристка Германия срещу Съветския съюз рязко се промени международната военнополитическа обстановка, която обрече Германия, Италия и Япония на поражение. Това промени и положението в България, която, като сателит на Германия, се превърна в нейна стопанска и военна база за агресия, което доведе до рязко ограбване на българския народ, включително и Горнооряховския партиен окръг от монархофашистката власт за издръжката на хитлеристките войски в страната и посрещане на военновременните нужди на държавата.

Ограбвано и насилвано по разбойнически, населението все повече и по-организирано се съпротивляваше. Във връзка с това горнооряховският околийски управител донася на 30.09.1943 година

до МВРНЗ: „Населението е недовошно от лудия стремеж на отделни хора за спекула и бързо забогатяване..., а това трови тези, които всеки ден понасят тежестите на живота – реквизиционни и други наряди“. Населението отказваше да дава нарядите. В редица села, като Царски извор, Нова Върбовка и другаде, селяните прогонваха реквизиционните комисии. В с. Вишовград срещу пистолета на кмета селянин вдигна брадва. В с. Батак селянин с нож в ръка отиде в общината да си търси купоните за храна и облекло, обсебени от кмета. Селяните повсеместно укриваха храните и колежа добитъка. В много села монархофашистката власт не успяваше да събере и 40-50 на сто от нарядите. А в с. Долна Липница тя успя да събере само 2 чувала царевица. В същото време селяните сами се опитваха да разобличават грабежите на представителите на властта. В Масларево, Сломер и Морава селяните хванаха кметовете на селата, когато посред нощ извозваха с коли крадени храни за продан на черната борса. Много от селяните отказваха да носят охраната на селищата и да стрелят по нелегалните. Ако не можеха да откажат, охраняваха небрежно и ги предупреждаваха за присъствието си, а при нужда им съдействаха. Все повече от тях ставаха помагачи и укриватели (ятаци) на партизаните.

Под влияние на победите на Съветския съюз, САЩ и Англия над хитлеристка Германия и съюзниците ѝ, на фашиските грабежи и кървави насилия в окръга, на организираната разяснителна работа на БРП и РМС и на все по-осъзнаваната необходимост от борба на бившите членове на разтурените БЗНС, БРСДП и други антифашистки партии, все повече съпротивата на населението придобиваше политическо, антифашистко съдържание. Тава вбесяваше местната монархофашистката власт, която отново започна да прибегва към жестокости и убийства. През 1942 г. 247 антифашисти в окръга бяха осъдени и хвърлени в затвора, през 1943 г. те са 162, а през първата половина на 1944 г. – 195. Много от тях бяха осъдени на смърт и убити. И през трите години стотици мъже, жени и деца бяха задържани, изтезавани в полицията и изпращани в концлагери, черни роти или въдворявани. В окръга не остана селище, без да бъдат задържани неговите жители, а имаше и такива, в които задържаните бяха десетки и стотици: в с. Павел и от някои околните села – 160, в с. Долна Оряховица – 120, в Дряново – 53, в с. Царски извор – 47, в Лясковец – 44 и т.н.

Паднаха и първите убити от монархофашиската полиция антифашисти: членът на РП Киро Конаров – 28.04.1942 г., партизаните Деню Георгиев – на 22.01.1943 г. в с. Ялово и Стефан Младенов умира на 30.06.1943г. при изпълнение на антифашисткия си дълг.

Съпротивата на населението в окръга против монархофашизма растеше главно под ръководството на Горнооряховския окръжен комитет на БРП, която беше единствената дейна и организирана политическа сила. През 1941-1942г. комитетът бе в състав: секретар – Петър Панайотов и членове Димитър Стоичков, Христо Козлев, Атанас Неделчев, Георги Михов, Петко Стоянов, Георги Качаунов, Йордан Костов и пълномощник Димитър Дюлгеров. През пролетта на 1942 г. и по-късно поради задържане от полицията, осъждане или загиване станаха промени в неговия състав. За нови членове на комитета бяха избрани: Кирил Косев и за секретар на Окръжния комитет на РМС и завеждащ бойната работа в комитета Деню Георгиев, Михайл Цонев, Марко Марков, Никола Българенски, Сава Дълбоков, Николай Ирибаджак, д-р В. Генчев. Членове на ОК бяха и ръководители на съответните РК.

Въпреки изключително големите трудности, Окр. комитет на РП постави ударението в своята дейност върху привличането в съпротивата и въоръжената борба на колкото се може по-широки среди от населението, особено след обявяване на Програмата на Отечествения фронт на 17.07.1942 г. Ако до тогава той привличаше главно участници в Юнското и Септемврийското антифашистки въстания през 1923 г. и пострадалите от белия терор през 1925 г. комунисти, земеделци, анархисти и съмишленици, то след обявяване на Програмата на Отечествения фронт, неговото внимание се насочи вече към бившите членове на БЗНС, БРСДП и особено към безпартийните антифашисти. Те бяха най-добрата среда за привличане чрез ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ ЗА УКРИВАТЕЛИ, помагачи и просто съмишленици на антифашистката борба. Влизащите в отечественофронтовските комитети земеделци, социалдемократи и други бяха представители на своите партии.

Първите комитети на ОФ в Горнооряховския партиен окръг бяха създадени през есента на 1942 г. и началото на 1943 г. За да засили тяхното изграждане Окръжния комитет на РП през август 1943 г. определи Гено Жулев за свой член и пълномощник по ОФ линия. Работата се подобри. В края на септември с.г. и по-късно бяха създа-

дени и Околийски комитети на ОФ: в Свищов – с участието на комунисти, земеделци, социалдемократи и безпартийни, в Горна Оряховица – комунисти, земеделци и безпартийни, в Дряново – комунист, земеделец, социал-демократи, в Елена – комунисти, земеделци, звенар и безпартиен.

През април 1944 г. във В. Търново бе изграден Окръжен комитет на ОФ с председател Петър Карачоров от „Звено“, секретар – Г. Жулев от РП и членове: Петър Георгиев, Григор Кънев и Ангел Генов от РП, Гатьо Умников – безпартиен, Атанас Добревски и Иван Геновски – земеделци и Димитър Маринов – социалдемократ. Продължи изграждането на ОФ комитети в селищата. На свое заседание на 31 юли 1944 г. Окръжният комитет на РП задължи командванията на отряда и четите му да установят непосредствени връзки с Окръжния комитет и околийските комитети на ОФ за по-тясно взаимодействие.

Особено внимание окръжните комитети на РП и ОФ обърнаха на създаването на широка и здрава мрежа от укриватели и помагачи, без която бе немислима въоръжена борба. Сред първите най-дейни и предани укриватели бяха редица от създателите и дейците на организациите на БКП в окръга, като Стефан Христов от с. Върбица, Иван Кирков от с. Павел – убит, и др. Едни от най-първите укриватели бяха и участниците в Юнското и Септемврийското антифашистки въстания през 1923 г., като Анчо Тачев от с. Русаля, Христо Драков и Илия Маринов от с. Михалци, Станчо Качаунов и Руси Попкалчев от с. Килифарево, Петър Генчев от с. Шемшево, Иван Райков от с. Добри дял, Киро Конаров от гара Горна Оряховица – убит, Иван Пеев от Горна Студена, Димитър Гайдаров от с. Ресен, Димитър Пиперов от с. Самоведене и други. В тази мрежа се включиха 1080 членове на РП (36 на сто от всичките 3000 укриватели и помагачи).

Като укриватели и помагачи в съпротивата, а след това и във въоръжената борба бяха привлечени и стотици бивши членове на БЗНС, БРСДП и други опозиционни на фашистката власт партии като: земеделците Петър Донеv – убит, Иван Куцаров, Цани Дамянов и др. от с. Царски извор, Стефан Гечев – убит, Стамат Пърцокот и др. От с. Долна Оряховица, Тодор Генчев от с. Теодосиево, Иван Якушев от с. Копривец, Иван Топчиев и Радой Минев от с. Лом Черковна, Костадин Данев от с. Дряновец, Неделчо Ненов от Бяла

Черква, Петко Петков, Цоньо Цонев и Панайот Косев от с. Килифарево, Драган Братоев от с. Войнежа – общо над 300 души (10 на сто от всичките).

Най-много сред укривателите и помагачите бяха безпартийните антифашисти като Мома и Кольо Миневи, убити – от с. Николаево, Станка Василева – убита, от с. Пейчиново, Георги Косев от с. Долна Оряховица, Цена и Костадин Хайлазови от с. Драганово (чиито дъщеря и зет загинаха като партизани в София) – общо над 1350 души или 45 на сто от всички. Голяма част от укривателите и помагачите бяха жени – около 1200 души (40 на сто от всички). Укривателството и помагачеството бяха главното поле за политическата изява на жените.

Не по-малко внимание и усилия положи Окръжният комитет на РП в работата си сред младежта за привличането ѝ в съпротивата и въоръжената борба против монархофашизма. И тук големите трудности бяха преодолявани. През 1941-1942 г. Горнооряховският окръжен комитет на РМС бе в състав: секретар Петко Стоянов и членове Никола Рачев, Иван Калчев, Надя Панайотова, Хайк Гарабетян, Янко Цанев, Йордан Гюлчев и Георги Радев. Поради разкрития през юли 1942 г. полицията задържа няколко десетки младежи и всички членове на окръжния комитет на РМС, които бяха осъдени, без Надя Панайотова, която своевременно се укри. Окръжният комитет на РП бързо възстанови Окръжният комитет на РМС в състав: секретар К. Косев (после Никола Ирибаджаков) и членове Н. Панайотова, Тодор Моллов, Банко Иванов и Кирил Драгашинов. Но промените и попълването на Окр. Комитет на РМС продължиха до лятото на 1944г. Негови членове станаха Стефанка Хайлазова, Георги Събев, Иван Иванов, Ник. Пангелов, Денчо Ковачев, Тодор Колев, Димитър Баждаров, а след задържането му Тодор Къдрев.

Ремсовите организации в селищата и гимназиите в Г. Оряховица, В. Търново, Павликени и Свищов и БОНСС във Финансово-стопанския институт в града засилиха разобличаването на монархофашизма и неговите организации, особено на младежките („Легион“, „Бранник“, „Ратник“ и др.), разясняваха сред народа, главно сред младежта задачите на антифашистката борба; привличаха укриватели и помагачи на четите и отрядите, събираха оръжие, храни, дрехи, обувки и лекарства за партизаните, изграждаха бойни групи, попъл-

ваха отряда с бойци и изпълняваха други задачи. В отряда 75.6 на сто (205 души) от патизаните бяха на възраст до 25 години. Ако възрастните чрез укривателството и помагачеството бяха най-многолюдната помощна армия на НОВА и здравия тил на въоръжената борба, то младежите станаха ударната й сила.

Окръжните комитети на РП и РМС, а по-късно и на ОФ, положиха много усилия за създаването на бойните групи, които първи започнаха да изпълняват бойни задачи. Още през втората половина на 1941 г. бяха създадени първите бойни групи в селищата Дряново, Долна Оряховица, Варана, Стражица, Дебелец, Върбовка, Градище, Бутово, Бяла черква, Водолей, гара Горна Оряховица, Свищов и другаде – общо над 50 селища. Някои от тях бяха добре въоръжени – бойната група в с. Върбовка имаше 4 пушки с 300 патрона, 12 пистолета с 550 патрона, взривни вещества, радиоапарат и пр. През лятото на 1941 и 1942 г. бойните групи от студенти в Свищов повредиха на пристанището стотици тонове пулп, яйца, свинска мас, тютюн и др., предназначени за хитлеристка Германия. През юни 1942 г. бойната група от с. Варана предизвика катастрофа на товарен влак близо до гара Бутово. През февруари 1943 г. на гара Джулюница бойна група изрязва гугените цилиндрични тръби на вагони, превозващи товари за хитлеристка Германия. На 18.08 1943 г. бойната група от с. Драгомирово изгори над 60 тона жито, предназначено за хитл. Германия. Такива действия имаше и на други места. В същото време бойните групи разпространяваха позиви, участваха в партизанските действия по завземането на селата и други обекти, попълваха четите с въоръжени бойци, които имаха вече боен опит.

Ръководството на антифашистката борба в окръга обръщаше изключително внимание на работата във войската за привличането й към въоръжената борба против монархофашизма или поне да не участва в борбата против партизаните. Създадени бяха войнишки подмолни антифашистки организации: от К. Косев във военното летище Горна Оряховица – 52 души, от запасния подпоручик Трифон Трифонов и Недялко Гацов в Пехотната школа във В. Търново – от 10 души, от Тр. Трифонов в 18 пех. полк във В. Търново – над 20 души, от Симеон Митев в 33 пех. полк в Свищов – от около 12 души. Членовете на тези организации осведомяваха войниците за новините от Източния фронт, разобличаваха монархофашизма, разясняваха задачите на анти-

фашистката борба, изнасяха от казармите оръжие и други необходими вещи за партизаните и т.н. През рятото на 1942 и 1943 г. повечето от тях бяха разкрити, участниците – жестоко изтезавани и осъдени на затвор: във военното летище Г. Оряховица – 6 души, а Цанко Патарински отсъствено на смърт; в Пехотната школа – 7 души; в 18 пех. полк – 11 души; в 33 пех. полк – 4 души. Подобна дейност бе осъществена в първата половина на 1944 г. и в настанения в окръга (с. Сергювец) ж.п. полк, където при разкритията военния съд издаде една смъртна (задочно) и няколко други присъди. Въпреки ударите, подмолната работа във войската в окръга продължи до Девети септември 1944 г. Много войници по време на боеве с партизаните им съдействаха. А на 8 и 9 септември 1944 г. те създадоха войнишки комитети за сваляне на фашизма и защита на новата народна власт и задържаха най-окървавените монархофашистки офицери.

Големи усилия бяха положени и за печатната разяснителна дейност. Отначало по различни въпроси на антифашистката борба бяха отпечатани и разпространявани позиви. Смятайки това за недостатъчно, Окръжният комитет на РП започна да издава „Бюлетин“, чийто бр. 1 излезе през декември 1942 г., а бр. 2 – през февруари 1943 г. Командването на Горнооряховския отряд започна да издава свой вестник „Народен партизанин“ с отговорник К. Косев, чийто бр. 1 излезе през октомври 1943 г. Окръжният комитет на РП започна да издава свой в. „Масовик“ с отговорник П. Панайотов, чийто бр. 1 излезе през ноември с.г. Той стана орган и на Окръжния комитет на ОФ. Окръжният комитет на РМС също започна да издава свой в. „Младежка борба“ с отговорник Н. Ирибаджаков, чийто бр. 1 излезе през януари 1944 г. И трите вестника излизаха до края на август с.г. Същевременно бяха издадени стотици позиви, възпоменателни листовци, другарски жалейки, писма до писатели, политици, фашистките управници и др. В позивите и вестниците се съобщаваше за военните успехи на Съветския съюз, САЩ и Англия против хитлеристка Германия и съюзниците ѝ; разобличаваха се разбойническите грабежи и кървавите насилия на монархофашистката власт; разясняваха се задачите на антифашистката борба; призоваваше се населението към по-дейно участие в борбата; разказваше се за нарастващата съпротива на селяните и гражданите против властта, за байните действия на четите и отрядите и за загиналите антифашисти.

Съпротивата против монархофашизма в Горнооряховския партиен окръг се засили още през лятото на 1941 г., когато в нелегалност минаха застрашените от задържане П. Панайотов – секретар на Горнооряховския Окръжен комитет на БРП, Д. Стоичков и Хр. Козлев – членове на комитета, Д. Дюлгеров – пълномощник на комитета, Мильо Бояджиев и други партийни дейци. Организирането и ръководството на съпротивата и на въоръжената борба станаха смисъл и съдържание на работата и борбата, на цялата политическа и организационна дейност на Окръжния комитет на РП, на всички партийни и ремсови организации, а също така и на създадения по-късно Отечествен фронт.

В условията на продължаващото хитлеристко настъпление в Съветския съюз и на развихрените фашистки преследвания, насилия и убийства в страната и окръга, Окръжният партиен комитет създаде от преминалите в нелегалност партийни дейци през есента на 1941 г. първата партизанска група с командир Д. Дюлгеров. Идването през декември с.г. на Борос Копчев даде силен тласък на въоръжената борба. Във връзка с това в доклада на плевенския областен полицейски началник Д. Писанов за времето от 1 януари до 15 юни 1942 г. до МВРНЗ се казва: „След изграждането на Централния минноподривен комитет, последният решава Горнооряховският прартиен окръг, поради особеното си географско положение, да стане един от главните центрове за Северна България и се активизира дейността на ръководството му, членовете на което са минали в нелегалност. С тази цел и със специална задача от София пристига лицето Борис Копчев с партийно име Боян.“ Въпреки крайно тежките условия през втората половина на 1942 г. партийната група прерастна в първа Търновска чета с командир Д. Дюлгеров и политръководител Д. Стоичков. На 20.01.1943 г. четата извърши първата си наказателна акция, като унищожи в с. Туркинча окървавения старши полицай Рашко Рашков. Тя действаше до началото на февруари с.г., когато бе разпусната, а членовете ѝ получиха други задачи.

Поражението на немската армия при Сталинград в края на 1942 г. и началото на 1943 г. от Червената армия измени коренно хода на Втората световна война и даде мощен тласък на съпротивата както в страната, така и в партийния окръг. Усили се притокът на нови партизани. На 6.06.1943г. бе създадена Горнооряховската чета с к-р

Стефан Молов и полит. р-л В. Петков, който на 26 с.м. бе заменен с д-р Върбан Генчев и полит-ръководител Д. Стоичков. На 25 с.м. бе създадена Павликенската чета с к-р Константин Христов и полит р-л Хр. Козлев. Така се създадоха условията за прерастване на четите в отряд.

РАЗГРЪЩАНЕ НА ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА В ГОРНООРЯХОВСКИЯ ВЪСТАНИЧЕСКИ РАЙОН СЛЕД СЪЗДАВАНЕТО НА ЗОНАТА. СЪЗДАВАНЕ НА ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД

На съвместното заседание на Горнооряховския и Габровския окръжни комитети на РП на 26-27 юли 1943 г., на което бе изградена ОСМА ВОЗ, Горнооряховската, Търновската и Павликенската чети бяха обединени и беше образуван Горнооряховският партизански отряд. В него се включи след създаването ѝ на 15 август с.г. и Свищовската чета с к-р Т. Моллов и полит. р-л Сава Дълбоков. За командир на отряда беше избран Кирил Косев, а за полит. р-л д-р Генчев. Като политръководител на Горнооряховската чета отново стана В. Петков. Командирите на чети бяха включени в щаба на отряда. След гибелта на Д. Дюлгеров к-р на Търновската чета стана К. Христов, а за к-р на Павликанската чета бе издигнат Кольо Русев.

Създаването на Горнооряховския партизански отряд изигра важна, решаваща роля за развитието на въоръжената борба в Горнооряховския въстанически район.

Отрядът скоро се превърна във въоръжен юмрук на окръжните комитети на РП и ОФ, в опора на населението и му вдъхна вяра в неизбежната победа над фашизма. Много работници и селяни, занаятчии и служители, ученици и студенти, застанаха в редиците му и, окриляни от победите на Черваната армия, помогнаха с героизма и кръвта си за извоюването на победата и свободата. Заредиха се едно след друго завземанията от четите и отряда на селата Царски извор, Вонеща вода, Бяла Черква, Горна Студена, Николаево, Бельовци, Пушево, Малкочево, Вишовград (съвместно с Габровско-Севлиевския отряд), Червена, Лесичери. На общоселски събрания и в лични разговори с хората партизаните подчертаваха скорошното поражение на хитлеристка Германия, разобличаваха антинационал-

ната политика, грабежите и насилията на монархофашистката власт, разясняваха задачите на антифашистката борба и ги призоваваха към по-решително участие в нея.

На 09.12.1943 г. четите, които действаха поотделно в своите райони, бяха събрани за презимуване в Хотнишките гори. Тук отрядът се преустрои в състав: Първа чета с к-р Ст. Моллов и полит. р-л Стефан Недялков, Втора чета с к-р Цоньо Лафчиев и полит. р-л Димитър Зарзалиев, Трета чета с к-р К. Русев и полит. р-л Г. Събев. За пом. к-р на отряда бе издигнат К. Христов, а за пом. полит. р-л – Кирил Камберов и за интендант – Тодор Поптодоров. Но същия ден войска и полиция от В. Търново обкръжиха гората, където се намираше отрядът. В завързалия се бой бе тежко ранен войник. През нощта отрядът се провря между войнишките и полицейските постове, напусна тези гори и се изнесе в Бреговско-стражнишките гори. Това бе първият бой на отряда с войската, която стана основният негов противник.

Презимуването стана в Бреговските гори в изключително тежки условия: студ в землянката, дълбок сняг в горите и полето, села, пълни с войска и полиция, глад. Монархофашистката власт взе драконовски мерки, за да унищожи отряда. Но той успя да се опази през зимата на 1943-44 г. На 7.02.1944 г. над 60 партизани и партизанки в отряда положиха клетва за вярност на народа и ОФ в борбата против монархофашизма. Идеите, заложили в клетвата, помогнаха на всички борци антифашисти (партизани, укриватели и помагачи) да издържат на студа и кървавите преследвания на монархофашистката власт. В тежките зимни сражения с фашистите загинаха партизаните Хр. Козлев, поет, член на Окр. комитет на РП, братята Георги и Илия Хаджиеви и укривателите съпрузи Мома и Никола Миневи, Коста Ковачев, Дончо Стоянов, Петър Донеv, Стефан Йорданов и Стойко Церовски. В сражение с войска и полиция на 30.03.1944 г. загинаха в с. Царски извор д-р В. Генчев, полит. р-л на отряда, С. Недялков, полит. р-л на Първа чета, и Илия Златев.

През пролетта на 1944 г. отрядът рязко засили своята бойна, политическа и организационна дейност. На 5.05. 1944 г. той с бой завзе с. Горски Сеновец, при което врагът даде 8 убити. Взети бяха 16 пушки, много патрони и други вещи. Това вбеси монархофашистите и те засилиха убийствата. След нечовешки изтезания зверски бяха убити съпрузите Мария и Марко Нейкови, Никола Августинов,

Васил Драганов, Иван Стоянов и Михаил Друмев. Жандармерийският подофицер Калин Георгиев, участващ в убийството на последните трима укриватели, каза пред Народния съд: „След като паднаха убити арестантите, полицаите почнаха да скачат по главите им, за да ги доубият.“

Въпреки тези убийства, притокът на нови партизани се засили. Затова на 16 май командването възстанови Трета чета на отряда (разпусната на 17-03. с.г. и бойците ѝ разпределени между Първа и Втора чета) с к-р Б. Иванов и полит. р-л К. Русев и Търновската чета (като четвърта) с к-р Ц. Лавчиев и полит. р-л Никола Пангелов, която действаше в Капиновските гори на В. Търновска околия.

СТРАЖИШКАТА БИТКА НА ОТРЯДА

Стремежът на монархофашистката власт да унищожи отряда доведе до Стражишката битка, най-голямата за отряда и една от най-големите във въоръжената борба в страната. Основавайки се на постановителен протокол № 93 на МС от 28.04. 1944 г., с който на Министерството на войната бе възложено съвместно с Държавната жандармерия, създадена на 25.01.1944 г. за борба с партизанското движение, и подчинените му общински, държавни и обществени организации и служби, да унищожи партизанското движение, врагът хвърли срещу отряда войската от Горнооряховския, Търновския, Свищовския и Русенския гарнизони ; 5-та ловна, 5 жандармерийска и 3 военнополіцейска дружини; полицията от седем околии и голяма шайка озверели фашисти – всичко около седем-осем хиляди души. Тайно бе извършена огромна подготвителна работа – край селата и горите бяха изкопани окопи и създадени картечни гнезда; по кръстовищата, край мостовете, бродовете, чешмите, изворите и възможните източници за снабдяване на партизаните с храна бяха поставени силни полицейски засади; на селяните бе забранено да носят каквато и да било храна със себе си; преоблечени полицаи и жандармеристи кръстосваха гарите и полетата, търсейки партизани. След откриването на отряда над района на боя непрекъснато кръжаха самолети.

Отрядът започна Стражишката битка с три чети, с които я и завърши, защото Четвъртата бе по това време в Капиновските гори.

Въпреки тежкото положение, изморени, измъчвани от жажда, глад и безсъние, почти без боеприпаси, партизаните не паднаха духом – те се сражаваха храбро и със себеотрицание. А когато им оставаше последният патрон и имаше опасност да попаднат живи в ръцете на фашистките убийци, сами слагаха край на свой млад, но осмислен и героичен живот. Този ад продължи дни и нощи – от 29 май до 16 юни гората се тресеше от пушечните изстрели, от автоматните и картечните редове, от грохота на минохвъргачните взривове и авиационните бомби. Отрядът не само, че не беше унищожен, но излезе от битката, въпреки и значително пооредял, нравствено и политически укрепнал и с голям боен опит, който му помогна на 25 с.м. в кратък бой край с. Царски извор да обърне в бягство жандармерийско поделение. Местното население не само не се изплаши, а още по-дейно и смело подкрепяше въоръжената борба.

В Стражишката битка врагът даде убити и ранени, но отрядът понесе големи загуби. Първи паднаха Димка Караиванова, Стоян Минчев, Марин Григоров, Стоян Ников, Георги Шабов и Йордан Гулев. В следващите дни престанаха да тупят сърцата на Стефан Куцаров, Иван Ганчев (к-р на Втора чета), Димитър Зарзалиев (полит. р-л на Втора чета) и Иван Пейков. В Свищовско самоотвержено загина Т. Моллов (бивш к-р на Свищовската чета), тръгнал да спасява преследваните си другари. Пак там, край с. Хаджидимитрово, в продължаващата битка вражите куршуми прекъснаха героичния живот на Кина Петкова, Димитър Генков (полт. р-л на Първа чета), Георги Николов, Кирил Танев и Иван Ангелов. Останаха завинаги да лежат в родната земя на „Тасладжа“ борците Йордан Гайдаров, Тодор Дачев, Георги Събев, Спиридон Карпусчиев и Богдан Байчев. Разкъсали смъртоносния обръч, но продължили битката, паднаха пронизаните Иван Пазвантов, Димитър Найденов, Стоян Димитров, Гинка Маркова, Ангел Йорданов, осяяли със своите тела бойния си път от Стражишките гори до манастира „Св. Троица“ край с. Самоводене. Падна геройски и многобещаващият млад поет Марко Ангелов. Загинаха 27 партизани и партизанки, смели и преданни борци, едни от най-достойните чедата на народа.

Няма и не може да има забрава и за тези, които ни приемаха с тревожни сърца, но с отворени обятия и отделяха за нас от своя оскъден залък, които закрияха и подпомагаха народните борци, като:

Стефан Гечев, съпрузите Иванка и Иван Кръстевци, Станка и Никола Стамови, Кера и Петко Грозданови и синовете им Димитър и Костадин, майката Мария и синовете ѝ Петко, Иван и Никола Рускови, Иван Киров, Симеон Енев, братята Никола и Димо Николови, Георги Тарълов, Георги Стоянов, Андрей Ненов, Никола Пашанков, бащата Стоян и синът Христо Терзиеви, Станка Ганева и Стефан Игнатов – общо 26 укриватели, едни от най-достойните антифашисти.

Избиването се извърши особено жестоко, без съд и присъда. За това разказваха пред Народния съд убийците. Жандармеристът Георги Ненков: „Киро Енев убиваше отблизо, които бяха още живи“. Жандармерийският подофицер Кирил Пъшев: „По него време се откри стрелба, арестантите нападаха избити, като двама от тях останаха прави. Коцо Дочев (жандармерист) уби последните двама.“ Джандармеристът Стоян Джандаров: „Получих аванс 2000 лв., зная, че Димитър Спасов (жандармерист) взе нещата и всичко се положи в каруцата.“ Жандармеристът Цветан Киров: „Васил Печелиев ми заповяда да светя с фенерчето, а те ги обискираха.“

Убийствата се ръководеха от началниците на гарнизони, околийските управители и началниците на полицията в Г. Оряховица подполк. Благой Томов, Георги Иванов, Борис Първанов и в Свищов подполк. Топалов, който заповядва: „Не искам жив човек да виждам, а само трупове!“, Веселин Попов, Игнат Моцов. Тук упорито се „трудеха“ командирите на 5-а жандармерийска дружина кап. Петър Джамбазов, на 5-а ловна дружина кап. Панайот Иванов, на 3-а военнополойейска дружина кап. Н. Кирилов и др. Главни ръководители бяха командирът на 5-а пех. дивизия ген.-майор Серафимов, к-рът на 4-а армия ген.-майор Стефанов и министърът на вътрешните работи Александър Станишев, които лично присъстваха и ръководеха избиването. То стана по указание на министъра на войната ген.-лейт. Руси Русев и министъра на правосъдието д-р Александър Сталийски, баща на доскорошния военен министър Александър Сталийски, сега депутат в Народното събрание.

За избиването, както навсякъде в страната, на убийците бе заплатено. Затова министърът на финансиите Димитър Савов, баща на доскорошния председател на Народното събрание Стефан Савов, сега председател на ПГ на СДС в НС, щедро отпусна милиони левове. На някои от по-големите убийци бяха дадени пари в предплата – по 500

000 лв., и после са изплатени по 50 000 лв. за партизанска глава. В 5-а жандармерийска дружина от 369 души личен състав 158 получиха парични награди. Само със заповед 688 от 25.05 1944 г. в Плевенска област, в която влизаше и Горнооряховският въстанически район, са изразходвани 13 милиона лева за награди.

Тези убийства на антифашистите бяха държавна политика на Багряновото правителство. В позива „Българи и българки от Търновски окръг“ на щаба на Горнооряховския отряд от юни 1944 г. се казва: „Багрянов воюва срещу народа. Той обединява фашистките сили за унищожаване на партизанското движение. От неговото правителство се разлива зловонен мирис на немщина, кръв, грабеж... Станишев дойде лично в Стражица. Там той пи наздравица за успеха. Кръв пи Станишев – кръвта на народните борци! Станишев – хирургът фашист! Станишев – убиецът палач!...“

РАЗРАСТВАНЕ НА ОТРЯДА И РЕШИТЕЛНО РАЗГРЪЩАНЕ НА НЕГОВАТА БОЙНА И ПОЛИТИЧЕСКА ДЕИЙНОСТ

Тежки и непрежалими бяха нашите загуби. А загинаха още Димитър Йорданов и Димитър Лазаров. Но на местото на загиналите се включиха в борбата нови стотици борци. Отрядът бързо се разраства. Възстановени бяха на 29 юни с.г. Горнооряховската чета с командир Ст. Моллов, когото поради раняване замени зам.-к-рът на отряда К. Христов, и полит. р-л Георги Марков; Търновската чета с к-р Тотю Саралиев и полит. р-л Георги Качаунов; на 12 юли с.г. Павликенската чета с к-р К. Русев и полит. р-л Христо Камбуров; Свищовската чета с к-р Александър Гечев, когото смени Тодор Личев, и полит. р-л Стефан Атанасов. Създадени бяха на 29 юни с.г. нови чети: Дряновската с к-р Ц. Лавчиев и полит. р-л Н. Пангелов, когото скоро замени Н. Българенски; Еленската чета с к-р Стефан Хаджикръстев и полит. р-л Пенчо Цонев. На 3 юли с.г. на местото на загиналия на 30 март с.г. д-р В. Генчев полит. р-л на отряда стана М. Цонев. При нужда четите се обединяваха. На 15 август с.г. Дряновската и Павликенската чети се обединиха в Дряновско-Павликенска дружина с к-р Ц. Лавчиев и полит. р-л Н. Българенски, а зам.-к-р К. Русев и зам.-полит. р-л Христо Камбуров и до 8 септември с.г. действаха заедно.

Под благотворното влияние на победите на Червената армия и нейните съюзници и бързото революционно развитие на вътрешната обстановка, отрядът рязко засили своята бойна и политическа дейност. Той дръзко и смело нанасяше удар след удар по врага, наказваше предателите и развилнелите се кървави фашистки убийци. Бойните действия на четите от отряда в Пордим (съвместно с Плевенския отряд „Дунав“), Обнова (също), Александрово, Буковец, Емен, Керека, Малкочево, Ялово, Габровци, Игнатовци, Ветренци, Балванци, Каломен, Войнска, Бояновци, Вонеща вода, Дебелец, Радковци, Мария Луиза, Мариино, Мерданя, Чакали, Костел, Бойковци, Божевци, Скорците, Сборище, Кожух, Константин, Светославци, Голямо Станчивци и др. През лятото на 1944 г. бяха факлите, от които се разгоря народната въоръжена борба в нашия въстанически район.

А външната обстановка благоприятсваше тази борба. Съветският съюз на 5.09.1944 г. обяви война на монархофашистка България, която по същество воюваше против него от 1941 г. Същият ден окръжните комитети на БРП и ОФ призоваха населението в окръга на незабавно въстание. Изпълнявайки този призив, след полунощ срещу 6 септември представители на Свищовската чета и местните антифашисти смъкнаха фашистката власт в с. Алеково и установиха власт на ОФ, за което съставиха Учредителен протокол, в който е записано: „Днес на 5 септември 1944 г. в 1 часа през нощта в село Алеково, Свищовско, се разкъсаха веригите на фашисткото робство.“ Научил за станалото, началникът на Свищовския гарнизон подполков. Топалов в присъствието на околийския управител Веселин Попов заявява на новия кмет: „Много бързате! Докато дойде Червената армия, вашата покровителка, аз мога да изпратя една рота и ще ви смачкам като въшки.“ Примера на алековци последваха и други села. На 6 с.м. Окръжният комитет на ОФ излезе с позив-обръщение към населението в окръга: „Всички на борба! ... Да посрещнем най-сърдечно освободителската армия на братския нам Съветски съюз“.

Въстанието се разрастваше. Това страшно изплаши местната власт и тя настойчиво търсеше помощта на войската. Кметът на с. Керека на 7 с.м. писа до началника на В. Търновския гарнизон: „Донясам Ви, господин полковник, че след нападението на населението в с. Керека, Дряновско, съмишлениците на комунистите в същото село са с повишен дух, дори са крайно нахални и дръзки. Чуват се

гласове: Русите вече са в Русе, ще си видим сметките с нашите неприятел... Най-наистинско моля... да бъдат установени по една малка войскава част в с. Керека и в с. Гостилица... Ако е възможно, установяването на войсковите части да стане веднага.“

Рано сутринта на 7 с.м. част от Еленската чета и местните антифашисти смъкнаха фашистката власт и в с. Константин и установиха власт на ОФ. Чрез разсилния на общината новата власт обяви на селяните: „Съобщава се на населението, че от днес, 7.09.1944 г., монархофашистката власт в село Константин е свалена и е установена властта на ОФ. Поканват се всички хора на митинг пред общината.“ Но синът на Симеон Патев (бивш народен представител, земеделец-гичевист и бивш пом.-кмет на София), Никола, съобщава за промените в селото на властта в Елена. Местната власт, изпълнявайки указанията на промонархо-фашисткото правителство на Константин Муравиев, нарежда веднага да тръгнат от Елена, Средни колиби и В. Търново към Константин жандармерийските роти на канд. оф. Н. Николов, подпор. Б. Гужголов и пор. П. Чернев, придружени от много полиция, за да бъде възстановена властта. Почти по същото време към Константин се приближава и Еленската чета, без да подозира, че селото отново е заето от фашистите. В завързалия се неравен бой, само два дена преди да изгрее свободата, загинаха самоотвержените борци Хр. Станев – секретар на Еленски районен комитет на БРП, П. Цонев – полит. р-л на четата, Иван Калчев, Иван Къндев, Иван Пушков, Никола Драганов и невръстният Стою Иванов.

Въпреки съпротивата на властта, въстанието в окръга бързо се разрастваше. Към отряда, застанал със своите чети под знамето на ОФ начело на въстанието, се присъединиха още стотици борци. Те, заедно с местните бойни групи, партийните, ремсовите и ОФ организации, укривателите, помагачите и др. антифашисти установиха на Девети септември 1944 г. в окръга народната власт. Към въстанието се присъединиха всички войскове части в окръга. Фашизмът бе свален – започна нова глава в историята на България. Така населението от Горнооряховски въстанически район даде достоен принос във въоръжената борба против монархофашизма, с който се гордее! То се гордее и с приноса на своите синове в Отечествената война.

ЦЕНАТА НА ПОБЕДАТА НАД МОНАРХОФАШИЗМА

Общо от 22.06.1941 г. до 9.09. 1944 г. в Горнооряховския отряд действаха 270 партизани и над 3000 укриватели и помагачи. За същото време той извърши около 110 бойно-политически акции с огромно въздействие и води над 95 престрелки, боеве и сражения с полиция, войска и жандармерия, в които унищожи доста народни врагове. Но паднаха и много свидни чада на народа – 47 партизани и 43 укриватели и помагачи – общо 90 антифашисти. От Горнооряховския партиен окръг (въстанически район) участваха във въоръжената борба в други отряди в страната и извън нея (Югославия, Чехословакия и др.) още над 250 антифашисти, от които 87 загинаха. Общо Горнооряховският въстанически район даде над 520 партизани и повече от 3000 (само в окръга) укриватели и помагачи, от които 177 бяха убити. За това време монархофашистката съдебна власт в окръга осъди 623 антифашисти, от които 58 на смърт (51 отсъствено и 7 присъствено). А с осъдените 473 души през 1923-1940 г. всичко са осъдени в окръга от монархофашисткия съд 1096 антифашисти, от които 163 на смърт. Заедно с умъртвените по съдебен ред, жертвите на монархофашизма в окръга през 1941-1944 г. са 184 души. Общо с убитите от 1923 до 1940 г. в окръга в борбата против фашизма загинаха над 330 антифашисти. През 1941-1944 г. в концентрационните лагери бяха 165 души, в черни роти – 577 и въдворени – 100 души – всичко 842 антифашисти. През ада на монархофашистката полиция в тези години минаха над 3000 души, а със задържаните през 1923-1940 г. 2000 души, всичко са над 5000 антифашисти.

Заслугата за победата на Девети септември 1944 г. над монархофашизма е спасяването на България от Третата национална катастрофа.

След победата над фашизма населението на бившия Горнооряховски въстанически район, както в цялата страна, най-дейно се включи в усилията на народната власт за изчистването на позорното петно върху България, лепнато ѝ от монархофашизма, за спасяване на страната от стопанска, социална и духовна разруха, от надвисналата Трета национална катастрофа. И само за броени години бе създадена една нова България със силна и бързо развиваща се промишленост, с развито съвременно земеделско кооперативно стопан-

ство, с висококачествено безплатно образование и здравеопазване, с процъфтяваща култура, с много добре развито социално дело и с редица продобивки и ценности, непознати при царизма.. С това ние заслужено се гордеехме, гордеем се и ще се гордеем! Допуснатите грешки, недостатъци и извращения при социализма не могат да омрачат тези огромни постижения!

Сега с голяма горчивина отбелязваме, че 50 години от борбата и подвига на загиналите и живите антифашисти, тяхното дело и саможертва, победата над монархофашизма и делото на Девети септември 1944 г., чийто половин век честваме тази година, някои се стремят да отрекат. В същото време България никога не е била така беззащитна, самотна и зависима, оплювана и хулена, ограбвана и разрушавана, както сега, без какъвто и да било залог за нейните цялост и независимост.

При промените през последните почти 5 години под булото на антикомунизма се появи опасността от действително възраждане на фашизма. Известно е, че фашистите извършиха военнофашистки преврат през 1923 г., с който сложиха началото на една кървава гражданска война, продължила повече от 20 години, в която бяха избити десетки хиляди комунисти, земеделци, анархисти и безпартийни антифашисти. Юнското и Септемврийското въстания бяха само предизвикан отговор и законен отпор на фашистката държавна политика на жестокости и убийства.

А във връзка с фашистките клевети, че комунистите и другите антифашисти били жестоки и убийци, ще отбележа, dragи читатели, че няма да намерите нито една снимка на антифашист (ПАРТИЗАНИН, УКРИВАТЕЛ, КОМУНИСТ) с отрязана офицерска или друга глава в ръка или до труп на убит политически противник. Но ще намерите в държавните архиви безброй снимки на военни, жандармеристи и полицаи, включително и на офицери, с отрязани глави на антифашисти в ръка, набити на кол или наредени в полукръг за показ на „подвига им“.

Сега, както преди 50 години, се налага да дадем необходимия отпор на опитите на фашизма отново да се настани в България. Това изисква да обединим усилията на всички антифашисти – социалисти, земеделци, социалдемократи, безпартийни и други против общия враг – неофашизма. Необходимо е с обединените усилия на всич-

ки да защитим социалните придобивки, да не допуснем България да бъде доограбена и доразпродадена, а държавата ни доразрушена, да създадем условия за нейното възстановяване и ново процъфтяване! Да спасим българската нация и държава!

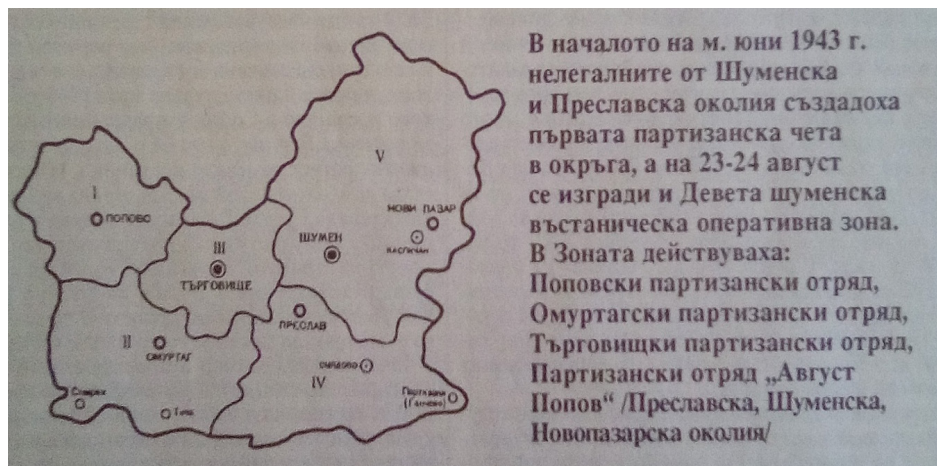
ЖЕСТОКОСТИТЕ И УБИЙСТВАТА НА АНТИФАШИСТИ БЯХА ДЪРЖАВНА ПОЛИТИКА НА МОНАРХОФАШИСТКАТА ВЛАСТ В ОСМА ВОЗ, КАКТО И В ЦЯЛА БЪЛГАРИЯ.

Автори: КИРИЛ КОСЕВ,
КОЙЧО МИТЕВ,
доц. ЦОНЬО ПЕТРОВ.

Рецензенти: ст.н.с. к.и.н. МАРИН КАЛОНКИН,
ст.н.с. к.и.н. ГЕОРГИ РАДЕВ.

ДЕВЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА ЦЕНТЪР ГР. Ш У М Е Н

1994 г.

ИМАШЕ ЛИ ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА АЛТЕРНАТИВА ?

От върха на петдесетилетието нещата се виждат по-ясно, фактите имат трайната оценка на времето. Злонамереността обаче живее. Чуваме гласове, а потомъкът на чорбаджи Стефанаки Савов заяви, че въоръжената борба против фашизма 1941-1944 г. е едно от големите престъпления в българската история. Както всички си спомняме, Стефан Савов, чийто баща даваше от държавната хазна по 50 000 лева за партизанска глава, отрече съществуването на фашизма в България. Савов рисуваше и рисува идилична картина на последните години от царуването на цар Борис.

Тезата на Савовци е, че въоръжената съпротива била незаконна, участниците – лица, които сами са се поставили вън от закона. А нима властта в държавата беше нормална, законна? Да си припомним.

Парламентът беше разпуснат през 1934 г., партиите забранени, гражданската политическа дейност бе обявена за държавно престъпление. Във всички страни фашизмът започваше с това. По-нататък: въведе се цензура и вестниците се превърнаха в сухи и скучни листове – официални бюлетини на правителството. Подобие на избори имаше чак след четири години – през 1938 г., като кандидатите можеха да представляват само себе си. Голяма част от назначените и назначаеми от 1934 г. насетне околийски управители, получили по административен път име след населението, влязоха в Народното събрание. Но и много политически дейци на забранени партии получиха достъп до парламентарната трибуна. Волята на цар Борис – да управлява чрез послушен парламент, не се сбъдна. Две години по късно (Втората световна война бе започнала) нови избори оформиха 25-то Народно събрание. В очите на царя съставът на парламента беше скандален. Почти една трета от народните представители се оказаха в опозиция. Група депутати, главно кооперативни дейци, бяха касирани, изгонени незабавно. Мотивите: в българския парламент не може да има комунисти.

Според тогава действащата Търновска котституция царят имаше ограничени пълномощия в управлението на държавата. На практика обаче той държеше всичко в свои ръце и не смяташе за необходимо да се отчита пред когото и да е – най-малко пред парламента.

Пътуваше из чужбина, сключваше междудържавни актове, приемаше високопоставени дейци и каквото кажеше той, това ставаше в България. Правителството и най-вече министър-председателят действаше като „момче за поръчки“ и това „момче“ послушно изпълняваше царската воля. На 1 март 1941 г. м-р председателят или както тогава го титулуваха, „господин професор доктор Богдан Филов“ замина за Виена и сключи, без да има предварително съгласие на Народното събрание, договор с Хитлер. Богдан Филов, изпълнявайки нареждането на цар Борис, присъедини България към Тристранния пакт (Германия, Италия и Япония), които вече бяха обявили война на целия свят – Англия, Франция, по-късно на Съветския съюз и САЩ. Това бе въпиющо нарушение на основния закон и то със съдбоносни последиствия за България. Никой не можеше, нито имаше право да протестира, защото го очакваха присъди и затвор.

Година по-рано – 1940, в България пристигна пратеникът на съветското правителство Аркадий Соболев с предложения за гаранции, ако България запази неутралитет. Царят отхвърли предложенията на съветското правителство и безцеремонно отпрати Соболев. Започнаха вълнения из цялата страна, влезли в най-новата ни история като „Соболевата акция“. Няколко десетки и стотици хора бяха изпратени по лагери или „въдворени“ на ново местожителство. Тогава Вапцаров, интерниран в Годеч, пише знаменитото си стихотворение:

*Та, казвам аз –
понеже няма олио,
а хлябът е от мъката по-чер,
един е лозунгът: „Терорът долу!
Съюз със СССР!”*

Две години по-късно цар, правителство и фашисти застреляха възхновения поет.

Стефан Савов сега ехидства, че БКП започнала борбата срещу германците едва, когато Хитлер нападнал Съветския съюз на 22 юни 1941 г. На този окаян господинчо искаме да напомним, че първите позиви на БКП срещу нахлуването на германците са точно тогава, когато хитлеристите под формата на техници, инженери, съгледвачи и търговци, т.е. като пета колона, идват в нашата страна през 1940 г. И германското посолство в София изпраща оригиналите на тези позиви в Берлин, а оттам по дипломатически път и като про-

тест немският посланик в Москва ги представя на Молотов. Той от своя страна на Сталин. Сталин извиква Георги Димитров: „Какво е това?“ Българската комунистическа партия отстоява независимостта на страната“ – отвърща Георги Димитров. Избухва скандал, едната страна, на която е Й.В. Сталин. Дава ли си сметка изгърсакът Стефан Савов, какво е означавала за онези години тази сцена?

Беззаконията на цар и правителство в България следваха едно след друго. Казахме, че ако преди 1 март 1941 г. германската пета колона се беше установила у нас, след тази дата българското правителство пусна германските войски, които месец по-късно, на 6 април нападناха едновременно Гърция и Югославия. И това пред лицето на целия български народ, побледнял от срам и възмъшение. Пристанищата на Варна и Бургас станаха бази, чрез които се обслужваха хитлеровите войски, настъпващи през Украйна към Крим и Кавказ. И по това време цар и министри говореха, че България води политика на „активен неутралитет“. Народът обаче търпи до известно време. Що се отнася до българския народ, той наистина е пределно търпелив, но не е търпелив до безкрайност. Пламнаха германски бензинови цистерни на пристанище Варна. Заловени, патриотите заявиха пред съда: „Ние се борим България да остане вън от войната, родината ни да не бъде превърната в театър на военни действия. Руските бомбардировачи лесно могат да достигнат нашата страна, а Сталин и Молотов не са хора, които ще се оставят да бъдат баламосани. Вие въвличате България във война с нейния Освободител. Сеете ветрове, бури ще жънете“. Пророчески думи, които, се сбъднаха!...

Българите, които взривиха германските цистерни, бяха осъдени от български съд и обесени.

Гражданската война започна! Цар и правителство искаха тази война и я получиха. Цял народ мина в нелегалност. Въоръжената борба остана единствената му алтернатива...

БЕШЕ 1943 ГОДИНА ГРУДИ АНАНАСОВ

Създаването на Девета ВОЗ и нейния Щаб стана в момент, когато революционното движение в окръга беше в подем, партийните и ремсовите организации, обединяващи над 2000 възрастни и млади комунисти, водеха активен организационен и политически живот в градовете и голяма част от селата. Имаше изградена широка мрежа от ятаци и помагачи на нелегалните и партизаните. Революционната обстановка благоприятстваше през септември и октомври да се създаде стройно партизанско движение, което непрекъснато да се активизира с провеждането на саботажни и бойни въоръжени акции. Членовете на Щаба на зоната посетиха въстаническите райони, за да подпомогнат местните другари при сформирането на партизанските отряди. На състоялите се срещи с околийските комитети на партията, РМС и нелегалните другари в съответната околия единодушно и с голямо въодушевление се реши да се пристъпи незабавно към създаването на партизански отряди в четирите района на зоната.

На 29 август 1943 г. в Сеячевската гора, недалеч от Попово, се поставиха основите на Поповската партизанска чета, прераствала по-късно в отряд. Присъстваха партизаните Тодор Джамбазов, Иван Стоянов, Михаил Томанов, Христо Куртев, Радка Колева-Узунова, Михайл Узунов, Иван Маринов и Груди Ананасов, всички от Поповска околия. За командир беше избран Тодор Джамбазов, а за политкомисар Иван Стоянов. Наскоро в четата дойдоха Михаил Томанов и Господин Илиев от с. Марчино.

На 12 септември 1943 г. в гората на Халваджийско се състоя събрание на партизаните от Омуртагска околия, на което се взе решение да се създаде Омуртагски партизански отряд. Основоположници на отряда бяха партизаните Петър Иванов, Димитър Камбуров, Димитър Миланов, Антон Кръстев, Павел Маланов, Никола Новков, Бони Ангелов, Станчо Василев, Тасийка Ан. Лазарова, Димитър Великов, Ангел Алексиев, Владимир М. Мринков, Райка Р. Дончева, Стоян Тодоров, Панайот Алексиев, Трайчо Асенов, Дончо Христов, Борис Тасев, Георги Костадинов, Григор Савов и Петруш Николов, всички от Омуртагска околия. За командир на отряда беше избран Петър Иванов, а за политкомисар Димитър Камбуров.

На 24 септември 1943 г. в близката до Лозница гора се създаде Търговишкият партизански отряд. Основите на отряда положиха Пенчо Кубадински, Иван Господинов, Михаил Петров, Арсо Овчаров, Пенчо Илиев, Деню Славов, Георги Сарджиев, Атанас Вълчев, Петко Кокаланов, Радослав Йорданов, Христо Ненков, Пенко Станев, Илия Йовчев, Петър Къдрев, Иван Георгиев и Илия Ананасов, всички от Търговишка околия, с изключение на Арсо Овчаров. За командир на отряда беше избран Михаил Петров, а за политкомисар Иван Господинов.

На 24 октомври 1943 г. на Калето, в Драгоевския балкан, се създаде Шуменско-преславския партизански отряд „Август Попов“, в който се обединиха партизаните от от Шуменска, Преславска и Новопазарска околия. В състоялото се учредително събрание участваха Бойчо Иванов, Георги Николов, Кольо Петев, Милан Борисов, Борис Савов, Велико Геров, Владимир Хараланов, Върбан Вичев, Гевчо Панайотов, Деню Тотев, Драган Костадинов, Елена Кумбилиева, Здравко Станев, Зия Моллов, Иван Карагяуров, Иван Петров, Йордан Минчев, Йордан Тодоров, Коста Дяков, Костадин Стоянов, Костадин Христов, Магдалена Филипова, Неделчо Тонев, Пенка Вълева, Петко Недков, Станю Банчев, Стефан Стайчев, Стоян Костадинов, Стоян Радославов, Тодор Маринов, Христо Борисов и от Щаба на зоната Кирил Видински, Пенчо Кубадински и Грудни Атанасов. За командир на отряда беше избран Бойчо Иванов, за политкомисар Кольо Петев, за зам.-командир Георги Николов. Началото на организираното партизанско движение беше поставено. Беше 1943 година.

„НИЕ, БЪЛГАРСКИТЕ ПАРТИЗИНИ, БЯХМЕ ВОЙНИЦИ НА ОБЕДИНЕНИТЕ НАРОДИ.“

Разговор с ПЕНЧО КУБАДИНСКИ

В началото на юни т.г. на 89-годишна възраст почина Кирил Видински, последният от „подводничарите“, смелите мъже – политемигранти в СССР, които слязоха през лятото на 1941 г. на черноморския ни бряг, за да се включат в антифашистката борба. Между бойните другари, дошли да се простят с Видински, бе и Пенчо Кубадински.

У дома на Видински за почит и спомен се бяха събрали бойните другари на видния революционер. Разговорите естествено следваха пътищата на антифашистката борба.

– Какъв богат и смислен живот, каква почитена, висока и съдържателна биография – каза Пенчо Кубадински. – Името на Кирил Видински, бай Марко, винаги ще се споменава на тържествените проверки на 2 юни, когато над смълчана България се носят имената на героите ѝ. Животът и делото на Кирил Видински счупват зъба на клеветата, че в България не е имало фашизъм, че страната на Ботев и Левски не е била под хитлеристка окупация.

Сега янчулевци разрушават паметниците на героите! Защо бе, варвари? Рушителите са патомци на Иванчо Хаджипенчович, който заедно с турците, осъди Апостола през 1873 г. и го прати на бесилото. Но загиналите за свободата на България остават в нейния пантеон.

Ето, сега съюзниците честват 50-годишнината на Втория фронт – десанта в Нормандия на 6 юни 1944 г. А срещу кого беше Вторият фронт? Срещу хитлеристка Германия. Но, обърнете внимание: честват Втория фронт, а забравят Първия, Източния, съветско-германския фронт. Там в продължение на 3 предълги години се решаваше съдбата на народите в Европа. Е, добре, „подводничарите“ и „парашутистите“ дойдоха от Съветския съюз и се включиха във въоръжената антифашистка борба. Неговите съюзници – американци и англичани, прашаха оръжие на българските партизани. Английското правителство проводи своя военна мисия към Главния щаб на Народоосвободителната въстаническа армия (НОВА), начело на която застана майор Франк Томпсън. Към щаба на Тито в Югославия Чърчил акредитира лично сина си Рандолф, по-късно – дъщеря си Сара. Изпращането на тези съюзнически мисии във всички погазени от хитлеристкия ботуш страни на Европа ставаше по решение на Тегеранската конференция на Сталин, Рузвелт и Чърчил. Българските партизани още през 1943 г. бяха признати за бойни другари на войниците, които се биеха срещу хитлерова Германия. Лаене на аба и сквернословия са приказките на Стефан Савов и Маргарит Мицев от СДС, че в България не е имало окупация и фашизъм. Ние, българските партизани, бяхме войници на обединените народи срещу кафявата чума. Маргарит Мицев каза в Народното събрание, че българските

партизани се борили за златни лъжици. Вижте какво! Позорно е да се охулват народните борци. Вестник „Дума“ всеки ден печата снимки на падналите в бой с фашизма чеда на майка България. Какви просветлени и озарени лица ни гледат от снимките! Нали за подобни случаи Вазов бе писал:

Но що паднахте тук деца борливи?

За трон ли, за някой ли кумир!

Да беше то, остали бихте живи!...

Михаил Петров, командир на партизански отряд, бе разпнат като Христос на дървен кръст на сред гр.Търговище. До него, също разпнат като сина человеческий бе и Маршала – Панайот Стефанов. И това не бяха единични случаи. Мъченическият календар на антифашистките борци е не по-малък от мъчениците в християнското летоброене. Когато са дали последната дума на заловените „парушутисти“ и „подводничари“, преди да ги разстрелят на софийското гарнизонно стрелбище на 26 юни 1942 г., Цвятко Радойнов извикал със сдържан, развълнуван глас: „На нас паметници ще издигнат тук!“ А Август Попов пише в предсмъртното си писмо: „Аз ще посрещна смъртта спокойно и гордо със съзнание за честно и докрай изпълнен дълг в името на делото, на което съм посветил целия си съзнателен живот!“

Ботевски думи, ботевски слова!

А онзи мерзавец Мицев плеши за златни и сребърни партизански лъжици. И то от трибуната на Народното събрание. Савов и Мицев остават завинаги опозорени пред България и нейните погинали чеда!

Ръководителите на СДС искат да затулят слънцето! Тая няма да стане!

АНТИФАШИСТКАТА ДЕЙНОСТ В АРМИЯТА

Антифашистката дейност в гарнизона се активизира особено много от началото на 30-те години, когато във всички шуменски подразделения се изграждат т.нар. антимилиитаристични ядки. През март 1933 г. една от тези ядки била разкрита и нейните членове ефр. Христо Капитанов, студентите от Шуменския педагогически институт Димо Пенчев, Мара Балева и Цвята Христова – убити по най-жес-

ток начин. Същата година пред военния съд са изправени 59 души от гарнизона, като 22 от тях получават смъртни присъди. Само под натиска на широката обществена кампания, те били заменени с доживотен затвор.

През лятото на 1942 г. на подсъдимата скамейка са изправени над 80 души войници и няколко цивилни граждани, обвинени в провеждане на антифашистка дейност в гарнизона. Двама от тях – Димитър Данов и Димитър Бурков увисват на бесилото, а войниците Стойчо Георгиев, Станчо Киряков, Стоян Стоилов и Стоян Ковачев – разстреляни на 20 юли с.г. На 29 април 1944 г. същата участ постига и войника-партизанин Господин Рафаелов Пенев.

Списъкът на тези злокобни вести може да бъде продължен. Те показват, че антифашистите загиват не само на фронта, но и в „мирно“ време. Загиват, защото и в шинели, те са винаги с народа...

Първите поделения от Шуменския гарнизон потеглят за фронта срещу хитлерофашизма само няколко дни след 9 септември 1944 г. Тази бърза реакция е резултат на предварителната дейност на социалистите от гарнизона. Опитите на някои офицери от 5-и артилерийски полк да осуетят това е без резултат. Така шуменското войнство, заедно със Съветската армия, воюва срещу хитлерофашистките поробители по бойните полета на Югославия, Унгария, Австрия и дава своя реален принос за победоносното завършване на войната. Мнозина не дочакват победата – те остават завинаги на бойното поле.

По инициатива на ветераните от войната, на 18 март т.г. в централната част на Шумен бе открит 6-колонен паметник на шуменци, загинали във войните 1877-1878, 1885, 1912-1913, 1915-1918 и 1944-1945 г. На него са изписани над 400 имена на командири и бойци, дали своя живот за живота на Родината.

Пред тяхната памет – ПОКЛОН!

Тодор Петков: „ДА УМРЕШ, КОГАТО ЗЕМЯТА СЕ ОТЪРВА
ОТ ОТРОВНАТА СИ ПЛЕСЕН ...“

Магдалена Жечева

18 май 1944 г.! Топъл, слънчев ден. Според полицейски документи в този ден „...при съвместни действия със 7-ми пехотен полк бе убит куриерът на Шуменския окръжен комитет нелегалният То-

дор Петков Радев...“

Колко опасен за тогавашната власт ще да е бил нелегалният, та за убийството му е трябвало да се изпрати цял полк, ловна дружина и други войскови части!

Тодор Петков бе висок, едър човек. Роден е на 8 ноември 1911 г. в търговишкото село Надарево в семейство на преселници от Беломорска Тракия. Бащата Петко, земеделец, бе уважаван човек от своите съселяни. Майката – Яна, пазителка на дома, се отнасяше винаги с разбиране и обич към децата си. В семейството раснат трима сина, които стават активни участници в обществения живот на този край.

Твърде рано Тодор успява да види абсурдите на обществото. Жизнената си позиция и неспокойния си характер той показва още като ученик в Търговишката гимназия. Тук става комсомолец и един от организаторите на младежкия живот в училището. Заради многобройните политически инициативи Тодор Петков бе изключен от гимназията. Характеристиката му като „неблагонадежден“ и „опасен“ затвори завинаги вратите на всички училища. Разбира се, това не попречи на будния младеж да работи над себе си, да трупа знания от книгите, които бяха негов постоянен спътник. Голяма роля в политическото му възпитание изиграват братята Раденко и Кирил Видински. Целият живот на Тодор Петков е осмислен от идеите за социална справедливост, социализъм, социалистическа революция.

Първото бойно кръщение Тодор Петков получава като член на охраната на голямо предизборно събрание на Работническата партия 1931 г. в Търговище. Опитите на опозицията да осуети събраниято, като попречи на ораторите Петко Напетов, Раденко Видински и Стефан Дечев, довежда до сблъсък. Резултатът: първи, но не последен арест на Тодор Петков.

След бойното кръщение минава десетилетие на натрупване на опит, зрелост и мъдрост в борбата. Името на Тодор Петков влиза в списъците на полицията. Той успява да се укрие от агентите, като пребивава в София. Така преживява първата си задочна присъда – 1 година затвор за разпространение на забранения вестник „Работническо дело“, за позиви и за членство в забранената Работническа партия. Амнистията през 1937 г. създава възможност Тодор Петков да се завърне в родния край. Започва работа като служител в един от клоновете на Районния кооперативен съюз – гр.Омуртаг. Работата

му е свързана с постоянно пътуване – обстоятелство, изключително полезно за един партиен функционер. Тук Тодор Петков се запознава с Димитър Камбуров и двамата започват активна и широка кооперативна и партийна работа.

През 1940 г. Тодор Петков се премества от Омуртаг в Търговище. Тук отново работи в Районния кооперативен съюз. Пътуванията му продължават, но вече на територията на Търговишка околия. Качествата и опитът му са оценени и той е избран за член на Околийския комитет на партията. Войната вече бушува в Европа. В Търговище се появяват първите антифашистки лозунги. Текстът е написан от Тодор Петков. Начева известната Соболева акция. Организатор за околията е Тодор Петков.

Започва въоръжената борба! Служебните пътувания продължават да бъдат добро прикритие за нелегалната работа на Тодор Петков. Той става връзка на Централния комитет с подводничаря Иван Маринов от с. Кьосевци. Той носи вести и материали, подsigурява връзки. Животът му постоянно е в опасност. Твърде много са рисковете, които поема с дейността си. И е нямало време да помисли за себе си. Привлечен е за член на Окръжния комитет на партията в Шумен през зимата на 1943 г. Възлагат му се все нови и нови отговорности. Пътуванията му покриват територията на 9-а въстаническа оперативна зона. През август 1943 г. Тодор Петков единодушно е избран за политкомисар на зоната. Той е на 33 години. Нелегалното му име е Андрей, но всички се обръщат към него с „бай“ Андрей.

И кръстосва Андрей пътеките на Девета ВОЗ. Осигурява надеждни попълнения на партизанските отряди. Обхожда ятаците по предварително уговорени явки или внезапно търси помощта им. В един момент е при преславските партизани, които подготвят бункер за зимуване. После отива при търговишките партизани, за да ги предупреди за опасности, да разясни положението. Ще се върне в Шумен, за да усъществи необходимите връзки, да намери оръжие, да вземе материали. Известно е, че част от хората, с които е контактувал и е оставил в тях неизличими впечатления, научават кой е бил събеседникът им едва след 9 септември 1944 година.

Провалът става на 18 май 1944 г. През този ден честа стрелба цепи въздуха и се носи над житата между Шумен и Дивдядово. В полицейските донесения за този ден четем: „... при съвместни действия

със 7-ми пехотен полк бе убит куриерът на Шуменския окръжен комитет нелегалният Тодор Петков Радев...”

Беше топъл, слънчев ден!

АКЦИЯТА В с. РИШ – ВСЕНАРОДЕН ПРАЗНИК

Елена Панайотова Кумбилиева

Беше 4 октомври 1943 година – хубав, ясен и слънчев ден, в който Шуменският отряд проведе своята първа акция. Може би е пресилено да се каже отряд, защото за рождената дата на нашата бойна единица се смята денят 25 октомври 1943 г. По това време наброявахме 25 души.

И така, ръководството на отряда реши да проведем „агитационна“ акция и избра за обект с. Риш. Акцията целеше да покаже, че и в нашия край има вече организирана въоръжена сила срещу фашизма.

Акцията бе подготвена и с участието на Кирил Видински – бай Марко, който беше пристигнал от Съветския съюз с подводница. Два дни по-рано бай Марко ме повика и ми съобщи за предстоящото действие и ми възложи да се подготвя с кратка реч пред жените. Бях дребно 19-годишно момиче и се смутих. Казах му: „Никога не съм говорила пред много хора и ще се проваля“. Той ме успокои и ме посъветва да се подготвя. Тези два дни за мен бяха кошмарни. Усамотена под някое дърво, аз непрекъснато обмислях, пишех и преписвах речта си. Научих да я казвам с патос. И ето – 4 октомври : 13 партизани около 16.00 часа тръгваме към с. Риш. То е съседно на родното място на президента Желю Желев – Веселиново. Тръгнахме само с оръжието си. В лагера останаха Магда Филипова и Владимир Хараланов, които страшно негодуваха, че няма да участват в акцията, но като дисциплинирани бойци се подчиниха. А ние, 13-те ентусиазирани, тръгнахме в колона. Когато наближихме, спряхме на една височина, от която се виждаше цялото село. Всеки от нас имаше задача. Двама, единият от които беше Коста Тодоров, трябваше да отидат на края на селото и да прережат телефонните жици. Кирил Видински, Георги Николов (Бушмена) и Бойчо Иванов (Велко) бяха в полушуби с каскети на глава. Външният им вид никак не подказваше що за хора са... Те отидоха при кмета, като трябваше да се представят за търговци на добитък.

На останалите осем партизани бе определено кой по коя улица да мине, за да поканят селяните на събрание пред общината. Пръснахме се за изпълнение на задачите. Кагато канехме хората на събрание, те казваха, че има полицейски час. Ние им думаме: „Тази вечер полицейският час се отменя“.

Улицата, по която трябваше да мина, се оказа много къса и аз бързо се озовах пред общината. С писколет в ръка влязох при кмета и там сварих нашите трима другари, които си говореха най-спокойно с административния началник по „търговски“ проблеми. Кметът като видя пистолета ми, мигом разбра с кого си има работа. Понечи към телефона, но един от другарите му каза, че е безполезно: жиците са прерязани. Попитаха го дали има оръжие и той с треперещи ръце сне колана си и ни го подаде, заедно с пистолета. Наредено му бе да извика глашатая, за да извести на селяните да се явят пред общината. След това кметът и полицаят бяха заключени. В общината намерихме няколко чувала брашно, продукти и десетина дамски кърпи за глава. Всичко бе раздадено на селяните. Общинската архива беше изнесена на мегдана пред общината и запалена. Междувременно от всички посоки прииждаха селяни – млади, стари, мъже, жени, деца и лицата им се озаряваха от горящата общинско архива.

Преди да започне събранието, дотича Коста Тодоров и с висок глас докладва „Другарю командир, телефонните жици са прерязани, поставени са постове около селото, картечниците са заредени“. Всички чува рапорта на Каста Тодоров, след което започна събранието. Говориха Кирил Видински и Бойчо Иванов – за създаването на Отечествения фронт и разгръщане на масова въоръжена борба срещу фашизма. След тях към младежите се обърна Милан Борисов и накрая – аз, към жените. Два дни на труд и старание не бяха минали напразно. Само от първите редове чух жените да си говорят: „Мари, то било женско; аз с голф, винтягата, късо подстриганата коса не правяха впечатление на „женско“.

Завърши деловата част на събранието и неочаквано се чу акордеон. Около огъня се изви хоро, в което участваха и партизаните. Започна всеобщо веселие. Много силно ме впечатлиха два факта. Докато Милан Борисов играеше хоро, без той да почувства, му бе паднал пистолетът. Една жена го взела, догони го и му каза: „Вземи го, синко, ще ти трябва“. Край огъня беше застанала една много възрастна жена, която ходеше с тояжка. Тя започна да потупва горящите

хартийки и да вика: „Горете, пушчинките, всичките да изгорите!“

Времето напредваше и ние трябваше да поемаме към балкана. Решихме да пуснем кмета от ареста, но го предупредихме още утре да напусне селото.

Раздялата със селяните беше трогателна. Чувахме: „Елате пак! Не ни забравяйте!“

Когато заизкачвахме пътеката нагоре в планината, почувствахме се много изморени, но радостни и ентузиазирани – първата наша акция беше минала успешно.

ДОКУМЕНТИ ОТ 1944 Г.

Трябваше ли да има Народен съд?

Кои седяха на подсъдимата скамейка – престъпници или невинни, злоумишлено наклеветени?

Трябва ли осъдените да получат реабилитация или не?

Някои търсят отговорите по страниците на някои днешни вестници. По-добре ще бъде да ги намерим в тогавашни документи. Ето един от тези документи.

Из Заповед № 2 454 от 21.06.1944 г. (по време на управлението на Иван Багрянов и съответно на Александър Сталийски и Димитър Савов) на генерал Георги Христов Ковачев – командир на 4-та дивизия, Шумен:

а/... когато следва да се унищожат заловените нелегални, да се постъпва така, че да не се предизвикват възмущението и озлоблението на населението. Поради същите причини да не се излагат на публични места главите или трупове на убитите.

б/... заловените живи партизани да се разпитват подробно, за да се извлекат от тях ценни сведения за преследване на партизанските групи и след това да бъдат унищожени далеч от населените места, без това да се разбере от населението.

в/... по-добре е трупове на избитите да се изгарят...

г/... унищожаването на нелегалните да се продължи със същата енергия и старание, като се има в предвид, че от последните акции те са много разстроени, изгладнели, отпаднали духом и откъснати от близките си.“

П.П. Генерал Ковачев беше осъден от Народния съд. Днес се чуват гласове за неговата реабилитация.

И НЕБЕТО ПЛАЧЕШЕ

Георги Иванов

Господи, как бяхме се успали! Като никога тук... Старши полицаят ни свари в необичайно за погледа му положение. Утринното застудяване беше ни посгащило един до друг на голичкия и недотам подходящ за шестима нар. Може би полицаят, този сравнително възрастен добряк, дето все се преструваше на строг, първо да не е повярвал на очите си. Може... Защото не на него – на други да ги разправят, „завалии“ като нас ще се излежават още и няма сега да чакат зад заключената врата ръждивожелезния шум на отключването. Нали нему от ботушите до козирката му беше познато онова не просто човешко, не даже и кучешко, а дявол знае какво ще е било недосегаемото и до собствената ни мисъл арестантско нетърпение и жажда за капчица свеж въздух.

Все ми се струва, че ни събуди не онзи железноръждив шум, а гласът на старшията. Беше по-друг този път. Беше някак странно приятелски. Нямаше го престорено строгият тон: „Я как са се успали-и... Хайде, завалии, ставайте по-бързо и..“ Като птичката в гнездото и все тъй лежешком опънали шии, се взирахме в старшията. В ръката му потреперваше лист, който бавно се издигаше към лицето му ... Тишина... Мъртва... Не – страшна!

Още се питам, колко ли пъти в секундата-час душите ни, клетите, безнадеждно са се молили за божественото чудо на разминаването с три неискани слова...

Мъртвото, страшното мълчание свърши. Вдигнал очи от листа, старши полицаят додаде: „... и излизай без багажа!“

Читателю, да знаеш колко пъти сме си поигравали с тях – неисканите. Вземали сме ги на подбив. Разсмивал ни е Божил с инсценираното им произнасяне. Тъй беше до тази сутрин – внасяхме си разнообразие. Трябвше ни и смях... Само, че в този наш смях имаше нещо ненормално – завършваше с прехапване на устната. Нямаше го продължението му – в очите. Нашите оставаха сухи...

Пет пъти списъкът потреперваше пред лицето на старшията. Знаеше ни всички по име. Погледне веднаж и протегне ръка. Ти! Посочен е Димо Великов. Ти! – Божил Найденов. Ти! – Панайот Алексиев. Ти! – Ангел Новков. И ... Още ли?... Останали бяхме двама с другия Ангел,

с Караджата, най-възрастния в кауша. Кратката пауза, предизвикана от недоумение ли, от какво ли, свърши. И ти! – посоченият бях аз.

Никой не каза нищо, когато старшията се опита все пак да внесе мъничко успокоение в мълчаливото тягостно напрежение. Не трябвало нищо да вземат. Отивали на дело в Омуртаг... Там това-онова и хайде пак назад. Но като ги видях как един по един излизаха, кой обут, кой бос по чорапи, кой с дреха, кой без дреха, нищо чудно да си е казал: „Разбрали завалиите – връщне назад няма да има... В този момент Караджата се бе смъкнал на купчина в ъгъла и мълчеше. На мен лъжливото успокоение на старшията дойде като сламка за удавника. Кой знае как съм се опитвал да ги увещаам, че не съм от Омуртаг, че нямам нищо с това дело... А той – знам ли, за свидетел сигур... Хайде, няма тебе да чакат. Слязох. Позабавих се малко с обуването. Тръгвах, а той – подир мене. От площадката навън, през отдалечения полупритворен вход на шуменското околийско управление се виждаше задната част на покрит камион. Чакат... И аз... Какво можех още аз в този момент, освен да се хвана отново за сламката. „Грешка има, господин... Разбирате ли, аз не съм...“ А той: „Не си, не си...“ – рече тихо, особено. Посуети се нещо и спря, сам спря. Мерна пак списъка и – „Трябва да е...“. Долавях, с кръвта си долавях – търси... Решението ли търси или оправданието му. Отвън се чу кратко, силно подвикване. Ами сега, ами сега, ако изкрещи – чакай?... Не изкрещя. Малко, много малко подир това камионът изръмжа. Дордето да погледна натам, нещо ме хлопна по гърба. Силен тласък, невероянен за човешка ръка, ме извъртя на една страна и така ме изблъска нанякъде, че едва не поплувах по очи. Истина ли е, че още не разбрах накъде съм запратен. Истина ли е, че не съм осъзнал онова, в което така се тряснаха ребрата ми и ни жив, ни умрял съм се строполил до него. Истина ли е, че внезапно предизвиканата болка още не е била моя... Не знам. За нищо не съм мислил тогава, а още по-малко да благославям изръмжаването на камиона. И дали тъкмо то не е дошло като оправдание за старшията, за човешкото му решение. Знам, истина беше само едно: когато се посъвзех, видях се в кауша, до нара. До моя нар. Ето го пак... И можех ли да не му простя заради ребрата си...

Забравих ли, че не съм сам. Нали Ангел, Караджата, нали само той от захвърлените тук омуртагски партизани остана непосочен?

Извърнах глава. Беше си пак там, свлечен в ъгъла. Не бях виждал никога очи, изпълнени с толкова много ужас. По късно ми призна: при моето блъсване в кауша той си умираше направо от страх, че всеки миг ще влязат за него. Посъзвел се, чак когато отново ни заключиха. Мълчахме... Дълго мълчахме... Прегърнем се и все мълчим. Още не знаехме, че с потайния камион на смъртта пътуваха към безсмъртието си и Стоян Тодоров Калайджията, и Борис Миланов, и Иван Куроиванов. Не бяхме усетили кога са извели от единичката и политкомисаря Павел Николов, чиито очи тъй и не можах да видя. Едно неочаквано прогърмяване ни стресна. Много е рано още за небето. Едва е настъпил двадесет и втори март. Само, че годината – четиридесет и четвърта... Дали небето не бързаше да извести на света онова, което само то е видяло. В този първопролетен ден небето помрачня. Небето свъси вежди и едрите му сълзи заплъсках по покрива на полицейската скотобойна. Протестираше, жалеше, плачеше... За падналите там край Стража днес и небето плачеше... И небето!

ИЗПИТАНИЕ НА ДЪЛГА

Стамен Далапчиев

Франция изживяваше още радостта от победата в Първата световна война и мъката по загиналите свои синове. България – победена, изстрадала, непокорна, бе изпитала погрома на Септемврийското въстание, ужаса от насилието и гоненията. Тогава Франция стана мечтан и с мъка достиган пристан на много българи-изгнаници. Но много скоро испанската гражданска война дойде като поредно изпитание на дълга за стотици българи емигранти. Сред тях бяха и доброволци от Шуменския партиен окръг: Август Попов, Борис Спиrow, Илия Келямов, Йордан Овчаров, Иван Димов, Ангел Николов, Радка Радева и Витлеем Вичев. И от Търговишки окръг: Борис Минков, Велико Манолов, Дражо Грънчаров, Димитър Пенчев, Иван Топалов, Йордан Кънчев, Кирил Видински, Петър Ганчев, Симеон Филопов, Стоян Палаузов, Стоян Минчев и Тодор Белчев. За републиканска Испания загинаха Борис Спиrow и Иван Димов. Но републиканските сили не достигнаха, за да удържат напора на фашизма в Пиринейския полуостров. През м. февруари 1939 година окървавената земя се разделяше с бойците интернационалисти. Тогава, на прощалния

митинг в Барселона, Долорес Ибарури заяви: „Знамена на Испания, поздравете тези герои-мъченици!...Те ни дадоха всичко: своята младост или своята зрялост, своето знание или своята опитност, своята кръв или своя живот, своите надежди и своите виждания. И нищо не искаха, освен едно – място в редиците на борбата, като жадуваха за честта да умрат за свободата на испанците, за нас!“

Делото на интернационалните бригади трябваше да прехвърли испанската граница и да търси другаде човешка надежда. На френска земя дойде и Йордан Овчаров със стотина българи, които вярваха, че саможертвата се цени навсякъде, където зрее революционната възбуда. Вместо признание за изключителните им усилия и героизъм, френското правителство ги изпрати в затвори и концлагери. Но пламна голямата война. Третата република капитулира. Маршал Петен бе заповядал интербригадистите да бъдат изпратени във френските легиони, да воюват за колониалната империя на чужда земя. Йордан Овчаров – Марсел, изслуша циничната заповед и заедно с другарите си отговори непоколебимо с „Не!“ Тогава полицията нахлу в бараките, започна ръкопашен бой. Жандармите отстъпиха. Но дойде пехотен полк, обгради лагера с леки и тежки картечници. И от нестройната настръхнала буна Марсел и другарите му подеха „Марсилезата“. Присъединиха се всички: неумолими, непокорни, яростни! Офицерите крещяха: „Огън! Огън!“ Но никой не стреляше. Сред войнишките редици се чуха гласове: „Как ще стреляме? Не чувате ли, те пеят националния химн на Франция!?“ Бунтът не беше окървавен, защото никой не искаше да убива. Марсел с група българи избяга от лагера и се присъедини към френските маки, действащи в Приморските Алпи. Французи, италианци, поляци, немци, българи защитаваха честта на Франция. Марсел стана командир на разузнавателен батальон, който съгласувано с други партизански части взривява ж.п. ешалони, мостове, електростанции, фабрики. В Ница нападна хитлеристки съборища в ресторант „Република“, в кино „Маласена“, в кафене „Роял“. На 27 юли 1944 г., по шосето Ница – Грас, отнася с велосипед оръжие за група съветски военнопленници. Немците, които търсят всяка следа на неуловимия маки, се опитват да го спрат, но той не се подчинява. Чу властно „Халт! Халт“. Обърна се в движение, стреля. Някой изрева от смъртна болка. И се изсипа автоматичен огън по бягащия велосипедист. Улучиха го в десния крак. Парещата болка го мъчеше, но трябваше по-скоро да се

отскубне от хитлеристкия патрул. Укри се в царевична нива, приседна, за да превърже кървящата рана. Смъртта не веднаж се бе стъписвала от неговата смелост, гърчела се е в злоба от неговата дързост... Беше ранен тежко и при Морела – Испания, когато обкръжиха тяхната 129-та републиканска бригада. Окопан, той нацелваше снайперисткия мерник по фалангистки офицери. Снаряд от немска батарея падна досами бруствера му. Затрупа го. Парче метал се вряза в рамото му, загуби съзнание, но минути след това вече мъстеше: „Гадове, чувате ли? Жив съм, жив!“ И пак стреляше. Прикриваше отстъпващите си другари.

Раната не беше заздравяла, но той писа на своите близки: „Войната ми носи много рискове. Досега все още не съм засегнат и вярвам, че така ще бъде до края“ ...

Но дали това не е краят? Допълзя до малък тунел и зачака. Издайническите следи не можеше да заличи. Обкръжиха го. Описипаха отворите на тунела с огън. Отвърщаше с пестеливи оловни редове на всяко придизвикателство. Колко дълги са минутите в задимената каменна пещ!? Стигнаха му да преосмисли зрелостта на годините, да се разплати щедро за клопката, в която гинеше, да търси отговори на въпросите: „Не сбърка ли, като отказа охрана?“ „Защо не поведе със себе си група?“ Нали военнопленниците край Кан чакат. Той не може да им предаде спасителното оръжие и сигурната връзка за бягство. Друг, друг пратеник-комунист ще трябва да стори това!

Краят вече идва. Не ще живее до победата... Вражият огън не стихва. Ето и последната му граната... Барутният дим се стеле ниско. Устата горчиво съхнат за капчица вода. Мътни, люти сълзи се стичат от горящите в огън очи. Но отвъд зиналата паст на тунела няма за него живот. Там лаят хитлеристки кучета, картечни дула, чака го за гавра смъртта. И след взривовете, в съдбовното затишие простреля слепоочието си...

Хитлеристите дълго обсаждаха опустелия тунел. Все чакаха оттам смъртта.

Само десетина снимки се пазят за Йордан Овчаров – Марсел, текстилецът-комунист от Смядово, снайперистът на Републиканска Испания, безстрашният маки от Френската съпротивителна армия. Ще можем ли в тях да съхраним сега годините на комунистическата му пробуда, дните на всеотдайната му борба и минутите на гибелта? Жадни сме да впием очи в миналото му, да вървим по пътя му, извър-

вян в бъдещето, да вземем от подвига му светлината за съвестта си.

Учениците от лицей в Грас писаха: „...Със своята саможертва, в името на един български идеал, той загина под нашето небе, на нашата земя, за нашата Франция“.

А в. „Трибюн де л'емиграцион“ от октомври 1944 г. оцени подвига му така: „Обичан за своята преданност, обожаван за своята храброст, Марсел ороси с кръвта си шосе № 7, за да живее Франция!“

ФАШИЗМЪТ: ПРЕСТЪПНИЦИ И АДВОКАТИ

Димитър Димитров – Общи

Един посредствен софийски адвокат бе натрапен за главен прокурор на България само заради синия му цвят. Той и неговата свита се заловиха със злата мисия, подпомагани от Българската телевизия, да доказват, че всичко сторено от българския народ е нелегитимно, т.е. „незаконно“. Тия господа забравят, има неща, които не са „законни“, но са закономерни. Случаят с Народния съд е и законен, и закономерен. Той не е измислица на БКП, за да отмъщава. Народният съд беше основното положение в програмата на Отечествения фронт и наше международно задължение. Съюзниците, победители във Втората световна война, имаха своя Контролна комисия, която следеше как се изпълняват нашите задължения към тях. Татарчевщината в телевизията в лицето на „Отзвук“ ни внушава, че Народният съд е дело на БКП, че такова нещо няма на друго място по света. Каква е истината?

В ГФР – 87 000 са осъдени за фашистка дейност.

В ГДР – 48 000. В Белгия – 48 350 от тях 4 170 на смърт.

Във Франция – 2 107 на смърт, в Полша 8 000 души, в Югославия са 30 000, в Холандия 11 000, от тях на смърт 130.

В България от 9 720 на смърт – 2 790.

Ето защо Народният съд в България е достойно изпълнено наше международно задължение. Не са изключени и пресилените присъди, но какво да се прави? Народното възмездие за 50-те хиляди убити през периода 1923 – 1944 г. беше трудно управляемо, дори невъзможно.

Девета въстаническа оперативна зона не прави изключение

от общата обстановка в страната. В партизанските отряди (Попово, Омуртаг, Търговище, Шумен, Преслав) 218 народни синове се сражаваха с оръжие в ръка. 34 четници се бориха срещу фашизма още през 1924-25 г., 20 души воюваха за защита на Испанската република 1936-1939 г., 691 души бяха хвърлени в затвора.

Затова – имало ли е фашизъм в нашата зона, разказват самите престъпници.

Иван Александров, на служба в Държавна сигурност, нарежда: „Да се скубят косите, да се обгарят слабините и ануса със свещ, да се увиват тустикулите до примиряване, да се привързват ръцете на стълб, като се закачат тежести на краката и се нанасят удари по опънатото тяло, да се дава солена вода“ и т.н.

Генчо Саваков, шеф на ДС в Шумен, дава показания за убийството на група заловени партизани от Търговищкия край. Убийството е извършено край село Руец:

„Нелегалните бяха наредени в редици по на 10 м. един от друг. След всеки имаше по 3 души: войник, подофицер и полицай. Убиваха ги един по един в изкопания трап.“

Боян Владиков, разузнавач, добавя: „Тогава Саваков тръгна към убитите и почна да им чупи черепите.“

Кольо Стоянов, полицай, разказва за убийството край село Угледно, Омуртагско: „След като беше изкопан гробът, арестуваните вързани бяха изблъскани до него. Капитан Илиев от 5 арт. полк в гр. Шумен попита кой ще стреля. Излязоха двама полицаи Ангел Стоянов и Васил Димитров. Те ритяха завързаните и последните падаха по очи в гроба. Същите полицаи стреляха. Агентът Велев стреля с шмайзер. „Виж дали са умрели“, рече той. Тогава аз и Петър Ангелов стреляхме по пет патрона. Ангел Стоянов обърна по-малкия труп. Те не бяха добре умрели. Заровихме ги така“.

Ястребинската трагедия, при която бяха убити 6 деца, е представена като сражение между партизани и войска, по време на която загиват 19 души.

Ето и друг епизод: „След като беше убит Иван Петров от с. Александрово край село Драгоево, командирът взе един камък и го удари по главата. Същото сторих и аз. Счупихме му главата и от нея се пока за мозък. Тогава един войник извади нож и започна до рови в мозъка. След това Панев заповяда да вземем лопатките и да започнем да ре-

жем от тях месо и парчетата да ги закачим по дърветата: крака, уши, ръце, полови органи. Нека утре ги видят хората тез парчета, нека тогаз и те да бягат в гората. Останалите парчета изгорихме на клада. След това взехме една кука от дърво и започнахме да обръщаме трупа на огъня, докато изгоря... Тогава докарахме и отрязаните крака и ги изгорихме.. На другия ден разбрахме от хората в селото, че кучета разровили ямата и влачили части от трупа по селото.“

В нашата зона бяха и двете клади край Антонов и край Омуртаг, където бяха изгорени 40 човешки трупа.

НЕ ВЯРВАМ В ТВОЯТА ГИБЕЛ

Стамен Бояджиев

Победата се втурна неудържимо по улиците и площадите на София. Трудовите хора ликуваха. Пъстрееха червени и национални знамена, свежи цветя. Ехтеше канонада от революционни песни над демонстранти и над митинги.

По високоговорителите съобщаваха: „Партизанинът Стефан Куцаров да се яви в щаба на въстаническите войски!“

– Жив! Жив е – помислих си, и то навярно е командир, за да го търсят по радиото! ...

– Който знае нещо за художника-партизанин Стефан Куцаров, да съобщи в щаба на въстаническите войски!

Тревога, болезнено остра, притисна сърцето. Роиха се тъжни мисли...

В един от салоните на Художествената академия се събраха студенти, професори и художници. Отдаваха почит на герая...

Не! Не, не мога и не искам да вярвам в твоята гибел. Ти си възторженият младеж-бонсист, апостолът-комунист. Жив си в делниците ни и в нашата съвест. Но колко често тегнат върху ми съмнения: все така ли страстно сме верни на дълга, който търсехме и намирахме заедно с теб? Ти и хиляди като теб герои, неизменни, верни върхове на подвига, ни дават кураж да надживяваме мъчителни метаморфози, да намираме отново себе си, за да крачим към новите предели на социалистическото съграждане. Прехвърлям снимки-реликви, спирам се пред рисуваните от теб портрети и гравюри. Взирам се в тях, за да открия не само чертите ти, но

и духовния ти автопортрет, обаянието на творческата ти дързост... Ти имаш труден, но мъжествено извървян път. Син си на родители-градинари, които бедността прокуди от родния край по далечна Русия. Роден си в с. Моспино – Донбас. Когато се завърна със семейството си в Търговище, ни носеше от Украйна поривите на комсомолската младост. Ние слушахме истините за родината на Съветите щастливи, че се докосваме до този непознат, но жадуван свят. Ти не се поколеба да дойдеш с нас в редиците на РМС. На туристически походи или след въздържателни акции край теб се свиваха шумни обръчи. Избухваше смях или се разнасяше бойка революционна песен. В стенвестник „Бодрост“ или в спорове търсехме красотата и драматизма в трудовете на Шевченко, Достоевски, Чехов, Чернишевски и най-вече на Максим Горки.

Ти бе почувствал призиванието си още в Художествения техникум гр. Луганск, с първите скици и първите отличия. Тук, в капиталистическа България намери нови сюжети. И пак рисуваше. Помня увехтялата куртка и очилата, под които чифт горящи очи търсеха етюда, композираха, пресъздаваха. В Търговище изпита за първи път полицейската палка, но и ти като другите мълча... За да сме калени, „тренирахме“ взаимен бой.

Домът ви стана средище на прогресивното младежко ядро. Дядо Илия мълком удобряваше нашия сговор. Баба Дена се радваше, че има не само трима, а много синове.

През 1938 година бе вече студент в Художествената академия – тих, но и вдъхновен, простодушен, но и артистично делови. Заседанията ни с актива на БОНСС бяха кратки, но мечтите си споделяхме с часове, спорехме, шегувахме се. Песните на революционни поети – наши и руски, ставаха прелюдия или спътници на студентските ни акции. Ти пееше Интернационала гръмко, по руски, обвеян от възторг. Още пазя написания от теб руски текст... Виждам те как ръководиш събрание на академичното дружество, където спорехме за измеренията на художествения реализъм. Бяхме омагьосани от изкуството и се самообричахме на мизерия заради великата идея – свобода и щастие на хората. Ти не бе само младежки организатор. В конспиративната ти работа нямаше ден и нощ. Всичко вършеше с обич. Полицайте застъпваха сянката ти, за да разкрият връзките ти. Вербуваха провокатори, за да проникнат в тайните ти. Ти полу-

чи признание – избран бе за ръководител на нелегалния БОНСС в Художествената академия. Времето ти бе забързано движение от един до друг курс, където бяха бонсовите групи, от местата, където правеше скиците си – до ателиетата на Академията, от келнерската „совалка“ – до Гешевия дом, където живееше, от словослагателните маси – до нелегалните квартири, където се укриваха ремсовите пълномощници... А щом биваше нужно, тръгваше с кутия бои към Горна Оряховица или Царски Извор, към Търговище или Шумен. Между двойното дъно на кутията или на кошницата укриваше и пренасяше нелегални вестници, позиви, инструкции, патрони. Стана куриер на ЦК на Партията. Инструкцията, която ти донесе от ЦК до секретаря на окръжния комитет бе исторически документ. Тя зовеше да се премине към масова въоръжена борба, да се изградят щабове на Въстаническите оперативни зони, да се засилят действията на партизанските отряди. Ти снабди Щаба на Девета ВОЗ с циклостил, на който се печаташе Бюлетинът на Окръжния комитет на партията и в. „Младежко знаме“. За срещите си с ръководителите на зоната ползваше професионалното си алиби.

Много от пейзажите край Търговище рисуваше в часове на очакване.

А баба Дена все те чакаше. Щом дойде пролет и цъфнат шибоите и мушкатото, тя сядаше от сутрин на пруста и чакаше тревожния писък на локомотива, с който трябваше да пътуваш ти. И в унеса си чуваше как звънят игривите струни на мандолината ти. После нахлуха нестройни мисли в създанието й. В тях търсеше упора. И никой не отправи срещу теб или братята ти укор, защото от вас разбра колко много са злините на света, но и колко е силна волята за свобода. За всичко това ти я даряваше с ласкави думи, рисуваше я в картини.

Чужд остана на всякакви упадъчни влияния и писа: „В сегашния момент в какъвто случай не трябва да приспиваме харата и да ги храним със сантиментално-лирични чувства. Действителността се нуждае от друго, от нещо по-близко до нажежената атмосфера на нашите дни.“ Всяка твоя творба е размисъл за ролята на изкуството. Ти бе толкова жизнен, завоювал бе признание в живописата, но не се поколеба да се подложиш на мъчителната самооценка, да се разнищиш до болка: „Сега виждам колко висока е стълбата на изкуството и колко малък изглеждам пред нея. Както на пълзящо дете всяко

стъпало изглежда пречка, така и аз заставам пред тези стъпалца. А мисълта ми удря като чук в мозъка – да вървя или не...“ Това не бяха само твои думи, а и твой избор.

През м. март на победоносната година дойде в партизанския отряд „Чавдар“. Не бе време за палитра. Преходите бяха дълги, почивките – кратки. Но и горе, в Балкана, се чувствахме силни и окри-лени. В дъждовни дни и при снежни бури палехме огньове, за да се сушим. Живителната топлина ни примамваше към дрямка. Тогава ти подемахте песента за конника с разбито комсомолско сърце, който заръчва:

*„Ты конек вороной, передай, дорогой,
что я честно погиб за рабочих!“*

С комсомолеца-герой имахме една цел, а може би и една участ. Това още повече ни сродяваше. Готови бяхме и ние за подвиг.

В минути на отдик, на малко блокче или на къс груба хартия ти рисуваше въстаниците от Първи батальон. Сред тях имаше ветерани, но и нови бойци. Имаше решимост и мечти, но се прокрадваше и смут. Те бяха гладни, недоспали, изнурени, но и шеговити, мъжест-вени, обрекли се на борбата до смърт.

Беше май. Природата се бе накичила със злак и цвят. Партиза-ните водеха сражение. Ти попадна в яростни жандармерийски ръце. Инквизирахте дни и нощи. Мълча! Разстреляха те край Елин Пе-лин на 14 май. Беше на 26 години.

На майка ти не додея да те чака. Все думаше: „Ще си дойде, макар за ден-два, но ще дойде от София!“

Кой можеше да я убеди, че си загинал? Нали всичко, което ти рисуваше стои по стените и хората все питат за теб! Защото всеки би желал да има отзивчивото ти сърце, таланта ти и сръчните ти ръце...

МАЛКИТЕ МЪЧЕНИЦИ НА СВОБОДАТА

Богдан Глогински

Известно е не само по нашия край. Цялата страна го знае. Пре-ди половин век мракобесиено вилня с особено ярост в Девета опе-ративна зона. Доказателство за тази най-грозна и безумна ярост бяха убийствата на невинни същества: деца и юноши.

Тузлушкото селце Ястребино стана синоним на българските

младенчески Голготи. На 20 декември 1943 година в една и съща минута, на едно и също място, заедно с родителите си рухнаха простреляни шест ученичета: 7-годишният Стойне Калайджийски, 9-годишното му братче Иван, 12-годишната им сестра Надежда, 13-годишните близначки Ценка и Цветанка Димитрови, съученичката им Димитринка Стоичкова. Нийде в България политическата злоба до тогава не бе вземала изведнаж такава неоправдана ужасна дан!

Но само в Ястребино ли се разрази вахканалията с детската кръв?

Няколко дни преди това – на 16 декември 1943 година – в село Дългач, Търговишко, редом с майка си бива убит 16-годишният Васко Кривлев.

Но само Дългач ли е подобие на Ястребинската трагедия? Не.

На 1 януари 1944 година недалеко от село Присойна, Омуртагско, върху новогодишния сняг изтича кръвта на юношата Ваньо Василев.

Но свършват ли с Присойна селцата на малките мъченици?

На 19 януари 1944 година в Калнице, Омуртагско, един ботуш на полицейски агент отнема живота на русокосата Еленка Манова преди да е достигнала петгодишната си възраст.

Но край ли е Калнице на невестта към подрастващите? Не. На 3 август 1944 година в село Канак, Поповско, изстрел на легионерски релолвер и в прахоляка на пътя изтича кръвта на непълнолетния Иван Илиев, до преди малко загрижен от напрегнати вършитбени задачи.

Но село Конак ли е сетната точка?

Плачат семейства и в село Глашатай, Омуртагско. Жалят за стихналите сърца на турчетата Ембия Халилов и Мехмед Конолу.

Посърва и село Глогинка, Поповско. На 8 срещу 9 септември 1944 година куршум поваля и гимназистката Ваня Чобанова.

А и Глогинка не е последна разправа с млади създания.

Многострадалният Омуртагски край забражда черни забрадки за още една жертва от подрастващото поколение. Бита и пребита от полицията и жандармерията в дните и нощите преди Девети септември, в село Таймище издъхва Калинка Апостолова, приветствала за кратко време извоюваната народна победа...

Четиринадесет деца и юноши – непрежалими мъченици на Де-

вета оперативна зона. Гласчетата и имената им звънят и ще звънят като нестихващи камбани, че ония страшни времена никога не бива да се повтарят!

ЗИЯ МОЛЛОВ ПРЕМИНА КАТО МЕТЕОР ПРЕЗ МРАЧИНАТА НА НАШЕТО НЕБЕ

Всичко в краткия живот на този младеж беше необикновено. Зията произхождаше от семейство на дълбоко религиозни родители, далеч от прогресивните идеи на своето време. Той беше много ученлюбив, но тогавашните условия не позволяваха на Зията да учи повече и да завърши повече от местната прогимназия. Попаднал в средата на будната занаятчийска младеж в Нови пазар, той страстно се увлече от комунистическите идеи и им посвети цялата си лъчезарна младост.

Подгонен от полицията, Зията става партизанин. Но не го свърта в отряда. В същност, по-голямата част от времето му минава в апостолска дейност по селата на Лудогорието, където създава мрежа от партийни и ремсови организации. Засада и куршум го дебнат всяка нощ, провали го чакат на всяка крачка. Но неговата всеотдайност и хладнокръвие го избавят от всичко.

Наближава Девети септември. Младите партизани в отряда, все ученици от горните класове на гимназията, шумно обсъждат бъдещите си планове. Повече се виждат като бъдещи лекари, инженери, агрономи. Само Зията мълчи. Питат го: „А ти какво ще правиш след като настъпи свободата?“ „Ще отида да освобождавам други народи!“ Потомък на Левски! Подозирал ли е в този миг Зията, че предсказва бъдещето си. Скоро след Девети септември той настина отива да освобождава други народи. Залавят го и краят му е трагичен. Шест месеца продължават мъченията, без да пророни дума. Единственото му признание е: да, комунист съм. Палачите се намират в чудо. Ако го предадат на властите, поради липса на доказателства за дейност, най-много да го осъдят за нелегално преминаване на границата. А че той е опасен комунист, в това няма съмнение. Решението е просто – трябва да го ликвидират: тихо, без съд и присъда. Изкарват го на границата и го разстрелват. В рапорта пише: „При опит за неле-

гално преминаване на границата е убит непознат младеж“.

Гробът му остана неизвестен, а родителите цял живот чакаха единствения си син.

Зия Моллов остава завинаги в нашите сърца, защото премина като метеор в годините на нашата младост.

Неговите бойни другари

ДЕЛИОРМАНА – В СПОМЕНИТЕ НА МОЯТА МЛАДОСТ

Сюлейман Гавазов

Непосредствено след Девети септември 1944 г. започнах работа в Околийския комитет на РМС в Нови пазар, като отговорник за турската младеж. Това ми даде възможност от близко да се запозная с живота на турското население в Лудогорието (Делиормана). Лете и зиме обикалях селата, изграждах ремсови организации, попивах в себе си мъките и теглилата на тези мирни и трудолюбиви хора през време на монархофашисткия режим. Заварих ужасяваща бедност и нищета, безпросветна неграмотност и невежество, абсолютно безправие при свалената фашистка власт. Макар, че земята в този край е плодородна и щедра, липсата на култура при обработката, както и тежките наряди на държавата, ги обричаше на полугладно съществуване. Особено силно ги съсипваше безводието и свързаните с него болести. Вода се пиеше от гъоловете или се носеше с бъчви от далечни места. Веднаж ми се наложи да пия вода от такъв гъол. След толкова години още не мога да забравя отвратителния дъх и вкус от къпещите се биволи. През 1946 г. в с. Кус седем души умряха от петнист тиф, болест сега непозната, която се разпространява от въшките. А от тях спасение нямаше. След всяка командировка майка изваряваше дрехите ми. Това физическо осакатяване на хората се съпътстваше и от духовното осакатяване. Господстваше пълна неграмотност и невежество, насаждано от ходжите, които заместваха и учителя, и лекаря. А как се промени този край през следващите 45 години. Няма нито едно село без вода, навсякъде – асфалтирани пътища, електричество, което тогава беше нещо съвсем непознато. Да напомням ли, че днес трудно може да се намери неграмотен човек в Лудогорието, без да се броят хилядите завършили средно и висше образование. Изграждането на ТКЗС донесе в този край модерна селскостопанска техника,

торове, високите добиви, благоденствието. Да говорим ли за двуетажните и триетажните светли домове, за детските ясли и градини, за здравната мрежа, за леките коли, телевизори, хладилници? Народ, който е склонен да се отрече от своето минало, не може да има бъдеще. Младото поколение не само в Лудогорието трябва да помни това минало. Сези 45 години някои днешни политици се опитват да свързват само с „възродителния процес“, като отричат огромните промени в живота на делиорманци. Образно казано, ако не беше Девети септември, господата Доган, Юнал Лютви и другите щяха да прекарат детството си обути в кърпени потури и да гонят патките край селския гьол, а не да заседават в парламента.

МАЙЧИН ВИК

Магда Георгиева

Милан Борисов, секретар на Околийския комитет на РМС в Преслав, зам-политкомисар на партизанския отряд „Август Попов“ загива на 23 ноември 1943 г... И стих от руския поет Николай Текрасов за мъката на майките, по погиналите чеда:

*Те никога не ще забравят,
децата си в бой убити!
Тъй както клоне си не изправят,
навеки плачещи върбите...*

Бяха първите дни след 9 септември 1944 г. Хората ликуваха, беше безкраен празник. Стоях смутена и безмълвна пред майката на загиналия боен другар Милан Борисов: „Какво слънце ми беше ти, Милане, и каква беше смъртта ти! В оня проклет ден – 23 ноември 1943 година, когато те простреляха в Смядово, полицаите извикаха баща ти да те види и крещели над теб: „Бандит, бандит!“ И когато нахлуха у дома ни черните гарвани – жандармеристите, разбойник и нехранимайко те наричаха. Че може ли бандит и разбойник да бъде моето момче. В сърцето ми лежат прощалните ти думи: „Не плачи, майко, ако загина, моите другари ще ти бъдат синове и дъщери. Обичай ги, както мене си обичала!“

Всичко стана тъй, както ти, сине, казваше. Животът тече като пълноводна река. Само, че тебе те няма. Казват: „Жив е Милан, той вечно ще живее“. Мене да питат, майката. Изсърнаха очи-

те ми от мълчаливи сълзи. Стопи се глещт ми от кървави спомени. А как искам да викна с цяло гърло, да заплача – цял свят да ме чуе! Но ти не си в гроб. Ти си тук, сред мегдана, в братска могила. Слушах, че в последната война са загинали петдесет милиона. Като затворя очи, виждам толкова бели паметници и над всеки от тях, наведена майка. Не можем ли, мисля си, всички майки, да викнем, с майчин вик да стреснем злодеите и да надмогнем над злото, което залива света? И няма ли майчиният вик да бъде по силен от гърма на оръдията?

ГРАЖДАНИ, ЗАПАЗЕТЕ СПОКОЙСТВИЕ...

Васил Баев – Евгени

На 8 септември 1944 г. група от 14 партизани от Шуменско-Преславския отряд „Август Попов“ се намирахме в местността „Калето“ над селата Драгоево и Златар. С нас имяхме батериен радиоприемник. Пускахме го само за новините – вечер от София, Лондон и Москва – радио „Христо Ботев“. Тъй като тогава предавателят на Радио София беше много слаб и през деня почти не се чуваше, на обед слушахме новините от Радио Варна. Грижата за радиоприемника беше възложена на мен. В един часа и пет минути включих апарата, за да чуем какво става. Силно се интересувахме, особено след като Съветският съюз обявни война на България. В един часа обече вместо новини се даде пауза, продължила няколко минути. След това зазвучаха народни песни и хора. И изведнаж – о, чудо! – прозвуча мелодична, непозната за нас руска песен. Нещо нечувано за онези времена – руска песен по българското радио! Почти както сега! Тази песен се чу за първи и за последен път. Но и мелодията, и думите звучат у мен и до днес. „Помню, помню, помню я, как меня мать любила...“ Разбрахме, че е станало „нещо“ и всички, дори и часовият, се струпахме около радиоприемника. Чакахме със затаен дъх какво ще последва. Настъпи пауза и някъде към един и половина се обади говорителят и с развълнуван и дори малко треперещ глас обяви: „Говори Радио Варна. Говори Радио Варна. Граждани и граждани, запазете спокойствие. В града вече се намират съветски войски.“ Едно спонтанно „ура“ се изтръгна от всички нас. То едва не

попречи да чуем следващите думи: „В града бе установена власт на Отечествения фронт“. Отново бликна народна музика. Този път оставихме радиото да свири. Вече не се страхувахме, че батериите може бързо да се изтощят.

Застяхахме се. Този път не за акция, а за трайно слизване от Балкана. След малко говорителят вече с успокоен глас съобщи: „За запазване на реда е създадена народна милиция. Щабът на народната милиция се намира в хотел „Лондон“. Всички полицейски агенти, бранници и легионери да донесат оръжието си в хотел „Лондон“. Понататък през няколко минути започнаха съобщения за установяване на народната власт в много варненски села, а също и в гр. Провадия. Нямахме повече време. Времето за слушане свърши. Започваше времето за действие. Бяхме готови за път. Едва ли някой от нас, младите, тогава си представяше колко стръмен и труден ще бъде този път.

СРЕЩА С ВОЙНИЦИТЕ НА ТОЛБУХИН

Богдон Глогински

В мемоарната си книга „Съветският войник на Балканите“, издадена в България през 1964 година, маршалът на Съветския съюз С. С. Бирюзов пише: „... А в първите дни на септември 1944 година на наша страна преминаха трима български войници: Славко Николов, Станко Генов и Георги Иванов. И тримата бяха от 4-а пехотна дивизия, спешно съсредоточена в края на август на румъно-българската граница. От тях ние чухме отново, че обикновените хора в България – работници, селяни, войници – не само не желаят войната срещу нас, но и с нетърпение очакват помощта на Русия. Нали старците още помнели нашите съотечественици от предишния поход на Балканите...“

Искам да се спра накратко на тези трима български войници, които не изтърпяха да чакат на българска земя съветските бойци. От тях най-близък ми бе Славко. Между впрочем, маршалът леко е по-сбъркал името му. Казваше се не Николов, а Николаев, а бе известен като Славко Кьосев.

Родом е от град Попово. По-възрастен бе от мене, но дружахме. Сбираше ни общата работа във въздържателното дружество и в юношеската туристическа организация при Поповската смесена

гимназия „Христо Ботев“. Бурни гнезда, които обединяваха в легална форма законспирираните ремсисти и антифашистката младеж на средното училище. Славко Кьосев бе между дейните ремсисти в гимназията и в източната махала на град Попово. През лятата на 1944 година бе си създал и връзка с парнизаните от Поповския отряд.

Още преди да постъпи войник, той често обичаше да подхвърля, че най-голяма радост в живота му ще бъде денят, когато ще може да прегърне и целуне съветски човек, съветски червеноармеец. По-късно, вече във войнишка униформа, той прибави към „своя списък“ и англичани и американци – здраво държеше на антихитлеристката коалиция.

Призоваха го да служи в град Разград, в 3-а бронезстребителна дружина. Там не забрави дълга си на антифашист. Вслушвал се в разговорите на своите нови познати и скоро разгадал кои са му истински бойни другари, кои милеят за делото на антихитлеристките сили в Европа и по света, кои са готови да служат на народа си. Така създал здрава антифашистка група в казармата. В нея влезли също Станко Иванов Генов от село Острец, Търговишко, и Георги Ефтимов Иванов от град Зетово (Македония), за които маршал Бирюзов споменава в мемоарната си книга.

Тъй като ние служехме в казармите на 19-и полк, из град Разград успяхме да се видим в празнични дни, когато ни пускаха в градски отпуск. Пиехма боза в малките схлупени сладкарнички, отсядахме за по-дълго в кръчмичките из по-скромните квартали, за да не попадаме в очите на офицерите или на комендантските патрулни групи. Два или три пъти Никола Хаджипетков (Кольо Хаджито), който подържаше по-тясна връзка със Славко Кьосев, ни събра в обща компания с прителите му. Бяхме предимно възпитаници на Поповската смесена гимназия: Атанас Жеков, Иван Марков (Бирника), Илия Желев, Христо Михайлов, Петър Ангелов, Димитър Костадинов и други. Тогава именно се запознахме със Станко и Георги, които по-късно придружиха Славко Кьосев в пъня му през границата към съветските войски в Румъния.

Постъпката им е действително равна на подвиг. Като подразбират, че дружинният им командир ги е поставил „под наблюдение“, на 30 август 1944 г., те с риск за живота си напускат поделението си, преодоляват много трудности, преминават границата и на 3 сеп-

тември се озовават в руманския град Черна вода в щаба на Трети Украински фронт. Там с гордост и с вълнение докладват на братушките, че българският народ и българските войници очакват своите освободители с велико нетърпение. По такъв начин в ония бурни дни и нощи Славко, Станко и Георги стават първите „дипломатически представители“ на трудовия ни народ пред съветските военни власти. В град Черна вода с тях води разговор и С. С. Бирюзов, тогава генерал-полковник, един от първите помощници на Толбухин. Ето, впрочем, какво още пише С. С. Бирюзов в книгата си „Съветският войник на Балканите“: „Станко Генов разказваше:

– Когато командирът на батареята ни съобщи, че ще се наложи да стреляме по руснаците, аз реших за себе си: в никакъв случай! От този ден започнах да обмислям как да премина към вас...

В същия дух се изказаха и другарите на Генов – пише маршал С. С. Бирюзов. – Те дори молиха да ги зачислим в Съветската армия, за да „бием германците заедно“.

След няколко перипетии става точно така. Станко Генов загива, двамата му другари се завръщат в родните си места едва през 1946 година. Уви, наложило се да „полежат“ в сталинските лагери...

През 1964 година поповчанинът Славко Николаев Къосев имаше щастието да се види отново със своя нявгашен познат. Това стана в град Варна. Маршал С. С. Бирюзов бе пристигнал в България по случай 20-годишнината на Деветосептемврийската победа и пред тържественото събрание в град Варна прегърна и разцелува първия български „войник-дипломат“.

АКО ТРЯБВА ДА ЗАПОЧНА ЖИВОТА СИ ОТНОВО, ЩЕ ТРЪГНА ПО СЪЩИЯ ПЪТ

Методи Георгиев

На 82 години – роден през 1912 година, Ангел Цанев, масивният някога като завода „Болшевик“ министър на вътрешните работи, на 27-годишна възраст член на Централния комитет, а на 57 – кандидат-член на Политбюро, с три присъди за антифашистка дейност и общо седем години престой зад решетките, драматично бягство от Хасковския затвор през 1943 г., нелегален с десетки пъти висящ на косъм живот, командир на Поповския партизански отряд – днес Ангел Цанев е един от най-богатите хора на България. Най-богатият с

нещо, което не се оценява в пари: с биография. Годините не са променили много осанката му. Очите гледат все тъй изпитателно и като че малко недоверчиво събеседника.

Твърде много човешка мизерия е видял през живота си. Изпитал е предателство и на свои, и на чужди. Не съжالياва за нищо. Ако трябва да започне живота си отново, ще избере същия път. Усмивва се едвам доловимо: някои неща щяхме да направим по-мъдро. Борците за свобода били премного заплениени от идеала. Казвам му, че идеализмът и лековерието вървят ръка за ръка в живота, пък и в борбата. Поглежда ме навъсено...

Следването на идеал е най-високото човешко състояние, продължава той, макар, че в наши дни идеалите са изчезнали от обществената авансцена. СДС... – Ангел Цанев изважда джобната си кърпичка, приближава я към уста и красноречиво я намокря. – Служенето на идеали днес?! Къде ти! А българският народ е пребогат и винаги е бил сроден с това велико чувство. Да се служи и да се работи за другите, за обществото, за България. Защото обществото не може да промени индивида, но индивидът твърде много може да допринесе за развитие и усъвършенстване на обществото.

Отбелязвам, че някога антифашистите не обичаха да говорят за България. Знак на идейния им патос бяха понятия като „свобода“, „братство“, „интернационализъм“. Ангел Цанев замълчава. Репликата ми му досажда...

Цар Борис Трети започвал и завършвал всяка своя реч с и за България. Да не би да е бил идеалист? Ще ми кажел нещо лично, само защото се отнасяло в еднаква степен за хиляди българи и българки. В затвора, във Варненския затвор, влязъл за първи път през 1933 г. – на 21-годишна възраст. Излиза след пет предълги години, чакан най-вече от родителите си. Баща му не бил зле материално и като всеки баща мислел и съставял планове за бъдещето на сина си. Родителите събрали пари през петте години, за да пратят чедото си след излизане от затвора да учи инженерство във Франция. Младият човек заминава за София, за да вади паспорт, но най-напред отива на среща с Цола Драгойчева и Антон Югов. Споделя заръката на родителите си. Сега не е време за учене, а за борба – преценяват от Централния комитет; създаден се Народен фронт срещу настъпващата война и фашизма. Ангел Цанев се връща във Варна и парите за след-

ване влага в борбата. След две години отново влиза в затвора... Не разказвал епизод от личната си биография, а за да илюстрира поведението на всички, които служеха на идеала. На комунистическия идеал, натъртва той. Имаше го и ще го има. Човекът се нуждае от нещо възвишено, за да посвети живота си на него, а не да мисли само за пари. Погледнете сега bankerите, грабителите, рушителите на толкова прекрасни неща, които бяха създадени след Девети септември...

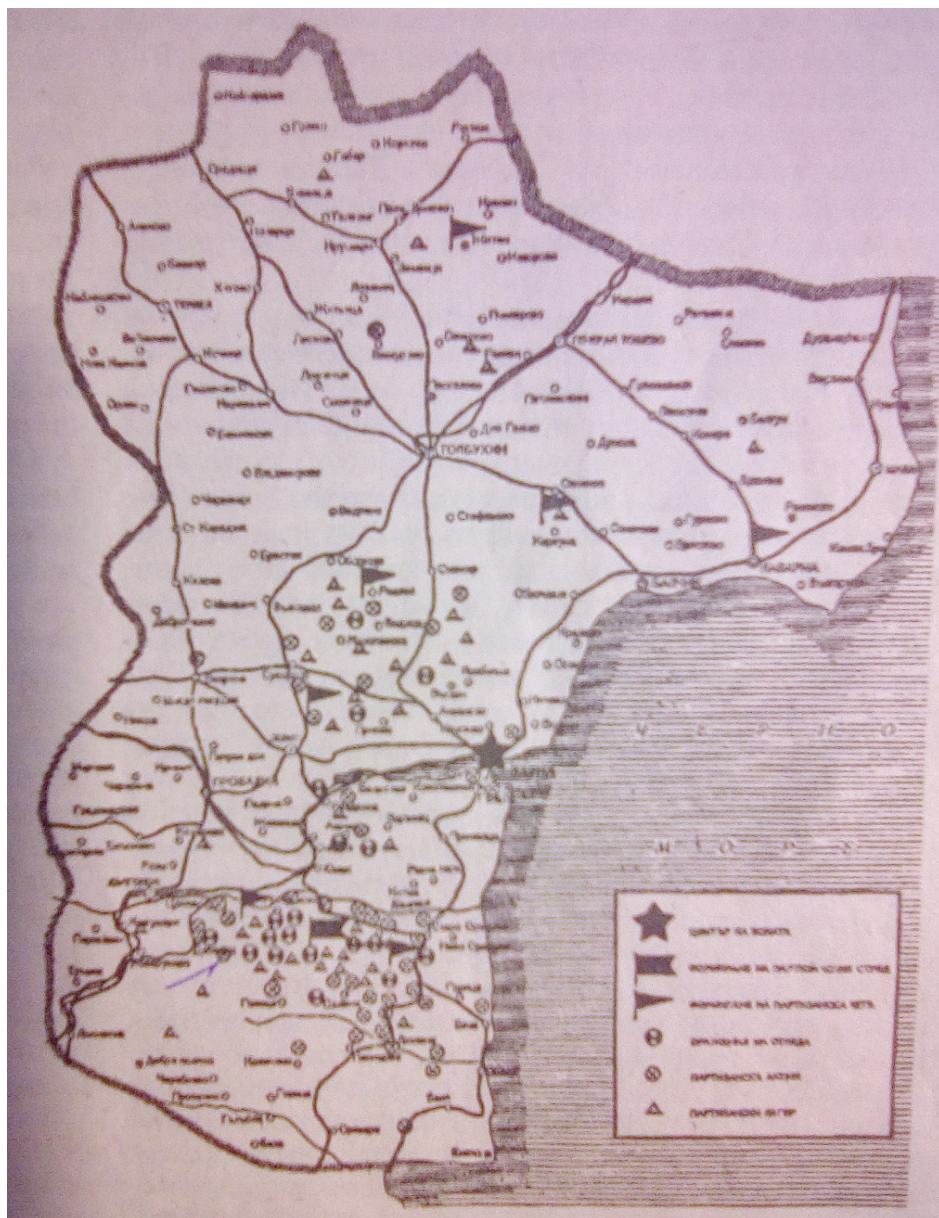
Ловеч

Посрещане на Съветската армия – 1944г.

София

ДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ВАРНА

1994 г.

МАРИН КАЛЮЖКИН

ДЕЙНОСТТА НА АНТИФАШИСТКИТЕ СИЛИ В ЗАЩИТА НА МИРА И НАЦИОНАЛНАТА НЕЗАВИСИМОСТ НА СТРАНАТА

Ст.н.с. к.с.н. Костадин Стоянов

Антифашистката борба във Варненския край има дългогодишни традиции. През 1923 г. около 2000 селяни от Варненско и Провадийско, членове и последователи на БЗНС, въстават срещу фашистките превратаджии на Ал.Цанков. През септември 1923 г. на открита борба срещу настъпващия фашизъм се вдигат много комунисти и земеделци. Тяхната закъсняла реакция срещу превратаджиите обаче е обречена на провал.

По време на парламентарните избори през ноември 1923 г. еднотрупниците във Варна и Провадия спечелват повечето депутатски места. Сговористите не могат да изпратят в Народното събрание нито един народен представител. По-късно общата борба на комунисти, земеделци, социалдемократи и други прогресивни сили постигат голям изборен успех в Трудовия блок през 1927 година и Народния фронт в края на 30-те години. В борбата на прогресивните сили срещу фашизма алтернативата не е социализма, а демокрацията.

По време на Втората световна война борбата на всички демократични и прогресивни сили, обединени в Отечествения фронт, е насочена срещу фашизма, за установяване на демократична власт. Заклучителен етап и кулминационна точка на тази борба е Девето-септемврийското въоръжено въстание. То установява народнодемократична власт (а не съветска), възстановява Търновската конституция, възприема многопартийната система, съставя коалиционно правителство на Отечествения фронт, изградено на паритетен принцип, възстановява народното стопанство, съсипано в годините на Втората световна война. Този кратък исторически период няма нищо общо с тоталитарната система, която започна да се налага в България в края на 1947 г., предимно под въздействие на външни сили.

Безспорната истина е, че антифашистката борба и участието на българската армия за пълния разгром на хитлеристка Германия служат като основни аргументи в защита на българската национална кауза, както при сключване на съглашение за примирие на нашата страна, подписано в Москва на 28 октомври 1944 година със СССР,

Великобритания и САЩ, а така също при подписване на достоен мирен договор за България през февруари 1947 г.

На 1 март 1941 година правителството на Б. Филов подписва във Виена протокол за присъединяване на България към Тристранния пакт. Още в същия ден германски моторизирани части преминават река Дунав и нахлуват в нашата страна. По този начин България е поставена в пълна зависимост от фашистка Германия. С този акт монархофашистката клика потъпква националното достойнство на българския народ. На 1 март министърът на войната издава заповед № 32, която дава право на Германия да внася у нас безмитни стоки, а на хитлеристите – да се разполагат като пълни господари в нашата страна. Това предизвиква големи затруднения в икономиката. Големи суми от оскъдния държавен бюджет се изразходват за изхранване на намиращите се в България германски дивизии. Само от март до юли 1941 г. хитлеристите получават 7 милиарда и 89 милиона лева. Това принуждава правителството да поиска от Народното събрание да гласува допълнителен бюджет от 3 милиарда и 346 милиона лева, като в същото време увеличава 14 вида преки и косвени данъци. Въведени са реквизициите и купонната система. Рязко се покачват цените на стоките от първа необходимост. Спекулата и чарната борса вземат застрашителни размери. Страната се превръща в плацдарм за разгрома на Югославия и Гърция, а по-късно и срещу Съветския съюз. Българските пристанища и въздушното пространство са предоставени на германските войски.

Фашисткото правителство засилва репресивните мерки срещу антифашистките сили, забраняват се всякакви форми на легална борба. В пълна сила действат Законът за защита на държавата, Законът за защита на нацията, Законът за политическите партии. Народното събрание приема нови репресивни закони, които ограничават дейността на професионалните организации, на запасното войнство, на читалищата и други.

Огромното мнозинство от населението във Варна и Варненския край посрещна немските войски с мълчаливо неодобрение и неприязън. Това се признава и в много полицейски документи и месечни доклади на общински кметове.

Окръжният комитет на БРП отпечатва на циклостил и разпространява Декларацията на ЦК на БРП от 6 март 1941 г., озаглавена

„Една фатална стъпка“. „Заедно с огромното болшинство от българския народ – се казва в декларацията – Роботническата партия осъжда решително авантюристичната политика на правителството на цар Борис и проф.Филов, която ще докара неизброими бедствия и страдания на народа и ще го доведе до нова национална катастрофа“.

Варненските комунисти разпространяват и други позиви, издадени от ОК на БРП, а ремсистите изписват по сградите лозунги на немски език: „Вън немските свине“, „Долу Хитлер“ и др. Ремсовите дружества в средните училища и Търговската академия провеждат събрания, на които се изнасят доклади, разобличаващи предателската политика на монархофашистката власт.

Във Варна и редица селища на Варненския край германските войски са настанени в най-хигиеничните училища и други обществени сгради. Те заемат важни стратегически пунктове по черноморското крайбрежие. Германците се разпореждат като господари на варненското пристанище и ж.п. гара. Цялата производствена дейност на пристанищната работилница и „Кораловаг“ е подчинена на произвеждането на германски военни баржи. Във Варна се установява германско военно комендантство. Германските войски се превръщат в опора на местната фишистка власт.

КУРС НА ВЪОРЪЖЕНА БОРБА СРЕЩУ ФАШИЗМА (22. 06.41 - 02.1943)

На 22 юни 1941 г., без да обеква война, хитлерова Германия нападна Съветския съюз. Започна Великата Отечествена война на народите от Съветския съюз против най-злия враг на човечеството – германския фашизъм, от която зависеше съдбата на всички поробени и заплашени от поробване народи.

Огромното мнозинство от българския народ посреща с възмущение разбойническото нахлуване на хитлеристите в Съветския съюз. Още на 22 юни 1941г. ЦК на БРП издава позив, в който се характеризира разбойническата и завоевателна война, която води фашистка Германия и справедливата и освободителна война, която води Съветският съюз срещу немското нашествие. Централният комитет на БРП издига лозунгите „Нито едно зърно българска пшеница, нито късче български хляб на германските фашисти и обирачи“, „Нито един българин в тяхна услуга“. Два дни по-късно, на 24 юни,

Политбюро на ЦК на БРП взема курс на организиране на въоръжена борба срещу хитлеристките нашественици и българските монархо-фашисти. С възприетия курс се изразява солидарност с барбата на Съветския съюз, с антифашистката съпротива на свободолюбивите народи в Европа и на Балканите. Унижен и ограбен, българският народ не можеше да се освободи по друг начин, освен да вземе активно участие в общата борба против фашизма.

Трудовите хора от Варневския край – работниците, бедните и средни селяни, огромното мнозинство от интелигенцията, честните патриоти, антифашисти и последователни русофили осъждат това гнусно посегателство срещу свободата и независимостта на съветските народи. Те с тревога следят събитията на Източния фронт и по мегдани, кръчми и седянки изразяват своята тревога, не крият русофилските си настроения. Отрицателното отношение на трудещите се към хитлеристката агресия признават и управляващите фашистки среди. В доклад на полицейския началник във Варна се казва: „Обявяването на германо-съветската война, което стана неочаквано и ненадейно, постави голяма част от българското население в недоумение и безпокойство. Загриженост и униние отново обхванаха широките народни маси“. Подобни оценки изразява и областният директор на Шуменската област в доклада си до МВРНЗ.

В същото време управляващите среди, част от индустриалците, търговците, държавните служители, членовете на „Легиона“ и „Бранник“ акламират временните победи на Германия, хранейки лековерните надежди, че една победа на фашистка Германия ще доведе до постигане на нашите национални идеали.

Курсът на въоръжена борба бе взет два месеца след присъединяването на България към Тристранния пакт и превръщането на нашата страна в изходна база за навлизането на германската армия в нашите съседки, а българската армия в жандарм на Балканите. Макар и сателит на фашистка Германия, България не бе разгромена като нашите съседи – Югославия и Гърция. Тя запазва своето профашистко правителство, държавен апарат и армията. Всичко това затруднява разрастването на антифашистката съпротива в началните години на войната.

В първите месеци на въоръжената борба ОК на БРП със секретар Георги Богданов (Левака) разяснява курса на партията за въоръ-

жена борба. Провеждат се няколко поредни заседания на ОК, като се попълва неговият състав, организират се районни конференции. В началото на юли 1941 г. като пълномощник на ЦК на БРП във Варна пристига Йордан Ноев. Преминал през огъня на Септемврийското въстание 1923 г., прекарал 13 гоздини във фашистките затвори, натрупал богат политически и боен опит, Й. Ноев оказва ценна помощ на ОК на БРП. Активизират се партийните и ремсови организации.

През август 1941 г. ЗБ на ЦК на БРП изпраща в България няколко групи подводничари и парашутисти (политемигранти в СССР), за да подпомогнат антифашистката борба. Полицията взема бързи мерки за тяхното залавяне. Тя нанася удар и на антифашисткото движение във Варна, за да осуети връзката с политемигрантите. В затвора попада секретарят на ОК на БРП – Георги Богданов (Левака) и няколко членове на ОК. Разкрит е и Й. Ноев. В края на юни 1941 г. са интернирани народофронтовските народни представители (комунисти) Аврам Гочев и Атанас Къдрев, заедно с десетина активисти на БРП. Разкрити са партийните организации в индустриалния район – Варна По предварителен план само във Варненска околия полицията арестува и интернира близо 100 дейци на БРП, БЗНС, БОНС и РМС. Масови арести се извършват в Провадийска и Балчишка околии.

В края на август за секретар на ОК на БРП е издигнат Георги Петлешев, който остава на този пост до края на 1941 г., когато става командир на първата партизанска чета във Водичавския район. В началото на 1942 г. за секретар на ОК на БРП е определен Стойко Иванон Пеев. Под негово ръководство ОК на партията размножава и разпространява много централни позиви, издава свой информационен бюлетин. Във връзка с провала на РК на БРП в Провадия през септември 1942 г., Стойко Пеев е разкрит, осъден на смърт и обесен на 30 декември с.г. Тежки присъди получават и членовете на районните комитети в Провадия и с. Вълчи Дол (сега град Вълчи дол). В проведените до края на 1942 г. съдебни процеси са арестувани и подложени на тежки инквизиции над 500 антифашисти, а близо 100 са хвърлени в затвора.

След обесването на Стойко Пеев за секретар на ОК на БРП е натоварен Ламбо Теолов, дотогавашен секретар на ОК на РМС. В състава на комитета влизат: Демир Борачев, Станко Стайков, Янко Костов, Хараламби Дончев, Янко Карагяуров, Добри Ат. Орлов, Ни-

кола Бояджиев и Милка Пеева (секретар на ОК на РМС). Този състав на комитета се задържа най-продължително време и организира антифашистката борба във Варненския край, нейното разрастване и масовизиране.

БОЙНИ И РАЗУЗНАВАТЕЛНИ ГРУПИ

С приемането на курса на въоръжена борба ЦК на БРП дава указание на окръжните партийни организации за изграждане на бойни групи. Основната им задача е да разстройват хитлеристкия тил в България, да нанасят удари на нацистите, да набавят оръжие и боеприпаси, да охраняват протестни акции, демонстрации и събрания. Бойните групи се ръководят от Стойко Пеев – член на военната комисия при ОК на БРП. Още в първите дни след приемане на курса на въоръжена борба се създава първата бойна група във Варна с военен ръководител Георги Григоров (Гарибалди) и политически отговорник Стоян Добрев (Странджата), член на военната комисия при ОК на БРП. В нея са включени десетина активисти на РМС. Постоянна явка на членовете на групата служи гостилницата на Ради Димитров в „Темелковия“ хан (близо до днешното кино „Тракия“), където работи смелият антифашист Тодор Радев (Вуйчото). Най-голямата дръзка акция на бойната група е вдигането във въздуха и опожаряване на 8 вагона варели с бензин на варненската гара, предназначени за Източния фронт. Тя се провежда вечерта на 22 август 1941 г. от Георги Григоров и Ангел Георгиев (Бочбата). Негова е първата голяма бойна акция във Варна и страната. Тя нанася значителен морален удар върху престижа на фишистката власт. Смелостта на Варненските ремсисти вдъхва вяра и оптимизъм у антифашистките сили в цялата страна.

Бойната група провежда още няколко по-малки акции, насочени срещу хитлеристите. От немски камион тя взема 3 чувала дрехи, предназначени за нелегалните, и 200 метра двоен кабел, необходим за взривяване на обекти от далечно разстояние, напада немска батарея близо до колодрума и убива немски войник, поставя взрив под немска кола, намираща се в учителската почивна станция, прави опит да унищожи немска радиостанция в с. Галата, подготвя взривяването на немски самолети на летището край Балчик и ж.п. линия край гр. Синдел и други. Както се вижда, основният удар на групата е насочен срещу немски обекти. Членовете на бойната група запазват

живота и имота на българските граждани. Повечето от акциите на бойната група са неуспешни поради неизправност на взривните материали и незадоволителната пиротехническа подготовка на нейните членове. Поради неспазване докрай на конспирацията, полицията сравнително бързо разкрива бойната група. На 22 септември 1941 г. в завързалата се престрелка в „Темелковия хан“ Г. Григоров е прострелян в гръбначния стълб, заловен и осъден на смърт, заедно с Тодор Радев. На смърт е осъден (задочно) и Атанас Александров. Тежки присъди получават и останалите членове на бойната група. Повечето от тях се спасяват от смъртно наказание, поради непълнолетие. По повод издадените смъртни присъди на варненските антифашисти радиостанция „Хр.Ботев“ предава: „Това не са присъди на български съдилища, а на хитлеристки съдилища и съдии, на немското Гестапо. Те са позор и престъпление спрямо свободата и независимостта на България“. Саботажна дейност развиват и бойните групи във фабрика „Партам“, ж.п. депо, корабостроителницата във военния арсенал, кв. Галата, с. Новградец (сега гр. Суворово), гр. Добрич, село, сега град Вълчи дол, с. Кипра, Чернево и други.

България, като сателит на фашистка Германия, поема незавидната задача с черноморската си флотилия да придружава и конвоира германските превозни средства, движещи се между Босфора, българските пристанища и Кюстенджа с направление Източен фронт. Участниците в нелегалните групи на военния флот следят трафика на немските кораби, дислокацията на хитлеристките поделения във Варна и нейните околности, събират ценни сведения, които са предоставяни на ръководството на зоната.

В първите месеци на Втората световна война съветското военно разузнаване насочва своето внимание към Балканите и най-вече в България, която има ключово място на Балканския полуостров. Още през 1940 г. под ръководството на немски военни специалисти наши трудови и военни части изграждат по цялото черноморско крайбрежие бункери, скривалища, укрепителни и наблюдателни пунктове. Всички тези военни обекти привличат вниманието на съветското разузнаване, а също и на всички държави от антифашистката коалиция. За да се добере до конкретни данни – снимки, скици, планове и военни топографски карти на укрепителните пунктове във Варна и цялото черноморско крайбрежие, се изграждат разузнавателни гру-

пи. В тях са включени изявени антифашисти, русафили, предимно безпартийни – убедени противници на фашистка Германия. Членове на тези групи са честни български граждани с различна етническа и религиозна принадлежност – българи, арменци, евреи и турци. Обединява ги борбата срещу монархофашисткия режим в България и разгрома на фашистка Германия.

Още през есента на 1939 г. е създадена разузнавателна група „Пан“ с ръководител Стефан Богданов, а в последствие Васил Попов. В нея влизат десетина специалисти от средите на антифашистката интелигенция – инженери, техници, лекари, архитекти и др. Групата поддържа и нелегална радиостанция с радист Борис Игнатов, дългогодишен пощенски служител.

Голяма дейност развива разузнавателната група на Гиню Георгиев Стойков, политемигрант в СССР и бивш активист на варненската окръжна организация на БРП. Групата с радисти Свобода Михайлова (съпруга на Гиню Георгиев) и Зара Стойкова (братова жена на Гиню) предава ценни сведения с радиостанции в Добрич, Варна и Пловдив. През 1940 г. е създадена разузнавателната група „Вагон ли кук“, на името на международната пътна агенция с отговорник Пантелей Сидеров. Скоро тя създава няколко свои подразделения, в които се включени около 40 души осведомители.

В първите месеци на антифашистката борба е изградена бойно-разузнавателна група на Антон Прудкин – изтъкнат антифашист и русофил. С моторницата „Единство“ Прудкин събира ценни сведения за германските бази в Черноморския и Средиземноморския басейни. Той подготвя топографски карти, които предоставя на съветското военно разузнаване. По същото време е сформирана разузнавателна група на д-р Никола Червенков, в която развиват голяма дейност Стоян и Дана Муранданларски – активисти на БРП.

Във всички разузнавателни групи, действащи във Варненския район са включени около 150 антифашисти. Те събират ценни сведения за дислокацията на хитлеристките войски по Черноморието и тяхната отбранителна система, за движението на живата им сила, техника и боеприпаси за Източния фронт. По техни данни съветските подводници потопяват в черноморските води румънските кораби, натоварени с боеприпаси за германската армия: „Карл Карол“, „Сучиява“, „Принцеса Мария“, „Карпати“, „Каварна“ и италианските

кораби „Суперга“ и „Капитолио“.

С помощта на немските пеленгатори разузнавателните групи последователно са разкрити. Фашистката власт осъжда на смърт смелите антифашисти Антон Прудкин, Петър Тихолов, Беню Дебавицки и Иван Ванков. От жестоките инквизиции умират в затвора радистът Борис Игнатов и Ангел Димитров. Много сътрудници доживяват свободата с неизпълнени смъртни присъди, а астаналите са осъдени на дългогодишен затвор. Всички дейци на тихия фронт – сътрудници на съветското военно разузнаване, дават своя скромнен принос в борбата на демократичните сили за разгрома на фашистка Германия. Колкото и да се черни тяхното име като „шпиони“ и „предатели“, в пантеона на световната история те ще останат самоотвержени борци срещу фашизма.

ПЪРВИ ПАРТИЗАНСКИ ЧЕТИ

Антифашисткото движение във Варненския край създава и най-действените форми на въоръжената борба – партизанските чети и отряди. Под ръководството на ОК на БРП миналите в нелегалност Георги Петлешев, Илия Димитров (Илийката), Атанас Александров и Нанко Недев през декември 1941 г. образуват първата партизанска чета във Варненския край. Тя е създадена в дома на Димитър Желязков – с. Водица, Варненско. За командир е определен Георги Петлешев, дотогавашен секретар на ОК на БРП. Четата действа на север от Варна със снабдителна база с. Водица, едно от най-революционните села на Варненския край. Водичавци масово въстават през септември 1923 г. срещу фашистката власт. Партизаните се укриват в Батовата гора, обикалят целия северен район, укрепват партийните и ремсови организации, разясняват сред населението целите на антифашистката борба. При опит да се снабди с оръжие от шуменските казарми четата е разкрита на 4 май 1942 г. в с. Водица. Тя е обкръжена от полиция и войска. В неравен бой загиват командирът на четата Г. Петлешев и Илия Димитров.

Нанко Недев е заловен, осъден на смърт. Спасява се само Атанас Александров, който по време на блокадата се намира извън селото по организационна работа. Временно той се укрива, а в последствие отново се включва във въоръжената борба. По повод разгрома на четата министърът на войната ген. Михов получава анонимно писмо, в

което се казва: „Вие избивате най-верните, най-достойните синове... но знайте, че те не са един и двама и ако искате да ги унищожите, ще трябва да избиеите целия български народ“.

Унищожаването на четата бе тежък удар на антифашиското движение. Разкрити са връзките на четата с шуменските казарми. Осъдени са 84 членове на нелегалните групи, четирима от които на смърт. Четири разкрития са направени и в 8 пехотен полк. Полицията разкрива яташката мрежа във Водица и околните села. След тежки инквизиции тези смели борци са осъдени на дългогодишен затвор.

Още не бе заглъхнал картечният пукот в с. Водица на 6 май 1942 г. (два дни след разгрома на първата чета) ремсистите Андрей Премянов, Недялко Милушев и Васил Богданов формират ядрото на Камчийската чета в района на с. Дюлино, Солник и Господиново. Партизаните се снабдяват с храна и боеприпаси от верните ятаци Христо Иванов (Чеката), Трифон Милушев, член на БЗНС, баща на партизанина Недялко Милушев, Георги Димитров, Филип Димчев, Васил Филев, Лалю Христов и много други. Четата създава свои снабдителни бази в селата Паницево, Гълъбец, Каблешково, Оризаре, Ръжица и Приселци, Поморийска околия. Тези бази по-късно се използват от Приморски народоосвободителен отряд „В.Левски“. Връзката на четата с ОК на БРП се осъществява от районния комитет на БРП в с. Рудник със секретар Желю Дойчев.

През първата половина на юни 1942 г. Цоню Тодоров (учител, кооперативен деятел), Георги Стоянов (Вергил) и Борис Пейчев (последните двама избягали от шуменските казарми, за да избегнат фашисткия съд) поставят началото на Коджабалканската партизанска чета. Към края на лятото четата нараства. Към нея се присъединяват Гроздьо Желев от с. Раковец, секретар на БРП в Камчийския район, Димитър Мавров от с. Дъбравино и Вълчо Мерджански от с. Тутраканци. През август 1942 г. по указания на ОК на БРП в четата се включва Демир Борачев, член на ОК на БРП. По негова инициатива четата се наименова „Народна дума“ с командир и политкомисар Демир Борачев (Давидов). С помощта на самоотвержените си ятаци партизаните изграждат в местността „Късият припек“ добре укрепен и замаскиран бункер, където партизаните презимуват. Окръжният комитет на БРП подготвя разрастването на партизанската чета „Народна дума“ в голям партизански отряд. Това намерение

временно се осуетява, поради големия провал в Провадия и редица села на околията през есента на 1942 г. Районният комитет на БРП е напълно разстроен. Под съдебна отговорност са подведени 57 антифашисти. За да възстанови районната партийна организация, партизаните провеждат огромна организаторска работа, възстановяват партийните и ремсови организации, повишават духа на селяните от Коджабалканския район. В края на 1942 г. Демир Борачев е натоварен с нова организационна работа, командир на четата става Гроздьо Желев, а политкомисар Цоню Тодоров.

Полицията прави неимоверни усилия да разкрие и разгроми четата. Чрез подла измама на родителите на Георги Стоянов (Вергил) тя се добира до ятаци и връзката на четата. На 3 февруари 1943 г. бункерът, в който се намират партизаните е обръжен от полицията. Завързва се жесток неравен бой. През целия ден петимата храбреци отбиват яростните атаки на озверелите фашисти. Привечер в помощ на полицията идва и армията. Политкомисарят Цоню Тодоров е тежко ранен. Привечер партизаните разкъсват огнения обръч, улеснени от проявяващи симпатии и човечност войници. Полицията загубва следите на шепата храбреци, които излизат победители в неравния и продължителен бой. След няколко дни на 8 февруари 1943 г. в плевнята на своя ятак в с. Гирен Чифлик, Цоню Тодоров, при опит да бъде заловен, се самоубива. Останалите партизани са предадени и разкрити в с. Аврен. На 9 февруари приемат боя, в който смелият командир Гроздьо Желев се сражава до последния си дъх и загива. При опит да излезе от обкръжението е убит и Георги Стоянов (Вергил). По чудо се отскубват от обкръжението партизаните Вълчо Мерджански и Дмитрий Мавров. Още на другия ден, 10 февруари, ОК на БРП издава позив-некролог, в който заклежда фашистките палачи и изразява готовността на народните борци да продължат делото на загиналите герои. Освен некролога, ОК на БРП издава позив „Всеки трябва да го знае“, в който се изтъква, че пред българския народ стои алтернативата: или да се остави доброволно да бъде заличен от лицето на земята или да приеме боя, в който ще даде много жертви, но с чест ще извоюва свободата си.

Разгромът на партизанската чета „Народна дума“ осуети намеренията на ОК на БРП още през пролетта на 1943 г. да създаде в района на Коджа Балкан мощен партизански отряд. По този начин

разгръщането на партизанското движение във Варненския край се забавя с една година.

След погрома на четата полицията предприема масови арести, побоища и инквизиции на антифашистите от целия район. Осъдени са на дългогодишен затвор много ятаци и помагачи на партизаните. Под съдебна отговорност са подведени 62 антифашисти, предимно отрудени селяни от района на Коджа Балкан. Разкрита е групата на Мойс Леви, която работи сред еврейското население, събира средства и подпомага антифашистката борба. От жестоките инквизиции в полицейския участък в Провадия умира смелият париец и младежки деец Моис Леви.

Макар и малобройни, първите партизански чети във Варненския край повдигат духа на трудещите се, вдъхновяват всички български патриоти и антифашисти от целия район. Техният боен път е ценен урок за антифашисткото движение – победоносните действия на Съветската армия и успехите на цялата антифашистка коалиция и окончателния разгром на фашистка Германия и нейните български слуги.

МАСОВИ ФОРМИ НА АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА

Управляващите фашистки среди във Варна и целия регион шумно акламират агресията на фашистка Германия над мирната съветска страна. Варненските вестници отпечатват подробни инфораии за временните победи на хитлеровата армия на Източния фронт. Всяка по-значителна победа те отбелязват на пръвa страница с фашисткия знак виктория, фалшифицират факти и събития.

За да защити справедливата кауза на антифашистката борба, ОК на БРП с помощта на свои сътрудници издава информационен бюлетин, разпространява позивите на ЦК „Български народе“, „Български народе на крак“, „Долу престъпната авантюристична война“ и др. В антифашисткото движение се вълечат все по-широки слоеве от населението – работници, селяни, занаятчии, студенти, ученици, организирани в масови нефашистки организации.

По случай 3 март – Деня на националното освобождение на България, бонсистите от Търговската академия разпространяват апел към патриотичното българско студентство. В него се подчертава, че подчиненото на хитлеристите българско правителство не смее

да спомене името на тия, които се бореха и умряха за нашата свобода и национална независимост. През април 1942 г. група варненски работници написват и разпространяват първомайски позив, в който приветстват справедливата борба на съветските народи. Позивът завършва с призива: „Нито един войник, нито един куршум на Източния фронт.“

Централната фашистка власт и Дворецът подготвят през септември 1942 г. т.н. Велик Добруджански събор по случай две години от присъединяването на Южна Добруджа към България с цел да изразят свето вернопоклоничество към фашистка Германия, да приветстват нейните победи на Източния фронт. Антифашистките сили в гр. Добрич провеждат контраакция. Целият град е обсипан с лозунги: „Нито капка кръв за чужди интереси“. „Нито зърно храна за Германия“ и др. В местността „Гази Баба“ антифашисти окачват на дърво голям пакат с лозунг: „Не са Хитлер и Мусолини освободители, а поробители! Вън гермаците от България!“ Тази контраакция стъписва централната фашистка власт. Отменя се визитата на цар Борис в гр. Добрич, а на Великия добруджански събор са изпратени заместници. По време на акцията и по-късно полицията арестува 30 ученици – ремсисти. Като участници в контраакцията, те са осъдени на дългогодишен затвор. През пролетта на 1942 г. под ръководството на БРП и с активното участие на ремсистите в „Кораловаг“ се провежда голяма демонстрация на работниците против опита на Дирекцията да увеличи работния ден, за да изпълни в срок поетите германски поръчки. След уговорения сигнал, даден с камбаната, работниците спонтанно напускат работа, без Дирекцията да може да ги задържи. През същата година в „Кораловаг“ е проведена стачка на работниците за повишаване на заплатите. Техните искания се приемат от Дирекцията. През 1942 г. на два пъти се провеждат успешни стачки на работниците от далекопровода Варна-Провадия и Варна-Добрич. Антифашистите във фабрика „Вулкан“ саботират производството, произвеждат дефектни печки, предназначени за Източния фронт. Много работници от памучната фабрика за дефектна продукция и системни отсъствия са подведени под съдебна отговорност.

Влиянието на антифашисткото движение се засилва и сред жените чрез техните културно-просветни и благотворителни дружества. На 22 септември 1942 г. те изпращат до министъра на вътрешните

работи изложение-протест „Ние, жените, от град Варна, се пише в него, като съпруги и майки ежедневно сме изправени пред угрозата за утрешния ден пред сложната задача на съществуването на нашите семейства“. В протеста най-настойтелно се иска да се тури край на страшната спекула и растяща скъпотия, да се изнасят на пазара на нормирани цени скритите стоки и пр.

Новосъздаденият комитет на Очествения фронт в гр. Добрич организира недоволните от хлебните дажби, определени на 250 гр. на човек. Изпраща се делегация до околийския комисар, организира се демонстрация пред комисарството с искане да се отпусне олио за населението. В своите доклади селските кметове отразяват масовото недоволство и протести на селското население срещу лошото продоволствие и тежките реквизиции. Лозунгът на БРП „Нито зърно жито на немските фашисти“ намира широка подкрепа от срана на гладното и оголяло селско население. Селяните от Варненските села Изгрев, Припек, Слънчево, Кипра, Новаково, Баново, Голица и др. масово крият овцете си, не издължават нарядите си от вълна и мляко на държавата. Властта прибегва до крути мерки. В селата Калиманци и Изгрев са арестувани и задържани 30 овчари. Няма селски дом във Варненския край без изкопано скривалище (куфия) за укриване на зърнени храни и съхраняване чеиза на девойките. В своя доклад през март 1943 г. полицейският началник на Провадия съобщава, че са разкрити 200 селяни, които през 1942 г. укриват 45 тона жито.

Много кооперативни дейци-антифашисти оказват материална помощ на нелегалните. Кредитните, потребителните и горски кооперации в селата: Изгрев, Попович, Господиново, Шкорпиловци, Солник, Яворово, Голица, Старо Оряхово, Видно, Паскаево, Рилци и много други се превръщат в снабдителни бази на партизаните. Много селяни от Вълчидолския район издължават своите доставки към държавата с фиктивни бележки, издавани от редица кооперативни дейци, които фашистката власт подвежда под съдебна отговорност.

В тежките години на фашисткия терор читалищата се превръщат в крепости на антифашистките сили, единствената им легална изява. Художествени самодейни състави от прогресивни младежи изнасят утра, забави, поставят пиеси с патриотична и социална насоченост. Активна културно-просветна дейност развиват кварталните читалища в г. Варна – „Отец Пайсий“ към училище „Стефан Кара-

джа“, „Йордан Йовков“, „Просвета“, „Иван Вазов“, „Христо Ботев“ и други. Най-често поставените пиеси във Варна и целия район са: „Калин Орелът“, „Калната топка“, „Мътният поток“, „Люти клетви“ и много други. Изявени антифашисти намират широко поле за работа в есперантския курс, провеждан от дружество „Албатрос“ към читалище „Антон Страшимиров“. Много антифашисти във Варна развиват спортна и културно-просветна дейност в спортните клубове „Радецки“, „Левски“ и други.

На 17 юли 1942 г. по радиостанция „Хр.Ботев“ е оповестена Програмата на Отечествения фронт, изработена от Задграничното бюро на ЦК на БРП по инициатива на Г. Димитров. Върховен дълг на българския народ – се сочи в нейните начални редове – на неговата армия и патриотична интелигенция в сегашния исторически момент е да се сплоти в могъщ Отечествен фронт за спасяването на България. В Програмата са формулирани най-неотложните задачи на нашия народ – да не се допусне въвличането на България в хитлеристката война; да се разкъса съюзът на България с Хитлеристка Германия и другите държави от оста; да се спре износьт на български стоки във фашистка Германия; да се изтръгне армията от ръцете на монархо-фашистката клика; да се демократизира българското общество, като се разтурят всички фашистки организации; мир и дружба със страните от антифашистката коалиция и др. Програмата на Отечествения фронт има демократичен, прогресивен и антифашистки характер. Тя изисква сплотяването на всички демократични и прогресивни сили на нашия народ в името на общонационалните задачи.

Директивата на ЦК на БРП за изграждане на Отечествения фронт е донесена във Варна от Стойко Ив. Пеев – тогава секретар на ОК на БРП. С неговото пряко участие Програмата на ОФ и Декларацията на ЦК на БРП са размножени в 10 000 екземпляра, разпространени във Варненско, Провадийско и Добруджа. На дейците на нефашистките партии и ръководители на масовите организации от Варна, Добруджа и Провадия програмата се изпраща по пощата. Окръжният комитет на БРП натоварва Янко Костов и Петър Бомбов да установят контакти с по-популярните дейци на БЗНС, на НС „Звено“. През лятото на 1942 г. ОК на БРП изпраща указание на партийните организации за масово-политическата работа по разясняване програмата на ОФ. Не след дълго време е издаден и позив, посве-

тен на Програмата на ОФ.

Във Варненския край изграждането на отечественофронтовските комитети започва най-напред в Добрич. Тук специфична особеност е, че комунистите изграждат ОФ с бивши членове на ДРО и честни български патриоти-антифашисти. В гр. Добрич на два пъти се изгражда комитет на ОФ – през лятото на 1942 г., от секретаря на РК на БРП Никола Стоев, и след неговото интерниране през октомври с. г. в дома на Николай Минчев. Още през септември в Добрич започва да излиза в. „Пробуда“ – първият в страната вестник на Отечествения фронт с подзаглавие „Орган за изграждане на Отечествения фронт, излиза някъде в Добруджа“. Първият брой е отпечатан в 70 броя, а вторият през октомври с.г., но унищожен преди разпространението му, поради зачестилите полицейски разкрития. За кратко време в 4-те добруджански околии се изграждат комитети на Отечествения фронт. Най-многочислени и дейни са комитетите в селата Котленци, полковник Минково, поручик Гешаково, Видно, Иречек, Василево, Земенци, Карапелит, Богданово, Свещарово и др.

Във Варна се забавя изграждането на окръжен комитет на ОФ. Поради конспиративния характер на неговата дейност и условията на нелегалната борба много от политическите дейци на нефашистките партии отказват да влязат в него. Те разчитат на външни фактори за спасяването на страната, страхуват се от революционните методи на борбата. Окончателно той се формира едва през юли 1943 г. в състав: Георги Трайков – председател (БЗНС), Петър Бомбов – секретар (БРП), Янко Костов (БРП), Христо Малинов (Звено). През 1944 г. са включени Вяра Македонска (БРП) и Илия Добрев (БРП). До август 1943 г. Окръжният комитет на ОФ издава няколко позива. Поради масовите репресии на фашистката власт дейността на ОК на ОФ е ограничена, влиянието му сред антифашистките сили е незадоволително. Във Варненска и Провадийска околии повечето от комитетите на ОФ се изграждат през август и началото на септември 1944 година.

Във Варна и целия регион има много дейци на БЗНС „Пладне“ и „Врабча 1“, които ненавиждат фашистката власт. В миналото те са влизали много пъти в предизборни комбинации с комунистите, изграждали са съвместно Единен фронт, работили активно в Трудовия блок 1927-1934г., рамо до рамо с комунистите участват в Народния фронт. По време на Втората световна война те са изявени антифаши-

сти и влизат в комитетите на ОФ, работят за спечелване на градското и селско население и неговото включване в различните форми на масовата антифашистка съпротива. Политическа активност проявяват земеделските дейци Георги Трайков, Таквор Артюнов, Геоги Илиев Петличков, Васил Николов, Тодор Янакиев и др. Много пладненци развиват антифашистка дейност в селата, като Атанас Станев от с. Приселци, Ангел Стоянов от с. Новрадец (сега гр. Суворово), Марко Цветков от с. Бяла (сега гр. Бяла), Жеко Банков от с. Ген. Киселово, Карамфил Георгиев от Орешак, Трифон Милушев от с. Дюлино и много други. Антифашистски настроения има и сред привържениците на политическия кръг „Звено“ като Янаки Арnaudов, Янко Колев Сираков, Герчо Т. Герчев и др. Във Варна живеят и група запасни офицери, които открито изразяват несъгласие с прогерманския курс на българските правителствени среди. Те се отнасят враждебно към фашизма и проявяват открити симпатии към справедливата борба на народите от антифашистката коалиция, изразяват русофилските си настроения.

РАЗРАСТВАНЕ НА АНТИФАШИСТКАТА БОРБА ПРЕЗ ПРОЛЕТТА НА 1943 Г. И ЛЯТОТО НА 1944 ГОДИНА.

В края на 1942 г. и началото на 1943 г. настъпва решителен прелом във Втората световна война. От 19 до 23 ноември съветските войски предприемат мощно настъпление в района на Сталинград. В железния обръч попада 330-хилядната хитлеристка групировка начело с фелдмаршал фон Паулус. На 2 февруари 1943 г. Сталинградската битка завърши с разгром на германските войски. Тя става повратен момент в хода на Втората световна война, в борбата на антифашистката коалиция против фашистка Германия. Победата на Съветската армия при Сталинград в началото на 1943 г. дава мощен тласък на антифашистката съпротива в европейските народи. В победа те виждат залог за пълния разгром на фашизма. Трудещите се в България, които твърдо вярват, че победата ще принадлежи на антифашистката коалиция, посрещат сталинградската победа с огромна радост и въодушевление. На 30 януари 1943 г. радиостанция „Хр. Ботев“ съобщава за историческата победа на Съветската армия, а в „Работническо дело“ публикува статията „С Червената армия ние ще победим“.

Антифашистките сили във Варненския край бързо реагират на

настъпилите промени във вътрешната и международна обстановка. Още на 3 февруари 1943 г. ОК на БРП издава позив, озаглавен „Началото на края“. „Сталинград стана червен Вердюн, Сталинград е наистина славна епопея на героизма на славните червеноармейци“, се казва в този документ. В него се поставят задачите на антифашистките сили във Варненския район: най-съзнателните синове на народа да поведат масите във въоръжената борба; да застанат начело на изграждането на комитетите на ОФ по села, махали и квартали; да защитят с оръжие в ръка населението, подложено на фашистки терор и други

През февруари 1943 г. ЦК на БРП издава специална директива за подготовка на въоръжено въстание, в което да осигури и участието на армията като най-реално средство след Сталинградската победа за спасението на България от национална катастрофа, за установяване на народна власт. Директивата определя целта на въоръженото въстание: да се установи правителство на Отечествения фронт, което да приеме политика на дружба и сътрудничество със страните от антифашистката коалиция, на съвместна борба с балканските народи против хитлерофашизма, да спаси България от национална катастрофа, към която я тласка монархофашистката власт.

Победният ход на Съветската армия оказва огромно въздействие за разрастване на антифашистката борба. Подемът на тази борба и подготовката на въоръжено въстание изискваше нова организационна структура на партизанското движение. По решение на ЦК на БРП партизанските чети и отряди се обединяват в Народоосвободителна въстаническа армия (НОВА). Цялата страна е разделена на 12 въстанически оперативни зони (ВОЗ) начело с Главен щаб на НОВА.

Окръжният комитет на БРП във Варна взема бързи мерки за разрастване на въоръжената борба, издава няколко позива и окръжното „Въпроси, които не търпят отлагане“. Членовете на ОК на БРП обикалят целия Варненски край, укрепват партийните организации, създават нови ОФ комитети, провеждат районни партийни конференции, разширяват мрежата от ятаци и помагачи.

През юли 1943 г. в Добрич се провежда заседание на ОК на БРП, на което се разглежда директивата на ЦК за разделяне на страната на Въстанически оперативни зони. Във Варненския край с цен-

тър гр. Варна се създава Х ВОЗ с командир Ламбо Теолов, секретар на ОК на БРП и политкомисар Демир Борачев (Чичо). По-късно за заместник-командир на зоната е определен Иван Добрев (Странджата). Съобразно спецификата на района, Х-та ВОЗ се разделя на 3 оперативни района: Първи Варненски оперативен район с командир Иван Добрев (Странджата), Коста Парашкевов – политкомисар и Атанас Александров (Герчо) – началник-щаб; Втори Добруджански оперативен район с командир Добри Атанасов (Орлов), политкомисар Николай Бояджиев и началник-щаб Георги Сотиров; Трети Камчийски оперативен район с командир и комисар Михайл Костов (Владимир). През декември, след убийството на Г. Сотиров, Втори Добруджански район се попълва: Добри Атанасов (Орлов) – командир, Николай Бояджиев (Валентин) – политкомисар, Стефан Макаров – зам-командир, Йордан Сарафов (Дятката) – зам-политкомисар и Курти Панайотов (Спас), началник-щаб.

Активизирането на антифашистките сили, повишаването на революционния дух на трудещите се в резултат на победните действия на Съветската армия с тревога отбелязват и полицейските органи. В полицейски доклад от септември 1943 г. се казва: „Населението в града ни в голямата си част е обезверено в крайната победа на Германия, лесно се поддава на настроения. Селяните от варненските села Ботево, Крумово, Николаевка и много други са загубили вяра в местната власт и масово подпомагат нелегалните – се оплаква в доклада си полицейският началник. Озлобена и уплашена, фашистката полиция засилва репресивните си мерки, за да залови нелегалните дейци, да разгроми двете партизански чети, действащи на територията на зоната, да разстрои организациите на БРП и РМС, да осуети разрастването на Отечествения фронт. Въведен е строг полицейски час. От 19 ч. вечерта до 5 ч. сутринта се забранява движението на населението извън населени места и се дава право на полицията да стреля без предупреждение.

Окръжният комитет на БРП и Щабът на зоната активизират своята дейност с оглед засилване на партизанското движение, за разширяване на мрежата от ятаци и помагачи, за изграждане на повече скривалища, бункери, складови бази. Камчийската партизанска чета активизира своята дейност, подпомагана от командира на Трети Камчийски район Михаил Костов (Владимир). През есента на 1943 г. в

четата идват още няколко партизани и нейният брой достига 9 души. Четата си подготвя бункер в местността „Горска барака“ и с. Солник. През зимата на 1943-1944 г. партизаните се установяват в мелницата на смелия ятак Тодор Панчев, между селата Обзор и Приселци. В началото на 1944 г. те се укриват в джамията в с. Попович. Денем прекарват в нея, а нощем излизат на акции и организационна работа. През зимата на 1943-1944 г. четата се разделя на две – варненци остават в с. Дюлино и през пролетта на 1944 г. стават основатели на Приморски народосвободителен отряд „В.Левски“, а поморийци се установяват в с. Каблешково и полагат основите на бъдещия отряд „Народен юмрук“.

През лятото на 1943 г. е сформирана Варненската партизанска чета, действаща на север от Варна. Постоянните ѝ бази са в горската местност „Батовата“ и горите край с. Кипра, Варненско. Четата се оглавява от Иван Добрев (Странджата) – командир на Първи Варненски оперативен район. В състава и влизат 10-15 партизани. За набавяне на оръжие, храна, за осигуряване на нелегални квартири на четата помагат районните комитети на БРП в с. Новградец (със секретар Здравко Бомбов), с. Николаевка (със секретар Йордан Тодоров) и с. Кипра (със секретар Георги Василев). В 15 села на Варненска и 10 села в Добричка околия четата създава свои бази. Партизаните имат скривалища в дома на Мария и Васил Вълкови от с. Слънчево, в оборите на Юсеин Говедаров и Георги Василев от с. Кипра, в плевнята на Велико Илиев от с. Изгрев. Четата провежда бойни акции в Новиково и с. Николаевка.

В началото на 1944 г. във Варна пристига пълномощникът на ЦК на БРП за Х ВОЗ Димитър Ганев, който остава в окръга до юли с.г. Под негово ръководство Окръжният комитет прави задълбочена оценка на собствената си дейност. В комитета са включени още двама човека.

Пред ОК на БРП и щаба на зоната стои първостепенната задача да масовизира партизанското движение. Осъществяването ѝ обаче се затруднява от редица обективни и субективни причини. Град Варна е превърнат в голяма немска военноморска и военновъздушна база. Органите на държавна сигурност са подсилени със сътрудници от центъра и от други области. Военните части на Шуменския, Разградския и Добричкия гарнизон са на разположение на полицията за сло-

мяване на партизанското движение. Фашистката власт успява да нанесе чувствителни удари върху Добричката партийна организация, на РМС в средните училища и Търговската академия във Варна във връзка с акцията в мъжката гимназия. Поради масовия фашистки терор антифашистките сили не могат да вдигнат работническата класа на открити легални действия – стачки, демонстрации, напускане на работа на германски обекти. В партизанските чети отначало участват предимно членове на БРП и РМС. Броят на безпартийните патриоти е все още малък.

На 13 януари 1944 г. полицията успява да открие Варненската партизанска чета. Полиция и войска, водени от главореза поручик Мишляков от 8-и пехотен полк обгражда бункера в местността „Долапите“ в Батовата гора. В него се намират партизани Михаил Иванов и Васил Белев (Занко). В завързалият се неравен бой загиват и двамата партизани, обсипани с картечен огън и гранати. В същото време четата се намира в района на с. Кипра. След трагичната вест четата с бърз марш и тежки изпитания се прехвърля в Добруджа, укритата последователно от сигурни ятаци в селата Котленци, Василево, Челопечене и Било.

В последните месеци на своето господство фашистката власт с още по-голяма ожесточеност нанася удари на антифашистките сили. На 31 март 1944 г. след тежки инквизиции и мъчителен режим са обесени във варненския затвор комунистите Стоян Мундарларски и Сава Ганчев. Гибелта на двамата партийни дейци е тежка загуба за затворническия колектив, за антифашисткото движение в страната. В един от позивите на варненските политзатворници се казва: „Да сведем глави в неизмерима скръб – пишат те. – Фашистките палачи тази нощ грабнаха из нашите редове двамата наши най-добри другари и ръководители“. Пленените от фашизма борци дават клетва, че ще продължат делото им до победен край.

Наред с въоръжените форми на борба ОК на БКП, Щабът на зоната и отечественофронтовските комитети насочват и масовата антифашистка дейност на работниците, селяните и прогресивната интелигенция.

След Сталинградската битка немците във Варна започват да забавят системно изплащането на работническите надници. На този произвол работниците остро реагират. В бункерите и шаланите на

военния арсенал се поевяват лозунги: „Съюзници, защо не плащате?“, „И великият райх ли закъса?“. Работниците изпращат анонимно писмо до началника на военноморските сили във Варна, в което настоятелно искат незабавно да бъдат изплатени надниците. В началото на юли се стига до стачен конфликт. Работническа делегация предава исканията на работниците на началника на арсенала. Въпреки заплахите и категоричния отказ, след два дни надниците на работниците са изплатени.

Работниците от текстилната фабрика „Цар Борис“ и „Текстил“ във Варна и „Лен“ в Провадия напускат работа и по този начин намаляват и разстройват производството. Въпреки строгите мерки на Закона за гражданска мобилизация, който взема фашистката власт, трудовата дисциплина не се подобрява.

Селското население от Варненско, Провадийско и Добруджа изразява масово недоволството си от оскъдните наряди захар, сапун, ориз, газ, цървули, тъкани и други стоки от първа необходимост. В доклада си за април 1944 г. кметът на с. Девня съобщава, че в продължение на 6 месеца държавата не е отпуснала нито парче сапун, нито литър газ. Много стопани от с. Войводино, пише в своя доклад кметът на селото „...се мъчат да отбегнат напреженията по реквизирането, не се явяват да я представят или се опитват да раздробяват руната“.

Фашистката власт осигурява една пета част от брашното, необходимо за изхранване на непроизводителното селско население. „Свидетел съм на покъртителни сцени да гледам да плачат някои от глад“ – пише в доклада си кметът на с. Доброплодно, Провадийско – едно от най-богатите села в района.

Селяните масово протестират срещу системата на реквизициите, срещу символичното заплащане на реквизирания добитък и облагането с наряд на дребните производители на мляко. Най-остро е недоволството им от изземването на зърнените храни на безценица. На тях масово не достига прехраната и те посягат на зърното, предвидено за посев. Желю Василев от Сенокос изпраща телеграма до двореца, в която съобщава: „От три дни нямам хляб в къщи, семейството ми е от 10 членове. Поисках от кмета и комисаря, но без резултат. Моля, дайте нареждане“. Разбира се, телеграмата остава без последствие, а бедният селянин е обявен от фашистката власт за „не-

благонадежден“. Смели антифашисти от селата Игнатиево, Червенци, Вълчи дол и др., работещи в зърнените складове и кооперациите снабдяват селяните с фиктивни бележки за издължен наряд. Въпреки заплахите и строгите мерки на фашистката власт, селяните не издължават големите наряди към държавата. Така например, през 1943 г. от наложения наряд 3 995 т. зърнени храни, Бресташката община не издължава близо 300 тона жито. Още по-лошо изпълняват нарядите селяните от селата Изгрев, Калиманци, Водица, Николаевка и други.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРИМОРСКИЯ НАРОДООСВОБОДИТЕЛЕН ОТРЯД „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ И ПАРТИЗАНСКИТЕ ЧЕТИ В ДОБРУДЖА.

Началото на 1944 г. се характеризира със задълбочаване на икономическата и политическата криза в България, с по-нататъшното изостряне противоречията в българското общество, с ново мощно разгръщане на антифашистката съпротива. За това спомагат успехите на антихитлеристката коалиция и най-вече победите на съветската армия и нейното приближаване до съседна Румъния.

Антифашистките сили във Варненския край усилено се подготвят за решителния удар срещу фашистката власт. В окръжно № 3 през май 1944 г. ЦК на БРП изтъква, че страната е пред прага на национална катакстрофа, пред опасността от открита немска окупация. В него се посочва единственият приемлив изход за България: „Незабавна и решителна борба за изгонването на немците и немските агенти от армията и държавния апарат“, за смъкването на днешното правителство и установяване на истинско българско национално правителство, изхождащо от силите на Отечествения фронт“. Главният щаб на НОВА изпраща заповед до щабове на зоните, районите, отрядите и дружините, с която се нарежда да се извърши широка и незабавна мобилизация на боевите сили на Отечествения фронт, да се засили работата за спечелването на армията, да се организира унищожаване на немските комуникации, щабове, складове, ешелони, военни и транспортни кораби и др.

През пролетта на 1944 г. ОК на БРП във Варна и Щабът на зоната усилено подготвят създаването на голям партизански отряд в района на Коджа Балкан. На 26 април 1944 г. в дома на Коста Петров (Ка-

сапчето) във Варна се провежда заседание на Щаба на ВОЗ. На него вземат участие Димитър Ганев – пълномощник на ЦК на БРП за Х ВОЗ, Ламбо Теолов, секретар на комитета и членовете Демир Борачев, Янко Костов, Георги Костов (Левака), Кръстинка Колева, Милка Пеева и Иван Добрев – секретар на ОК на РМС. От заседанието отсъстват Добри Атанасов (Орлов), Николай Бояджиев (Валентин). От името на ЦК на БРП Дим. Ганев поставя задачата да се масовизира партизанското движение във Варненския край с цел да се заангажират тук силни военни части, да не се позволи на фашистката власт да изпрати български войски на Източния фронт. Трябваше да се проведат смели акции срещу фашистката власт, да се масовизира отечественофронтовското движение. Веднага след заседанието Демир Борачев се отправя към Коджа Балкан, за да ръководи обединяването на съществуващите партизански чети в един партизански отряд.

Разрастването на партизанското движение в Х ВОЗ се извършва при сложна вътрешна обстановка. Безсилно да сломи антифашистката съпротива на народа и да ликвидира партизанското движение със силите на полицията и жандармерията, фашисткото правителство издава постановление от 4 април 1944 г., по силата на което тази незавидна задача се възлага на армията. Тя се превръща в ударна сила срещу антифашисткото движение, в жандарм срещу българския народ. В нейно подчинение минават полицията, жандармерията и всички фашистки сили и най-вече създадената в началото на 1944 г. „Обществена сила“. Разгромът на антифашисткото движение в Североизточна България се възлага на ген. Христов, началник на Трета армейска област. За преследване на партизаните в района на Коджа Балкан се изпращат 7-ми, 8-ми и 19-ти пехотни и артилерийски части от Бургас, Ямбол и Сливен. На 19 май 1944 г. ген. Христов издава кървавата си заповед, в която категорично се нарежда да се разстрелват на място всички нелегални и техните помагачи и укриватели, да се опожарят и конфискуват имотите им. Във всички области са съставени „черни списъци“ на неблагонадеждните, усилено се изгражда така наречената „Обществена сила“, в кото влизат предимно общински съветници, бивши сговористи и декласирани елементи, жадни за евтина печабa, на които се раздава оръжие.\

При такава обстановка е изграден Приморският народоосвободителен отряд „Васил Левски“.

На 6 май 1944 г. Демир Борачев (Чичо) се свързва с Камчийската чета в Коджа Балкан. Два дни по-късно на 8 май в местността „Куза“ на събрание на четата Демир Борачев изнася доклад за развитието на партизанското движение в България и решението на ОК на БРП да се създаде голям партизански отряд в Коджа Балкан. За командир на отряда е назначен Андрей Стойков (Премянов), а за политкомисар – Жечка Карамфилова. По този начин Камчийската чета, наброяваща 15 партизани, става основното ядро на Приморския народоосвободителен отряд „В.Левски“. Още същият ден предател от с. Юнец издава партизаните на полицията. Отрядът е обкръжен, но Премянов от упор застрелва подофицера картечар. Това разстройва жандармерийското поделение. С високия си боен дух, с бързите и смели действия партизаните парират действията на противника, който с бягство напуска боя. В деня на създаването си отрядът получава бойното си кръщение. След тази кратка ожесточена схватка отрядът се прехвърля в Голишкия Балкан.

В този ден освирепелите фашисти опожаряват къщата на Трифон Милушев от село Дюлино, верен ятак на Камчийската чета, баща на партизанина Недялко Милушев. След като не изтръгват от него нито звук за партизаните, палачите го хвърлят жив в пламъците на горящата му къща. С тази поразяваща жестокост фашистите спечелват омразата на селяните на целия Камчийски край.

През пролетта на 1944 г. във Втори Добруджански район след заседание на РК на БРП, проведено на 14 април в с. Иречек се създава първата партизанска чета в Добруджа с командир Димитър Стойчев (Огнян). Четата приема името на загиналия добруджански деец Велико Маринов (Урсу). В началото на юни 1944 г. се изгражда и втората партизанска чета в Добруджа, която събира останалите нелегални от тежките провали в района. Четата према името на легендарния добруджански деец Дочо Михайлов. За командир на четата е определен един от първите нелегални в Добруджа Курти Панайотов (Спас).

В началото на май 1944 г. полицията блокира редица добруджански села. В нейни ръце попадат 22 антифашисти. На 6 май в блокирания район, обграден от полицията, попада Добри Атанасов (Орлов). В завързалата се престрелка той е издебнат в гърб и е убит. Това бе тежка загуба за добруджанци, за антифашисткото движение

във Варненския край.

През май 1944 г. гнусно предателство разстройва работата на ОК на БРП и Варненската партизанска чета. В ареста попадат членовете на ОК на БРП – Янко Костов, Станко Станков, Хараламби Дончев и бившият член на комитета Янко Карагяуров. Следват масови арести във Варна. На 22 май 1944 г. полицейски части, жандармерия и военни части блокират голям район между градовете Балчик, Добрич, Провадия и Варна. Два дни по-късно, на 24 май, са блокирани с. Кипра и Кипренската гора, където се укрива Варненската чета. В селото са арестувани много ятаци и помагачи. След тежки инквизиции палачите разстрелват в партизанското скривалище Георги Василев, секретар на РК на БРП, и Ламбо Манолов. Малко по-късно са убити Хисто Гайдаров – секретар на РМС в селото и куриер на Щаба на зоната, и студентът по ветеринарна медицина Слави Дойчев от село Припек. Следват масови арести в с. Изгрев и Добруджанския оперативен район. Броят на арестуваните антифашисти в Добруджа надхвърля 150 души, а цялата зона 230 човека.

За да осуетят обединяването на всички патриотични и демократични сили в Отечествения фронт в началото на май 1944 г. фашистката власт интернира в Исперихово и Кубратско видни дейци на БРП – Атанас Къдрев, Петко Димитров, Йордан Русчев, Атанас Сидов и др., от БЗНС „Пладне“ и „Врабча“ – Георги Трайков, Васил Николов, Иван Стоянов Градинаров, Ангел Стоянов от село Новград-дец, Никола Стамболиев от село Долен Чифлик и др. и привърженици на „Звено“ – Христо Илиев Арабов, Васил Т. Каракулаков и др. Острата икономическа и политическа криза в страната довежда в началото на юни 1944 г. и до правителствена криза. На 1 юли се съставя правителството на Ив. Багрянов, който продължава стария профашистки курс. Напразни са опитите на някои съвременни политици, плътно ангажирани с този кабинет, посредством своите родители, да реабилитират правителството на Багрянов, да го квалифицират като демократично. Фактите обаче опровергават категорично тези безпочвени твърдения.

На 1 юни 1944 г. фашистките палачи без съд и присъда убиват и хвърлят в морето деветима видни антифашисти от Варна и района – Янко Костов, Станко Стайков, Хараламби Дончев – членове на ОК на БРП, Янко Карагяуров – бивш член на ОК, Гарабед Хача-

турян, Хартюн Бохосян, Агоп Баронян, Димитър Добрев и Георги Добрев (последните двама ятаци от с. Изгрев). На 15 юни 1944 г. край село Ганчево са разстреляни 18 антифашисти от Провадийска околия, свързани с партизанското движение: Тодор Илиев – секретар на РК на БРП и членовете на комитета Димитър Чавгънов, Петко Шидеров и Киро Радев, смелите ятаци Мита Генова и Гено Стойков Порязов, Матей Стоянов, секретар на РК на РМС, Дончо Статев, Добри Сл. Делев, Добри Ив. Недев, Али Ямуров, Станю Ст. Киров и Христо Илиев Коев. На 10 срещу 11 юни във Варненския затвор са обесени без съд и присъда 8 смели антифашисти от Омурташка околия: Павел Ив. Колев, Ради Тенев Йовчев, Григор Стоименов Григоров, Марин Георгиев Стоянов, Павел Рафаилов Раденков, Ангел Манасиев Новаков, Мехмед Кадилев Мехмедов и Петко Йовчев Вълчев. Само за две седмици през първата половина на юни 1944 г. във Варненския край са убити от фашистките палачи на Багряновото правителство 35 антифашисти. Нима тези потресаващи факти не са в състояние да накарат да занемаят безсрамните защитници на Багряновото правителство.

Всички тези честни патриоти и граждани на България – българи, евреи, арменци и турци, дават своя скромнен принос в борбата срещу фашизма, стават саможертва за справедливата кауза на българския народ – разгром на фашизма в национален и световен мащаб. И на човек му става срамно и болно като види техните паметници, паметни плочи и знаци съборени, обезобразени – варварски унищожени. Нима тези мъченици, отдали живота си на една справедлива кауза са виновни за всички деформации на социализма и похабяването на свелите комунистически идеали.

След удара, нанесен на антифашистките сили и най-вече на окръжната организация на БРП през май и юни, който най-осезателно се чувства в Добрич, Провадия и Варна, ОК на БРП и Щабът на зоната вземат енергични мерки да помогнат на разстроените партийни и ремсови организации, да активизират комитетите на ОФ. Всички тези задачи поставя районната партийна конференция, проведена през юни в Каварна. На конференцията се избира партийен комитет за гр. Добрич със секретар Йордан Сарафов и членове Николай Бояджиев и Васил Михайлов. На него се възлага задачата да издирва незасегнатите от провала партийни членове, да разгръща по-голяма

дейност във военните поделения, да извежда в нелегалност засрашените от арести антифашисти и пр. Утвърден е новият щаб на Втори Добруджански военен район с командир Николай Бояджиев, политкомисар Йордан Сарафов и нач-щаб Курти Панайотов. Определят се районите на действие на трите партизански чети. Във Втори Добруджански район се провеждат много партийни събрания, създават се връзки с военни паделения, изграждат се скривалища в Батовата гора, в землището между селата Иречек, Василево и Челопечене, в гората северно от с. Зимница, в околностите на Добрич, северно от с. Царевец и други.

С всеки изминат ден числеността на трите добруджански чети и на Приморския нароосвободителен отряд „Васил Левски“ нараства. Партизаните набират боен опит и се превръщат в ударна сила на антифашисткото движение. Това сериозно тевожи фашистката власт и тя предприема през май – юни 1944 г. голяма блокада на целия Коджа Балкан и редица селища от северния район. Срещу народните борци действат няколко дивизии от Трета армия и други нейни подразделения. В резултат на майско-юнската блокада е разбит Бургаският партизански отряд „Народен юмрук“ с командир Николай Лъсков. На 21 юни 1944 г. 13 партизани от този отряд се присъединяват към Приморски нарооосвободителен отряд „В.Левски“, а малко по-късно са издирени и прибрани в отряда още 10 партизани. При тежки изпитания след блокадата в с. Кипра на 24 май 1944 г. Варненската чета, след тежко сражение, водена от своя командир Иван Добрев (Странджата), се насочва към Коджа Балкан. При опит да се сдобие с храна в с. Бърдарево партизанинът Цонко Цонков е разпознат и предаден на полицията. След тежки инквизиции на 5 юни 1944 г. той е разстрелян край с. Голица. Откъсната от своите продоволствени бази, четата се изтегля в местността „Гъоз Тепе“, близо до гара Синдел и едва на 7 юли се присъединява към отряда.

Нарастналият партизански отряд започва системна работа за повишаване на политическата и бойна подготовка на партизаните и превръщането на отряда в стегната, боеспособна бойна еденици. За командир на отряда е назначен Димитър Николов (Любен), зам-командир Андрей Стойков (Премянов), политкомисар Михаил Дойчев (Дончо) и нач-щаб Атанас Александров (Герчо). В щаба влизат още Васил Дойчев – представител на Поморийския район и Михаил Кос-

тов (Владимир), на Трети Камчийски район. Към отряда се създават партийна и ремсова организации със секретари Иван Дерменджиев и Жечка Карамфилова.

Важна роля за правилното ръководство на политическата и бойно-техническата подготовка на отряда има изграденият към Щаба военен съвет. Той обсъжда планове на всички акции. За повишаване на политическата и военно-техническата подготовка функционират две школи, изнасят се беседи, пишат се и се разпостраняват много позиви и листовки, издава се вестник „Народна свобода“, редовно се слушат емисиите на радио „Хр.Ботев“ и радио „Москва“. Партизанският живот се регулира от правилник за вътрешния ред. Всички партизани полагат партизанска клетва.

Отрядът се поддържа от много ятаци, от горските кооперации в Коджа Балкан, от собственици на мелници и от стотици честни антифашисти. За да се предпази от провал, отрядът често мени своите лагери. Коджа Балкан е богат на растителен и животински свят и партизаните издържат и при най-тежките и продължителни блокади. Балканът за тях е майка закрилница.

КЪМ СМЕЛИ БОЙНИ АКЦИИ

През юли 1944 г., след двумесечна идейно-политическа и бойно-техническа подготовка, Приморският народоосвободителен отряд „В.Левски“ пристъпва към активна бойна дейност. На 13 юли е проведена наказателна акция в с. Ново Еркеч, Поморийско. Наказан е със смърт предателя на четирима партизани, между които и командира на отряда „Народен юмрук“ – Николай Лъсков, убити от фашистите. На 10 юли партизанска група (15 човека), начело с началник-щаба Атанас Александров (Герчо), напада военнополойската част от 30 души, намираща се в мелницата край с. Рудник. С масов огън от карабини, шмайзери, картечница и бомбени взривове партизаните с шум навлизат в сградата. Врагът е изненадан, морално сразен. Часовите и патрулните двойки не оказват съпротива и побягват. Акцията завършва с голям успех. Изпотрошени са 15 велосипеда. Партизаните вземат ценни трофеи – 21 карабини, много патрони, ръчни бомби и облеклото на жандармеристите. Смелата акция на партизаните е изненадващ удар за врага. В заповед от 22 юли 1944 г. командирът на 4-а пехотна гранична бригада сочи, че тя е „печален факт“, който

„... хвърля едно нечестно петно върху името на всички членове от състава на бригадата“. Целият личен състав е подведен под съдебна отговорност, а подофицерът – понижен в звание редник.

Акциите на отряда следват една след друга. На 16 юли група партизани под командването на Груди Янчев (Пожарски) щурмува кметското наместничество в с. Попович. Взето е оръжието на селския караул, а от бирниците (намиращи се на проверка) – 253 000 лв., като им е даден оправдателен документ. Изгорени са нарядните списъци и всички разпоредби на фашистката власт. С каруци, наети от селяните, партизаните отиват в с. Дюлино. От кметското наместничество те вземат 3 пушки и се отправят към балкана, топло приветствани от селяните.

На 19 юли 1944 г. част от отряда прекъсва германската телефонна линия Кюстенджа – Солун, минаваща край с. Дюлино. На другия ден – 20 юли, група партизани устройват засада на немски камион и раняват немски войник. На 22 юли същата група напада подвижна немска радиостанция, убива двама немски войници и опожарява радиостанцията. През нощта на 23 юли 70 партизани провеждат продоволствена акция в с. Дебелец, Варненско. Селото е блокирано и партизаните се пръскат по домовете, разговарят с жителите на селото. Доброволно са събрани няколко каруци с храна. Цялото село, начело с кметския наместник изпращат партизаните няколко километра извън селото. На 24 юли партизанска група напада и унищожава германска радиостанция в Еминската планина. След тази акция всички германци напускат опорните си бази в този район. На 25 юли целият отряд провежда акция в с. Раковец (сега Гроздево), Провадийско, състоящо се от 800 къщи. Партизаните слизат в селото привечер. Едва в центъра на селото те са забелязани от един полицаи, който прави усилия да влезе в телефонна връзка с Провадия. За да осуетят тази връзка партизаните хвърлят бомба в помещението. Тази пукотевица е сигнал за фашистите, които бързо се укриват. Зловени са само горският и Атанас Иванов – Сургуча, един от виновниците за убийството на Гроздю Желев. Няколко полицаи откриват огън, но с няколко откоса картечарят Илменски ги заставя да замлъкнат. Селото е овладяно. Взети са 15 пушки и много патрони. На голям общоселски митинг говори политкомисарят на зоната Демир Борачев. Военният трибунал осъжда петима отявлени фашисти, но населението потвърждава

само две смъртни присъди – на горския стражар и на Сургуча. Плененият горски стражар успява да се развърже и се укрива в тъмнината. Атанас Иванов – Сургуча е разстрелян край селото. На разсъмване отрядът се изтегля, придружен от 10 каруци храна – брашно, сирене (взето от селската мандра) и други хранителни продукти. Отрядът е застигнат от жандармерийска част. Завързва се ожесточен бой. Под стремителните атаки на партизаните жандармеристите отстъпват, като са убити 5 души и 6 са ранени. В боя е тежко ранен командирът на отряда Димитър Георгиев (Любен). На негово място е назначен Атанас Александров (Герчо). След акцията в Раковец от уплаха и страх от възмездие кметът на селото подава оставка. Последват го и кметовете от съседните села. Из Варненския край плъзва слух, че в Коджа Балкан действат 1000 партизани, а в същото време огрядът не надхвърля 150 души. На 28 и 29 юли две групи партизани провеждат наказателна акция в с. Юнец, Варненско, и Бърдарево, Поморийско. В края на юли и началото на август се извършва масовизация на оряда. Освен 10-те партизани от Раковец, към отряда се присъединяват осем души от с. Солник, 9 души от Приселци и съседните села, няколко души от с. Долен Чифлик и 9 души политзатворници, избягали от Варненския затвор.

На 7 срещу 8 август 17 партизани провеждат наказателна акция в с. Бърдарево и наказват със смърт предателя Димитър Пеев. Партизаните се оттеглят с 3 каруци продукти. Към тях се присъединяват 10 селяни, антифашисти. Слабо образовани и идейно неукрепнали, те създават много грижи на отряда, а някои от тях извършват предателство.

Завземането на с. Раковец от партизаните е тежък удар върху фашистката власт. В доклада си до Министерството на вътрешните работи Областният управител в Шумен пише, че акцията става „паметна със своята дързост“. Това кара фашистките сили в областта да съсредоточат всички свои сили за разгрома на отряда. Блокиран е целия Коджа Балкан – районът между селата Раковец, Рудник, Старо Оряхово, Долен Чифлик, Яворово, Аспарухово, Емирово, Ясеново Козичино, Паницово, Дюлино, Обзор, Солник, Бърдарево, Голица и други.

На 11 август след осуетяване на акцията в Сини вир, една група от 13 партизани устройва засада на челна жандармерийска част.

Жандармеристите са изненадани и са принудени да се предадат. В ръцете на партизаните попада цялото им бойно снаряжение и облеклото им. Преоблечени като войници, партизаните посрещат главните сили на противника. Завързва се ожесточен бой и между два вражески взвода, които си нанасят тежки загуби. Жандармеристите дават 40 жертви и много ранени. В този бой загива Васил Тодоров (Асен), командир на рота в отряда. Преди голямата блокада на 13 август отрядът отрядът се прехвърля в горския развѣдник „Шерба“. Разузнавателната група от 7 Преславски полк, начело с майор Севов, се натъква на него. В този кратък ожесточен бой цялата група е унищожена, но загива и командирът на отряда Атанас Александров (Герчо). За отряда настъпват дни на тежки изпитания. Той се установява на лагер в местността „Орлов камък“, близо до с. Горен Чифлик. На 18 август отрядът изненадащо е нападат. Първият удар поемат часовите Жечка Карамфилова (Лена) и Петър Маринов (Савата). Жандармеристите дълго се гаврят с безжизненото тяло на Жечка и след като я нарязват на парчета, я изгарят. За да не попадне жив в ръцете на врага, раненият Петър Маринов, при изтеглянето на отряда се самоубива. Отрядът се отскубва от обкръжението. За да прикрива оттеглянето на отряда, щабът оставя една група от 18 бойци, за да задържат противника. Неможейки да застигне отряда, групата, начело с Андрей Премянов, се обособява като самостоятелна бойна единица. Тя започва диверсионни действия, за да привлече вниманието на противника и облекчи положението на отряда. Групата на Премянов преминава река Камчия и се установява в землището на с. Аврен. Партизаните се свързват със секретаря на РК на РМС Михо Лефтеров, който организира снабдяването им с храна. Потърсена е връзка с добруджанската чета „Велико Маринов“, която след няколко дни се обединява с групата на Премянов. Новосформираната бойна единица се обособява в партизански отряд с командир Йордан Костов (Андрей), пом-командир Андрей Стойков (Премянов) и политкомисар Милчо Алексиев (Странджата). Общото и военно ръководство се осъществява от Иван Добрев (Странджата), зам-командир на зоната.

През втората половина на август 1944 г. главните сили на отряд „Васил Левски“ продължават борбата с многочисления и добре въоръжен противник, попадайки от засада на засада. Отрядът пра-

ви опит да излезе от блокадата в местността „Сухия дол“, близо до с. Бровец. На 24 срещу 25 август обаче партизаните се натъкват на засада. Противникът открива огън на седем крачки от челната колона. По даден им сигнал, партизаните не отговарят със стрелба и се укриват в тъмнината. Отрядът се разделя на 6 части, които до 7 септември действат самостоятелно. В блокирания район остават 9 партизани, между които и политкомисарят на Х ВОЗ Демир Борачев. Те отстояват огнения обръч 12 дни, без връзка и продоволствие, със слабо въоръжение.

Малката партизанска група, водена от Михаил Дойчев – политкомисар и по-голямата група на Георги Ат. Филипов (Страхил) се обединяват в самостоятелна бойна единица с командир Георги Филипов и политкомисар Михайл Дойчев. Четата се свързва с ятаците от Солник и Дюлино.

През нощта на 24 и 25 август основното ядро на отряда излиза от блокирания район и се отправя към Айтоската планина. На общо събрание за командир е избран Иван Гологачев, а за политкомисар Кирил Горов.

На 19 август след разпокъсването на отряда Щабът възлага на Мих. Костов, командир на Трети Камчийски район и на партизанина Васил Димчев да стигнат до селата Рудник, Господиново, Дюлино, Приселци и Обзор. Те успешно излизат от блокадата, достигат зеленчуковата градина край с. Господиново – сборния пункт на отряда. С помощта на ятаците от съседните села те събират 25 партизани, осигуряват прехраната и провеждат политическа акция в с. Приселци, Поморийско, за да отвлекат вниманието на противника и облекчат тежкото състояние на главните сили на отряда. Политическата акция, започнала с общоселски митинг, завършва с обща трапеза. Селяните спонтанно изразяват голямата си любов към партизаните, към тяхната справедлива борба. Акцията повдига духа на населението от Приморския край, подготвя го психически за предстоящите събития.

ПОДГОТОВКА И ПРОВЕЖДАНЕ НА ВЪОРЪЖЕНО ВЪСТАНИЕ

През лятото на 1944 г. политическата криза в България се изостри до краен редел. На 6 юни САЩ и Англия откриват Втори фронт и започват настъпление в Европа за пълния разгром на фашистка

Германия. След успешното провеждане на Яш-Кишиневската операция и освобождаването на Румъния от съветските войски монархо-фашистката клика у нас е поставена в безизходно положение. Назряват условията за победата на въоръженото въстание.

На 26 август 1944 г. ЦК на БРП приема Окръжно № 4, отправено до ръководствата, организациите и всички членове на БРП, в което се поставят нетложните задачи да се вдигнат народните маси за смъкване на монархо-фашистката диктатура. С още по-голяма яснота и конкретност тези задачи са поставени в писмото-директива на Г. Димитров от 27 август до ЦК на БРП.

Всестранната подготовка на въоръженото въстание във Варненския край се извършва от окръжните комитети на БРП и Отечествения фронт, Щабът на X ВОЗ – Приморският народоосвободителен отряд „В.Левски“ и всички антифашистки сили.

Изправени пред трета национална катастрофа регентите и управляващите фашистки среди правят последна маневра. Назначено е правителството на десния земеделец Константин Муравиев, формирано от средите на дясната бържоазна опозиция. То идва на власт на 1 септември 1944 г. в името на редица демократични обещания, нито едно от които до 9 септември не изпълни. Поради дясната му ориентация, НК на Отечествения фронт отказа да участва в него.

След като съветските войски достигнаха до българската граница, т.е. в непосредствена близост до Варненския край, пред антифашистките сили възниква отговорната задача – да следят динамиката на събитията и победния ход на Съветската армия и съобразно с тях в най-подходящ момент да възглавяват борбата на трудещите се, обединени в Отечествения фронт, да ги поведат на въоръжено въстание за установяване на народнодемократична власт. Много комитети на Отечествения фронт се масовизират. Те активизират своята дейност, разпространяват централни и местни позиви, извършват широка разяснителна работа сред населението. В края на август и началото на септември на различни участъци Приморският народоосвободителен отряд „В.Левски“ води тежки сражения с войска, полиция и жандармерия. Наказателни и снабдителни акции провеждат партизански единици в с. Кипра, гара Разделна и в с. Божурово, Добричко.

На 6 септември в дома на Коста Петров (Касапчето) във Варна се провежда последното нелегално заседание на ОК на БРП. На него

пълномощникът на ЦК на БРП Стоян Караджов разяснява задачите, поставени от ЦК в окръжно № 4. На заседанието се взема решение да се организира обща стачка и манифестация на работниците и трудещите се от града за освобождение на политзатворниците и установяване властта на Отечествения фронт, незабавно да се размножи манифестът на Националния комитет на Отечествения фронт към българския народ и да се разпострани в целия Варненски район.

През нощта на 7 срещу 8 септември 1944 г. антифашистите във Варна и близките села разпространяват манифеста на НК на ОФ и други агитационни материали. Голяма част от тези материали са размножени на ръка от варненските политзатворници. В духа на манифеста на НК на ОФ окръжните комитети на БРП отправят възвание до всички трудещи се. Под ръководството и знамето на Отечествения фронт, се казва във възванието, да се разгаря борбата на селяните за овладяване на селата в името на основните искания, залегнали в програмата на Отечествения фронт. Възванието послужи като сигнал за организиране на масова демонстрация пред вратите на затвора. Манифестацията трябваше да започне с освобождаването на политзатворниците и да продължи към града. Акцията за освобождаването на политзатворниците е грижливо подготвена. Тези близо 800 пленници на фашистката власт трябваше да излязат от затвора с помощ от вън, като се подготвят да ликвидират евентуална съпротива на вътрешната охрана. Към 6-7 септември, под влиянието на международната и вътрешна обстановка се чувства значителна промяна. Вратите на килиите са денонощно отворени, надзорът върху тях отслабва. Надзирателите вече търсят контакти с политзатворниците, страхувайки се от народното възмездие. Затворническият колектив, ръководен от Стоян Павлов Тумангелов, спечелва охраняващите затвора матроски части.

На 8 септември 1944 г. в разгара на подготовката на акцията идва вестта, предадена по радио София, че правителството на К. Муравиев дава амнистия на политическите затворници. Местните власти във Варна обаче отказват да изпълнят правителственото нареждане. Народното негодуване неудържимо расте и на 8 септември то избухва с необикновена сила. Рано сутринта пред вратите на затвора се стича хиляден народ – антифашисти от Варна и околните села. Акцията се ръководи от Георги Костов (Левака), член на ОК на БРП с

общ отговорник Ламбо Теолов, секретар на комитета. По настояване на възбуденото гражданство Георги Костов настоява пред затворническата управа за освобождаване на политзатворниците. Мисията на делегираните представители на манифестантите, начело с народния представител Ан. Къдрев, Вяра Македонска, член на нелегалния ОК на ОФ и др., до прокурора с настояване за незабавно освобождаване на политзатворниците също завършва безуспешно. Изпадайки в панически страх, местните управници, за да разпръснат демонстрантите, дават въздушна тревога. Ликуващият народ обаче не се стряска. Узнал, че съветските войски са навлезли в наша територия, щурмува железните врати на затвора. Георги Костов дава няколко изстрела, които са сигнал за решително настъпление. Натискът от вън и от вътре става толкова силен, че вратите се отварят. Осемстотин политзатворници, в мнозинството си млади хора, подлагани години наред от фашистката власт на морален и физически тормоз, се вливат с мощно „ура“ в развълнуваното човешко море. Петхилядната манифестация се отправя към близкото гробище, за да отдаде почит към загиналите народни борци. Колоната манифестанти носи портрети на ветерана на работническото движение Аврам Гачев, член на ЦК на РП, и народофронтовския народен представител, починал вследствие на непоносимите условия на живот в концлагерите. Възбудените манифестанти носят десетина плакати, подготвени от политзатворниците. В този момент над града прелетява съветски самолет, поздравен с възгласи от народа. На гробището слово произнася Бойчо Желев – бивш районен секретар на БРП в Провадия, Дана Мурадаларска – политзатворничка, и присъединилият се към демонстрантите матрос Петър Калчев.

Преценявайки трезво обстановката, Георги Костов призова народа да завземе властта във Варна. Неговите думи получават решително одобрение от хилядите манифестанти. След това колоната се отправя към центъра на града. За кратко време е завзета Варненската община, където в една от стаите са събрани варненските управници. Народният гняв се стоварва върху ген. Христов – убит от влезлите в сградата политзатворници.

От балкона на старата община, където застават членовете на нелегалните окръжни комитети на Отечествения фронт и БРП, пред многохиляден митинг на ОФ се обявява установяването на народно-

демократичната власт. Последните думи на оратора са прекъснати от грохота на съветските бойни коли, спрели на пощада. С неудържим възторг и въодушевление, с прегръдки, цветя и сълзи на очи варненци посрещат съветските освободители.

В същият ден – 8 септември, бойни единици на съветския флот под командването на кап. първи ранг Деревянко, кап. втори ранг Ратнер и майор Катанов влизат във варненското пристанище, възторжено посрещнати от народа.

След проведения митинг и посрещането на първите съветски части продължава завземането на административните учреждения, полицейските участъци и други опорни пунктове на фашистката власт. Групи политзатворници се изпращат в други селища на варненския край, които с подкрепата на местните сили установяват властта на Отечествения фронт.

На 8 септември новата отечественофронтowska власт е установена в Добрич, Каварна, Балчик, с.Новградец (сега гр. Суворово), Провадия, Вълчи дол (сега гр. Вълчи дол) и много други селища.

В Камчийския район властта на Отечествения фронт се установява още на 8 и 9 септември с помощта на Приморски народосвободиелен отряд „Васил Левски“.

Въоръженото въстание във Варна и Варненския край получава голяма сила и размах след навлизането на Съветската армия на българска територия. За въвлечането на широките народни маси във въоръженото въстание допринася и обръщението на ген. Толбухин до българския народ, в което се казва: „Червената армия няма намерение да воюва с братския народ и неговата армия, тъй като тя счита българския народ за братски народ. Червената армия има една задача – да разбие немците и да ускори настъпването на всеобщ мир“.

На 8 септември след обед Окръжният комитет на ОФ излезе с манифест към варненското население, предаден по радио Варна. Манифестът завършва с призива: „Българи, вдигнете се на крак и с оръжие в ръка установявайте властта на Отечествения фронт“. Този призив оказва огромно въздействие на населението от цяла Североизточна България.

След падането на тоталитарния режим в България през 1989 година псевдоисторици се мъчат да отрекат антифашистката борба и да сведат Деветосептемврийското въстание до военен преврат, да

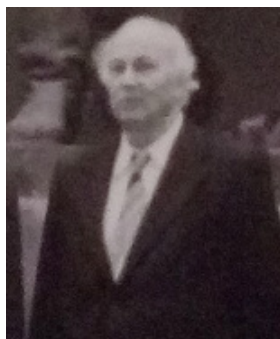
уязвят освободителната мисия на Съветската армия. Българският опит безспорно доказва, че военните преврати у нас (1923, 1934г.) се извършват от заговорници – генерали, с прякото участие на армията. Във Варна и Варненския край въоръженото въстание побеждава още на 8 септември, преди идването на Съветската армия. Въстаналият народ, подпомогат от освободените политзатворници (а в Камчийския край и Добруджа от партизаните) смъква фашистката власт и установява новата народна власт. Най-гнусна клевета е, че Съветската армия установява новата народна власт в България. Фактите опровергават тези фалшификации. На 10 септември 1944 год. по настояване на съветското командване в града, за да предпази антифашистките сили от леви увлечения са върнати старите управници на Варна. А току що пристигналият в града партизански отряд, топло приветстван от варненци, също по настояване на съветското командване, си предаде оръжието. Благодарение на това във Варна и Варненския край не се допускат своеволни действия, не е убит нито един гражданин.

Антифашисткото движение във Варненския край 1941-1944 год. понася много трудности и дава скъпи жертви. Във фашистките затвори попадат 425 антифашисти, а през концлагерите, преминават 265 души, много от които по няколко пъти. На територията на Х ВОЗ действуват 7 партизански чети и два партизански отряда – „В.Левски“ и Приморският народоосвободителен отряд „В.Левски“ от района на с. Аврен наброяващ 160 души, а заедно с бойците от добруджанските чети броят на партизаните достига близо 200 души.

Създаването и масовизирането на партизанското движение бе немислимо без ценната помощ и подкрепа на ятаците и помагачите, чийто брой надхвърля 500 души. Във Варна те са главно от средите на работническата класа, а в селските райони – от бедни и средни селяни. В Добруджа и заможни селяни оказват материална помощ на партизанското движение. Жертва на фашисткия терор стават 104 антифашисти, между които секретарите на ОК на БРП – Георги Петлешев, Стойко Иванов Пеев; членовете на комитета Янко Костов, Станко Стайков, Добри Атанасов (Орлов), Хараламби Дончев, Янко Карагяуров, много секретари на РК на БРП, партизани и ятаци – самоотвержени антифашисти. Техният героичен подвиг, безпределната им любов и преданност към народа и Родината са достоен пример за днешните и идните поколения. Нека тяхната саможертва в антифашистката борба

в името на свободна и демократична България разтърси съвестта на съвременните фалшификатори на историята и набедени деморати, които отричат тази светла страница от историята на българския народ.

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ЛАМБО ТЕОЛОВ – БИВШ СЕКРЕТАР НА ОК НА БРП И КОМАНДИР НА X ВОЗ

Ламбо Теолов

След Яшко-Кишиневската операция Съветската армия навлезе в Румъния и стремително се движеше към границите на България. Многогодишната работа, борбата и жертвите на комунисти, земеделци, истински патриоти антифашисти даваше своите плодове. Варна и целият окръг се вдигна на борба за народна отечественофронтowska власт.

В навечерието на историческата развръзка на многолетната борба на българския народ за свободно и справедливо общество ЦК на БРП разпрати Окръжно № 4, а НК на ОФ се обърна с Манифест към българския народ. С обръщение и заповед към въстанническите сили излезе и Щабът на НОВА. Те призоваха българския народ на въоръжена борба за сваляне на престъпната фашистка власт и установаване властта на Отечествения фронт, за скъсване с фашистка Германия, за спасяване на Родината ни България от нова национална катастрофа. Настъпи часът на решителния поврат. Народът – работниците и селяните, трудовите хора се отзоваха на Манифеста на Отечествения фронт, за един ден властта на ОФ се установи в целия окръг, навсякъде сваляха старите управници и назначаваха отечественофронтовци.

На 8 септември работниците от кораборемонтните предприятия, пристанището и другите фабрики, всички патриоти и честни хора на Варна се отправиха към затвора да освобождават своите близки – повече от 800 души младежи политически затворници. Под напора на демонстрантите и политзатворниците вратите на затвора са разбити. Демонстрантите и затворниците се сливат в една колона. На траурен митинг пред гробовете на обесените другари те отдават почит на падналите в борбата с фашизма и се отправят към центъра на града да изпълнят завета на загиналите, да установят народна власт.

Настъпващата колона на освободените политзатворници и вестта за приближаващата Съветска армия хвърлиха в паника варненската полиция. Най-окървавеният тичаха към турската граница, начело с генерала-палач Христов, крояха планове как да останат на власт, докато отmine Съветската армия и дойде обещаното им подкрепление през турската граница (от юг), те обсъждаха фалшиво приветствие към Съветската армия. В същото време генералът е дал разпореждане на офицера Мишляков, командвал разстрела в морето, да „посрещне“ демонстрацията на политзатворниците и народа с една тежкокартечна рота. Народната мъдрост и родолюбието на войниците спасиха младите политзатворници от кръвопролитие. Войниците отказаха да изпълнят заповедта на генерала. Същото стана и в Коджа Балкан, където по заповед на същият генерал армията трябваше да унищожи партизаните. Фашистките управници на града бяха арестувани от въстаниците. Ръководството на въстанието, партийно, отечественофронтовско и младежко от балкона на общината обявиха пред ликуващите варненци свалянето на старата и установяването властта на Отечествения фронт. Прочетен беше Манифестът на Националния комитет на Отечествения фронт в името на чиято програма идваше новата власт. Многохилядният народ на площада горещо приветстваше победата на въстанието и новото ръководство на града и окръга. Откъм улица „Преславска“ с нарастваща сила се донесе тътен. По шосето от Добрич пристигнаха освободителите. Първите части на Червената армия бяха вече в града. Хилядното мнозинство се втурна да ги посрещне. Братските прегръдки и сълзите не можеха да изразят натрупаната мъка дългите години на фашистката робия...

Днес, спомняйки си антифашистката съпротива и загиналите в бой народни синове и дъщери, ние не можем без гняв да гледаме и слушаме лицемерния плач на оцелелите монархофашисти и новите им попълнения, които със съдействието на ретроградни тълкователи на историята ни се напъват да защитят престъплението на българския фашизъм и самото понятие монархофашизъм, обявявайки въстанието за преврат, освобождението за окупация, въстаналите за терористи. Надеждите им за връщане назад са напразни. Историята назад не се връща. Народът ни е тръгнал решително да изгражда демократична България, свободно и справедливо общество в нея и този

плач не ще го върне никога вече...

Нова снимка от района.варненска.

ЖИВИ В СЪРЦАТА

ГЕОРГИ ДИМИТРОВ ПЕТЛЕШЕВ

Роден на 7 април 1913 г. в с. Аксаково, Варненски окръг. През 1927 г. завършва основно образование и идва във Варна. Учи шапкарски занаят, а след 6-7 месеца става шивашки работник. На 16-годишна възраст участва в занаятчийска стачка. Член на РМС е от 1928 година. Наскоро след това е привлечен за член на Окръжния комитет на РМС, а от 1932 до 1934 г. е негов секретар. Развива ктивна революционна дейност. Ръководител е на голямата ученическа стачка през 1932 г. Полицията разкрива дейността му и го въдворява в с. Аксаково, без право да се връща в града. Георги избягва от селото и започва работа във въжената фабрика във Варна. Открит е от полицията и е принуден да замине за Русе, където се свързва с Йордан Лютибродски. Двамата развиват активна организационна дейност, съживяват ремсовата организация в града, но биват заподозряни от полицията и през есента на 1934 г. са арестувани. Георги Петлешев е бит много жестоко, не признава нищо и по липса на доказателства е освободен. Връща се във Варна, където отново се включва в организационната борба. Член е на Окръжния комитет на БРП и секретар

на Първи индустриален район. На 24 февруари 1935 г. е задържан във връзка с големия провал на Окръжния комитет на БРП. Фашистският съд го осъжда на 10 години строг тъмничен затвор. Петлешев използва времето, прекарано в затвора, за задълбочено изучаване на марксистко-ленинското учение. През 1940 година той излиза от затвора с думите: „Българското работничество няма да бъде освободено, докато не разполага с професионални борци.“ Завърнал се във Варна, той пак е член на Окръжния комитет на БРП, а от 1941 г. е секретар на комитета. Под негово ръководство започва подготовка за въоръжена борба, събира се оръжие, определят се нелегални квартири и др. На 28 август 1941 г. той провежда разширена партийна конференция в гората край с. Аксаково, където се поставят бойни задачи за оказване активна съпротива на фашизма. От тази дата Петлешев е нелегален. Той продължава да ръководи окръжната партийна организация. Окръжният комитет на партията взема сериозни мерки за укриването му и създава условия за спазването на строго конспиративните принципи.

В края на 1941 г. Георги Петлешев, Атанас Александров (Герчо) и Илия Димитров (Илийката) учредяват първата партизанска чета. Малко по-късно към тях се присъединява и Нанко Недев. Новата 1942 г. нелегалните посрещат в с. Водица. Суровата зима благоприятства за разгръщането на организационна работа. Петлешев обикаля селата, помага на партийните ръководства и на Районния комитет на партията за укрепването на първичните партийни организации и за създаване на нови. През февруари 1942 г. Петлешев получава задочна смъртна присъда от Шуменския военно-полеви съд и минава в дълбока нелегалност. В началото на май във Варна става провал и полицията се насочва към с. Водица. На 4 май 1942 г. партизанската чета е обградена от полицията в с. Водица. Там в неравен бой с врага загива нейният командир Георги Петлешев.

СТОЙКО ИВАНОВ ПЕЕВ

Пламенният младежки и партийен ръководител Стойко Пеев е роден на 18 ноември 1910 г. в с. Белослав, Варненски окръг, в бедно работническо семейство. От малък остава сирак. Още незавършил основното си образование, той идва във Варна да учи занаят. Тежкият чирашки живот довежда Стойко в редовете на синдикалната

секция на шивашките работници и Работническия младежки съюз (РМС). Отзивчив към другарите си, енергичен и самоотвержен в борбата, той бързо израства като ръководител на шивашките работници и деен младежки организатор. Под негово ръководство се провеждат редица стачки в града, засилва се движението в помощ на безработните. Дейността му обаче не остава скрита от полицията. Започват чести арести, побоища, интернирания, които го принуждават през 1929 г. да се пресили в Стара Загора. Тук той развива активна синдикална и младежка дейност. Скоро става любимец на ремсовата младеж и е избран за секретар на Окръжния комитет на РМС в Стара Загора. През 1932 г. Стойко Пеев се завръща във Варна. Избран е за секретар на Окръжния комитет на БКМС и неуморно работи във военния отдел на Окр. комитет на БКП, изгражда в казармата войнишки ядки, организира нелегалната работа сред войниците. Арестите и побоищата над него зачестяват. През 1933 г. той отново е принуден да напусне града поради направените разкрития по време на моряшката конспирация и заминава за Стара Загора. През януари 1934 г. Стойко Пеев е докаран под полицейски конвой във Варна и е изправен пред съда. По делото получава смъртна присъда, заменена в последствие с доживотен затвор. Той прекарва 8 години във Варненския, Сливенския и Плевенския затвор и въпреки тежките условия на живот, работи неуморно за своето самообразование.

Излязъл на свобода през 1941 г., Стойко Пеев отново се включва в революционните борби на варненската организация. Влиза в състава на Окръжния комитет на БРП, завежда военната комисия при него, поддържа връзки с ЦК на партията, ръководи конспиративната работа в армията, организира бойни групи. От края на 1941 г. Стойко Пеев е секретар на Окръжния комитет на БРП във Варна. Под негово ръководство започва организирането на Отечественофронтовските комитети. Разностранната му революционна дейност в служба на партията и народа е подло прекъсната. На 9 ноември 1942 г. Стойко Пеев е разкрит и арестуван. В продължение на две седмици палачите го подлагат на неописуеми мъчения, но не успяват да изтръгнат от него никакви признания. Фашистският съд го осъжда на смърт чрез обесване. На 30 декември 1942 г. в двора на Шуменския затвор секретарят на Окръжния комитет на БРП във Варна Стойко

Иванов Пеев загива достойно като комунист.

Георги Петлешев

Стойко Пеев

Георги Григоров

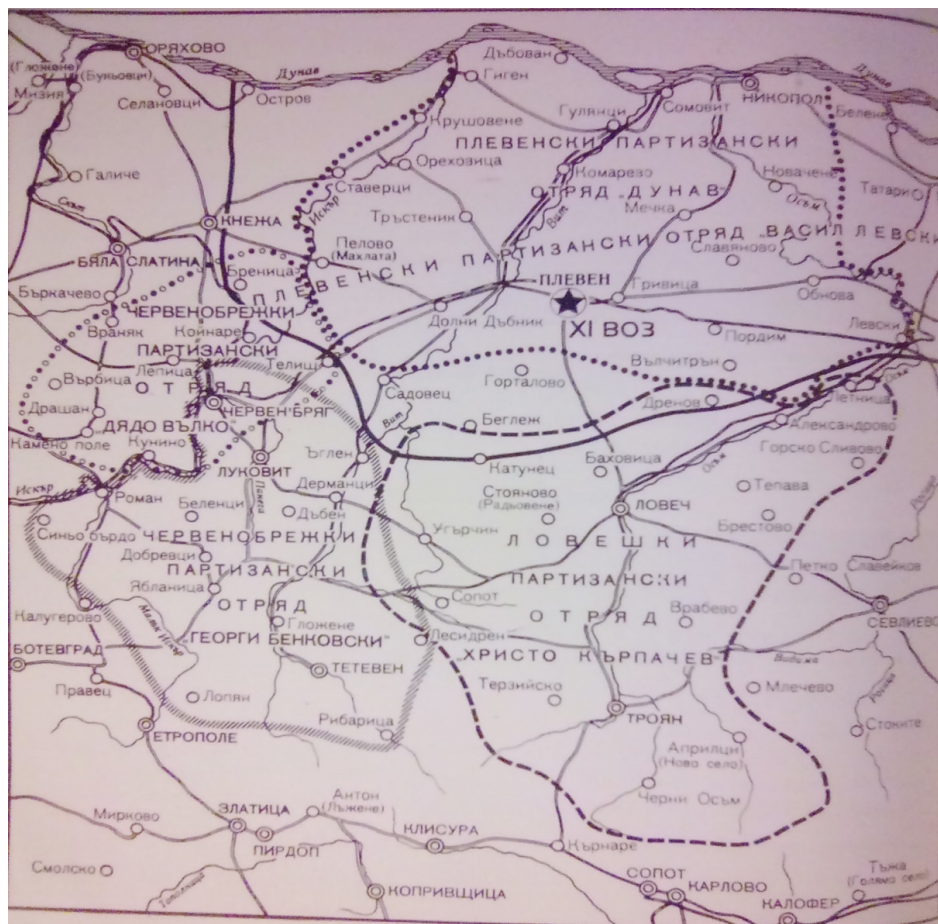

Аврам Гачев

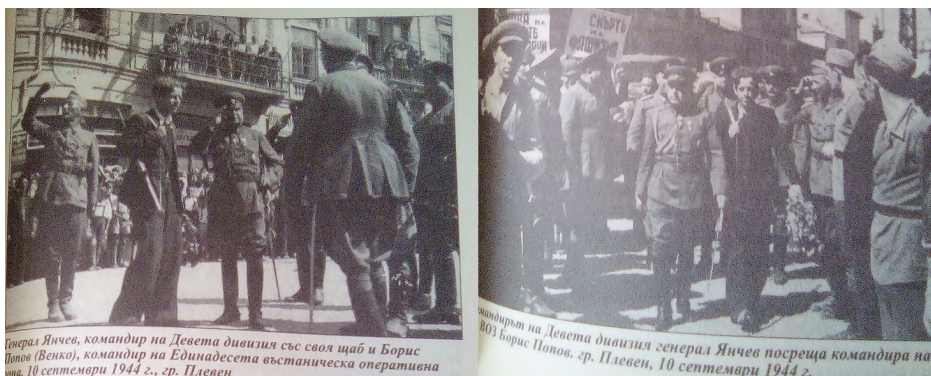
Атанас Александров

ЕДИНАДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ПЛЕВЕН

Единадесета ВОЗ обхващаше територията на Плевенски и Червенобрежки партиен окръг с център гр. Плевен. Тук действаха: Ловешки партизански отряд „Христо Кърпачев“, Плевенските партизански отряди „В.Левски“ и „Дунав“ и Червенобрежките партизански отряди „Г.Бенковски“ и „Дядо Вълко“.

УВОДНИ ДУМИ

Генерал Янчев, командир на Девета дивизия със своя щаб и Борис Попов (Венко), командир на Единадесета въстаническа оперативна зона, 10 септември 1944 г., гр. Плевен

Командирът на Девета дивизия генерал Янчев посреща командира на XI ВОЗ Борис Попов, гр. Плевен, 10 септември 1944 г.

Въоръжената антифашистка борба в България през 1941-1944 г. е един от най-тежките и героични периоди в многовековната ни история. Тя се разгърна при крайно неизгодни обективни условия, породени от съюза с хитлеристка Германия. За разлика от партизанските действия в окупираните територии на СССР, Югославия, Гърция и други страни, условията в България бяха по-различни. Липсваха военни специалисти, особено в началния етап на борбата. Въоръжаването на партизанските единици в Плевенската зона беше едно от най-трудните. Снабдяването с оръжие и боеприпаси ставаше най-вече при провежданите акции. Напразни останаха очакванията за спускане на оръжие от съюзнически самолети в определени райони на зоната. Въоръжената борба в XI ВОЗ се затрудняваше от равнинния терен в Плевенско-Никополския и Червенобрежкия район. Това налагаше формирането на малки по състав, маневрено способни партизански единици, които провеждат акции съвместно с бойните групи.

Труден беше пътят на въоръжената борба в последния неравен двубой с фашизма. Убийците кръстосваха по градове и села, палеха къщи, инквизираха и убиваха без съд десетки антифашисти. Но народните бойци посрещаха мъченията и смъртта с мъжествена трудност и в името на човешката справедливост. Те съзнаваха, че борбата и саможертвата им са част от усилията на антихитлеристката коалиция и най-вече на тежката борба, която води Съветската армия на Източния фронт.

БРП беше партията, която възглави жестоката борба против фашизма и даде най-много жертви. Под знамето на Отечествения фронт

тя участва в борбата съвместно с най-преданните членове на БЗНС.

Значителен дял в антифашистката съпротива имат окръжните организации на БРП и РМС в Плевен и Червен бряг, всички антифашистки и демократични сили на територията на двата окръга. Тази величава борба е описана в редица мемоарни книги, брошури, отделни спомени в сборници, в периодичния ежедневен печат. Авторите са ръководни дейци взели активно участие в суровата борба. Техните спомени представляват ценен извор за по-пълно осветляване на борбата в този регион на Централна Северна България.

Настоящата разработка има за цел, на основата на архивни източници, на монографии, на публикувани и непубликувани спомени да се даде обобщен вид и исторически вярно изложение за въоръжената антифашистка борба на територията на Единадесета въстаническа оперативна зона, да се покажат главните етапи на тази борба, нейните успехи и слабости.

1. ВЪЗПРИЕМАНЕ И ПРОВЕЖДАНЕ КУРСА КЪМ ВЪОРЪЖЕНА БОРБА.

Курсът за въоръжена антифашистка борба се възприема в Плевен, Червен бряг и Ловеч като правилен и необходим. Вземат се мерки за опазване на ръководните кадри. Организационно цялата работа се поставя на нелегални основи и се вменява с дълг на всички дейци да спазват принципите на конспирацията.

Плевенският партиен окръг по тава време обхваща територията на Плевенска, Никополска, Ловешка и Троянска околия. В Плевенска и Никополска околия действат по 9 районни комитети на партията и РМС. В Ловешка и Троянска околия функционират околийски комитети, които се ръководят от Окръжния комитет в Плевен. В Ловешка околия има обособени райони, за които отговарят отделни членове на околийските комитети на партията и РМС.

В Червенобрежкия окръг, които обхваща Луковитска, Тетевенска и част от Белослатинска и Ботевградска околия, действат по 6 районни комитети на РМС и партията.

През целия период на въоръжената антифашистка борба съставите на комитетите и ръководството на партийните и ремсовите организации постоянно се променят поради честите арести, интернирания, мобилизации и попадане в затвора на ръководни дейци. Това

затруднява твърде много тяхната работа.

Революционните традиции, които наследиха антифашистите от двата окръга послужиха като неизчерпаем извор на сили и воля за борба.

На 26 юни 1941 г. Плевенският окръжен комитет на партията под ръководството на секретаря Коста Златарев провежда заседание. На него представителят на ЦК на БРП Борис Богданов сменя решението за въоръжена борба. Той обосновава задачите за организационно затягане на комитетите и организациите, напомня за мерките по опазване на кадрите.

На едно от заседанията си Плевенският окръжен комитет изгражда военна комисия с ръководител Васил Г. Топалски и членове Слави Алексиев, Илия Кукуш и Васил П. Топалски. Членовете на Окръжния комитет се заемат с разясняване курса на въоръжената борба пред околийските и районните комитети в окръга.

Към края на юни за Ловеч заминава Васил Г. Топалски. В дома на секретаря на Околийския комитет Цачо Сяров се провежда заседание, на което Топалски сменя решението за въоръжена борба. Поставя се въпросът за намиране на нелегални квартири. Дават се указания за създаване на връзки с казармата и за набавяне на оръжие.

По същото време Коста Златарев провежда конференция в Пордимския район. На нея се разяснява партийният курс и се поставят конкретни задачи – саботиране на реквизициите, събиране на оръжие и намиране на нелегални квартири.

На 2 юли 1941 г. Окръжният комитет на РМС в Плевен провежда заседание, на което Живко Живков от ЦК на РМС запознава присъстващите с новия курс и дава подробни указания за неговото провеждане. Поставя задачи за създаване на бойни групи. По негова препоръка в състава на Окръжния комитет на РМС е включен Иван Вълов. След интернирането на Любен Цветанов на 3 юли 1941 г., секретар на Окръжния комитет на РМС става Цветан Спасов. През пролетта на 1942 г. той заминава за София и секретар става Иван Вълов. На този пост Иван Вълов е до арестуването му през февруари 1943 г. Цветан Спасов отново е секретар от ноември 1943 г. до убийството му през февруари 1944 г. Секретарите на ОК на РМС са и членове на ОК на БРП.

В началото на юли по инициатива на Цачо Сяров и Христо Кър-

пачев в Ловеч се провежда второ заседание на Околийския комитет на партията. Обсъждат се въпросите за укрепване на организациите, за снабдяване с оръжие и ускоряване подготовката за въоръжена борба. Членовете на комитета разпределят районите помежду си, като Кърпачев взема североизточния район, Петър Нешев – западния Тодор Тодоров – югоизточния. Коста Владински отговаря за разпространението на нелегалния печат. Петър Мишев като секретар на Околийския комитет на РМС отговаря за младежката работа.

Към средата на август 1941 г. в Червен бряг пристига Цветана Керанова от ЦК на БРП. Тя се свързва с члена на Окръжния комитет Вълчо Химирски, запознава го с партийния курс и дава указания за опазване на партийните кадри. Химирски установява връзка с останалите членове Окръжния комитет, на който сменя указанията на ЦК. Набелязват се конкретни задачи.

През август ЦК на РМС изпраща в Плевен като свой пълномощник към Окр. Комитет на РМС Иван Ивански. С помощта на Цветан Спасов, Ленин Мишев и Иван Вълков той посещава редица райони на Плевенска и Никополска околия, в които провежда конференции и срещи. Ивански умело направлява работата на Окръжния комитет. Той осъществява връзки и с околийските комитети на РМС в Ловеч и Троян, където също провежда конференции.

В първите дни на август Ивански се среща с актива на РМС в Ловеч. Той запознава присъстващите с курса на партията за въоръжена борба и поставя новите задачи пред Околийския комитет. Дочо Шипков прави отчет за състоянието на РМС в околията. Членовете на комитета разпределят ремсовите райони. Петър Мишев отговаря за полския район, Георги Радев – за града, Тодор Табаков – за казармата и за профсъюзите, Дочо Шипков – за Българенския район и за училищата в града.

През август Ивански провежда конференция и в Троян, на която запознава ремсовите ръководители в града и околията с курса на партията. Решено е студентите ремсисти да окажат помощ за активизиране на младежките организации в селата. Под ръководството на Тодора Балева Троянската ремсова организация развива активна дейност. Значителна помощ оказват завръщащите се от София студенти Марин Грашнов, Дочо Съев, Васил Ватев, Милко Балев, Димитър Русинов и други.

Активна антифашистка дейност развиват учениците в средните училища в Плевен под ръководството на Борис Алексиев, Бинка Парашкевова, Надка Гъркова, Дачко Тодоров и други. Разяснителна работа против немците и българските им слуги провеждат учениците от плевенската Мъжка гимназия със секретар Георги Брайков, в луковитската гимназия със секретар Георги Панков, в луковитската Девическа гимназия със секретар Мария Гетова, в Тетевенската гимназия със секретар Иван Туйков, в Ловешката гимназия със секретар Христо Добрев.

Голямо внимание се отделя за провеждане на саботажи и диверсионни действия в предприятията и фабриките, които произвеждат продукция за фашистка Германия, по железопътния транспорт, превозващ войски, техника и продоволствие за Източния фронт. Обекти за дейност са и складовете със селскостопанска продукция, предназначена за хитлеристката армия.

Под ръководството на военните комисии се изграждат бойни групи, които от есента на 1941 г. провеждат редица акции. Бойна група в Плевен под ръководството на Ленин Мишев и Валдемир Цанов подпалват складовете с вълна на РКС „Свобода“. Бойна група начело с Христо Танов запалва сеното и сламата на държавното стопанство край с. Горна Митрополия. Подобни акции провеждат бойните групи в селата Махалата, Долни дъбник, Писарово, Бъркач, и др. Проведени са акции за прекъсване на ж.п. линията между Горни Дъбник и Телиш, между Гривица и Одърне и на телефонните връзки между Пордим и Згалево, Одърне и Каменец, Борислав и Каменец и др. В тези акции участват легални и полулегални дейци – Кръстьо Конов, Цачко Димитров, Слави Алексиев, Петър Георгиев, Тодор Николов и други.

Широко разпространени са позивните акции, които се провеждат в почти всички населени места. Такива акции се провеждат през септември 1941 г. в цяла Ловешка околия, но особено успешно преминава тя в селата Лъжене, Крушуна, Дойренци, Дренов, Деветаки и др. В Плевенско, Троянско, Червенобрежко, Луковотско се разпространяват позиви: „Вън германците от България“, „Да спасим България“, „Не щем война, искаме мир“, „Да живее славянското единство“ и др.

Действията на бойните групи и агитационната работа изострят

бдителността на фашистката власт. Тя арестува партийни и ремсови дейци. Потърсен от полицията, студентът Моньо Иванов от Крушуна, Ловешко, преминава в нелегалност на 5 септември 1941 г. Той е първият партизанин в двата партийни окръзи.

Сутринта на 19 септември 1941 г. е извършен обиск в дома на файтонджията Атанас Московски в Плевен. Там се укрива Коста Златарев. При завързалата се престрелка Златарев убива един полицейски разузнавач и прави опит да пробие вражеския обръч, но е тежко ранен и заловен. След жестоки инквизиции, той умира на 21 септември от тежките рани. Укривателят му Московски е осъден на доживотен затвор.

Полицията усилено търси Христо Кърпачев, който още през август 1941 г. се заема с издаването на нелегален вестник и подготвя печатната база. Студентът Гриша Филопов и ученичката Цанка Христова пренасят циклостилна техника и материали от София и ги предават на Кърпачев. При превозването на материалите към дома на ятака Иван Гуцев от с. Лисец, където е базата, полицията ги залавя. Христо Кърпачев и Дочо Шипков преминават в нелегалност. На съдебния процес Кърпачев получава задочна смъртна присъда, а другите 8 обвиняеми са осъдени на дългогодишен затвор.

След убийството на Коста Златарев, секретар на Окръжния комитет на партията става Васил Г. Топалски. Членове на комитета са Слави Алексиев, Фердинанд Александров, Мара Денчева и Никола Доровски. Топалски полага всички усилия за излизане от тежкото положение след загубата на Златарев. Особени усилия полага той и за активизиране дейността на районните комитети, оказва конкретна помощ на кадрите по места.

Преминалите в нелегалност дейци в Ловешко провеждат предимно организационна и агитационна работа. Кърпачев започва издаването на вестник „Истина“, чиито първи брой излиза през ноември 1941 г. По късно редакцията се премества в с. Прелом в колибата на Цанко Христов. От октомври 1942 г. започва да излиза в. „Младеж“ с редактор Христо Добрев, а от юни 1944 г. – Цоко Колев. Под редакцията на Кърпачев и с активното участие на Андрей Вълков от април 1942 г. в Ловеч се издава в. „Народна информация“. Пак под редакцията на Кърпачев от август 1942 г. излиза „Бюлетин“ на Ловешкия партиен комитет.

През есента на 1941 г. в квартирата на Христо Атанасов в Троян се настанява нелегална печатница. Под ръководството на Теодора Балева и Ангел Балев се печатат нелегални материали. През юли 1943 г. под редакцията на Марин Грашнов излиза в. „Младежко дело“ със 8 сътрудници Тончо Стаевски, Христо Добрев, Христо Радевски, Стефан Хитров, Цоко Колев и други.

В началния етап на антифашистката борба нелегалният печат има предимно информационен характер. Той запознава с положението на Източния фронт, разобличава лъжите на фашистката преса и радио, насочва кадрите към разгръщане на въоръжената борба.

Значителни усилия полагат околните организации за работата в казармите. Военната комисия в Плевен с активното участие на Слави Алексиев, Иван Ивански, Ленин Мишев и Цветан Спасов установяват връзка с войсковите части в Плевен, Никопол, Ловеч. През октомври 1941 г. Слави Алексиев и Ивански се свързват с ремсовите организации на полковете в Плевен – Цанко Кисьов, Георги Гинчев и Здравко Бойчинов. Изработен е план за работа в казармите и за изнасяне на оръжие и боеприпаси.

Още към края на 1941 г. в почти всички роти на полковете в Плевен са изградени ремсови групи. Определени са пароли и време за предаване на оръжие и боеприпаси. На една от срещите канд. поддоф. Цанко Кисьов предава на Ивански 30 патрона за карабина, а покъсно – два пистолета. Ефр. Цано Ангелов предава много патрони, взрив и капсули. Такава дейност се извършва във всички гарнизони.

Централният комитет на партията, като отчита важността на Централна Северна България и състоянието на околните организации на територията на Плевенска област, с цел да активизира тяхната дейност за провеждане курса на въоръжена борба, изпраща за свой пълномощник професионалния революционер Борис Копчев. Със своя дългогодишен опит, със своята твърдост и решителност той вдъхва увереност и сили в борбата.

Към края на декември 1941 г. Борис Копчев пристига в Плевен. В дома на д-р Борис Спиров той се среща със секретаря на Окръжния комитет Васил Г. Топалски, който го информира подробно за състоянието на окръж. организация след гибелта на Коста Златарев. Копчев поставя пред Топалски най-неотложните задачи. Договарят се за провеждане на разширено заседание на Окръж. Комитет. До

тогава Топалски трябва да открие Пело Пеловски и да му предаде указанията на ЦК да се включи активно в разгръщането на антифашистката борба.

Придружен от Петър Нешев, Копчев се отправя за Ловеч и се настанява в дома на Цачо Сяров. В последните дни на 1941 г. Копчев се среща с Кърпачев, който го информира за преминалите в нелегалност дейци, за нелегалния печат в Ловешко. Копчев високо оценява дейността на Кърпачев като талантлив организатор и военно подготвен революционер. Съобщава му за решенията на Окр. комитет в Плевен да разработва неговите указания съобразно с условията на Ловешко-Троянския край.

Към края на януари 1942 г. Копчев е отново в Плевен. В дома на Иван Георгиев той се среща с Васил Г. Топалски и Пело Пеловски, който активно се включва в дейността на Окръжния комитет.

Наскоро се провежда разширеното заседание на Окръжния комитет. Доклад за състоянието на окръжната партийна организация изнася Васил Г. Топалски. По доклада се изказват редица дейци. Ивански подчертава активността на младежите в Плевен и в някои райони. Той набляга на проведените саботажни акции, изнесеното оръжие от казармите. Слави Алексиев осъжда бездействието на редица места и изказва становище за по-решителни действия. Копчев акцентира на необходимостта от засилване на въоръжените форми на антифашистката борба. Военната комисия да канализира дейността на бойните групи и работата в казармите, да се заеме със създаването на партизански единици в окръга.

За ръководител на военната комисия е утвърден Слави Алексиев. В нея са включени Ленин Мишев и Иван Вълков. По предложение на Копчев за член на Окръжния комитет на партията е утвърден Христо Кърпачев. На него е възложено да се заеме с разгръщането на партизанското движение в Ловешко, а в перспектива и в целия окръг.

След конференцията Копчев и Пеловски се отправят за Махалата. Задачата им е да се свържат с Червенобрежкия окръжен комитет, но не успяват. В Махалата провеждат районна конференция, на която разясняват необходимостта от разгръщане на въоръжената антифашистка борба.

През Плевен Копчев и Васил Г. Топалски заминават за Бъркач,

където провеждат районна конференция. В селата Беглеж и Дерманци двамата провеждат пунктови конференции, на които разесняват необходимостта от разгръщане на въоръжената антифашистка борба.

В началото на февруари 1942 г. Васил Г. Топалски провежда конференция в Пордимския район. На нея се разглеждат действията на бойните групи. Такава конференция провежда Топалски и в Плевен в дома на Марци Марцев. Тук също се прави оценка на дейността на бойните групи, на работата за набавяне на оръжие и боеприпаси.

Копчев с помоща на Петър Нешев и Йото Курташев провежда съвещание на актива в с. Угърчин, на което се разисква въпросът за активизиране на въоръжената борба. Към средата на февруари 1942 г. Копчев и Цацо Сяров провеждат разширено заседание на Окръжния комитет в Ловеч. След това се отправят към някои райони на околията. На конференцията в Къкрин участниците се изказват за решителни действия срещу фашизма. Такива конференции се провеждат и в други населени места.

След обиколка в околията двамата дейци се завръщат в Ловеч и се срещат с Кърпачев. Копчев го запознава с решенията на разширеното заседание на Окръжния комитет. Предават му, че е утвърден за член на Окръжния комитет и е натоварен да организира партизанското движение в Ловешко-Троянския край.

По същото време всички дейци от окръжен и районен мащаб обикалят своите райони, провеждат заседания и поставят конкретни задачи на местните ръководства за преминаване към въоръжени акции.

Първите положителни резултати от провеждане на курса към въоръжена борба предизвикват засилване на полицейските преследвания – съдебни процеси, интернирания, убийства.

В началото на февруари 1942 г. полицията в с. Гулянци, Никополско, разкрива Ленин Мишев и Цанко Станчев. Къщата на ятака е блокирана, но Мишев успява да убие един старши полицай и с Цанко се измъкват от обкръжението. От Плевен пристигат полицаи, въоръжени с автомати и веднага започват преследване. Цанко е предаден в с. Дъбован и виждайки се в безизходност, се самоубива. Ленин Мишев се укрива в с. Загражден, но след предателство напуска селото и на път за Гиген загива от вражески куршум.

След гибелта на двамата нелегални започват поголовни арести и инквизиции в целия Гигенски район. Разкрити са много ятаци и нелегални квартири. Проведен е съдебен процес срещу 27 души. Секретарят на районния комитет Никола Дуканов е осъден на смърт и обесен в Плевенския затвор, 11 души са осъдени на доживотен затвор, 8 души – по на 15 години, а останалите са оправдани.

През 1942 г. става провал в Българенския и Угърчински район на Ловешка околия. При обиските са намерени оръжие и нелегални материали. Марин Пенков е осъден на смърт, а останалите подсъдими получават тежки присъди.

На 2 март 1942 г. полицията разкрива ремсовата организация в Ловешката гимназия със секретар Христо Добрез и арестува 91 ученика. При обиските са намерени оръжие и нелегални материали. Христо Добрев и Иван Дочев преминават в нелегалност. По същото време преминава в нелегалност и Тодор Табаков. На проведените съдебни процеси през пролетта на 1942 г. в Ловешка околия са осъдени много антифашисти от Българене, Брестово, Угърчин, Дренов, Ловеч и др.

На 21 март 1941 г. стават разкрития в Пордимския район. На съдебните власти са предадени 29 души, които получават тежки присъди. Разкрити са два ремсови района в Плевен и става провал на Окръжния комитет на РМС. Цветан Спасов преминава в нелегалност, а Иван Бешев и Тодор Алексиев са осъдени на доживотен затвор. По Катунешкия процес през юни 1942 г. тежки присъди получават Петър Чушкарров и други подсъдими.

На 30 март 1942 г. полицията блокира къщата на Васил Г. Топалски и открива огън. Започва неравен двубой. Топалски хвърля две бомби, за да си пробие път през полицейския кордон, но къщата е подпалена и той изгаря в пламъците.

По военните процеси 1942 г. ВПС издава 12 смъртни присъди. Пет от тях – на кандидат подоф. Мирчо Кънчев, ефр. Здравко Бойчинов, студента Георги Петров, канд. подоф. Цанко Кисьов и на Иван Ивански са изпълнени. Цветан Спасов е осъден задочно на смърт. Загиват едни от най-самоотвержените дейци, работещи в казармите.

Така в края на 1941 и първата половина на 1942 г. полицията нанася тежък удар на редица комитети и организации. Стотици са арестуваните и инквизираните, десетки попадат в затворите. Докато

интернираните и въдворените през 1941 г. са 112 души, през 1942 г. техният брой нараства на 204. Този успех на фашистката власт се дължи на засилената ѝ разузнавателна дейност и на вербуването на секретни сътрудници в редиците на антифашистките организации.

2. ОРГАНИЗИРАНЕ НА ПАРТИЗАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ. СЪЗДАВАНЕ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ.

През пролетта и лятото на 1942 г. предпоставките за създаване на партизанско движение в Плевенски окръг стават по-благоприятни. Победите на Съветската армия при Москва срещу хитлеристите вдъхва още по-голяма увереност в Борбата.

След гибелта на Васил Г. Топалски, Пело Пеловски провежда заседание на Окръжния комитет в с. Махалата. Направена е оценка на положението в окръга и е избран нов секретар – Пело Пеловски. Членове на комитета стават Фердинанд Александров, Слави Алексиев, Христо Кърпачев, Иван Вълков и Кънчо Илиев. Те се заемат с укрепване на комитета и организациите.

През разглеждания етап, въпреки постоянните удари на врага, подготовката за въоръжена борба в Ловешкия край отбелязва значителен напредък. Под ръководството на Кърпачев, Цачо Сяро, Дочо Шипков и др. се извършва огромна дейност за поставяне основите на партизанското движение в този революционен край. Към преминалите в нелегалност дейци се присъединяват Петър Нешев, Дочо Христов, Стефан Ангелов, Мишо Цонев, Цоко Колев, Димитър Любенов, Стоян Едрев, Цанко Патарински, Винчо Христов, Недялко Христов, Драгомир Пенчовски, Цанко Фиденков. От септември до края на 1942 г. стават партизани Спас Вълев, Дашо Лалев, Тодор Личев, Асен Георгиев, Стефан Атанасов, Кольо Бочевски и Петко Ганчев. Така до края на годината броят на партизаните е около 30 души.

В този важен момент, в края на май 1942 г. Копчев се среща с Кърпачев и Дочо Шипков между селата Брестово и Къкриня. Специално внимание се отделя на укрепване връзките с партизаните от различните райони и със съседните околии – Троянска, Плевенска, Севлиевска, Луковитска, а също и с казармите.

С цел да даде правилна насока на партизанското движение в Ловешко Кърпачев свиква преминалите в нелегалност дейци в мест-

ността Бохемската гора, между селата Къкриня и Брестово. Копчев ги запознава с обстановката на Източния фронт и в страната и с произтичащите задачи за окръга и по-специално за Ловешко-Троянския край. Той обещавя решението на Окръж. комитет, че за командир на района е определен Христо Кърпачев.

След известно време Копчев, Кърпачев и Шипков посещават оформилите се вече три партизански района – западен с център Угърчин, източен с център Брестово и североизточен с център Крушуна. Те проучват как практически се изграждат партизанските групи, дават указания по снабдяването и бийните действия.

От Ловеч Копчев се прехвърля в Плевенския район. В Бъркач се свързва чрез Слави Алексиев с Пело Пеловски. Двамата провеждат в края на юни 1942 г. заседание на Окр. комитет в Махалата. Пеловски докладва за последиците от провалите и съдебните процеси, а Сл. Алексиев информира за тежките удари, нанесени на окръжната организация. Копчев анализира причините за провалите и окачествява полицейските удари в окръга като превантивна мярка на фашистката власт да осуети разгръщането на партизанското движение. Като основна задача пред Окръжния комитет и военната комисия Копчев счита свързването със зародилото се партизанско движение в Ловешко начело с Кърпачев. Слави Алексиев да се заеме по-непосредствено с подготовката за създаване на партизански единици в целия Плевенски окръг.

През лятото на 1942 г. е оповестена Програмата на Отечественния фронт. Изграждането на отечественофронтовски комитети става близка и най-важна цел на антифашистките сили в Плевенски и Червенобрежки окръг. Антифашистите разпространяват Програмата на ОФ. На 18 юли в Ловеч е създаден първият ОФ комитет в състав Цачо Сяров и Цочо Димитров от БРП, Коста Шипков и Станчо Димитров от БЗНС, Марко Атанасов от „Звено“. За председател е избран Цачо Сяров, а след неговото арестуване през май 1943 г. председател става адвокатът Крачун Димитров.

От септември до декември 1942 г. се изграждат ОФ комитети в селата Драгана, Брестово, Владиня, Дренов и др. в Ловешка околия. По-късно околията се разделя на райони, като за всеки от тях отговаря член на Околийския комитет на Отечественния фронт.

В Троян в дома на Васил Власковски Петър Нешев разяснява

програмата на ОФ. Поради недостатъчна предварителна работа бива избран Околийски комитет на ОФ само от членове на БРП. По-късно Власковски се свързва с членове на БЗНС, на „Звено“ и на други демократични партии, които дават обещание да участват в комитета, но не го изпълняват.

В края на септември 1942 г. по указание на Пеловски в Махалата се изгражда ОФ комитет. В края на годината в Петърница на съвместно заседание на членове на БРП и БЗНС се изгражда ОФ комитет. По същото време в Долни Дъбник се образува ОФ комитет. На редица места се осъществява единоедействието между БРП и БЗНС.

По указание на Пеко Таков през септември 1942 г. в Луковит в гостилницата на Симеон Куманов се създава Околийско-градски комитет на ОФ от членове на БРП и БЗНС. Комитетът помага за изграждане на отечественофронтовското единство в селата.

Програмата на ОФ допринася за разобличаване политиката на фашисткото правителство и довежда до засилване на масовата съпротива на трудещите се срещу реквизициите и спекулата. Тази масова съпротива има огромно значение за по-нататъшното разрастване на партизанското движение и за активизиране дейността на бойните групи в двата окръга.

Въпреки взетите мерки от окръжните комитети, до края на 1942 г. на по-голямата част от територията на Плевенски и Червенобрежки окръг не са създадени партизански единици. Бойни акции провеждат партизанските групи в Ловешко. Разбира се, в останалите райони се провеждат акции от бойните групи. Така по указание на Тома Стефанов се извършва саботаж в шперплатовата фабрика в Тетевен. Под ръководството на Милан Лазаров в Червен бряг е запален немски склад с лечебни билки. Повредено е с петрол брашното в червенобрежките мелници, работещи за хитлеристите. Нешо Николов и Илия Темески подпалват склад с траверси на гара Роман. Край Български извор, Тетевенско, е подпалено сено, предназначено за хитлеристите. Такива и много подобни акции се провеждат на редица места.

Основна грижа на окръж. ръководства остава изграждането на партизански единици на цялата територия, по примера на Кърпачев в Ловешко. В началото на декември 1942 г. в Горна Митрополия в дома на ятака Нено Кременски се провежда заседание на Плевенския окръжен комитет на партията. Обсъждат се въпроси на въоръжената

борба – акциите на бойните групи, работата в казармите, действията на ловешките партизани. В знак на признателност към създателя на партизанското движение в този край – Кърпачев, Окръжният комитет решава да му предаде съветски автомат „Шпагин“ с два дискови пълнителя. Оръжието ще връчи Пеловски при среща с ловешките партизани. (Пеловски връчва автомата на Кърпачев на 20 или 21 януари 1943 година.)

От 1 до 3 януари 1943 г. в с. Киркова махала, Ловешко, в дома на Стоян Георгиев се провежда окръжна конференция. Присъстват Борис Копчев, Пело Пеловски, Слави Алексиев, Петър Нешев, Христо Кърпачев, Дочо Шипков, Христо Добрев, Йото Курташев, Стоян Есрев, Димитър Любенов, Тодор Табаков, Дочо Христов, Марин Илиев и др. Доклад по международното и вътрешното положение изнася Копчев. Пеловски очертава състоянието на окръжната организация, като набляга на причините за изоставането на въоръжената борба в окръга. След станалите разисквания е решено да се създаде партизански отряд в Ловешко, който да стане изходна база за разгръщане на партизанското движение в двата окръга. За командир на отряда е определен Кърпачев, а за секретар на Околийския комитет на партията в Ловеч – Петър Нешев.

След конференцията Кърпачев полага много усилия за обединяване на партизанските групи в Ловешко. На 3 март 1943 г. край с. Радюване се провежда разширено заседание на Окр. комитет в Ловеч. Освен ловешките партизани, присъстват Пеловски и Слави Алексиев. Тук за първи път Слави запознава присъстващите с Устава на партизанските дружини, изпратен от ЦК на партията. Кърпачев предлага партизанските групи да се обединят в една бойна единица, която да се нарича Народна бойна дружина „Чавдар“. Решено е командир да бъде Кърпачев. Приет е написаният от него марш „Чавдарци“, който скоро става популярен в цялата страна.

В края на март 1943 г. в местността Кюмюрлука между Надежда, Брестово, Деветаки и Тепава се провежда конференция, на която присъстват по-голямата част от партизаните. Приема се Устав на дружината от 17 точки, определящи правата и задълженията на партизаните. Накрая всички полагат клетва. Така рано през пролетта на 1943 г. в Ловешко-Троянския край започва да действа като организирана бойна единица със свой устав и марш Народна бойна

дружина „Чавдар“. Тя обединява четири чети – Куршунската с командир Драгомир Пенчовски (Шишко), Угърчинската с командир Дочо Христов (Ванката), а след гибелта му на 30 септем. 1943 г. – Цанко Стойчев (Лазар), Брестовската с командир Винчо Христов (Страхил) и Троянската с командир Цанко Патарински (Коста).

Партизанските чети, подпомагани от бойни групи по места, провеждат редица акции. На 2 март 1943 г. Угърчинската чета убива кмета на Угърчин. Към края на месеца Дочо Шипков, Цанко Патарински и Дашо Лалев нападат полицейския участък край Дълбок дол и раняват един полицаи. На 23 април партизани водят престрелка с полицейска засада край Надежда. На 29 април партизанска група стреля по общинския полицаи на Летница. Същия ден партизанска група води престрелка с полицейска засада край Радюване и ранява един полицаи. На 30 април друга група стреля срещу полицейска засада между Брестово и Деветаки край Каленик.

От 2 до 4 май 1943 г. в колибата на Тодор Панков в Горно Павликене се провежда съвещание с ръководствата на четите. Кърпачев дава указания да се премине към повсеместни акции. За поддържането на връзка между ръководството на дружината и четите се определят за куриери Спас Вълев (Камен) и Кольо Бочевски (Цеко).

Фашистката власт предприема действия за ликвидиране на партизаните в Ловешко-Троянския край. Още в ранната пролет на 1943 г. се провеждат блокади на отделни села и райони, на горите. Създават се контрачети от фашисти. Започват арести, масов терор, съдебни процеси. През май в жестока схватка с врага падат първите жертви. На 2 май е убит Димитър Кочев. На 6 май загиват Кольо Патарински и Спас Вълев. На 14 май е заловен Винчо Христов, а на 19 май – Марин Пенков. Те са осъдени и обесени.

Тежко е положението в Троянска околия. По указания на Пеловски за Троян заминават Цанко Патарински и Христо Добрев. По пътя те водят престрелка с полиция, а при с. Борима са обкръжени в една мелница, където Патарински е ранен. В редица села на Троянска околия са извършени арести и разкрити много организации.

В резултат на повсеместните арести, съдебни процеси и интернирания на редица места връзките с ятаците са прекъснати. Въведен е полицейски час и на селяните е забранено да изнасят храна на полето. Всичко това поставя в тежко положение партизаните.

При такава обстановка, по канала Крамолин-Горско Сливо-во-Крушуна Копчев пристига в района на Първа Ловешка чета и в Крушунските гори се свързва с Кърпачев и Шипков. Последните го информират за състоянието на четите и понесените удари. Копчев запознава двамата с Директивата на ЦК за създаване на Единадесетата зона. На 21 май 1943 г. Копчев, Кърпачев и Шипков заминават за Ловеч.

На 23 май тримата отиват на среща с ремсистите от самолетната фабрика в местността Байовото край Ловеч. Младежите не се появяват на определената явка. Предател забелязва тримата ръководители, към 4 часа след обяд те са обкръжени от няколко групи полицаи и агенти, заедно с подразделения от 34 полк. Започва неравен бой. Автоматът на Кърпачев приковава вражеските вериги към земята. Не след дълго Кърпачев е ранен, с помощта на Копчев продължава да се сражава. Но за беда, противников куршум попада в спусъка на автоматата и той престава да стреля. Кърпачев получа още две рани, едната от които е смъртоносна – в стомаха. Командирът на партизанската дружина издъхва в ръцете на пълномощника на ЦК. В този критичен момент е ранен в рамото и Дочо Шипков. Копчев хвърля бомба сред вдигналите се в атака вражески вериги и ги принуждава да залегнат, помага на ранения си другар и двамата се спасяват в близката горичка. С настъпването на нощта те се промъкват между две засади и се прехвърлят през пълноводния Осъм.

На 29 май 1943 г. фашистите попадат в дирите на Стоян Едрев и Вълко Дойчинов. Със съдействието на 34 полк в Ловеч и около 400 души насила мобилизирани селяни двамата партизани са обградени в местността Китката край Радювене. От Плевен пристига полицейски ескадрон, командван от поручик Малев, който поема ръководството на претърсването. Едрев с точния си огън убива поручик Малев и един полицаи, тежко ранява други двама. Използувайки суматохата, Едрев се промъква предпазливо, взема куртката, шапката и пистолета на полицейския командир и се оттегля обратно в горичката. В това време Вълко Дойчинов е ранен и заловен. Вечерта Едрев, облечен като полицейски началник, се промъква през обкръжението. Същият ден загиват в неравен бой между Къкрината и Брестово Дашо Лалев, Тодор Табаков и Дешка Йорданова.

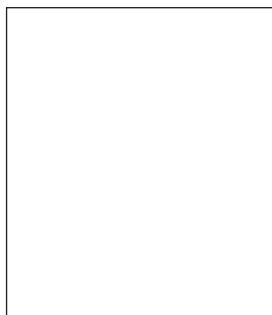
За да сплашат народа, фашистките палачи излагат трупове на

партизаните на показ. В двора на полицейското управление в Ловеч са изложени телата на Кърпачев и Вълко Дойчинов пред гражданите и намиращите се там арестувани помагачи и ятаци. Ятакът на Кърпачев Цанко Христов (Брошурката) измива кръвта по лицето на Кърпачев и го целува по челото.

Пораженията обхващат не само Ловешко-Троянския край, но и целия Плевенски окръг. На 2 февруари 1943 г. е заловен Фердинанд Александров. На 21 февруари е арестуван Иван Вълков. На 15 март е заловен Христо Танов, а в началото на май – Вълко Иванов. На смърт са осъдени Фердинанд Александров, Иван Вълков, Христо Танов и Петър Георгиев. Задочно са осъдени на смърт Пеловски, Слави Алексиев, Кънчо Илиев и Никола Доровски. Много са тежките присъди. Убийствата, инквизициите и тежките присъди, както и хвалбите на фашистите, че са ликвидирали „шумкарите“, вместо да всяват страх и униение, разнасят славата на Кърпачев и неговата бойна дружина и там, където не са чували за съществуването на партизани. Това създава нови предпоставки за разгръщане на партизанските сили в останалите райони на двата окръга.

След конференцията в Киркова махала окръжните комитети в Плевен и Червен бряг пренасят нейния дух на конференции и събрания в своите райони. Победите на Съветската армия на Източния фронт създават реални възможности за изграждане на партизански единици във всички райони на двата окръга. За това способства и решението на ЦК на партията за създаване на Единадесета ВОЗ.

3.СЪЗДАВАНЕ НА ЕДИНАДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕПАТИВНА ЗОНА. БОЙНА И ПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙНОСТ НА ПАРТИЗАНСКИТЕ ЕДИНИЦИ.

Съгласно това решение територията на Плевенски и Червенобрежки окръг се обособява в ЕДИНАДЕСЕТА ВОЗ с център Плевен. В Директива до Плевенския окръжен комитет ЦК нарежда да се свика ръководният състав на двата окръга и в присъствието на Борис Копчев да стане практическото формиране на зоната.

Снимки на Пело Пеловски

МАРИН КАЛЮЖКИН

На 23 юли 1943 г. в местността Киризлика между селата Бежаново и Катунец се провежда конференция на ръководни дейци от Плевнски и Червенобрежки окръг. Присъстват Борис Копчев, Пело Пеловски, Слави Алексиев, Пеко Таков, Тома Стефанов, Любен Цветанов, Петър Нешев, Дочо Шипков, Стоян Едрев, Йото Курташев, Григор Вълев, Дочо Христов и др. Тук се сменя решението за образуване на XI ВОЗ, която обхваща Плевенска, Никополска, Ловешка, Троянска, Луковитска, Тетевенска и част от Белослатинска и Ботевградска околия – територия с около 10 700 квадрата километра и с около 520 000 души население. В преобладаващата си част тази територия е равнина, със съвсем малко гори. За командир на зоната е определен Пело Пеловски, за политкомисар – Пеко Таков, за началник-щаб – Стоян Едрев, за зам-политкомисар – Любен Цветанов, за завеждащ връзките – Дочо Шипков и за военен инструктор – Петко Патарински. Зоната е разделена на три въстанически оперативни райони: Плевенски, обхващащ територията на Плевенска и Никополска околия; Троянски, обхващащ територията на Ловешка и Троянска околия и Червенобрежки, обхващащ територията на Луковитска, Тетевенска и част от Белослатинска и Ботевградска околия. За център на зоната е определен Плевен.

Конференцията решава Народна бойна дружина „Чавдар“ да се реорганизира в отряд, който да носи името на Христо Кърпачев и да действа в Ловешко – Троянския оперативен район. За командир на отряда е утвърден Петър Нешев, за политкомисар – Йото Курташев, за зам-политкомисар – Христо Добрев. През септември 1943 г. Йото Курташев е изтеглен за инструктор на Окръжния комитет на партията и политкомисар на отряда става Христо Добрев. Началник-щаб е Дочо Съев, завеждащ връзките Нешо Царевски и завеждащ агитацията и пропагандата – Янка Трифонова.

В състава на отряд „Христо Кърпачев“ се формират три чети: Първа с командир Драгомир Пенчовски и политкомисар Моньо Иванов (Крачун) с район на действие североизточната част на Ловешка околия; Втора чета с командир Дочо Христов и политкомисар Цоко Колев (Павел), действаща в западната част на околията; и Трета Троянска чета с командир Цанко Патарински и политкомисар Марин Грашнов (Владо), действаща в Троянска околия. Ръководството на отряда и четите разработват планове за действие в отделните райо-

ни. Целта е чрез акции да се повдигне духът на населението и да се масовизира партизанското движение в района.

Най-голяма активност проявява втора чета, като за няколко месеца тя извършва 15 бойни акции. Забележителна е акцията в с. Голец на 15 август 1943 г. Партизаните щурмуват общината и обезоръжават общинската охрана, изгарят архива и провеждат митинг.

Редица смели акции извършва и първа чета. На 23 август с помощта на Ганчо Бонин и Цветан Цветков от бойната група в Крушуна тя напада общината в Горско Сливово, обезоръжава стражата и изгаря архивата. Взети са 13 пушки, един пистолет, 1 600 патрона, пишеща машина, циклостил и др.

Първата по-голяма акция на Троянската чета е нападението на горското стопанство в местността „Смесите“ на 13 октомври 1943 г. Охраната е обезоръжена и са взети 5 пушки и 120 патрона, един пистолет, 8 кг. взрив, пишеща машина и др. На митинга Марин Грашнов разяснява Програмата на Отечествения фронт и целите на партизанската борба.

С наближаване на зимата пред ръководството на отряда и на четите изпъква въпросът как да продължат бойните действия и да опазят силите си. В края на октомври ръководството на отряда решава четите да си построят по няколко скривалища в горите и да ги запасят с храни. Първа чета построява скривалища в землищата на Александрово и Крушуна. Втора чета приготвя скривалища в местността Янъшкото между селата Лисец и Катунец и в местността „Папратата“ край Соколово, а Трета чета – в местността „Урсел“, югозападно от Борима. За щаба на отряда е пригответено скривалище южно от махала Пазардере в Голешкия балкан.

Значителна работа се извършва в Плевенския въстанически район. За командир на района е определен Слави Алексиев. През август 1943 г. е решено да се създаде партизански отряд от три чети. За командир е определен Слави Алексиев, а за политкомисар Васил П. Топалски.

За практическото изграждане на четите се провеждат редица срещи с партийни и ремсови дейци от равнинните части на района. През юли 1943 г. под ръководството на Слави Алексиев и Цветан Спасов в местността „Мочугански геран“, източно от Плевен, се провежда съвещание с участието на секретаря на Пордимския район

Любен Вешков. Слави Алексиев прави информация за въоръжената борба в окръга, като посочва за пример бойните акции на отряд „Христо Кърпачев“. Той подчертава, че в равнинните райони трябва да се създадат немногочислени по състав, маневрено способни партизански чети, които със смели акции да предизвикат изтеглянето на част от полицейските сили от балканските райони и да облекчат борбата на тамошните партизани.

Първата чета в Плевенската ВОЗ се формира на 3 септември 1943 г. в района на Бъркач под ръководството на Цветан Спасов и Петко Патарински. Командир става Петко Патарински (Мирчо), политкомисар – Цветан Спасов (Милко) и партизаните Дачко Тодоров (Петко), Крум Радев (Алеко), Никола Радев (Кирчо) и Васил Влъчков (Георги). На 4 септември вечерта по предварително изготвен план четата напада общината в Бъркач и обезоръжава охраната. Взети са три пушки, един пистолет, пишеща машина и др. На площада е изгорена общинската архива. Четата получава своето кръщение и името Бъркашка.

На 24 септември към четата се присъединяват още трима партизани – Владимир Христов (Бачо Киро) и братята Георги Генов (бай Ильо) и Христо Генов (Странджата). В този състав на 2 октомври четата напада с. Ралево и обезоръжава охраната. На проведения митинг пред горящите нарядни книжа Васил Влъчков произнася реч, в която призовава селяните да не дават наряди и да подпомагат партизаните..

На 15 ноември в района на четата идват Слави Алексиев и Йото Курташев. На проведеното събрание Курташев изнася информация за международното и вътрешно положение и задачите на партизанското движение. Той предава указанията на Щаба на зоната четите да прекарат зимата в активни бойни действия и да се запасяват с много храна. По решение на Окръжния комитет на партията Цветан Спасов е изтеглен за секретар на Окръжния комитет на РМС. Неговите функции поема Владимир Христов. Изтеглен е и командирът на четата Петко Патарински и на негово място е изпратен Никола Радев (Калоян) – партизанин от Втора Ловешка чета. Към четата се присъединяват ученичките Бинка Парашкевова (Рада) и Величка Макарска (Венета). Четата се подготвя за зимата.

В края на август 1943 г. в Галевската гора под ръководството

на Слави Алексиев, Васил П. Топалски и Цветан Спасов се провежда районна конференция на дейци от Пордимския район и от Никополско. Решено е да се създаде партизанска чета „Плевен-изток“. За командир е определен Любен Вешков (Кольо). В състава ѝ влизат Димитър Халачев (Страхил), Кръстьо Конов (Андро) и Цачко Димитров (Генчо). Въпреки равното поле с малки гори и удобни пътища за бързо придвижване на войска и полиция, четата предприема смели акции, прилагайки специфична тактика – акциите се провеждат с помощта на бойни групи, които осигуряват тила на четата.

Първата акция на четата е в с. Вълчитрън на 29 октомври 1943 г. Към основното ядро партизани е изпратена бойна група от Плевен и от с. Борислав. В акцията участват също Васил П. Топалски и Цветан Спасов. В 17.30 ч. бойната група прекъсва телефонните връзки към с. Пордим и остава охрана на входа на селото. Основната група под командването на Димитър Халачев обезоръжава полицаите и завзема общината и пощата. Друга група изнася нарядните списъци и ги запалва. От общината са взети 8 пушки, две пишещи машини. На голям митинг пламенни речи произнасят Топалски и Надка. След акцията партизаните се оттеглят в Никополско, а легалните участници от бойните групи се прибират по домовете си. Четата добива името Вълчитрънска.

В началото на ноември Вълчитрънската чета нараства. Към нея се присъединяват партизаните от Никополско Борис Бардушев (Владо), Любен Дочев (Бойчо), Евлоги Ангелов (Милко) и Борис Стефанов (Димчо). Към четата се присъединява и Петко Русев (Артиста), който става политкомисар.

В този състав, подпомагната от легални дейци, четата напада на 25 ноември с. Коиловци. Ударна група начело с Любен Вешков шурмува общината и обезоръжава охраната. Взети са 6 пушки, 800 патрона и др. На митинга реч произнася Петко Русев. По искане на народа е изпълнена смъртната присъда на полицейския доносник Кирил Попов. Кметът и секретар-бирникът са предупредени за лошото им държане.

След акцията в района на четата във Вълчитрънската гора пристигат Слави Алексиев и Цветан Спасов. Те дават оценка на проведените акции. Това разпалва ентусиазма на партизаните и готовността им за по-решителни действия. Към четата се присъеди-

нява Верка Димитрова (Нора).

Четата в състав от 12 партизани, подпомогната от сборна бойна група от никополските села, напада на 19 декември с. Дебово. От общината са взети 4 пушки, пишеща машина и са изгорени нарядните книжа. На митинга речи произнасят Петко Русев и Верка Димитрова.

След тази акция четата се настанява във Вълчитрънската гора. Съвместно с бойните групи тя провежда редица наказателни акции и саботаж. На няколко пъти е прекъсвана ж.п. линията между Гривица и Левски. Прекъсвани са и телефонните линии в Плевенски район.

Застрашавана от постоянни блокади и засади, Вълчитрънската чета се подготвя за зимата. Решено е да се изкопаят скривалища и партизаните да прекарат зимата на групи. Такива са направени в домовете на ятаците Вешко Кръстев и Димитър Конов в Пелишат, на Димитър Иванов в Гривица, на Коста Гаджев, Бона Иванова и Вълчо Палев в Пелишат, на Вълчо Ванъов в Пордим, на Александър Стоянов в Борислав, на Димитър Халачев, Илия Томов и Бено Дамянов във Вълчитрън, на Георги Басаров и Христо Тинков в Лозица и др. Скривалищата се запасяват с храна и дрехи.

През ноември 1943 г. в Плевен пристига Борис Копчев и запознава Пеловски, Слави Алексиев и Цветан Спасов с указанията на ЦК за бързо разрастване на партизанското движение. Слави и Цветан докладват за създаване на Бъркашката и Вълчитрънската чета, за проведените от тях акции и извършените кадрови промени. Копчев дава указания партизаните от Никополско да се обособят в самостоятелна чета, а в района на Махалата да се формира нова чета.

В началото на декември 1943 г. Пеловски и Слави Алексиев провеждат съвещание в Махалата. Присъстват Йото Курташев, Цвятко Георгиев и Христо Дашев. Вземат се решения да се формира партизанска чета, която с помощта на бойните групи да извърши нападение на с. Староселци да края на декември. На 25 декември под ръководството на Цвятко Георгиев и с помощта на бойни групи е нападната общината в Староселци. Взети са 4 пушки, патрони и са изгорени реквизиционните книжа. Провежда се митинг, на който селяните се призовават да не дават наряди на фашистката власт и да подпомогнат партизаните. Така се полагат основите на Махаленска-

та партизанска чета.

През лятото на 1943 г. на територията на Червенобрежкия партиен окръг се създават партизански чети. Най-напред се формира чета в полската част на окръга. В местността „Стоките“ край Върбица, Белослатинско, се събират Пеко Таков, Вълчо Химирски, Аврам Митев и Мишо Коцов. Пеко Таков поставя задача да се влезе във връзка с партизаните Цвятко Кръстянов и Христо Георгиев от Цаконица, Врачанско, и заедно с тях да образуват партизанска чета. След установяване на връзката се провежда общо събрание на връх Веслец и под ръководството на Пеко Таков се слага началото на партизанска чета. Командир става Вълчо Химирски, помщник-командир – Цвятко Кръстянов, политкомисар – Аврам Митев и помощник-политкомисар – Христо Георгиев. Четата в края на юни 1943 г. извършва нападение на с. Вировско, Врачанско. Със съдействието на ятаците Ралин и Христо Стойменови и Митко Цоловски партизаните овладяват мандрата, вземат наличното масло и повреждат машините.

През юли към четата се присъединяват четирима души. На 2 август партизанин става Петко Цолов, а на 18 септември – Мако Даков. В нелегалност минава ятакът Илия Киров. На 3 октомври Мако Даков извежда от казармата във Враца войниците Петко Стоименов и Симеон Цанов, които донасят три карабини. Четата прекарва зимата на 1943-1944 година в скривалището на ятака Вълко Димитров на Голия връх в землището на Сухаче и на други места, като партизаните вършат предимно организационна работа, вербуват нови ятаци.

През есента на 1943 г. в полубалканския край на окръга се формират две чети – Добревска и Гложенска. През зимата четите се разделят на групи и се укриват по селата, където вършат организационна работа. Подготвени са и скривалища – едното в местността „Сенокос“, между Луковит и Дерманци, а другото – в местността „Драгоица“. Изградена е временна база в горите до махала Топилица, в местността „Добрин кладенец“.

На 16 октомври 1943 г. на заседание на Червенобрежкия окръжен комитет в местността „Драгоица“ в присъствието на Никола Георгиев се решава в Червенобрежкия оперативен район да се обособят два отряда – балкански и полски. За командир на балканския отряд е определен Нецо Гарвански.

С приближаването на зимата фашистката власт засилва мерките

за откъсване на партизаните от селата и за тяхното унищожаване. Въведен е полицейски час и е създадена „Обществена сила“. Организиран се хайки за залавяне на партизани. През втората половина на октомври 1943 г. в Плевен се провежда заседание на т.н. „четворка“ – командира на 4-та армия генерал Стефанов, командира на 9-та пехотна дивизия генерал Янчев, областният директор Йонов и областният полицейски началник Попстефанов. Те изработват оперативен план за съвместни действия на полицията и войската при преследване и унищожаване на партизаните и ятаците. Формирана е 9-та ловна дружина с командир подполковник Атанасов, на която е поверена водещата роля в борбата с партизанското движение.

Започналите блокади заварват партизаните от отряд „Христо Кърпачев“ в усилена подготовка за зимата. Не доброто въоръжение и малките запаси от храна изправят партизанските чети пред тежки изпитания.

На 30 ноември 1943 г. две ловни роти и полицейски подразделения, насочени от предатели, откриват скривалището на Троянската чета в местността „Урсел“. В неравния бой загиват Цанко Патарински, Кольо Тодоров, Иван Кисьов, Илия Маринов и Петър Краев.

Тежки сражения водят през януари и февруари 1944 г. другите две чети на отряда. Партизаните се сражават до последния куршум. В неравните боеве загиват командирът на втора чета Цанко Фиденков, Петко Патарински, Йото Курташев, Драгомир Пенчовски, командирът на първа чета Петко Ганчев и политкомисарят Моньо Иванов. През тази зима Първа чета загубва 14 бойци, а Втора – 11 бойци.

Фашистките банди разстрелват много ятаци и помагачи. Пред скривалището край Александрово са разстреляни 16 партизански помощници. В Горско Сливово от 23 януари до 7 февруари 1944 г. са разстреляни 18 ятаци и помагачи. Общо в Ловешко-Троянския край от ноември 1943 г. до края на февруари 1944 г. загиват 51 партизани и 65 ятаци и помагачи.

Загуби понася антифашисткото движение и в Плевенски район. На 29 август 1943 г. в престрелка с полицията е ранен и заловен Лююбен Цветанов. На 5 ноември е заловена Надка Гъркова. На 1 януари 1944 г. след нечовешки инквизиции е убита Бинка Парашкевова. В края на декември 1943 г. загиват верните ятаци от Никополско Петраки Ангелов, Ангел Тунев, Ангел Мушатов и Никола Енев. В края на

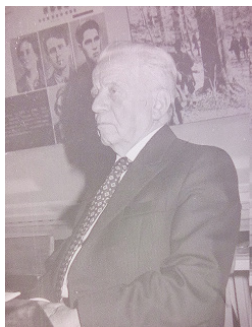
януари 1944 г. са убити зверски старият антифашист Кольо Съботинов и тримата му сина Божин, Никифор и Съботин. По същото време загиват ятаците Лазар Дренски, Петко Лачев, Георги Басаров и Христо Тинков. След донос на полицейския сътрудник Георги Симеонов от с. Учиндол са разстреляни Тодор Цанев и Никола Бетов – ятаци от същото село.

През зимата на 1943-1944 г. тежки загуби понася и Червенобрежният район. На 31 декември 1943 г. край Арабаконак са избити 17 дейци, между които ятаците Матьо Воденичаров, брат му Цако и жена му. Край с. Бежаново, Луковитско, е умъртвен ятакът Цоцо Николов и е хвърлен на полицейските кучета да го ръфат.

Загубите, които понасят антифашистките сили в Единадесета ВОЗ са значителни. От октомври 1943 г. до март 1944 г. са убити 56 партизани и повече от 100 ятаци и помагачи, осъдени са повече от 300 антифашисти, от които 58 на смърт, а останалите на дългогодишен затвор. Наказателните шайки изгарят много домове на партизани и ятаци.

Оцелелите партийни и партизански ръководители извършват усилена мобилизация на нови сили за разгръщане на въоръжената борба, за което способстват победите на Съветската армия и задълбочаващата се политическа криза в страната през паметната 1944 година.

4. МАСОВИЗИРАНЕ НА ПАРТИЗАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ ПРЕЗ ПРОЛЕТТА И ЛЯТОТО НА 1944 Г. ПОБЕДА НА ДЕВЕТО- СЕПТЕМВРИЙСКОТО ВЪСТАНИЕ

Борис Попов

През януари 1944 г. ЦК на партията и Главният щаб на НОВА вземат мерки за укрепване щабове на зоните с военно подготвени кадри. Към средата на януари е извършена промяна и в ръководството на XI ВОЗ. За командир на зоната е изпратен Борис Попов (Венко), интербригадист, а за политкомисар Петко Кунин (Овчаров). Начлник-щаб остава Стоян Едрев. Пело Пеловски и Пеко Таков остават само секретари на окръжните комитети на партията.

На 19 януари Борис Попов пристига в Плевен и в дома на Иван Георгиев установява връзка с Мара Денчева. Тя го отвежда при ятака Адил Дервишев, където се среща със Слави Алексиев. След няколко дни установява връзка с Пело Пеловски. Запознава го с новите задачи, които поставя ЦК – разгръщане на масово партизанско движение в XI ВОЗ, извоюване в перспектива на свободна партизанска територия в триъгълника Ловеч-Троян-Севлиево. Пеловски информира Попов за състоянието на ОФ комитетите. Двата ръководители обсъждат въпроса за използването на освободените от концлагерите повече от 130 антифашисти от Плевенския край. На тази среща се очертават по карта границите на зоната.

В началото на февруари 1944 г. в Червен бряг пристига Петко Кунин и в дома на Трифон Лазаров се среща с Пеко Таков. Двата се информират за състоянието на организациите и задачите, които поставя ЦК за масовизиране на партизанското движение в зоната и по-конкретно в Червенобрежкия район. След няколко дни на заседание на Окр. комитет Петко Кунин поставя задачите за масовизиране на партизанското движение в този край, за разгръщане на активни бойни акции, за изграждане на ОФ комитети и за вербуване на ятаци.

На 18 февруари 1944 г. в с. Койнаре, в дома на Марин Вътов се провежда съвещание, на което присъстват Пело Пеловски, Пеко Таков, Борис Попов, Петко Кунин, Стоян Едрев. Присъстват също Никола Георгиев, Мако Даков и Мишо Коцов. Двата секретари докладват за състоянието на окръжните организации и на партизанското движение. Разисква се въпросът за масовизацията на партизанските единици и създаването на нови чрез ускорена мобилизация. Съвещанието взема важни решения: да се възстанови отряд „Христо Кърпачев“, като се съберат старите партизани и се мобилизират нови; в Плевенския район да се създадат два отряда – единият на основата на Вълчитрънската и Махаленската чета, а другият на основата на Бъркашката чета; в Червенобрежкия район да се създадат два отряда – единият на основата на полската чета в Белослатинско, а другият – в полубалканския район на Луковитско и Тетевенско; във всички райони да се подготвят скривалища за хора, оръжие и продоволствие, като се координират действията на партизаните, бойните групи и ятаците; в изпълнение на решението

за извоюване на свободна територия в триъгълника Ловеч-Троян-Севлиево да се влезе незабавно във връзка с ръководството на VIII-ма ВОЗ за съвместни действия.

На съвещанието се определят командирите на въстаническите оперативни райони: на Плевенски – Цвятко Георгиев, на Ловешко-Троянски – Петър Нешев и на Червенобрежки – Пеко Таков. В края на съвещанието ръководните дейци научават за героичната гибел на Слави Алексиев и Цветан Спасов на 14 февруари, заедно с верния им ятак Боcho Станчев.

След Койнарското съвещание започва усилена работа за изпълнение на неговите решения във всички райони на зоната.

В началото на март се провежда заседание на Плевенския окръжен комитет на партията, на което се обсъжда обстановката в района след гибелта на Слави и Цветан. Решено е да се ускори създаването на партизанските отряди. Тази дейност е възложена на Цвятко Георгиев, който по указание на Пеловски посещава Бъркашката чета, уточнява базата на бъдещия отряд, изгражда канал за превеждане на партизаните от полето за Балкана и обратно.

Поради засиления терор формирането на партизанските отряди не става веднага. След предателство, полицейска част открива на 9 април 1944 г. скривалището на Вълчетрънската чета. Петимата партизани приемат неравния бой. Командирът Любен Вешков е пронизан от вражески куршум при опит да си пробие път. Спасяват се с тежки рани Кръстьо Конов, Цачко Димитров и Димитър Халачев. Незасегнатата остава само Верка Димитрова.

Неуспяла да разгроми четата, полицията се нахвърля с ярост върху арестуваните ятаци Пенчо Костадинов, Адил Дервишев, Никола Гигенски и Недьо Личев от Плевен. След жестоки инквизиции са откарани и разстреляни край Вълчитрънската гора. На 17 април е убита и хвърлена в кладенеца на двора й Мара Дечева.

В края на април 1944 г. в с. Писарово се провежда разширено заседание на Окръжния комитет на партията. Присъстват Пело Пеловски, Петко Кунин, Стоян Едрев, Васил П. Топалски, Цвятко Георгиев, Цачко Димитров и други. Отново се разглежда партизанското движение в района. По предложение на Стоян Едрев базата на бъдещия отряд трябва да бъде в горите между Беглеж, Николаево, Угърчин и Катунец. Решено е да се ускори набирането на нови партизани

за Бъркашкия район и да продължи мобилизацията за разширяване на полския отряд в западната част на Плевенско и Никополско.

През април и май 1944 г. се провежда мобилизация и за двата отряда. Към Бъркашката чета се присъединяват Цоцо Николов и Христо Гечев – партизанин от Втора чета на отряд „Христо Кърпачев“. От Вълчитрънската чета на 7 май идва Верка Димитрова. В началото на юни в четата се включват 20 новоизлезли партизани от Махалата и околните села. По-късно се присъединяват още 10 партизани от Втора Ловешка чета.

През май в района на Бъркашката чета идва Стоян Едрев, а в началото на юни Петко Кунин. На събрание с партизаните е обявено решението за създаване на отряд „Васил Левски“. Командир става Цвятко Георгиев, а поликомисар Александър Гетман. С помощта на командването на зоната се съставя план за предстоящите задачи.

В изпълнение на решението на Окръжния комитет и Щаба на зоната от Вълчитрънската и Махаленската чета, от новоизлезли партизани се формира отряд, който бива наречен „Дунав“. Отрядът организира своя печатна база в дома на ятака Мишо Мичков в Долни Луковит. На Христо Дашев и Тодор Маринов от Махалата е възложено с помощта на Никола Доровски от Тръстеник и Илия Киров от Злокучене да мобилизират партизани от Комарево и съседните села и да формират нова партизанска чета. От 2 до 8 юни четата е създадена и зачислена в отряд „Дунав“. Неин командир става Илия Киров (Чичето).

На 14 юни 1944 г. 24 партизани от отряд „Дунав“ под командването на Цвятко Георгиев напада Махалата. Щурмови групи овладяват пощата, общината, полицейския участък и главния щаб на „Бранник“, евакуиран в селото. Убити са началникът на караула, трима полицаи и началникът на снабдителното отделение на „Бранник“. Ранени са един войник и един бранник. Партизаните се снабдяват с 13 пушки, ръчни гранати, 2 000 патрона, голямо количество дрехи, раници, туристически обувки и др. Тежко е ранен партизанинът Христо Наумов (Славчо), който през нощта умира.

На 19 юни 1944 г. по решение на Щаба на зоната отряд „Васил Левски“ съвместно с ловешките партизани под командването на Цвятко Георгиев и Стоян Едрев нападат с. Беглеж. В селото се оказва полицейският инспектор от София Лука Петров, охраняван от по-

лицейския разузнавач от Плевен Александър Главинков, въоръжен с автомат. Дватамата, заедно с полицаите от селото откриват огън и убиват Цвятко Георгиев и Вълчо Йончев. Тежко е ранен Стоян Едрев и не след дълго умира. Ранен е и Никола Радев, който на 27 юни е убит край родното му село Бежаново.

На 1 юли 1944 г. в района на Оряховица са обградени от войска и полиция Никола Доровски (Виктор) – политкомисар на отряд „Дунав“, и Андрей Жиански (Веселин). Доровски е тежко ранен и на път за Плевен почива, а Жиански е заловен жив.

След Койнарското съвещание Борис Попов, Петко Кунин и Стоян Едрев обикалят Червенобежкия район и подпомагат мобилизирането на нови партизани. Благодарение на упоритата работа на Пеко Таков, Тома Стефанов, Вълка Горанова, Григор Вълев и др. за кратък период в Драгоица са събрани около 30 партизани.

В началото на април 1944 г. Окръжният комитет на рпартията в Червен бряг провежда заседание в с. Кирилово в дома на Петър Шиндера, на което присъства и Борис Попов. Пеко Таков докладва за извършената мобилизация на нови партизани. Тук е обявено командването на балканския отряд. Командир става Нецо Гарвански (Върбан), политкомисар Тома Стефанов (Владо), заместник-командир – Минко Кузманов (Елен), началник-щаб – Васил Симеонов (Чавдар) и интендант – Георги Грънчаров (Николай). Отрядът е наречен „Георги Бенковски“ в състав от две чети. Първа с командир Минко Кузманов и политкомисар Димитър Михов (Иванчо) и Втора с командир Никола Милчев (Сокола) и политкомисар Черню Йончев (Асен). Към отряда се присъединяват 18 нови партизани, начело със Сава Гановски.

След героичното сражение край Лесидрен на тримата партизански ръководители Попов, Кунин и Едрев към края на март 1944 г., полицията извършва масови арести на ятаци и помагачи от Тетевен и околията. Арестувани са 51 антифашисти, от които 6 са разстреляни край Хумата при „опит за бягство“. Останалите са осъдени на дългогодишен затвор.

Въпреки тежките удари, на 16 април 1944 г. Втора чета на отряд „Георги Бенковски“ напада село Дъбен. Иззети са 6 пушки и се провежда митинг. Към четата се присъединяват нови партизани. Войсково поделение от Телиш предприема претърсване на целия райоон,

но не открива партизаните. Арестувани са и разстреляни 15 антифашисти от Луковитска околия.

На 6 март отряд „Георги Бенковски“ напада едновременно селата Добревци и Орешене. За прикритие на отряда откъм шосето за Ябланица, където е настанена жандармерийска дружина, е изпратена група от 4 партизани, начело с военния инструктор Александър Василев (Жаров). Тя заема позиция на южния скат на седловината Ратица, за да не допусне противникът да пресече пътя на отряда при оттеглянето му. Първа чета под командването на Нешо Гарвански овладява общината в Добревци и взема 2 пушки, 60 патрона и пишеща машина. От лихваря Цоло Вълчев са взети 4 пушки, един пистолет, ръчна граната, облигации, злато за един милион лева, изгарят се полици за 400 хиляди лева. Втора чета, водена от Тома Стефанов овладява общината в Орешене и взема 6 пушки, 300 патрона и пишеща машина. Изгорени са общинските архиви и се провежда митинг. Към отряда се присъединяват нови партизани. Когато започва оттеглянето на двете чети към Гложенския манастир, групата на Жаров вече води бой с врага, задържа ги при седловината и осигурява оттеглянето на отряда.

На 18 май 1944 г. Пеко Таков се среща с Нешо Гарвански и Тома Стефанов. Разгледано е положението в отряда и са извършени кадрови промени. За командир на Първа чета е назначен Васил Симеонов. Партизаните се преразпределят, а група от 10 души е оставена за организационна работа. Изработва се план за бойна дейност.

Към края на май в партизанската база на първа чета идват 25 партизани от полските райони, без оръжие и личен багаж. Това затруднява четата, която наброява вече 70 души. За да се укрепи духът на партизаните, на 3 юни четата напада с. Брусен, Тетевенско, като използва военна хитрост и изненада. Две щурмови групи, облечени като войници и полицаи, следвани от останалите партизани, овладяват общината. Свиква се голям митинг.

На 17 юни в отряда идват Борис Попов, Пеко Таков и Григор Вълев. Направена е преценка на проведените акции. За командир на отряда е издигнат Стоян Стоянов (Божо). Създава се трета чета с командир Йото Врачев (Стоян) и политкомисар Александър Пъшев (Владимир). За район на четата е определен Черновитския балкан. Съдбата на тази чета е трагична. На път за своя район, на 26 юни сутринта тя е обградена и разбита от полиция и жандармерия в

местността Черни дол, югозападно от Брусен. Загиват 19 партизани, между които командирът на отряда и командирът, и политкомисарят на четата.

През април 1944 г. в партизанската база на Голия връг край Сухатче пристигат Петко Кунин, Стоян Едрев, Пеко Таков, Вълка Горанова и Никола Георгиев. Те се запознават с партизаните, прекарали зимата тук. Определено е ръководство на полския отряд: командир – Вълчо Химирски, политкомисар – Мишо Коцев, началник-щаб – Пешо Шиновски, помощник-командир – Петко Цолов, помощник-политкомисар Иван Пеков, отговорник за младежката работа – Мако Даковски. Командир на Първа чета – Пеко Цолов, на Втора – Симеон Цанов. Решено е мобилизацията на нови партизани да се извърши на 1 май.

След мобилизацията Първа чета наброява 25 партизани, а Втора – 18. През лятото отрядът нараства на около 60 души. В този състав на 9 май 1944г. с помощта на ятаците Цвятко Мончов и Тодор Иванов отрядът превзема общината в с. Струпен, Белослатинско, и се сдобива с 17 пушки, патрони, пишеща машина и други.

Юни 1944 г. е най-тежкото време за полския отряд. На 6 юни при блокада на с. Сухатче и околността е разкрито скривалището в кошарата на дядо Вълко Димитров. Верният ятак е инквизиран зверски, за да издаде партизаните и другите ятаци, но не проронва предателска дума и загива с чест заедно с жена си баба Мария. До края на месеца в района на отряда са избити 17 ятаци и 8 партизани.

Ръководителите на Ловешко-Троянския район Петър Нешев, Дочо Шипков, Христо Добрев, Янка Тифонова и др. извършват огромна работа за възстановяване на отряд „Христо Кърпачев“ и връзките с ятаците, за мобилизиране на нови партизани.

След беглежката акция щабът на зоната и Плевенския окръжен комитет на партията отново разглеждат състоянието на партизанското движение в Ловешко-Троянския край и вземат решение Петко Кунин да се прехвърли там, за да окаже помощ на местните дейци. В спомените си Кунин пише, че заминават с Петър Нешев за Българенския район, който да стане база за възстановяване на партизанското движение в цяла Ловешка околия

Все в тази връзка в началото на юли 1944 г. в Николаевските гори се провежда разширено заседание на Щаба на зоната и окръж-

ния комитет на партията. Присъстват Пело Пеловски, Борис Попов, Петко Кунин, Петър Нешев, Христо Добрев и Александър Гетман. След обстоен анализ на положението в Ловешко-Троянския район се решава отряд „Васил Левски“ да предприеме бойни акции предимно в Ловешка околия.

В началото на юли 1944 г. от Българенския район преминават в отряда 14 партизани. Такива идват и от други краища на Ловешко и Плевенско. Отрядът нараства и по това време има три чети, чета „Бинка“ с командир Стоян Киров (Чапаев) и политкомисар Крум Радев, чета „Стоян Едрев“ с командир Руси Божанов и политкомисар Цоко Колев, съставена предимно от ловешки прартизани от втора чета на отряд „Христо Кърпачев“ и чета „Цвятко Георгиев“ с командир Лило Вълчев (Йордан) и политкомисар Дачко Тодоров.

Нарастваният състав на отряда дава възможност да се провеждат по-решителни и по-машабни акции. На 6 август 1944 г. под ръководството на Борис Попов отрядът напада с. Катунец, Ловешко. От общината са взети 15 пушки, два пистолета и 500 патрона. Изгорени са реквизиционните книжа и на проведения митинг е обявена временна власт на ОФ. Към отряда се присъединяват двама нови партизани. След акцията за командир на отряда е издигнат Руси Божанов.

На 5 август през нощта група партизани – Цоко Колев, Тодор Ненков, Лило Лилев, Асен Илиев и Петър Лаловски, под ръководството на Петко Кунин и със съдействието на ремсисти от Дойренци и войниците Делимарински и Проинов, изнасят от ловната дружина в селото 2 леки картечници, три автомата, 4 карабини и много патрони. Отряд „Васил Левски“ се снабдява с автоматично оръжие.

На 8 август е нападат 6-и трудов еврейски лагер между селата Микре и Киркова махала. Обезоръжена е охраната и са взети голямо количество хранителни припаси, 90 платнища и много дрехи. Към отряда се присъединяват 4 нови бойци.

На 13 август отряд „Васил Левски“ напада едновременно селата Българене и Враца. Акцията в Българене се осъществява с активното участие на Петко Кунин. Използват се военна хитрост и изненада – две шурмови групи, преоблечени като войници влизат в селото. От общината са иззети 5 пушки, ръчни гранати и много патрони. Изгорени са реквизиционните книжа. Акцията в село Враца под командването на Руси Божанов завършва с успех. Иззето е наличното

оръжие, изгорени са данъчните книжа и е проведен митинг.

При нападението на лагера на 4-та еврейска работна група до с. Изворче на 17 август към партизаните се присъединяват 14 нови бойци.

В резултат на проведената мобилизация и извършените акции към средата на август отряд „Васил Левски“ наброява 120 партизани, разпределени в 5 чети – Първа с командир Борис Лалов, Втора с командир Цоцо Николов, Трета с командир Лило Вълчев, Четвърта с командир Стоян Киров и Пета с командир Алберт Ваена.

В Червенобрежкия район след разгрома на Трета чета и избиването на много ятаци, настъпва понижение на духа. Тома Стефанов прави всичко възможно за преодоляване на това състояние. В края на юли 1944 г. се свиква общо събрание на двете чети, на което се прави разбор на проведените акции. Командир на Първа чета става Минко Ралчовски, а на Втора – Иван Тончев. Решено е да се извърши нападение на Радовене, Врачанско.

На 30 юли отряд „Георги Бенковски“ с 45 бойци напада Радовене. Взети са 6 пушки и ръчна граната. Провежда се митинг, на който Тома Стефанов обявява временно властта на Отечествения фронт.

Една от най-забележителните акции на отряда е нападение на с. Торос, Луковитско. От общината са иззети 18 пушки, пистолети и много патрони. От отделни фашисти са изети още няколко пушки, пистолети и боеприпаси. На многолюдния митинг Тома Стефанов обявява властта на ОФ. Старият антифашист Никола Станев, брат на Лазар Станев, в речта си казва: „Наша е правдата! Партизаните я носят на пушките си! Аз се присъединявам към отряда и моля да ме последвате.“ С отряда тръгват 12 нови партизани и той наброява вече 103 бойци.

В началото на юли 1944 г. командир на отряд „Дунав“ става Христо Дашев. Командир на Вълчитрънската чета става Цачко Димитров, а политкомисар Кръстьо Конов. През август тя провежда съвместни акции със Свищовската чета. На 2 август партизани от двете чети нападат склада за обувки на Министерството на земеделието, евакуиран тогава в Пордим, и изземват голямо количество обувки. На 14 август двете чети с помощта на бойните групи в с. Обнова превземат селото. Взети са 13 пушки, 200 патрона, пишеща машина и циклостил. След акцията политкомисар на Вълчитрънската чета

става Съботин Генов (Пейчин).

Към края на август 1944 г. Щабът на зоната нарежда на партизанските отряди и чети да преминават към решителни акции. На 1 септември отряд „Георги Бенковски“ напада с. Славщица, Тетевенско, и обявява властта на ОФ. На другия ден отрядът овладява с. Пещерна, Луковидско, откъдето взема оръжие и обявява ОФ власт.

В последните дни на август и първите дни на септември отряд „Дядо Вълко“ провежда акции в селата Габаре, Реселец, Лепица и Сухаче. Подпомогнати от бойни групи, партизаните завземат с. Драшан, а в Лепица обезоръжават военно поделение.

На 3 септември отряд „Васил Левски“ напада за втори път Беглеж, обезоръжава охраната и взема 30 пушки. На многолюден митинг говорят Борис Попов и Александър Гетман. Към отряда се присъединяват 25 нови бойци.

Акции с решителен характер от отделни партизански единици се провеждат във всички райони на зоната. Партизанското движение постепенно навлиза в своя последен етап – подготовка за събаряне на фашистката власт и установяване на отечественофронтовска власт.

На 5 септември 1944 г. Съветският съюз обявява война на България. На другия ден Плевенският окръжен комитет на БРП провежда в Кайлъка разширено заседание. Присъстват Пело Пеловски, Пеко Таков, Никола Георгиев, Атанас Цанев от ЦК на РМС и други. В духа на окръжно № 4 на ЦК на БРП се решава да бъдат поставени в бойна готовност всички антифашистки сили в зоната.

На 7 септември революционното настроение в Плевен достига кулминационната си точка. По указание на Пеловски и с участието на Калчо Калчев от Националния комитет на ОФ се провежда заседание на отечественофронтовския комитет в града. Решено е да се организира митинг пред затвора. Изпратена е делегация до прокурора с искане да изпълни амнистията и да освободи политзатворниците. Прокурорът отказва, тъй като още няма нареждане от висшите органи. По настояване на делегацията прокурорът отива в затвора, но не дава разрешение да се освободят политзатворниците. Цанко Григоров, Любен Дунчев и Павел Ламбов говорят пред хилядното множество и призовават да се разбият вратите на затвора. Човешката лавина се втурва, грабва желязна релса и разбива вратите. Политзатворници и трудещите се тръгват към центъра на града, но скоро

демонстрацията е окървавена от подразделение на 4-та пехотна допълваща дружина, командвана от подполковник Геранлиев. Убит е работникът Драган Конов, а неколцина са ранени. Манифестацията е разпръсната, а политзатворниците си укриват в домовете на ятаци.

Вестта за разбиването на Плевенския затвор бързо се разнася из цялата зона. Щабът на зоната и окръжните комитети предприемат решителни действия за завземане на властта.

На 8 септември в 14.00 ч. партизаните от отряд „Дунав“ завземат Махалата без съпротива. Провежда се хиляден възторжен митинг, пламенна реч на който произнася Трифон Свиленски. След около два часа на същия ден отрядът овладява с. Писарово, където на митинга говори партизанинът Васил Спасов.

На 8 септември в 16.00 ч. Отряд „Васил Левски“ провежда „четворна акция“ за овладяването на селата Николаево, Ласкар, Ралево и Горталово едновременно. И в тези села е установена ОФ власт.

Същия ден към 10 ч. под напора на събралия се народ са освободени политзатворниците от Ловешкия затвор. Грандиозна антифашистка манифестация залива улиците на града. Политзатворниците присъединяват своите усилия за завземане на властта в Ловешкия край.

На 8 септември в местността Чутурулец край Луковит се събират ръководни дейци от Червенобрежки район. Разпределят се силите за завземане на властта в Червен бряг, Луковид, Тетевен, Роман и всички села в района. Специално внимание се отделя на овладяването на летище Телиш със силите на двата отряда.

Цялостното овладяване на властта в XI ВОЗ става на 9 септември 1944 година. Рано сутринта на тази паметна дата Борис Попов се намира в окръжните на Ловеч и научава от куриер за установяване на ОФ власт. Той веднага отива в града при командира на 34 пехотен полк полковник Занков. Нареща му да обезоръжи незабавно жандармерията и полицията и да предаде оръжието на партизаните. С военна кола, придружен от офицер от палка, към 10.00 часа Борис Попов пристига в Плевен при командира на 9-а дивизия генерал Янчев. На него той поставя същия ултиматум. Отначало генералът отлага, но виждайки се в безизходност, дава съответните нареждания.

Към обяд на 9 септември се провежда заседание на Областния комитет на ОФ, на което се взема решение за въоръжаване на полит-

затворниците и за създаване на органите на новата власт. Борис Попов установява Щаба на зоната в Областното управление, откъдето се ръководят действията на въоръжените единици. Към 15.00 ч. са овладени общината, съдът, банката и полицията. Въоръжени групи завземат конния ескадрон и се довъоръжават. Заедно с други групи те овладяват Областната палата, Държавна сигурност, полицейските участъци и щаба на жандармерията. Цялата власт в Плевен е в ръцете на ОФ.

Отряд „Васил Левски“ на 9 септември влиза тържествено в Беглеж. Устроена е народна трапеза. На другия ден отрядът пристига в Бъркач. Тук нараства на около 250 души, а на път за Плевен към него се присъединяват повече от 300 души. Към обяд на 10 септември отрядът влиза в града, аплодиран от плевнското гражданство.

Рано сутринта на 9 септември Махаленската чета, нарастнала на около 300 души, се разделя на две. Едната, начело с Трифон Свиленски, завзема властта в Тръстеник, Горна и Долна Митрополия Другата, начело с Кънчо Илиев, завзема Долни Луковит, Ставерци, Брегаре и Оряховица. Цялата чета влиза в Плевен на 10 септември.

Вълчитрънската чета, успяла да се снабди с оръжие от военно подразделение в Пордим, на 8 и 9 септември установява ОФ власт в Пелишат, Гривица, Одърне, Пордим, Славяново, Каменец, Борислав и др. На 10 септември тя влиза в Плевен.

Никополските партизани и завърналите се политзатворници, със съдействието на войници антифашисти, завземат властта в Комарево, Злокучене, Ленково, Милковица и Долни вит. На 10 септември партизаните пристигат в Плевен.

В Ловешко-Троянския район властта се установява от партизаните под прякото ръководство и участие на Петър Нешев, Дочо Шипков, Христо Добрев, Марин Грашнов, Цоко Колев, Стефан Атанасов и др. Пряко участие взема и намиращият се в този район Петко Кунин.

На 9 септември започва завземането на властта във всички населени места на Червенобрежкия район. Отрядите „Георги Бенковски“ и „Дядо Вълко“ с основните си сили завземат на 9 и 10 септември Червен бряг и Луковит, а с по-малки групи – Карлуково, Беленци, Ябланица, Торос, Дерманци и др. След обяд на 10 септември двата отряда влизат в летище Телиш, където Тома Стефанов произнася пламенна реч. На 11 септември червенобрежките партизани влизат с тържествен марш в Плевен, посрещнати от гражданството с привет-

ствени възгледи и песни.

Навсякъде в зоната партизаните биват посрещани от народа с неописуем ентузиазъм, песни и цветя. Народът прегръщаше, целуваше и носеше на ръце своите синове и дъщери.

5. РАВНОСМЕТКА

През периода на въоръжената антифашистка борба на територията на XI ВОЗ се създава партизанско движение със своя бойна организация – 5 партизански отряда, 17 чети с 555 бойци и повече от 460 участници в бойните групи. Партизанските единици провеждат редица смели акции със значителен морално-политически ефект.

Въоръжените действия на партизаните и бойните групи имат широката подкрепа на народните маси, които оказват всестранна помощ на народните борци. Четите и отрядите се подпомагат от 1210 ятаци и 3225 помагачи или общо 4435 души. Невъзможно е да се изброят дори само имената на селищата, в които партизаните имат свои сигурни тилови бази. Обобщените данни за броя на укривателите в някои по-изявени селища показват, че те са най-много в Махалата – 105, в Плевен – 83, в Беглеж – 53, в Троян – 43, в Бъркач – 41, в Драгана – 31, във Вълчитрън – 27, в Гложене и Долни Дъбник – по 22, в Крушуна – 21, в Угърчин – 20, в Брестово – 17, в Торос, Горско Сливово, Ралево и Петърница – по 16, в Луковид и Дерманци – по 15, в Червен бряг и Реселец – по 14 и др. Няколко домове, като тези на Генко Балев в Писарово, на Христо Дилков (Мечката) в Махалата, на Йото и Иванка Христови в Долно Дъбник, на Нено Кременски в Горна Митрополия, на Стоян Георгиев в Киркова махала на Трифон и Дончо Лазарови в Червен бряг, на Марин и Вълчо Вълкови в Койнаре са сигурни бази на Окръжните комитети и Щаба на зоната. Особена признателност заслужават такива безстрашни укриватели като Цанко Христов (Брошурката) и Стефан Ганчев (Маршала) от Прелом, баба Марийка Панкова от Горно Павликени, Пенка и Стефан Кондови от Троян, Васил и Христо Лозански, Иван и Йона Колеви, Васил и Христо Вутеви от Драгана, Петьо Житарски, Мита Дойчинова, Христо и Лазар Петкови от Радюване и други.

Наред с комунистите в тежката укривателска дейност се включват 28 сдружени земеделци, между които са загиналите в борбата Тодор Цанев и Никола Бетов от Учин дол, Никола Цоцов от Бежаново,

Вълко Димитров от Сухаче.

В суровата борба против фашизма на територията на XI ВОЗ загиват 130 партизани и 182 ятаци и помагачи. От зоната са интернирани 656 антифашисти. През полицейските участъци преминават хиляди дейци, военно-полевият съд издава 1213 присъди, от които 132 смъртни, 83 доживотни и много присъди на дългогодишен затвор.

Въоръжената антифашистка съпротива в зоната, макар и количествено да не отговаря на възможностите на една огромна територия с половин милионно население, благодарение на своя организиран характер, високото политическо съзнание на участниците и тяхната готовност за саможертва, довежда до победата на Девети септември.

Безсилни са тези, които искат да отрекат или омаловажат приноса на партизанското движение за разгрома на фашизма. Антифашистката съпротива е подвластна само на паметта на времето. А тя стои над всички и единствена определя значимостта на този исторически период в националната ни история. Без съмнение, антифашистката борба, партизанското движение ще останат светли страници в историята на нашия народ.

ЖЕРТВИТЕ

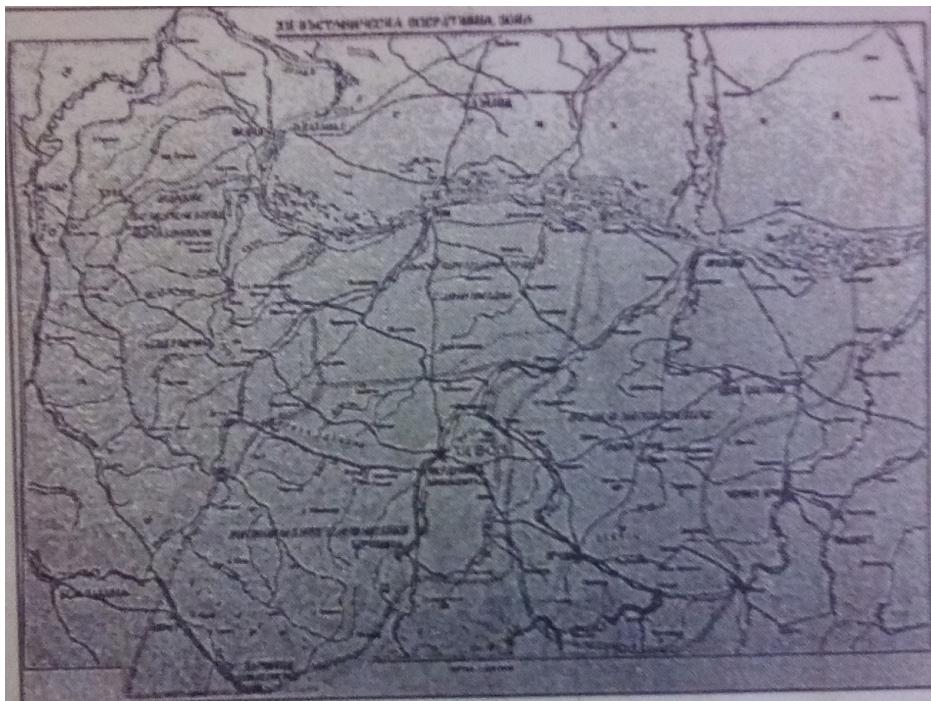

БРАТСКАТА МОГИЛА

Властите излагаха телата на убитите партизани по улици и мегдани, пред полицейски учреждения и селски училища за поругание и респект.

Автор: проф. Д-р ВЪРБАН ЯНЧЕВ
Рецензенти: доц. к.и.н. ТАНИ ТАНЕВ;
ст.н.с. к.и.н. МАРИН КАЛОНКИН

ДВНАДЕСЕТА ВЪСТАНИЧЕСКА ОПЕРАТИВНА ЗОНА С ЦЕНТЪР ГР. ВРАЦА

1994 г.

ДОСТОЕН ПРИНОС ВЪВ ВЪОРЪЖЕНАТА БОРБА ПРОТИВ ФАШИЗМА

Дванадесета въстаническа оперативна зона заема важно място и има достоен принос в организирането на въоръжената борба против фашизма. Тя разгърна своята дейност върху огромна територия на бившата Врачанска област – от река Тимок до река Искър и от Дунав до Стара планина.

Партизанското движение се разви при неблагоприятни географски условия – безбрежната Дунавска равнина, полупланински релеф и ограничена планинска част. Благоприятна предпоставка бе общата граница с Югославия и взаимодействието с нейните партизани. От важно значение за размаха на въоръжената борба против фашизма в този край са борческите традиции, наследени от вековните борби против чужди и свои поробители, от национата революция и нейни-

МАРИН КАЛЮЖКИН

те гениални вдъхновители Левски и Ботев, от Руско-турската освободителна война 1877-1878 г., Септемврийското въстание от 1923 г. и други.

Решаващ фактор за развитието на въоръжената антифашистката борба са дълбоко вкоренените в съзнанието на народа социалистически идеи от основателя на Българската социалдемократическа партия Димитър Благоев и неговия достоен ученик и съратник Г. Димитров, от такива апостоли на освободителното дело като Гаврил Георгиев, Георги Кирков, Тодор Петров, Георги Бакалов, Славка Димитрова и други.

За развитие на въоръжената борба против фашизма в България и в рамките на Дванадесете ВОЗ определяща роля изиграха два основни фактора: социално-политическата криза, предизвикана от продажната прохитлеристка политика на цар Борис и неговите правителства, успехите на армиите от обединените народи и особено от победите на Червената армия против немските завоеватели.

По това време Врачанска област бе изостанала в икономическо отношение, край с дребно и примитивно земеделие, слабо развита промишленост и ограничен брой индустриални работници с остри нерешени социални проблеми и противоречия.

Населението от този край посрещна с разбиране решението за подготовка на въоръжената борба против фашизма. Този курс се свежда от Тодор Иванов (Дългия) в Мездра, Враца и Фердинанд, в Лом от Живко Живков в Оряхово и Белослатинско от Иван Ивански, във Видин от Антон Югов, Ив. Зурлов и Никола Стефанов. Още през 1941 г. в нелегалност мина една фаланга от професионални революционери, които развяха знамето на партизанското движение. Първият нелегален в областта става Замфир Хаджийски от с. Дългошевици, Ломско, следван от Живко Пуев от с. Княз Александрово, Иван Димитров от с. Соточино, Борис Тасков от Д. Вереница и Стоян Сандов от Видлица, Славчо Дроцанов (Асен Балкански) от с. Чупрене, Неофит Александров – Ломски от с. Сталийска махала, от Иван Тодоров – Горуня от с. Г. Кремена, Мико Нинов от с. Грамада, Коста Йорданов от с. Пседерци, Ив. Зурлов от с. Макреш, Илия Бурадашки от с. Извор, Никола Василев от Лом и Евгени Трайков от с. Ковачица, Ломско. Периодът от есента на 1941 г. до февруари 1943 г. бе период на усилена работа за организационно укрепване на партийни, ремсо-

ви, земеделски, демократически и други организации, на създаване на ОФ комитети и бойни групи, на разясняване и провеждане курс на въоръжената борба. Тази дейност през 1941 г. във Видинско се ръководи от Иван Зурлов, във Врачанско от Иван Тодоров – Горуня, в Лом от Замфир Хаджийски. По-късно активно се включват и Велко Русинов, Борис Тасков, Иван Димитров. През 1942 г. във Видински окръг се връщат студентите Боян Чонос и Коста Йорданов, които минават в нелегалност.

Младежките организации се ръководеха във Врачански окръг от Данчо Димитров, в областта от Надя Василева (Лена), във Видин от Цв. Томов, във Фердинанд от Иван Недялков и Първан Чернев, в Лом от Младен Йорданов. Важен дял имаха средните училища. Активна дейност развиваха Видинската, Оряховската, Белослатинската, Берковската, Ломската мъжка и девическа гимназии, Търговската гимназия във Фердинанд, техническото училище в Б. Слатина и др. Създадоха се нелегални ядра във всички войскове подразделения в областта. Само в редовете на партията и РМС в областта бяха организирани около 5000 самоотвержени борци. Това бе огромна армия от съзнателни, всеотдайно предани на България патриоти. Въоръжената борба придоби масов характер с широка подкрепа на трудовия народ. Голяма роля за това изиграха Димо Дичев (бай Стамен), Дико Диков – Върбан, които през септември 1942 г. бяха изпратени в помощ на Врачанска област. Както изтъква Димо Дичев, „ЦК ни изпрати с директивата – да подготвим въоръжената борба, да се укрепят партийните и младежки организации, да разясним програмата и значението на ОФ, която беше алфата и омегата на нашата работа, да създадем партизански единици и бойни групи, да прекъснем провалите и създадем връзки между околиците и изградим центрове на съпротивата в областта“.

През януари 1944 г. в областта пристигна Йордан Катранджиев – член на Политбюро. Антифашистките сили получиха вярна политическа ориентация, пиеха вода от извора. Преодолявайки огромни трудности – от тежките провали, системните блокади и редица предателства, ОФ твърдо и последователно осъществи курса на въоръжената борба и осигури подготовката на въоръженото въстание. Формираха се чети, дружини, отряди и значителен брой бойни групи. Изгради се широка мрежа от верни ятаци. Привлякаха се хи-

ляди помагачи, изградиха се стотици комитети на ОФ с участието на сдружени земеделци, социалдемократи, безпартийни. В редица селища антифашистката съпротива се подкрепяше от почти цялото население.

И във Врачанска област прелом във въоръжената борба против фашизма предизвика пълният разгром на немците при Сталинград. Масовизира се партизанското движение. Под знамето на ОФ се сплотиха и активизираха нови сили, които минаха в настъпление. През март 1943 г. във Фердинандско се създава партизанска единица с боен ръководител Стоян Сандов и политически отговорник Борис Тасков, която през април 1944 г. прераства в отряд „Хр.Михайлов“ с командир Бойко Тодоров и политкомисар Иван Димитров. На 24 март 1943 г. в Ломско се създава партизански отряд „Ст.Караджа“ с командир Димитър Цветков (Бончук) и политкомисар Яким Атанасов (Любен), а през лятото на 1943 г. командир става Симеон Боннов и политкомисар Мирон Литов (Доктора). На 27 септ. 1943 г. се създаде Врачанският партизански отряд „Гаврил Генов“ с командир Цоло Кръстев и политкомисар Иван Тодоров – Груня. На 21 ноември 1943 г. се създават Видинският и Кулският партизански отряд „Г. Бенковски“ с командир Витко Иванов и политкомисар Иван Зурлов. През март 1944 г. се създава Дванадесета ВОЗ с командир Дико Диков (Върбан), политкомисар Димо Дичев (бай Стамен). За седалище на зоната се определя гр. Фердинанд. Създаването на XII ВОЗ изигра голяма роля и постави началото на нов етеп в развитието на антифашистката борба в Северозападна България. Във военно отношение тя обедини силите и координира действията на четирите партизански отряда, като съставна част на НОВА повиши тяхната мощ и успешното провеждане на бойните акции, организира взаимодействие с югославските партизани. В политическо отношение Щабът на зоната осигури пълното осмисляне политическия курс на въоръжената борба, целенасочената подготовка на антифашисткото въстание за събаряне на монархофашизма и установяване демократичната власт на ОФ.

До май 1944 г. Щабът на XII ВОЗ се установява в дома на вярната ятачка Ненка Илиева. Родена в революционно снемейство в с. Соточино, Берковско, макар и бременна, тя участва в Септемврийското въстание от 1923 г. Ражда син Будьони, който през 1944 г. из-

бягва от черните роти и става партизанин от отряд „Христо Михайлов“. При опасност от арест и майката става партизанка и в неравен бой с армия и полиция на 27 юни в Балова шума загина геройски. За оказване непосредствена помощ на партийните ръководства и отрядите Димо Дичев отговаря за Врачански окръг, а Дико Диков за Видински. Връзките на Щаба на зоната със съседните окръзи и отряди и ЦК на БРП се осъществява от Петър Михайлов, Славко Петков, Бона Михайлова, Катинка Рангелова и др. Четирите партизански отряда проведоха над 70 значителни акции (без десетките съвместни акции на отряд „Хр.Михайлов“ с Царибродски отряд „Момчил войвода“ и с югославските партизани от Пиротския отряд). Те държаха в респект големи войскови, жандармерийски и полицейски части от десетки хиляди въоръжени преследвачи. Въпреки, че съотношението между антифашистките сили и тези на властта бяха стократно в полза на противника и отчаяния опит за пълния разгром на партизанското движение във Врачанска област, особено по време на големите блокади „Дъга“ и „Огоста“, през м. юни 1944 г. монархофашистката власт претърпя тежко морално-политическо поражение. През годините на съпротивата XII ВОЗ даде скъпи жертви – партизани и ятаци, между които блестят имената на героите Боян Чонос, Мико Нинов, Васил Воденичарски, Иван Нивянин, Живко Пуев, Младен Йорданов и много други. Един от най-характерните белези на въоръжената антифашистка борба в XII ВОЗ беше масовият героизъм и саможертвата. Вечно живи ще останат в историята имената на загиналите във „Вълчи дол“, край с. Липница, в „Балова шума“, Хайредин, „Лилов дол“, Борован, на онези, които увиснаха на бесилото във Врачанския, Видинския и Ломския и други затвори или за да не попаднат живи в ръцете на фашистките главорези, сами слагаха край на живота си. В XII-та ВОЗ фашистката власт вилнееше с вандалска жестокост – разстрелваше без съд и присъда, бесеше, убиваше, режеше главите на непокорните и цинично разнасяше труповете на героите по улици и площади, палеше партизанските домове. Фашизмът унищожаваше физически патриотите, но духът им остана жив.

Партизанските акции ускориха хода на събитията, разклатиха устоите на властта, крепяха вярата и надеждата на народа в спасителния ОФ. Дейността на отрядите в XII ВОЗ не се свеждаше само до бойни партизански акции. Те се превърнаха във велика школа за

високо нравствено и патриотично възпитание. Антифашистите не се поддадоха на демагогската политика на царедвореца Багрянов. За това помогна писмото на А. Югов до Шаба на зоната и върнатата самоориентация на последния към Багрянов.

Пролетната мобилизация постави остро проблема за набавяне на оръжие на новите бойци. С тази мисия се заема Димо Дичев. Щабът на зоната определя района Миджур, Борованската могила и др. за доставка на оръжие по въздуха от съюзниците. Английската мисия не откликва на искането.

Оръжие е получено от Червената армия, спуснато с парашути на Югославска територия. С всеки изминат ден и приближаването на есента, положението на партизаните в зоната и особено на тези в равнината, ставаше все по-критично. По този повод командирът на зоната Дико Диков на 19 август 1944 г. пише писмо до Й. Катранджиев за изпълнение решението на Щаба на зоната за прехвърлянето на отрядите в Югославия и със съвместните усилия с дивизията на Бърко да се осигури свободна територия.

На 5 септември 1944 г. Съветският съюз обяви война на България. Това измени хода на събитията. В изпълнение на заповедта на Главния щаб на НОВА отрядите и четите от Врачанска област премитават към пряко шурмуване на фашистките бастиони и установяване властта на ОФ. В антифашисткото въстание и установяването на новата власт активно участие взеха около 1500 политзатворници от Врачанския, Видинския, Ломския и други затвори в страната. На 9 и 10 септември е овладяна цялата власт в градове и села, а на 11 септември на голям всенароден митинг на Ботевия площад в гр. Враца Цоло Кръстев, командир на отряд „Г. Генов“ обявява установяване на новата власт на ОФ във Врачанска област. В нея активно участие взеха представители на БРП, БЗНС, БРСДП, „Звено“, на жените, младежта и безпартийни.

Въоръжената борба против фашизма и капитализма в Дванадесета ВОЗ е най-ценният морално-политически капитал на бивша Врачанска област, който има изключително важно и непреходно значение за развитието на България като съвременна демократична и цивилизована държава.

Проф. ЦВЕТКО БОЖКОВ (САВАТА)

ВРАЧАНСКИЯ ПАРТИЗАНСКИ ОТРЯД „ГАВРИЛ ГЕНОВ“

Както в страната, така и във Врачанския край въоръжената борба против фашизма се водеше на базата на демократичната и свободолюбива алтернатива, обединила държави с различен обществен строй в коалиция против фашизма.

НОВИЯ КУРС

Основен момент и съдба на антифашисткото движение във Врачанския край е създаването на 11 декември 1941 г. на нов, Врачански партиен окръг, за което най-голяма заслуга има Иван Тодоров – Горуня от с. Горна Кремена. Той снове от Стара планина до Дунава, създава първите нелегални канали и опорни точки на съпротивата, вербува ятаци, внимателно подбира верните и предани на делото кадри, които възприемат курса на въоръжена борба. На 3 март 1942 г. във Враца пристига известният младежки функционер, опитен организатор и ръководител Данчо Димитров (Васил) по-късно (Градинаров), родом от с. Салманово, Шуменско. Иван Тодоров – Горуня и Данчо Димитров предприемат мащабна дейност по възстановяване и укрепване на организациите, разясняване и провеждане на курса на въоръжената борба.

Антифашистките сили в окръга нарастваха. При опитите за арестуване, антифашистките функционери минаваха в нелегалност и реагираха с употреба на оръжие. На 9 октомври 1942 г. Врачанска конна полиция, съвместно с Малорадския участък, предприема акция за арестуването на известните комунисти Паун Пенков, Семко Крачунов и Петър Гарвански. Цял ден непокорните антифашисти водят драматичен бой със страхливите преследвачи и невредими минават в нелегалност. Дръзката Малорадска схватка намери широк отзвук в целия край. Монархофашистката власт изпадна в паника, а антифашистите с повишен кураж се увериха, че и в равнината е възможно да се развива партизанско движение. Към края на 1942 г. и началото на 1943 г. нелегалните в окръга бяха вече над двадесет души. През 1942 г. в нелегалност преминават Аврам Митев (Ангел), Иван Велчев (Илчо), Светослав Георгиев (Симо), Христо Георгов (Желязко), Йордан Гергов (Гроздан), Крум Беличовски (Бачо Киро), Йордан Пешев (Стойко) и други. Така постепенно се формира онова здраво

ядро от предани и опитни партизани, което изигра много важна роля в по-нататъшното нарастване и развързване на партизанското движение в окръга. Изграждат се яташки мрежи и бойни групи. Формират се две чети. Активизира се работата на отечественофронтовските комитети. Комунистите, сдружените земеделци, социалдемократите, звенари, много безпартийни, част от интелигенцията и особено младежите, всеотдайно поддържаха нелегалните.

На 29 март 1942 г. пръв увисва на бесилото Благой Монов от с. Добролево – отговорник на РМС в Белослатинската гимназия. След оказване на въоръжена съпротива при опит да бъде арестуван, Никола Марков (Колката) – отговорник на РМС във Врачанската гимназия, на 12.02.1942г. преминава в нелегалност, но бива предаден и на 12.10.1943 г. увисва на бесилото с думите „Умирам, когато идва най-хубавият, радостен и щастлив живот.“

На 12.11.1942 г. отговорникът на РМС в с. Цаконица, Йордан Гергов, с помощта на сестра си Цвета, с риск на живота си се нахвърля върху полицаия, съборил Горуня на земята, обезоръжават го и спасяват окръжния ръководител от явна гибел. Йордан Гергов с бащината пушка от Септемврийското въстание тръгва заедно с Горуня, приемайки нелегалното име Гроздан. На 3 март 1943 г. в Деня на националния празник на България Марин Боев, студент от Кнежа, падна прострелян от фашистката полиция пред Софийския университет. Въудошевени от техният пример, с риск да загинат посред бял ден, от ареста избягаха ремсовите дейци Цвятко Божков от с. Софрониево, Цвятко Калев от с. Рогозен, а ученикът Петър Тодоров от с. Крушовица пробива обръча на преследвачите си, преминава Огоста и става партизанин. През юли 1943 г. избягват от лагера „Ченгене Сарай“, Плевенско, Цоло Кръстев от с. Д. Кремена и Цвятко Анев от с. Столник, Софийско, и се присъединяват към партизаните от Врачанския край.

Преломен момент в развитието на антифашистката съпротива във Врачанския край е провеждането под ръководството на Димо Дичев (бай Стамен) на окръжната партийна конференция на 27.09.1943 г. в местността „Късата падина“ на Борованската могила. Нейното основно решение е създаването на Врачанския партизански отряд на името на прославения военен ръководител на Септемврийското въстание Гаврил Генов. За командир на отряда е определен изтък-

натият професионален революционер, участник в Септемврийското въстание, емигрант в Югославия, запасният офицер Цоло Кръстев (Камен), по-късно (Огнян), заместник-командир на отряда става човекът на смелите и находчиви действия, някогашният работник Цвятко Анев (Нацко), по-късно (Гоце) от с. Столник, Софийско, а за политкомисар е издигнат изключително преданият и популярен партиен деец, изпитал върху плещите си всички несгоди на фашизма като политзатворник, концлагерист и каменоделец Иван Тодоров – Горуня (Борис), (Фердо), (Стоян). По-късно за началник на щаба на отряда е привлечен запасният офицер Гено Андреев (Чавдар).

Есента на 1943 г. и началото на 1944 г. е период на активна политическа и организационна работа за разширяване на яташката мрежа, масовизиране на отряда и четите и изграждане и активизиране на Отечественофронтовските комитети и бойните групи.

През 1943 и 1944 г. се провеждат три окръжни конференции на РМС, последната е на 13 и 14 април 1944 г., с участието на Надя Василева – Калинка, пълномощник на ЦК на РМС за XII ВОЗ. Тези конференции дадоха мощен тласък за активното включване на младежта в антифашистката съпротива. Към щаба на отряда се изгражда младежка комисия с председател Данчо Димитров. Започват да излизат вестниците „Отечествен зов“ и „Младежка трибуна“ със седалище на редакцията в Буковец.

СТРАТЕГИЯТА И ТАКТИКАТА НА ОТРЯД „ГАВРИЛ ГЕНОВ“

Отличителен белег и голямо достойнство на дейността на отряда „Г. Генов“ е, че тя винаги изхожда от особеностите на географските условия – предимно равно поле, с гъсто населени села и градове и гол, неудобен за дълго пребиваване Балкан, със силен по численост противник – мобилизирани полицейски участъци и войскове части, оглавявани от 6-та Бдинска дивизия в гр. Враца. Главният стремеж на отряда беше да не допусне прибързани и необмислени акции, да съхрани силите на отряда и четите за успешна подготовка на въоръженото въстание и нанасяне на решаващия удар чрез непосредствена връзка с масите. Отрядът, заедно с политическите сили извършиха огромна политическа и организаторска работа за разобличаване и изолация на монархофашистката върхушка от народа и сплотяване

на всички честни трудови хора под спасителното знаме на ОФ. Всеки партизанин беше не само боец, но и политически деец. Щабът на отряда „Г. Генов“ с чувство на висока отговорност и прозорливост се противопостави на нареждането на Главния щаб на НОВА партизаните да се движат на групи през зимата, да нападат селата и да се изтеглят в Балкана, където да се създадат бази. За целта на 3 дек. 1943г. отправи писмо до ЦК на БРП. В него се казва: „Ние смятаме, че базите в селата през всички времена на нашата борба срещу фашистката фласт до пълното ѝ разгромяване, което няма да е далеч, ще представляват най-солидните бази за укриването ни... За сега нашият отряд наброява около 40 души и ние използваме изключително селата за укриване и презимуване на партизаните. Главният щаб на НОВА приема становището на окръжното ръководство за правилно. Това не само съхрани силите на отряда, но му даде възможност през пролетта на 1944 г. да премине в настъпление и успешно осъществяване на мобилизацията за неговото масовизиране.

Друг характерен белег на стратегията и тактиката на отряда беше проявената от щаба гъвкавост, маневреност, внезапност в борбата с многократно превъзхождащия ни по численост и въоръжение противник. При крайно неблагоприятни теренни условия отряд „Гаврил Генов“ проведе около 50 големи и по-малки акции. Огромно въздействие за разгръщане на масовизирането на партизанското движение оказаха проведените с голям политически ефект акции на 28 май 1944 г. от втора дружина в с. Г. Кремена.

С участието на бойните групи и ятаците отрядът проведе успешни акции в с. Оходен, Горна Бешовица, Ракево, ж.п. Кантона, Пали лула, с. Охрид, военния склад в Моравица, Кунино, Типчевица, Зверино, Люти брод, Липница, Ботевградско, ж.п. Кантон-Враца. Силен отзвук даде съвместната акция на партизаните от отряд „Г. Генов“ и „Христо Михайлов“ в с. Главаци за обезоръжаване на батареята на артилерийския дивизион във Враца. Иззети бяха 108 пушки, една тежка картечница и много боеприпаси и военни дрехи. На няколко пъти се отрязва ж.п. линията София-Плевен и други.

Проведените акции имаха огромно мобилизиращо значение за каляваха партизаните и повишаваха авторитета на отряда и симпатиите сред населението, хвърляха в ужас и респектираха многочислената армия, полиция и жандармерия. Епични са ръкопашният бой с поли-

цията и героичната гибел на Крум Беличовски на 26.02.1944 г. в с. Соколаре и на Горан Червеняшки на 7.03.1944 г. в с. Лехчево. Високо се извисява подвигът на петимата партизани – рицари на революцията – В. Воденичарски, П. Костов, Д. Чергарски, Л. Драйчев и Ст. Ликов, които на 28 април 1944 г. три часа и половина водиха жесток и неравен бой с фашистките главорези край с. Липница, Оряховско, и загинаха до един, заедно с верните ятаци Горан Бурджански и Цоло Върбанов, в името на социалистическия идеал.

Решително и много спешно за отряда е сражението на Първа и Втора чета в района на връх „Косматица“, лобното място на Тотка Илиева (Роза). Във въоръжена схватка загина единственият в отряда партизанин от малцинството, политкомисар на първа чета, Юсеин Каменов (Дойчин). Вбесяваните от подвига на партизаните фашистски банди по-най вандалски начин подпалиха партизанските къщи и всички кошари в Долна и Горна Мелна. Родители, деца, старци, добитък, останаха без подслон, храна, хвърлени на улицата.

ПРОВАЛЪТ НА ГОЛЯМАТА БЛОКАДА „ДЪГА“

По заповед на ген. Стефанов, командир на 4-а армия в Плевен, ген. Банов, командир на 6-а Бдинска дивизия, се разработва план на блокада „Дъга“ със задача за брое дни да бъдат унищожени отрядите „Г. Генов“, „Дядо Вълко“, „Г. Бенковски“ и техните ятаци. На 5 юни 1944 г. със силите на 6-та и подразделения от 9-та дивизия, жан-дармерийски части, полиция, разузнавачи и местните фашистки организации е блокиран районът Враца, Мездра, Кунино, Червен бряг, Бяла Слатина, Оряхово, Хайредин, Криводол, т.е. блокадата се завърна върху целия окръг от Дунава до Балкана, от Огоста до Искъра. Съотношението на силите 1:100 е в полза на противника. Обстановката бе изключително тежка и опасността от унищожение на партизаните голяма. В началото на май 1944 г. щабът на отряда се добира до информация за подготвяната блокада. Противникът мобилизира хора, коне и каруци и дислоцира силите си. По спешност се провежда окръжна партийна конференция от 8-12 май. Конференцията прави анализ на обстановката и решава да се противодейства активно на блокадата с изпреварващо провеждане на две крупни акции в с. Соколаре на 28 май и в с. Горна Кремена на 29 май. Провеждането на акциите, отдалечени една от друга на 25-30 км. и с разлика във вре-

мето само едно денонощие, съчетано с диверсионната акция срещу щаба на блокадата в с. Вировско, нанесе не само тежък удар върху противника, но внесе силно объркване в неговите редове и доведе до пълния провал на блокадата. В този гигандски двубой на живот и смърт отново и във висша степен се прояви политическата зрялост хладнокръвие и бойна стратегия на щаба на отряда. Приемането на фронталния бой означаваше пълна катастрофа на антифашистките сили. Отрядът и четите се ръководеха от опитни и смели мъже, които правеха вярна оценка на ходовете на фашистките орди и противопоставяха оригинални решения, които доведоха до провала на блокадата. За това съществена роля изигра диверсионната акция на 7 юни срещу щаба на блокадата в с. Вировско. За провала на блокадата и съхраняването на отряда, за нанасянето на главния удар на 9 септември, първостепенно значение имаше решението на щаба за временно прегрупиране на силите на отряда, изтеглянето на 1-а, 2-а и 5-а чети в Балкана и разделянето на 3-а и 4-а чети на маневрени 8 групи с опитни командири, които преживяха драматични дни. Многократно гледаха в очи смъртта, отвлякоха вниманието на противника в нивите и царевичите на безбрежната равнина. За всичко това допринесе и обстоятелството, че полицията не успя да внедри агент-провокатори в отряда „Г. Генов“.

ЯТАЦИТЕ – ГЛАВНА НАША ОПОРА

Това е феноменът на партизанското движение във Врачански окръг, без който то беше невъзможно. Ятаците ни правеха неуволними, сякаш потъвахме в земята под носа на преследвачите и убийците. Посредством яташката мрежа и нелегалните канали се реализираше значителна част от многостранната дейност на отряда, пренасяне на директиви, уреждане на срещи, получаване на вярна информация за замислите на противника. Освен укриватели, ятаците бяха и смели бойци. Ятаците, местните бойни групи и активисти в повечето случаи съвместно с партизаните участваха в подготовката и провеждането на акциите и понасяха не само личен риск, но залагаха целите си семейства, дом, имот в името на борбата за свобода и социална справедливост. Не случайно по-голяма част от жертвите бяха ятаци. В пантеона на безсмъртието ще блестят имената на 8 знаменити ятаци, 7 от с.Хайредин, 1 от Манастирище, които по сред бял ден бяха

разстреляни на 26.06.1944 г. край брега на Огоста, на 30 април – двама от Крушовица, на 8 юни – двама ятаци от с. Д. Бешовица, на 11 юни край селото бяха разстреляни във „Велчова падина“ 5 ятаци от с. Борован, на 15 юни в „Липов дол“ без съд и присъда бяха разстреляни 8 ятаци от селата Вировско и Д. Кремена.

ИЗГРЕВЪТ НА СВОБОДАТА

Партизанският отряд „Г. Генов“ възглавяваше народното надигане за въстание и пристъпи към изпълнение директивата на ЦК на БРП и Главния щаб на НОВА за завземане на селата и градовете и установяването на властта на ОФ, донесена в отряда от известния интелектуалец Крум Кюлявков.

Настъплението на Червената армия на Източния фронт даде тласък в общата мобилизация и решителни действия на партизанския отряд „Г. Генов“. Няколко дни преди 9 септември 1944 г. в лагерите на четите влязоха масово комунисти, ремсисти, отечественофронтовци и безпартийни. Народът тръгна на въоръжено въстание. Планът за провеждане на въстанието и завземането на властта се роди в хода на динамично развиващите се събития с масово участие на трудещите се в него. На Девети септември Първа, Втора и Пета чети (Първа дружина), начело с командира на отряда Ц. Кръстев овладяха Лютиброд, Типченица, Моравица и други села, готова да охранява Искърското дефиле.

Политкомисарят на Първа чета Цветан Маринов (Караджата) и командирът на Пета чета Йордан Гергов (Гроздан) с мисията на парламентъори с голям риск влязоха в щаба на дивизията и сломиха волята за съпротива на полк. Костов, на полицията и жандармерията. Привечер партизаните от Първа дружина, начело с командира на отряда Цоло Кръстев, влязоха в областния център и във взаимодействие с антифашистките сили на града установиха властта на ОФ. Шеста чета с командир Иван Велчев (Илчо) с помощта на въстаналите селяни овладява Ботунския край. Същия ден сутринта, след като узнаха за прокламацията на Кимон Георгиев, партизаните от Трета и Четвърта чета (Втора дружина), начело с Ив. Тодоров – Горуня влязоха в с. Търнава, която беше вече въстанала, а вечерта завзеха Бяла Слатина. През нощта партийното ръководство и щабът на отряда се настаниха във Враца и поеа ръководството на въстанието в окръга. На

10 септември Трета и Четвърта чети с командир Пенчо Янкулов (Чавдар) овладя Кнежа и Оряхово, а на 11 септември с развети знамена, бурно посрещнати от въстаналия народ, пристигнаха във Враца. На Ботевия площад се състоя внушителен митинг на ОФ, който обяви победата и установяването на властта в окръга и областта. Попълнен с доброволци, в т.ч. 17 девойки, отрядът участва като самостоятелна бойна единица в Първия период на Отечествената война.

За чест на Врачанския край и на партизанския отряд „Г. Генев“, онези, които бяха начело на антифашистката съпротива – Цоло Кръстев, Иван Тодоров – Груня, Цветко Анев, Иван Велчев и десетки техни сподвижници бяха едни от първите, които по-късно се вдигнаха на смела и решителна борба против авторитарния режим за демокрация и изграждането на нова България.

ген. ЦВЕТКО АНЕВ (ГОЦЕ)
проф. ЙОРДАН КОСАШКИ (КАРАТА)

ПОДВИГЪТ И ДРАМАТА НА ОТРЯД „ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ“

НАЧАЛОТО

Видинският край с готовност възприе курса на въоръжената борба против фашизма. Още през есента на 1941 г. се появи първата партизанска група, която хвърли в паника властта и тя предприе незабавни мерки за унищожаването ѝ. Първият удар се насочи срещу Макреш – една от крепостите на съпротивата. За да парираме вериген провал, през нощта на 14 март 1942 г. в нелегалност минахме: секретарят на РК на РМС и член на ОК на РМС Мито Филипов (Кръстю), Витко Николов (Дамян) и Цветко Томов (Антон), неотдавна излязъл от Софиийския централен затвор. Групата се увеличи на осем партизани. В Макреш се появи „интерниран комунист“, агент, който пое ръководството на полицията за откриването ни. Към края на март с.г. към нас се присъедини студентът Петко Николов (Маузера). На 15 април рано сутринта двама общински полицаи ни откриха в две съседни колиби във Вълчешкия дол. След кратка престрелка те избягаха панически.

През лятото на 1942 г. групата се увеличи на 25 партизани. През есента на с.г. от Пиротско при нас дойде прославеният партизански

командир Асен Балкански – скован от остър ставен ревматизъм. Партийното и военното ръководство се заеха и организираха лечението му във Видин с помощта на лекарите Георги Попов, Илия Калчев и Иван Доганов.

В началото на юни 1942 г. от София с Мико Нинов (Трифон) пристигна нов партизанин – Сава Димитров (Стоянчо) от гр. Стражица, деец на РМС. Арестуван на път за областното полицейско управление във Враца, Боян Чонос (Богомил) скочи от влака при с. Бела и с помощта на ятаците дойде при нас. Фашистката полиция се задъхваше от злоба и усилия да ни залови живи още при падането на първия сняг. След жестоки итквизиции тя застави политзатворника Радко Пуев от Княз Александрово да помогне за нашето откриване. За целта беше пуснат слух, че Радко Пуев е избягал от затвора и търси връзка с партизаните. С двама полицейски агенти в затворнически дрехи се явяват при младеж-ремсисст в Макрешкия землищен район и искат да ги свърже с партизаните. След редица престрелки партизаните с помощта на фелдфебела Стефан Петров успяха да се откъснат и укрият. Макреш бе обсаден от 40 полицаи. Тази нощ в Макреш се укриваха Дико Диков (Върбан) и Димо Дичев (Стамен) – пратеници на ЦК на БРП. В родния си дом беше Мито Марков (Кръстю). За да запази дома и семейството от унищожаване, Кръстю решава да се промъкне през кордона. Взема селска торба и тръгва към поповата воденица-караджейка уж за брашно. Първият и вторият постове го пропускат. В това време го забелязва общински полицаи и завикал: „Защо го пропускате. Заради него сумата нощи не съм спал?“ Започва стрелба и гонитба. Мито е ранен на няколко места, добира се до Дралевия дол, скача в него и продължава още два километра. Силите го напускат и за да не попадне жив в ръцете на полицията, прострелва главата си. Беше 12 ноември 1942 година.

Нощта на 15 срещу 16 ноември всички партизани се събрахме в една воднянска колиба и под ръководството на Дико Диков и Димо Дичев се проведе кратка конференция. На почти всички партизани бяха възложени конкретни задачи и формирани две чети. Мико Нинов (Трифон) замина за София с Балкански да го устрои с помощта на Центъра за лечение. Боян Чонос (Богомил) с Борис Дилов (Мирко) заминаха за Видинския партиен район. Мене приеха в партията и издигнаха за инструктор към ОК на БРП да отговарям за Макрешкия, а

от пролетта на 1943 г. и за Кулския партийни райони. Дамян и Ангел – Тошо Вълчев, изпълниха суровата присъда над полиция-предател на Кръстю – Георги Цолов.

На 2 февруари 1943 г. осъмна блокирано с. Урбабинци (сега Тошевци). С хитрост ятаците успяха да укроят четирима партизани. На 1 март 1943 г. в село (сега град) Брегово бяха заловени тежко ранените Боян Чонос и Борис Дилов (Мирко). По-късно във Видинския затвор те са обесени.

През пролетта на 1943 г. Илия Бурдашки (Вельо) и новия партизанин Перо Рангелов по нареждане на Живко Пулев заминали за Пиротско за връзка с отряда на Балкански. Предатели ги убили с изненада.

От 15 май 1943 г. в продължение близо на два месеца селата от Западна Стара планина бяха превърнати в концентрационни лагери. Извършени бяха масови арести на стотици невинни хора, населението затворено в селата, нивята бурениясаха, а добитъкът ревеше в дворовете от глад. В Макреш беше изпратена част от областното полицейско управление – Враца с над 600 формени и цивилни полицаи. Учениците бяха изгонени от училището, а сградата се превърна в зандан. Още същата нощ бяха измъкнати от домовете над 230 селяни от целия край и натикани в подземията на училището. Дни и нощи полицейските палачи изтезаваха по най-зверски начин арестуваните, чупеха кости и разсипваха здравето им, изнасилваха и поругаваха жени и момичета. Партизаните водеха постоянни престрелки и през връх Миджур се прехвърлиха в Пиротския край в отряда на Балкански, където прекараха месец и половина. Откъснати бяхме от всички ятаци. Искаха с глад да ни изморят или да се предадем живи. Повече от 209 денонощия не бяхме слагали нищо в устата си, но устояхме.

Групата, към която се присъединих, водеше Лито Тошев (Георги) от Макреш, който беше организиран голяма полкова нелегална организация във Видинския 3-и пехотен полк. През декември 1942 г. в полка беше разкрита конспирация и Георги беше арестуван. Очакваше ги смъртна присъда. Само няколко дни преди това Георги проведе самостоятелна акция, като запали сено на гара Видин, предназначено за предаване на хитлеристското командване. Георги успя да избяга от полковия арест и към края на февруари 1943 г. пристигна в групата при нас.

На 4 юни рано сутринта започна повсеместно претърсване землището на блокираните селища. Към 6 часа нас тримата: Лило Тошев (Георги), Рачо Цеков (Гюро) и мен (Антон) ни откриха в лозята югозападно от Макреш. Цели 24 часа водихме бой, промъквахме се между сгъстените автоматнокартечни засади в пространните гори на с. Кладируб и се измъкнахме невидими. До тук блокадата беше провалена. Но по-късно започнаха ударите. Група от 8 партизани „Бенковци“ се завърна от Пиротския край, след като беше провела редица акции съвместно с отряда на Балкански. На 1 юли 1943 г. след подло предателство беше открита и атакувана в Стакевския балкан. Тежко ранени са командирът на отряда Живко Пуев – Димо, Павел Тодоров (Лало) от с. Шипот, Петко Ценов (Маузера) и Никола Витков (Дочо) от Макреш. Пленили ги и ги откарали в с. Стакевци. След жестоки инквизиции ги доубили с колове и хвърлили трупове им в животинската яма. Ново предателство довежда полицейска група в с. Костичовци. В кратка престрелка са убити двама партизани, бащата на Минчо и самият предател. Полицията излъга, че убитият Станчо е Балкански и получила не 50 000, а 300 000 лева награда.

Партизаните братя Башленски – Иван и Петър (Димитър и Стефан) от с. Скомля повярвали на уверенията на тъста на единия, кмет по онова време в с. Бела, че ако се предадат животът им ще бъде пощаден. Още на другия ден ги извели край селото и разстреляли.

В края на лятото Балкански по нареждане на щаба на Нишката партизанска част изпраща отряда към Ниш, а сам с двама партизани остава в района на с. Топли дол. Само няколко дена след това от засада Балкански пада убит, заедно с един сърбин. Другият, политкомисарят на отряда, Иван Димитров от с. Орешец, дойде при нас. Тежки удари понесе отрядът в края на „голямата блокада“. Осем партизански жертви и бащата на Минчо.

ФОРМИРАНЕ НА ОТРЯДА „ГЕОРГИ БЕНКОВСКИ“

На двудневна среща в района на с. Бранковци беше направена обстойна оценка на обстановката, набялезани и взети редица решения за активни бойни действия, изграждане на система от скривалища и зареждане с храни за приближаващата зима. На 21 ноември 1943 г. дойде при нас от Габровския край Витко Иванов (Бако) от Макреш.

В отговор на нанесените удари проведохме две дръзки акции. На 21 ноември в деня на полицията членовете на Макрешката бойна група Лило Иванов Георгиев (Бончук), син на заклан въстанник-септемвриец от 1923 г., и Иван Станчов Пунов (Филип) разстреляха в центъра на Макреш Симеон Илиев, един от най-злостните слуги на фашистката власт. Въоръжената съпротива беше гражданска война и тези наказателни действия бяха неизбежни. Докато фашистката власт беше залисана около тази акция, на 24 ноември вечерта целият отряд нападна и блокира с. Княз Александрово (сега гр. Димово) и го задържа повече от шест часа. Проведохме публично събрание и иззахме около един милион от общинската и пощенската каса. Наказани бяха кметът и кръчмарят Живко Паунов. Фашистите побесняха. Още на другия ден арестуват над 75 невинни селяни и започват пазарлък, колко да разстрелят за един убит в акцията. Подбрали 12 абсолютно невинни, подкарали ги уж за разпит в областното полицейско в Макреш и на около два километра от същото предварително устроена полицейска засада ги разстреляли. Двете акции рязко повишиха боевия дух и решимостта на антифашистките сили. В отряда дойдоха няколко нови партизани. Сред тях беше старши подофицерът от берковското планинско артилерийско поделеление Любен Ценов (Чавдар) от с. Витбол (сега гр. Дунавци). В скривалищата в „Липака“ прекарахме повече от два месеца. Само на 12-13 км. от Видин. В скривалищата посрещнахме по тържествен начин 1944 година.

ВЪЛЧИ ДОЛ – ПОДВИГА И ГИБЕЛТА НА 17 ПАРТИЗАНИ

В началото на януари 1944 г. партийното и военното ръководство реши да изпрати група от 12 партизани, водени от зам-командира на отряда Лило Тошев (Георги) и началник-щаба Начо Цеков (Гюро) към района на селата Макреш и Урбабинци да изведат войници с автоматично оръжие от белоградчишкия полк, за да накажат двама предатели от с. Урбабинци, да приберат двама нови партизани от скривалището в с. Толовица, да донесат боеприпаси и храни. Тръгнаха на 12 януари вечерта. С пристигането си се натъкнаха на поредната военнополойсейска блокада на с. Урбабинци. На 14 януари прибрали двамата нови партизани – Въто Мирчев (бай Велко) и синът му Йотко Мирчев (Дойчин), ученик във Видинската гимназия, и потеглили към скривалищата в „Липака“.

По следите, оставени в снега, полицията разкрива скривалището в горите на „Липака“. Не позволихме да ни обградят и със све-черяването потеглихме на юг в колона по един под командването на Лило Тошев (Георги). Към шосето Видин-Раковица ни обстреляха от всички страни с пушечен огън. Залегнахме и отговорихме със запов огън наляво, надясно и спонтанно запяхме: „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира“. Песента, светещите наши куршуми, режещи тъмнината, хвърлиха в паника противника. Вдигнахме се в атака и овладяхме шосето. Намерихме захвърлени одеда и платнища. В колона потеглихме на юг. На ръзсъмване се озовахмве в про-странните гори на м. „Божурица“. Опитяхме да поспим, но студът ни грабваше, ставахме и със скачане се размразявахме. Заехме позиция в покрайнината на гъст шумак. Пред нас беше открито поле, губещо се в ниското към Ивановци. Предишният сняг беше се стопил. Към 9 часа заваля нов и ни замаскира още по добре. По нашите следи непрекъснато се чуваше стрелба. Към 10-10.30 часа на около 400 метра западно от нас се появи човек на кон, като се закри зад хоризонта, завика: „Навамте, навамте, тука са некъде“. Не след много от към с. Ивановци се появи голяма група селяни, придружавани от отделни войници и група полицаи. В завързалата се престрелка ние пленихме по-голямата част от тях, в тава число водещият ги полицейски начал-ник от Видин Гронков, лека картечница и друго оръжие. Преминах-ме р. Витбол по яз на караджейка над с. Срацимир и замръкнахме в една пуста колиба в м. „Върголия“. По шосето Видин – гара Макреш непрекъснато бръмчаха автомобили с войска и полиция. След кратка почивка – отново на път по посока Балкана. Трябваше пак да преми-нем реката. Лазар единствен обут с гумени ботуши 27 пъти прегazi напред назад реката, за да ни пренесне. Прояви невиджан героизъм и сила. Врагът следеше нашето движение с разставени съгледвачи. Движехме се със сетни сили. На всеки 500-600 м. спирахме да почи-ваме.

Призори стигнаме колибата на чичо Пенчо в начолото на Въл-чешкия дол. Нататък беше открито поле. До Балкана имаше над 15 км. път. Решихме да денува ме в тази колиба. Едва сме задрямали, и часовите ни вдигнаха по тревога. На около 500-600 м. се развърща-ше войска и полиция с фронт към нас. Пътят към Балкана се оказа отрязан. Единственият изход за нас беше на изток из горите на Въл-

чешкия дол. С наскок влязахме в дола и се натъкнахме на предния разузнавателен отряд на противника – усилен взвод. Веднага откриха огън по нас. Те не устояха на нашия огневи удар, побягнаха и се изпокриха в гъсталака. Целият няколко километров фронт се юрна по нас. Бързаха с фланговете да ни изпреварят, обкръжат и на малко пространство да ни пленят живи и избият. С движение и ответни маневри ние ги задържахме и респектирахме. В просторните гори на дола те ни настигнаха и разкъсаха отряда на няколко групи. Едни бяха задминати, а други водиха бой и с последните патрони се самоубиха. Загинаха геройски: Тошо Младенов (Мико) от Урбанци, Йотко Мирчев (Дойчин), Станко Иванов (Бойко), Стоян Лилов (Кочо), Вътко Мирчев (бай Велчо) и четиримата от с. Цар Петрово, Велко Иванов (Боянчо) – братче на Бончук. Изостанаха задминати и оживели: Витко Миков (Дамян), Иван Зурлов (Славчо), Рачо Коцев (Гюро) и Иван Пунов (Филип) – всички от Макреш. Продължихме да се изтегляме на изток. Отново се нахвърлиха върху нас. Залегнахме и с огън задържахме набега им. Тук Лило Тошев (Георги) го раниха тежко в гърдите. Заповяда да вземем картечницата от него и да се изтегляме, а той остава да ни прикрива. Георги изстрелял всички патрони от пистолета, извикал: „Гледайте, гадове, как умира комунистът“ и прострелял главата си. В това време пристигнал командирът на ротата, която ни преследваше, поручик Георгиев от 35-и Врачански полк, разбутал войниците, хвърлил ръчна граната върху безжизнения труп на Георги, записал го в тефтера си и казал пред смутените войници „Той е мой“, за да получи награда от 50 000 лева. Седем бенковци загинаха във Вълчешкия дол.

След раздялата с Георги ние се откъснахме от преследвачите. Малка надежда – точно в този момент някой с тревога извика: „Бако, погледнете на изток!“ Западно от с. Вълчек беше развърнат друг фронт на 3-ти Видински полк. Единствена посока за нас оставаше на юг през откритото макрешко поле. Докато се изкачвахме към макрешкото било, от север ни наблюдаваха и не реагираха. Като излязахме на високото десетки картечници и шмайзери започнаха да сипят огън по нашата колона. Навред свистяха куршуми. С последни сили полунаведени и с единични изстрели отговаряхме на вражеския огън. Изминахме почти километър без жертви. Оказа се, че войниците-мерачи стреляли във въздуха. Фашизираните офицери и

подофицери забелязали това и грабнали картечниците и шмайзерите. Бяхме на коло 150-200 м. от шосето Макреш-гара Макреш, когато Мито Каменов (Кръстю) изохка и започна да моли да го доубием. В това време в другия слог рухна като прекършен дъб Стоянчо и с ръце и крака молеше да го доубием. Гласът му не се чуваше от пукотевицата. Изживях най-тежките мигове от партизанския живот. Изпълнихме най-тежкия партизански дълг – да доубием бойните си другари. В реката Бако, Бончук и аз се отбихме да пием вода от изворчето. Изгаряхме от жажда. Другите другари минаха под моста на реката и се мушнаха в отсрещния дол Стричовец. Ние също опитахме, но по камените основи на моста вече плюсяха хиляди куршуми. Преследващият ни от запад 35-и полк беше заел позиции източно от Макреш и съсредоточил целия си огън по отвора на моста. Тръгнахме покрай източния насип на шосето под огъня на 3-и полк. Тук коритото на реката е широко над 300 м. Куршумите се забиваха в насипа прокрай краката ни. При южния бряг Бончук полунавевден протича през шосето и скочи в дола Стричове. Те видяха къде ще минем и съсредоточиха огъня на двата полка. Легнах и запълзях. Зад мен на два- три метра вряха куршуми, чакъл и сняг. На другия край на шосето се свих на кълбо и се търколих в дола. Помислиха, че съм убит и прекратиха стрелбата. Когато станах и побягнах, започнаха с нова дива ожесточеност да стрелят. Бако пропълзя по същия начин. Настигнахме групата. Бяха спрели и почиваха. Едни превързваха раните на Лазар. Тръгнахме и не изминахме много, Лазар помоли да му разрешим да се отдели и да се опита да се скрие и ако оживеем, да се срещнем на уговорени явки. Беше бледо жълт. Загубил беше много кръв. Съгласихме се. Само след десетина минути около Лазар се разрази ожесточена стрелба, тряснаха две бомби и всичко утихна. Лазар изстрелял всичките си патрони, хвърлил по хайкаджиите двете си бомби и прострелял главата си. Загина и третият секретар на ОК на РМС.

Изминахме около три км. и зад нас по южния бряг на дола се срина цял взвод войници, полицаи и цивилни, които започнаха да стрелят. Бако легна и каза: „Анто, не, повече не мога, оставам тук, па каквото ще да става“. Погледнах напред, другите се бяха закрили зад близкия завой над водотечината на дола. „Бако, оставам и аз“, рекох и легнах до него. Открихме стрелба по тях, побягнах и се изпоктри-

ха. Хванах Бако под ръка и побегнахме. „Стойте! Стойте! Засада, ще ни избият, бомби, бомби хвърляйте!“ – заявиха те. Погледнахме нагоре, по клоните на дърветата от северния бряг към нас се мятеше бухалка-граната. Трясна страшен взрив само на 1-2 метра зад нас. Оказахме се легнали по очи. Засипа ни вода, пясък и сняг. Обърнахме се на гърб и гледаме – войникът, хвърлил бомбата, тичаше към нас да ни вземе оръжието, за да получи по 50 000 за главите ни. Ние стреляхме в него – скъсахме му ухо и счупихме ръка. Изрева като ранен звяр и се търколи към своите. Отговорихме с няколко изстрела. Един старши полицаи стреляше с лека картечница. Улучихме го. Другите се изпокриха, а ние побегнахме на запад. Веднага започна нова дива стрелба зад нас. Нашите патрони свършиха.

В това време нещо шумна зад нас. Обръщаме се – човек с каска, раница и ботуши. Вдигнахме карабините, а той завика: „Бако, Антоне, стойте, ще ме убие, аз съм Бончук“. Обля ни пот. С върховни усилия Бако, Бончук и аз, капнали от умора, непрекъснато обстрелвани от всички посоки, многократно гледахме очи в очи смърта, успяхме да се измъкнем от огнения обръч.

Тръгнах и се магнах, а ние се отпуснахме от голямото напрежение.

КОЛЕКТИВНО САМОВЗРИВЯВАНЕ НА 7 ПАРТИЗАНИ

Другите 9 партизани опитали да се промъкнат между хълма „Магура“ и Рабишкото езеро. От хълма ги обстреляли, патроните им на привършване и не влезли в бой. Върнали се малко назад и свили на юг през р. Арчар. При р. Върба отново ги обстреляли, повърнали на северозапад, но при с. Вещица ги посрещнали със стрелба и те се насочили отново на юг към Белоградчишкия Балкан. Тези хайкаджии бяха фашисти – членове на обществената сила от самите села. Един от групата – Петко Горов (Стефчо) се отдели още при с. Върба и се опитал да се укрие при свои роднини в с. Кладируб, но го открили, арестували и по-късно го обесиха във Видинския затвор. Другите осем замръкнали в една колиба в полите на Балкана, недалеч от с. Гранитово. Бай Стоян Милков ги помолил да напрегнат още малко сили, за да ги преведе по познатите му пътеки и укрие в Подгорския балкан. Нямали повече сили и му отказали. Той се отделя от тях и се укрива в собствения си дом в Подгорие, но циганите го издали,

заловиха го и обесиха в затвора във Видин.

Сутринта на 17 януари групата осъмнала обкръжена от ротата на убиеца поручик Ташев от 15-ти полк. С бой пробиха обръча и слезли в дълбокия дол. Обкръжили ги отново и зачакали да се предадат живи. С погледи се разбрали, счупили пушките в дърветата, скупчили се и взривили под себе си две бомби – последното останало им оръжие. Верни на партизанската клетва, геройски, в името на свободата на България сложиха край на живота си: Тодор Панов Гоцунски (Гоци), Тошо Вълчев Джондурков (Ангел), Лило Младенов (Кирчо), Петър Лилов (Митко), Георги Целов (Живко), всички от с. Урбабинци (сега Тошевци), Перчо Йорданов (Маринчо) от с. Пеедерици (сега Костаперчево) и Гено Цанов (Томата) от Кула, последният член на ОК на РМС. Един от тях е бил ранен. Взривната вълна изхвърлила превръзката му и я закачила на високо дърво. Това е чутовен подвиг. Няколко месеца висяла и свидетелствувала за зверските престъпления на фашистките тиранни. Техните потомци днес твърдят, че в България не е имало фашизъм.

Трупове на партизаните, които извиха кървав венец около Макреш, фашистите изложиха на площада в с. Вълчек и насила заставяха хората да ги видят, за да всеят страх в тях. Оттам ги прекараха и заедно с тези от при с. Гранитово ги изложиха на площада пред общината в Макреш. Докараха родителите. Гавриха се с труповете и родителите, като заставяха майките да пеят над телата на синовете си. Музика свирела, а пияните полицаи играели хоро около жертвите. Такъв цинизъм и падение. Растеше народното негодуване и решителността за разгром на монархофашизма. Другарите, макар и мъртви, се оказаха не по-малко страшни за престъпната им власт и затова една нощ ги натоварили на волски коли, откарали и хвърлили в Дунава при с. Ботево, за да нямат гробове и паметни места. Тежки удари понесе отряда „Г. Бенковски“. В тези тридневни боеве загинаха 17 партизани и двама бяха заловени живи и обесени по-късно. Оживяхме само осем.

УКРЕПВАНЕ НА СИЛИТЕ

Тежка мъка и болка ни натиснаха и подтикнаха да се заемем с нова сила и още по-голяма решимост да възстановим отряда, да активизираме партийните, ремсови и ОФ организации и да доведем

Дико Диков

борбата до победен край. Създадохме нов щаб на отряда, нов ОК на РМС, чийто секретар станах аз (Антон) и започнахме упорита организационно-политическа работа по целия окръг. В края на април и почти целия май при нас дойдоха от Щаба на XII ВОЗ командирът на зоната др. Дико Диков (Върбан) и членът на щаба Борис Тасков (Трифон). Анализирахме разгрома на отряда и набелязахме нови мерки за неговото укрепване. На 17 април двадесетина бенковци положихме първата партизанска клетва на връх Кокошевец пред командира на зоната. След това другарите от зоната съобщиха, че предстои да получим оръжие и муниции, които съветската военна авиация ще ни пусне с парашути на определена и завоювана от три наши и два югославски отряда свободна територия. От нас другарите от зоната заминаха за вр. Миджур, за да изберат района и точното място.

Към края на май при нас пристигнаха 11 ломски партизани. След няколко дни заедно с тях отрядът разгроми мандрата край с Извор. Овчарите от голямо задоволство всеки ден ни носеха десетки литри мляко. Наказани бяха и няколко предатели и слуги на фашистката власт.

Въпросът за оръжието постоянно стоеше пред партийното и военно ръководство на отряда. Възложено бе на войниците ремсисти от 15-и полк Александър Цанков и Стоян Лозанов от с. Рабиша да избягат и задигнат картечници и шмайзери. Тяхната акция се провали. Цанко успя да избяга без оръжие, а Стоян го заловиха и дадоха под съд. Реши се четата на Дамян да нападне караула на погребите в Белоградчик, да плени и вземе оръжието му. За по-голям ефект четата на Филип същата вечер реши да нападне и блокира с. Рабиша, да изгори архивите на общината, да накаже двама от участниците в стрелбата по партизаните на 17 януари и да проведе публично събрание. Двете акции бяха проведени блестящо без партизански и войнишки жертви. От погребите четата на Дамян плени и донесе лека картечница „Брен“, всичките пушки и гранати и стотици патрони. Преди да тръгне за връх Мургащ за участие в завладяването на свободна територия, нашият отряд на 29 август нападна и блокира с. Урбабинци. Наказахме предателя на следите на групата партизани на 15 януари

1944 г. бирника Иван Чульов, изгорихме общинската архива и проведохме общоселско събрание, на което пред около стотина селяни говори Бако. Фашистката власт почти не реагира – беше парализирана от приближаващата нашите граници Червена армия. Изтеглихме се в Подгорския Балкан. Цялата нощ ехтяха партизански песни. В отряда имаше вече и пет партизанки. От там аз и партизанинът Митко Илиев (Димчо) тръгнахме напред за Чупренския балкан, за да приберем пристигнал от София партизанин. Отрядът тръгнал след нас. В района останаха само членовете на ОФ, на партията и РМС, аз, зам-политкомисарят, трябваше да бъда с отряда и да изпълнявам временно длъжност политкомисар. Сутринта на 5 септември пристигна в Чупренския Балкан целият отряд. Решихме с Бако и Гюро да прекратим придвижването на отряда и да изчакаме развитието на събитията на Източния фронт.

ПОБЕДАТА

Същият ден се получи нареждане за София да замине един от членовете на ОК на партията. Зурлов (Славчо) остана в окръга. Бако не можеше да остави отряда и се реши аз (Антон) да замина, за да придружа и доведа от София другар от Центъра. На 6 септември вечерта заедно с придружителя от Центъра Ангел Дафинчев от с. Чупрене, партизанин от софийските бригади, качихме се на влака от гара Орешец за София. На първата среща с Нинко Стефанов, направих подробна информация за обстановката в партията и РМС и бойната дейност на отряда. Договорихме се на втората среща на 8 септември вечерта да тръгнем за Видинския край. На 9 септември сутринта отидох на гара Орешец и се изкачих на Белоградчишкия Балкан. По предварителна уговорка в м. „Планиница“ намерих Зурлов с още няколко нови партизани. Предадох казаното от Нинко, което беше парола за въстание. Зурлов ми съобщи, че в 12 часа е уредил среща със секретаря на РК на БРП в Белоградчик зъболекаря Сашо Петров и началника на гарнизона подполковник Братанов. На срещата дойде само Сашо и каза: „Братанов Ви изпраща много поздрави и моли да бъде извинен, че не може да напусне щаба, защото германците напират на проходите „Свети Никола“ и „Кадъбоаз“ и трябва да поддържа връзка с граничните поделения. Нещо друго, запитях: „А бе, има ново правителство с министър-председател Кимон Георгиев,

тоя, оня, в т.ч. и Добри Терпешев“.

Тримата влязохме направо в щаба на полка. Офицери и войници ни гледаха и се чудеха какво става. Полкът беше в Югославия. В гарнизона беше само допълващата дружина. Сварихме подполковник Братанов и двама полковници от бургаското поделение – бягащи от Югославия. Представихме се с истинските и партизанските имена, партийните, ремсови и партизански длъжности. Братанов ни прие радушно и предостави на наше разположение всичко, каквото ни е нужно. Зурлов се хвана за телефоните и се свърза с Видин, Кула и Лом. След нас в града влезе Бончук, Живко Живков и Рачо Попов, запасен капитан от Макреш, и отишли в околийското.

На 10 септември към обед отрядът, увеличен с десетки нови бойци, пристигна в Белоградчик. Хиляди хора бяха дошли от града и селата, за да го посрещнат. Стана грандиозен митинг на градския площад. Властта на ОФ в този край се извоюва с цената на 35 партизански жертви и на повече от 20 ятаци и помагачи.

Още същия ден всенародната радост беше помрачена. Германски войски започнаха да преминават границата ни през проходите „Свети Никола“, „Кадъбоаз“ и „Връшка чука“. Част от отряда, под командването на Бончук, се отправи към проходите. С помощта на много доброволци се води бой с нахлулите хитлеристи и сръбски дражевисти. След обед партизаните пристигнаха във Видин. Целият град се стече на градския площад да ни посрещне. Стана също голям митинг.

ЦВЯТКО ТОМОВ (АНТОН)

ПАРТИЗАНСКИЯТ ОТРЯД „ХРИСТО МИХАЙЛОВ“

Партизанският отряд „Христо Михайлов“ е рожба на Фердинандската окръжна партийна организация, на РМС и другите политически сили в района. Той е въоръженият защитник на населението от този край.

ПЪРВИ СЪПКИ. През септември 1941 г. минаха в нелегалност първите – Иван Димитров, Борис Тасков и Стоян Сандов, и тримата емигранти, върнали се от СССР. Те се ползваха с голям авторитет и влияние сред населението. След тяхното минаване в нелегалност въоръжената борба получи силен импулс. През юни 1942

г. Велко Русинов мина в нелегалност. През септември с.г. минаха в нелегалност и Бойко Тодоров, и Васил Трендафилов от Соточино. По това време в Берковска и Фердинандска околия нелегалните станаха 21 човека. С идването на пълномощниците на ЦК Димо Дичев и Дико Диков във Фердинанд въоръжената борба получи нов размах.

ОСОБЕНО ЗНАЧЕНИЕ ИМАШЕ ИЗГРАГЖДАНЕТО НА ЯТАШКАТА МРЕЖА

Без ятаци не може да съществува партизанско движение. Първите ятаци на нелегалните бяха Бойко Тодоров, Васил Трендафилов, Цеко Леков, Никола Рангелов, братята Димитър и Замфир Костадинови от Соточино, Таско Томов и Тодор Джаджов от Долна Вереница, Сандо Илиев от Видилица, Иван Александров и Никола Истатков от Илица, Иван Антонов от Живорци, Тодор Тончев от Меляне и други.

Какво беше Дядо Тодор Тончев от Меляне, Берковско? Като юноша е ятак на Панайот Хитов. Участва във всички войни до 1918 г. Следвоенните тревожни години го правят активен участник в Септемврийското въстание от 1923 г. През 1924-25 г. той е включен в канала за Югославия. При него идват Гаврил Генов, Замфир Попов, Христо Михайлов, Георги Дамянов, Благой Иванов, Фердинанд Козовски и др. През 1941/1944 г. той и цялото му семейство активно се включват в антифашистката борба. На 7 септ. 1944 г. отрядът влиза в неговото село. Между посрещачите е и той. На устроения митинг му дават думата. Дядо Тодор изважда от джоба мръсната си кърпа и показва избитите от полицията негови и на бабата му зъби.

ПРЕЛОМЪТ. СЪЗДАВАНЕТО НА ОТРЯДА

След Сталинградската битка през март 1943 г. се провежда разширено заседание, на което Борис Тасков изнася информация по събитията на деня. На следващото заседание през май в местността „Дъбравата“, Видлишко, е взето решение да бъде създадена партизанска бойна единица, която да носи името на Гаврил Генов. Командир на групата е Стоян Сандов, а политкомисар Борис Тасков.

Когато над страната се разнесе песента „Земята на Ботев и Левски, отново е робска земя“, тя дълбоко оттегна в изтерзаната младежка душа и стана могъщ зов за всенародна антифашистка борба.

В училищата младежите пишеха позиви, снабдяваха партизаните с храна, лекарства, оръжие, дрехи, укриване на нелегални, а в случай на опит за арест, минаваха в нелегалност. Берковската гимназия и Търговската гимназия във Фердинанд бяха крепост на антифашистката дейност. От Берковската гимназия станаха партизани: Първан Чернев, Иван Александров, Славейко Първанов, Лика Рачин, Георги Гоцов, Георги Димитров, Рангел Желязков и др. В края на август цялото ремсово ръководство и още 10 ученика, в това число и учениците Георги Житарски от Бутан и Джахит от Оряхово, станаха партизани.

През февруари 1944 г. на поредното си заседание ръководството на зоната и Окръжният комитет разглеждат окръжно №2 на ЦК на БРП и състоянието на партийните и младежки организации, бойни групи, ОФ комитети и др. Решава се и досегашната бойна единица да прерасне в отряд с чети и десетки и да приеме името „Христо Михайлов“, тъй като без да знаят, врачани са наименовали своя отряд „Гаврил Генов“. На 15 април в местността „Лицето“ под Соточино в присъствие на Щаба на зоната и пълномощника на ЦК Йордан Катранджиев наличните партизани полагат клетва. Създава се щаб на отряда в състав Бойко Тодоров – командир на отряда, Тодор Михайлов – зам-командир и член на щаба Стоян Сандов, зам-политкомисар и член на щаба на отряда. Връчено е знамето на отряда, изработено от Севда Владимирова от Горно Церовене. Връчено е на единствения червеноармеец в отряда „Хорошото“ – Ваня Фанарьов. Към края на май са изградени три чети. Първа „Георги Дамянов“ с командир Тодор Михайлов и политкомисар Стоян Сандов. Втора чета „Иван Бобанов“ с командир Захари Вачев и политкомисар Цеко Захариев. Трета чета с командир Станой Стоянов и политком. Ганчо Рачев.

Широка основа на съпротивата беше ОФ. Във Фердинанд беше изграден околийски комитет на ОФ с председател Никола Попов – БРП, Любомир Коларов – БЗНС, Мато Матов – БРСДП, и Янаки Паров – безпартиен. В Берковица през юли с председател Борис Тасев – РП, и членове Павел Алеков – РП, Борис Попов – БРСДП, Христо Испирски – „Звено“, и Атанас Танев и Борин Сумерски – безпартийни. След изграждане на околийските комитети на ОФ бяха изградени общо 409 ОФ комитети, в които бяха включени комунисти, ремсисти, земеделци и безпартийни. Над 100 члена на БЗНС се включиха в

ОФ комитети и помагачи на партизаните.

БОЙНИ ДЕЙСТВИЯ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НА ОТРЯДА С ЮГОСЛАВСКИТЕ ПАРТИЗАНИ

В началото на 1944 г. партизанското движение набра нови сили. Отрядът надвиши 70 бойци. В редиците на отряда се вляха от други райони на страната. От София Милан Наков, Бана и Пенка Михайлови, червеноармеецът Ваня Фанарьов, от Оряховско Ганчо Рачев, Георги Ефремов, Христо Шейнов. От военния лагер край Боровица пристига с автомата си Райко Аврамов, от товарното поделение в Клисурса с военното си снаряжение идва Георги Петков, от товарното поделение идват в отряда с пушките си Еленко Ценов и Славчо Василев, а Борис Пенчев – санитарен подофицер, идва с цялото си бойно снаряжение. Отрядът предприема смели акции. През януари нелегалните Младен Георгиев и Мирчо Иванов нападат чипровския полицейски участък и в престрелка загиват. На 12 февруари е запалено кметското наместничество в Меляне. През март Захари Вачов ликвидира секретен сътрудник на полицията. През март Бойко Тодоров и Дамян Тодоров нападат Лопушанския манастир и задигат три пушки. На 2 юни Втора чета напада село Винощице. Влиза в престрелка с нощната охрана и я разгромява. Убит е кметският наместник и предателката на партизанина Тодор Трифонов. В престрелката е ранен командирът на четата Захари Вачев. В акцията участва и местна бойна група, двама от нея се присъединяват към четата. На 8 юни се извършват две акции – във Видилица и Ковечиската мелница. Ликвидирани са двама предатели и са взети шест пушки, 3 пистолета и храна. По решение на Щаба на зоната на 29 април беше извършено нападение над полицейския началник във Фердинанд Светозаров от партизанина Никола Василев, придружен от ремсиската Мария Павлова, в ресторант „Мадленка“. Тази дръзка акция като мълния се разнесе и с въодушавление се посрещна в Северозападна България.

В отговор на партизанските действия Щабът на шеста пехотна дивизия и областното полицейско управление подготвиха план за унищожение на партизанския отряд. Под кодовото название „Огоста“ операцията се проведе от 16 до 28 юни. Над 2000 военнослужещи са хвърлени в акцията. Блокирана е западната част на Берковска околия и цяла Фердинадска околия. Почти всички партизани попадат

в блокадата. Една малка част партизани е над Черешовица и напада мандрата и селото. От селото взема три празни пушки и се изтегля. Друга малка група беше изпратена да направи превръзка на ранения Захари Вачев в Помеждин. Селото е блокирано от войска, групата е разкрита и при престрелка загиват партизаните Илия Рангелов, Славейко Първанов и Йордан Каменов. Ятаците Иван и Мария Младенови, заедно с интернирания грък, са разстреляни и хвърлени в животинска яма. Вачев е пленен. От обръча се измъква само Райко Аврамов.

На 23 юни вечерта отрядът напуска лесковски връх и се премества в местността „Балова шума“. Решава се Втора чета да пробие блокадата през нощта и се прехвърли във Веренишкото бърдо. Водена от Дико Диков, тя успешно се измъква от обръча. В „Балова шума“ остават 19 партизани от Първа чета. На 25 юни те са обкръжени от войска. Четата е открита и в завързалата се престрелка загива партизанинът Георги Аврамов. Четата си пробива път на юг и излиза от обръча. От четата се откъсват Ненка Илиева, Петър Георгиев и Будьони Илиев. На другия ден те са разкрити и в престрелка са убити Ненка и Петър, а Будьони Илиев е пленен. След боя при „Балова шума“ бойците се отправят на юг от Стара планина.

Военно-полицейският удар се стовари върху ятаци и помагачи. Само от Соточино са арестувани 75 души. Разкрити са ремсовите организации в Горна Вереница, Видлица, Челюстница, Бели мел, Помеждин и Котеновци. Успяват да минат в нелегалност само Георги Ананиев от Долна Вереница и Иван Петров от Студено Буче. Така приключи операция „Огоста“.

На 18 и 19 май Втора народоосвободителна бригада на Дичо Петров завзе селата Дълги дел и Говежда-Берковско. Изгарят архивите на общините, изземват наличното оръжие, провеждат митинг и се оттеглят. Ръководството на бригадата прави опит да се свърже с Щаба на зоната, но не успява.

На 1 юни по решение на Щаба на зоната заминаха за Югославия Бойко Тодоров и Йордан Илиев със задача да установят връзка с Пиротския партизански отряд. Задачата е изпълнена успешно и на 15 юни се завръщат заедно с ръководителите на Царибродския отряд Крум Миланов (Боримечката) и Васил Станков (Ленко). Донесоха една лека картечница, автоматичен пистолет и 1000 патрона.

По решение на Щаба на зоната Димо Дичев, придружен от Ленко и Боримечката, на 19 юни заминаха за Югославия за осигуряване на оръжие и съгласуване на предстоящите съвместни действия. Наличните партизани трябваше на групи да се придвижат и съединят с Пиротския отряд. Реши се само членовете на Окръжния комитет на РП и РМС да останат в района, за да препращат останалите партизани и нелегални за Югославия и да възстановят партийните и ремсовите организации.

На 1 юли чета „Георги Дамянов“ успешно се свързва с Пиротския партизански отряд и на 3 юли водят съвместен ожесточен бой с жандармерийска дружина в местността „Страшна чука“. Врагът е отбит. В тази акция укрепва бойната дружба между партизаните от двата отряда. Двата отряда на 13 юли нападат Дива Слатина, Берковско. На устроения митинг се говори на български, сръбски и руски. За този митинг населението дълго говореше легенди. След пристигане на Царибродския отряд „Момчил войвода“ на Видлич планина, ръководствата на трите отряда разработват плана за общи действия. Създава се общо ръководство с представители на трите отряда. На 18 юли трите отряда правят акция в Мартиново, Фердинандско, по пътя научават, че ловната рота в Чипровци се е изтеглила за Фердинанд. Пътном се решава да нападнат Чипровци. Завземат половината от селото, общината и пощата и в този момент влиза смяната на ловната рота войници. Завързва се ръкопашен бой, в който загиват командирът на ловната рота и трима войника, без партизански жертви. Партизаните пленяват една кола с войнишко облекло, снаряжение и се изтеглят. В средата на юли пристига и Втора чета на отряда и се присъединява към отрядите на Видлич планина. На 25 юли се прави основна реорганизация на трите партизански отряда. Беше прието командите да се издават на сръбски език. В щаба на отряда беше привлечен като домакин Георги Ефремов. Реорганизирах се четите. В първа чета с командир Тодор Михайлов, зам-командир Иван Еленков, политкомисар Христо Шейнов и домакин Димитър Георгиев, Рангел Кръстев и Иван Илиев – делегати, Димитър Миланов и Славейко Петров – десетници. Втора чета с командир Бранко Стачев и зам-командир Милан Наков, политкомисар Коста Данаилов и зам-политкомисар Рангел Желязков, домакин Александър Симеонов, Георги Марков и Герасим Симеонов – десетници, Иван Александров и

Георги Попов – делегати. За връзки с вътрешността и Щаба на зоната бяха определени Иван Димитров, Ганчо Рачев и Дамян Тодоров. На 25 юли със съдействието на Димо Дичев отряд „Христо Михайлов“ получи от Църна трава 6 тежки МГ картечници, 6 леки Бренки, 12 автоматични пистолета, 12 карабини и много бомби и патрони.

Трите отряда проведеха съвместни наказателни акции в Пиротска, Годечка, Царибродска, Берковска и Фердинандска околии. В Пиротска околия бяха проведени 30 успешни акции, в Берковска – 11, в Годечка – 10, в Царибродска – 7, във Фердинандска – 3. В резултат на тези партизански действия административната власт в селата на Пиротско и Царибродско беше напълно разстроена. На 10 август партизанската група от 10 партизани, водена от Христо Шейнов завзема лесничейството в Клисуре, Берковско. Задържани са практикуващите професори, асисенти и студенти и наличният персонал. Разяснено им е кои сме и за какво се борим. Взети са две пушки, два пистолета, формено облекло и обувки, много одеяла и срещу разписка 555 500 лв. С парите, иззети при акцията, партизаните плащаха получаваната храна от бедните селяни. И за тази акция се разнасяха легенди.

На 18 август трите отряда извършиха едновременно акции в четири села – Копиловци, Дълги дел и Дива слатина, Берковско, и Топли дол – Пиротско. В Топли дол беше заловен и ликвидиран предателят на партизанския командир Балкански – Славчо Дроцанов, и един взвод войници се присъединиха към партизаните. Беше пленено оръжие и боеприпаси. Акции с голям политически ефект бяха проведени в Главановци и Горни лом. В помощ на отряда при провеждане на партизанските акции се включиха бойните групи и мнозина след акциите се присъединиха към партизаните.

Заедно с бойните действия нарастваше и числеността на отряда. През юли той имаше 214 бойци. На 28 август стана много сърдечна раздяла с Пиротския отряд, който замина във вътрешността на Сърбия. На 5 септември над Мартиново отрядът научи, че Съветският съюз е обявил война на България. Тази вест беше посрещната с неударим ентузиазъм и възторг. По нареждане на Дико Диков отряд „Христо Михайлов“ се раздели с отряд „Момчил войвода“. Същият нареди двата отряда на своята територия да завземат селата и установят новата власт. На 5 септември Йордан Катранджиев получи окръжно № 4 на ЦК на БРП и заповед на Главния щаб, в ко-

ито се нарежда да започне непосредствена подготовка на въоръжено въстание. Той веднага свика наличните партизани Иван Димитров и Бойко Тодоров и разпореда да бъде свикан отряд от Югославска територия, да бъдат мобилизирани всички антифашистки сили, да бъде разгромен полицейският участък в Лопушна, да бъдат завзети селата по горното течение на Огоста. Да се съобщи на Борис Тасков, който е във Веренишкия район да почне с наличните сили да действа в духа на окръжното. Да се съобщи същото и на Станой Стоянов – командир на Трета чета в Гушанския район и да действа. Самият Йордан Катранджиев поведе наличните партизани към Соточино и Фердинанд. По пътя за Фердинанд се присъединяват много селяни, излъгани, че Червената армия е в града и да я посрещнат. Към партизаните се присъединява войнишка група от 30 войника. Катранджиев нарежда всички да се отправят към Лопушна, където е разгромен полицейският участък. След получаване на нареждането на Йордан Катранджиев, Борис Тасков с наличните партизани вдигат местното население. Сформира чета на 7 септември, завзема Вълкова слатина, откъдето вземат 15 пушки. Младежите от Горна Лука, Баня, Винище, Кутловица и Горна Вереница се присъединяват и се формира отряд. На 8 септември към отряда се присъединява голяма група избягали войници. Всички се насочват към Фердинанд. В Сумерския район Станой Стоянов мобилизира младежите и бойните групи и сформира отряд. На 4 септември група войници в пълно бойно снаряжение от 2-ри арт. полк се присъединява към отряда. На 5 септември бойната група от Стубел пленява общинската охрана, а младежите се присъединяват към отряда. На 7 септ. е окупирано с. Сумер, откъдето са взети 10 пушки. На 8 септ. съвместно с Гаврил-геновци нападат военното поделение в Главанци. Там войниците съдействат и е натоварена една каруца с 65 пушки, много патрони и бомби. Към партизаните се присъединяват трима войника. Същия ден е пленена жандармерийска част и са взети 3 автомата и патрони. На 8 септ. пристигат политическите затворници от Враца и веднага се включват в подготовка на въстанието. На 7 септ. пристига отрядът от Югославия и се настанява в Лопушна. По това време селата по горното поречие на Огоста са усановили новата ОФ власт. На 8 септ. в Лопушна пристига от Фердинанд командирът на гарнизона за преговори. Идват с околийския управител и кмета на Берковица Ненко

Чендов. След продължителни преговори полковник Чобанов приема при влизането на партизаните да държи войската в казармата. На 7 септ. в училището на Лопушна става последното заседание на Щаба на зоната и на отряда. На това заседание е обявена „Лопушанска република“, сформира се бригада с три батальона, обявява се мобилизация на всички антифашистки сили и след превземането на селата до Фердинанд се решава завземането на Берковица и Фердинанд. На 9 септември преди обед отрядът се отправя за Фердинанд. Народът от съседните села се присъединява към въстаниците. Преди влизането във Фердинанд се присъединява вайсково поделение от Ерден към въстаниците. 18 партизани на велосипеди навлизат в града, за да осигурят охрана на площада. По пътя те са обсипани с цветя. Те окупираат площада и почва навлизането на въстаниците. Площадът е пълен с въстаници. На устроения митинг говорят комисарят на отряда Иван Димитров, полковник Чобанов и Янаки Панов. На 9 септ. за Берковица се отправя батальонът на Стоян Сандов и Александър Антонов, откарани с камиони. Вечерта партизаните влизат в града. На митинга говори Стоян Сандов и обявява установяването на новата власт. На 9 септември беше разбунено младо и старо и беше пометена монархофашистката власт и с песни и музика се сложи началото на новия живот в тоя бунтовен край.

ХРИСТО ШЕЙТАНОВ (ЧАВДАР)

АНТИФАШИСТКАТА СЪПРОТИВА В ЛОМСКИЯ КРАЙ ПОЛАГАНЕ НА ОСНОВИТЕ

Ломският край има революционни традиции и затова развитието на събитията през пролетта на 1941 г. не го изненадаха. Още на 25 юни, потърсен от полицията секретарят на Окръжния комитет на БРП в Лом Замфир Хаджийски минава в нелегалност и стана първия партизанин в Северозападна България. Замфир Хаджийски е от близкото до Лом с. Дългошеви (сега Замфирово), през Септемврийското въстание 1923 г. е командвал Южния фронт в боевете за Ломската казарма. Минал през емиграция в Сърбия след въстанието, през много полицейски арести, интернирвания и непрекъснато преследване, той винаги е бил член на окръжното ръководство на партията. Много общителен, приятен събеседник, познат още от 1923 г., той беше обичан и уважаван от всички политически грамотни хора в

Ломския край. Сега той тръгва от село на село да подготвя населението за въоръжената борба против фашизма и мракобесието. След един месец той бе последван от Димитър Цветков от същото село, член на окръжния комитет на РМС.

В началото на м. юли 1941 г. за последен път дойде в Лом Живко Живков, който разясни решението на ЦК на партията от 24 юни за подготовка и преминаване към въоръжена борба против хитлеристите и фашисткото правителство. Партийното и младежкото ръководства се заеха с изпълнение на тези решения. През септември и октомври 1941 г. излязоха партизани Никола Василев (Караджата) от Лом и Евгени Трайков от с. Ковачица. Главната задача на излезлите партизани беше да информират организациите и населението за събитията, затягане на дисциплината и подготовката им за приближаващите революционни събития. Поради липса на горски масиви в Ломския край и планини и гори, партизаните трябваше да останат по домовете на честни и предани на революцията хора от града и селата. Затова една от главните задачи на първите партизани беше да се издирят ятаци и да организират и обучават бойни групи от легални антифашисти. Тези бойни групи имаха за задача да следят за движението и намеренията на полицията и войската. Те охраняваха нелегалните събрания и конференции, превеждаха партизани от едно място на друго, в града или селата, когато това се налагаше, участваха в някои акции на партизаните пряко или косвено като охрана. Към лятото на 1942 г. партизаните вече бяха станали 9 души, заедно с Яким Атанасов от Лом, а бойни групи бяха създадени в 31 населени места. Решено бе да се създаде Ломска партизанска чета. Това стана на 11-12 август 1942 г. За командир беше определен Димитър Цветков (Бончук), а за политкомисар Замфир Хаджийски (Войводата). На това заседание бе решено да се издава Информационен бюлетин. Редактор стана Първа Софрониева (Бойка). Първият брой на Бюлетина излезе на 23 септември в чест на Септемврийското въстание – 1923 г. Той бе посрещнат с голям интерес и минаваше от ръка на ръка да скъсване.

Програмата на Отечествения фронт беше отпечатана отделно и разяснена във всички населени места. През есента на 1942 г. в Лом бе създаден Околийски и Градски комитети на Отечествения фронт. А през есента и зимата на същата година бяха създадени такива коми-

тети и в болшинството от селата на околията. В тях влизаха членове на БРП, БЗНС, БСДП и безпартийни антифашисти. Тези комитети освен политическа работа сред населението, събираха пари и храни за издръжка на партизаните, политзатворниците и концлагеристите.

Победата при Сталинград бележи прелом и нов етап в борбата на народите за освобождението си от хитлеризма. ЦК на БРП излезе с Директива за работата във връзка с новия етап в борбата. Там се изтъква, че хитлериските агенти в страната са закрили всички възможни пътища на народа към властта. Затова „Единственият път към властта е въоръженото народно въстание“. И тъй като една от най-важните сили в страната е армията, задачата е да се работи за спечелване на войниците и честните командири за подкрепата и участието им в това въстание. Преотдоля се се колебанието на съюзниците в ОФ, нарастна броят на желаещите да станат партизани. Окр. комитет на партията и РМС проведеха конференция по райони за разясняване на новата военна и политическа обстановка и задачите, произтичащи от нея.

От пролетта на 1942 г. в Лом бе дислоцирана 4-та бронизирателна дружина. С нея връзка поддържаше Младен Йорданов, секретар на ОК на РМС, чрез ремсистите Игнат Григоров от село Аспарухово, Янко Александров от с.Сталийска махала, Илия Несторов – син на ятаци и на партизани от с. Комошица. Много скоро бе организирана и ремсовата група със секретар Герго Маринов. Тази група заработи много добре и към края на годината ремсистите вече бяха станали 22-23 души. Бяха установени връзки с 5-6 души овицери, с толкова подофицери и други длъжностни лица. Тази ремсова организация ни информираше за положението в казармата, за блокадите на населените места, за охраната на затвора и при завземането на властта на 9 септември.

СЪЗДАВАНЕТО НА ОТРЯДА „СТЕФАН КАРАДЖА“

На 24 март 1943 г. се създаде Ломски партизански отряд „Ст. Караджа“ от 17 нелегални. За негов командир бе определен Димитър Цветков (Бончук) и политкомисар Яким Атанасов (Любен). Задачите на отряда бяха: да помага на селяните да запазят за себе си производените от тях храни, да разгонва разните контролни, изземателни комисии, бирници, данъчни агенти и други представители на влас-

тта; да напада полицейски участъци и общини, откъдето да взема оръжие, да унищожава данъчните, нарядните и други списъци на населението, свързани с ограбването на плодовете на техния труд. Да унищожава всички материали и стоки, предназначени за Германия, а където е възможно, да се раздават на населението. Предвид равнинния характер на територията на района от февруари 1943 г., отрядът бе разделен на две чети. Първа чета с командир Симеон Боннов за източната половина на територията и Втора чета с командир Цанко Стоянов за западната част. Това позволяваше на тези малки партизански единици по-бързо и по-незабелязано да се придвижват и по-успешно да бъдат укривани от населението. На Първа чета бе възложено да изпълни смъртната присъда на началника на Държавна сигурност при Ломското околийско полицейско управление Любен Патев за особеното му старание и жестоко инквизиране на антифашистите. На Втора чета бе възложено изпълнението на такава присъда на зав. полицейския участък в Бусарци – старши полицаия Иван Нешев – Тумбата, по същите мотиви. Първа чета проведе акцията на 2 април в полунощ, когато полицаят влиза в дома си. Изпълнители бяха Караджата и Бончук. Поради негодното оръжие на Караджата, полицаят получи само тежки наранявания. Тази акция имаше голямо политическо значение – изяви партизаните като защитници на хората, окуражи антифашистите и респектира полицаите и техните помагачи. Изпълнител на акцията на Втора чете бяха Младен Кръстев и войникът Иван Костов (Тодорин). При изпълнение на задачата те са заловени и осъдени. Младен Кръстев на 15 години затвор, а войникът Иван Костов – на смърт и бе обесен на 27 октомври 1943 г.

През май и юни станаха няколко престрелки в полето между Лом и с. Макреш на партизани и преследващи ги полицаи. В престрелката бяха убити двама селски полицаи и един предател ликвидиран. В отговор на тези акции Областният директор във Враца изпрати в Ломския край отряд жандармерия от около 70 души. Този отряд претърсваше селата и техните жилища по цели седмици.

През април-май отрядът прие нови още шестима партизани. Активизираха се и бойните групи. Например, Киселевската извърши саботажна акция в маслобойната в с. Дреновец. На 24 април след полунощ Младен Йорданов – Чапай запали два вагона с дървен материал на гара Лом, за да детонира стоящия до тях германски влак с

взривни материали.

ФАШИСТКИТЕ ПОГРОМИ

В края на май 1943 г. започна провал в градската организация на РМС, който засегна и мъжката и девическата гимназии. Бяха арестувани десетки ученици и ученички и варварски инквизирани. За тази цел областният полицейски началник изпрати „най-квалифицираните“ иквизитори в областта. На съд бяха предадени 73 ученички и ученици.

На 28 юни бяха заловени секретарят на Окръжния комитет на партията Яким Атанасов и партизанинът Таси Мичев от с. Голинци (сега Младеново). Те бяха останали през деня в скривалището в полето, близо до полската къща на ятака-предател Йордан Копчев от с. Голинци. За да заловят двамата партизани, бяха изпратени два камиона войници с тежки и леки картечници и противотанково оръдие, както и цялата униформена и цивилна полиция. След обстрела с оръдието и картечниците, в скривалището са хвърлени и ръчни гранати. Така, зашаметени, партизаните бяха хванати. Само след една седмица, на 6 юли в резултат на черно предателство бе заловен близо до селото му Замфир Хаджийски. От този ден в Лом и западната половина на околната запчна небивала полицейска вахканалия на инквизиция и гавра с арестуваните. За два месеца през полицейските кауши преминаха повече от триста комунисти, ремсисти, сдружени земеделци, отечественофронтовци, антифашисти. От тях 240 бяха съдени. Най-близкото до полицията училище в града „Петър Берковски“ (Гьолското) беше превърнато в полицейска касапница. На подсъдимата скамейка бяха изправени 100 души в „процеса на стоте“. Прокурорът искаше да се издадат 71 смъртни присъди. На 18.12.1943г. Плевенският военнополови съд издаде 12 смъртни присъди, от които 7 задочни и 5 присъствени – за Яким Атанасов, Таси Никодимов, Александър Петров (Цаню Рачков), Георги Горанов и Петър (Перо) Пилюшки. Първите трима бяха обесени в Ломския затвор на 29.02.44г., 15 души бяха осъдени на доживотен затвор.

Само през 1943 г. в Лом бяха проведени осем съдебни процеса, по които бяха издадени 28 смъртни присъди на 20 души, осем от които получиха по две такива присъди. 220 души бяха вкарани в затвора и само трима оправдани.

Провалите до средата на 1943 г. и последвалите процеси нанесоха голям удар на политическите организации и на комитетите на Отечествения фронт, голяма част от тях бяха обезглавени. Независимо от внесения стрес и колебанията, ятаците продължиха да полагат своите майчински грижи за народните борци. Имаше такива, чиито синове и дъщери получиха тежки присъди и бяха в затвора, а те приемаха партизани в домовете си все едно, че нищо не бе се случило. Такива хора бяха сем. Генко Цекови и сем. Мара и Киро Къркишкови от Лом, на Дина и Георги Нинови от с. Луковица и др. След масовите арести жандармерийската дружина на Областния директор се установи в с. Василевци и около два месеца непрекъснато правеше претърсвания. Целта беше да ликвидира Втора чета на отряда. Тя намери изход от това положение, като се прехвърли на Ковачевия остров в р. Дунав близо до с. Орсоя. За нея се грижеше партийната организация в това село и специално ятакът Ненко Борисов. След залавянето на Яким Атанасов, за секретар на Окръжния комитет на партията бе избран М. Литов (Доктора). Той стана политкомисар на отряда. За командир на отряда бе определен Бонов Симеон (Здравко) от с. Комощица. Основната задача на комитета и всички партизани беше да се преодолее стъписването от полицейския удар и да се възстановят разбитите партийни, младежки организации, както и комитетите на Отечествения фронт, да се продължи с нови сили

борбата против монархофашисткото правителство. В нашата работа много ни помагаха новите победи на Червената армия при Курската дъга. Допринасяха също и някои прояви на наши партизани. Например, на 1.09.1943 г. към пролунощ между коловозите на гара Лом намери смъртта си полицаят Георги Г. Брезоев, опитал се да провери документите на парзанина Чапай, както и някои други престрелки в града. Това показваше не само населението, но и на властниците, че въпреки всичко, партизаните са тук и продължават своята дейност против фашисткия режим. Постепенно през есента партийните и ремсовите организации бяха възстановени и започнаха да изпълняват възлаганите им задачи. А до края на годината бе възстановена и ремсовата организация в гимназията. От 10 септември 1943 г. министър-председател стана Добри Божилов. Той създаде комитет от трима министри – на вътрешните работи, на войната и на правосъдието, който получи неограничени права да унищожи партизанското движение в страната. Ръководна роля получи армията. Този комитет започна да изпълнява смъртните присъди, издавани от съдилищата. Така на 14 окт. 1943 г. бе обесен Замфир Хаджийски – Войводата. Командирът на Шеста Врачанска дивизионна област издава заповед за избиването на партизаните до края на 1943 г. Командирът на 4-та бронираноизстребителна дружина в Лом Д. Б. Вандов съвместно с полицейските началници Бояджиев и Л. Патев се заемат да изпълнят задачата. На 9 декември започнаха с блокадата на с. Александрово. На 12 декември по плана на подполковник Вандов било предвидено друго село, но предателска ръка насочи полицията към с. Александрово. В това село нощувал секретарят на Окръжния комитет на РМС Младен Йорданов. С кош за сено на рамо той преминал в проверените вече квартали на селото и излязъл към последната улица. За да не срещне постовия войник, той влязъл в близкия двор. Но стопанинът повикал войника и го предал. Постовият отказал да се махне с добро и Младен бил принуден да стреля. Започва преследване. Последният куршум Младен пази за себе си. Със смърта на Младен младежта от Ломския край загуби един изключително честен, скромен и талантлив младежки ръководител.

В началото на лятото на 1943 г. Окръжният комитет получи съобщение, че Ломският отряд е включен в обсега на XII ВОЗ и че трябва да потърси връзка с Щаба на зоната. Но поради провалите,

такава се установи едва към края на декември в с. Долна Рикса. Оттогава се поддържаха редовни контакти със зоната 1-2 пъти месечно в с. Вълкова слатина (сега д-р Йосифово) при ятаците Павел Ерменков и Мито Мишев. Връзката на отряда беше Нончо Петков Василев от същото село.

На 15 февруари 1944 г. в с. Долно Церовене бяха открити двама партизани в дома на ятака Петко Василев. Преданната и съобразителна ятачка Йорданка Василева помогна на партизаните посред бял ден да излязат от дома ѝ невредими. Дошлата от Лом войска и полиция започва още там да инквизира ятаците и помагачите. Бяха съдени и осъдени 9 души. А смелата ятачка Йорданка Василева заплаќа с живота си за своята преданост. Тя беше пребита в полицията и набързо пратена в затвора във Видин, където наскоро почина. Така бе умишлен и ятакът Владо Ваков от с. Комошица. А бащата на партизанката Бойка бе пребит в самата полиция. В с. Комошица – една от крепостите на съпротивата в Ломския край и на партизанския отряд „Ст. Караджа“, което беше останало почти незасегнато от провалите, войската и полицията блокираха селото и започнаха арести и инквизиции на комунисти, земеделци и безпартийни. Арестуваха 40 души, съдиха 32. На 29 февруари 1944 г. в Ломския затвор бяха осъдени Яким Атанасов – секретар на Окръжния комитет на партията, Александър Петров (Цано Рачкин) – секретар на Дондуковския районен комитет на РМС и Таси Мичев. В предсмъртното си писмо Яким писа „...Това, за което аз се борих скоро ще бъде действителност... Аз отивам на бесилката. Отивам спокоен и горд. Отивам с чиста съвест... Всяка моя стъпка бе отмерена от партията...“

През април 1944 г. в Щаба на зоната и ръководството на отряда „Ст. Караджа“ бе обсъдена по-нататъшната дейност на отряда. Стигна се до извода, че той и занапред трябва да действа в своя район, но да поддържа сигурни връзки с двата планински отряда – „Хр. Михайлов“ и „Г. Бенковски“, за да може след извършване на акции на своя територия бързо да се изтегля в Балкана – на едното или другото място, според обстановката.

ЗАВЗЕМАНЕТО НА ВЛАСТТА

По същото време от Щаба на зоната поискаха да им заведем нашия партизанин Караджата, за да изпълни присъдата на прочулия се

полицейски палач Светозаров. И на 29 април сам в непознатия град, той причаква полиция в ресторант „Мадленка“ в центъра на града. На излизане от ресторанта Караджата среща Светозаров на вратата и за да е сигурен, той го пита: „Вие ли сте Светозаров?“ След утвърдителния отговор Караджата стреля. Стреля по придружаващия го Ленков. После успял да види, че отбраната публика в ресторанта, сред която имало и офицери, бързо се скрили под масите. След това Караджата спокойно, подсвирквайки си, се изтегля по главната улица. В началото на май Надя Василева (Радка), заедно с Бойка – новия секретар на Окръжния комитет на РМС, посети много ремсови организации и оказа голяма помощ за тяхното укрепване. В края на май от Щаба на зоната ни съобщиха да готвим отряда за изтегляне към Югославската граница, където се очаква да бъде спуснато оръжие от самолети за отрядите в зоната. Това зарадва всички партизани. В началото на юни отрядът бе разделен на две групи. Едната под ръководството на командира тръгна по канала за Белоградчишкия балкан. Втората под ръководството на политкомисаря тръгна към Берковския Балкан. Първата група отиде успешно на опрделеното място. Втората група стигна до Вълкова Слатина. На следващата явка не дойде никой от домакините. След това се разбра, че е започнала блокада от войска и полиция. Групата престоя около двадесет дни в този район, но връзка с Христомихайловци не можа да установи и се завърна в своята база. В началото на август 1944 г. отряд „Ст. Караджа“ извърши едновременно две наказателни акции – в с. Макреш на един полицай-побойник и в с. Комошица на един предател. Тези сурови мерки бяха неизбежни в условията на гражданска война. На път към Белоградчик от ж.п. кантона на гара Василовци бяха взети няколко пушки от охраняващите линията войници и др. Бенковци посрещнаха Ломските партизани много радушно. След почивка от един два дена започнаха съвместни акции – нападение на караула на погребите на Белоградчишката казарма, където Караджата се прояви отлично. След това се заредиха акции в селата: Рабиша, Урбабинци, Извор, Подгоре, Старопатица, Чупрене и други.

Настъпи септември. Отрядът трябваше да се връща бързо в базата си, за да подготвя завземането на властта. Положението в Ломския край се беше изменило коренно. Полицията вече се разлагаше. Началниците горяха архиви. Окръжният комитет и ръководството на

отряда разпределиха околията на малки райони и разпратиха свои отговорници да подготвят бойните групи за завземане на властта.

Представителят на партията в Околийския комитет на Отечествения фронт Найдено Пеков беше извикан в Макреш да информира за положението в гр. Лом. Завземането на властта не срещна никакви спънки в Ломска околия.

генерал МИРОН ЛИТОВ (ДОКТОРА)

СОЦИАЛНО ПОЛОЖЕНИЕ НА ПАРТИЗАНИТЕ ОТ ДВАНАДЕСЕТА ВОЗ

Отряди	земендел.	Работн.	Занаятч.	Суаж.	търговц.	учащи	неуст.	Всич
„Г. Генов“	52	9	21	13	2	57	-	154
„Хр. Михайлов“	57	20	10	11	2	19	7	126
„Г. Бенковски“	41	5	16	7	-	18	2	89
„Ст. Краджа“	9	7	3	1	-	2	1	28
Всичко:	159	41	50	32	4	96	10	392

ПОЛИТИЧЕСКА ПРИНАДЛЕЖНОСТ НА ЯТАЦИТЕ

Окръзи	БРП	РМС	БЗНС	безпарт.	Неустан.	Всичко
Враца	165	22	14	46	-	247
Фердинанд	104	6	21	65	3	199
Видин	94	38	2	34	-	168
Всичко						
/без Лом/	303	66	37	145	3	614

Във въоръжената борба в 12-а ВОЗ участват над 15 000 антифашисти.

Убити 122, в т.ч. 58 партизани и 64 ятаци.

Автори: Проф. Цветко Божков (Савата), ген. Цветко Анев (Гоце), проф. Йордан Косашки (Карата), Цветко Томов (Антон), Христо Шейтанов (Чавдар), ген. Мирон Литов (Доктора)

Рецензенти: доц. к.и.н. Тани Танев, ст.н.с. к.и.н. Марин Калонкин

АРМИЯТА И ВЪОРЪЖЕНАТА АНТИФАШИСТКА БОРБА В БЪЛГАРИЯ 1941 – 1944 ГОДИНА

ДВЕ АРМИИ НА ЕДИН НАРОД

Отношението към редовната войска, която изпълняваше задачите, възлагани ѝ от царската институция и буржоазните профашистки правителства е съществена особеност на въоръжената антифашистка борба в България по време на Втората световна война.

По състав армията е народна. Нейната главна задача е защитата на Родината от външни посегателства, защита на националната независимост и териториална цялост на страната. При определени конкретни ситуации тя се използва за решаване на вътрешни проблеми. По време на Втората световна война, особено след 1 март 1941 г. до 9 септември 1944 г., българската войска е поставена в такова незавидно положение – да воюва срещу народа. От лятото на 1943 г., когато народът създава своя армия – Народоосвободителната въстаническа армия, тези две български бойни сили не по своя воля застават една срещу друга.

Ръководството на НОВА в лицето на ръководителите на ОФ (БРП, БЗНС, БСДП, „Звено“) и Главният щаб правят всичко възможно да не се стига до бойни действия. Тяхната стратегия и тактика по отношение на редовната войска е ясно определена в основните регламентиращи документи на борбата против хитлерофашизма в България. Тя изхожда от разбирането, че без дезорганизация на армията не се е извършвала и не може да се извърши нито една революция и в Програмата на Отечествения фронт от 17 юли 1942 г. се поставя задачата: „Да се изтръгне армията от ръцете на фашистко-монархическата клика и да вземе решителни мерки, щото тя да не може да бъде използвана за противонародни цели“. А в Директива от февруари 1943 г. армията се определя като една от най-важните сили на въстанието, затова „съзнателните патриоти вън и в армията трябва веднага смело и енергично да пристъпят към подготовка на армията за най-активното ѝ участие във въоръженото въстание на народа... Насочете пушките си срещу фашистите, това е волята на целия български народ, това е единственият Ви дълг днес“.

В това отношение се поставят две основни задачи. Първата е разложение и разрушаване на армията като най-мощно оръжие в ръцете на фашисткото правителство и Втората – сплотяване на антифашистките сили в армията и подготовката им за преминаване на страната на народа и вземане на активно участие във въоръженото въстание. Изпълнението на тези задачи изискваше специална организация, затова бе създадена Централна военна комисия и военни комисии при Окръжните комитети на партията. В София ръководството се осъществява от Централната военна комисия. В казармите се изграждат нелегални организации. От пролетта на 1943 г. Главният щаб на НОВА оглавява работата в армията. В щабовете на ВОЗ се определят съответни отговорници, а към щаба на Първа ВОЗ се обособява и специално бюро. Характерно е, че в тази дейност са включени повече девойки, те по-лесно установяват връзки с войниците в казармите и не будят подозрение.

Главният щаб на НОВА организира работата диференцирано в няколко направления: с младежите, на които предстои да отидат в казармата; с тези, които са вече войници; с действащите и запасни офицери, със семействата на военнослужещите, които непосредствено влияят на своите синове.

В резултат на добре организираната работа през 1943 г. по сведения на Щаба на войската 6717 младежи са неблагонадеждни за армията. По същите причини военното министерство е принудено да отнеме мобилизационните назначения на още 4488 запасни войници. Освен това, то привежда в строителните войски 1306 войника, а други 690 повиква направо там. За положението в армията говорят и разкритите военни конспирации, които са обхванали почти всички части. Само през октомври и ноември 1943 г. техният брой е 33, а през 1944 г. достигат 47, като те са с повече участници и с по-добра връзка между различните войскове части. Политическата активност на военнослужещите сега е значително по-висока, но нелегалните войнишки организации по-трудно се разкриват, а заподозрените преди да бъдат заловени, излизат партизани поеденично или цели подразделения. В разузнавателно известие № 3 се посочва, че през второто тримесечие на 1944 г. в сравнение с първото тримесечие на с.г. бягствата са се увеличили 320%. По сведения на Министерството на войната нелегалната организация в армията е следната: ...общо в гарнизона се създава специален щаб с главен организатор и техническо лице за свързка. В ротите и батареите се създават ядки, които достигат до 5 човека. Разяснителната работа има за задъчка да разкрие пред войниците същността и характера на партизанското движение и ги подготви при среща с партизани да не стрелят в тях и до известна степен успява. Показателен е случаят с блокадата в Средногорието през март и април 1943 г. и по-късно, където участва и армията, без да се постигнат съществени резултати. Пловдивският военно-полеви съд подвежда под отговорност картечар от гарнизона за това, че през цялото време на блокадата е стрелял в земята, а не в партизаните. Щабът на Горнооряховския партизански отряд в специален позив през юли 1944 г. изказва благодарност на армията за помощта, която тя им е оказала. „...Ние знаем много ваши прояви на симпатии и пропуск на групи от отряда. Ние ги ценим високо. От името на отряда и народа, чиито рожби сте, ние Ви благодарим. Борбата на народа, армията и партизанските отряди срещу немците, фашистите и войната е обща.“

Ръководството на антифашистката въоръжена борба не допуска бойни действия срещу Съветската армия и армиите на нейните велики съюзници САЩ и Великобритания. Правителствените розпо-

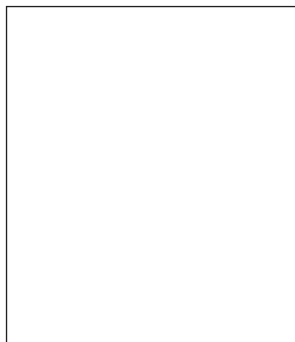
реждания за бойни действия се определят като начало на въоръжено въстание.

Това разбиране е отразено в много документи и то определя едно от основните направления на нелегалната разяснителна работа сред армията. Още през февруари 1943 г. в директива е записано: „В случай на заповед за бойни действия върховен отечествен дълг на българските войници е: без да се спират пред каквито и да е жертви, да осуетят в зародиш всеки опит за подобно злодейско престъпление като смело и решително смазват хитлеристките агенти в своите части и въстанат във фашисткия тил у нас“.

Главният щаб на НОВА нарежда на ядрата във войсковите части „...сами и с помощта на въстаническите партизански отряди да овладеят цели войскове части и гарнизони и минат на страната на борещия се народ,... да влизат във връзка с щабовете на оперативните зони, райони и въстанически отряди и се поставят под тяхно командване.“ Тази задача с особена сила важи за войниците от частите, които се намират в Егейска и Вардарска Македония и Сърбия. За ръководене на политическата работа сред българските войски и за изграждане на бойно сътрудничество с Югославските народоосвободителни сили през 1942 г. в Югославия отива Боян Българанов, а през есента на 1943 г. в Щаба на Югославската народоосвободителна войска е изпратен Щерю Атанасов, който остава там до 9 септември 194 г. На 5 юни 1944 г. Главният щаб на НОВА издава специална заповед, в която поставя задача да се засили работата във войската и се постигне побратимяване между народните партизани и войниците. И нещо твърде интересно – да се създадат връзки и единно командване между щабовете на въстаниците и щабовете на гарнизоните. А на самите партизански части е наредено „да се избягва въоръжено стълкновение с нашата армия, да се действа смело и решително само срещу онези, които се изпращат и действат срещу народните въстаници.“ Тази тактическа линия беше единствено правилната, тя отразява интересите на народа, чиито синове са войниците от армията и партизаните от НОВА, тя осигурява най-добра защита на Отечеството. Нейното реализиране беше изключително трудно и въпреки трудностите част от войниците стават партизани, а отделни войскови подразделения преминават на страната на НОВА заедно с целия личен състав и формират следните войнишки партизански части:

1. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ХРИСТО БОТЕВ“. На 14 декември 1943 г. войниците от 1/15 граничен подучастък, заедно със своя командир организирано напускат царската армия и стават партизани. На 20 декември с.г. те формират войнишкия партизански батальон „Христо Ботев“ с командир Дичо Петров.

2. ИНТЕРНАЦИОНАЛЕН ВОЙНИШКИ БАТАЛЬОН. Образу-

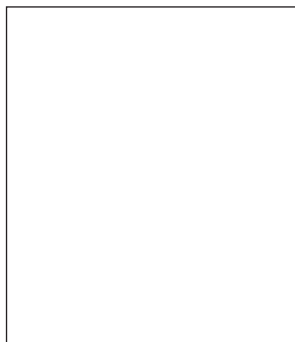
ван на 15 април 1944 г. от български войници, преминали на страната на ЮНОА и партизани от други националности. Командир на батальона е Боян Михнев, политкомисар Ст. Стойчев.

Нова сн. Б.Михнев

3. ТРЕТА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“. Формирана на 17 май 1944 г. в района на Лебане – Югославия, от войници и офицери от Първа дружина на 123 пехотен полк. Командир на бригадата е Атанас Русев, политкомисар д-р Кирил Игнатов, зам-командир Вълчо Вълев, член на щаба Иван Мартинов, адютант Димитър Баев.

4. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ДИМИТЪР БЛАГОЕВ“

Съставен от български войници от 1/63 дружина, които на 28 юни 1944 г. преминават към ЮНОА и образуват българска чета към 23 Югославска партизанска дивизия. В края на август четата прераства в български войнишки партизански батальон „Д.Благоев“ с три чети. Командир на батальона е Йордан Златев Тенев, политкомисар д-р Тодор Захариев.

5. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ВАСИЛ ПЕТЛЕШКОВ“. Формиран през август 1944 г. от български войници от 3/2 етапна дружина и от други войсковы части. Командир на батальона е Петър Матакиев, политкомисар Кръстю Германов.

6. ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ПЕТКО НАПЕТОВ“. Формиран

през август 1944 г. от български войници от 11 пехотен полк и 25 дивизия. Командир е Г. Чифотев, политкомисар – Атанас Цилев.

7. **ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“**. Формиран на 10 юни от български войници, избягали при гръцките партизани в района на Димотика – Фере, Софлу. Командир на отряда е Стою Белкин, политкомисар – Ангел Марин.

8. **ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ВАСИЛ КОЛАРОВ“**. Формиран на 27 август 1944 г. от военнослужещи политзатворници, избягали от Скопския затвор.

Създаването на самостоятелни войнишки партизански отряди има големи предимства, защото запазва организацията и военната дисциплина, придобити в казармата. Наличието на самостоятелни войнишки партизански единици и бойните им успехи активно съдействат за разложението на царската армия и активизират бягствата на военнослужещите. Така например, при формирането си Интернационалният войнишки батальон на 15 април 1944 г. наброява 27 българи, 30 югославяни и 5 руснаци. Още на 18 април към тях се присъединяват нови 10 български войници с пълното си въоръжение, на 22 април се присъединява друга група от 10 войника, на 25 април нови 19 български войници стават партизани. На 12 август 1944 г. батальонът наброява 242 човека, а на 9 септ. в района на Кална той има 736 човека. Войнишкият партизански батальон „Д.Благоев“ в средата на август 1944 г. наброява 25-30 души, само за няколко дена към него преминават над 350 военнослужещи. Към войнишкия партизански батальон „Петко Напетов“ в началото на септември се присъединяват 120 военнослужещи от 25 дивизия. Такава е картината и в другите партизански войнишки части. Засилва се и ударната, бойна мощ на партизанските формирования, те представляват реална бойна сила, която е способна да води позиционни бойни действия. Въоръжението им е много добро. Интернационалният войнишки батальон непосредствено преди 9 септември разполага с 400 пушки, 300 автомата, 71 леки картечници, 50 пистолета, 2200 бомби и едно 45 мм оръдие. Това осигурява и обществено признание на участието ни в борбата против хитлеризма, в противовес на политиката, провеждана от българското фашистко правителство. Създават се условия българските войници, разпръснати из югославски и гръцки отряди, да се съберат в български партизански отряди.

Приблизително броят на българските военнослужещи, преминали на страната на партизаните и формирали войнишки партизански части е 2048.

В работата за спечелване на армията голямо място се отделя на офицерския състав, поради ръководната роля, която той играе в нея. Привличането на офицерите от щабовете и управленията е едно от наставленията за действие на военния сектор в Главния щаб на НОВА. Поставена е задачата „...да се потърси контакт с отделни офицери, командири на малки или по-големи войскови части, на цели гарнизони, да се работи за тяхното включване в борбата срещу хитлеристите.“ С офицерите се работи от името на Отечествения фронт и Главния щаб на НОВА. Използват се най-различни форми. Характерен е диференцираният подход, по един начин се работи с действащите офицери, по друг – със запасните, по един с тези, които са във вътрешността на страната, по друг с онези, които са в окупационния корпус. В Главния щаб през втората половина на 1943 г. се обсъжда въпросът за създаване на офицерски отечественофронтовски комитети, вземат се и съответни решения, но поради сложността на обстановката, не се стига до тяхното изграждане.

В работата с офицерите се използват различни форми и средства. Позивите, които издават Гл.щаб на НОВА, щабовете на ВОЗ и на отрядите са едно от най-разпространените средства. В тях се разкрива положението на фронта, политическото и икономическото положение в страната, анализира се конкретно събитие и се правят съответни изводи, на основата на които се призовават офицерите да се включат в борбата на страната на народа. Умело се използват всички случаи на поругана чест и национално достойнство от хитлеристите за разпалване омраза към тях. Позивите са обект на дълги коментари и на индивидуални размишления. Министерството на войната е разтревожено. В разузнавателно известие от щаба на войската до командирите на всички войскове части се констатира, че „... на много офицери са изпратени анонимни писма, картички, позиви и други с противодържавно и противогерманско съдържание“.

Друга форма на работа, използвана главно от щабовете на ВОЗ е писането на персонални писма до отговорни командири в армията. По съдържание те се разделят на три: писма, писани до отделни офицери, с които се призовава да се включат в борбата лично; вто-

ро, писма, които призовават командирите да преминат на страната на НОВА, заедно с командваните от тях части; трето, писма, които преследват по-далечни цели, командирите да предявят искания пред правителството да се изгонят хитлеристите от България. Характерен е тонът на писмата, лаконичността в изискванията и вярната характеристика на съответния офицер.

На 1 август 1944 г. политкомисарят на отряд „Г. Бенковски“ от XII ВОЗ пише писмо до командира на 15 Ломски полк в Белоградчик, с което разобличава неговите действия и действията на подчинените му офицери, посочва им спасителния път към Отечествения фронт и предупреждава за тежката разплата, ако продължават да вървят по този път. „Ако... мислите за своя народ (в което за сега имаме известни, макар и далечни надежди), и сте съгласни по принцип с програмата на Отечествения фронт – ако и до сега да ви липсваха достатъчно морални сили, за да решите и тръгнете в крак с народната борба... то засега, повтаряме, време за мъдруване няма, моментът е решителен и затуй определянето на едната или на другата страна е не само народополезен, а даже и лично повелителен дълг. Отечественият фронт държи сметка за делата (добри и лоши) на всеки отделен гражданин и войник, защото е близо денят, когато ще трябва да се награждават.“ Писмото е съвсем открито, конкретно и конструктивно. На 29 август 1944 г. Щабът на Втора Софийска партизанска бригада изпраща писмо до командир на полк, в което, след разкриване на положението пише: „... Господин полковник, само със смелост и поемане на лична отговорност от най-честните и искренни патриоти днес може да бъде спасена България. Ако във Вас има капка чест, отговорност пред утрешния ден и любов към нашия народ, то незабавно влезте във връзка с представители на Отечествения фронт и партизаните и обмислете как конкретно ще поведете поверения Ви полк в подкрепа на започналата вече смела борба за установяване на Отечествено-фронтско правителство.“

Особен интерес представлява писмото на командира на XI ВОЗ до командващия 4-а Плевенска армия. То е единственото писмо до командир на армия и представлява нов момент в исканията. В него се предлага командирът на армията да настоява пред правителството за незабавно изгонване на германците от България, да не се допусне изпращането на войскове части от поверената му Четвърта армия в

Югославия, Гърция и Албания и у нас на борба срещу партизаните, да арестува и накаже всички германофили, убийци и палачи. Позовава се на войнишката клетва и на патриотизма на генерала. „Всеки му в живота се пада веднаж да избира, да бъде чук или наковалня за остатъка от живота си. Такъв е случая с Вас“. Борис Попов, командирът на XI Плевенска В О З добре е знаел, че ген. Стефанов е германофил и известен народен убиец, но с оглед намаляване силата на царското правителство и предотвратяване на по-нататъшни кръвопролития, той дипломатично му обещава прошка.

Интерес представлява обръщението на Интернационалния войнишки батальон от 11 август 1944 г. В него има един много съществен момент. Там се казва: „... Върховният щаб на Народоосвободителното партизанско движение в България и Оперативният щаб на Източна Сърбия към Народоосвободителната войска на Югославия, предлагат на войсковия щаб сътрудничество за борба против общия враг – хитлеристите, и за незабавното му разоръжаване.“ Обръщението е подписано от Виктор – Щерю Атанасов и Иван Винаров. Въпреки, че не е персонално, то е своеобразно писмо до командира на корпуса. Обръщението не е прието.

Друга форма на работа с офицерите е използването на Военния съюз. Главният щаб на НОВА през февруари 1944 г. в една квартира на ул. „Сердика“ в София провежда съвещание с ръководни дейци от бившия военен съюз. От Главния щаб присъстват Петър Вранчев и кап. Петър Илиев, а от Военния съюз Тодор Тошев, Стоян Трендафилов, Крум Лекарски и Никола Генчев. Тук се обсъжда въпросът за привличане на повече офицери на страната на Отечествения фронт и партизаните. Вземат се и съответни решения. През пролетта на 1944 г. Главният щаб възлага на определени офицери да разработят програма, която да начертае насоките за работа сред воените кадри. На специално заседание на щаба се приема „Програма на Военния съюз“.

В резултат на работата една малка част от офицерите разбира истината и преминава на страната на Отечествения фронт, а друга се поставя в разположение на Главния щаб на НОВА. Болшинството от офицерите не приеха призивите и предложенията.

• Главният щаб на НОВА отделя специално внимание на запасните офицери и това дава положителни резултати. Една част от

тях, заедно с частите си стават партизани като Дичо Петров, Атанас Русев, Кирил Лазаров, Димитър Баев и други. Друга част не участва в изпълнение на противонародните заповеди, поставени на армията. При преследване на Царибродския партизански отряд офицерът – командир, нарежда на войниците да не стрелят, а да се скрият в купите сено под предлог, че партизаните са много и ще ги избият. Запасният подпоручик Иван Геров, който работи във военното разузнаване в Малко Търново, редовно дава сведения на ОК наБРП(к) в Бургас за разположението на военните части. Командирът на артилерийска батарея в с. Св. Никола (сега Черноморец) е бил в постоянна връзка с ОК на Партията в Бургас. В края на август 1944 г. той разработва план за действие на целия крайбрежен полк. Главната задача е да се завземат крайбрежните батареи и се осигури широка ивица от сушата за евентуален десант на Съветската армия. На 7 и 8 септември планът успешно е изпълнен. Благодарение на правилната работа част от офицерите активно участват в Деветосептемврийското въстание, заедно със своите подразделения, като: проекторната група от Столичната противовъздушна отбрана и някои батареи от същата част, пионерно-шурмовата дружина от Първи инженерен полк, учебната рота от Военното училище, инженерно-шурмовата дружина към Главното командване, противовъздушната батарея към Главното командване, част от бронирания полк. За спечелване на армията се използват и семействата на военнослужещите. Известно е какво огромно влияние оказва семейството върху младежите, на които предстои да идат в казармата и на онези, които са вече там и изпълняват полицейски задачи или пък на които предстои да бъдат изпратени на фронта. Всичко това влияе и върху родителите. Майките и бащите, съпругите и децата на онези войници, които отиват на фронта да защитават чужди интереси, са готови да се борят с всички средства за предотвратяването на войната. Тези родителски чувства са използвани в борбата за спечелване на армията. На родителите се разяснява истината и се призовават да въздействат на своите синове да не отиват в казармата, а да идат при партизаните, а онези, които са вече в казармата, да не изпълняват противонародните заповеди на командирите си. В писмо до майките на мобилизираните войници щабът на Трънския партизански отряд съветва: „Майко ...Вие, която с болка на сърце изпращате вашите синове, каже им: синко, иди там, но помни

болката на народа! Не убивай четниците, а им помагай! Защото техният успех е и твой! Сине, работи за истинската свобода, свободата, която ще озари земята.“ През юни 1944 г. от името на щабовете на партизанските отряди от Първа ВОЗ е издаден позив до семействата на мобилизираните в армията, в който се съобщава, че войници участват в преследване на партизани, което налага и последните да стрелят в тях и да ги избиват, затова „... вие сте длъжни да обясните на мобилизираните си синове и мъже вашата полза от нашата борба. Вие сте длъжни да не ги пускате да отиват в казармите срещу нас, а да ги изпращате при нас, в народната армия. Трябва да им кажете „... след народната победа ще отговаряте пред народа.“

Командването на войската в заповед обръща внимание за тези действия и засилва цензурата.

Тази организирана работа дава определени резултати. Правителството не посмя да изпрати на Източния фронт български войници. Частите не участват с охота в преследване на партизаните, въпреки строгите заповеди на командирите. На Петия конгрес на партията Г. Димитров заявява: „... българските войници отказаха да изпълняват заповедите на реакционните офицери и преминаха на страната на партизаните. В този вътрешен фронт армията не беше надеждна опора на правителството.“

Ст.н.с. к.и.н. полковник Марин Калонкин

ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЬОН „ХРИСТО БОТЕВ“

През септември 1941 г. ние, младежите от набор 1921 г., бяхме

хме призовани да отбием редовната си военна служба. До средата на март 1942г. служихме в Струмица, след което бяхме преместени в Ресен, а от септември с.г. ставахме граничари в

1/15 граничеин подучастък в село Конско, Гевгелийско, с командир подпоручик Дичо Петров. Бяхме 66 войници от Бургаска и Пловдивска област. През май 1943 г. дойдоха още 60 войници от Старозагорско и от Карловска околия. В края на 1942 г. Дичо Петров издири комунистите и ремсистите от набор 1921 година и създаде партийна група в състав: подпоручик Дичо Петров, кандидат-подофицер Продан Делчев от с. Люлин, Ямболско, и Никола Тончев от Дряново, Айтоско. През лятото на 1943 г. в партийната група бяха включени Ангел Ангелов от Опан, Старозагорско, и Матей Коджаманов от Каравелово, Карловско.

Дичо Петров – този обаятелен човек и патриот, е роден в село Проглед, Асеновградско, завършва опитното земеделско педагогическо училище в Шумен през 1937 г., учителства в родопските села Соколовци и Сърница, през 1940 г. завършва Школата за запасни офицери и в края на 1941 г. е к-р на взвод в Струмишката пехотна дружина и във 2 дружина на 55 Охридски полк – Ресен, а от юни 1942 г. е назначен за командир на 1/15 граничен подучастък. Свързва се с комуниста Атанас Караджов от Пловдив, който по това време е учи-тел в Моин, Гевгелийско, секретаря на Околийския комитет на ЮКП в Гевгели Христо Баялцалиев, с комунистите в селата Конско и Серменин, а през лятото на 1943 г. и с Гевгелийския партизански отряд „Сава Михайлов“.

Както е известно, през лятото на 1942 г. беше създаден Отечественят фронт, който призова всички българи-патриоти активно да се включат в антифашистката борба за спасяването на Родината от национална катастрофа. „Ние трябва да станем партизани! Ние трябва да организираме войнишки партизански отряд!“ – говореше пред нашата комунистическа група Дичо Петров. Започнахме нелегална организационна и разяснителна работа сред войниците в подучастъка, за да ги спечелим за антифашистката борба. Победите на Червената армия на Източния фронт, десантът на съюзниците в Италия, разрастването на партизанското движение в България, Югославия и Гърция укрепиха вярата ни в победата над фашизма.

На 15 декември 1943 г. се състоя последната ни среща с партизаните от Трета оперативна Зона в Македония. Там, в местността Конски гроб, беше взето решение още същата вечер Дичо Петров и войниците от 1/15 граничен подучастък да преминем на страната

на югославските партизани – да организираме български войнишки партизански отряд. Преминахме през тогавашната българо-гръцка граница през нощта на 15 срещу 16 декември 1943 г. и се разположихме в с. Нъте – в китна долина между Кожух и Паяк планина.

По-голямата част от войниците, с които преминахме към партизаните бяха безпартийни, имаше и няколко души реакционно настроени. Под ръководството на Боян Българанов, представител на ЦК на Българската работническа партия в Македония, беше създаден Първият войнишки партизански батальон „Христо Ботев“. В състава на батальона влязоха бойци от Бургаска, Старозагорска и Пловдивска области.

Командир на батальона „Христо Ботев“ беше Дичо Петров, а комисар Христо Баялцалиев. От 8 март до 23 май 1944 г. – Никола Тончев, заместник-командир беше Никола Пеев (Груев), от края на февруари 1944 г. – Каньо Нанков, и интендант Никола Тончев до 8 март 1944 г. Секретар на партийната организация беше Цоньо Попов (Ворошилов), а секретар на РМС – Матей Коджаманов. Командири на чети бяха Продан Делчев, Коста Стаматов и Коста Димитров. Повечето от ръководителите на батальона бяха комунисти от бившата Бургаска област, които активно работиха за неговото създаване, а през време на бойната и политическата му дейност проявиха високи морални, политически и боеви качества. Всички ботевци станаха членове на БРП и РМС.

Войнишкият батальон „Христо Ботев“ имаше отлично подготвен командир, а командирите на чети бяха завършили подофицерски школи. Отлично въоръжени с тежки и леки картечници, автомати пушки и бомби, ботевци от декември 1943 г. до 23 май 1944 г. бяха непрекъснато в поход и бой с фашисткия враг: германски есесовци, българска войска, жандармерия, полиция и сръбски контрачетници. Той се сражава на територията на три балкански държави: Гърция, Югославия и България. Ние няхахме земянки и ятаци. Борихме се срещу фашизма заедно с гръцките и югославските партизани и антифашисти, вдъхновявани от победите на славната Червена армия, с името на България в сърцето, за социалистическия идеал. „Ботевци са най-добрите дипломати на България в Гърция и Югославия. Те са истинските представители на българския народ и те ще измият позорното петно, лепнато върху лицето му от продажните фашистки

управници...“ – казваше Боян Българанов.

От 15 декември 1943 г. до 31 януари 1944 г. в района на Гевгелийска околия, Мъгленското поле (в Егейска Македония), Кожух и Паяк планина извършихме акции в село Конско и в Гевгели. През целия месец януари 1944 г. водихме тежки боеве с германски и български войски в Кожух и Паяк планина, които провеждаха операция „Егея“ за унищожаването на югославските, гръцките и българските партизани. Разгромихме германски разузнавателни отряди край село Мегала Ливадия в Паяк планина и в дефилето между селата Нъте и Фущани в южните склонове на Кожух планина. Врагът не успя да ни унищожи – опожари селата Конско и Нъте, наши партизански крепости, разстреля 130 мъже от Нъте и изсели селяните от Конско.

По нареждане на Главния щаб на Народоосвободителната въстаническа армия в България на 31 . 01. 1944 г. тръгнахме в дълъг и труден поход за Родината. От село Сборско преминахме през Мъгленското поле, Паяк планина, със салове преминахме дълбоката и пълноводна Вардар на около 30 километра от Солун, през Кукушкото поле и Круша планина, край Дойранското езеро, до южните склонове на Беласица планина. Неценима е помощта, която ни оказаха гръцките партизани и антифашисти. Те ни превеждаха през снежните планини и разкаляните долини и полета, приютяваха ни в бедните селски къщички... На 14 февруари се изкачихме на връх Тумба. Беласица планина ни посрещна със снежни виелици и дълбоки преспи. Прегазихме леденостудените води на Срумешница, вървахме през снежните склонове и върхове на Огражден и Плачковица планина. Грохнали от преумора и безсъние, срещу нас върхлитаха ловни дружини и роти, полиция и сръбски контрачетници. Особено тежка бе обстановката през дните 15-18 февруари, когато водихме тежки боеве с войскови части и полиция от Щипския и Горноджумайския гаргарнизони, в района на селата Пекляне и Исти баня, Кочанско. В сраженията при похода загубихме девет партизани, но издържахме. Сгръваше ни обичта на македонските и сръбските селяни и партизани, окриляше ни любовта към Родината, вдъхновяваха ни победите на Червената армия. На 8 март в село Брод, Пиротско, се срещнахме и братски се прегърнахме с партизаните от легендарния Трънски отряд. Главният щаб на въстанническото движение ни приветства с нарочна заповед. „В дните на вашето движение в Македония, Гърция

и Югославия – пише в заповедта – в битките, водени с превъзхождащ противник, вие дадохте блестящи примери на героизъм и военни добродетели, със своето държане издигнахте името и честта на българския народ пред съседните Братски народи.“

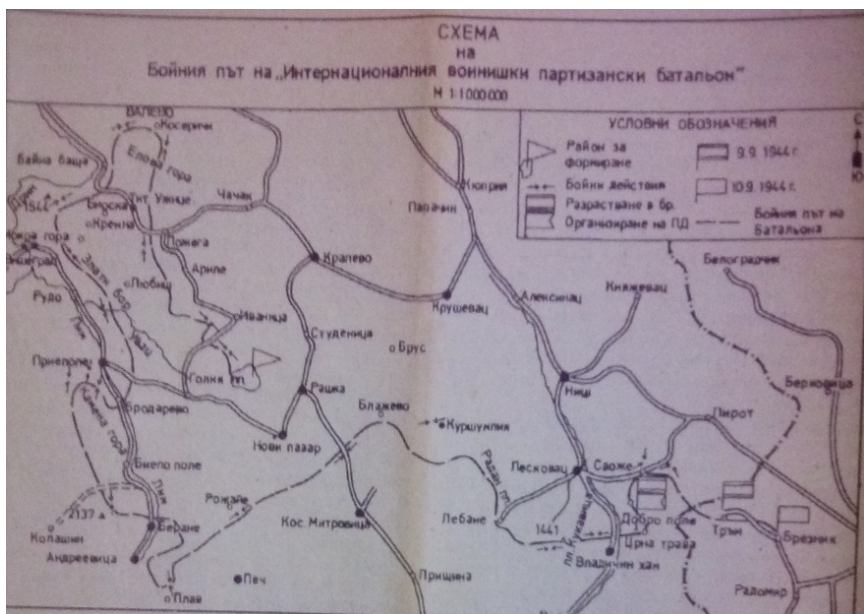
От 8 март до 23 май 1944 г. заедно с трънските партизани провеждахме бойни и политически акции на широк фронт и на голяма дълбочина в Трънска, Босилеградска, Вранска, Кривопаланска, Кюстендилска и други околии. Водихме тежки боеве с българската войска и жандармерия в Осоговската планина, Горно Тлъмино, Кривопаланско, връх Църноок, Драгойчинци, Кървави камък. В началото на май 1944 г., заедно с югославските партизани, водехме бой край село Кална, Пиротско, пробихме вражеското обкръжение и тръгнахме в дълъг тежък поход през Петроханския проход и Искърското дефиле, по билото на Стара планина към Същинска Средна гора. С нашата партизанска колона вървяха партийните и партизански ръководители Йорданка Чанкова, Владо Тричков, Благой Иванов, Георги Чанков, Руси Христозов и други. Заедно с нас вървеше и английската военна мисия, начело с майор Уилям Франк Томпсън, със задача да спусне оръжие на Народоосвободителната армия в България. Монархофашисткият враг хвърли срещу нашата партизанска колона многохилядна войска и жандармерия от Софийска и Врачанска област. На 23 май 1944 г. Втора Софийска народоосвободителна бригада, в състава на която влизаше и Войнишкият партизански батальон, край село Батулия, Софийско, претърпя поражение. В жесток бой с Врачанската жандармерия геройски загина командирът на батальона Дичо Петров. Загинаха повече от 60 партизани и партизанки – прекрасни български патриоти...

Първият войнишки партизански батальон „Христо Ботев“ остави светла диря в героичната антифашистка епопея на България.

НИКОЛА ТОНЧЕВ

ИНТЕРНАЦИОНАЛЕН ВОЙНИШКИ БАТАЛЪОН

На 14 април 1944 г. в Западна Сърбия – ГОЛИЯ планина, с. Борково, бе сформиран „ИНТЕРНАЦИОНАЛНИЯТ ВОЙНИШКИ ПАРТИЗАНСКИ БАТАЛЪОН“ под ръководството на ЩЕРЮ АТАНАСОВ (ВИКТОР), подпомогнат от българските войници, изпратени с частите си в Югославия – Боян Михнев, Стефан Калпакчиев, Стойчо Стойчев и Ефтим Манов. С настаняването на дружините ни по временните гарнизони в Югославия ние организирахме „партизански“ групи, свързахме се с местните антифашисти и с групите от съседните гарнизони и се готвехме за „Балкана“, където и отидохме.

Батальонът бе образуван от преминали към партизаните български, съветски и полски войници, подофицери и офицери в планините на Югославия. При формирането създадохме командване с командир кандидат-подофицера Стефан Калапчиев, зам-командир офицера от Червената армия Александър Григорович, комисар редник Стойчо Стойчев, зам-комисар Леонид Фразин (Льовката), руснак, червеноармеец, командир на Първа чета редник Ефтим Манов, на Втора чета подофицера Господин Калчев, домакин редник Милко Милков. Редник Боян Михнев стана помощник на Виктор – Щерю

Атанасов.

Ядрото на батальона бяха 36 български войници, между които и кандидат- подофицер Желязко Динев, редниците Недялко Стоянов, Георги Ласов, Борис Арнаудов, Стати Статев, Славчо Славов. Основатели са и руснаците-червеноармейци Василий Петрович, Иван Галицки, Дмитрий Степанов, украинецът Матвей Веницки, поляците Стефан, Казимир, Йозеп и други.

Скоро броят ни се увеличи с югославски партизани – черногорците Вуйо, Стефан, Обрад, Милица, босняците Гайч, Живко и др., а малко по-късно и с взвод (28 души) червеноармейци узбеки, попаднали в плен, заставени да влязат в армията на Власов – предатели на Родината си, изпратени да се бият с нас и преминали на наша страна. Между тях бяха: Сайлию Фаизиев – офицер, командир на взвод, Ахмедов – офицер, Зиямат Хусанов – гвардейски старши сержант, герой на СССР, червеноармеец Мусаев.

Още с организирането Батальонът се включи в тежкия, денонощен марш-манювър, самостоятелно и съвместно с батальоните на ударната група на Сърбия (2,5 дивизии), в щаба на която беше и Виктор (Щерю Атанасов) с помощника си Боян (Михнев). При постоянни схватки и разкъсване на непрекъснатия огнен пръстен, в който ни държеше врагът се придвижихме през с. Шитково, западно от градовете Иваница, Ариле, Пожега, южно от град Валево, северно от гр. Ужице, западно от гара Кремна, източно от гара Мокра гора, с. Смегньово, планината Златиброд, обстрелвани от всички посоки от самолети, артилерия и стрелково оръжие, без сън, почивка и храна, почти обосели по скалистите планински пътеки – непосилни за новите партизани условия.

В началото на м. май достигнахме и заехме района между с. Бродарево, гр. Приеполє, вис. Враня Стена, по височините южно от р. Лим – граница на свободната ни партизанска територия в Санджака. Краткото затишие, напирашката пролет, усилената военна и политическа подготовка ни укрепиха. Червеноармейците, особено Льовката, станал любимец на всички ни, ни предаваха опита си да се воюва и разкриваха подвига на съветските хора във Великата отечествена война. От тях научихме и най-популярните съветски песни, които и до днес сякаш звучат в душите ни. Осезателно чувствахме, че се сбъдва мечтата ни да бъдем частица от легендарната Червена

армия, която спасяваше света от злокобната фашистка чума.

Към средата на месеца атакувахме позициите на изнесени напред вражески подразделения, които се отскубнаха в тъмнината. След радостна среща с населението на най-близката махала, бесе-ди, весели песни и игри за изгряващата свобода, приехме събраните оскъдни храни и се завърнахме в заемания район, откъдето органи-зирахме и подготвихме, и настървено воювахме във взаимодействи-вие и съвместно с батальоните на 10 крайшка бригада, един от най-кръвопролитхните боеве с укрепени немски и югославски фашисти на гориста висота, южно от гр. Приеполе. В критичния момент на боя организираният убийствен огън на противника прикова нашата верига. Льовката, Ефтим и картечарят Зорич, които не се делиха и не залягаха продължиха безстрашно напред засипвайки с антоматичен и картечен огън окопалия се враг. Останалите ги последвахме, хвърлихме се в смъртна ръкопашна схватка и победихме, но дадохме скъпи жертви. В този бой паднаха геройски Льовката, Зорич, Обрад, Казимир... Тежко ранени и изпратени в болница бяха Вуйо, Жерко... Ранените Борис, Дмитхрий, Стойчо останаха в Батальона. Фашистите дадоха повече убити и ранени, загубиха позициите си, оръдията си, голяма част от колективните си стрелкови оръжия, бойни, храни-телни и други припаси.

Но скоро противникът струпа нови, големи сили и с бесни де-нонощни атаки ни изтласка на юг в недостъпните черногорски пла-нини. Заедно с другите батальони се оттеглихме към гр. Беране и на величавите гористоскалисти хребети – на 20 км. от града, спряхме озверелия противник. Преди да се организира и окопае, ние го уда-рихме с изненада, денем, а не нощем, както беше свикнал да ни очаква, и го разгромихме. В боя се проявиха узбеките, попълнили оределния ни строй. Гвардейският старши-сержант Зиямат Хусанов повтори подвига си от Курската битка, за който получи най-високото отличие „Герой на СССР“. Там той „послал“ земята (пред бункера, в който последен загубил съзнание) с фашистки трупове, а тук унищо-жи вражата картечница, залостена в скалите на левия фланг, където атакуваха узбеките. Зиямат спаси от гибел другарите си, но сам пад-на смъртно ранен. И пак оживял, след четири операции в италианска-та болница, където го откара съветски самолет съгласно сключена спогодба, завърнал се в Родината си, а след победата ни беше гост

при създаването на филм за него „Легенда за безсмъртието“.

След този бой в Балкана получихме на въоръжение товарно оръдие, преминахме кратък курс при артилеристи-италианци, партизани от бригадата „Гарибалди“ и продължихме заедно с други батальони бойния си поход на югоизток. Град Беране преминахме нощем и заизкачвахме северозападните склонове на планината Скакавица, за да затворим обръча около обкръжената мюсюлманска дивизия „Скендербег“ с команден състав от немски фашисти. Тези злодеи бяха изклали поголовно християнското население в района.

При атаката на гр. Плавна, албанската граница, накъдето се промъкнаха обкръжените палачи, снабдявани по въздуха, нашето топче (както кръстихме оръдието) изсреля няколко снаряда по позициите на противника, от което той се научи, че имаме артилерия, и се разбяга на всички посоки. Тук получихме заповед от Виктор ядрото на Батальона и Фаизиев, без оръдието, да отидем при него, в щаба на 2 корпус (2, 5 и 37 дивизии) с командир ген. Пеко Дапчевич – черногорец, интербригадист от Испания.

В щаба, разположен в източното подножие на билото на Скакавица, южно от Рожайе ни посрещнаха радостно. Всички партизани бяха с приповдигнат дух, че преминаваме вече в настъпление. Командир на Батальона беше Боян Михнев, а Стефан Калъпчиев стана помощник на Виктор, при когото бяха и долетелите от Москва революционери емигранти – Иван Винаров, Димитър Гилин, Петко Кацаров, впоследствие получили званието генерал, Илия Денев и Радил Иванов – произведени в чин полковник.

От полите на Скакавица през м. юли започнахме големия поход на изток към Родината, осъществен благодарение приближаването на Червената армия към Балканите. Врагът отстъпваше пред 2 корпус с ожесточени ариергардни боеве. Най-упорита съпротива оказа на рубежа Косовска Митровица-Рашка в силно укрепения район на р. Обър, по долината на която се изтегляха германците от Гърция. При досега ни с български войскове части, войници, подофицери и офицери от разкапващата се царска армия поединично и групово прииждаха при нас. Батальонът бързо се разрастна. Една от първите преминали беше групата на Муржил Стоев, Минчо Димов и поета-революционер Кирил Маджаров, който още същата вечер с пушка в ръка и стих на уста загина по ботевски в бой за овладяване на гр.

Куршумлия. В този район при нас дойдоха групите на подофицерите Диню Петров, Мартин Палешников, Никола Петков, Теодоси Вачев, Теню Чалъков и много други. По тези места ни посрещна Димо Дичев (Стамен) – представител на Главния щаб на НОВА и се разделихме с партизаните на Пеко Дапчевич, които продължиха похода си към Белград.

Безспирният ни поход на изток продължи през Радан планина, където загинаха Койчо Алдинов и Стойко Ковачев, но при нас дойдоха групите на офицера Сотир Новачков, войника Борис Дряновски и др. В колоната на Батальона вече крачеха повече от 150 партизани с командир Боян Михнев, комисар Стойчо Стойчев, зам-комисар Муржил Стоев, командири на чети Минчо Димов и Ефтим Манов, командири на взводове Диню Петров, Драган Йончев, Ненко Голачев, Мартин Палешнисов, Стайко Вълков, Бочо Атанасов. Във всеки взвод имахме по три отделения с по 5-6 партизани, лека картечница, автомат и пушки с достатъчно бойни припаси. Домакин беше Милко Милков с 30 подчинени, в това число снабдители, готвачи, санитарии. Батальонът израстваше в силна, добре въоръжена, обучена бойна единица, готова да решава сложни бойни задачи, както в боя за планината Кукавица.

Там през месец август съвместно с югославска чета разгромихме усилена погранична дружина от поделението на подполковник Апостолов. Обходена и обхваната от всички страни, дружината не издържа удара, изостави силно укрепения си район, битовата и складовата си база, разбяга се. Жертви не дадохме, ранен бе само един партизанин, а при нас дойде синът на Апостолов – Коста, с личния автомат на баща си.

В началото на месец септември достигнахме района на Добро поле, където се събрахме с части от Трънския, Радомирския и Брежнишкия партизански отряди, войнишките групи на поручик Йовев, подофицера Българанов (оформена като отряд), Борис Ташев и др. Съвместно с тях нападнахме важния възлов пункт на врага – Своге. Гарнизонът му изостави силно укрепления си район за отбрана с имуществата в него и се оттегли на изток. В този бой падна пронизан от куршум най-младият партизанин – ученик от София – и беше тежко ранен командирът на чета Ефтим Манов.

На 5 септември Батальонът зае вис. Модра стена и води бой с

монархо- фашистки поделения, защити „свободната“ ни територия, в която два дни и две нощи получавахме оръжие от Москва по въздуха, което ни изпращаше Георги Димитров, с когото поддържахме редовна ежедневна радиовръзка и по негово указание на 6 септември в този район сформирахме „ПЪРВА ПАРТИЗАНСКА ДИВИЗИЯ“ с временен командир Димо Дичев – Стамен, в чийто състав се вляхме като най-голяма организирана войнишка партизанска бойна единица.

СТОЙЧО СТОЙЧЕВ – бивш комисар на Батальона.

ТРЕТА БЪЛГАРСКА НАРОДООСВОБОДИТЕЛНА БРИГАДА „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ“

Бригадата е създадена на 17 май 1944 г. от личния състав на Първа дружина на 123-ти пехотен полк.

Дружината бе мобилизирана през м. декември 1943 г. в гр. Сливен и изпратена в Сърбия в гр. Лебане да води борба против сръбските партизани. Недоволството сред войниците и офицерите пролича още при мобилизацията и още в първите седмици се формира антифашистка група, в която се ключиха поручиците Въло Вълев, Атанас Русев, Димитър Баев, офицер. кандидат д-р Кирил Игнатов и фелдфебел-школниците Йордан Йорданов и Иван Маринов.

Групата си поставя задачата да се отзове на призива на БРП(к) да не воюва против сръбските партизани, а да преминем на тяхна страна. Агитацията водеха пряко, доколкото беше възможно и чрез актива, който изградихме от прогресивни подофицери и войници. В агитацията се застъпваше главно тезата, че Германия ще загуби войната и победата ще бъде на страната на антихитлеристката коалиция, начело със Съветския съюз, САЩ и Англия и че България ще пострада, ако продължава да поддържа Германия и ще спечели почтен мир, ако скъса с нея и премине на страната на нейните противници.

Сочехме за пример борбата на българските антифашисти – партизани и специално примера на войнишкия партизански батальон, с командир подпоручик Дичо Петров.

Когато по-голяма част от личния състав бе спечелен за партизанската кауза, чрез жител на града се свързахме с ръководството на партизаните, с което уговорихме начина на преминаването.

Скоро се създаде благоприятна обстановка – командирът на дружината отиде в отпуск и остави мен за свой заместник.

Понеже не можеше да се тръгне без повод, поисках разрешение от горното командване да проведем акция против партизаните, за да освободим двама наши войници, които при един бой бяха отишли при партизаните, а командването считаше, че са пленени.

Незабавно получих телеграма, подготвихме отиването в акция, като предупредихме посветените в конспирацията, връщане няма да има.

Рано сутринта на 17 май 1944 г. дружината се среща с партизанския отряд, смесиха редиците си в братска прегръдка и потеглихме в обща колона към тяхната територия. Там обявихме целта си и попитахме личния състав кои желаят да станат партизани. Съгласиха се не само посветените в конспирацията, но и останалите, с изключение на двама офицери.

Реорганизирахме дружината в партизанска бригада, която с голямо въодушевление провъзгласи за свой патрон великия български революционер Георги Димитров.

В състава на бригадата се включиха и членове и симпатизанти на БРП(к), ремсисти, сдружени земеделци, социалисти и безпартийни. По професия бяха чиновници, работници, занаятчии и най-много земеделски стопани. Между тях имаше и хора с добро и много добро материално състояние. Подготвихме се да заминем за България, но се получи нареждане от Върховния главнокомандващ на югославските партизани, с което се нареждаше бригадата да остане да действа на сръбска територия и че ако за нея се интересува Българският главен щаб, да му се обясни, че това решение е взето със съгласието на българския представител при тях – Щерю Атанасов.

Бригадата се включи в бойни действия и съвместно със сръбските партизански части и самостоятелно води боеве против хитлерофашистите. По-важни бойни акции, които проведе бяха: разрушаване на немското летище край гр. Лясковац и Гърделица и електроцентралата в с. Вучие. Тежък, но успешен бой води против полка, чиито редове беше напуснала, на височината Туполски вис. Успешни боеве води против сръбските националисти-дражевисти в района на Суха планина и Бабишна гора. Районът беше прочистен от дражевистите, които сътрудничеха с окупаторите и превърнат в партизанска

територия.

В началото на м. август 1944 г. бригадата беше изпратена да действа на македонска територия. Там също проведе редица акции самостоятелно и с местните партизани. По-крупни от тях бяха – нападението на град и гара Бучково, гарите Табаковци и Прешево, Струминската позиция и гарнизона в гр. Кратово, който бе освободен от фашистките сили – там чухме по радиото новината за събаряне на фашистката власт в България. Същия ден получихме заповед от Върховния щаб на Югославия бригадата да замине за родината си.

На 11 септември сутринта пристигнахме в гр. Крива паланка и се разположихме в източните му покрятрини. Малко по-късно пристигна хитлеристката дружина, усилена с артилерия, която се насочваше към нашата граница. Бригадата зае позиция по височините източно от града, от двете страни на шосето и успя да задържи хитлеристите в продължение на 7-8 часа, с което даде възможност на 9-ти пехотен Пловдивски полк, който беше на позиция на граничното било край Гюешево, Кюстендилско, да организира отбраната и не позволи на хитлеристите да стъпят на наша родна земя.

Същата вечер бригадата се оттегли в гр. Кюстендил, където влезе в подчинение на българската Първа армия. Два пъти от бригадата бяха изпращани отряди в тила на противника в района на Крива паланка, за нападение и събиране на сведения за противника.

След 5 октомври 1944 г., когато Първа армия премина в настъпление, бригадата бе включена в нейния състав и подсилена с млади доброволци, взе участие в първия период на Отечествената война.

Българското военно командване посрещна със смут и ярост преминаването на дружината на страната на партизаните. Страхуваха се и се смущаваха от факта, че примерът на дружината може да бъде последван и от други части. Затова взе всички мерки да ликвидира бригадата. Военният съд издаде 25 задочни смъртни присъди на организаторите и активистите.

В боевете се стремеше да я унищожи, изпращаше самолети за разузнаване, разпространяваше позиви, с които апелираше към партизаните да се върнат в частта си, като избият командирите си, за което им обещаваха по 100 хиляди лева за всеки убит. Заплашваше ги, че къщите им ще бъдат изгорени, семействата им избити или интернирани, имотите им конфискувани.

Но всичко бе напразно. Изменници нямаше. Партизаните бяха възпитани като антифашисти по родните си места. В доклада си до командването командирът на дружината пише: „Попълнението на дружината със запасни е от един комунизиран край, какъвто са Сливенският, Ямболският, Бургаският и Поморийският със село Каблешково“.

Вярна е оценката му. В бригадата се сражаваха 92 бургазлии, 52 сливналии и 11 от Ямболския край.

СТРАТЕГИЧЕСКОТО РЪКОВОДСТВО НА АНТИФАШИСТКАТА БОРБА (1923 - 1944 г.)

Стратегическото ръководство на антифашистката борба обхваща периода от 9 юни 1923 г. до 9 май 1945 г. България е втората държава след Италия, в която се установява фашистката власт. Но тя е първата, която обогатява фашистката практика с най-жестоки форми и методи на противоконституционни действия.

На 9 юни е извършен дворцов противоконституционен преврат. Свалено е законното правителство на БЗНС. Арестувани са министрите, депутати, а министър-председателят Александър Стамболийски е умъртвен по небивало садистичен начин. Жестоко е потушено първото спонтанно антифашистко въстание против превратаджиите в защита на демокрацията, за възстановяване на демократическото конституционно правителство на БЗНС. Установена е монархофа-

шистката власт, която с известно прекъсване (1931-1934 г.) продължава до 9-ти септември 1944 година.

Един от организаторите на този преврат е цар Борис. По-късно Ал. Цанков разказва за срещата, на която монархът го запознава с подготовката на преврата и го утвърждава за министър-председател на правителството, което ще се установи като резултат на преврата: „Виждате ли, професоре, ще ни се наложи да излезем за малко навън от рамките на закона и традициите“.

За историческата роля на антифашистките партии поколенията съдят по способността им да надживеят политическите бури на времето и да се съхранят като носители на жизненоутвърждаващи идеи, ускоряващи социалния прогрес.

Всяка антифашистка партия, организация или движение могат да разчитат на успех, само ако имат ясна платформа, която да отговаря на широки обществени интереси и организационни структури за осъществяване ѝ. Това показва историческият опит.

Стратегическото ръководство на антифашистката борба се формира и осъществява в условията на монархофашистката диктатура при изключително сложна, трудна и противоречива обстановка. Това е процес, който разкрива характера на антифашистките партии, тяхното идейно-теоретическо и организационно равнище, вътрешнопартийни взаимоотношения, външни влияния, обществено доверие, с техните успехи и недостатъци.

Определен принос за развитието на стратегическата мисъл и практика на антифашистката борба имат най-масовите народни партии в България – БЗНС и БКП(т.с.).

Стратегическите проблеми, разработени от Георги Димитров получиха международно признание.

При условията на следвоенната криза на капитализма и демократическото управление на земеделското правителство, антифашистките партии и движения по различен начин виждат или усещат опасността от фашистки преврат. Лично Ал. Стамболийски и правителството на БЗНС надценяват ролята на демократическите институции на властта и подценяват коварството на цар Борис и заговорническата дейност на екстремистките лидери на Сговора и Военната лига, поради което не предприемат радикални мерки за обезвреждане на заговорниците.

В последната реч на 13 май 1923 г. в Хасково Ал. Стамболийски чертае перспективите за развитието на народовластието. Той формулира демократическа алтернатива, която противопоставя на капитализма. „Над всичко кооперацията, против капитализма“. Големият реформатор заявява: „След 20 години ние ще повикаме наемното работничество и другите организации на трудящите се, за да властват и управляват заедно с нас... Капитализмът, частният капиталистически строй ние няма да подкрепяме. Ние сме против капитализма! Макар Европа да ни се сърди за това“.

Тази алтернатива насочва посоката на стратегическия план срещу интересите на крупния капитал, политическите партии, които го представляват и монархическата институция. Тя възбуди тяхното недоволство от перспективата, която му чертае Александър Стамболийски.

Българската комунистическа партия (т.с.) вижда опасността от фашистки преврат. Тя следи групирането на екстремистките политически сили и конспиративните действия на Военната лига, чрез печата сочи опасността от преврат от страна на буржоазията, макар между Комунистическата партия и Земеделския съюз да е невъзможно никакво политическо съглашение, но техническо сътрудничество между тях е допустимо.

На 9 юни нелегалната офицерска организация – Военният съюз, и Народният сговор извършват дворцов противоконституционен преврат. Свалено бе законното, избрано чрез свободни избори правителство на Ал. Стамболийски. Земеделци и комунисти, ръководени от местни дейци спонтанно се вдигат на въоръжена съпротива в защита на демокрацията. Сам Ал. Стамболийски застава начело на въоръжената борба в Пазарджишко срещу фашистките правратджии. Ръководството на БКП допусна политическа грешка като застана на неутрална позиция.

От деветоюнския преврат и спонтанната антифашистка въоръжена съпротива сериозни поуки извлякоха антифашистките партии и движения. Главният извод бе, че демокрацията трябва да се защитава с всички сили и средства, за което е необходима обща антифашистка стратегическа платформа и ръководство на силите за нейното осъществяване.

Българската комунистическа партия отхвърли деветоюнската

тактика като неправилна и разработва нова антифашистка стратегия и тактика на Единния фронт, за работническо-селско правителство, като алтернатива, която противопоставя на вилнеещата фашистка диктатура. Още тогава Георги Димитров се проявява като последователен антифашист-реформатор. В серия статии той разглежда Единния фронт и работническо-селското правителство като многопартийно, изградено върху паритетен принцип, демократическо, изразяващо интересите на „работниците, селяните, занаятчиите, дребните търговци, чиновници и служители, лекари, адвокати, инженери, професори и дори генерали, живущи със собствения си труд“. За първи път комунистическа партия излиза с такъв ясен стратегически демократически антифашистки план.

БЗНС изживя илюзията на самостоятелна селска власт. Имената на десните лидери в него, както пише Атанас Мочуров, „са покрити с позор“.

Изразител на верните последователи на големия демократ Стамболийски става Иван Вълчанов, негов сподвижник в тези драматични събития. „Изключителната самонадеяност на Стамболийски му попречи да види, че не е достатъчно да апелира към благоразумието на народните врагове и да ги предупреждава, че е наложителна необходимост целият трудов народ, сдружените земеделци заедно с работническата класа и прогресивната интелигенция да бъдат здраво сплотени и организирани веднага, неотложно и безусловно и в пълно единодействие да посрещнат и парират подготвяното нападение от капиталистическите и фашистки съзаклятници“. Това бе не само оценка, но и извод за единодействие с антифашистките сили за обща борба. Сам Ив. Вълчанов се среща със Станке Димитров за изработване на обща политическа линия след Септемврийското въстание.

След потушаването на юнското антифашистко въстание при условията на монархофашистки терор срещу демократическите антифашистки сили, в подготовката и хода на Септемврийското въстание и след него по инициатива на БКП (т.с.) с личното участие на Георги Димитров е разработена и усъвършенствана стратегията и тактиката на антифашисткото движение. Неговите етапи са: „Единният фронт на труда 1923-25 г.“, „Народен антифашистки фронт 1935-40 г.“, „Отечествен фронт в годините на Втората световна война (от 1942 г.)“

Като отчита, че „една голяма част от трудещите се, особено вър-

вящите със Земеделския съюз селяни“, не са готови да възприемат социалистическата идея, БКП (т.с.) формулира нова стратегическа цел на антифашистката борба. Без да се отказва от своята крайна цел – съветската власт, тя се обяви за работническо-селска република, в която действително цялата власт ще принадлежи на работниците и селяните“. Следователно, главна цел на антифашистката борба е смъкването на монархофашистката диктатура и установяване на работническо-селско правителство. В документа е изяснен характерът на бъдещата работническо-селска власт и нейните задачи. Постигнато е единодействие с последователи на Ал. Стамболийски, като Петко Д. Петков, Н. Петрини, Йордан Вишеградски и др. Създаден е ръководен център на Единния фронт на труда, в който влизат Станке Димитров и Яко Доросиев от БКП (т.с.), Петко Д. Петков и Николай Петрини от БЗНС. Към така формираното стратегическо ръководство влиза и парламентарната група на двете партии.

Успех за Единния фронт бе: създаването на партията на труда със свой орган „Знаме на труда“, Трудов блок в Народното събрание, лев печат и пр.

С възприетия курс на подготовка на ново въстание по-голям успех бе постигнат на единодействие в нелегалните форми на работа: нелегални шесторки, политически чети, революционни войнишки ядра срещу войсковите части и поделения, в разузнаването, въоръжаването на антифашисткото движение.

Сериозна слабост се допусна при настъпилата промяна в обстановката в края на 1924 г. и началото на 1925 г. Несвоевременното снемане на курса на подготовката на ново въстание и организираното отстъпление на левите сили. Заради правдивото и изобличаващо слово на народните представители в парламента един подир друг бяха избити на улицата обаятелните и влиятелните народни представители антифашисти Петко Д. Петков, Тодор Страшимиров, Харалампи Стоянов, Димо Хаджидимов. По такъв циничен начин фашисткото народно събрание бе „прочистено“ от законноизбраната опозиция.

За разправа с политическия опонент управляващите безотговорни фашистки фактори обогатиха практиката на репресивната машина. Те утвърдиха като държавна политика антиконституционни форми и методи: политическата провокация, избиването без съд и присъда интелектуалния елит на антифашисткото движение, душене

чрез примка на врата, живи хвърляни в котела на парното в обществена безопасност и др. Надигна се мощно световно движение в защита на жертвите на белия терор през 1925 г. и следващите години. Управляващите среди в България и двореца, макар да говореха за запазване на неутралитета, на практика икономически и политически ориентираха страната към фашистките страни. Неофашистките партии, които ратуваха за англофилска ориентация не проявиха особена активност в това отношение. Те нямаха подкрепата на цар Борис.

При такава обстановка Българската работническа партия полагаше големи усилия за прилагане на новата стратегия и тактика, разработена от Георги Димитров в доклада, му изнесен пред Седмия конгрес на Коминтерна – изграждане на широк народен антифашистки фронт за правителство на нефашистките демократически партии, което противопостави на монархофашисткото правителство. Тези идеи на Г. Димитров бяха възприети от международното комунистическо, работническо, демократическо и антифашистко движение. Той стана знаме на епохата.

Поради колебание и непоследователност на лидерите на някои буржоазнодемократически нефашистки партии със закъснение се създава национално стратегическо ръководство на антифашисткото движение. По-трайно участие е постигнато с левите течения в БЗНС и социалдемократическата партия – Никола Петков, Григор Чешмеджиев, Димитър Нейков и др. С други думи, се постига временна договореност по конкретни въпроси или предизборна кампания. Но с разпалването на Втората световна война и тези въпроси се разпадат.

Българската работническа партия беше единствената организирана сила от антифашистките партии, която имаше организационни структури в страната, способни за нелегална борба. Останалите нефашистки партии имаха само ръководства или идейни центрове, които поддържаха от време на време лични връзки със свои привърженици в провинцията. При такава степен на обстановка размахът на антифашистката борба зависеше от инициативата и деловитостта на стратегическото ръководство на Работническата партия.

Последният нелегален Седми пленум на ЦК на БРП се проведе през януари на 1941 г. На него бе избрано Политбюро в състав Трайчо Костов – секретар, Антон Иванов, Цола Драгойчева, Владо

Георгиев и Раденко Видински. Членове на ЦК станаха Антон Гьошев (Югов), Николай Друмев, Александър Димитров (секретар на ЦК на РМС) и по един представител на партийни окръзи: Никола Дончев – София, Петър Ченгелов – Пловдив, Коста Златарев – Плевен, Иван Грудев – Сливен, Никола Парапунов – Горна Джумая (Благоевград), Георги Даскалов – Хасково. Членове на Задграничното бюро бяха Георги Димитров, Васил Коларов, Станке Димитров, Вълко Червенков и Георги Дамянов. (БКП, рез., с. 359). Дейци, които носеха опита от съчетаване на легалните с нелегалните форми на работа и борба в съчетаване на задачите за непосредствените демократични искания и борбата за социализъм, мнозина изпитали полицейските ужаси и затворническият живот. Всъщност, това бе ръководството, което разработи стратегията и тактиката на антифашисткото движение и ръководи борбата за нейното осъществяване. За легални действия това ръководство имаше парламентарна фракция в Народното събрание.

Правителството на Богдан Филов, за да лиши Работническата партия от легална дейност, посегна на парламентарната фракция на Работническата партия и БЗНС, като арестува и изпрати в концлагери Аврам Гачев, Атанас Къдрев, Тодор Поляков, Коста Божинов, Петър Иванов Митев, Белю Белев, Никола Джанков, а на 11 юли 1941 г. отне парламентарния имунитет на народните представители. По такъв начин правителството принуди антифашисткото движение да използва нелегални сили, средства и форми на работа и борба.

Задграничното бюро, Политбюро, Георги Димитров и Гл. щабта НОВА разработваха проблемите на антифашистката борба на народа и определяха нейната стратегия.

Важна роля изиграха двете радиостанции – „Христо Ботев“ и „Народен глас“. Първата започва да работи на 23 юли 1941 г. и продължи да предава до 22 септември 1944 г. Всекидневно у нас се слушаше Радио Москва. През времето на въоръжената борба чрез тези средства се предаваха директивните статии на Г. Димитров, конкретни разработки на въпросите, свързани със стратегията и тактиката на борбата. Тези радиопредавания, макар и заглушавани от правителствените средства за радиоборба, се слушаха не само от ръководните дейци, но и от редови антифашисти. Чрез тях те следяха за хода на гигантската битка на Източния фронт и развитието на събитията по останалите фронтове, разобличаването на фалшификациите, лъжи-

те и клеветите на фашистката пропаганда, получаваха информация, знания и опит в борбата срещу фашизма. За двустранната връзка с Г. Димитров и Задграничното бюро ЦК на партията поддържаше нелегални радиостанции в България, чрез които запознаваше Задграничното бюро със своите решения, по-важните събития в България, за връзките с представителите на антифашистките партии и движения, за изграждането на Отечествения фронт, за трудностите, които партийното ръководство срещаше, искаше съвети от него.

При нелегални условия се използваше инструкцията на пълномощниците, инструктори и технически апарат за връзка.

Като се ръководеше от директивите на Г. Димитров и анализираше обстановката в страната, Политбюро разработваше основните ръководни документи за стратегията и тактиката на този етап от антифашистката борба, определяше формите, силите и средствата за осъществяването им. Разработването им се налагаше от новата обстановка, която се създаде с присъединяването на България към агресивната военнополитическа фашистка коалиция и вероломното нападение на 22 юни 1941 г. над Съветския съюз.

Обстановката в страната беше твърде сложна. Буржоазията се представляваше от две основни политически групировки преследвайки свои интереси. Управляващата монархофашистка групировка, към която принадлежеше и Цанковото движение, беше икономически и политически обвързана с германския империализъм. Втората групировка се представляваше от дясната легална опозиция, която изразяваше интересите на ония среди, свързани с английския и френски капитал. Тя нямаше свои организационни структури. Буржоазията много спекулираше с националните чувства на българския народ. Хвалеше хитлеристката политика и прикриваше агресивен империалистически характер.

Партийното ръководство правилно определи характера на войната и като се ръководеше от указанията на Г. Димитров, че „на дадения етап от световната война не стоят задачите за пролетарска диктатура и съветска власт, нито за социализъм“, то на заседанието си от 24 юни 1941 г. възприе курс на въоръжена борба „за сваляне на продажния монархофашистки режим и установяване на народodemократична власт“. (Цола Драгойчева). В съответствие с тази стратегическа цел партията насочи борбата не против буржоазията като цяло,

а против оная част от нея, която обвърза България с фашистката коалиция, против двореца и прохитлеристката управляваща върхушка.

Едновременно с това, в решението бяха посочени формите на антифашистката борба: организиране и разгръщане на партизанското движение; създаване на бойни групи за саботаж и диверсионна дейност; изграждане на нелегални революционни войнишки организации сред царската армия; масово въвличане в борбата на работниците, селяните и служащите.

Започваше най-ожесточената и решителна борба на българския народ под ръководството на Българската работническа партия срещу хитлеристката зависимост и монархофашистката диктатура за спасяването на родината от грозящата я нова национална катастрофа. Създадена бе военна революционна система от ръководни органи и въоръжени формирования. За оперативно ръководство на въоръжената антифашистка борба беше създадена Централна военна комисия към ЦК на партията. През април 1943 г. тази комисия беше реорганизирана в Главен щаб на Народоосвободителната въстаническа армия (НОВА) и бяха формирани 12 въстанически оперативни зони.

Както Централната военна комисия, така и Главният щаб на НОВА спадат към стратегическото ръководство. Определени бяха функционалните задължения на завеждащите сектори, методите и способите на ръководството на партизанското движение, на бойните и саботажните групи, на работата сред армията, на инструкторите, създаде се технически апарат за връзки, явки, пароли и нелегални квартири. Разработени бяха инструкции, директиви, заповеди и други документи, чрез които се внасяше единство в схващанията за водене на въоръжената борба и осъществяване на взаимодействие между партизанските формирования, бойните групи и революционните войнишки организации. Главният щаб осъществяваше оперативното взаимодействие с ръководствата на въоръжената борба в съседните страни Югославия и Гърция.

Разрастването и масовизирането на въоръжената антифашистка борба и подготовката на масите за въстание изискваха по-близко ръководство от страна на стратегическото ръководство на въстаническите зони. За такива бяха определени изтъкнати функционери: Б.Копчев – за Осма, Девета и Единадесета зона, Д. Димов за Шеста, Гочо Грозев за Втора и Седма, Методи Шаторов за Трета, Никола Па-

рапунов за Четвърта, Дико Диков и Димо Дичев за Дванадесета и Г. Чанков за Първа. В началото на 1944 г. за командир на Ездинадесета зона е изпратен Борис Попов, а за комисар Петко Кунин. По такъв начин ръководството по-непосредствено влияеше върху развитието на въоръжената антифашистка борба.

Главният щаб на НОВА подготви и разпространи серия от документи, в които бяха разработени организационната структура, принципите и характерът на бойните и политическите действия на НОВА. Антифашистката борба се водеше срещу организиран, силен и жесток противник. Монархофашистката власт използваше целия военнополойски апарат на държавата. Създадени бяха и специални жандармерийски части и ловни роти. В помощ на правителството бяха хитлеристки войски и гестаповски части, дислоцирани в страната. България фактически беше поставена в пълна зависимост от хитлеристка Германия. Народните маси негодуваха срещу продажната политтика на правителството, изразяваха своите симпатии към антифашистката борба и масово я подкрепяха.

Засилването на антифашистката въоръжена борба предизвикваше гняв и злоба у управляващите среди, в Работническата партия те виждаха главната опасност, която засрашава господството им. За да обезглави антифашистката борба на народните маси, полицейските органи предприеха масови арести на ръководни дейци на партията и РМС. В началото на 1942 г. на фашистката власт се отдаде да нанесе сериозен удар на партийното ръководство. Разстрелян бе Антон Иванов, а секретарят на ЦК Трайчо Костов беше осъден и хвърлен в затвора. Ударът засегна оперативния състав на стратегическото ръководство. Заловени и след жестоки инквизиции бяха осъдени на смърт и разстреляни полковник Цвятко Радойнов, Симеон Славов, Мирко Станков, Никола Вапцаров, Петър Богданов, Антон Попов, Атанас Романов, Георги Минчев, Иван Грудев, Коста Златарев, Петър Ченгелов и други.

В Политбюро и Главния щаб последователно работят Цола Драгойчева, Антон Югов, Христо Михайлов, Добри Терпешев, Димитър Ганев, Йордан Катранджиев, Георги Чанков, Йорданка Чанкова. Грижи се полагаха и за попълване на щабове на Въстаническите зони с подготвени политически и военни дейци. „Създаването на Народоосвободителната въстаническа армия (НОВА) – пише Ц.

Драгойчева – избрахме състав на Главния щаб. Командир Емил Марков, политкомисар – Антон Югов, членове Петър Вранчев, Свилен Русев, Тодор Тошев, Петър Илиев, Лев Главинчев“. След убийството на Е. Марков за командир на Главния щаб е определен Хр. Михайлов, а за комисар Д. Терпешев, член на Политбюро и отговарящ за НОВА. След убийството на Хр. Михайлов последователно работят в Главния щаб Владо Тричков и Благой Иванов.

Програмата на Отечествения фронт, оповестена на 17 юли 1942 г. определяше политическата стратегия. В нея бяха включени общонационални, демократически, антифашистки и антиимпериалистически задачи. Централният комитет на партията излезе с декларация, с която изцяло приема Програмата и заяви, че ще вложи всичките си сили за нейното осъществяване.

Съдържанието на тези документи насочваха главния удар на антифашистката борба срещу монархофашистката диктатура, която представляваше интересите на най-реакционната част на буржоазията, свързана с германския империализъм. Създаваха се обективни предпоставки за диалог с лидерите на легалната буржоазна опозиция, за разширяване фронта на антифашистката борба, за включване в него на представители на антихитлеристката буржоазия.

Много усилия, такт и внимание положи партийното ръководство за създаване Национален комитет на Отечествения фронт. Почти цяла година се водят разговори. Обиграни и опитни политици като Никола Мушанов, Атанас Буров, Кръстю Пастухов, Димитър Гичев и други отказваха да взаимодействат с Българската работническа партия. Едва през юли 1943 г. според д-р Кирил Драмалиев „се създава първоначалната ядка на Национален комитет с представители“ на Работническата партия Кирил Драмалиев, „Звено“ – Кимон Георгиев, пладненци – Никола Петков. След две седмици в Комитета са привлечени Григор Чешмеджиев (БРСДП), а през есента и Димо Казасов. Със създаването на Национален комитет на Отечествения фронт се разширяваше политическия състав на стратегическото ръководство на антифашистката борба. То придобиваше общонационално патриотично значение. Това имаше голямо вътрешно и международно значение, за масовизиране на антифашистката борба, за засилване на революционния процес, за задълбочаване на противоречията в лагера на буржоазията. Създават се възможности за из-

граждането на общ антифашистки фронт на Балканите, снабдяването и въоръжаването на партизанското движение от атлийските военни мисии на Балканите.

Както в поробените от хитлеристите държави, така и въоръжената антифашистка борба в България беше част от борбата на антихитлеристката коалиция. Масовизирането на антифашистката борба у нас и настъпилият обрат на фронта задълбочават кризата сред управляващите, започнаха да се очертават признаци на революционна ситуация. Вътрешният фронт бе главният фактор, който заставя монорхофашисткото правителство да се ангажира с активни военни действия против антихитлеристката коалиция.

Стратегическото ръководство следеше динамиката на събитията, анализираше измененията в лагера на управляващите и внасяше нови моменти в политическата стратегия и тактика на въоръжената борба. Част от ръководството на БЗНС, като Н. Петков и Д. Гичев изразяваха несъгласие с въоръжената борба. Очевидно това ограничи участието на популярни земеделски дейци в партизанските отряди. Съществуването на различия по практически въпроси в НС на ОФ бе израз на вътрешнопартийна демокрация в него.

Масовизацията на партизанското движение през пролетта и лятото на 1944 г. създаде предпоставки за формиране на по-големи партизански единици, които водеха сражения по цялата територия на страната с войскови и жандармерийски части. Това даде основание на партийното ръководство в един документ да направи извода за характера на въоръжената антифашистка борба. „У нас борбата за власт взе характер на истинска гражданска война. Партизанското движение се разрастна в истинска народоосвободителна армия. Фашисткото прогерманско правителство беше принудено да хвърли войската срещу партизаните“.

Създаването на единно стратегическо ръководство на партизанската борба в лицето на Национален комитет на ОФ като политическо ръководство и НОВА като въоръжена сила представлява по-висока степен на борбата. Назряваха условия за завладяване на свободна територия и образуване на нелегално правителство на ОФ, изхождащо от представители на политическите сили, влизащи в него.

По инициатива на ЦК на партията през 1944 г. се водят разговори за образуване на нелегално правителство на Отечествения фронт.

Готовност за участие в такова правителство изказват Кимон Георгиев и Григор Чешмеджиев. Не се съгласява Никола Петков, който не вярва на партизанското движение. Това несъгласие на някои дейци от Националния комитет на Отечествения фронт дава основание на Г. Димитров в статията „Спасителния път за България“ от август 1944 г. да пише, че НОВА е „най-надеждна въоръжена сила на Отечествения фронт, без която е немислимо окончателно освобождение на българския народ“, затова настоятелно искаше от ръководителите и дейците му колкото е възможно по-скоро да преодолеят съществуващата още в някои антифашистки кръгове недооценка на въстаническата борба и страха от нейното разгръщане при участието на патриотичните елементи на армията.

Поради тази причина бързото развитие на събитията, задълбочаване на противоречията в лагера на управляващите среди и назряването на благоприятна революционна ситуация бе изоставен въпросът за нелегално правителство и насочена борбата за легализиране дейността на НК на Отечествения фронт. Въпреки тоталната офанзива, обявена с постановление №30 от 28 април 1944 г. от правителството на Божилов за „окончателно ликвидиране“ на въоръжената антифашистка борба, продължена от това на Багрянов и не прекратена от правителството на Муравиев, задълбочи се кризата в страната. Буржоазията и монархията напълно се изолираха, останаха без външнополитическа и военна подкрепа от антихитлеристката коалиция. В края на август Съветската армия достигна североизточната граница на България.

При така създалата се обстановка стратегическото ръководство се оказа на висотата на задачите, наложени от развитието на революционния процес. То мобилизираше и направляваше борбата на антифашистките маси и я насочваше към въоръжено въстание. В това отношение голямо значение имаха разпространените важни документи: „Манифест към българския народ“ на Националния комитет на Отечествения фронт за сваляне на фашистката власт от 10 август 1944 г., подписан от 15 общественици. Между тях са нелегалните дейци Добри Терпешев – главнокомандващ на НОВА, и д-р Кирил Драмалиев, осъществяващ връзките със съюзниците. Това е първата проява на НК на ОФ за излизане от нелегалност и преминаване към активни легални действия; Окръжно № 4 от 26 август на ЦК на БРП,

чрез което се призовават всички членове на Работническата партия относно започване повсеместни действия от партията, РМС, Отечествения фронт и патриотичното войнство за изгонване на германците от България и установяване на властта на Отечествения фронт“. Заповед от Главния щаб на НОВА от 26 август, с която се заповядва повсеместно настъпление на въстаническите части, пълното им взаимодействие с войската и народа за изгонване на хитлерофашистите и установяване на властта на Отечествения фронт. Националният комитет излезе от нелегалност. Кимон Георгиев бе освободен от въдворяване и се завръща в София. Предприе се натиск върху правителството и регентите с искане да се предаде властта на Отечествения фронт.

Антифашистката борба навлезе в последния решаващ етап. Прохитлеристките управляващи среди и дворецът предприемат отчаяна политическа маневра, да разединят НК на Отечествения фронт и изолират Българската работническа партия и задържат властта. На 24 по инициатива на РП делегация на Националният комитет настоява пред Багрянов да предаде властта на Отечествения фронт. Регентите отказват да приемат делегацията. На следващия ден Богдан Филов увещавал Кимон Георгиев да излезе от НК на ОФ и участва в друга правителствена комбинация. „Но Кимон пред регентите казал, че друга комбинация вече е невъзможна, освен правителството на Отечествения фронт.“ Така се провали опитът на Филов да разбие единството на Отечествения фронт“ – пише Добри Терпешев във „В навечерието на щурма“. БРСДП, сплотена около Г. Чешмеджиев застана твърдо за правителството на Отечествения фронт. Националната конференция на БРСДП, проведена на 1 септември 1944 г. отказа Кр. Пастухов да представлява партията в правителството на К. Муравиев. Тя не прие предложението на К. Муравиев да участва не с едно, а с две министерски кресла. Конференцията декларира, че тя ще участва само в правителство на Отечествения фронт с участието на Работническата партия. Това бе удар срещу десните сили на БРСДП и предвещаваше нестабилност на правителството на дясната легална опозиция. Успоредно с политическите маневри, обещания за демократизиране на режима в страната, продължаваше офанзивата за унищожаване на НОВА. Предприети бяха изключителни мерки да се задържат на власт буржоазните представители. С такава цел е миси-

ята на Стойчо Мушанов в Кайро за подписване на сепаративен мир с англоамериканците. По нареждане на правителството началникът на Софийския гарнизон генерал Наков разработва специален план за защита на столицата от въстание. На 31 август правителството на Багрянов подава оставка. Следващите дни регентите и Багрянов полагат големи усилия да съставят правителство на „легалната опозиция“ с участието на представители на Отечествения фронт. На 2 септември бе образуван кабинет начело с К. Муравиев. И това правителство не скъса с хитлеристка Германия, обеща амнистия, но не освободи политзатворниците и не прекрати офанзивата срещу НОВА.

При така развиващите се събития на 2 септември Политбюро обсъжда план за вдигане на въстание. На 5 септември съветското правителство обяви война на България. На 6 и 7 септември започнаха стачките и демонстрациите, в настъпление бяха партизанските части, засили се разложителният процес във войсковите части в София и около нея. На 8 септември Политбюро и Главния щаб на НОВА конкретизираха задачите и завзеха властта.

Така поставени задачите, с малко закъснение, на 8 срещу 9 септември са изпълнени. И само след час от овладяването на военното министерство ръководството на въстанието се настанява в него и започва да се разпорежда за укрепване на новата власт. До сутринта въстанието в София победи. Монархофашистката власт беше смъкната от историческата сцена и беше оповестен съставът на първото правителство на Отечествения фронт, така пише П. Илиев в статията „Ударният юмрук в столицата“ (в. Раб. дело, 1 септември 1979 г.)

Приносът на антифашистката борба получи международно признание още на 28 октомври 1944 г. при подписването на съглашението за примирие на България със САЩ, Англия и Съветския съюз. Също така и през 1947 г. при подписване на мирния договор в Париж.

Въоръжената антифашистка борба притив монархофашистката диктатура и хитлеристката зависимост се провеждаше под демократични, антифашистки, отечественофронтovski лозунги. Но в хода на укрепването и развитието на народнодемократичната власт се създадоха обективни и субективни условия, в резултат на които борбата за демокрация прераства в борба за социализъм. Но това е друга тема. „На 9 септември – заяви Г.Димитров от трибуната на Петия

конгрес на БКП – под мощния удар на обединените народни маси, подпомогнати от въстаническите отряди и от революционните войници и командири, ненавистната монархо-фашистка диктатура бе съборена и се образува първото народно правителство на България, правителството на Отечествения фронт“. Историческото значение на Деветосептемврийското въстание се признаваше и от други лидери на политически партии. Никола Петков писа през 1946 г.: „Наистина голяма историческа дата. Цели двадесет и пет години българският народ се бори, за да я осъществи. На 9 септември 1944 г. българският народ – земеделци, работници и народническа интелигенция – събори фашистките управления, личните режими и монархията и тури край на дворцовата външна политика, която бе обърната към тевтонската колесница и направи три народни катастрофи... Делото на 9 септември е народно дело“.

България е единствената държава, в която антифашистите не са признати като участници във Втората световна война, сражавали се в тила на хитлеристка Германия на страната на антихитлеристката коалиция. Това не е похвална характеристика за демократизъм и цивилизованост на днешните институции парламент, правителство и президент. Отделни политически сили, наследници и последователи на монархофашистката диктатура цинично хулят патриотизма и жертвоготовността на хиляди антифашисти, отдали всичко за националната независимост на България, но държавните институции нямат право да отричат техния принос в общата борба против фашизма. Тяхно служебно и морално задължение е да направят необходимото законодателно да им се признае статут на участници във Втората световна война против фашизма.

Девети септември не е само минало. Той е настояще и бъдеще. Той е тържество на идеите и принципите, които Г. Димитров разработи за характера, същността и ролята на народнодемократичната държава като алтернатива на монархофашистката диктатура, като власт на прехода от капитализма към изграждането на социалистическо общество. Не случайно народнодемократичната държава бе възприета и от други страни, освободили се от фашизма и хитлеристката окупация.

Опитът от изграждането на народнодемократичната държава в първите години след Деветосептемврийското въстание е източник за

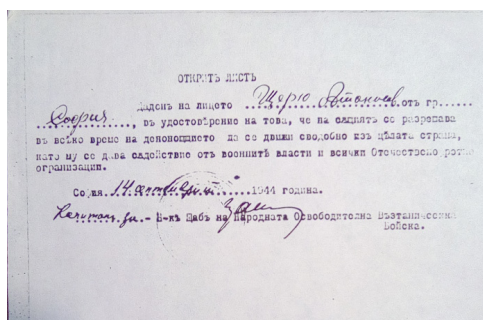
намиране на правилен път за обединението на действително патриотични демократични сили, които могат да изведат страната от хаоса, в който я хвърлиха реставраторските сили към нормално развитие на обществото и социалната справедливост.

Професор Филю Христов

Автори: проф. Филю Христов, ген. Атанас Русев, проф. д.и.н. Марин Калонкин, Никола Тончев, Стойчо Стойчев

Рецензенти: доц. к.ф.н. ген. Иван Стефанов, доц. к.и.н. Тани Танев

„НАРОДООСВОБОДИТЕЛНАТА ВЪСТАНИЧЕСКА АРМИЯ (НОВА) – РЕВОЛЮЦИОННО ЯДРО В БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА АРМИЯ (БНА).

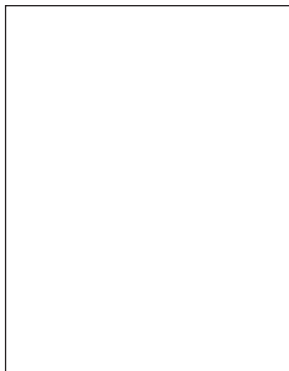

МАРИН КАЛОНКИН

МАРИН КАЛОНКИН

НИКОГА ВЕЧЕ ФАШИЗЪМ! НИКОГА ВЕЧЕ ВОЙНА!

Евгени Белий

В хилядолетната история на Отечество-то ни има ярки страници, които българите никога няма да забравят. Те са от времето, когато народът ни е бранил най-свещеното човешко право – свободата. Една от тези страници отразява събитията от новата ни история – антифашисткото съпротивително движение и свидните жертви, останали завинаги в пантеона на безсмъртието.

Трагизъм и величие на подвига бележат равностметката на антифашистката борба. В пламъците ѝ изгоряха 9140 партизани, над 20 хиляди ятаци и помагачи, 123 деца! Едни загинаха в сражения, други бяха разстреляни без съд и присъда, над 30 хиляди бяха хвърлени в затвори и концлагери.

Много страници са изписани за партизанското движение и героите му. Години наред то беше тема на художествената и научната литература, на музиката и изобразителното изкуство. И всичко това – за да помним и да знаем как е извоювана свободата ни.

Но след годините на мир и съзидание, настъпи преломно време. Повече от тридесет години родината ни живее във водовъртежа на отрицанието. Пренаписва се историята. Правят се безпринципни оценки и нови тълкувания на безспорни събития от миналото ни. Отрича се фактът, че в България е имало фашизъм. Осквернени и разрушени са паметниците на героите – знаци за народната признателност и почит. Заради всичко това Българският антифашистки съюз издава тази книга. Защото БАС е призван да се грижи за съхранение на паметта на падналите за национално и социално освобождение на българския народ – да няма майки с черни забрадки, да няма бедни, онеправдани и страдащи от глад и недоимък българи, за широко популяризиране на нашето героично минало и води борба срещу фашизма и неофашизма, срещу чуждопоклонничеството, за социална справедливост и защита интересите на трудовите хора. Антифашистките идеи са безсмъртни и непобедими, каквито и хули и клетви да се отправят към БАС.

Издаваме тази историческа книга, за да кажем отново истина-

та за антифашистката борба, да съхраним спомена за героизма на патриотите. Да кажем, че всеки, който се опитва да изопачава, пре-написва и омаловажава историческите факти, защитавайки лични страсти и интереси е обречен на неуспех и забрава. И всичко това да предадем на поколенията след нас.

С надеждата, че гласът на младите ще се слее с нашия, за да заявим заедно пред света: „Никога вече фашизъм! Никога вече война! Да пребъде България!“

Евгений Белий – председател на Управителния съвет
на Българския антифашистки съюз